Mesîru Umûmi'l-Muvahhidîn
Şerh u Terceme-i Kitâb-ı İhyâu Ulûmi'd-Dîn

İHYÂ TERCÜME VE ŞERHİ

YUSUF SIDKÎ EL-MARDİNÎ

3. CİLT

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 50

Dinî İlimler Serisi : 6

Kitabın Adı : MESÎRU UMÛMÎ'L-MUVAHHİDÎN
ŞERH U TERCEME-İ KİTÂB-I İHYÂU ULÛMİ'D-DÎN
İHYÂ TERCÜME VE ŞERHİ, 3. CİLT (11 CİLT)

Metin : İmâm Gazzâlî (ö. 505/1111)

Tercüme ve Şerh : Yusuf Sıdkî el-Mardinî (ö. 1319/1902)

Özgün Dili : Osmanlıca

Yayına Hazırlayanlar : Prof. Dr. Mustafa Koç, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü; Doç. Dr. Eyyüp Tanrıverdi, Dicle Üniversitesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

Arşiv Kayıt : İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, No. 5853

Kitap Tasarım : Abdusselam Ferşatoğlu

Yapım : Fotografika Ltd. Şti.

Baskı : Pasifik Ofset, Cihangir Mah. Baha İş Merkezi A Blok 34310
Haramidere-İstanbul. Tel.: 0212 412 17 77 Sertifika No. 12027

Baskı Yeri ve Yılı : İstanbul 2016

Baskı Miktarı : 1. Baskı, 2000 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Library of Congress A CIP Catalog Record

Yusuf Sıdkî el-Mardinî
Mesîru Umûmi'l-Muvahhidîn Şerh u Terceme-i Kitâb-ı İhyâu Ulûmi'd-Dîn
İhyâ Tercüme ve Şerhi, 3. Cilt (11 Cilt)

1. İhyâ, 2. Dinî İlimler, 3. Ahlâk, 4. Gazzâlî, 5. Yusuf Sıdkî el-Mardinî

ISBN: 978-975-17-3772-4 (Takım) 978-975-17-3853-0 (3. Cilt)

T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Süleymaniye Mah. Kanuni Medresesi Sok. No: 5 34116 Fatih / İstanbul
Tel. : +90 (212) 511 36 37
Faks : +90 (212) 511 37 00
info@yek.gov.tr
www.yek.gov.tr

MESÎRU UMÛMİ'L-MUVAHHİDÎN
ŞERH U TERCEME-İ KİTÂB-I İHYÂU ULÛMİ'D-DÎN

İHYÂ TERCÜME VE ŞERHİ

(ÇEVİRİ YAZI - TIPKIBASIM)

3. CİLT

YUSUF SIDKÎ EL-MARDİNÎ
(ö. 1902)

Yayına Hazırlayanlar
Mustafa Koç
Eyyüp Tanrıverdi

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

İÇİNDEKİLER

[6] Bismillāhirrahmānirrahīm ve bihi nesteᶜīn

Hamd-i maᶜhūd ve şükr-i nā-maᶜdūd Hazret-i Rabb-i maᶜbūda hemīşe maᶜrūz ve menhūz olsun ki onun lutf ve kerem ve menniyle *Mesīru'l-ᶜUmūm* kitābının cild-i sālisinin feth ve küşādına bizi muvaffak etti. Ve dahi salavāt-ı dāime ve teslīmāt-ı tāmme Hazret-i Nebiyyü'l-ümme ve Resūlü'r-rahmeye müthaf ve mühdā ola. Pes ez-sipās-ı mahtūm musannif-i merhūm Kitāb-ı Esrāru's-Savm'ın hitāmında īrādına vaᶜd ettiği kitāba bedᵓ edip buyurdu ki:

KİTĀBU ESRĀRİ'L-HACC

[كتاب اسرار الحج]

Yaᶜnī *İhyāᵓu ᶜUlūmi'd-Dīn* kitāb-ı müstetābının rubᶜ-ı ibādāt mücelledinde muntazam olan kütüb-i ᶜaşere-i maᶜlūmenin yedincisi ki esrār-ı hacc kitābıdır, işte bu kitābdır. Ve billāhi't-tevfīk.

[بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي جعل كلمة التوحيد لعباده حرزًا وحصنًا وجعل الْبَيْتَ الْعَتِيقَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْنًا وَأَكْرَمَهُ بِالنِّسْبَةِ إِلَى نَفْسِهِ تَشْرِيفًا وَتَحْصِينًا وَمَنًّا وَجَعَلَ زِيَارَتَهُ وَالطَّوَافَ بِهِ حِجَابًا بَيْنَ الْعَبْدِ وَبَيْنَ الْعَذَابِ ومجنا]

Bismihi subhānehu, nesᵓeluhu ihsānehu. Hulūs-i kalb ve sıdk-ı cinān ile kelime-i tevhīdi kendi kullarına hırz-ı hasīn ve hısn-ı metīn etmekle mennen ve keremen Beyt-i ᶜatīki nāsa dahi sebze-zār-ı ecr ü sevāb ve gül-zār-ı emn ü mesāb kılıp teşrīfen ve tahassunen onu zāt-ı ᶜālīsine nisbetle tamāmī-i mecd ü şeref ü mehābetle taᶜzīm ve tekrīm ve tavāf ve ziyāretini beyne'l-ᶜabd ve beyne'l-ᶜazāb sütre ve siper ve hicāb kılan Hazret-i Kerīm-i Vehhāb'a zīver-i nutk-ı ādemiyān ve zībāyiş-i cevārīh-i kāffe-i senā-gūyān olan hamd-i ᶜamīm-i bī-pāyān hemīşe merfūᶜ olsun.

[والصلاة على محمد نبي الرحمة وسيد الأمة وعلى آله وصحبه قادة الحق وسادة الخلق وسلم تسليمًا كثيرًا]

Ve dahi dāimā salāt-ı cemme ve teslīmāt-ı kesīre-i ᶜāmme hazret-i seyyidü’l-ümme ve nebiyyü’r-rahme Muhammedü’l-Mustafā ile cemīᶜ-i āl ve sahb-ı pür-safā ve kāffe-i ᶜinān-keş-i emr-i Hakk ve ᶜazīm-i sādāt-ı halk olan ᶜıtre-i şürefāya müstemirren şāyeste ve sezā olsun.

[أما بعد فإن الحج مِنْ بَيْنِ أَرْكَانِ الْإِسْلَامِ وَمَبَانِيهِ عِبَادَةُ الْعُمْرِ وختام الأمرِ وتمام الإسلام وكمال الدين فيه أنزل الله عز وجل ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ وفيه قال صلى الله عليه وسلم ”مَنْ مَاتَ وَلَمْ يَحُجَّ فَلْيَمُتْ إِنْ شَاءَ يَهُودِيًّا وَإِنْ شَاءَ نَصْرَانِيًّا“]

Pes ez-edā-i vecībe-i hamd ü senā ve ihdā-i tuhfe-i tahiyye vü duᶜā musannif-i merhūm maksada şürūᶜ edip buyurdu ki tahkīk ve tahkīkan ziyāret-i Beyt-i mükerrem ve hacc-ı Kaᶜbe erkān-ı İslām ve mebānīsi içinde ᶜömrün bir ᶜibādeti ve emrin hātimesidir ki tamām-ı İslām ve kemāl-i dīn-i mübīn onunladır, onun şānında Hakk subhānehu ve taᶜālā ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾[1] الآية buyurmuştur. Bu nass-ı celīl sūre-i Māide’nin dördüncü āyetindendir. Ve hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: “Bu gün dīninize ikmāl verdik ki baᶜdehu onun ahkāmına halel gelmez ve hidāyet ve ikmāl-i hacc ve müşrikīnden itmiᵓnān ile niᶜmetimizi itmām ettik ve sizin için edyān beyninden dīn-i İslām’ı ihtiyār ettim.” Ve dahi onun şeᵓninde ᶜaleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz ”مَنْ مَاتَ وَلَمْ يَحُجَّ فَلْيَمُتْ إِنْ شَاءَ يَهُودِيًّا وَإِنْ شَاءَ نَصْرَانِيًّا“[2] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: “Kim ki onun üzerine hacc farz olup da hacc etmez ki bilā-ᶜözr bu haccı terk etmekle vefāt ederse o kimse dilerse Yehūdī ve dilerse Nasrānī olarak fevt etsin.” demektir.

[فأعظم بعبادة [٧] يعدم الدين بفقدها الكمال ويساوي تاركها اليهود والنصارى في الضلال]

---

1 el-Māide, 5/3.

2 Tirmizī, Hacc, 3, no: 812; *Şuᶜabu’l-Īmān*, 5/443, no: 3693.

Ve ne ᶜaceb ᶜazīm bir ᶜibādettir ki ber-mantūk-ı hadīs-i şerīf onun fakdıyla dīnin kemāli tārikinden maᶜdūm olup ve dalālde dahi tāriki Yehūd ve Nasārāya müsāvī olur.

[وَأَجْدَرُ بِهَا أَنْ تُصْرَفَ الْعِنَايَةُ إِلَى شَرْحِهَا وتفصيل أركانها وسننها وآدابها وفضائلها وأسرارها وجملة ذلك ينكشف بتوفيق الله عز وجل في ثلاثة أبواب]

Ve böyle bir ᶜibādete bi-ziyādetin lāyık ve pek çok sezādır ki onun şerhiyle tafsīl-i erkān ve sünen ve ādāb ve fezāil ve esrārına sarf-ı ᶜināyet edelim. Ve bunun mecmūᶜu tevfīk-i ilāhī ile üç bābda keşf olunur.

[الباب الأول في فضائلها وفضائل مكة والبيت العتيق وجمل أركانها وشرائط وجوبها]

Ki birinci bābı işbu ᶜibādet-i ᶜuzmānın fezāilinde ve dahi Mekke ve Beytü'l-ᶜAtīk fezāilleri beyānındadır ve hem dahi zikr-i cümel-i erkānı ile şerāit-i vücūbunun taᶜrīfinde ola.

[الباب الثاني في أعمالها الظاهرة على الترتيب من مبدأ السفر إلى الرجوع]

Ve ikinci bābı mebde-i seferden rücūᶜuna kadar aᶜmāl-i zāhiresinin ᶜale't-tertīb zikr ve beyānında ola.

[الباب الثالث في آدابها الدقيقة وأسرارها الخفية وأعمالها الباطنة]

Ve üçüncü bābı ādāb-ı dakīkasıyla esrār-ı hafiyye ve aᶜmāl-i bātıniyyesi beyānında ola.

[فلنبدأ بالباب الأول وفيه فصلان]

Kaldı ki biz birinci bābdan bedᵓ edip başlayalım ki o dahi iki fasla şāmil ola. Ve billāhi't-tevfīk.

el-Bābu'l-Evvel [الباب الأول]

el-Faslu'l-Evvelu Fī Fezāili'l-Hacci ve Fazīleti'l-Beyti ve Mekkete ve'l-Medīneti Harresehumallāhu Taᶜālā ve Şeddi'r-Rihāli İle'l-Mesācidi

[الفصل الأول في فضائل الحج وفضيلة البيت ومكة والمدينة حرسهما الله تعالى وشد الرحال إلى المساجد]

Fazīletü'l-Hacc [فضيلة الحج]

[قَالَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ ﴿وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ﴾]

Birinci bābın birinci faslı ise ki haccın fezāili ve Beyt-i mükerremin ve Mekke-i mübāreke ve Medīne-i münevverenin fezāilleriyle mesācide şedd-i rihālin beyānında idi, işte bu fasldır ki ber-vech-i ātī zikr ve beyān olunur. Şöyle ki; haccın fazīletinde daᶜvet-i ilāhī burhān-ı ᶜazīmdir, nitekim Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şānda Hakk subhānehu ve taᶜālā, Nebiyy-i mürsel ve halīl-i mufaddalına hitāben ﴿وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ﴾[3] diye emr ve fermān buyurmuştur. Bu āyet sūre-i Hacc'ın yirmi yedinci āyetidir ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Nāsı hacca daᶜvetle nidāᵓ eyle yā İbrāhīm ki piyāde ve zebūn develere süvār ile her ırak yollardan sana geleler."

[وقال قتادة لَمَّا أَمَرَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ إِبْرَاهِيمَ صلى الله عليه وسلم وعلى نبينا وعلى كل عبد مصطفى أَنْ يُؤَذِّنَ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ نَادَى "يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ بَنَى بيتًا فَحِجُّوهُ" وقال تعالى ﴿لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ﴾ قيل التجارة في الموسم والأجر في الآخرة ولما سمع بعض السلف هذا قال "غُفِرَ لَهُمْ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ"]

Ve Katāde ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri halīl-i kerīmi Hazret-i İbrāhīm'i Beyt-i mükerremin haccına nāsı daᶜvet etme-

3 el-Hacc, 22/27.

ğe meʾmūr edince Hazret-i İbrāhīm ʿaleyhi ve ʿalā-nebiyyine's-selām nidāʾ buyurup dedi ki:"يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ بَنَى بيتًا فَحِجُّوهُ" Yaʿnī "Ey nās, Zāt-ı Zü'l-Celāl bir beyti bināʾ etmiş, hemān siz dahi onu hacc ediniz." Ve dahi tebāreke ve taʿālā ﴿لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ﴾[4] الآية buyurdu ki bu nass-ı ʿālī dahi sūre-i mezkūrenin yirmi sekizinci āyetindendir ve hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Tā ki onlar kendileri için dünyevī ve uhrevī menfaʿatlerine hāzır olalar." Ve dahi menāfiʿin tefsīrinde denilmiş ki dünyāda ticāret mevsimi ve āhirette ecr-i ʿazīmi müşāhede edeler demektir. Ve baʿzu's-selef çün bu nass-ı ʿāli işitti, "غُفِرَ لَهُمْ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ" diye kasem etti yaʿnī bu Beyt-i mezkūru hacc edenlere rabb-ı Kaʿbe'ye kasem ederim ki ʿafv ve magfiret olundu.

[وقيل في تفسير قوله عز وجل ﴿لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ أي طريق مكة يقعد الشيطان عليها ليمنع الناس منها وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ حَجَّ الْبَيْتَ فَلَمْ يَرْفُثْ وَلَمْ يَفْسُقْ خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ" وقال أيضًا صلى الله عليه وسلم "مَا رُئِيَ الشَّيْطَانُ فِي يَوْمٍ أَصْغَرَ وَلَا أَدْحَرَ وَلَا أَحْقَرَ وَلَا أَغْيَظَ مِنْهُ يَوْمَ عَرَفَةَ" وما ذلك إلا لما يرى من نزول الرحمة وتجاوز الله سبحانه عن الذنوب العظام إذ يقال "إِنَّ مِنَ الذُّنُوبِ ذُنُوبًا لَا يُكَفِّرُهَا إِلَّا الْوُقُوفُ بِعَرَفَةَ" [٨] وقد أسنده جعفر بن محمد إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ]

Ve dahi tebāreke ve taʿālānın ﴿لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ﴾[5] kavl-i ʿālīsi tefsīrinde denilmiş ki bu kelāmda mezkūr olan sırāt-ı müstakīmden murād Mekke-i mükerremenin yolu ve tarīkidir ki şeytān ʿaleyhi mā-yestehıkku Mekke-i mükerremenin yolunda tavāf-ı Beyt-i mükerremden halkı menʿ etmek için kuʿūd eder, yaʿnī oturur. Ve dahi sallallāhu ʿaleyhi ve sellem "مَنْ حَجَّ الْبَيْتَ فَلَمْ يَرْفُثْ وَلَمْ يَفْسُقْ خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ"[6] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i ʿālīsi: "Kim ki Beyt-i mükerremi hacc edip ziyāret eyler ve kelām-ı fuhş ve meʿāsīden vāreste olup haccında refes ve fısk etmezse o kimse yevm-i vilādetinde zünūbdan pāk bulunduğu gibi onun zünūbundan çıkıp vizr ve günāhlardan pāk

4 el-Hacc, 22/28.

5 el-Aʿrāf, 7/16.

6 Buhārī, Hacc, 4, no: 1521; Cezāu's-Sayd, 9, no: 1819; Müslim, Hacc, 438.

olur." Yaᶜnī ᶜafv u magfiret-i rabbānīye mazhar olup bir zenb ve günāhı kalmaz demek olur. Ve bir dahi buyurmuş ki:"مَا رُئِيَ الشَّيْطَانُ فِي يَوْمٍ أَصْغَرَ وَلَا أَدْحَرَ وَلَا أَحْقَرَ وَلَا أَغْيَظَ مِنْهُ يَوْمَ عَرَفَةَ"[7] ki hulāsa-i meʾāl-i münīfi: "Yevm-i ᶜarefede göründüğü gibi hīçbir günde böyle pek çok sagīr ve hakīr ve hor ve zelīl ve matrūd olarak şeytān-ı laᶜīn görünmemiştir." Ancak onun o zilleti o günde nüzūl-i rahmet ve tecāvüz-i zünūb-ı ᶜizāmdan görüp müşāhede ettiği mezīd-i ᶜafv u magfiret ve kesret-i rahmettir, yoksa başka bir şeyden değildir, çünkü denilir ki benī ādemin bir takım zünūbu vardır ki onları vukūf-ı ᶜarefeden gayrı dīger bir ᶜibādet tekfīr etmez, ancak o vukūf onları ᶜafv ve magfiret ettirir. Ve bu makāli Caᶜfer b. Muhammed, Resūl-i kibriyāya istinād etmiştir, yaᶜnī hadīs-i şerīftir diye söylemiştir.

[وذكر بعض المكاشفين من المقربين أن إبليس لعنه الله عليه ظهر له في صورة شخص بعرفة فإذا هو ناحل الجسم مصفر اللون باكي العين مقصوف الظهر فقال له ما الذي أبكى عينك قال خروج الحاج إليه بلا تجارة أقول قد قصدوه أخاف أن لا يخيبهم فيحزنني ذلك قال فما الذي أنحل جسمك قال صهيل الخيل في سبيل الله عز وجل ولو كانت في سبيلي كان أحب إلي قال فما الذي غير لونك قال تعاون الجماعة على الطاعة ولو تعاونوا على المعصية كان أحب إلي قال فما الذي قصف ظهرك قال قول العبد أسألك حسن الخاتمة أقول يا ويلتى متى يعجب هذا بعمله أخاف أن يكون قد فطن]

Ve dahi baᶜzu'l-mükāşifīne'l-mukarrebīn hikāye edip zikr etmiş ki ᶜaleyhi mā-yestehıkku iblīs-i laᶜīn ᶜArefe dağında bir şahs kılığında ona görünüp zuhūr etmiş velākin nahīlü'l-cism ve musferrü'l-levn ve bāki'l-ᶜayn ve maksūfu'z-zahr olarak görünmüştür, yaᶜnī teni erimiş ki be-gāyet zaᶜīf ve hazīl ve bī-tüvān bir cüsse ve cism ile görünüp yüzü dahi sararmış ve göz yaşı döküp ağlarmış ve arkası kırık şikeste ve meksūr olarak zuhūr etmiştir. Ve onun şu hālini görünce o merd-i mukarreb: "Senin gözlerini ağlatan nedir?" diye ondan sonrmuş. O dahi ona: "Bilā-ticāret huccācın hurūcudur" diye söylemiş. Ve hem dahi demiş ki: "Bunlar Zāt-ı Zü'l-Celāl'i kasd edip gelmişler. Korkarım ki on-

7 *Muvatta*, Hacc, 245; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 5/498, no: 3775.

ların hüsn-i zannları tahyīb etmez ki beni burası mahzūn eder" demiş. Ve tekrār o merd-i Hudā: "Yā senin bu cismini nahīl ve bī-tāb eden nesne nedir?" diye suʾāl ettikte, iblīs-i laʿīn: "Fī-sebīlillāh sahīl eden haylin sedasıdır. Eger bu haylin sahīli benim yolumda olmuş olsaydı bana daha ziyāde hoş gelirdi" demiş. "Yā bu levnini tagyīr edip onu sarı eden şey nedir?" diye bir dahi sorıcak laʿīn-i merkūm cevābında: "Bu cemāʿatin tāʿat üzerine vākiʿ olan teʿāvünleridir" diye söylemiş ve "Bunlar maʿsiyet üzerine teʿāvün etmiş olsaydılar bana daha ziyāde hoş olurdu" diye ʿilāve-i makāl etmiş. "Yā senin arkanı kırıp kesr eden şey nedir?" diye be-tekrār ondan tefahhus ve istifsār ettikte laʿīn-i mezkūr: "ʿAbdin hüsn-i hātime dileyip duʿā etmesidir" diye haber vermiş ve "Ben ne vaktte bu ʿabd ʿameliyle ʿucb eder diye teʾessüf ve tahassür ederim ve dahi mütefattın ve āgāh olduğuna korkarım" diye hatm-i kelām eylemiştir.

[وقال صلى الله عليه وسلم "مَنْ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ حَاجًّا أَوْ مُعْتَمِرًا فَمَاتَ أُجْرِيَ لَهُ أَجْرُ الْحَاجّ الْمُعْتَمِرِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَمَنْ مَاتَ فِي أَحَدِ الْحَرَمَيْنِ لَمْ يُعْرَضْ وَلَمْ يُحَاسَبْ وَقِيلَ لَهُ ادْخُلِ الْجَنَّةَ"]

Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ حَاجًّا أَوْ مُعْتَمِرًا فَمَاتَ أُجْرِيَ لَهُ أَجْرُ الْحَاجّ الْمُعْتَمِرِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَمَنْ مَاتَ فِي أَحَدِ الْحَرَمَيْنِ لَمْ يُعْرَضْ وَلَمْ يُحَاسَبْ وَقِيلَ لَهُ ادْخُلِ الْجَنَّةَ"[8] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Kim ki hacc veyāhūd ʿumre etmek kasdıyla hānesinden çıkıp sefer ettikten sonra vefātı vākiʿ olur ise o kimseye yevm-i kıyāmete kadar hacc ve ʿumre eden ādemin ecr ve sevābı icrā olunur ve kim ki Haremeyn-i muhteremeyn'in birisinde vefāt eder ise o kimse ʿarz ve muhāsebe olunmaz ve ona cennete dāhil ol denilir." Yaʿnī bī-ʿarz ve bī-hisāb cennete dāhil olur demektir.

[وقال صلى الله عليه وسلم "حَجَّةٌ مَبْرُورَةٌ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا وَحَجَّةٌ مَبْرُورَةٌ لَيْسَ لَهَا جَزَاءٌ إِلَّا الْجَنَّةُ"]

Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki:

---

8 *Şuʿabu'l-Īmān*, 6/12, no: 3802.

"حَجَّةٌ مَبْرُورَةٌ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا وَحَجَّةٌ مَبْرُورَةٌ لَيْسَ لَهَا جَزَاءٌ إِلَّا الْجَنَّةُ"[9] ki hulāsa-i mazmūn-ı celīli: "Sıdk-ı taviyye ve ihlās-ı niyyet ve māl-ı helāl ile bi-tamāmi'l-ihsān ve'l-istikāmet edāʾ olunan hacc dünyā ve mā-fīhādan yeğdir ve hayrlıdır. Ve dahi ber-minvāl-i muharrer kemāl-i birr ü ihsān ile edāʾ olunan haccın cennetten gayrı dīger bir cezāsı olmaz." Yaʿnī onun cezāsı maʿfüvven ve magfūren duhūl-i cennettir, başka bir şey değildir. [9]

[وقال صلى الله عليه وسلم "اَلْحُجَّاجُ وَالْعُمَّارُ وَفْدُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَزُوَّارُهُ إِنْ سَأَلُوهُ أَعْطَاهُمْ وَإِنِ اسْتَغْفَرُوهُ غَفَرَ لَهُمْ وَإِنْ دَعَوْا اُسْتُجِيبَ لَهُمْ وَإِنْ شَفَعُوا شُفِّعُوا"]

Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "اَلْحُجَّاجُ وَالْعُمَّارُ وَفْدُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَزُوَّارُهُ إِنْ سَأَلُوهُ أَعْطَاهُمْ وَإِنِ اسْتَغْفَرُوهُ غَفَرَ لَهُمْ وَإِنْ دَعَوْا اُسْتُجِيبَ لَهُمْ وَإِنْ شَفَعُوا شُفِّعُوا"[10] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Huccāc ve muʿtemirler Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine vürūd eden süferāʾ ve mihmānlardır, hem dahi onun züvvārıdırlar, yaʿnī ona ziyāret edicilerdir. Eger ondan bir nesneyi suʾāl edip dilerlerse o nesneyi onlara verir ve eger ondan ʿafv ve magfireti taleb edip isterlerse onlara ʿafv ve magfiret eder ve eger ona tazarruʿ ve zārī edip duʿāʾ ve nidāʾ ederlerse onlara icābet eder ve eger bir kimseye şefāʿat ederlerse o şefāʿatlerini kabūl eder."

[وفي حديث مسند من طريق أهل البيت عليهم السلام "أَعْظَمُ النَّاسِ ذَنْبًا مَنْ وَقَفَ بِعَرَفَةَ فَظَنَّ أَنَّ اللهَ تَعَالَى لَمْ يَغْفِرْ لَهُ"]

Ve dahi āl-i kirām-ı Hazret-i Peygamberī tarīkinden mervī bulunan hadīs-i şerīfte gelmiş ki: "أَعْظَمُ النَّاسِ ذَنْبًا مَنْ وَقَفَ بِعَرَفَةَ فَظَنَّ أَنَّ اللهَ تَعَالَى لَمْ يَغْفِرْ لَهُ"[11] ki hulāsa-i mefād-ı münīfi: "Onun zenbi kāffe-i nāsın zünūbundan büyük ve ekber olan ādem o kimsedir ki ʿarefe-i müşerrefede vukūf edip durur da ona ʿafv ve magfiret olmadığını zann eder." Yaʿnī onun işbu sū-i zannı günāhı kāffe-i zünūb ve günāhlardan ʿazīmdir demek olur.

---

9 Buhārī, Umre, 2, no: 1773; Müslim, Hacc, 437; *Şuʿabu'l-Īmān*, 6/25, no: 3824.

10 İbn Māce, Menāsik, 5, no: 2892; İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiʿiyye*, 6/300.

11 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiʿiyye*, 6/300.

[وروى ابن عباس رضي الله عنهما عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قال "يَنْزِلُ عَلَى هَذَا الْبَيْتِ فِي كُلِّ يَوْمٍ مِائَةٌ وَعِشْرُونَ رَحْمَةً سِتُّونَ لِلطَّائِفِينَ وَأَرْبَعُونَ لِلْمُصَلِّينَ وَعِشْرُونَ لِلنَّاظِرِينَ"]

Ve dahi İbn ʿAbbās ʿaleyhime'r-rıdvān Zāt-ı ʿālī-i Hazret-i Nebevī üzerine rivāyet eylediği hadīste ʿaleyhi's-selām efendimiz buyurmuş ki: "يَنْزِلُ عَلَى هَذَا الْبَيْتِ فِي كُلِّ يَوْمٍ مِائَةٌ وَعِشْرُونَ رَحْمَةً سِتُّونَ لِلطَّائِفِينَ وَأَرْبَعُونَ لِلْمُصَلِّينَ وَعِشْرُونَ لِلنَّاظِرِينَ"[12] ki hulāsa-i mazmūn-ı celīli: "Beher gün kıbel-i Rahmān'dan bu Beyt-i mükerremin üzerine yüz yirmi rahmet nāzil olur, onun nısfı ki altmış rahmeti Beyt-i mükerremi tavāf edenleredir ve sülüsü ki kırk rahmeti dahi namāz kılanlaradır ve südüsü ki yirmi rahmeti nāzırlarınadır."

[وفي الخبر "اِسْتَكْثِرُوا مِنَ الطَّوَافِ بِالْبَيْتِ فَإِنَّهُ مِنْ أَجَلِّ شَيْءٍ تَجِدُونَهُ فِي صُحُفِكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَغْبَطِ عَمَلٍ تَجِدُونَهُ" ولهذا يستحب الطواف ابتداء من غير حج ولا عمرة وفي الخبر "مَنْ طَافَ أُسْبُوعًا حَافِيًا حَاسِرًا كَانَ لَهُ كَعِتْقِ رَقَبَةٍ وَمَنْ طَافَ أُسْبُوعًا فِي الْمَطَرِ غُفِرَ لَهُ مَا سَلَفَ مِنْ ذَنْبِهِ"]

Ve dahi haberde vārid olmuş ki ʿaleyhi's-selām efendimiz buyurmuş ki: "اِسْتَكْثِرُوا مِنَ الطَّوَافِ بِالْبَيْتِ فَإِنَّهُ مِنْ أَجَلِّ شَيْءٍ تَجِدُونَهُ فِي صُحُفِكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَغْبَطِ عَمَلٍ تَجِدُونَهُ"[13] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Beyt-i mükerremin tavāfından siz istiksār ediniz yaʿnī çokça etrāfına dolaşıp tavāf ediniz, zīrā ki sevābı yevm-i kıyāmette sahāif-i aʿmālinizde muharrer olan aʿmāl-i sālihanın ecr ve sevāblarının en ziyādesi ve ecell ve ekber ve aʿzam ve evferini bulacaksınız." Yaʿnī tavāfın sevābı sizin her bir sevābınızdan ziyāde büyük olur ve aʿzam ve ecell bulacaksınız ve onu en ziyāde gıbta olunur bir ʿamel bulacaksınız demektir. Ve bunun için hacc ve ʿumreyi etmeksizin ibtidāʾen tavāf-ı beyt mesnūn ve müstehabb olmuştur. Ve kezālik haberde vārid olmuş ki: "مَنْ طَافَ أُسْبُوعًا حَافِيًا حَاسِرًا كَانَ لَهُ كَعِتْقِ رَقَبَةٍ وَمَنْ طَافَ أُسْبُوعًا فِي الْمَطَرِ غُفِرَ لَهُ مَا سَلَفَ مِنْ ذَنْبِهِ"[14] ki hulāsa-i meʾāli:

---

12 et-Taberanī, *el-Muʿcemu'l-Kebīr*, 11/195, no: 11475.

13 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiʿiyye*, 6/300, krş. *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn* 1/608, no: 1610.

14 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/198.

"Kim ki bir üsbūʿu hāfī ve hāsir yaʿnī yalın ayak ve baş açık olarak Beyt-i mükerremi tavāf ederse ona bir ʿıtk-ı rakabe kadar yaʿnī bir kul āzād etmeklik kadar ecr ve sevābı olur ve kim ki bir üsbūʿu yağmur yağarken tavāf ederse ona zünūb-ı sālifesi ʿafv ve magfiret olunur." Yaʿnī yevm-i tavāfından yevm-i bülūguna kadar o geçmiş olan zamānda kazandığı āsām ve günāh ve zünūbu kāffeten ona bağışlanıp ʿafv ve magfiret olunurlar demektir.

[ويقال إن الله عز وجل إذا غفر لعبد ذنبًا في الموقف غفره لكل من أصابه في ذلك الموقف]

Ve dahi denilir ki Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri mevkifte bir ʿabdin bir günāhını ʿafv ve magfiret eylerse o mevkifte o gibi zenbi işlemiş olan sāir kesāna dahi ʿafv ve magfiret eder, yaʿnī o mevkifte bulunup o gibi bir günāha uğramış bulunan ādemlerin o kabīlden olan günāhlarını dahi ʿafv ve magfiret eder demektir.

[وقال بعض السلف إذا وافق يوم عرفة يوم جمعة غفر لكل أهل عرفة وهو أفضل يوم في الدنيا وفيه حج رسول الله صلى الله عليه وسلم حجة الوداع وكان واقفًا إذ نزل قوله عز وجل ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ قال أهل الكتاب لو أنزلت هذه الآية علينا لجعلناها يوم عيد فقال عمر رضي الله عنه أشهد لقد نزلت هذه الآية في يوم عيدين اثنين يوم عرفة ويوم جمعة عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وهو واقف بعرفة]

Ve dahi baʿzu's-selef demiş ki: "Yevm-i ʿarefe yevm-i cumʿaya tevāfuk eder ise yaʿnī cumʿa günü ʿarefe günü olursa kāffe-i ehl-i ʿarefeye ʿafv ve magfiret olunur ki o gün dünyānın efdal-i eyyāmıdır ki o günde ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz hacc-ı vedāʿı hacc etmiştir ve ʿarefede vākıf iken ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾[15] üzerine nāzil olmuştur." Ve baʿzı ehlü'l-kitāb demiş ki: "Bu āyet bizim üzerimize nāzil olmuş olsaydı, biz onun yevm-i nüzūlünü bayram günü ederdik." Ve çün bu sözlerini Hazret-i ʿÖmer ʿaleyhi'r-rıdvān işitti, buyurdu ki: "Eşhedu billāh bu āyet-i kerīme iki

15 el-Māide, 5/3.

bayram gününde Nebiyy-i zī-şān hazretleri üzerine ᶜarefede vākıf olduğu hālde nāzil oldu ki yevm-i nüzūlü hem cumᶜa günü ve hem dahi ᶜarefe günüdür." Yaᶜnī yevm-i nüzūlü bizim iki bayramımızın günüdür demek olur.

[وقال صلى الله عليه وسلم "اللهُمَّ اغْفِرْ لِلْحَاجِّ وَلِمَنِ اسْتَغْفَرَ لَهُ الْحَاجُّ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "اللهُمَّ اغْفِرْ لِلْحَاجِّ وَلِمَنِ اسْتَغْفَرَ لَهُ الْحَاجُّ"[16] buyurmuştur, yaᶜnī "Yā rabbi, sen hacc eden kuluna ve ona hacc eden ādem tarafından ᶜafv [10] ve magfireti niyāz ve tevakkuᶜ ve istirhām kılınan ādeme ᶜafv ve magfiret eyle" demektir.

[ويروى أن علي بن موفق حج عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حججًا قال فرأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم في المنام فقال لي "يَا ابْنَ مُوَفِّقٍ حَجَجْتَ عَنِّي قُلْتُ نَعَمْ قَالَ وَلَبَّيْتَ عَنِّي قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَإِنِّي أُكَافِئُكَ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ آخِذٌ بِيَدِكَ فِي الْمَوْقِفِ فَأُدْخِلُكَ الْجَنَّةَ وَالْخَلَائِقُ فِي كُرَبِ الْحِسَابِ"]

Ve dahi rivāyet olunur ki ᶜAlī b. Muvaffık ᶜaleyhi'r-rahme Zāt-ı ᶜālī-i Hazret-i risālet-penāhī taraf-ı eşref-i sāmīsinden hıcec-i müteᶜaddide hacc edip ve bir gece ᶜālem-i maᶜnāda zāt-ı sāmī-i peygamberi gördükte ᶜaleyhi's-selām efendimiz ona hitāben "يَا ابْنَ مُوَفِّقٍ حَجَجْتَ عَنِّي قُلْتُ نَعَمْ" buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı kerimi: "Ey İbn Muvaffık, sen benden taraf benim için hacc ettin mi?" diye suᵓāl ve fermān buyurmuş. Ve İbn Muvaffık dahi: "Evet, hacc ettim" diye cevāb verince zāt-ı fahrü'l-kāināt efendimiz "وَلَبَّيْتَ عَنِّي قُلْتُ نَعَمْ" diye bir dahi irāde ve fermān buyurdukta İbn Muvaffık evet dedi. O vaktte ᶜaleyhi ekmelü't-tahiyye ve't-teslīm efendimiz "فَإِنِّي أُكَافِئُكَ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ آخِذٌ بِيَدِكَ فِي الْمَوْقِفِ فَأُدْخِلُكَ الْجَنَّةَ وَالْخَلَائِقُ فِي كُرَبِ الْحِسَابِ"[17] buyurdu ki hulāsa-i meᵓāl-i ᶜālīsi: "Ben dahi bununla yevm-i kıyāmette sana mükāfāt ederim, senin elinden seni tutup halāyık küreb-i hisābda bulundukları hālde seni cennete idhāl ederim" diye beyān ve tebşīr buyurmuştur.

---

16 *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/609, no: 1612; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 6/20, no: 3817; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 8/266, no: 8594; *Kūtu'l-Kulūb*, 2/200.

17 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/201.

[وقال مجاهد وغيره من العلماء إن الحجاج إذا قدموا مكة تلقتهم الملائكة فسلموا على ركبان الإبل وصافحوا ركبان الحمر واعتنقوا المشاة اعتناقًا]

Ve Mücāhid ᶜaleyhi'r-rahme ve ᶜulemādan gayrısı demiş ki kāfile-i huccāc Mekke-i mükerremeye kudūm ettiği vaktte melāike-i kirām onlara istikbāl edip karşı gelir görüşürler ki deveye süvār olarak kudūm edenlere selām verirler ve merkeblere rākib bulunanlara musāfaha edip el ele verirler ve piyāde yaᶜnī yayan gelenlere kucaklayıp muᶜānaka ile iᶜtināk ederler.

[وقال الحسن من مات عقيب رمضان أو عقيب غزو أو عقيب حج مات شهيدًا]

Ve Hasen el-Basrī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki: "Kim ki şehr-i Ramazān-ı şerīfin ᶜakībinde veyāhūd bir gazānın ᶜakībinde veyāhūd bir haccın ᶜakībinde ölüp vefāt ederse o kimse şehīden vefāt eder." Yaᶜnī onun menzilesi menzile-i şühedādır, şühedāya mevᶜūd buyurulan ecr ve cezāᵓ gibi ona bir ecr ve sevāb verilir demektir.

[وقال عمر رضي الله عنه الحاج مغفور له ولمن يستغفر له في شهر ذي الحجة والمحرم وصفر وعشرين من ربيع الأول]

Ve dahi ᶜÖmer b. el-Hattāb ᶜaleyhi'r-rıdvān buyurmuş ki: "Hacc eden kimse maᶜfüvv ve mağfūrun leh olup ve şehr-i Zi'l-hicce ve Muharrem ve Safer ve Rebīᶜu'l-evvelin yirminci gününe dek her kime istigfār eder ise o kimse dahi maᶜfüvv ve magfūrun leh olur." Yaᶜnī haccı mebrūr olan kimsenin zünūbu magfūredir ve şühūr-ı mezkūre içinde her kime magfiret dilerse o kimsenin zünūbu dahi onun istigfārıyla ᶜafv ve magfūr olur demektir.

[وقد كان من سنة السلف رضي الله عنهم أن يشيعوا الغزاة وأن يستقبلوا الحاج ويقبلوا بين أعينهم ويسألوهم الدعاء ويبادرون ذلك قبل أن يتدنسوا بالآثام]

Ve dahi sünen-i sālife ve deᵓb ü ādāt-ı sulehādan idi ki gazāya giden mücāhidīni teşyīᶜ ederlerdi ve haccdan gelenleri dahi istikbāl eylerlerdi ve hem dahi huccācın gözleri arasından öpüp duᶜā-ı hayriyyelerini suᵓāl ve taleb eylerlerdi ve buna müsāraᶜat ve mübāderet kılıp, tā ki āsām ve meᶜāsī ile kirli olmadan evvel onların hayr duᶜāᵓ ve istigfārlarını niyāz ve tevakkuᶜ ederlerdi.

[ويروى عن علي بن موفق قال حججت سنة فلما كان ليلة عرفة نمت بمنى في مسجد الخيف فرأيت في المنام كأن ملكين قد نزلا من السماء عليهما ثياب خضر فنادى أحدهما صاحبه يا عبد الله فقال الآخر لبيك يا عبد الله قال تدري كم حج بيت ربنا عز وجل في هذه السنة قال لا أدري قال حج بيت ربنا ستمائة ألف أفتدري كم قبل منهم قال لا قال ستة أنفس قال ثم ارتفعا في الهواء فغابا عني فانتبهت فزعًا واغتممت غمًا شديدًا وأهمني أمري فقلت إذا قبل حج ستة أنفس فأين أكون أنا في ستة أنفس فلما أفضت من عرفة قمت عند المشعر الحرام فجعلت أفكر في كثرة الخلق وفي قلة من قبل منهم فحملني النوم فإذا الشخصان قد نزلا على هيئتهما فنادى أحدهما صاحبه وأعاد الكلام بعينه ثم قال أتدري ماذا حكم ربنا عز وجل في هذه الليلة قال لا قال فإنه وهب لكل واحد من الستة مائة ألف قال فانتبهت وبي من السرور ما يجل عن الوصف]

Ve dahi mervīdir ki ᶜAlī b. Muvaffık demiş ki: "Bir senede hacc ettim ve ᶜarefe gecesi olunca varıp Minā'da Mescid-i Hīf'te yattım ve rüᵓyāmda gördüm ki sanki iki melek gökten inip gelmişler ve üzerlerinde yeşil bir urba ve elbiseler vardır. Onların birisi musāhib ve refīkine nidāᵓ edip dedi ki: "Ey ᶜabdullāh!" O dahi: "Lebbeyk yā ᶜabdallāh!" dedikte o münādī: "Bilir misin bu sene rabbimizin hānesini kaç kişi hacc edip ziyāret etmiştir?" Musāhibi: "Hayır bilmem" diye cevāb verince o dahi: "Altı yüz bin kişi hacc etmiş. Velākin bilir misin onlardan kaç kişinin haccı makbūl olmuştur?" dedikte musāhibi: "Yok bilmem" diye söyledi. Ve o dahi: "Altı nefsin haccı makbūl olmuş" diye beyān-ı mikdār etmekle ikisi havāda mürtefiᶜ olup gözümden gāib oldular. Ve ben dahi havf ve fezaᶜla uyandım ve gamm-ı şedīd ile magmūm ve mükedder oldum ve emrim beni mehmūm [11] edip kendi nefsimde dedim ki altı nefsin haccı makbūl olunca ben o altı nefs içinde nerede kalırım ve o altı kişiden nice olabilirim ve bu hemm ve gam ile ᶜarefeden ifāza ve ᶜavdet edip meşᶜar-i harāma gelince artık nāsın kesretine ve haccları kabūl olunanların kılletine tefekkür etmeğe başladım. Ve bu hāl ile beni uyku galebe edip yatınca nāgehān o şahseyn-i mezkūreyn heyᵓet-i sābıkalarıyla nüzūl edip geldiler ve

birisi sāhibine nidāʾ edip bi-ʿaynihi yine o sözü iʿāde ettiler ve ondan sonra "Bilir misin rabbimiz tebāreke ve taʿālā hazretleri bu kaziyyede işbu gecede ne ile hükm ve kazā buyurdular?" deyince refiki: "Hayır bilmem" dedi. O dahi: "Haccı kabūl olunan altı nefsin her birisine yüz bin kişi bağışlayıp onların zünūblarını dahi ʿafv ve magfiret etti, yaʿnī kāmilen o altı yüz bin kişi ʿafv ve magfirete mazhar oldular" dedi. Ve ben dahi bu şādmānlıkla uyandım ki bende hāsıl olan meserret hāric-i hadd-i vasf u taʿrīf bulunmuştur, yaʿnī bu haber-i ahīrden hāsıl olan ferah ve şādmānlığım kābil-i vasf u beyān değildir ki hadd-i taʿrīften ecell ve aʿzam ve ekberdir demek olur.

[وعنه أيضًا رضي الله عنه قال حججت سنة فلما قضيت مناسكي تفكرت فيمن لا يقبل حجه فقلت اللهم إني قد وهبت حجتي وجعلت ثوابها لمن لم تتقبل حجته قال فرأيت رب العزة في النوم جل جلاله فقال لي يا علي تتسخى علي وأنا خلقت السخاء والأسخياء وأنا أجود الأجودين وأكرم الأكرمين وأحق بالجود والكرم من العالمين قد وهبت كل من لم أقبل حجه لمن قبلته]

Ve dahi ʿAlī b. Muvaffık'ın üzerine mahkī ve menkūldür ki mūmā ileyh demiş ki: "Ben bir sene hacc edip menāsiki bitirip tekmīl ettikten sonra haccı makbūl olamayan kimsede tefekkür ettim ve hulūs-i kalb ve sıdk-ı taviyye ile dedim ki: "Yā rabbi, ben kendi haccımı haccı makbūl olmayan kimseye bağışlayıp hibe ettim ve onun sevābını ona verdim." Ve çün uykuya vardım, Hazret-i Rabbü'l-ʿizzet tebāreke ve taʿālāyı ʿālem-i rüʾyāda gördüm, bana emr ve fermān buyurdu ki: "Ey ʿAlī, sen benim üzerime kendini daha ziyāde sehī mi tutarsın o hāl ile ki ben sehā ve eshiyāyı kendim halk etmişim ve ben ecvedü'l-ecvedīn ve ekremü'l-ekremīnim, kāffe-i ʿālemden ziyāde cūd ve keremle ben hakklıyım ve muhıkkım, ʿale't-tahkīk bil ki haccını kabūl etmediğim ādemi haccını kabūl ettiğim ādeme bağışlayıp hibe etmişim ki kāffe-i huccāca ʿafv ve magfiret etmişim. Senin sevāb-ı haccını bağışlamağa onların bir lüzūm ve ihtiyācları kalmamıştır" demek olur.

Fazīletü'l-Beyti ve Mekketi'l-Müşerrefeti

[فضيلة البيت ومكة المشرفة]

[قَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ وَعَدَ هَذَا الْبَيْتَ أَنْ يَحُجَّهُ كُلَّ سَنَةٍ سِتُّمِائَةِ أَلْفٍ فَإِنْ نَقَصُوا أَكْمَلَهُمُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنَ الْمَلَائِكَةِ وَإِنَّ الْكَعْبَةَ تُحْشَرُ كَالْعَرُوسِ الْمَزْفُوفَةِ وَكُلُّ مَنْ حَجَّهَا يَتَعَلَّقُ بِأَسْتَارِهَا يَسْعَوْنَ حَوْلَهَا حَتَّى تَدْخُلَ الْجَنَّةَ فَيَدْخُلُونَ مَعَهَا'']

Ve Beyt-i mükerrem ile Mekke-i müşerrefe fezāili ise o dahi hakkında ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''إِنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ وَعَدَ هَذَا الْبَيْتَ أَنْ يَحُجَّهُ كُلَّ سَنَةٍ سِتُّمِائَةِ أَلْفٍ فَإِنْ نَقَصُوا أَكْمَلَهُمُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنَ الْمَلَائِكَةِ وَإِنَّ الْكَعْبَةَ تُحْشَرُ كَالْعَرُوسِ الْمَزْفُوفَةِ وَكُلُّ مَنْ حَجَّهَا يَتَعَلَّقُ بِأَسْتَارِهَا يَسْعَوْنَ حَوْلَهَا حَتَّى تَدْخُلَ الْجَنَّةَ فَيَدْخُلُونَ مَعَهَا''[18] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāli: "Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri bu Beyt-i mükerreme vaᶜd buyurmuş ki beher sene onu altı yüz bin kişi hacc ede ve eger ebnā-i beşerden o kadar ādem bilikmeyip noksān olurlar ise melāike-i kirāmdan onları ikmāl edip ki beher sene o mikdāra züvvārı bālig olurlar. Ve ᶜale't-tahkīk Kaᶜbe-i muᶜazzama yevm-i kıyāmette zīnetli bir ᶜarūs-ı mezfūfe gibi haşr olunur ve kim ki onu hacc ve ziyāret etmişse onun örtü ve estārına sarılıp etrāfına saᶜy ederler, tā ki cennete dāhil olur ve onlar dahi onunla berāber bir cennete dāhil olurlar."

[وفي الخبر ''إِنَّ الْحَجَرَ الْأَسْوَدَ يَاقُوتَةٌ مِنْ يَوَاقِيتِ الْجَنَّةِ وَإِنَّهُ يُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَهُ عَيْنَانِ وَلِسَانٌ يَنْطِقُ بِهِ يَشْهَدُ لِكُلِّ مَنِ اسْتَلَمَهُ بِحَقٍّ وَصِدْقٍ'' ''وَكَانَ صلى الله عليه وسلم يُقَبِّلُهُ كَثِيرًا'' وروي أنه صلى الله عليه وسلم ''سَجَدَ عَلَيْهِ'' ''وَكَانَ يَطُوفُ عَلَى الرَّاحِلَةِ فَيَضَعُ الْمِحْجَنَ عَلَيْهِ ثُمَّ يُقَبِّلُ طَرَفَ الْمِحْجَنِ'']

Ve dahi haberde vārid olmuş ki: "Beyt-i mükerremde kāin olan Hacer-i Esved fi'l-asl bir kırmızı yākūt idi ki cennetin yākūt taşlarından idi, o Hacer-i Esved yevm-i kıyāmette iki gözlü ve onunla nutk eder bir lisānlı olduğu hālde baᶜs ve haşr olunur ve her kim ki onu istilām edip hakk ve sıdk ile mess etmiş ise ona şehādet edecektir." Yaᶜnī o hacer-i

---

18 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/201; İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/300.

esᶜad o dahi züvvārına şehādet edici olduğu hālde rūz-i cezāda baᶜs olunur demektir. Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz onu çok takbīl edip öperdi ve dahi mervīdir ki üzerine secde dahi etmişti. Ve deveye süvār olarak beyti tavāf ederken yedinde olan çevgānı Hacer-i Esved'e koyup baᶜdehu hacere isābet eden çevgānın tarafını öpüp takbīl ederdi, yaᶜnī tavāfta eliyle mess edemediği hālde çomak ile mess edip çomağın tarafını öperdi demek olur ki lüzūm-ı istilām u takbīline bir delīl ve burhāndır.

["وَقَبَّلَهُ عُمَرُ رضي الله عنه ثُمَّ قَالَ إِنِّي لَأَعْلَمُ أَنَّكَ حَجَرٌ لَا تَضُرُّ وَلَا تَنْفَعُ وَلَوْلَا أَنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم يُقَبِّلُكَ مَا قَبَّلْتُكَ ثُمَّ بَكَى حَتَّى عَلَا نَشِيجُهُ فَالْتَفَتَ إِلَى وَرَائِهِ فَرَأَى عَلِيًّا كَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ ورضي الله عنه فَقَالَ يَا أَبَا الْحَسَنِ هَهُنَا تُسْكَبُ الْعَبَرَاتُ وَتُسْتَجَابُ الدَّعَوَاتُ فَقَالَ عَلِيٌّ رضي الله عنه يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ بَلْ هُوَ يَضُرُّ وَيَنْفَعُ قَالَ وَكَيْفَ قَالَ إِنَّ اللهَ تَعَالَى لَمَّا أَخَذَ الْمِيثَاقَ عَلَى الذُّرِّيَّةِ كَتَبَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا ثُمَّ أَلْقَمَهُ هَذَا الْحَجَرُ فَهُوَ يَشْهَدُ لِلْمُؤْمِنِ بِالْوَفَاءِ وَيَشْهَدُ عَلَى الْكَافِرِ بِالْجُحُودِ قِيلَ فَذَلِكَ هُوَ مَعْنَى قَوْلِ النَّاسِ عِنْدَ الْاِسْتِلَامِ اللَّهُمَّ إِيمَانًا بِكَ وَتَصْدِيقًا بِكِتَابِكَ وَوَفَاءً بِعَهْدِكَ"]

Ve dahi Hazret-i ᶜÖmer b. el-Hattāb onu öperken yaᶜnī o Hacer-i Esved'i takbīl edip būs ederken demiş ki: "Ben bilirim ki sen bir taşsın, ne nefᶜ ve ne de mazarrat edersin. ᶜAleyhi's-selām efendimizin seni takbīl ettiğini görmeseydim ben seni öpmezdim" diye söylemiş ve ondan sonra ağlamağa başlayıp [12] tā ki bükāsının āvāzı bülend ve mürtefiᶜ olup yüksek oldu sonra arkası tarafına bakıp iltifāt etti ve Hazret-i ᶜAlī ᶜaleyhi'r-rıdvānı görünce يَا أَبَا الْحَسَنِ هَهُنَا تُسْكَبُ الْعَبَرَاتُ وَتُسْتَجَابُ الدَّعَوَاتُ[19] ilh. buyurdu, yaᶜnī "Burada göz yaşları dökülür ve daᶜavāt müstecāb olur." O vaktte Hazret-i ᶜAlī kerremallāhu vechehu: "Yā emīre'l-müᵓminīn, bu Hacer-i Esved hem nefᶜ eder ve hem dahi mazarrat eder" diye Hazret-i ᶜÖmer'in vākiᶜ olan sözünü redd etti. Hazret-i ᶜÖmer: "Nice mazarrat ve nefᶜ eder?" diye keyfiyyetini istifsār ettikte Hazret-i ᶜAlī buyurdu ki: "Zāt-ı Zü'l-Celāl zürriyet-i Ādem ᶜaleyhi's-selāmdan mīsāk ve ᶜahdi

---

19 Buhārī, Hacc, 50, no: 1597; Hacc, 57, no: 1605; Müslim, Hacc, 248. Hadisin tamamı için bkz. *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/628, no: 1682.

aldığı vaktte ʿahd ve mīsākı verenlerin üzerine bir ʿahd-nāme kitābı yazıp bu taşa yutturdu. Kaldı ki bu taş müʾmine vefā-i ʿahd ile şehādet edecektir ve kāfirin üzerine inkār ve cuhūd ile şehādet edecektir. Hattā denilmiş ki istilāmı vaktinde nāsın "اللَّهُمَّ إِيمَانًا بِكَ وَتَصْدِيقًا بِكِتَابِكَ وَوَفَاءً بِعَهْدِكَ" demelerinin maʿnāsı odur, yaʿnī o hacerde mevdūʿ olan ʿahd-nāme ile meʾāl ve hükmüne bir işāret ve tasdīktir, tā ki hacer bu kelāmı üzere ve müşāhedesi mūcibince ona şehādet ede ki bu kelāmın hulāsa-i mefhūmu budur ki: "Yā Rabb, ben sana īmān-ı kāmil ile müʾmin ve muvahhid ve ʿahd-nāme kitābına muʿterif ve musaddık olarak bu hāneni ziyāret ve ʿahdime ben vefā ettim. Sen dahi vaʿd-i kerīm ve ʿahd-i ʿazīmine vefā etmeğe cümleden ziyāde ehakk ve ekremsin" demektir. İşte Hazret-i ʿAlī'nin bu kelām-ı ʿālīsi hacer-i merkūmun yevm-i kıyāmette zī-ʿayn ü lisān baʿs olunacağına bir delīldir. Ve bununla hacer-i esʿadın ʿibād üzerine ve ʿibāda şāhid idüğü dahi mübeyyendir.

[وروي عن الحسن البصري رضي الله عنه أن صوم يوم فيها بمائة ألف يوم وصدقة درهم بمائة ألف درهم وكذلك كل حسنة بمائة الف]

Ve dahi Hasen-i Basrī ʿaleyhi'r-rahmenin üzerine mervīdir ki Mekke-i mükerremenin beyān-ı fezāilinde demiş ki: "Onda bir günün sıyāmı yüz bin güne muʿādildir, yaʿnī ecr ve sevābı sāir yerlerde sıyām olunan yüz bin günün ecr ve cezāsı mikdārıncadır ve onda bir dirhemin tasadduku yüz bin dirhemin tasaddukuna mukābildir ki sāir yerlerde tasadduk olunan yüz bin dirhemin ecr ve sevābı mikdārınca ecr ve sevābı vardır." Ve'l-hāsıl orada her bir hasene yüz binedir.

[ويقال طواف سبعة أسابيع أيام يعدل عمرة وثلاث عمر تعدل حجة وفي الخبر الصحيح "عُمْرَةٌ فِي رَمَضَانَ كَحَجَّةٍ مَعِي"]

Ve dahi denilir ki sebʿatu esābīʿin tavāfı yaʿnī yedi kerrenin yedi tavāfı bir ʿumreye muʿādildir ve üç ʿumrenin ikāmesi bir hacca muʿādildir ki yedi günde beher günde yedişer kerre Beyt-i mükerremin tavāfına bir ʿumrenin ikāmesi kadar sevāb verilir ve üç ʿumrenin sevābı dahi bir haccın sevābı kadardır. Ve haber-i sahīhte vārid olmuş ki ʿaley-

hi's-salātu ve's-selām efendimiz "عُمْـرَةٌ فِـي رَمَضَـانَ كَحَجَّـةٍ مَعِـي"[20] diye beyān buyurmuştur, yaᶜnī "Şehr-i Ramazān-ı şerīfte olan bir ᶜumre benimle berāber bir hacc etmek kadar sevābı vardır."

[وقال صلى الله عليه وسلم "أَنَا أَوَّلُ مَنْ تَنْشَقُّ عَنْهُ الْأَرْضُ ثُمَّ آتِي أَهْلَ الْبَقِيعِ فَيُحْشَرُونَ مَعِي ثُمَّ آتِي أَهْلَ مَكَّةَ فَأُحْشَرُ بَيْنَ الْحَرَمَيْنِ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki:"أَنَا أَوَّلُ مَنْ تَنْشَقُّ عَنْهُ الْأَرْضُ ثُمَّ آتِي أَهْلَ الْبَقِيعِ فَيُحْشَرُونَ مَعِي ثُمَّ آتِي أَهْلَ مَكَّةَ فَأُحْشَرُ بَيْنَ الْحَرَمَيْنِ"[21] ki hulāsa-i mefhūm-ı münīfi: "Üzerlerine yer yarılıp haşre kıyām edenlerin en evveli ve mütekaddimi benim ki kāffe-i mahlūkāttan evvel ve akdem benim üzerimden yer yarılıp kıyām edeceğim sonra Bakīᶜ'e gelip onda medfūn bulunan ehl-i Bakīᶜ dahi kalkıp benimle haşr olunurlar sonra ehl-i Mekke'ye gelirim, onlar dahi kıyām edip beyne'l-Haremeyn haşr olunurum." İşte bu hadīs-i şerīfin medlūlü dahi Haremeyn-i muhteremeynin fazlına dālldir.

["وَفِي الْخَبَرِ إِنَّ آدَمَ صلى الله عليه وسلم لَمَّا قَضَى مَنَاسِكَهُ لَقِيَتْهُ الْمَلَائِكَةُ فَقَالُوا بَرَّ حَجُّكَ يَا آدَمُ لَقَدْ حَجَجْنَا هَذَا الْبَيْتَ قَبْلَكَ بِأَلْفَيْ عَامٍ"]

Ve dahi haberde vārid olmuş ki Ādem ᶜaleyhi's-selām Beyt-i mükerremi hacc edip menāsikini itmām ve ikmāl ettikten sonra melāike-i kirām onunla mülākāt edip dediler ki:"بَرَّ حَجُّكَ يَا آدَمُ لَقَدْ حَجَجْنَا هَذَا الْبَيْتَ قَبْلَكَ بِأَلْفَيْ عَامٍ"[22] ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā Ādem, senin bu haccın makbūl ve mebrūr olsun. Biz senden iki bin seneden akdem bu Beyt-i muᶜazzamı hacc etmişiz." Bu dahi fazlına başka bir delīldir.

[وجاء في الأثر إن الله عز وجل ينظر في كل ليلة إلى أهل الأرض فأول من ينظر اليه اهل المسجد الحرام وأول من ينظر اليه اهل المسجد الحرام فمن رآه طائفًا غفر له ومن رآه مصليًا غفر له ومن رآه قائمًا مستقبل الكعبة غفر له]

Ve dahi eserde gelmiş ki Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri beher gece ehl-i

---

20 Buhārī, Cezāu's-Sayd, 26, no: 1863; Hacc, 57, no: 1605; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/658, no: 1779.

21 *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 3/72, no: 4429; *Kūtu'l-Kulūb*, 2/201.

22 *Şuᶜabu'l-Īmān*, 5/450, no: 3703; *Kūtu'l-Kulūb*, 2/202.

arza yaᶜnī yer yüzünde bulunan kullarına nazar buyururlar ve en evvel Mescid-i Harām'ın ehline nazar buyururlar ve en evvel ona nazar edenler dahi Mescid-i Harām'ın ehlidir. Kim ki onu tavāfta görür ona magfiret eder ve kim ki onu namāzda görür ona ᶜafv ve magfiret eder ve kim ki onu Kaᶜbe'ye müstakbil olarak ayak üzere kāim görür ona magfiret eyler.

[وكوشف بعض الأولياء رضي الله عنهم قال إني رأيت [١٣] الثغور كلها تسجد لعبادان ورايت عبادان ساجدة لجدة]

Ve evliyānın birisi mükāşefe olunup demiş ki: "Ben kāffe-i sügūru ᶜAbbādān'a secde edici gördüm ve ᶜAbbādān'ı dahi Cidde'ye secde edici gördüm.

[ويقال لا تغرب الشمس من يوم إلا ويطوف بهذا البيت رجل من الأبدال ولا يطلع الفجر من ليلة إلا طاف به واحد من الأوتاد وإذا انقطع ذلك كان سبب رفعه من الأرض فيصبح الناس وقد رفعت الكعبة لا يرى الناس لها أثرًا وهذا إذا أتى عليها سبع سنين لم يحجها أحد ثم يرفع القرآن من المصاحف فيصبح الناس فإذا الورق أبيض يلوح ليس فيه حرف ثم ينسخ القرآن من القلوب فلا يذكر منه كلمة ثم يرجع الناس إلى الأشعار والأغاني وأخبار الجاهلية ثم يخرج الدجال وينزل عيسى عليه السلام فيقتله والساعة عند ذلك بمنزلة الحامل المقرب التي تتوقع ولادتها وفي الخبر "اِسْتَكْثِرُوا مِنَ الطَّوَافِ بِهَذَا الْبَيْتِ قَبْلَ أَنْ يُرْفَعَ فَقَدْ هُدِمَ مَرَّتَيْنِ وَيُرْفَعُ فِي الثَّالِثَةِ" وروي عن علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عليه وسلم أنه قال قال الله تعالى "إِذَا أَرَدْتُ أَنْ أُخَرِّبَ الدُّنْيَا بَدَأْتُ بِبَيْتِي فَخَرَّبْتُهُ ثُمَّ أُخَرِّبُ الدُّنْيَا عَلَى أَثَرِهِ"]

Ve dahi denilir ki bir günün güneşi gurūb etmez illā ki bu beyte bir ebdāl tavāf etmez ve dahi bir gecenin fecri tulūᶜ etmez illā ki bu beyte evtāddan bir zāt tavāf etmez, yaᶜnī lābüdd ve lā-mahal ve bī-şübhedir ki beher yevm evliyāullāh zümresinden bir ebdāl kişi bu beyte tavāf eyler ve beher gece dahi bir evtād ona tavāf eder. Ve eger bu tavāf kesilip munkatıᶜ olur ise onun inkıtāᶜı yerden refᶜ-i beyte sebeb olur ki o gece ki evtād ona tavāf etmedi, o gece Beyt-i mükerrem mürtefiᶜ olup ve ᶜale's-sabāh ᶜālem kalkıp beyt için bir eser göremezler ki külliyyen

eser-i Kaᶜbe münderis ve bī-nişān olur. Ve bu hālin vukūᶜu ise o dahi eger yedi sene hacc munkatıᶜ olup ki o yedi sene içinde Beyt-i mükerremi bir hacc eden olmazsa o vaktte o hāl vākiᶜ olur ve ondan sonra Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şān dahi mesāhif-i şerīfeden refᶜ olunur ve ᶜale's-sabāh ᶜālem kalkıp evrāk-ı mesāhifi beyāz görürler ki içinde yazılıp bir harf bulunmaz ve ondan sonra kulūb-ı hafaza vü kāriᵓīnden dahi nesh olunur ki hīçbir kimse hātırında ondan bir kelime yād etmez olur, yaᶜnī bir kelimesi bir kimsenin hātırında kalmaz. Ve bir kelimesi zikr olunmaz olunca nās ve ᶜālem eşᶜār ve egānī ve ahbār-ı cāhiliyyeye dönüp onları kırāᵓet ederler ve ondan sonra Deccāl dahi hurūc eder ve Hazret-i ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selām nüzūl edip Deccāl'i katl eder ve o vaktte sāᶜat-i kıyām kıyāma muntazır olup vilādeti karīb olan hamlin zuhūruna imreᵓe-i hāmile tevakkuᶜ ettiği gibi halk tarafından kıyām-ı sāᶜate dahi tevakkuᶜ olunur. Ve dahi haberde vārid olmuş ki:"اِسْتَكْثِرُوا مِنَ الطَّوَافِ بِهَذَا الْبَيْتِ قَبْلَ أَنْ يُرْفَعَ فَقَدْ هُدِمَ مَرَّتَيْنِ وَيُرْفَعُ فِي الثَّالِثَةِ"[23] diye efendimiz emr ve fermān etmiştir ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Siz tavāf-ı beytten istiksār ediniz, yaᶜnī Beyt-i mükerrem refᶜ olmazdan evvel siz Beyt-i mükerremi çokça tavāf ediniz, zīrā ki iki kerre yıkılıp be-tekrār bināᵓ ve iᶜāde olunmuştur ve üçüncü defᶜada refᶜ olunacaktır." Ve dahi mervīdir ki Hazret-i ᶜAlī ᶜaleyhi'r-rıdvān ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin üzerine rivāyet ettiği hadīste demiş ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz buyurmuş ki: "Hakk celle ve ᶜalā hazretleri bir hadīs-i kudsīde irāde ve fermān buyurdu ki ben dünyāyı harāb etmek istediğim vaktte evvelā kendi hānemden bedᵓ edip başlarım ki ibtidāda ben kendi hānemi ki Beyt-i mükerremdir, onu harāb ederim baᶜdehu ki onun ᶜakībinde dünyāyı harāb ederim."

Fazīletü'l-Makāmi bi-Mekkete Harresehallāhu Taᶜālā ve Kerāhiyyetuhu

[فضيلة المقام بمكة حرسها الله تعالى وكراهيته]

[كره الخائفون المحتاطون من العلماء المقام بمكة لمعان ثلاثة الأول خوف التبرم والأنس بالبيت فإن ذلك ربما يؤثر في تسكين حرقة القلب في الاحترام

23 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/203.

وهكذا كان عمر رضي الله عنه يضرب الحجاج إذا حجوا ويقول يا أهل اليمن يمنكم ويا أهل الشام شامكم ويا أهل العراق عراقكم ولذلك هم عمر رضي الله عنه بمنع الناس من كثرة الطواف وقال خشيت أن يأنس الناس بهذا البيت]

Ve Mekke-i mükerremede ikāmetin fazīlet ve kerāhiyyetinin beyānı ise o dahi şu vechle beyān olunur ki ᶜulemā-i kirām-ı mütekaddimīnden ehl-i ihtiyāt ve ashāb-ı havf u haşyetten bir takım zevāt üç maᶜnā için ikāmet-i belde-i Mekke mekrūh görmüşlerdir ki birinci maᶜnā Beyt-i mükerremle husūl-i istīnāstan dolayı iltifāt ve teberrüm vukūᶜunun korkusudur, zīrā ola ki ihtirāmında olan hırkat-ı kalbin sükūnuna bir eseri olur. Ve bunun için Hazret-i Emīrü'l-müᵓminīn ᶜÖmer b. el-Hattāb [14] radıyallāhu taᶜālā ᶜanh hitām-ı menāsik-i haccda huccācları darb edip derdi ki: "Ey Yemen ahālīsi, Yemen'inize ve ey Şām ahālīsi, Şām'ınıza ve ey ᶜIrāk ahālīsi, ᶜIrāk'ınıza gidiniz!" Ve bunun için tavāf-ı beytin kesretinden menᶜ edip derdi ki: "Korkarım ki bu beyt ile nās istīnās ederler yaᶜnī kesret-i tavāf ile beyte istīnāsları olur da sonra ihtirām ve taᶜzīminde kusūr ederler" ki bu mahzūrdan dolayı nāsı kesret-i tavāftan menᶜ ederim demek olur.

[الثاني تهييج الشوق بالمفارقة لتنبعث داعية العودة فإن الله تعالى جعل البيت ﴿مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْنًا﴾ أي يثوبون ويعودون إليه مرة بعد أخرى ولا يقضون منه وطرًا وقال بعضهم تكون في بلد وقلبك مشتاق إلى مكة متعلق بهذا البيت خير لك من أن تكون فيه وأنت متبرم بالمقام وقلبك في بلد آخر وقال بعض السلف كم من رجل بخراسان هو أقرب إلى هذا البيت ممن يطوف به ويقال إن لله تعالى عبادًا تطوف بهم الكعبة تقربًا إلى الله عز وجل]

Ve ikinci maᶜnā müfārakasıyla tehyīc-i şevk içindir ki tā ki bir dahi o müfārakattan dāᶜiye-i ᶜavdet münbaᶜis ola, zīrā Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri Beyt-i mükerremi ᶜāleme emn ve mesābe edip buyurdu ki ﴿مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْنًا﴾[24] Yaᶜnī "Onu mekān-ı emn ü emān ve cāy-ı rücūᶜ u vüsūb u ᶜavdet etmiştir" ki onu ziyāret eden kimse hemīşe ona hacc için rücūᶜ ve ᶜavdet ederek merreten baᶜde uhrā onun ziyāretine vüsūb ve ᶜavdet ede, ebeden ondan vatar ve hāceti bitip münkaziye olmaya. Ve dahi

24 el-Bakara, 2/125.

baᶜzu'l-ᶜulemāᵓ demiş ki: "Bir ādem bir beldede olup ve kalbi Mekke'ye müştāk ve Beyt-i mükerreme müteᶜallik olsa ona içinde bulunup ve kalbi belde-i uhrāda müteᶜallik ve makāmdan müteberrim ve mütefettil olmaktan yeğdir ve daha ziyāde hayrlıdır." Ve dahi baᶜzu's-selef demiş ki: "Horāsān'da nice ādemler vardır ki Beyt-i mükerreme tavāf eden ādemden daha ziyāde Beyt-i mükerreme karīb ve yakındır." Ve hem dahi denilir ki Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerinin bir takım kulları vardır ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'e takarrüb etmek için Beyt-i mükerrem onlara tavāf eder.

[الثالث الخوف من ركوب الخطايا والذنوب بها فإن ذلك مخطر وبالحري أن يورث مقت الله عز وجل لشرف الموضع]

Ve üçüncü maᶜnā rükūb-i hatāyā vü zünūbun korkusudur ki o dahi muhātaralı bir hāldir ve şeref-i mevziᶜ ü mekāndan dolayı bugz u makt-ı ilāhīye mūris ve mūcib olmağa sezādır.

[وروي عن وهيب بن الورد المكي قال كنت ذات ليلة في الحجر أصلي فسمعت كلامًا بين الكعبة والأستار يقول إلى الله أشكو ثم إليك يا جبرائيل ما ألقى من الطائفين حولي من تفكرهم في الحديث ولغوهم ولهوهم لئن لم ينتهوا عن ذلك لأنتفضن انتفاضة يرجع كل حجر مني إلى الجبل الذي قطع منه]

Ve Vüheyb b. el-Verd el-Mekkī üzerine mervīdir ki mūmā ileyh demiş ki: "Bir gece Hicr'de namāz kılarken Kaᶜbe ile estārı beyninde bir kelām işittim ki der idi "Ben Hazret-i Zāt-ı Zü'l-Celāl'e sonra sana yā Cebrāᵓīl şekvā ederim ki bu beni tavāf edip etrāfımda dolaşanlardan hadīse olan tefekkür ve lagv ve lehvlerinden bulduğum hāli beni bīhuzūr etmiş. Eger bunlar bu fiᶜlden müntehī ve fārig olmazlarsa ben bir silkinmek ile silkinirim ki benim her bir taşım ondan kesildiği dağa dönüp rücūᶜ ede."

[وقال ابن مسعود رضي الله عنه ما من بلد يؤاخذ فيه العبد بالنية قبل العمل إلا مكة وتلا قوله تعالى ﴿وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ أي أنه على مجرد الإرادة]

Ve dahi İbn Mesᶜūd demiş ki: "Bir belde yoktur ki sekenesi kable'l-ᶜamel ettikleri kasd ve niyyet-i seyyiᵓe ile muᵓāhaze olalar illā Mekke-i mükerreme ki sekene-i Mekke kable'l-ᶜamel kasd ve niyyetleriyle muᵓāhaze olunurlar." Ve li-ecli'l-istişhād ﴿وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ﴾[25] tilāvet edip kırāᵓet etti. Bu okuduğu nass-ı ᶜālī sūre-i Hacc'ın yirmi beşinci āyetindendir ki hulāsa-i meᵓāl-i celīli: "Kim ki harem-i şerīfte zulm ile hakktan meyl ve ilhādı murād ederse biz ona ᶜazāb-ı elīmi tattırırız" ki vaᶜīd-i mezkūr irāde-i mücerrede üzerinedir.

[ويقال إن السيئات تضاعف بها كما تضاعف الحسنات وكان ابن عباس رضي الله عنه يقول الاحتكار بمكة من الإلحاد في الحرم وقيل الكذب أيضًا وقال ابن عباس لأن أذنب سبعين ذنبًا بركية أحب إلي من أن أذنب ذنبًا واحدًا بمكة وركية منزل بين مكة والطائف]

Ve dahi denilir ki ᶜale't-tahkīk Mekke-i mükerremede hasenāt mütezāᶜaf olduğu gibi seyyiᵓāt dahi mütezāᶜaf olur. Ve İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanh buyurdu ki: "Mekke'de ihtikār etmek, haremde ilhād etmek zünūbundandır." Ve dahi yalan söylemek dahi ilhāddandır denilmiş. Ve dahi İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanh demiş ki: "Mekke'de bir günāhı işlemeden Rekiyye'de yetmiş günāhı işlemek bana daha ziyāde hoştur; günāh işlemek ona hīçbir vaktte ve hīçbir yerde hoş olmaz." Bu ᶜibāresi Mekke'de günāh işlemeğin vizri çokluğundan bir kināyedir ki hasbe'l-beşeriyye sāir yerlerde yetmiş günāha uğramış olsa ādeme Mekke'de bir günāha uğramaktan daha ziyāde ehvendir demek ister ki: "بَعْضُ الشَّرِّ اَهْوَنُ مِنْ بَعْضٍ" kabīlindendir. [15] Rekiyye ise Tāif ile Mekke'nin mā-beynlerinde bir yerin ismidir.

[ولخوف ذلك انتهى بعض المقيمين إلى أن لم يقض حاجته في الحرم بل كان يخرج إلى الحل عند قضاء الحاجة وبعضهم أقام شهرًا وما وضع جنبه على الأرض وللمنع من الإقامة كره بعض العلماء أجور دور مكة ولا تظنن أن كراهة المقام يناقض فضل البقعة لأن هذه كراهة علتها ضعف الخلق وقصورهم عن القيام بحق الموضع فمعنى قولنا إن ترك المقام به أفضل أي بالإضافة إلى مقام مع التقصير والتبرم]

25 el-Hacc, 22/25.

Ve onun korkusu için derūn-ı haremde kazā-i hācet-i beşeriyye-den baᶜzu'l-müttakīn müntehī ve mümteniᶜ oldular ki kazā-i hācet için Hill'e çıkarlardı. Ve baᶜzu's-sulehāᵓ Mekke-i mükerremede bir māh ikāme edip onun cenbi yere komadı yaᶜnī uzanıp ayağını uzatmadı, tā ki ihtirāmına bir kusūr düşmeye. Ve menᶜ-i ikāmet için baᶜzu'l-ᶜulemāᵓ dūr-ı Mekke'nin ücūrunu mekrūh görmüştür. Ve dahi zinhār sen sakın sanmayasın ki bu kerāhet bukᶜanın fazlına münākız düşer, zīrā ki bu bir kerāhettir ki onun ᶜilleti mekān ve mevziᶜin hakkına kıyām etmekten halkın zaᶜaf ve kusūrudur. Ve bizim onda terk-i ikāmet daha ziyāde efdaldir dediğimizin maᶜnāsı maᶜa't-teberrüm ve't-taksīr olan ikāmete izāfetledir, yaᶜnī kusūr ve teberrüm ile içinde ikāmet etmekten ise terk-i ikāmet efdal kalır demektir.

[أما أن يكون أفضل من المقام مع الوفاء بحقه فهيهات وكيف لا وَلَمَّا عَادَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى مَكَّةَ اسْتَقْبَلَ الْكَعْبَةَ وَقَالَ "إِنَّكِ لَخَيْرُ أَرْضِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ وَأَحَبُّ بِلَادِ اللّٰهِ تَعَالَى إِلَيَّ وَلَوْلَا أَنِّي أُخْرِجْتُ مِنْكِ لَمَا خَرَجْتُ" وكيف لا والنظر إلى البيت عبادة والحسنات فيها مضاعفة كما ذكرناه]

Yoksa mevziᶜin vefā-i hakkı ile berāber onda ikāmet etmekten terk-i ikāmet efdal olması baᶜīd ve be-gāyet baᶜīddir ve nice baᶜīd olmaz o hāl ile ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz Mekke-i mükerremeye ᶜavdet buyurunca Kaᶜbe-i muhteremeye istikbāl edip buyurdu ki onun "إِنَّكِ لَخَيْرُ أَرْضِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ وَأَحَبُّ بِلَادِ اللّٰهِ تَعَالَى إِلَيَّ وَلَوْلَا أَنِّي أُخْرِجْتُ مِنْكِ لَمَا خَرَجْتُ"[26] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "ᶜAle't-tahkīk sen ey bukᶜa-i mukad-dese Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerinin arz yaᶜnī yerinin hayrı ve en ziyā-de efdalisin ve kāffe-i bilādından ziyāde sen bana hoşsun. Ben ihrāc olunmamış olsaydım ben senden çıkmazdım." Ve nice böyle olmaya o hāl ile ki Beyt-i mükerremin bakışı ve nazrası ᶜibādet olur ve bizim zikr ettiğimiz gibi içinde aᶜmāl-i sālihanın hasenātı dahi kat-ender-kat mütezāᶜaf ve müzdād olur.

26 *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 3/8, no: 4270; 3/479, no: 5827.

Fazīletü'l-Medīneti'ş-Şerīfeti ᶜAlā Sāiri'l-Bilādi

[فضيلة المدينة الشريفة على سائر البلاد]

[بعد مكة بقعة أفضل من مدينة رسول الله صلى الله عليه وسلم فالأعمال فيها أيضا مضاعفة قال صلى الله عليه وسلم ''صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِي هَذَا خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ صَلَاةٍ فِيمَا سِوَاهُ إِلَّا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ'' وكذلك كل عمل بالمدينة بألف وَبَعْدَ مَدِينَتِهِ الْأَرْضُ الْمُقَدَّسَةُ فَإِنَّ الصَّلَاةَ فِيهَا بخمسمائة صلاة فيما سواها إلا المسجد الحرام وكذلك سائر الأعمال وروى ابن عباس عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قال ''صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِ الْمَدِينَةِ بِعَشَرَةِ آلَافِ صَلَاةٍ وَصَلَاةٌ فِي الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى بِأَلْفِ صَلَاةٍ وَصَلَاةٌ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ بِمِائَةِ أَلْفِ صَلَاةٍ'']

Ve dahi Medīne-i müşerrefenin bilād-ı sāirenin üzerine olan fezāilinin beyānı ise o dahi ber-vech-i ātī zikr ve beyān olunur. Şöyle ki; Mekke-i mükerremeden sonra rūy-i zemīnde Medīne-i Hazret-i Nebevī'den efdal bir bukᶜa yoktur; onun içinde dahi aᶜmāl-i sāliha muzāᶜafe olurlar, nitekim ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki:''صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِي هَذَا خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ صَلَاةٍ فِيمَا سِوَاهُ إِلَّا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ''[27] ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Benim bu mescidimde bir namāz kılmak Mescid-i Harām'ın mā-ᶜadāsından sāir mesācidde kılınan bin namāzdan hayrlıdır." Ve kezālik Medīne-i münevverede her bir ᶜamel bin ᶜamel iledir. Ve Medīne-i münevveresinden sonra efdaliyyet arz-ı mukaddesenindir ki arz-ı mukaddesede dahi bir namāz Mescid-i Harām'ın mā-ᶜadāsında mesācid-i sāirede kılınan beş yüz namāz iledir ve onda aᶜmāl-i sāire dahi böyledir ki her bir ᶜamel-i sālih beş yüz ᶜamel iledir. Ve İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanh, ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizden bir hadīs-i şerīf rivāyet edip demiş ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz buyurmuş ki:''صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِ الْمَدِينَةِ بِعَشَرَةِ آلَافِ صَلَاةٍ وَصَلَاةٌ فِي الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى بِأَلْفِ صَلَاةٍ وَصَلَاةٌ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ بِمِائَةِ أَلْفِ صَلَاةٍ''[28] ki hulāsa-i mefād-ı münīfi: "Medīne-i münevvere mescidinde namāz kılmak on bin namāz iledir. Ve Mescid-i Aksā'da dahi bir namāz kılmak bin namāz iledir. Ve Mes-

27 Buhārī, Fadlu's-Salāt, 1, no: 1190; *Kūtu'l-Kulūb*, 2/204.

28 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/204.

cid-i Harām'da bir namāz kılmak yüz bin namāz iledir." İşte bu bukᶜaların yekdīgerlerine rüchāniyyet-i fazīletleri bu hadīs-i şerīf medlūlünden zahīr ve nümāyān olur.

[وقال صلى الله عليه وسلم ''مَنْ صَبَرَ عَلَى شِدَّتِهَا وَلَأْوَائِهَا كُنْتُ لَهُ شَفِيعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ'']

Ve dahi hakkında ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki:[29] ''مَنْ صَبَرَ عَلَى شِدَّتِهَا وَلَأْوَائِهَا كُنْتُ لَهُ شَفِيعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ'' ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Kim ki onun şiddetine ve zīk-i maᶜīşetine sabr ederse ben ona rūz-i kıyāmette şefīᶜ olurum." [16]

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''مَنِ اسْتَطَاعَ أَنْ يَمُوتَ بِالْمَدِينَة فَلْيَمُتْ فَإِنَّهُ لَنْ يَمُوتَ بِهَا أَحَدٌ إِلَّا كُنْتُ لَهُ شَفِيعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ'']

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''مَنِ اسْتَطَاعَ أَنْ يَمُوتَ بِالْمَدِينَة فَلْيَمُتْ فَإِنَّهُ لَنْ يَمُوتَ بِهَا أَحَدٌ إِلَّا كُنْتُ لَهُ شَفِيعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ''[30] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Kim ki Medīne-i münevverede vefāt etmeğe muktedir olursa onda vefāt etsin, zīrā ki ehl-i īmāndan onda bir kimse vefāt etmez illā ki ben ona yevm-i kıyāmette şefīᶜ olmam." Yaᶜnī kim ki onda vefāt ederse elbette ben ona şefīᶜ olurum demektir.

[وما بعد هذه البقاع الثلاث فالمواضع فيها متساوية إلا الثغور فإن المقام بها للمرابطة فيها فيه فضل عظيم ولذلك قال صلى الله عليه وسلم ''لَا تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَسْجِدِي هَذَا وَالْمَسْجِدِ الْأَقْصَى'' وقد ذهب بعض العلماء إلى الاستدلال بهذا الحديث في المنع من الرحلة لزيارة المشاهد وقبور العلماء والصلحاء وما تبين لي أن الأمر كذلك بل الزيارة مأمور بها قال صلى الله عليه وسلم ''كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ فَزُورُوهَا وَلَا تَقُولُوا هُجْرًا'' والحديث إنما ورد في المساجد وليس في معناها المشاهد لِأَنَّ الْمَسَاجِدَ بَعْدَ الْمَسَاجِدِ الثَّلَاثَةِ مُتَمَاثِلَةٌ وَلَا بَلَدَ إِلَّا وَفِيهِ مَسْجِدٌ فَلَا مَعْنَى لِلرِّحْلَةِ إلى مسجد آخر وأما المشاهد فلا تتساوى بل بركة زيارتها على قدر درجاتهم عند الله عز وجل نعم لو كان في موضع لا مسجد فيه فله أن يشد الرحال إلى موضع فيه مسجد وينتقل إليه بالكلية إن شاء]

29 Müslim, Hacc, 481, 482.

30 *Şuᶜabu'l-Īmān*, 6/62, no: 3884.

Ve bu bikāᶜ-ı selāsenin mā-ᶜadāsı cümleleri ikāmete mütesāvīlerdir ki yekdīgerine fazl ve rüchāniyyeti yoktur, meger ki sügūr ve derbend-i reh-i kefere ola ki sügūr ve istihkāmlarda cihād için ikāmet etmekte fazl-ı ᶜazīm vardır ve onun için ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "لَا تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَسْجِدِي هَذَا وَالْمَسْجِدِ الْأَقْصَى"[31] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i celīli: "Üç mescidin mā-ᶜadāsına rihāl şedd olunmaz, yaᶜnī yük bağlanıp gidilmez, ancak yalnız üç mescide şedd-i rihāl ile gitmek vācib ve lāyık ve cāiz olur ki Mescid-i Harām ve benim bu mescidim ve Mescid-i Aksā'dırlar." Zīrā ki bu mesācid-i muᶜazzama-i selāse kāffe-i cevāmiᶜ vü mesācidden efdaldirler, çünkü aᶜmāl-i sāliha onlarda mütezāᶜaf olurlar ve bu mesācid-i selāsenin yekdīgerlerine ber-minvāl-i muharrer fazl ve rüchāniyyetleri vardır. Ve kusūr kalan mesācid ise yekdīgerlerine mütesāvī ve mütemāsillerdir, ammā baᶜzu'l-ᶜulemā bu hadīs-i şerīfin medlūlüne istināden ziyāret-i meşāhid ve kubūr-ı ᶜulemā vü sulehāya şedd-i rahl ile gitmekten menᶜe zāhib olmuşlar yaᶜnī meşāhid-i mübāreke ve kubūr-ı evliyāya ve sulehāya yük bağlamakla gidilmek ve sefer etmek cāiz değildir demişler, hālbuki onların bu zehābları bana muvāfık-ı savāb görünmedi, belki ziyāret-i kubūr lāzımdır ve meᵓmūrun bihtir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ فَزُورُوهَا وَلَا تَقُولُوا هُجْرًا"[32] diye emr ve fermān buyurmuştur, yaᶜnī "Ben sizi ziyāret-i kubūrdan nehy ve menᶜ etmiştim, imdi size izn ve ruhsattır, gidiniz onu ziyāret ediniz, "هُجْرًا" demeyesiz." Ve müstenedleri olan bu hadīs ise o dahi ancak mesācid-i sāirenin hakkındadır ki meşāhid ve kubūr-ı ᶜulemā vü sulehāya şāmil değildir, zīrā ki meşāhid ve kubūr mesācidin maᶜnāsında değildirler, çünkü mesācid-i selāseden sonra kāffe-i mesācid mütesāvī ve mütemāsil olup ve her bir beldenin bir mescidi vardır, artık mescid-i āhere şedd-i rahl ile gidip sefer etmeğe bir maᶜnā olmaz ve meşāhid ise onlar mütesāvī ve mütemāsil olamazlar ki bereket-i ziyāretleri ᶜindallāh onların derecātına göredir ve şedd-i rahl ile ziyāretlerine varmakta bir

---

31 Buhārī, Fadlu's-Salāt, 1, no: 1188; Müslim, Hacc, 511; *Kūtu'l-Kulūb*, 2/204.

32 *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/532, no: 1393.

meziyyet ve maᶜnā vardır. Evet, bir ādem bir beldede bulunup o beldenin mescidi olmazsa onun dahi mescidi olan beldeye şedd-i rahl ile gitmek ve dilerse bi'l-külliyye oraya nakl etmeğe cevāz ve mesāgı vardır.

[ثم ليت شعري هل يمنع هذا القائل من شد الرحال إلى قبور الأنبياء عليهم السلام مثل إبراهيم وموسى ويحيى وغيرهم عليهم السلام فالمنع من ذلك في غاية الإحالة فإذا جوز هذا فقبور الأولياء والعلماء والصلحاء في معناها فلا يبعد أن يكون ذلك من أغراض الرحلة كما أن زيارة العلماء في الحياة من المقاصد]

Kaldı ki buraları maᶜlūm olduktan sonra kāşki ben bileydim ki ziyāret-i meşāhide şedd-i rahl ile gitmekten menᶜe kāil olan zāt ᶜacabā kubūr-ı enbiyā-yı ᶜizām ᶜaleyhimü's-selāma meselā Hazret-i İbrāhīm ve Mūsā ve Yahyā ve gayrılarının kubūr-ı şerīfeleri gibi kubūr-ı muhteremelerinin ziyāretlerine şedd-i rahl ile gitmekten dahi menᶜ eder mi? Ve bunlardan menᶜ etmek ise gāyet muhāl olduğundan elbette oraya tecvīz edecektir ve bunu tecvīz edince kubūr-ı evliyā' vü ᶜulemā' ve meşāhid-i mükerreme dahi bu maᶜnāda olup artık bu ziyāret dahi agrāz-ı rıhletten olmak baᶜīd olamaz, nitekim hayātlarında ᶜulemānın ziyāreti gibi ki mekāsıddandır.

[هذا في الرحلة أما المقام فالأولى بالمريد أن يلازم مكانه إذا لم يكن قصده من السفر استفادة العلم مهما سلم له حاله في وطنه فإن لم يسلم فيطلب من المواضع ما هو أقرب إلى الخمول وأسلم للدين وأفرغ للقلب وأيسر للعبادة فهو أفضل المواضع له قال صلى الله عليه وسلم "اَلْبِلَادُ بِلَادُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَالْخَلْقُ عِبَادُهُ فَأَيُّ مَوْضِعٍ رَأَيْتُ فِيهِ رِفْقًا فَأَقِمْ وَاحْمَدِ اللهَ تَعَالَى"]

İşte bu taᶜlīl [17] ve bu tafsīl rıhlettedir ve ikāmet etmek ise mürīd-i āhirete en ziyāde evlā odur ki kendi yerini ve mekānını mülāzemet eyleye, meger ki istifāde-i ᶜilm için seferden kasdı ola, o vaktte gide yaᶜnī mülāzemet-i mekān ona lāzım gelmez ki tahsīl-i ᶜilm için sefer etmek onun hakkında daha ziyāde evlā ve hayrlı olur. Ve bu mülāzemet-i mekāna kendi vatanında selāmet hāli şarttır ki eger āsām ve meᶜāsī ve taksīrāttan onun hāli vatanında sālim olmazsa ona lāzımdır ki onu örtüp vekāiᶜ-i muzırradan setr ve ihfā' edecek ve onun makāmı dīnine eslem ve kalbine efrag ve ᶜibādetine eyser ve eshel olacak bir mevziᶜ

ve mekānı arayıp taleb ede ve böyle bir yer bulursa ona efdal-i emākin o olur ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki:"اَلْبِلَادُ بِلَادُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَالْخَلْقُ عِبَادُهُ فَأَيُّ مَوْضِعٍ رَأَيْتُ فِيهِ رِفْقًا فَأَقِمْ وَاحْمَدِ اللهَ تَعَالَى"[33] ve hulāsa-i meᵓāl-i ᶜālīsi: "Bilādın kāffesi Allāhu ᶜazīmü'ş-şānın bilādıdır ve halk dahi onun kulları ve memlūklarıdır. Sen her hangi beldede rıfkı buldunsa hemān onda ikāmet edip Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine hamd ve şükr eyle."

[وفي الخبر "مَنْ بُورِكَ لَهُ فِي شَيْءٍ فَلْيَلْزَمْهُ وَمَنْ جُعِلَتْ مَعِيشَتُهُ فِي شَيْءٍ فَلَا يَنْتَقِلْ عَنْهُ حَتَّى يَتَغَيَّرَ عَلَيْهِ"]

Ve dahi haberde gelmiş ki:"مَنْ بُورِكَ لَهُ فِي شَيْءٍ فَلْيَلْزَمْهُ وَمَنْ جُعِلَتْ مَعِيشَتُهُ فِي شَيْءٍ فَلَا يَنْتَقِلْ عَنْهُ حَتَّى يَتَغَيَّرَ عَلَيْهِ"[34] ki hulāsa-i mefād-ı şerīfi: "Kim ki ona bir şeyde Cenāb-ı Hakk tarafından mübārek olmuştur, hemān onu mülāzemet etsin ve kim ki onun maᶜīşeti bir şeyde halk olundu, onun üzerine o şey mütegayyir olmayınca ondan intikāl etmesin" demektir.

[وقال أبو نعيم رأيت سفيان الثوري وقد جعل جرابه على كتفه وأخذ نعليه بيده فقلت إلى أين يا أبا عبد الله قال إلى بلد أملأ فيه جرابي بدرهم وفي حكاية أخرى بلغني عن قرية فيها رخص أقيم فيها قال فقلت وتفعل هذا يا أبا عبد الله فقال نعم إذا سمعت برخص في بلد فاقصده فإنه أسلم لدينك وأقل لهمك وكان يقول هذا زمان سوء لا يؤمن فيه على الخاملين فكيف بالمشهورين هذا زمان تنقل يتنقل الرجل من قرية إلى قرية يفر بدينه من الفتن ويحكى عنه أنه قال والله ما أدري أي البلاد أسكن فقيل له خراسان فقال مذاهب مختلفة وآراه فاسدة قيل فالشام قال يشار إليك بالأصابع أراد الشهرة قيل فالعراق قال بلد الجبابرة قيل مكة قال مكة تذيب الكيس والبدن]

Ve dahi Ebū Nuᶜaym demiş ki ben Süfyān-ı Sevrī'yi gördüm ki dağarcığını omzuna ve iki nāleyni eline alıp gidiyor. Ben dahi: "Yā Ebā Abdallāh, nereye gidiyorsun?" dedim. O dahi: "İçinde dağarcığımı bir dirhem ile dolduracağım bir beldeye gidiyorum" dedi. Ve ᶜalā-rivāyetin uhrā demiş ki: "Ucuzlu bir karyenin haberini aldım, içinde ikāmet etmek üzere

---

33 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/204, 330, 343; İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/301.

34 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/204.

o köye gidiyorum" diye suʾāle cevāb vermiştir. Ve o ifādesi üzerine Ebū Nuᶜaym: "Yā Ebā ᶜAbdallāh, sen dahi bunu işler misin?" diye tefahhus ettikte, o dahi: "Evet işliyorum" diye, "Sen dahi bir beldenin ucuzluğunu istimāᶜ ettiğin vaktte o beledi kasd eyle, zīrā ki senin dīnine eslem ve hemmine ekalldir" dedi. Ve dahi derdi ki: "Bu zamān zamān-ı sūʾdur, içinde mestūr ve mütevārī olanların üzerlerine emniyyet olamaz." Nerede kaldı ki meşhūr olan ādemlerin onların üzerlerine nice emniyyet olunur, yaᶜnī köşe-nişīnleri onun şerrinden emīn olamazlar, meşhūr olanlar nice onun şerrinden emīn olabilirler. Bu bir zamāndır ki ādem içinde karyeden karyeye dīni ile firār edip tenakkul ve tevakkī ede, zīrā ki intikāl etmekliğinin zamānıdır. Ve dahi üzerine mahkīdir ki mezkūr İmām Süfyān es-Sevrī demiş ki: "Vallāhi ben bilemem ki hangi beldede ben sükūn edeyim!" Ve ona "Horāsān'da sükūn eyle" denilince, "Orada mezāhib-i muhtelife ve ārā-i fāside vardır" diye redd etmiş. Ve "Şām'da ikāmet eyle" ona denildikte, "Orada seni parmakla gösterirler" diye onda dahi şöhret beliyyesi olduğuna īmāʾ edip tensīb etmedi. Ve "ᶜIrāk'ta sükūn eyle" denilicek, o dahi: "Bilād-ı cebābiredendir" demiş. Ve ona "Mekke-i mükerremede ikāme eyle" denildikte, "Mekke-i mükerreme hem keys ve hem de bedeni erittirip izābe eder" demiş, hīçbir yeri mahzūrdan sālim görmemiştir.

[وقال له رجل غريب عزمت على المجاورة بمكة فأوصني قال أوصيك بثلاث لا تصلين في الصف الأول ولا تصحبن قرشيًا ولا تظهرن صدقة وإنما كره الصف الأول لأنه يشتهر فيفتقد إذا غاب فيختلط بعمله التزين والتصنع]

Ve dahi mervīdir ki bir garīb ādem ona yaᶜnī İmām Süfyān es-Sevrī'ye demiş ki: "Ben Mekke-i mükerremede mücāveret-i Kaᶜbe'ye ᶜazm etmişim. Sen bana muktezī olan şey ile vasiyyet eyle" dedikte, o dahi: "Seni üç nesne ile vasiyyet eylerim ki birincisi saff-ı evvelde namāz kılmayasın ve ikincisi bir Kureyşī'ye musāhib olmayasın ve üçüncüsü bir sadakayı izhār etmeyesin." Ve saff-ı evvelde namāz kılmasının mekrūh görmesi ancak āfet-i iştihārdandır, zīrā ki onda şöhret bulur ve gāib olunca onu arayıp tefakkud ederler. Ve bu yüzden ᶜameline tezeyyün ve tesannuᶜun ihtilātı vākiᶜ olur işte bu āfetten sakınmak için saff-ı evvelde namāz kılmamak gerektir. [18]

el-Faslu's-Sānī Fī Şurūti Vücūbi'l-Hacci ve Sıhhati Erkānihi ve Vācibātihi ve Mahzūrātihi

[الفصل الثاني في شروط وجوب الحج وصحة أركانه وواجباته ومحظوراته]

Ve Kitābu'l-Hacc'ın birinci bābının ikinci faslı ise ki şurūt-ı vücūb-ı hacc ve sıhhat-i erkānı ile vācibāt ve mahzūrātının beyānında idi, o dahi işbu fasldır ki ber-vech-i ātī zikr ve beyān olunur.

[أما الشرائط فشرط صحة الحج اثنان الوقت والإسلام فيصح حج الصبي ويحرم بنفسه إن كان مميزا ويحرم عنه وليه إن كان صغيرا ويفعل به ما يفعل في الحج من الطواف والسعي وغيره]

Ez-cümle haccın şerāiti ise yaᶜnī sıhhatinin şerāiti ise o dahi ikidirler: Birisi vakt ve dīgeri İslām'dır ki hacc-ı sabī sahīh olur ve mümeyyiz olduğu hālde kendi nefsi ile ihrāmını ᶜakd edip ihrāma girer ve eger gayr-ı mümeyyiz ise onun velīsi bi'l-vilāyet onun tarafından ihrām eder de onunla haccda işleyegelen menāsiki işler, yaᶜnī tavāf ve saᶜy ve sāir nüsükü sabīye icrā' eder.

[وأما الوقت فهو شوال وذو القعدة وتسع من ذي الحجة إلى طلوع الفجر من يوم النحر فمن أحرم بالحج في غير هذه المدة فهي عمرة وجميع السنة وقت العمرة ولكن من كان معكوفًا على النسك أيام منى فلا ينبغي أن يحرم بالعمرة لأنه لا يتمكن من الاشتغال عقيبه لاشتغاله بأعمال منى]

Ve dahi vakt ise o dahi şehr-i Şevvāl ve Zü'l-kaᶜde ile şehr-i Zi'l-hiccenin dokuz günleridir ki yevm-i nahrın tulūᶜ-ı fecrine kadardır. Ve kim ki bu müddetin gayrısında bir hacc edāsına başlayıp onunla ihrām eder ise o hacc sahīh olamaz, ona ᶜumre olur, çünkü cemīᶜ-i sene ᶜumrenin vaktidir ve vakt-i hacc o müddet-i mezkūredir. Velākin eyyām-ı Minā'da nüsük-i hacc üzerine maᶜkūf olan kimse gerektir ki ᶜumre ile ihrām etmeye, zīrā ki aᶜmāl-i Minā ile olan iştigāli o ihrāmın ᶜakībinde ᶜumrenin aᶜmāline vācib olan iştigāline māniᶜ olur ki o vaktte aᶜmāl-i ᶜumreye mütemekkin olamaz. Hāsıl-ı kelām sıhhat-i hacc yalnız iki şarta meşrūt ve mütevakkıftır ki müslimden gayrı kim ki menāsik-i haccı ityān eylerse o kimsenin mādām ki şeref-i İslām ile müşerref olamamış-

tır onun haccı sahīh olmaz ve dahi kim ki vakti hāricinde hacc eyler ise o kimsenin haccı dahi sahīh olamaz, fakat ehlinden ise onun efᶜāli ona ᶜumre olur ve bunda başka bir şart aranılmaz.

[وأما شروط وقوعه عن حجة الإسلام فخمسة الإسلام والحرية والبلوغ والعقل والوقت]

Velākin hucc[et]-i İslām tarafından vukūᶜuna beş şart iştirāt olunur, yaᶜnī her bir müslime ᶜinde'l-istitāᶜa ve'l-kudret mefrūz olan haccın sukūt-ı farziyyetine üç şartın inzimāmı dahi lāzımdır ki mecmūᶜ-ı şurūtu beştir ki müslim olmak ki kāfirin haccı sahīh olmaz ve hür bulunmak ki ᶜabd-i memlūkun haccı ile hacc-ı mefrūz üzerinden iskāt olunmaz ve bālig olmak ki kable'l-bülūg ber-minvāl-i muharrer egerçi haccı sahīh ise de velākin onunla hacc-ı İslām üzerinden sākıt olmaz ve ᶜākıl olmak ki hīn-i cünūnda velīsi tarafından ona īfāᵓ edilen hacc ile hacc-ı İslām üzerinden sākıt olmaz ki baᶜdehu eger ifākat bulup ᶜākıl olursa ve hacc ona mefrūz olursa onun be-tekrār hacc etmesi vācib olur ve vakt dahi kezālik ona şarttır ki vaktin hāricinde ityān-ı menāsik-i hacc ile hacc-ı İslām farziyyeti ondan sākıt olmaz. İşte şurūt-ı hamsesi bunlardır ki İslām ve hürriyyet ve bülūg ve ᶜakl ve vakttir.

[فإن أحرم الصبي أو العبد ولكن عتق العبد وبلغ الصبي بعرفة أو بمزدلفة وعاد إلى عرفة قبل طلوع الفجر أجزأهما عن حجة الإسلام لأن الحج عرفة وليس عليهما دم إلا شاة وتشترط هذه الشرائط في وقوع العمرة عن فرض الإسلام إلا الوقت]

Ve bināen ᶜaleyh eger sabī ve memlūk bir hacc ile ihrām ettiklerinden sonra sabī Cebel-i ᶜArefe'de bālig olduysa ve memlūk dahi ᶜākıl ve bālig olduğu hālde onda āzād olduysa veyāhūd Müzdelife'de sabī bālig ve ᶜabd āzād olup tulūᶜ-ı fecrden evvel ᶜarefeye ᶜavdet ettiyse onların haccları huccetü'l-İslām tarafından vākiᶜ olup ki onunla farziyyeti onlardan sākıt olur, çünkü hacc vukūf-ı ᶜarefedir. Ve çün ehlinden ve vaktinde hāsıl olur onlara kifāyet eder ve bir koyundan gayrı dīger bir zebīha onlara lāzım gelmez. Ve farz-ı İslām tarafından ᶜumrenin vukūᶜuna dahi bu şartlar iştirāt olunur, fakat vakt ona meşrūt olmaz ki kable eyyāmi'l-hacc ᶜumreyi getiren ādem yevm-i ᶜarefede o dahi

ᶜarefede vukūf ve menāsik-i sāireyi itmām ederse onun ᶜumresi huccetü'l-İslām tarafından vākiᶜ olup ona kifāyet eyler demektir.

[وأما شروط وقوع الحج نفلا عن الحر البالغ فهو بعد براءة ذمته عن حجة الإسلام فحج الإسلام متقدم ثم القضاء لمن أفسده في حالة الوقوف ثم النذر ثم النيابة ثم النفل وهذا الترتيب مستحق وكذلك يقع وإن نوى خلافه]

Ve hürr-i bālige neflen vukūᶜuna olan şurūt ise o dahi huccet-i İslām'dan berāᵓet-i zimmeti vukūᶜundan sonradır, çünkü hacc-ı İslām mütekaddimdir ve ondan sonra hālet-i vukūfta haccını ifsād edene vācib olan kazāᵓ dahi nefle mütekaddimdir ve ondan sonra nezr dahi mütekaddim olur. Sonra niyābetle edāᵓ olunan haccdır ve ondan sonra nefldir. Ve bu tertīb kezālik müstehakk ve vācibdir ve hilāfını niyyet eylerse dahi bu tertīb üzere derecātına göre vākiᶜ olur.

[وأما شروط لزوم الحج فخمسة البلوغ والإسلام والعقل والحرية والاستطاعة ومن لزمه فرض الحج لزمه فرض العمرة ومن أراد دخول مكة لزيارة أو تجارة ولم يكن حطابًا لزمه الإحرام على قول ثم يتحلل بعمل عمرة أو حج]

Ve şurūt-ı lüzūm ise onlar dahi beştir ki bülūg ve İslām ve ᶜakl ve hürriyyet ve istitāᶜattir. [19] Ve farz-ı hacc ona lāzım olan kimseye farz-ı ᶜumre dahi lāzım olur. Ve kim ki Mekke-i mükerremenin duhūlünü ziyāret için veyāhūd ticāret için murād ederse ve kendisi oduncu değil ise ᶜalā-kavlin ona ihrām lāzım olur ve bir ᶜumre veyā bir haccın ᶜameli ile o ihrāmdan sonra mütehallil olur, yaᶜnī oduncuların gayrısı her kim ki Mekke-i mükerremeye girmek isterse dilerse ticāret için ve dilerse hacc için olsun gerektir ki muhrimen duhūl ede ve baᶜdehu bir ᶜumrenin veyāhūd bir haccın aᶜmāliyle o ihrāmdan çıkıp mütehallil olsun demektir.

[فنوعان أحدهما المباشرة وذلك له أسباب أما في نفسه فبالصحة وأما في الطريق فبأن تكون خصبة آمنة بلا بحر مخطر ولا عدو قاهر وأما في المال فبأن يجد نفقة ذهابه وإيابه إلى وطنه كان له أهل أو لم يكن لأن مفارقة الوطن شديدة وأن يملك نفقة من تلزمه نفقته في هذه المدة وأن يملك ما يقضي به ديونه وأن يقدر على راحلة أو كرائها بمحمل أو زاملة إن استمسك على الزاملة]

Ve dahi şurūt-ı lüzūmdan olan istitāᶜa ise o dahi iki nevᶜdir ki birinci nevᶜi kudret-i mübāşeretidir ve bunun esbābı vardır ki birincisi onun nefsinde olacak kudretidir ki vücūdu sağ ve sālim olup hastalık ve marazdan vāreste ola. Ve ikincisi tarīktedir ki yolu emīn ve ucuz olup havf ve galā ve kahttan hālis ola ve hem dahi içinde muhātaralı deryā ve ᶜadüvv-i kāhir bulunmaya. Ve üçüncüsü māldadır ki zehāb ve vatanına iyābın nafakasıyla bu müddette ona nafakası vācib olan ehl ve ᶜayālin nafakasına ve deynini ve ifāᵓ edecek ve rāhile yaᶜnī merkūbunun tedārüküne muktezī semen ve kirā-i rāhile ve mahmele ve zāmileye rükūba kudretli ise yalnız zāmilenin kirāsına mālik ola. İşte kudret-i māliyyesi dahi bunlardır, dilerse vatanında ehl ve akāribi olsun ve dilerse olmasın, zīrā ki müfārakat-ı vatan güç ve şedīddir. Ve bu nafaka ve kirāᵓ ve kazā-i deynine muktedir olmayan kimse mālca ᶜadīmü'l-istitāᶜa demektir.

[وأما النوع الثاني فاستطاعة المعضوب بماله وهو أن يستأجر من يحج عنه بعد فراغ الأجير عن حجة الإسلام لنفسه ويكفي نفقة الذهاب بزاملة في هذا النوع والابن إذا عرض طاعته على الأب الزمن صار به مستطيعًا ولو عرض ماله لم يصر به مستطيعًا لأن الخدمة بالبدن فيها شرف للولد وبذل المال فيه منة على الوالد]

Ve dahi istitāᶜanın nevᶜ-i sānīsi ise o dahi kudret-i maᶜzūbdur ki maᶜzūbun istitāᶜati yaᶜnī merd-i müzmin ve kötürüm ādemin kudreti mālıyladır. Ganī olunca tarafından bi'n-niyābet hacc etmek için bir ādemi istīcār eder, ammā o ecīr huccet-i İslām'dan zimmeti fārig olmak gerektir. Ve ecīr için zāmile ile hacc etmekliğin nafakası kifāyet eder, o dahi giderken. Ve kötürüm olan kimsenin mālı eger olmazsa ve oğlu ona onun tāᶜatini ᶜarz eylerse oğlunun itāᶜati ile dahi müstatīᶜ olur, ammā eger mālını ona ᶜarz ederse onunla müstatīᶜ ve kudretli olamaz, çünkü oğul bedeni ile babasına hizmet etmekte babaya mecd ve şeref vardır ve bezl-i māl için de oğlun babası üzerine bir minneti vardır ki o minnetin hamline mükellef değildir.

[ومن استطاع لزمه الحج وله التأخير ولكنه فيه على خطر فإن تيسر له ولو في آخر عمره سقط عنه وإن مات قبل الحج لقي الله عز وجل عاصيا بترك الحج وكان

الحج في تركته يحج عنه وإن لم يوص كسائر ديونه وإن استطاع في سنة فلم يخرج مع الناس وهلك ماله في تلك السنة قبل حج الناس ثم مات لقي الله عز وجل ولا حج عليه ومن مات ولم يحج مع اليسار فأمره شديد عند الله تعالى]

Ve kim ki ber-minvāl-i muharrer hacca istitāᶜati olup kudreti mütehakkak olur ise ona hacc etmek lāzım ve farz olur, fakat ona teʾhīrin cevāzı dahi vardır velākin teʾhīrde hatar-ı ᶜazīm üzere bulunur. Eger ona hacc etmek müteyessir olur ise velev ki ᶜömrünün āhirinde ola ondan o farz sākıt olur ve eger müteyessir olmayıp kable edāi'l-hacc onun vefātı vākiᶜ olursa haccın terki sebebi ile Zāt-ı Zü'l-Celāl'e ᶜāsī ve günāhkār olarak mülākī olur ve terikesine dahi o farīza-i hacc edāsı müteᶜallik olur ki onun tarafından hacc olunur velev ki onu vasiyyet etmemiş ola ki düyūn-ı sāiresi gibi terikesinden ona hacc ettirmek vācib olur. Ve eger bir senede istitāᶜati olup ammā kāfile-i huccāc ile maᶜan çıkmazsa ve o senede onun mālı dahi helāk olup ve kendisi dahi kable'l-hacc vefāt ederse üzerine bir hacc olmadığı hālde Zāt-ı Zü'l-Celāl'e mülākī olur. Ve kim ki maᶜa'l-yesār ve'l-istitāᶜa hacc etmeden ölürse onun ᶜindallāh emri güçtür ve şedīddir.

[قَالَ عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ أَكْتُبَ فِي الْأَمْصَارِ بِضَرْبِ الْجِزْيَةِ عَلَى مَنْ لَمْ يَحُجَّ مِمَّنْ يَسْتَطِيعُ إِلَيْهِ سَبِيلًا]

Hazret-i ᶜÖmer ᶜaleyhi'r-rıdvān buyurmuş ki: "Ben ihtimām ettim ki bilāda yazayım ki emsārda hacca istitāᶜati olup da hacc etmeyenlerin üzerlerine cizyeyi darb edeler." Yaᶜnī ehl-i kitābdan alınan cizye gibi o kimselerden dahi cizyeyi alalar, ammā yazmadım demek çıkar.

[وَعَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ وَإِبْرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ ومجاهد وَطَاوُسٍ لَوْ عَلِمْتُ رَجُلًا غَنِيًّا وَجَبَ عَلَيْهِ الْحَجُّ ثُمَّ مَاتَ قَبْلَ أَنْ يَحُجَّ مَا صَلَّيْتُ عَلَيْهِ وَبَعْضُهُمْ كَانَ لَهُ جَارٌ مُوسِرٌ فَمَاتَ [٢٠] وَلَمْ يَحُجَّ فلم يصل عليه]

Ve Saᶜīd b. Cubeyr ve İbrāhīm en-Nehaᶜī ve Mücāhid ve Tāvūs ᶜaleyhimü'r-rahmenin üzerlerine mervīdir ki her biri demiş ki ben bir merd-i ganīye hacc vücūb edip de hacc etmeden vefāt etmiş olduğunu bilmiş olsam o kimsenin üzerine namāz kılmazdım. Ve bunların baᶜzı-

sının mūsir bir komşusu var idi ve hacc etmeden vefātı vākiᶜ oldu, onun komşusu onun namāzına hāzır olmadı, yaᶜnī haccı terk ettiği eclden üzerine namāz kılmadı.

[وكان ابن عباس يقول من مات ولم يزك ولم يحج سأل الرجعة إلى الدنيا وقرأ قوله عز وجل ﴿قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ (٩٩) لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ﴾ قال الحج]

Ve İbn ᶜAbbās ᶜaleyhi’r-rıdvān derdi ki: “Kim ki zekātı vermeden ve hacc etmeden vefāt ederse dünyāya geri dönmesini yarın rūz-i kıyāmette dileyip suᵓāl edecektir.” Ve ﴿قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ (٩٩) لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ﴾[35] okuyup hem dahi ondan murād hacdır dedi. Ve bu nass-ı ᶜālī sūre-i Müᵓminūn’un yüzüncü āyetindendir ve tetimmesi yüz birinci āyetindendir ki bu iki āyetlerin hulāsa-i tefsīrlerinde denilmiş ki: “Beni ve seni bedlikle vasf eden küffārın birine mevt muᶜāyene olsa, yā rabbi beni dünyāya rücūᶜ eyle diye yāhūd Hakk taᶜālādan istigāse ile melekü’l-mevt ve aᶜvānına diye ki dünyāya rücūᶜumla şāyed terk ettiğim mālım ile ᶜamel-i sālih işleyem ve müᵓmin olam, ona hāşā o ricᶜat olmaz denile.” Onun o ricᶜat kelāmını demesi ifrāt-ı hasretindendir ki ona nāil olmaz, zīrā onların önünde kabr berzahı vardır ki baᶜs gününe dek onda olmak iktizā eder.

[وأما الأركان التي لا يصح الحج بدونها فَخَمْسَةٌ الْإِحْرَامُ وَالطَّوَافُ وَالسَّعْيُ بَعْدَهُ وَالْوُقُوفُ بِعَرَفَةَ والحلق بعده عَلَى قَوْلٍ]

Ve haccın erkānı ise ki birisinin fıkdānıyla hacc sahīh olmaz, onlar dahi beştir ki ihrām ve tavāf ve tavāftan sonra saᶜy ve vukūf-ı ᶜarefedir, ᶜalā-kavlin ondan sonra tırāş olmaktır.

[وأركان العمرة كذلك إلا الوقوف]

Ve ᶜumrenin erkānı dahi yine bunlardır meger ki vukūf-ı ᶜarefe ki ᶜumreye vukūf-ı ᶜarefe rükn değildir ki bu sūrette ᶜumrenin erkānı dört kalır: İhrām ve tavāf ve saᶜy ve halktır.

[والواجبات المجبورة بالدم ست الإحرام من الميقات فمن تركه وجاوز الميقات

---

35 el-Müᵓminūn, 23/99.

محلًا فعليه شاة والرمي فيه الدم قولًا واحدًا وأما الصبر بعرفة إلى غروب الشمس والمبيت بمزدلفة والمبيت بمنى وطواف الوداع فهذه الأربعة يجبر تركها بالدم على أحد القولين وفي القول الثاني فيها دم على وجه الاستحباب]

Ve zebh-i kurbān ve sefk-i dem-i zebīha ile cebr olunan haccın vācibātı altıdır ki birincisi mīkātından ihrāma girmektir. Ve o ki onu tecāvüz edip mīkātından ihrāma girmez, onun üzerine bir koyun kesmek vācib olur, çünkü mahall-i mīkātı ihrāmsız geçmiştir. Ve remy-i cemre dahi ikinci vācibāttandır ki terkiyle kavlen vāhiden bir koyun zebhi vācib olur. Ve gurūb-ı şemse kadar ᶜarefede sabr etmek kezālik vācibāttandır. Ve Müzdelife ve Minā'da beytūtet etmek kezālik vācibāttandır. Ve tavāf-ı vedāᶜ dahi o vācibāttandır. Velākin bu dört vācibin terkiyle yaᶜnī gurūb-ı şemse kadar ᶜarefede durmak ve Müzdelife ve Minā'da beytūtet etmek ve vedāᶜ tavāfı getirmek menāsikinin her birinin terkiyle ᶜalā-ahadi'l-kavleyn zebh-i şāt vācib olur. Ammā kavl-i sānīde onların terkiyle lāzım gelen zebh-i şāt ancak tarīk-i istihbāb üzeredir ki tarīk-i vücūb üzere değildir denilmiş.

[وأما وجوب أداء الحج والعمرة فثلاثة الأول الإفراد وهو الأفضل وذلك أن يقدم الحج وحده فإذا فرغ خرج إلى الحل فأحرم واعتمر وأفضل الحل لإحرام العمرة الجعرانة ثم التنعيم ثم الحديبية وليس على المفرد دم إلا أن يتطوع]

Ve dahi edā-i hacc ve edā-i ᶜumrenin vücūbu üçtür ki birisi haccı ifrād etmektir ki efdal odur, o dahi yalnız haccı takdīm eylemektir. Ve çün menāsik-i haccdan fārig olur, hille çıkıp ᶜumre ile ihrām eder ve menāsik-i ᶜumreyi īfāᵓ eder. Ve ᶜumrenin ihrāmı için hillin efdali Ciᶜrāne nām mahaldir ve ondan sonra da Tenᶜīm ve ondan sonra Hudeybiyye nām mekānlardır. Ve tetavvuᶜan kesmezse müfridin üzerine zebh-i şāt vācib olmaz.

[الثاني القران وهو أن يجمع فيقول "لَبَّيْكَ بِحَجَّةٍ وَعُمْرَةٍ مَعًا" فيصير محرما بهما ويكفيه أعمال الحج وتندرج العمرة تحت الحج كما يندرج الوضوء تحت الغسل إلا أنه إذا طاف وسعى قبل الوقوف بعرفة فسعيه محسوب من النسكين وأما طوافه فغير محسوب لأن شرط الطواف الفرض في الحج أن يقع بعد الوقوف وعلى

القارن دم شاة إلا أن يكون مكيًا فلا شيء عليه لأنه لم يترك ميقاته إذ ميقاته مكة]

Ve ikinci vücūb kırāndır ki hacc ile ʿumreyi birleştirip cemʿ ede ve ʿinde’l-ihrām “لَبَّيْكَ بِحَجَّةٍ وَعُمْرَةٍ مَعًا” diye telbiye ede, yaʿnī “Yā rabbi, birlikte olarak hacc ve ʿumre ile emr ve fermānına icābet edip edālarına kıyām ve mübāşeret ettim” demektir. Ve o vaktte hacc ve ʿumre ile muhrim olur ve aʿmāl-i hacc ona kifāyet eder ki tahte’l-hacc ʿumre münderic olur, nitekim tahte’l-gusl ābdest almak münderic olur, meger ki vukūf-ı ʿarefeden evvel tavāf ve saʿy etmiş olur ki onun saʿyi nüsükeynden yaʿnī hacc ve ʿumreden mahsūb olur ve onun tavāfı mahsūb olmaz, çünkü haccda tavāf-ı farzın şartı odur ki o tavāf vukūf-ı ʿarefeden sonra vākiʿ ola ve kārin üzerine bir şātın zebhi vācib olur meger ki Mekkī ola, zīrā merd-i Mekkī’ye bir şey vācib olmaz, çünkü merd-i Mekkī mīkātını terk etmez, zīrā ki Mekkī’nin mīkātı Mekke-i mükerremedir ve terk-i mīkāt etmeyen ādeme bir koyun kesmek vācib olmaz.

[الثَّالِثُ [٢١] التمتع وهو أن يجاوز الميقات محرما بعمرة ويتحلل بمكة ويتمتع بالمحظورات إلى وقت الحج ثم يحرم بالحج ولا يكون متمتعًا إلا بخمس شرائط أحدها أن لا يكون من حاضري المسجد الحرام وحاضره من كان منه على مسافة لا تقصر فيها الصلاة الثاني أن يقدم العمرة على الحج الثالث أن تكون عمرته في أشهر الحج الرابع أن لا يرجع إلى ميقات الحج ولا إلى مثل مسافته لإحرام الحج الخامس أن يكون حجه وعمرته عن شخص واحد فإذا وجدت هذه الأوصاف كان متمتعا ولزمه دم شاة فإن لم يجد فصيام ثلاثة أيام في الحج قبل يوم النحر متفرقة أو متتابعة وسبعة إذا رجع إلى الوطن وإن لم يصم الثلاثة حتى رجع إلى الوطن صام العشرة متتابعًا أو متفرقًا وبدل دم القران والتمتع سواء والأفضل الإفراد ثم التمتع ثم القرن]

Ve üçüncüsü temettuʿdur. Ve temettuʿ odur ki ʿumre ile muhrim olarak mīkātı tecāvüz edip Mekke-i mükerremede tahallül eder ve vakt-i hacca kadar mahzūrāt ile temettuʿ edip baʿdehu hacc ile muhrim olur. Ve merd-i mütemettiʿ ancak beş şart ile mütemettiʿ olur ki bu beş şart bulunmadıkça mütemettiʿ olamaz: Birinci şartı o merd-i mütemettiʿ Mescid-i Harām’ın hāzırlarından olmamaktır. Ve mescidin hāzırları o kimselerdir ki meskenleriyle mescidin beyninde olan buʿd ve mesāfe

kasr-ı namāz mesāfesi olmaya ki kasr mesāfesi mā-dūnu bir mikdār ola, yaᶜnī mesāfe-i kasrdan ekall bir mesāfe buluna. Ve ikinci şartı hacc üzerine ᶜumreyi takdīm etmektir. Ve üçüncü şartı onun ᶜumresi eşhür-i haccda vākiᶜ olmaktır. Ve dördüncü şartı bir dahi haccın mīkātına veyāhūd mesāfesi mikdārınca bir yere ihrām için ᶜavdet ve rücūᶜ etmemektir. Ve beşinci şartı onun hacc ve ᶜumresi yalnız bir şahs-ı vāhid için hāsıl ola. Ve çün bu şurūt ve bu evsāf mevcūd olur, o kimse mütemettiᶜ olur ve dem-i temettuᶜ bir koyun olarak ona lāzım gelir. Ve eger bir koyun zebhine muktedir olmazsa haccda yevm-i nahrdan evvel üç gün oruç tutar ve hitām-ı hacc ile vatanına ᶜavdet ettikten sonra dahi yedi gün oruç tutar ki mecmūᶜu on güne bālig olur, dilerse mütevāliyen eyyām-ı mezkūreyi sıyām eder ve dilerse dağınık ve müteferrik olarak sıyām eder. Ve eger haccda o eyyām-ı selāseyi sıyām edemezse vatanına ᶜavdet ettikten sonra tamām on günü vatanında sıyām ede ve kezālik tetābuᶜ ve teferruklarında muhayyerdir ki isterse o on günü mütevālī yaᶜnī birbiri ardınca mütetābiᶜ olarak sıyām eder ve isterse dağınık ve müteferrik olarak onları sıyām eder ki bu sıyām vācib olan zebīhaya bedeldir. Ve kırān ve temettuᶜ zebīhalarının bedeli birdir, yaᶜnī mütesāvīdir ki ber-minvāl-i muharrer olan sıyāmdır. Ve edā-i haccda ve ᶜumrede en ziyāde efdal ifrāddır ki başka başka hacc ve ᶜumre ede ve ondan sonra temettuᶜdur ki ibtidā-i ᶜumreyi ber-minvāl-i meşrūh edāᵓ ede ve baᶜdehu haccı edāᵓ ede ve ondan sonra kırāndır ki hacc ve ᶜumreyi birlikte müctemiᶜan edāᵓ ede.

[وأما محظورات الحج والعمرة فستة الأول اللبس للقميص والسراويل والخف والعمامة بل ينبغي أن يلبس إزارا ورداء ونعلين فإن لم يجد نعلين فمكعبين فإن لم يجد إزارا فسراويل ولا بأس بالمنطقة والاستظلال في المحمل ولكن لا ينبغي أن يغطي رأسه فإن إحرامه في الرأس وللمرأة أن تلبس كل مخيط بعد أن لا تستر وجهها بما يماسه فإن إحرامها في وجهها]

Ve dahi hacc ve ᶜumrenin mahzūrātları altıdır ki birincisi erkeklerin dikili elbisenin giyişidir ki dikili göynek ve don ve huff yaᶜnī mest gibi dikili bir şey giymeyecektir ve sarık dahi sarmayacaktır. Bunların baᶜde'l-ihrām libāsları memnūᶜ ve mahzūrdur. Ve lāyıkı odur ki bir izār

ve bir ridāʾ ve bir çift naᶜleyn giye ve eger naᶜleyni bulamazsa mükaᶜᶜabeyni giye. Ve eger izārı dahi bulamadıysa don giymekte bir beʾs olmaz ve kuşak bağlamakta dahi bir beʾs olmaz. Ve mahmilin gölgesinde durmakta dahi bir beʾs yoktur velākin başını örtmemek gerektir, zīrā ki ihrāmı onun başı açık durmaklığıyladır. Ve hatun kişiye yüzü açık tuttuktan sonra dikili elbisenin giyişi cāizdir, fakat yüzünü mess edip değecek bir nesne ile setr etmemek gerektir, zīrā ki onun ihrāmı yüzü mekşūf durmaklığıyladır.

[الثاني الطيب فليجتنب كل ما يعده العقلاء طيبا فإن تطيب أو لبس فعليه دم شاة]

Ve ikincisi tetayyüb etmekliktir yaᶜnī ihrāmda iken tībi istiᶜmāl etmeyecektir ve ᶜaklen onu tīb ᶜadd ettikleri kāffe-i eşyādan ictināb edecektir, tīb, gül yağı ve müşk yağı ve zeyt yağı ve bu gibi kokusu hoş ve güzel ve sāir rāyihalı nesnelerdir ki bunları kullanmayacaktır. Ve eger tībi istiᶜmāl ettiyse veyāhūd dikili elbiseyi giydiyse ona dem-i zebīha lāzımdır, yaᶜnī bir koyun kesmek ona vācib olur, çünkü terk-i vācib etmiş olur.

[الثالث الحلق والقلم وفيهما الفدية أعني دم شاة ولا بأس بالكحل ودخول الحمام والفصد والحجامة وترجيل الشعر]

Ve üçüncüsü dahi başı tırāş etmek ve tırnak kesmektir ki bunlarda dahi fidye [22] vācib olur yaᶜnī muhrim iken başı tırāş ederse veyāhūd tırnağını keserse ona bir koyun kesmek vācib olur ki fidyeden murād bir şātı zebh etmektir. Ve gözlerine sürme çekmekte ve dahi hammāma girmekte ve koldan kan aldırmakta ve hacāmat almakta ve saçı taramakta bir beʾs yoktur.

[الرابع الجماع وهو مفسد قبل التحلل الأول وفيه بدنة أو بقرة أو سبع شياه وإن كان بعد التحلل الأول لزمه البدنة ولم يفسد حجه]

Ve dördüncü mahzūru cimāᶜ etmektir ve cimāᶜ etmek hacca müfsiddir. Ve fāᶜili üzerine bir bedene yaᶜnī bir deve veyā bir inek veyāhūd yedi ᶜaded koyunu kesmek vācib olur, eger cimāᶜı tahallül-i evvelden

evvel vākiᶜ olmuşsa. Ve eger tahallül-i evvelden sonra olmuşsa haccı fāsid olmaz velākin ona bir bedene zebh etmek vācib olur, yaᶜnī kim ki muhrim olduğu hālde zevcesini veyāhūd cāriyesini tahallül-i evvelden akdem vatᵓ edip cimāᶜ ederse hem haccı bozulup fāsid olur ve hem dahi zebh-i bedene ona lāzım gelir ve eger tahallül-i evvelden sonra vatᵓ ettiyse onun haccı fāsid olmaz velākin cebr-i noksān için ona bir bedeneyi zebh etmek vācib olur demektir.

[والخامس مقدمات الجماع كالقبلة والملامسة التي تنقض الطهر مع النساء فهو محرم وفيه شاة وكذا في الاستمناء ويحرم النكاح والإنكاح ولا دم فيه لأنه لا ينعقد]

Ve beşincisi kuble ve tuhru bozar mülāmese-i nisāᵓ gibi cimāᶜın mukaddemātıdır ki bunlar dahi muhrimin üzerine muharremlerdir. Ve çün merd-i muhrim bunların birisini işlerse üzerine bir koyun zebīha kesmek vācib olur. İstimnāᵓ dahi böyledir, yaᶜnī harāmdır ki vākiᶜ olursa merd-i müstemnīye bir koyunu zebh etmek lāzım gelir. İstimnāᵓ kendi ihtiyār ve sunᶜ ve tesebbübü ile inzāl-ı menīdir. Ve kezālik ihrāmda ᶜakd-i nikāh ve inkāh harāmdır velākin vākiᶜ olursa bir koyun kesmek vācib olmaz, çünkü o nikāh münᶜakid olamaz.

[السادس قتل صيد البر أعني ما يؤكل أو هو متولد من الحلال والحرام فإن قتل صيدا فعليه مثله من النعم يراعى فيه التقارب في الخلقة وصيد البحر حلال ولا جزاء فيه]

Ve altıncısı sayd-ı berrin katlidir, yaᶜnī lahmı ekl olunan hayvānın ve dahi helāl ile harām beyninde mütevellid olan hayvānın sayd ve katli harāmdır ki eger muhrim olan kimse bir avı avlayıp öldürdüyse onun üzerine neᶜamdan bir mislinin zebhi cezāᵓen vācib olur ve hilkatte olan tekārüblerine mürāᶜāt olunur, ammā deryānın saydı merd-i muhrime helāldir ki onun bir cezāsı yoktur. İntehā.

Bāb-ı evvelin fasl-ı sānīsinde mezkūr olan işbu tefāsīl ve ahkām mezheb-i Şāfiᶜī hükmüncedir. Ve bu ahkāmın hilāfında olan ahkām-ı hafiyyeyi dahi ehline maᶜlūm olmak için zamm ve ilhākı lāzime-i hāl ü maslahattan olmakla ᶜalā-tarīki'l-īcāz ve'l-icmāl bu bābda olan ahkām-ı Hanefiyye'nin beyānına şürūᶜ ve mübāderet kılınmış. Şöyle ki;

eᵓimme-i Hanefiyye'nin katında haccın şurūtu ve furūzu ve vācibātı ve süneni vardır ki şurūt-ı hacc iki kısmdır: Bir kısmı vücūbuna şarttır ve bir kısmı edāsına şarttır. Vücūbunun şurūtu ise yedidir: İslām ve hürriyyet ve ᶜakl ve bülūg ve istitāᶜat ve vakt ve zād ile rāhiledir. Ve edāsının şurūtu beştir: Sıhhat-i beden ve selāmet-i aᶜzāᵓ ve ihrām ve ᶜadem-i habs ü menᶜ ve hatun kişiye muhrim bulunması ve ᶜadetten hālī ve fārig olması ahvālidir. Ve haccın ferāizi üçtür: Evvelkisi ihrāmdır ve ihrām niyyet ile telbiyeden ᶜibārettir yāhūd onun makāmına kāim olan hedy ve taklīd-i bedeneden ᶜibārettir. Ve ikinci farzı ᶜarefede vukūftur. Ve ᶜArafāt cümlesi mevkiftir, illā Baṭnu ᶜUrene değildir, zīrā Nebī ᶜaleyhi's-selām şeytānı o mahalde görüp ihtirāz için o mahalde durmaktan menᶜ eylemiştir. Ve üçüncü farzı tavāf-ı ziyārettir. İhrām şarttır lākin vukūf ile tavāf rüknlerdir. Bu üçten biri fevt olsa hacc bātıl olur, sene-i ātiyede kazāsı lāzım gelir.

Ve haccın vācibātı yirmi birdir: Evvelkisi Safā ile Merve arasında saᶜy etmektir. İkincisi Müzdelife'de vukūftur. Üçüncüsü remy-i cimārdır. Dördüncüsü ihrāmdan hurūcda tırāş olmaktır. Beşincisi tavāf-ı sadrdır. Altıncısı ᶜArafāt'ta gündüzde duran kimsenin vukūfu gurūbdan sonraya degin mümtedd olmaktır, ammā gurūbdan sonra durana imtidād vācib değildir. Yedincisi āfākī hakkında ihrām mīkāttan ve Mekkī hakkında harem-i şerīften olmaktır. Sekizincisi tavāf-ı ziyāretin ekseri üzerine olan zāididir, zīrā ki onda farz olan dördüdür, bākīleri vācibdir. Dokuzuncusu hades ve habesten tahārettir. Onuncusu tahāret-i sevbdir. On birincisi setr-i ᶜavrettir. On ikincisi tavāf Hatīm'in ardından olmaktır. On üçüncüsü tavāfı sağdan ibtidāᵓ eylemektir, yaᶜnī Mültezem'den ibtidāᵓ edip beyti sol cānibine almaktır. On dördüncüsü Safā ile Merve arasında ekser eşvātta yürümektir. On beşincisi tavāf-ı ziyāretin eyyām-ı nahrda olmasıdır. On altıncısı her tavāftan sonra gerek farz gerek nāfile olsun iki rekᶜat namāz kılmaktır. On yedincisi āfākī hakkında tavāf-ı sadrdır. On sekizincisi her günün remyini yarınki güne [23] teᵓhīr etmemektir. On dokuzuncusu tırāş olmaktır. Yirmincisi eyyām-ı nahrda ve hurumda olmasıdır. Yirmi birincisi ifāzada imāma mütābaᶜattır. İmdi, vācibin hükmü gerek ᶜamden gerek sehven olsun terk edene cezāᵓ lāzım olur ve haccı sahīh olur.

Ve dahi haccın sünneti on birdir: Evvelkisi āfākī için tavāf-ı kudūmdür, gerek müfred bi'l-hacc olsun, gerek kırān olsun. İkincisi hacerü'l-esvedden ibtidāᵓ eylemektir. Üçüncüsü imāmın üç mekānda hutbesidir. Dördüncüsü ᶜArafāt'a terviye günü çıkmasıdır. Beşincisi ᶜarefe gecesi Minā'da yatmaktır. Altıncısı Minā'dan ᶜArafāt'a tulūᶜ-ı şemsten sonra gitmektir. Yedincisi Mekke'den ᶜArafāt'a yevm-i terviyede çıkmaktır. Sekizincisi Müzdelife'de yatmaktır. Dokuzuncusu Müzdelife'den Minā'ya tulūᶜ-ı şemsten evvel gitmektir. Onuncusu ᶜArafāt'ta gusl etmektir. On birincisi Ebtuh'a nüzūl etmektir. Bu zikr olunun sünen sünen-i müᵓekkededir ki sünnet-i mutlak bundan ziyādedir. Ve sünnetin hükmü odur ki tāriki āsim olur, ammā cezāᵓ lāzım gelmez.

Ve haccın aksāmı ise o dahi dörttür ki muharrem dört nevᶜdir: Biri müfred bi'l-haccdır. Ve biri müfred bi'l-ᶜumredir. Ve biri dahi kārindir ki hacc ile ᶜumreyi cemᶜ eder. Ve biri mütemettiᶜdir. Mütemettiᶜ şol kimsedir ki ᶜumre sebebi ile şehr-i haccda yāhūd dahi evvel ihrāma gire ve ihrāmdan çıka ve hacc için ihrāma gire, o senede ehli ile cemᶜ olmazdan evvel hacc eyleye. Kırān temettuᶜdan efdaldir. Ve temettuᶜ ifrāddan efdaldir ve ifrād bi'l-hacc ifrād bi'l-ᶜumreden efdaldir.

Ve haccın taᶜrīfi ise efᶜāl-i mahsūsa ile bir vakt-i mahsūsta bir mekān-ı mahsūsun ziyāretidir ki Kaᶜbe-i mükerremenin ziyāretidir. Ve zamān-ı mahsūstan murād eşhür-i haccdırlar hem dahi fiᶜl-i mahsūs ile murād ānifen zikr olunan aᶜmāl ve menāsiktir. Ve hacc şurūt-ı vücūbu bulunduğu hālde ᶜale'l-fevr merd-i müᵓmin üzerine ᶜömründe bir kerre farz olur. Ve eger kable'l-bülūg sabī ihrāma girerse ve kable'l-ᶜıtk rakīk ve memlūk dahi ihrāma duhūl eylerse ve kable'l-vukūf ihrāmdan sonra sabī bālig olsa ve memlūk āzād olsa ve efᶜāl-i haccı edāᵓ eyleseler bu hacc ile onlardan hacc-ı İslām farzı sākıt olmaz, çünkü ihrāmları tetavvuᶜan münᶜakid olmuştu, farza münkalib olmaz. Velākin sabī ihrāmını tecdīd edip tāzeden menāsik-i haccı edāᵓ eylese haccı sahīh olup ve onunla farz-ı huccet-i İslām'ı sākıt olur, çünkü hīn-i sabāvetinde ᶜakd ettiği ihrām ona lāzım değil idi ve ondan hurūca kudreti vardır. Ammā memlūk böyle değildir, çünkü ihrāma duhūlüyle ihrām lāzım olmuştur,

baᶜde'l-ᶜıtk o ihrāmdan çıkıp tecdīd-i ihrāma muktedir olamaz. Eşhür-i haccdan mukaddem hacc için muhrim olmak mekrūhtur ve maᶜa'l-kerāhet ihrāmı hacc için cāiz ve münᶜakid olur.

ᶜUmre dahi sünnettir, yaᶜnī sünnet-i müʾekkededir, farz değildir ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz buyurmuş ki:[36]"اَلْحَـجُّ فَرِيضَـةٌ وَالْعُمْـرَةُ تَطَـوُّعٌ" yaᶜnī "Hacc farzdır ve ᶜumre tetavvuᶜdur."

Mevākīt-i ihrām ise yaᶜnī şol mevākīt ki insān o mevākīti ihrāmsız geçip o mahalli tecāvüz etmesi cāiz değildir, Medenīler için Zu'l-Huleyfe'dir ki Medīne'den mahall-i mezbūra gelince altı yā yedi mīldir ki ᶜavām lisānında ᶜAlī Kuyusu demekle meşhurdur, mevākītte bundan baᶜīd bir mīkāt yoktur. Ve Şāmīler için mīkāt Cuhfe'dir ki aslda ismi Fehiyye[37] idi, sel gelip ehlini istīsāl edip yaᶜnī cümlesini helāk etmekle Cuhfe tesmiye olundu. Cuhfe ile Mekke mā-beyni beş merhaledir. Ve ᶜIrākayn için mīkāt Zāt-ı ᶜIrk'tır, Horāsān ve ehl-i maşrık dahi bunlardandır. Ve Necdiyyīn için mīkāt Karn'dır ki Uveys el-Karenī buna mensūbdur. Ve Yemeniyyīn için Yelemlem mīkāttır ki ondan Mekke'ye iki merhaledir, hem Yemen'in ehline ve hem dahi ondan mürūr edenlere mīkāttır. Ve'l-hāsıl duhūl-i Mekke'ye kasd eden kimse için mevākīt-i muᶜayyene-i mezkūreden ihrāmı teʾhīr etmek harāmdır, gerek hacc ve ᶜumreye kasd eylesin gerek eylemesin ki ihrāmsız duhūl harāmdır, zīrā ki İbn ᶜAbbās nakliyle bir hadīs-i şerīfte gelmiş ki:[38]"لَا يَدْخُـلُ اَحَـدٌ مَكَّـةَ إِلَّا بِإِحْـرَامٍ" Yaᶜnī "İhrāmsız hīçbir kimse Mekke'ye girmesin" ki cümlesi ihrām ile girsin demektir. Ve mīkāttan evvel ihrāmın takdīmi cāizdir, belki efdaldir ki İbn Mesᶜūd Şām'dan ve İbn ᶜÖmer Beyt-i Makdis'ten muhrim olmuşlar. Ve Mekkī için haccda ihrāmın mīkātı Harem'dir ve ᶜumrede Hill'dir.

---

36 *el-İstizkār*, 4/109; *et-Temhīd li-Mā fi'l-Muvatta* 20/19; Şerhu'l-Kastallānī, 2/405; *Feyzu'l-Bārī*, 3/196.

37 Kaynaklar Cuhfe'nin eski ismini مَهْيَعَةُ [Mehyeᶜat] gösterir, فهية şüpheli bir ifadedir.

38 *el-İstizkār*, 4/405; *et-Temhīd li-Mā fi'l-Muvatta*, 6/163; İbn Battāl, *Şerhu Sahīhi'l-Buhārī*, 2/256; *Neylu'l-Evtār*, 4/356; *et-Tavdīh li-Şerhi'l-Cāmiᶜi's-Sahīh*, 11/268.

Fasl: Kaçan hacca kasd eden kimse ihrām murād eylese tırnaklarını kesmek ve bıyığını kırkmak ve kasığını tırāş eylemek mendūbdur. Ve ondan sonra ābdest ala yāhūd igtisāl eyleye ki igtisāl efdaldir. Ve yeni ve beyāz ridāʾ ve izār giyer. Ve eger o ridāʾ ve izār yunmuş ola yāhūd bir sevb giye ki o sevb ʿavretini setr eyleye cāizdir, zīrā lübs-i mehīt memnūʿdur ve setr-i ʿavret ve defʿ-i harr için ve defʿ-i berd için ridāʾ ve izār lāzım olur. Ve dahi kable'l-ihrām tetayyub etmek gerektir, çünkü baʿde'l-ihrām tetayyüb memnūʿdur. Ve dahi iki rekʿat namāz kılar ve o iki rekʿatin ʿakībinde “اَللَّهُـمَّ إِنِّي أُرِيدُ الْحَجَّ فَيَسِّرْهُ لِي وَتَقَبَّلْهُ مِنِّي” diye, yaʿnī “Yā rabbi, ben haccı murād ederim, o haccı sen bana müyesser eyle ve benden kabūl eyle” demektir. Ve eger kalbi ile niyyet edip [24] lisānı ile söylemez ise ona kifāyet eder, fakat lisānı ile tekellümü dahi evlādır. Sonra “لَبَّيْكَ اَللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ” deyip telbiye ede ki bunun maʿnāsı “Yā rabbi, ben senin hizmetine mukīm olup ve emrine imtisāl edip dahi mekānımdan zāil olmam ve ikāmet-i kesīre ile ikāmet etmekten zāil olmam. Sen Rabbü'l-ʿālemīnsin, senin bir şerīkin yoktur; hamd ve niʿmet senindir, mülk dahi senindir. Sana şerīk ve ortak yoktur.” Ve bu duʿāya ziyāde eylemek cāizdir, zīrā kibār-ı sahābeden İbn Mesʿūd ve İbn ʿÖmer ve Ebū Hüreyre radıyallāhu ʿanhumdan meʾsūr üzerine ziyāde eyledikleri mervīdir ki İbn Mesʿūd “لبيك لبيك عدد التراب لبيك العهد” diye ʿilāve etmiştir. Ve ʿalā-rivāyetin uhrā “لَبَّيْكَ حَقًّا حَقًّا تَعَبُّدًا وَرِقًّا لَبَّيْكَ عَدَدَ التُّرَابِ لَبَّيْكَ إِلَيْكَ ذَا الْمَعَارِجِ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ أَسْأَلُكَ إِلَهَ الْخَلْقِ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ وَالرَّغْبَاءُ إِلَيْكَ لَبَّيْكَ مِنْ عَبْدٍ آبِقٍ إِلَيْكَ” diye zamm ve ʿilāve etmiştir. Ve Hazret-i ʿÖmer “لَبَّيْكَ ذَا النَّعْمَاءِ وَالْفَضْلِ الْحَسَنِ لَبَّيْكَ مَرْغُوبًا وَمَرْهُوبًا إِلَيْكَ” lafzlarını ziyāde eylemişlerdir. Ve İbn ʿÖmer “لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ وَالْخَيْرُ كُلُّهُ فِي يَدَيْكَ إِلَهَ الْخَلْقِ غَفَّارَ الذُّنُوبِ لَبَّيْكَ سَتَّارَ الْعُيُوبِ لَبَّيْكَ كَشَّافَ الْكُرُوبِ لَبَّيْكَ” elfāzını ziyāde etmiştir. Ve dahi eger bir kimse bu elfāz-ı telbiyeyi tagyīr edip senāʾ ve tesbīhten bir gayrı elfāz okusa eʾimme-i Hanefiyye katında cāizdir ki gerek telbiyeyi edāya kādir olsun ve gerek olmasın berāberdir ve yine telbiyeyi Fārisī eylemek cāizdir. Ve çün haccı murād ederek telbiye eder, ihrām etmiş olur yaʿnī hacc için niyyet eylediği hālde telbiye etse

tahkīkan o kimse muhrim olur ve o vaktte Nebiyy-i zī-şāna salavāt-ı şerīfe getire. Ve Dārekutnī rivāyeti üzere telbiyeden sonra "اَللَّهُمَّ اَعِنّي عَلَى أَدَاءِ فَرَائِضِ الْحَجِّ وَتَقَبَّلْ مِنّي وَاجْعَلْنِي مِنَ الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لَكَ وَآمَنُوا بِوَعْدِكَ وَامْتَثَلُوا أَمْرَكَ وَاجْعَلْنِي مِنْ وَفْدِكَ الَّذِينَ رَضِيتَ عَنْهُمْ وَارْتَضَيْتَ وَقَبِلْتَ اَللَّهُمَّ لَكَ قَدْ أُحْرِمُ شَعْرِي وَبَشَرِي وَلَحْمِي وَدَمِي وَمُخّي وَعِظَامِي" diye duʿā okuya ki bunun okuması dahi baʿzu'l-ʿulemāʾ müstehabb görmüşler ki hulāsa-i meʾāli: "Yā rabbi, ferāiz-i hacc edāsı üzerine sen bana iʿānet edip yardım eyle ve haccı dahi benden kabūl eyle ve beni daʿvetine icābet ve vaʿdini īmān ve tasdīk ve emrine imtisāl ve itāʿat etmiş olan kullarından eyle ve seni kasd ve sen dahi onlardan murtazā ve rāzī olup kabūl etiğin vefdden eyle. Yā rabbi, sana benim saçım ve beşerim ve gūştum ve kanım ve magzım ve kemiğim ihrām etmiştir" demektir. Ve minvāl-i muharrer üzere ihrāmını bu edʿiye ile teʾkīd ettikten sonra gerektir ki cimāʿdan ve kelām-ı fuhştan ve nisāʾ ʿindinde cimāʿa dāir söz söylemekten ve fısk ve cidālden ve sayd-ı berrī katlinden ve ona işāret ve üzerine delālet etmekten ve kehle katlinden ve rāiha-i tayyibeden ve tırnak kesmekten ve baş ve bedeninin kılını tırāş etmeden ve sakalını kırkmaktan ve başını ve yüzünü setr eylemekten ve başını ve sakalını hatmī ile gasl eylemekten ve gömlek ve don ve kaftan giymekten ve sarık sarmaktan ve kavuk ve mest giymekten ve zaʿferān ve vers ve ʿusfurla boyanmış yeni bir sevbi giymekten sakınıp ittikāʾ ve ihtirāz ede, zīrā ki bunlar muhrim üzerine muharremlerdir, meger ki boyalı sevb magsūl ola ki onun bir kokusu kalmamış ola, o hālde libāsında bir beʾs kalmaz. Ve muhrim için duhūl-i hammām cāizdir. Ve beyt ve mahmil ile istizlāl etmek ve kuşak ve kemer ve himyānı bağlamak ve ʿadüvv ve düşmanı ile mukātele etmeğin cevāzı dahi vardır. İntehā.

Merd-i muhrime muharrem olan umūrun irtikābıyla mezheb-i Hanefī mūcibince müterettib olan cezāʾ ve fidyesi baʿde-mā bir bahs-i mahsūsta müctemiʿan zikr ve beyān olunacaktır, ona gaflet olunmaya.

el-Bābu's-Sānī Fī Tertībi'l-Aᶜmāli'z-Zāhireti Min Evveli's-Seferi İle'r-Rücūᶜi ve Hiye ᶜAşru Cümelin

[الباب الثاني في ترتيب الأعمال الظاهرة من أول السفر إلى الرجوع وهي عشر جمل]

el-Cümletü'l-Ūlā Fi's-Seyri Min Evveli'l-Hurūci İle'l-İhrāmi ve Hiye Semāniyetün

[الجملة الأولى في السير من أول الخروج إلى الإحرام وهي ثمانية]

[الأولى في المال فينبغي أن يبدأ بالتوبة ورد المظالم وقضاء الديون وإعداد النفقة لكل من تلزمه نفقته إلى وقت الرجوع ويرد ما عنده من الودائع ويستصحب من المال الحلال الطيب ما يكفيه لذهابه وإيابه من غيرتقتير بل على وجه يمكنه معه التوسع في الزاد والرفق بالضعفاء والفقراء ويتصدق بشيء قبل خروجه ويشتري لنفسه دابة قوية على الحمل لا تضعف أو يكتريها فإن اكترى فليظهر للمكاري كل ما يريد أن يحمله من قليل أو كثير ويحصل رضاه فيه]

Ve dahi Kitābu'l-Hacc'ın ikinci bābı ki ibtidā-i seferden rücūᶜuna dek aᶜmāl-i zāhirenin tertībinde idi, on cümleden ᶜibāret idi, o dahi işbu bābdır ki ber-vech-i ātī zikr ve beyān olunur. Şöyle ki; cümle-i ūlā yaᶜnī beyānı ise ki o cümle ibtidā-yı hurūcundan ihrāma kadar vākiᶜ olacak seyrin keyfiyyeti zikrindedir, o dahi sekiz nevᶜ ᶜameldir ki birincisi māla müteᶜallik olan ᶜameldir. Gerektir ki haccı [25] murād eden kimse evvelā tevbe ile bedᵓ edip mezālimi ashābına redd ede ve borcu var ise onu dahi kazāᵓ eyleye ve rücūᶜuna dek nafakası ona mefrūz bulunanların nafakalarını tedārük ve iᶜdād edip hāzır ve müheyyā ede ve yanında emāneten vedāiᶜ var ise onları dahi ashābına redd eyleye ve zehāb ve iyābında onu müreffehen idāre edecek mikdārı dahi māl-ı helāl ü tayyibden berāberce istishāb ede, tā ki o mikdār ile min-gayri taktīr hem kendisi geçinecek ve hem dahi zuᶜafāya rıfk ve fukarāya tasadduk etmeğe kābiliyyet ve imkānı ola. Ve dahi hurūcundan akdem bir nesne ile tasadduk ede ve kendi nefsine tüvānā ve hamle muktedir olarak bir kavī hayvānı satın ala, tā ki o hayvān yolda zaᶜīf ve bī-tüvān düşmeye veyāhūd böyle bir hayvānı iktirāᵓ edip istīcār ede ve her ne ki ona yükletecekse kāffesini mekkāreciye gösterip izhār ede ki az çok her ne ise

cümlesi merd-i mekkārī görüp onun tahmīline rızāsı hāsıl ola.

[الثانية في الرفيق ينبغي أن يلتمس رفيقا صالحا محبا للخير معينا عليه إن نسي ذكره وإن ذكر أعانه وإن جبن شجعه وإن عجز قواه وإن ضاق صدره صبره ويودع رفقاءه المقيمين وإخوانه وجيرانه فيودعهم ويلتمس أدعيتهم فإن الله تعالى جاعل في أدعيتهم خيرا والسنة في الوداع أن يقول "أَسْتَوْدِعُ اللَّهَ دِينَكَ وَأَمَانَتَكَ وَخَوَاتِيمَ عَمَلِكَ" وَكَانَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لِمَنْ أَرَادَ السَّفَرَ "فِي حِفْظِ اللَّهِ وَكَنَفِهِ زَوَّدَكَ اللَّهُ التَّقْوَى وَغَفَرَ ذَنْبَكَ وَوَجَّهَكَ لِلْخَيْرِ أَيْنَمَا كُنْتَ"]

Ve ikincisi refīka müteᶜalliktir. Gerektir ki hayrı sever ve ona yāver ve muᶜīn olacak bir refīk ve yol arkadaşı arayıp iltimās ede ve o refīk böyle bir refīk ola ki kendisi eger bir emr-i hayrı unutup nisyān ederse o refīk onun yādına getirip onunla tezkīr ede ve kendisi eger bir emr-i hayrı yād edip işleyecek olursa ona iᶜāne edip yardım ede ve eger bir şeyden havf edip korkarsa onu teşcīᶜ edip cesāretlendire ve eger bir emrinin tesviyesinden dahi ᶜaczi zuhūr ederse onu kavī edip kuvvetlendire ve eger bir nesneden sīnesi dar olup sıkılırsa onu sabr ettire. Ve dahi cāy-ı ikāmetinde olan mukīm rüfekāsıyla vedāᶜ ede ve onların hayr duᶜālarını recā ve iltimās ede ve kezālik ihvānı ve cīrānı yaᶜnī karındaş-ı maᶜnevīleriyle komşuları dahi kezālik onlarla vedāᶜ edip daᶜavāt-ı hayriyyelerini taleb ede, zīrā ki tebāreke ve taᶜālā hazretleri onların edᶜiyelerinde hayrı halk etmiştir. Ve hīn-i vedāᶜda kavl-i mesnūn budur ki merd-i müveddiᶜ diye ki:[39]"أَسْتَوْدِعُ اللَّهَ دِينَكَ وَأَمَانَتَكَ وَخَوَاتِيمَ عَمَلِكَ" Yaᶜnī "Ben senin dīnini ve emānetini ve aᶜmālinin havātīmini Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine emānet ettim, hıfz-ı Samedānīsine onları vedīᶜa kodum" demektir. Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz sefere ᶜazm eden yolcuya buyurdu ki:"فِي حِفْظِ اللَّهِ وَكَنَفِهِ زَوَّدَكَ اللَّهُ التَّقْوَى وَغَفَرَ ذَنْبَكَ وَوَجَّهَكَ لِلْخَيْرِ أَيْنَمَا كُنْتَ"[40] Yaᶜnī "Var Allāhu ᶜazīmü'ş-şānın hıfz ü himāyesinde sefer eyle, Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri takvāyı sana zād ve tūşe edip zenb

39 Ebū Dāvūd, Cihad, 73, no: 2600; Tirmizī, Daᶜavāt, 44, no: 3442; İbn Māce, Cihad, 24, no: 2826; *Musnedu* Ahmed, 2/7, no: 4524; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 9/191, no: 10271.

40 *el-Ehādīsu'l-Muhtāre*, 7/232, no: 2673.

ve günāhını ʿafv ve magfiret ede ve nerede oldunsa seni hayra müteveccih eyleye" demektir.

[الثالثة في الخروج من الدار ينبغي إذا هم بالخروج أن يصلي ركعتين أولًا يقرأ في الأولى بعد الفاتحة ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ وفي الثانية الإخلاص فإذا فرغ رفع يديه ودعا الله سبحانه عن إخلاص صاف ونية صادقة وقال "اَللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ وَأَنْتَ الْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ وَالْمَالِ وَالْوَلَدِ وَالْأَصْحَابِ احْفَظْنَا وَإِيَّاهُمْ مِنْ كُلِّ آفَةٍ وَعَاهَةٍ اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ فِي مَسِيرِنَا هَذَا الْبِرَّ وَالتَّقْوَى وَمِنَ الْعَمَلِ مَا تَرْضَى اَللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ أَنْ تَطْوِيَ لَنَا الْأَرْضَ وَتُهَوِّنَ عَلَيْنَا السَّفَرَ وَأَنْ تَرْزُقَنَا فِي سَفَرِنَا سَلَامَةَ الْبَدَنِ وَالدِّينِ وَالْمَالِ وَتُبَلِّغَنَا حَجَّ بَيْتِكَ وَزِيَارَةَ قَبْرِ نَبِيِّكَ محمد صلى الله عليه وسلم اللَّهُمَّ إِنَّا نَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعْثَاءِ السَّفَرِ وَكَآبَةِ الْمُنْقَلَبِ وَسُوءِ الْمَنْظَرِ فِي الْأَهْلِ وَالْمَالِ وَالْوَلَدِ وَالْأَصْحَابِ اَللَّهُمَّ اجْعَلْنَا وَإِيَّاهُمْ فِي جِوَارِكَ وَلَا تَسْلُبْنَا وَإِيَّاهُمْ نِعْمَتَكَ وَلَا تُغَيِّرْ مَا بِنَا وَبِهِمْ مِنْ عَافِيَتِكَ"]

Ve dahi üçüncüsü hāneden hurūcuna müteʿalliktir ki hāneden çıkmağa ʿazm ve ihtimām edicek gerektir ki iki rekʿat namāz kılıp birinci rekʿatte Fātiha'dan sonra ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾[41] sūresini okuya ve ikinci rekʿatte sūre-i İhlās'ı kırāʾet ede ve namāzdan fārig olıcak niyyet-i sādıka ve ihlās-ı sāfī ile Zāt-ı Zü'l-Celāl'e ʿarz-ı recā edip duʿāʾ ede ki bu duʿāyı okuya: "اَللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ وَأَنْتَ الْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ وَالْمَالِ وَالْوَلَدِ وَالْأَصْحَابِ احْفَظْنَا وَإِيَّاهُمْ مِنْ كُلِّ آفَةٍ وَعَاهَةٍ اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ فِي مَسِيرِنَا هَذَا الْبِرَّ وَالتَّقْوَى وَمِنَ الْعَمَلِ مَا تَرْضَى اَللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ أَنْ تَطْوِيَ لَنَا الْأَرْضَ وَتُهَوِّنَ عَلَيْنَا السَّفَرَ وَأَنْ تَرْزُقَنَا فِي سَفَرِنَا سَلَامَةَ الْبَدَنِ وَالدِّينِ وَالْمَالِ وَتُبَلِّغَنَا حَجَّ بَيْتِكَ وَزِيَارَةَ قَبْرِ نَبِيِّكَ محمد صلى الله عليه وسلم اللَّهُمَّ إِنَّا نَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعْثَاءِ السَّفَرِ وَكَآبَةِ الْمُنْقَلَبِ وَسُوءِ الْمَنْظَرِ فِي الْأَهْلِ وَالْمَالِ وَالْوَلَدِ وَالْأَصْحَابِ اَللَّهُمَّ اجْعَلْنَا وَإِيَّاهُمْ فِي جِوَارِكَ وَلَا تَسْلُبْنَا وَإِيَّاهُمْ نِعْمَتَكَ وَلَا تُغَيِّرْ مَا بِنَا وَبِهِمْ مِنْ عَافِيَتِكَ"[42] ki hulāsa-i meʾāli: "Yā rabbi, seferde benim sāhibim ve ehl ve māl ve veled ve ashābımda halīfem sensin, beni ve onları her bir āfet ve ʿāhetten saklayıp hıfz buyurasın. Yā rabbi, bizim bu seferimizde ve mesīr ve ʿazīmetimizde birr ve takvāyı senden dileyip ʿamelden dahi rızāna muvāfık olan aʿmāli

41 el-Kāfirūn, 109/1.

42 Tirmizī, Daʿavāt, 41, no: 3439; Ebū Dāvūd, Cihad, 72, no: 2598; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 7/227, no: 7885, 8/106, no: 8750.

bize rızk ve nasīb ve kısmet eyle ve dahi işbu mesīrimizde bizim için sen yeri büküp zemīni tayy etmekle bu ᶜazīmet ve seferimizi sehl ve āsān ve heyyin ve kolay etmekliğinizi dileriz. Ve hem dahi işbu seferimizde bize selāmet-i dīn ü beden ve mālı rızk ve nasīb edip senin Beyt-i mükerremin haccına ve peygamber-i muhteremin ziyāretine bālig ve nāil buyurasın. Yā rabbi, biz şedāid-i sefer ve ahzān-ı münkalib ve sū-i manzar ve inkisār-ı hüzn ü gamdan ehl ve māl ve veled ve ashābda sana sığındık. Yā rabbi, beni ve onları [26] senin civārında edip benden ve onlardan niᶜmetini selb etmeyesin ve bizde ve onlarda olan ᶜāfiyetini dahi tagyīr etmeyesin" demektir.

[الرَّابِعَةُ إِذَا حَصَلَ عَلَى بَابِ الدَّارِ قَالَ "بِسْمِ اللهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ [أَعُوذُ بِاللّٰهِ] رَبِّ أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَضِلَّ أَوْ أُضَلَّ أَوْ أَذِلَّ أَوْ أُذَلَّ أَوْ أَزِلَّ أَوْ أُزَلَّ أَوْ أَظْلِمَ أَوْ أُظْلَمَ أَوْ أَجْهَلَ أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ اللَّهُمَّ إِنِّي لَمْ أَخْرُجْ أَشَرًا وَلَا بَطَرًا وَلَا رِيَاءً وَلَا سُمْعَةً بَلْ خَرَجْتُ اتِّقَاءَ سُخْطِكَ وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِكَ وَقَضَاءَ فَرْضِكَ وَاتِّبَاعَ سُنَّةِ نَبِيِّكَ وَشَوْقًا إِلَى لِقَائِكَ" فَإِذَا مَشَى [قَالَ] "اَللَّهُمَّ بِكَ انْتَشَرْتُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَبِكَ اعْتَصَمْتُ وَإِلَيْكَ تَوَجَّهْتُ اَللَّهُمَّ أَنْتَ ثِقَتِي وَأَنْتَ رَجَائِي فَاكْفِنِي مَا أَهَمَّنِي وَمَا لَا أَهْتَمُّ بِهِ وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي عَزَّ جَارُكَ وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ وَلَا إِلٰهَ غَيْرُكَ اَللَّهُمَّ زَوِّدْنِي التَّقْوَى وَاغْفِرْ لِي ذَنْبِي وَوَجِّهْنِي لِلْخَيْرِ أَيْنَمَا تَوَجَّهْتُ" وَيَدْعُو بِهٰذَا الدُّعَاءِ فِي كُلِّ مَنْزِلٍ يَدْخُلُ عَلَيْهِ]

Ve dördüncüsü hānesi kapısına vardığı vakte dāirdir ki kapıya ulaştığı vaktte bu duᶜā ve taᶜavvüzü kırāʾet eyleye, yaᶜnī hānesi kapısından çıkacağı vaktte kapıda "بِسْمِ اللهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ [أَعُوذُ بِاللّٰهِ] رَبِّ أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَضِلَّ أَوْ أُضَلَّ أَوْ أَذِلَّ أَوْ أُذَلَّ أَوْ أَزِلَّ أَوْ أُزَلَّ أَوْ أَظْلِمَ أَوْ أُظْلَمَ أَوْ أَجْهَلَ أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ اللَّهُمَّ إِنِّي لَمْ أَخْرُجْ أَشَرًا وَلَا بَطَرًا وَلَا رِيَاءً وَلَا سُمْعَةً بَلْ خَرَجْتُ اتِّقَاءَ سُخْطِكَ وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِكَ وَقَضَاءَ فَرْضِكَ وَاتِّبَاعَ سُنَّةِ نَبِيِّكَ وَشَوْقًا إِلَى لِقَائِكَ" diye ki hulāsa-i meʾāli: "Ben bismillāh ile sefere bedʾ ettim ve Zāt-ı Zü'l-Celāl üzerine tevekkül eyledim. Zāt-ı Zü'l-Celāl'in gayrısı ile bir havl ve kudret ve miknet ve kuvvet yoktur. Yā rabbi, ben itip ve itivermekten ve zelīl ve hor olup ve hakīr ve hor etmekten ve ayağım kayıp ve kimsenin ayağını kaydırmaktan ve zulm olunup ve kimseyi zulm etmekten ve nādān olup ve üzerime nādānlık olmaktan seninle sığınıp

taᶜavvüz eylerim. Yā rabbi, ben kendi hānemden ne eşer ve ne de batar ve ne mürāī ve ne de müsemmiᶜ çıkmadım ancak gazabından ittikāᵓ ve taharrüz ve rızānı taleb ve tevakkuᶜ ve senin farzın kazāᵓ ve edāᵓ ve peygamberin sünnet-i seniyyesine ittibāᶜ ve likāına müştāk ve hāhişger olarak çıktım" diye. Ve yürümeğe başlayınca "اَللَّهُمَّ بِكَ انْتَشَرْتُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَبِكَ اعْتَصَمْتُ وَإِلَيْكَ تَوَجَّهْتُ اَللَّهُمَّ أَنْتَ ثِقَتِي وَأَنْتَ رَجَائِي فَاكْفِنِي مَا أَهَمَّنِي وَمَا لَا أَهْتَمُّ بِهِ وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي عَزَّ جَارُكَ وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ اَللَّهُمَّ زَوِّدْنِي التَّقْوَى وَاغْفِرْ لِي ذَنْبِي وَوَجِّهْنِي لِلْخَيْرِ أَيْنَمَا تَوَجَّهْتُ" okuya ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, ben seninle münteşir olup dağınık oldum ve senin üzerine tevekkül ettim ve seninle iᶜtisām ve tahsīn eyledim ve sana müteveccih oldum. Yā rabbi, benim sikam sensin ve recām dahi sensin. Sen beni mehmūm eden ve onunla mühtemm olmadığım ve sen onunla benden ziyāde ᶜālim olduğun āfāt ve mesāyibden saklayıp kifāyet eyle, zīrā ki senin cārın ᶜazīz ve senān celīl olup senden gayrı başka bir ilāh ve maᶜbūd yoktur. Yā rabbi, takvāyı bana zād ve tūşe edip zenb ve günāhımı bağışla ve her nereye müteveccih oldumsa beni hayra müstakbel ve müteveccih eyle" demektir ve her hangi menzile nüzūl ederse dāimā bu duᶜāyı okuya.

[الخامسة في الركوب فإذا ركب الراحلة يقول "بِسْمِ اللهِ وَبِاللهِ وَاللهُ أَكْبَرُ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ مَا شَاءَ اللهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ" "سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ اَللَّهُمَّ إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ وَفَوَّضْتُ أَمْرِي كُلَّهُ إِلَيْكَ وَتَوَكَّلْتُ فِي جَمِيعِ أُمُورِي عَلَيْكَ أَنْتَ حَسْبِي وَنِعْمَ الْوَكِيلُ" فإذا استوى على الراحلة واستوت تحته قال "سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا الله والله أَكْبَرُ" سبع مرات وقال ﴿اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ﴾ اَللَّهُمَّ أَنْتَ الْحَامِلُ عَلَى الظَّهْرِ وَأَنْتَ الْمُسْتَعَانُ عَلَى الْأُمُورِ"]

Ve beşinci ᶜameli rükūbdadır ki rāhilesine süvār olduğu hālde "بِسْمِ اللهِ وَبِاللهِ وَاللهُ أَكْبَرُ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ مَا شَاءَ اللهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ" diye ki hulāsa-i meᵓāli: "Ben Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ism-i celīli iᶜāne ve bereketi istishābıyla rükūba başlayıp bedᵓ ettim. Ve Allāhu ᶜazīmü'ş-şān ile istiᶜāne ederim ki her bir şeyden büyük-

tür ve üzerine tevekkül eyledim. Ancak kāffe-i havl ü kuvvet ᶜAlī ve ᶜAzīm olan Allāhu ᶜazīmü'ş-şān iledir ki onun havl ve kuvvetinden gayrı dīger bir şey ile bir nesnenin havl ve kuvvet ve miknet ve kudreti olmaz ve onun dilediği şey olur, dilemediği şey olmaz" demektir. Ve baᶜdehu "سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ اَللَّهُمَّ إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ وَفَوَّضْتُ أَمْرِي كُلَّهُ إِلَيْكَ وَتَوَكَّلْتُ فِي جَمِيعِ أُمُورِي عَلَيْكَ أَنْتَ حَسْبِي وَنِعْمَ الْوَكِيلُ" okur ki bu nass-ı ᶜālī sūre-i Zuhruf'un on ikinci āyetindendir ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiştir ki: "Ben o nekāyıstan münezzeh olan ᶜazīmü'ş-şān Allāh'ı tesbīh ve takdīs ederim ki bize bunu teshīr etti, tā ki ona süvār olduk, biz bunu bir vechle zabta kudretimiz yok idi ve biz āhir-i ᶜömrümüzde tābūta süvār olup rabbimiz celle şānuhuya rücūᶜ edicilerdeniz." Rivāyet olundu ki Peygamberimiz ᶜaleyhi's-selām ayağını üzengiye koyduklarında "بسم الله" der idi ve dābbesi üzerine cülūslarında "اَلْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ" der idi. Ve çün bu nassın kırāᵓetinden fārig olur, "اَللَّهُمَّ إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ وَفَوَّضْتُ أَمْرِي كُلَّهُ إِلَيْكَ وَتَوَكَّلْتُ فِي جَمِيعِ أُمُورِي عَلَيْكَ أَنْتَ حَسْبِي وَنِعْمَ الْوَكِيلُ" okuya ki bunun hulāsa-i meᵓāli dahi: "Yā rabbi, ben kendi yüzümü sana tevcīh ettim ve kāffe-i umūrumu dahi ben sana tefvīz eyledim ve cemīᶜ-i umūrumda ben senin üzerine tevvekkül etmişim; sen bana kāfīsin ve dahi niᶜme'l-vekīlsin." Ve çün rāhile üzerine doğrulup müstevī olur ve altında dahi rāhile doğrulup müstevī olur, "سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا الله والله أَكْبَرُ" deyip onu yedi kerre kırāᵓet ede ve ondan sonra ﴿اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللّٰهُ﴾[43] diye. Bu nass-ı ᶜālī dahi bir āyet-i kerīme olup hulāsa-i meᵓāli: "Buna bizi hidāyet eden Allāhu ᶜazīmü'ş-şāna hamd olsun ki Zāt-ı Zü'[27]l-Celāl'i ona bizi hidāyet etmeseydi biz ona mühtedī olamazdık" demek olur. Ve ondan sonra "اَللَّهُمَّ أَنْتَ الْحَامِلُ عَلَى الظَّهْرِ وَأَنْتَ الْمُسْتَعَانُ عَلَى الْأُمُورِ" diye, yaᶜnī "Zahr-ı dābbeye haml ettiren sensin ve kāffe-i umūr üzerine müsteᶜān dahi sensin" demektir.

---

43 el-Aᶜrāf, 7/43.

[السادسة في النزول والسنة أن لا ينزل حتى يحمى النهار ويكون أكثر سيره بالليل قال صلى الله عليه وسلم ''عَلَيْكُمْ بِالدُّلْجَةِ فَإِنَّ الْأَرْضَ تُطْوَى بِاللَّيْلِ مَا لَا تُطْوَى بِالنَّهَارِ'' وليقلل نومه بالليل حتى يكون عونًا على السير ومهما أشرف على المنزل فليقل ''اَللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَمَا أَظْلَلْنَ وَرَبَّ الْأَرَضِينَ السَّبْعِ وَمَا أَقْلَلْنَ وَرَبَّ الشَّيَاطِينِ وَمَا أَضْلَلْنَ وَرَبَّ الرِّيَاحِ وَمَا ذَرَيْنَ وَرَبَّ الْبِحَارِ وَمَا جَرَيْنَ أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذَا الْمَنْزِلِ وَخَيْرَ أَهْلِهِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهِ وَشَرِّ مَا فِيهِ اصْرِفْ عَنِّي شَرَّ شِرَارِهِمْ'' فَإِذَا نَزَلَ الْمَنْزِلَ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ فِيهِ ثُمَّ قَالَ ''أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّاتِ الَّتِي لَا يُجَاوِزُهُنَّ بَرٌّ وَلَا فَاجِرٌ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ'' فَإِذَا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ يَقُولُ ''يَا أَرْضُ رَبِّي وَرَبُّكِ اللهُ أَعُوذُ بِاللهِ مِنْ شَرِّكِ وَشَرِّ مَا فِيكِ وَشَرِّ مَا دَبَّ عَلَيْكِ أَعُوذُ بِاللهِ مِنْ شَرِّ كُلِّ أَسَدٍ وَأَسْوَدَ وَحَيَّةٍ وَعَقْرَبٍ وَمِنْ شَرِّ سَاكِنِ الْبَلَدِ وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ ﴿وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾]

Ve altıncısı nüzūldedir ki vech-i mesnūn odur ki nehārın harrı ve sıcaklığı müştedd olmayınca nüzūl etmeye ve onun ekser seyri gecede ola zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki:''عَلَيْكُمْ بِالدُّلْجَةِ فَإِنَّ الْأَرْضَ تُطْوَى بِاللَّيْلِ مَا لَا تُطْوَى بِالنَّهَارِ''[44] ki hulāsa-i meᵓāli: "Gecenin seyrine mülāzemet ediniz, çünkü yer gündüzde tayy olmadığı bir tayy ile gecede tayy olunur." "Dülc" lügatte gecenin evvelinden yola gitmeklik maᶜnāsına gelmiştir. Ve gerektir ki kendi uykusunu dahi taklīl edip az etsin, tā ki seyr üzerine ona iᶜāne olsun. "Seyr" gecede yola gitmek maᶜnāsına müstaᶜmel olmuştur. Ve içinde inip nüzūl edecek menzile müşrif olunca ''اَللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَمَا أَظْلَلْنَ وَرَبَّ الْأَرَضِينَ السَّبْعِ وَمَا أَقْلَلْنَ وَرَبَّ الشَّيَاطِينِ وَمَا أَضْلَلْنَ وَرَبَّ الرِّيَاحِ وَمَا ذَرَيْنَ وَرَبَّ الْبِحَارِ وَمَا جَرَيْنَ أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذَا الْمَنْزِلِ وَخَيْرَ أَهْلِهِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهِ وَشَرِّ مَا فِيهِ اصْرِفْ عَنِّي شَرَّ شِرَارِهِمْ'' diye ki hulāsa-i meᵓāli: "Ey ki semāvāt-ı sebᶜ ile gölgelerinde bulunanların rabbi ve ey ki arāzī-i sebᶜ ile hāmili oldukları mahlūkātın rabbi ve ey ki şeyātīn ile ıdlāl ettikleri halkın rabbi ve ey ki riyāh ile savurdukları nesnelerin rabbi ve ey ki bihār ile bihār içinde cārī olanların rabbi, ben senden bu menzilin hayrını dilerim ve kezālik

44 *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/613, no: 1630; 2/124, no: 2535; *Hilyetu'l-Evliyā*, 9/250; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 10/328, no: 10811; *Sahīhu* İbn Huzeyme, 4/147, no: 2555.

onun ehlinin hayrını dilerim ve onun şerrinden ve içinde bulunanların şerlerinden seninle sığınıp taᶜavvüz ederim. Yā rabbi, benim üzerimden onların şerīrlerinin şerlerini sarf ve tahvīl eyle." Ve çün menzile nüzūl eder, onda iki rekᶜat namāz kılıp ondan sonra "أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّاتِ الَّتِي لَا يُجَاوِزُهُنَّ بَرٌّ وَلَا فَاجِرٌ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ" diye ki hulāsa-i mefādları: "Yā rabbi, ben onları berr ve fācir geçip mücāveze edemedikleri kelimāt-ı tāmmen ile senin mahlūkātının şerrinden istiᶜāze edip sana sığınırım" demektir. Ve dahi gece karanlığı çöktüğü vaktte dahi "يَا أَرْضُ رَبِّي وَرَبُّكِ اللهُ أَعُوذُ بِاللهِ مِنْ شَرِّكِ وَشَرِّ مَا فِيكِ وَشَرِّ مَا دَبَّ عَلَيْكِ أَعُوذُ بِاللهِ مِنْ شَرِّ كُلِّ أَسَدٍ وَأَسْوَدَ وَحَيَّةٍ وَعَقْرَبٍ وَمِنْ شَرِّ سَاكِنِ الْبَلَدِ وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي هَدَانَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللّٰهُ﴾[45] diye ki hulāsa-i mefādı: "Ey yer, benim ve senin rabbimiz Hazret-i Allāhu ᶜazīmü'ş-şāndır. Ben senin şerrinden ve sende sākin ve mütemekkin bulunanların şerlerinden ve senin üzerine yürüyen devābbın şerlerinden Hazret-i Zāt-ı Zü'l-Celāl ile taᶜavvüz edip Allāhu ᶜazīmü'ş-şāna sığınırım ve hem dahi her bir esed ve esved ve hayye ve ᶜakreb ve sākinü'l-beledden ve her bir vālid ve mevlūdundan yine Zāt-ı Zü'l-Celāl ile taᶜavvüz edip Allāh'ıma sığınırım ki leyl ve nehārda sākin bulunanların kāffesi onundur, Semīᶜ ve ᶜAlīm ancak odur."

[السابعة في الحراسة ينبغي أن يحتاط بالنهار فلا يمشي منفردًا خارج القافلة لِأَنَّهُ رُبَّمَا يُغْتَالُ أَوْ يَنْقَطِعُ وَيَكُونُ بِاللَّيْلِ متحفظًا عند النوم فإن نام في ابتداء الليل افترش ذراعه وإن نام في آخر الليل نصب ذراعه نصبًا وجعل رأسه في كفه هكذا كان ينام رسول الله صلى الله عليه وسلم في سفره لأنه ربما استثقل النوم فتطلع الشمس وهو لا يدري فيكون ما يفوته من الصلاة أفضل مما يناله من الحج والأحب في الليل أن يتناوب الرفيقان في الحراسة فإن نام أحدهما حرس الآخر فهو السنة فإن قصده عدو أو سبع في ليل أو نهار فليقرأ آية الكرسي و﴿شَهِدَ اللّٰهُ﴾ والإخلاص والمعوذتين وليقل "بِسْمِ اللهِ مَا شَاءَ اللهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ حَسْبِيَ اللهُ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ مَا شَاءَ اللهُ لَا يَأْتِي بِالْخَيْرِ إِلَّا اللهُ مَا شَاءَ اللهُ لَا يَصْرِفُ السُّوءَ إِلَّا اللهُ حَسْبِيَ اللهُ وَكَفَى سَمِعَ اللهُ لِمَنْ دَعَا لَيْسَ وَرَاءَ اللهِ مُنْتَهَى وَلَا دُونَ اللهِ مَلْجَأٌ كَتَبَ اللهُ ﴿لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي إِنَّ اللهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾ تَحَصَّنْتُ بِاللهِ الْعَظِيمِ وَاسْتَغَثْتُ بِالْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ

45 el-Aᶜrāf, 7/43.

اَللَّهُمَّ احْرُسْنَا بِعَيْنِكَ الَّتِي لَا تَنَامُ وَاكْنُفْنَا بِرُكْنِكَ الَّذِي لَا يُرَامُ اَللَّهُمَّ ارْحَمْنَا بِقُدْرَتِكَ عَلَيْنَا فَلَا نَهْلِكُ وَأَنْتَ ثِقَتُنَا وَرَجَاؤُنَا اَللَّهُمَّ اعْطِفْ عَلَيْنَا قُلُوبَ عِبَادِكَ وَإِمَائِكَ بِرَأْفَةٍ وَرَحْمَةٍ إِنَّكَ أَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ"]

Ve yedincisi dahi hirāsettedir. Gerektir ki gündüzde ihtiyāta riʿāyet edip yalnız yürümeye ve kāfilenin hāricinde gitmeye, çünkü yalnız kāfilenin hāricinde yürürse ola ki helāka uğrar veyā rüfekāsından kesilip munkatıʿ olur, tehlikeye düşer. Ve gecelerde dahi yatacağı vaktte mütehaffız ola, gecenin ibtidāsında yatarsa kolunu iftirāş eder ve eger gecenin āhirinde yatarsa kolunu nasb edip kendi başını ayası üstünde koyar, zīrā ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz seferinde bu heyʾet üzerine yatardı, çünkü şāyed uykusu ağırlaşıp üzerine güneş çıkar ve kendisi onu bilmez ve o hālde namāzdan ona geçmiş olan tāʿat ve ʿibādet hacc yolundan ona hāsıl olan ʿibādetten efdal olur. En ziyāde hoş ve güzeli odur ki gecede hirāset için yaʿnī bekçilik [28] etmeklikte iki arkadaşlı olanlar münāvebet edeler ki onların birisi yatarsa refīki nöbet bekleyip hirāset ede, çünkü deʾb-i mesnūn odur. Ve eger onu bir arslan veyā bir düşman kasd ederse gecede olsun gündüzde olsun müdāfaʿa-i şerri için Āyete'l-Kürsī ve ﴿شَهِدَ اللّٰهُ﴾[46] āyet-i kerīmesi ve sūre-i İhlās ve suver-i Muʿavvizeteyn'i okuya ve ondan sonra "بِسْمِ اللهِ مَا شَاءَ اللهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ حَسْبِيَ اللهُ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ مَا شَاءَ اللهُ لَا يَأْتِي بِالْخَيْرِ إِلَّا اللهُ مَا شَاءَ اللهُ لَا يَصْرِفُ السُّوءَ إِلَّا اللهُ حَسْبِيَ اللهُ وَكَفَى سَمِعَ اللهُ لِمَنْ دَعَا لَيْسَ وَرَاءَ اللهِ مُنْتَهَى وَلَا دُونَ اللهِ مَلْجَأٌ كَتَبَ اللهُ ﴿كَتَبَ اللّٰهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي إِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾[47] تَحَصَّنْتُ بِاللهِ الْعَظِيمِ وَاسْتَغَثْتُ بِالْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ اَللَّهُمَّ احْرُسْنَا بِعَيْنِكَ الَّتِي لَا تَنَامُ وَاكْنُفْنَا بِرُكْنِكَ الَّذِي لَا يُرَامُ اَللَّهُمَّ ارْحَمْنَا بِقُدْرَتِكَ عَلَيْنَا فَلَا نَهْلِكُ وَأَنْتَ ثِقَتُنَا وَرَجَاؤُنَا اَللَّهُمَّ اعْطِفْ عَلَيْنَا قُلُوبَ عِبَادِكَ وَإِمَائِكَ بِرَأْفَةٍ وَرَحْمَةٍ إِنَّكَ أَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ" daʿāvātı kırāʾet edip taʿavvüz eyleye ki hulāsa-i mazmūn-ı edʿiye: "Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerinin ism-i celīli ile tahsīn eyledim. Onun dilediği olur ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'inin gayrısıyla bir havl ve kuvvet yoktur, havl ve kuvvet ancak onundur. Ve Zāt-ı Celīl'i bana kāfīdir, ben Allāhu ʿazīmü'ş-şān üzerine tevekkül eyledim, hayrı ihsān eder ancak Zāt-ı Celīl'dir ki onun gayrısı bir hayr getiremez ve sūʾ

---

46 Ālu ʿİmrān, 3/18.

47 el-Mücādele, 58/21.

ve şerri sarf ve tahvīl edemez, onun lutf ve kerem ve hıfzı bana kāfīdir. Zāt-ı ᶜālīsi duᶜāᵓ edenin duᶜāsını kabūl eder ve onun verāsında bir müntehā yoktur ve melceᵓinden gayrı bir melceᵓ yoktur." Kelām-ı kadīminde ﴿كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾[48] diye emr ve fermān buyurmuştur. Bu āyet-i kerīme olup sūre-i Mücādile'nin yirmi birinci āyetidir. Onun hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Allāhu taᶜālā levh-i mahfūzda yazıp hükm etti ki ben ve peygamberlerim her hālde eᶜādī üzere gālibleriz, Allāhu taᶜālā enbiyāsına nusrete kādir ve kavī ve düşmanlarına gālibdir." İntehā. Ben dahi ᶜAzīm olan Allāh'ımla tehassun ettim ve ölüm ve vefāttan münezzeh ve mukaddes olan Hayy-ı ebedī ile istigāse eyledim. Yā rabbi, sen bizi uykuya varmayan ᶜaynın ile hıfz ve hirāset eyle ve ona zarar edici mahlūk kasd edemeyen rüknün ile hıfz ve setr eyle. Yā rabbi, sen bize olan kudretinle merhamet eyle, tā ki biz sen bizim recā ve sikamız olduğun hālde helāka uğramayalım. Yā rabbi, senin rahmet ve reᵓfetinle senin ᶜabīd ve cevārīlerinin gönüllerini bize ᶜatf ve meyl ettir, tahkīkan sen Erhamü'r-rāhimīnsin" demektir.

[الثامنة مهما علا نشزا من الأرض في الطريق فيستحب أن يكبر ثلاثًا ثم يقول "اللهُمَّ لَكَ الشَّرَفُ عَلَى كُلِّ شَرَفٍ، وَلَكَ الْحَمْدُ عَلَى كُلِّ حَالٍ" ومهما هبط سبح ومهما خاف الوحشة في سفره قال "سُبْحَانَ اللهِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ رَبِّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ جَلَّلْتَ السَّمَوَاتِ بِالْعِزَّةِ وَالْجَبَرُوتِ"]

Ve sekizincisi yolda bir yokuş çıktıkça yaᶜnī her bir mürtefiᶜ yere çıktıkça üçer kerre tekbīr okuyup bu duᶜāyı kırāᵓet eyleye ki bu sūretle olan tekbīr müstehabbdır. Duᶜā budur: "اللهُمَّ لَكَ الشَّرَفُ عَلَى كُلِّ شَرَفٍ، وَلَكَ الْحَمْدُ عَلَى كُلِّ حَالٍ" ki hulāsa-i mefādı: "Yā rabbi, her bir şeref üzerine senin bir şerefin vardır ki o şeref senindir ve her bir hāl üzerine hamd dahi senindir." Ve dahi her bir iniş indikçe tesbīh ede ve vahşetten korkup havf ettikçe "سُبْحَانَ اللهِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ رَبِّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ جَلَّلْتَ السَّمَوَاتِ بِالْعِزَّةِ وَالْجَبَرُوتِ" diye tehassun ve teşeccuᶜ eyleye ki hulāsa-i meᵓāli: "Ben, Rabbü'l-melāike ve'r-rūh olan Melik-i Kuddūs'ü ki Hazret-i Zāt-ı Zü'l-Celāl'dir, hemīşe tesbīh eylerim ki semāvātı ᶜizz ve ceberūt ile mücellel etmiştir."

48 el-Mücādele, 58/21.

el-Cümletü's-Sāniyetü Fī Ādābi'l-İhrāmi Mine'l-Mīkāti İlā Duhūli Mekkete ve Hiye Hamsetün

[الجملة الثانية في آداب الإحرام من الميقات إلى دخول مكة وهي خمسة]

[الأول أن يغتسل وينوي به غسل الإحرام أعني إذا انتهى إلى الميقات المشهور الذي يحرم الناس منه ويتمم غسله بالتنظيف ويسرح لحيته ورأسه ويقلم أظفاره ويقص شاربه ويستكمل النظافة التي ذكرناها في الطهارة]

Ve ikinci cümle ise o dahi mīkāt-ı ihrāmdan duhūl-i Mekke'ye kadar olan ādāb-ı ihrāmın beyānındadır. Ve o dahi beş gūnā ādābdır ki birincisi halk ondan muhrim olmakta olan mīkāt-ı meşhūra hīn-i intihā⁾ vü vusūlünde ihrām için bir kerre gusl edip onunla ihrāmı niyyet etmektir ve o guslünü tanzīf ile itmām eylemektir ki saçı ve sakalını tarayıp tırnaklarını kat^c ve bıyıklarını kass ve tahārette bizim zikr ettiğimiz envā^c-ı nezāfeti bi-tamāmihā istikmāl ede.

[الثاني أن يفارق الثياب المخيطة ويلبس ثوبي الإحرام فيرتدي ويتزر بثوبين أبيضين فالأبيض هو أحب الثياب إلى الله عز وجل ويتطيب في ثيابه وبدنه ولا بأس بطيب يبقي جرمه بعد الإحرام فقد رؤي بعض المسك على مفرق رسول الله صلى الله عليه وسلم بعد الإحرام مما كان استعمله قبل الإحرام]

Ve ikincisi dikili elbisenin müfārakasıyla ihrāmın iki beyāz sevblerini giymektir ki birisiyle irtidā⁾ eder ve dīgeriyle ittizār eder ya^cnī peştemāli bağladığı gibi bağlar, zīrā ^cindallāh ehabb-ı elvān libās-ı beyazdır. Ve ihrāma girmeden siyāb ve bedeninde tībi isti^cmāl eder, hattā ba^cde'l-ihrām cirmi bākī kalacak tībin isti^cmālinde dahi bir be⁾s olmaz, çünkü kable'l-ihrām ^caleyhi's-selām efendimiz isti^cmāl buyurdukları tībden fark-ı ^cālīsinde miskin eseri ba^cde'l-ihrām görünmüştür.

[الثالث أن يصبر بعد لبس الثياب حتى تنبعث به راحلته إن كان راكبا أو يبدأ بالسير إن كان راجلا فعند ذلك ينوي الإحرام بالحج أو بالعمرة قرانًا أو إفرادًا كما أراد ويكفي مجرد النية لانعقاد الإحرام ولكن السنة أن يقرن بالنية لفظ التلبية فيقول "لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ" وإن زاد قال "لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ وَالْخَيْرُ كُلُّهُ بِيَدَيْكَ وَالرَّغْبَاءُ إِلَيْكَ لَبَّيْكَ بِحَجَّةٍ حَقًّا تَعَبُّدًا وَرِقًّا اللَّهُمَّ صَلِّ على محمد [٢٩] وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ"]

Ve üçüncüsü siyāb-ı ihrāmı giydikten sonra süvārı bulunduğu rāhile onunla yürüyüp gidinceye dek sabr ede ve eger yayan ise seyre bedʾ edinceye dek dura. Ve ne zamān ki seyre başladı veyāhūd rāhilesi onunla yürü[y]üp yola münbaᶜis oldu, o ihrāmı ile müfred ise haccı veyā ᶜumreyi ve mukrin ise haccı ve ᶜumreyi niyyet ede ki nice dilerse niyyet eyleye. Ve niyyet-i mücerrede dahi ona kifāyet eder, yaᶜnī ihrāmı inᶜikādına niyyet-i mücerrede kāfīdir velākin vech-i mesnūnu odur ki telbiye ile lafz-ı niyyeti mukārin edip diye ki: "لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ" ve ziyādeyi dilediği hālde "لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ وَالْخَيْرُ كُلُّهُ بِيَدَيْكَ وَالرَّغْبَاءُ إِلَيْكَ لَبَّيْكَ بِحَجَّةٍ حَقًّا تَعَبُّدًا وَرِقًّا اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى محمد وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ" diye ᶜilāve ve ilhāk ede. Telbiyenin tercemesi geçmiştir, bir dahi iᶜādesine lüzūm kalmamıştır, fakat zamīmesinin hulāsa-i meʾāli: "Yā rabbi, ᶜale'd-devām ben emrine mucīb ve münkādım. İsᶜād senindir ve hayrın cemīᶜisi senin yed-i kudretindedir ve ragbet sanadır. Ben bi-hakkın üzerime mefrūz bulunan hacc ile daᶜvetine icābet ettim ve bu icābetim ancak vazīfe-i ᶜubūdiyyet ve rikkatim īfāsı içindir. Yā rabbi, sen Hazret-i Muhammed ve āl-i Muhammed'in üzerine salāt ve selām eyle" demektir.

[الرابع إذا انعقد إحرامه بالتلبية المذكورة فيستحب أن يقول "اَللَّهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ الْحَجَّ فَيَسِّرْهُ لِي وَأَعِنِّي عَلَى أَدَاءِ فَرْضِهِ وَتَقَبَّلْهُ مِنِّي اَللَّهُمَّ إِنِّي نَوَيْتُ أَدَاءَ فَرِيضَتِكَ فِي الْحَجِّ فَاجْعَلْنِي مِنَ الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لَكَ وَآمَنُوا بِوَعْدِكَ وَاتَّبَعُوا أَمْرَكَ وَاجْعَلْنِي مِنْ وَفْدِكَ الَّذِينَ رَضِيتَ عَنْهُمْ وَارْتَضَيْتَ وَقَبِلْتَ مِنْهُمْ اَللَّهُمَّ فَيَسِّرْ لِي أَدَاءَ مَا نَوَيْتُ مِنَ الْحَجِّ اَللَّهُمَّ قَدْ أَحْرَمَ لَكَ لَحْمِي وَشَعْرِي وَدَمِي وَعَصَبِي وَمُخِّي وَعِظَامِي وَحَرَّمْتُ عَلَى نَفْسِي النِّسَاءَ وَالطِّيبَ وَلُبْسَ الْمَخِيطِ ابْتِغَاءَ وَجْهِكَ وَالدَّارِ الْآخِرَةِ" ومن وقت الإحرام حرم عليه المحظورات الستة التي ذكرناها من قبل فليجتنبها]

Ve dördüncü nevᶜ ādābı ise ber-minvāl-i muharrer telbiye-i mezkūre ile ihrāmı inᶜikādından sonra müstehabbdır ki: "اَللَّهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ الْحَجَّ فَيَسِّرْهُ لِي وَأَعِنِّي عَلَى أَدَاءِ فَرْضِهِ وَتَقَبَّلْهُ مِنِّي اَللَّهُمَّ إِنِّي نَوَيْتُ أَدَاءَ فَرِيضَتِكَ فِي الْحَجِّ فَاجْعَلْنِي مِنَ الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لَكَ وَآمَنُوا بِوَعْدِكَ وَاتَّبَعُوا أَمْرَكَ وَاجْعَلْنِي مِنْ وَفْدِكَ الَّذِينَ رَضِيتَ عَنْهُمْ وَارْتَضَيْتَ وَقَبِلْتَ مِنْهُمْ اَللَّهُمَّ فَيَسِّرْ لِي أَدَاءَ مَا نَوَيْتُ مِنَ الْحَجِّ اَللَّهُمَّ قَدْ أَحْرَمَ لَكَ لَحْمِي وَشَعْرِي وَدَمِي وَعَصَبِي وَمُخِّي وَعِظَامِي وَحَرَّمْتُ عَلَى نَفْسِي النِّسَاءَ وَالطِّيبَ

وَلُبْسَ الْمَخِيطِ ابْتِغَاءَ وَجْهِكَ وَالدَّارِ الْآخِرَةِ" diye ki hulāsa-i me'āli: "Yā rabbi, ben hacc etmek isterim, onu bana müyesser edip āsān eyle ve farzının edāsı üzerine bana iᶜānet eyle ve onu benden kabūl eyle. Yā rabbi, ben haccda olan farīzanın edāsını niyyet ettim, kaldı ki beni daᶜvetine icābet edenlerden eyle ve dahi vaᶜdine īmān ve emrine ittibāᶜ edenlerden eyle ve beni sana gelen vefd-i marzī ve onlardan murtazā olup onlardan itāᶜati kabūl buyurduğun züvvārdan eyle. Yā rabbi, haccdan benim edāsına niyyet ettiğim ᶜibādātı bana müyesser eyle. Yā rabbi, senin için benim gūştum ve saçım ve kanım ve sinirlerim ve magzım ve kemiklerim ihrām eyledi ve hem dahi senin ibtigā-i vechin ve saᶜādet-i dār-ı āhiret için kendi nefsim üzerine tīb ve nisāyı ve dikili elbisenin libāsını tahrīm eyledim." Ve maᶜlūmdur ki ihrāmın vakt-i inᶜikādından ānifen zikr ettiğimiz mahzūrāt ona harām olmuştur, gerektir ki ihrāmda durdukça onları yaᶜnī mahzūrāt-ı sitteyi ictināb etsin.

[الخامس يستحب تجديد التلبية في دوام الإحرام خصوصا عند اصطدام الرفاق وعند اجتماع الناس وعند كل صعود وهبوط وعند كل ركوب ونزول رافعا بها صوته بحيث لا يبح حلقه ولا ينبهر فإنه لا ينادي أصم ولا غائبا حديث إنكم لا تنادون أصم ولا غائبا متفق عليه من حديث أبي موسى كما ورد في الخبر ولا بأس برفع الصوت بالتلبية في المساجد الثلاثة فإنها مظنة المناسك أعني المسجد الحرام ومسجد الخيف ومسجد الميقات وأما سائر المساجد فلا بأس فيها بالتلبية من غير رفع صوت وكان صلى الله عليه وسلم إذا أعجبه شيء قال "لَبَّيْكَ إِنَّ الْعَيْشَ عَيْشُ الْآخِرَةِ"]

Ve dahi beşincisi ihrāmda durdukça telbiyenin ᶜalā-takallübi'l-ahvāl tecdīdidir ki müstehabbdır ki kavāfil ve rükbān kavuşup ıstıdām ettikçe ve nās ictimāᶜ eyledikçe ve bir yokuşu çıktıkça ve bir inişi indikçe ve rāhilesine bindikçe ve ondan indikçe irtifāᶜ-ı savt ve bülend-āvāz ile telbiyeyi okuya, fakat savtı düşüp sesi bozacak dereceye kadar kaldırmaya, çünkü haberde vārid olduğu gibi kulağı sağır veyā kendinden bir gāibi münādāt etmiyorsun ki semīᶜ ve hāzırı münādāt ediyorsun demektir. Ve menāsikin mazınn[es]i olan mesācid-i selāsede ki Mescid-i Harām ve Mescid-i Hīf ve Mescid-i Mīkāt'ta dahi telbiyesiyle refᶜ-i savt etmekte

bir beʾs yoktur, yaᶜnī mesācid-i selāse-i mezkūrede refᶜ-i savt ile telbiye etmeklikte bir beʾs yoktur, zīrā ki menāsikin mazınnesidir ammā mesācid-i sāirelerde ise onlarda refᶜ-i savt etmeksizin telbiye eylemekte bir beʾs olmaz ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bir nesneyi beğendikçe "لَبَّيْكَ إِنَّ الْعَيْشَ عَيْشُ الْآخِرَةِ"[49] buyururdu, yaᶜnī "Yā rabbi, ben sana telbiye ettim, tahkīk ve tahkīkan ᶜayş ve dirlik ancak āhiretin ᶜayş ve dirliğidir."

el-Cümletü's-Sālisetü Fī Ādābi Duhūli Mekkete İle't-Tavāfi ve Hiye Sittetün

[الجملة الثالثة في آداب دخول مكة إلى الطواف وهي ستة]

[الأول أن يغتسل بذي طوى لدخول مكة والاغتسالات المستحبة المسنونة في الحج تسعة الأول للإحرام من الميقات ثم لدخول مكة ثم لطواف القدوم ثم للوقوف بعرفة ثم للوقوف بمزدلفة ثم ثلاثة أغسال لرمي الجمار الثلاث ولا غسل لرمي جمرة العقبة ثم لطواف [٣٠] الوداع ولم ير الشافعي رضي الله عنه في الجديد الغسل لطواف الزيارة ولطواف الوداع فتعود إلى سلعة]

Ve üçüncü cümle ise o dahi tavāfa kadar duhūl-i Mekke'nin ādābındadır ki o dahi altı nevᶜ ādābdır:

Birincisi duhūl-i Mekke için Zī-Tuvā nām mahalde gusl etmektir ki menāsik-i haccda igtisālāt-ı müstehabbe vü mesnūne dokuzdurlar. İbtidāsı ihrām için mīkātta gusl etmektir, sonra duhūl-i Mekke için sonra tavāf-ı kudūm için sonra vukūf-ı ᶜarefe için sonra vukūf-ı Müzdelife için sonra cemerāt-ı selāsenin remyi için, ammā cemre-i ᶜakabenin guslü yoktur, sonra tavāf-ı vedāᶜ için ve İmām Şāfiᶜī ᶜaleyhi'r-rahme kavl-i cedīdde tavāf-ı ziyāret ve tavāf-ı vedāᶜa bir gusl görememesiyle igtisālāt-ı mesnūne yediye ᶜavdet ederler.

[الثاني أن يقول عند الدخول في أول الحرم وهو خارج مكة "اَللَّهُمَّ هَذَا حَرَمُكَ وَأَمْنُكَ فَحَرِّمْ لَحْمِي وَدَمِي وَشَعْرِي وَبَشَرِي عَلَى النَّارِ وَآمِنِّي مِنْ عَذَابِكَ يَوْمَ تَبْعَثُ عِبَادَكَ وَاجْعَلْنِي مِنْ أَوْلِيَائِكَ وَأَهْلِ طَاعَتِكَ"]

---

49 Buhārī, Cihad, 33, no: 2834; Müslim, Cihad, 130; *Musnedu* Ahmed, 3/118, no: 12178.

Ve ikincisi o harem-i muhteremin duhūlünde yaʿnī henüz Mekke'nin hāricinde iken "اَللَّهُمَّ هَذَا حَرَمُكَ وَأَمْنُكَ فَحَرِّمْ لَحْمِي وَدَمِي وَشَعْرِي وَبَشَرِي عَلَى النَّارِ وَآمِنِّي مِنْ عَذَابِكَ يَوْمَ تَبْعَثُ عِبَادَكَ وَاجْعَلْنِي مِنْ أَوْلِيَائِكَ وَأَهْلِ طَاعَتِكَ" duʿāsı okumaktır ki hulāsa-i meʾāli: "Yā rabbi, işbu harem ve emn senin haremin ve emnindir ve ben ona vāsıl ve dāhil olduğumdan benim gūştum ve kanım ve saçım ve derim āteşin üzerine harām eyle ve kullarını baʿs ettiğin günde beni ʿazābından emīn edip kendi evliyān ve ehl-i tāʿatinden eyle."

[الثالث أن يدخل مكة من جانب الأبطح وهو ثنية كداء بفتح الكاف عدل رسول الله صلى الله عليه وسلم من جادة الطريق إليها فالتأسي به أولى وإذا خرج خرج من ثنية كدى بضم الكاف وهي الثنية السفلى والأولى هي العليا]

Üçüncüsü Mekke-i mükerremeye cānib-i ebtahtan seniyye-i Kedāʾ nām mekāndan girip ve ʿinde'l-hurūc Kudā nām mahalden çıkmaktır ki evvelki Kedāʾ feth-i kāf ile seniyye-i ʿulyā denilen yerdir ve ikinci Kudā zamm-ı kāf ile seniyye-i süflā denilen yerdir ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz Mekke'ye duhūl buyurduğu vaktte öylece duhūl etmiştir, hattā cādde-i tarīkten ona ʿudūl buyurmuştur ve ona iktidāʾen o vechle duhūl etmek dahi evlā ve ahsendir.

[الرابع إذا دخل مكة وانتهى إلى راس الردم فعنده يقع بَصَرُهُ عَلَى الْبَيْتِ فَلْيَقُلْ "لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ وَدَارُكَ دَارُ السَّلَامِ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ اللَّهُمَّ إن هَذَا بَيْتُكَ عَظَّمْتَهُ وَكَرَّمْتَهُ وَشَرَّفْتَهُ اللَّهُمَّ فَزِدْهُ تَعْظِيمًا وَزِدْهُ تَشْرِيفًا وَتَكْرِيمًا وَزِدْهُ مَهَابَةً وَزِدْ مَنْ حَجَّهُ بِرًّا وَكَرَامَةً اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ وَأَدْخِلْنِي جَنَّتَكَ وَأَعِذْنِي مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ"]

Ve dördüncüsü Mekke-i mükerremeye girip Reʾsü'r-Redm nām mahalle müntehī olunca basarı Beyt-i mükerreme vākiʿ olmakla "لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ وَدَارُكَ دَارُ السَّلَامِ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ اللَّهُمَّ إن هَذَا بَيْتُكَ عَظَّمْتَهُ وَكَرَّمْتَهُ وَشَرَّفْتَهُ اللَّهُمَّ فَزِدْهُ تَعْظِيمًا وَزِدْهُ تَشْرِيفًا وَتَكْرِيمًا وَزِدْهُ مَهَابَةً وَزِدْ مَنْ حَجَّهُ بِرًّا وَكَرَامَةً اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ وَأَدْخِلْنِي جَنَّتَكَ وَأَعِذْنِي مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ" deyip kırāʾet etmektir ki hulāsa-i meʾāli min-baʿdi't-tehlīl ve't-tekbīr: "Yā rabbi, selām ancak sensin ve selām

dahi sendendir ve dārü's-selām dahi ancak senin hānendir. Ey celāl ve ikrām sāhibi, sen mübāreksin ve bereket edici sensin. Yā rabbi, işbu hāne senin sarāyındır, onu ʿazīm ve mükerrem ve müşerref etmişsin. Yā rabbi, sen hemīşe onu taʿzīm ve teşrīf ve tekrīm ile müzdād eyle, yaʿnī onun ʿazamet ve şerāfet ve mekrümet ve mehābetini artır ve onu hacc edenin dahi birr ve kerāmetini ziyāde eyle. Yā rabbi, sen benim için rahmetinin kapılarını açıp feth eyle ve beni cennetine dāhil eyle ve şeytān-ı recīmden dahi beni iʿāze edip hıfz eyle" demektir.

[الخامس إذا دخل المسجد الحرام فليدخل من باب بني شيبة وليقل "بِسْمِ اللهِ وَبِاللهِ وَمِنَ اللهِ وَإِلَى اللهِ وَفِي سَبِيلِ اللهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ" فَإِذَا قرب من البيت قال "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى محمدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ وَعَلَى إِبْرَاهِيمَ خَلِيلِكَ وَعَلَى جَمِيعِ أَنْبِيَائِكَ وَرُسُلِكَ" وليرفع يديه وليقل "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ فِي مَقَامِي هَذَا فِي أَوَّلِ مَنَاسِكِي أَنْ تَتَقَبَّلَ تَوْبَتِي وَأَنْ تَتَجَاوَزَ عَنْ خَطِيئَتِي وَتَضَعَ عَنِّي وِزْرِي اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي بَلَّغَنِي بَيْتَهُ الْحَرَامَ الَّذِي جَعَلَهُ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْنًا وَجَعَلَهُ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ اَللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ وَالْبَلَدُ بَلَدُكَ وَالْحَرَمُ حَرَمُكَ وَالْبَيْتُ بَيْتُكَ جِئْتُكَ أَطْلُبُ رَحْمَتَكَ وَأَسْأَلُكَ مَسْأَلَةَ الْمُضْطَرِّ الْخَائِفِ مِنْ عُقُوبَتِكَ الرَّاجِي لِرَحْمَتِكَ الطَّالِبِ مَرْضَاتَكَ"]

Ve beşincisi Mescid-i Harām'a dāhil olduğu vaktte gerektir ki Benī Şeybe kapısından girip bu senā ve duʿāyı okusun ki: "بِسْمِ اللهِ وَبِاللهِ وَمِنَ اللهِ وَإِلَى اللهِ وَفِي سَبِيلِ اللهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ" Ve hulāsa-i meʾāli: "Ben ismullāhın iʿāne ve sahābetiyle başladım ve Zāt-ı Zü'l-Celāl ile müsteʿīn olarak geldim ve dahi Allāh'ın kereminden buna nāil oldum ve Zāt-ı Zü'l-Celāl'e müteveccih olup Allāh'ın yoluna mütemessik oldum ve Resūl-i ekremin milleti üzerine ziyāret ettim." Ve Beyt-i mükerreme mütekarrib olduğu vaktte "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى محمدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ وَعَلَى إِبْرَاهِيمَ خَلِيلِكَ وَعَلَى جَمِيعِ أَنْبِيَائِكَ وَرُسُلِكَ" deyip ʿarz-ı mahmede vü şükrāne ede ve salavāt ve teslīmātı ʿibād-ı asfiyāsına ve bi'l-hāssa Nebiyy-i zī-şānımız Hazret-i Muhammed ʿaleyhi's-selām ile ceddü'l-enbiyāʾ İbrāhīm ʿaleyhi's-selāma ve kāffe-i enbiyāʾ vü mürselīne ihdāʾ etmekle bu duʿāyı okuya ki: "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ فِي مَقَامِي هَذَا فِي أَوَّلِ مَنَاسِكِي أَنْ تَتَقَبَّلَ

تَوْبَتِي وَأَنْ تَتَجَاوَزَ عَنْ خَطِيئَتِي وَتَضَعَ عَنِّي وِزْرِي اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي بَلَّغَنِي بَيْتَهُ الْحَرَامَ الَّذِي جَعَلَهُ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْنًا وَجَعَلَهُ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ اَللّٰهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ وَالْبَلَدُ بَلَدُكَ وَالْحَرَمُ حَرَمُكَ وَالْبَيْتُ بَيْتُكَ جِئْتُكَ أَطْلُبُ رَحْمَتَكَ وَأَسْأَلُكَ مَسْأَلَةَ الْمُضْطَرِّ الْخَائِفِ مِنْ عُقُوبَتِكَ الرَّاجِي لِرَحْمَتِكَ الطَّالِبِ مَرْضَاتَكَ" ki hulāsa-i mefādı: "Yā rabbi, sen bu makāmımda ve menāsikimin ibtidāsında benim tevbetimi kabūl buyurup günāhımdan tecāvüzle evzārımı vazᶜ ve tenzīl buyurmaklığını dilerim, yaᶜnī senin ᶜafv ve magfiretini dileyip niyāz ve istirhām ederim. [31] Onu ᶜāleme hüdā ve mübārek edip nāsa dahi mesābe ve emn ettiği Beyt-i harāmına beni bālig ve vāsıl eden Hazret-i Rabbü'l-ᶜālemīne hamd olsun. Yā rabbi, ben senin kulunum ve beled dahi senin beledindir ve harem dahi senin haremindir ve hāne dahi senin hānendir. Ben sana geldim, senin rahmetin dilerim ve senin ᶜikābından hāif ve rahmetine rācī ve rızāna tālib olan merd-i muztarrın suʾālini suʾāl ederim, yaᶜnī senin ᶜazābından korkar ve merhametini diler ve rızānı ister bir ᶜabd-i fakīr ve kāsır ve müznib ve muztarrım. Sen bana ᶜafv ve merhamet edip beni ᶜikābından emīn ve āzāde eyle" demektir.

[السادس أن تقصد الحجر الأسود بعد ذلك وتمسه بيدك اليمنى وتقبله وتقول "اَللّٰهُمَّ أَمَانَتِي اَدَّيْتُهَا وَمِيثَاقِي وَفَّيْتُهُ اشْهَدْ لِي بِالْمُوَافَاةِ" فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعِ التَّقْبِيلَ وَقَفَ فِي مُقَابِلَتِهِ ويقول ذلك ثُمَّ لَا يُعَرِّجُ عَلَى شَيْءٍ دُونَ الطَّوَافِ وَهُوَ طَوَافُ الْقُدُومِ إِلَّا أَنْ يَجِدَ النَّاسَ فِي الْمَكْتُوبَةِ فَيُصَلِّيَ مَعَهُمْ ثُمَّ يَطُوفُ]

Ve altıncısı derhāl Hacer-i Esved'i kasd edip sağ elin ile mess ettikten sonra onu takbīl ederek "اَللّٰهُمَّ أَمَانَتِي اَدَّيْتُهَا وَمِيثَاقِي وَفَّيْتُهُ اشْهَدْ لِي بِالْمُوَافَاةِ" diyesin ki onun hulāsa-i meʾāli: "Yā rabbi, ben kendi emānetimi edāʾ edip ᶜahd ve mīsākıma vefāʾ eyledim, sen muvāfāt eyle, bana şehādet eyle." Ve eger izdihāmdan Hacer-i Esved'e yanaşıp mess ve takbīl edemezse onun mukābilesinde durup bunu söyler ve ondan sonra tavāfın mā-ᶜadāsına başka bir iş işlemeye, meger ki namāzı kılar bir cemāᶜate tesādüf eder, o vaktte onlarla vaktin farzı cemāᶜatle edāʾ edip baᶜdehu tavāfa şürūᶜ ede ve bu tavāfa tavāf-ı kudūm denilir.

el-Cümletü'r-Rābiᶜatü Fi't-Tavāfi Fe-İzā Erāde İftitāhe't-Tavāfi İmmā Li'l-Kudūmi ve İmmā Li-Gayrihi Fe-Yenbagī En Yürāᶜiye Umūren Sitteten

[الجملة الرابعة في الطواف فإذا أراد افتتاح الطواف إما للقدوم وإما لغيره فينبغي أن يراعي أمورا ستة]

[الأول أن يراعي شروط الصلاة من طهارة الحدث والخبث في الثوب والبدن والمكان وستر العورة فالطواف بالبيت صلاة ولكن الله سبحانه أباح فيه الكلام وليضطبع قبل ابتداء الطواف وهو أن يجعل وسط ردائه تحت إبطه اليمنى ويجمع طرفيه على منكبه الأيسر فيرخى طرفا وراء ظهره وطرفا على صدره ويقطع التلبية عند ابتداء الطواف ويشتغل بالأدعية التي سنذكرها]

Ve dördüncü cümle ise o dahi tavāftadır ki merd-i muhrim tavāf etmek isterse gerek tavāf-ı kudūm olsun ve gerek gayrısı olsun gerektir ki onda altı emre mürāᶜāt ede ki birincisi namāz şartlarını mürāᶜāt etmektir yaᶜnī sevb ve beden ve mekānı hades ve habesten pāk ve tāhir olup ᶜavreti mestūr ola ki bunlar namāzda nice şart ise tavāfa dahi şarttırlar, zīrā ki Beyt-i mükerremin tavāfı dahi namāz kılmak gibidir, ammā tebāreke ve taᶜālā hazretleri onda tekellümü ibāha etmiştir. Ve tavāf edecek olduğu hālde gerektir ki tavāfa başlamadan evvel ridāsı ile ıdtıbāᶜ ede ki ridāsının ortasını sağ koltuğu altında koyup iki ucu sol omzu üstünde koya ki bir ucu arkasına ve bir ucu sīnesi üzerine salıvere ve onda telbiyeyi keser de zikr edeceğimiz edᶜiye ile iştigāl ede.

[الثاني إذا فرغ من الاضطباع فليجعل البيت على يساره وليقف عند الحجر الأسود وليتنح عنه قليلا ليكون الحجر قدامه فيمر بجميع الحجر بجميع بدنه في ابتداء طوافه وليجعل بينه وبين البيت قدر ثلاث خطوات ليكون قريبا من البيت فإنه أفضل ولكيلا يكون طائفا على الشاذروان فإنه من البيت وعند الحجر الأسود قد يتصل الشاذروان بالأرض ويلتبس به والطائف عليه لا يصح طوافه لأنه طائف في البيت والشاذروان هو الذي فضل عن عرض جدار البيت بعد أن ضيق أعلى الجدار ثم من هذا الموقف يبتدىء الطواف]

Ve ikincisi ıdtıbādan fārig olunca Beyt-i mükerremi kendisinin cānib-i yesārında bırakıp Hacer-i Esved ᶜindinde durmaktır, fakat aza-

cık Hacer-i Esved'den tenahhī edip geçe, ammā o mertebede ola ki Hacer-i Esved onun önünde ola ve cemīᶜ-i bedeni ile onun hizāsında geçip mürūr ede. Vaktā ki tavāfa başlaya ve dahi kendisi ile Beyt-i mükerrem mā-beyninde üç hatve mikdārı mesāfe kala, tā kim beytten karīb ola, zīrā ki efdal odur. Ve hem dahi şāzervān üzerinde tāif olmaya, çünkü şāzervān Beyt-i mükerremdendir ki Hacer-i Esved'in yanında şāzervān zemīne muttasıl olup şānı mültebis olur ve onun üzerine tavāf edenin tavāfı sahīh olmaz, zīrā ki beytte tāif olur. Ve şāzervān o yerdir ki Beyt-i mükerremin duvarından fāzıl kalmıştır ki duvarı yukarıdan tazyīk olunduktan sonra açıkta kalmıştır. Sonra bu mevkiften tavāfı ibtidā᾿ eyleye.

[الثالث أن يقول قبل مجاوزة الحجر بل في ابتداء الطواف ''بِسْمِ اللهِ وَاللهُ أَكْبَرُ اللَّهُمَّ إِيمَانًا بِكَ وَتَصْدِيقًا بِكِتَابِكَ وَوَفَاءً بِعَهْدِكَ وَاتِّبَاعًا لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه وسلم'' ويطوف فأول ما يجاوز الحجر ينتهي إلى باب البيت فيقول ''اَللَّهُمَّ هَذَا الْبَيْتُ بَيْتُكَ وَهَذَا الْحَرَمُ حَرَمُكَ وَهَذَا الْأَمْنُ أَمْنُكَ وَهَذَا مَقَامُ الْعَائِذِ بِكَ مِنَ النَّارِ'']

Ve üçüncüsü Hacer-i Esved'i tecāvüz edip geçmeden evvel belki ibtidā-i tavāfta bu edᶜiyeyi okumak ve her bir mahalle vürūdunda ona müteᶜallik olan duᶜāyı kırā᾿et etmektir ki ᶜinde'l-ibtidā᾿ ''بِسْمِ اللهِ وَاللهُ أَكْبَرُ اللَّهُمَّ إِيمَانًا بِكَ وَتَصْدِيقًا بِكِتَابِكَ وَوَفَاءً بِعَهْدِكَ وَاتِّبَاعًا لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه وسلم'' diye ki hulāsa-i mefhūmu: "Yā rabbi, ben senin ismin bereket ve mülābese ve iᶜānetiyle bed᾿ eyledim ki büyük ve ᶜazīm sensin. Yā rabbi, ben sana mü᾿min ve musaddık ve kitābına mukırr ve musaddık ve ᶜahdine müveffī ve peygamberin Muhammed ᶜaleyhi's-selāmın sünnetine müttebiᶜ olarak işbu tavāfa başladım." Ve bunu dedikten sonra tavāf ederek Hacer-i Esved'i geçip Beyt-i mükerremin kapısına müntehī ve vāsıl olıcak onda dahi ''اَللَّهُمَّ هَذَا الْبَيْتُ بَيْتُكَ وَهَذَا الْحَرَمُ حَرَمُكَ وَهَذَا الْأَمْنُ أَمْنُكَ وَهَذَا مَقَامُ الْعَائِذِ بِكَ مِنَ النَّارِ'' diye ki hulāsa-i mazmūnu: "Yā rabbi, bu hāne senin hānendir ve bu harem senin haremindir ve bu emn senin emnindir ve āteşten taᶜavvüz edip sana sığınanın duracak makāmı dahi bu makāmdır."

[وعند ذكر المقام [٣٢] يشير بعينه إلى مقام إبراهيم عليه السلام ''اَللَّهُمَّ إِنَّ بَيْتَكَ عَظِيمٌ وَوَجْهَكَ كَرِيمٌ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ فَأَعِذْنِي مِنَ النَّارِ وَمِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ وَحَرِّمْ لَحْمِي وَدَمِي عَلَى النَّارِ وَآمِنِّي مِنْ أَهْوَالِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَاكْفِنِي مَؤُونَةَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ'' ثم يسبح الله تعالى ويحمده حتى يبلغ الركن العراقي فعنده يقول ''اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الشِّرْكِ وَالشَّكِّ وَالْكُفْرِ وَالنِّفَاقِ وَالشِّقَاقِ وَسُوءِ الْأَخْلَاقِ وَسُوءِ الْمَنْظَرِ فِي الْأَهْلِ وَالْمَالِ وَالْوَلَدِ'']

Ve çün sana sığınanın makāmı bu makāmdır diye makāmı zikr eder, gözü ile Hazret-i İbrāhīm ᶜaleyhi's-selāmın makāmına işāret ede birle duᶜāsını ikmāl edip ''اَللَّهُمَّ إِنَّ بَيْتَكَ عَظِيمٌ وَوَجْهَكَ كَرِيمٌ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ فَأَعِذْنِي مِنَ النَّارِ وَمِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ وَحَرِّمْ لَحْمِي وَدَمِي عَلَى النَّارِ وَآمِنِّي مِنْ أَهْوَالِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَاكْفِنِي مَؤُونَةَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ'' diye ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, senin hānen ulu ve ᶜazīm ve vechin dahi kerīm ve sen Erhamü'r-rāhimīnsin. Senin lutf ve kereminle beni āteşten ve şeytān-ı recīmden iᶜāze eyle ve benim lahmım ve kanım ve tenimi āteşin üzerine harām eyle ve dahi yevm-i kıyāmetin ehvāl ve mehāfelerinden beni emīn eyle ve dünyā ve āhiretin meᵓūnetlerinden dahi beni kifāyet eyle." ve Rükn-i ᶜIrākī'ye bālig oluncaya dek tesbīh ve tahmīd ile meşgūl ola ve çün Rükn-i ᶜIrākī'ye vāsıl olur, onda dahi ''اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الشِّرْكِ وَالشَّكِّ وَالْكُفْرِ وَالنِّفَاقِ وَالشِّقَاقِ وَسُوءِ الْأَخْلَاقِ وَسُوءِ الْمَنْظَرِ فِي الْأَهْلِ وَالْمَالِ وَالْوَلَدِ'' söyler ki hulāsa-i mefādı: "Yā rabbi, ben şekk ve şirkten ve küfr ve nifāk ve şikāktan ve sū-i ahlāktan ve ehl ve māl ve veledde vukūᶜ-ı sū-i manzardan seninle iᶜāze edip sana sığındım" demektir.

[فإذا بلغ الميزاب قال ''اَللَّهُمَّ أَظِلَّنَا تَحْتَ عَرْشِكَ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّكَ اَللَّهُمَّ اسْقِنِي بِكَأْسِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه وسلم شَرْبَةً لَا أَظْمَأُ بَعْدَهَا أَبَدًا'' فإذا بلغ الركن الشامي قال ''اَللَّهُمَّ اجْعَلْهُ حَجًّا مَبْرُورًا وَسَعْيًا مَشْكُورًا وَذَنْبًا مَغْفُورًا وَتِجَارَةً لَنْ تَبُورَ يَا عَزِيزُ يَا غَفُورُ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَكْرَمُ'']

Ve dahi Mīzābü'r-Rahme'ye bālig olduğu vaktte ''اَللَّهُمَّ أَظِلَّنَا تَحْتَ عَرْشِكَ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّكَ اَللَّهُمَّ اسْقِنِي بِكَأْسِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه وسلم شَرْبَةً لَا أَظْمَأُ بَعْدَهَا أَبَدًا'' diye ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, senin zıllından gayrı bir kimsenin zıllı olmadığı günde bizi senin ᶜarş-ı aᶜzamın zıllı altın-

da müstazıll eyle ve Hazret-i Muhammedü'l-Mustafā ᶜaleyhi's-selām efendimizin kāsesiyle āb-ı kevserden bana bir içim suyu içir, tā ki ondan sonra aslā ve katᶜā ebeden teşne ve susuz olmayayım." Ve Rükn-i Şāmī'ye varınca "اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ حَجًّا مَبْرُورًا وَسَعْيًا مَشْكُورًا وَذَنْبًا مَغْفُورًا وَتِجَارَةً لَنْ تَبُورَ يَا عَزِيزُ يَا غَفُورُ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَكْرَمُ" okuya ki hulāsa-i mazmūnu: "Sen yā rabbi, benim bu haccımı bir hacc-ı mebrūr eyle ve benim saᶜyim dahi meşkūr ve zenbim magfūr eyle ve bana helāktan masūn ve mahfūz bir ticāret-i rābiha eyle. Sen yā ᶜAzīz ve yā Gafūr, benim bu duᶜāmı sen kabūl eyle. Yā rabbi, sen bana ᶜafv ve magfiret edip merhamet eyle ve benden bildiğin cevr ve kusūr ve cürmümden vazgeçip günāhımdan tecāvüz eyle ki tahkīk ve tahkīkan eᶜazz ve ekrem sensin."

[فإذا بلغ الركن اليماني قال "اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْفَقْرِ وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخِزْيِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ" ويقول بين الركن اليماني والحجر الأسود "اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا بِرَحْمَتِكَ فِتْنَةَ الْقَبْرِ وَعَذَابَ النَّارِ" فإذا بلغ الحجر الأسود قال "اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي بِرَحْمَتِكَ أَعُوذُ بِرَبِّ هَذَا الْحَجَرِ مِنَ الدَّيْنِ وَالْفَقْرِ وَضِيقِ الصَّدْرِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ" وعند ذلك قد تم شوط واحد فيطوف كذلك سبعة أشواط فيدعو بهذه الأدعية في كل شوط]

Ve çün Rükn-i Yemānī'ye vāsıl olur, onda dahi "اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْفَقْرِ وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخِزْيِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ" diye taᶜavvüz ede ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, sana sığınıp küfrden seninle taᶜavvüz ederim ve dahi fakr u fāka ve ᶜazāb-ı kabr ve fitne-i mahyā vü memāttan seninle iᶜāze eylerim ve hem dahi dünyā ve āhiretin hizy ve rüsvāylığından seninle taᶜavvüz edip sana sığınırım." Ve Rükn-i Yemānī ile Hacer-i Esved mā-beyninde "اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً" okuyup "وَقِنَا بِرَحْمَتِكَ فِتْنَةَ الْقَبْرِ وَعَذَابَ النَّارِ" diye duᶜā ede, yaᶜnī "Senin rahmetin ile bizi fitne-i kabr ve ᶜazāb-ı nārdan sakla" demektir. Ve Hacer-i Esved'e vāsıl oldukta "اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي بِرَحْمَتِكَ أَعُوذُ بِرَبِّ هَذَا الْحَجَرِ مِنَ الدَّيْنِ وَالْفَقْرِ وَضِيقِ الصَّدْرِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ" deyip duᶜāᵓ ede ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, sen bana rahmetin

ile magfiret eyle, ben bu hacerin rabbisi ile borçtan ve yoksulluktan ve göğüs darlığından ve mezārın ᶜazābından taᶜavvüz ederim" demektir ve onda tavāfından bir şavt tekmīl etmiş olur. Ve bu vech üzere altı kerre Beyt-i mükerremin etrāfında dolaşıp yedi şavtı itmām ve ikmāl ede ki tavāf yedi kerre Kaᶜbe'nin etrāfında dolaşmaktır ve her bir şavtta yaᶜnī her bir dolaşmasında emākin-i mezkūrede şavt-ı evvelde okuduğu edᶜi-yeyi yine okuya.

[الرابع أن يرمل في ثلاثة أشواط ويمشي في الأربعة الأخرعلى الهيئة المعتادة ومعنى الرمل الإسراع في المشي مع تقارب الخطا وهو دون العدو وفوق المشي المعتاد والمقصود منه ومن الاضطباع إظهار الشطارة والجلادة والقوة هكذا كان القصد أولا قطعا لطمع الكفار وبقيت تلك السنة [٣٣] واقتصر في الركن اليماني على الاستلام أغنى عن اللمس باليد فهو أولى]

Ve dördüncü emr dahi beytin hīn-i tavāfında üç şavtta remel etmekliktir ki ilk üç şavtta sürᶜatle hafīfçe yürüyüp ve bākī kalan dört şavtta heyᵓet-i muᶜtāde üzere yürüye. "Remel"in maᶜnāsı yürümekte isrāᶜ etmek maᶜnāsınadır ki hatveleri mütekārib olarak hafīfçe bir yürümektir ki seğirtmek mā-dūnunda ve yürümek mā-fevkinde çabucak bir hiddetli gidiştir. Ve bu yürümekten maksad ve ihrāmın dahi ıdtıbāᶜından murād izhār-ı şatāret ve ibrāz-ı kuvvet ü celādettir ki evvelā hīn-i zuhūr-ı İslām'da onlardan maksad bu idi ve o dahi küffārın katᶜ-ı atmāᶜı için ittihāz buyurulmuş idi, baᶜdehu bize sünnet kaldı. Ve efdali odur ki Beyt-i mükerremden yakın olmaklığıyla berāber tavāfında remel ede ve eger izdihām-ı nās kenārda olarak üç kerre remel ile tavāf edip baᶜdehu Beyt-i mükerreme takarrüb etmekle kusūr kalan dört şavtı meşy-i muᶜtād ile müzdehamda tavāf ede. Ve istilām-ı hacer dahi mümkin olursa gerektir ki her bir şavtta istilām ede ki ehabbı odur ve eger izdihām onu menᶜ eylerse ona eli ile işāret edip ve elini takbīl ede. Ve Rükn-i Yemānī'nin istilāmı dahi böyledir, çünkü Beyt-i mükerremin erkān-ı sāiresi miyānında yalnız Rükn-i Yemānī istilām olunurdu ki istilāmı müstehabbdır, zīrā mervīdir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz hīn-i tavāfında Rükn-i Yemānī'ye istilām ederdi ve onu öperdi ve onun üzerine mübārek yanağını koyardı. Ve kim ki Hacer-i Esved'i takbīl ile tahsīs edip

Rükn-i Yemānī'de istilām üzerine iktisār etmek isterse o kimsenin hacere takbīli ona el ile ona mess etmekten gınā verir ve evlāsı dahi odur, yaᶜnī Hacer-i Esved'e baᶜde't-takbīl lems etmek lāzım gelmez ki onun takbīli lemsin makāmında kāim olur, belki lemsten takbīl etmek daha ziyāde hoştur demek olur.

[الخامس إذا تم الطواف سبعا فليأت الملتزم وهو بين الحجر والباب وهو موضع استجابة الدعوة وليلتزق بالبيت وليتعلق بالأستار وليلصق بطنه بالبيت وليضع عليه خده الأيمن وليبسط عليه ذراعيه وكفيه وليقل "اللَّهُمَّ يَا رَبَّ الْبَيْتِ الْعَتِيقِ أَعْتِقْ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ وَأَعِذْنِي مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ وَأَعِذْنِي مِنْ كُلِّ سُوءٍ وَقَنِّعْنِي بِمَا رَزَقْتَنِي وَبَارِكْ لِي فِيمَا آتَيْتَنِي اَللَّهُمَّ إِنَّ هَذَا الْبَيْتَ بَيْتُكَ وَالْعَبْدَ عَبْدُكَ وَهَذَا مَقَامُ الْعَائِذِ بِكَ مِنَ النَّارِ اَللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنْ أَكْرَمِ وَفْدٍ عَلَيْكَ" ثم ليحمد الله كثيرًا في هذا الموضع وليصل على رسوله صلى الله عليه وسلم وعلى جميع الرسل كثيرًا وليدع بحوائجه الخاصة وليستغفر من ذنوبه كان بعض السلف في هذا الموضع يقول لمواليه تنحوا عني حتى أقر لربي بذنوبي]

Ve beşincisi dahi hitām-ı tavāfta Mültezem'e gelip estār-ı Kaᶜbe'ye bi't-taᶜalluk duᶜā ve zārī etmektir ki tamāmen yedi kerre Beyt-i mükerremi minvāl-i meşrūh üzere tavāf ettikten sonra Hacer-i Esved ile beytin kapısı mā-beyninde vākiᶜ ve ona Mültezem denilen mahalle gelip Beyt-i mükerreme yapışıp iltizāk ede ve estār-ı Kaᶜbe'ye asıla ve karnını beyte ilsāk edip yapıştıra ve onun sağ yanağını dahi Beyt-i mükerremin üzerine koya ve iki zirāᶜını dahi onun üzerine bast eyleye ve ayaları dahi kezālik onun üstünde bast ede ve bu duᶜāyı okuya ki o mahal isticābet-i duᶜā yeridir. Duᶜā budur ki: "اللَّهُمَّ يَا رَبَّ الْبَيْتِ الْعَتِيقِ أَعْتِقْ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ وَأَعِذْنِي مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ وَأَعِذْنِي مِنْ كُلِّ سُوءٍ وَقَنِّعْنِي بِمَا رَزَقْتَنِي وَبَارِكْ لِي فِيمَا آتَيْتَنِي اَللَّهُمَّ إِنَّ هَذَا الْبَيْتَ بَيْتُكَ وَالْعَبْدَ عَبْدُكَ وَهَذَا مَقَامُ الْعَائِذِ بِكَ مِنَ النَّارِ اَللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنْ أَكْرَمِ وَفْدٍ عَلَيْكَ" ki hulāsa-i meᵓāli: "Allāhım, ey ᶜatīkin sāhibi, sen benim rakabemi āteşten āzād edip ᶜıtk eyle ve beni şeytān-ı recīmden ve her bir sūᵓdan iᶜāze eyle ve bana verdiğin rızk ile beni kāniᶜ eyle ve bana verdiğin nesnede dahi bereket eyle. Yā rabbi, bu hāne senin hānendir ve kul dahi senin kulundur ve āteşten sana sığınıp istiᶜāze eden müsteᶜīzin makāmı ve yeri bu makāmdır, senin lutf ve

kereminle beni senin katında olan ekrem zāir ve kāsıdlardan eyle.” Ve ondan sonra Zāt-ı Zü’l-Celāl’e pek çok hamd ve senā ede ve Hazret-i Resūl-i ekremine ve ᶜāmme-i enbiyāʾ vü mürselīne dahi pek çok salāt ve selām okuya ve havāyic-i mahsūsasıyla duᶜā ede ve kendi zünūb ve cürm ve kusūr ve günāhlarından dahi istigfār ede. Hattā baᶜzu’s-selef o yerde kurblerinde bulunanlara derlerdi ki: “Siz benden tenahhī ve mübāᶜadet ediniz, tā ki ben zünūbum ile rabbime ikrār edip iᶜtirāf-ı cürm ü kusūr edeyim.”

[السَّادِسُ إِذَا فَرَغَ مِنْ ذَلِكَ يَنْبَغِي أَنْ يصلي خلف المقام ركعتين يقرأ في الأولى ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ وفي الثانية الإخلاص وهما ركعتا الطواف قال الزهري مضت السنة أن يصلي لكل سبع ركعتين وإن قرن بين أسابيع وصلى ركعتين جاز فعل ذلك رسول الله صلى الله عليه وسلم وكل أسبوع طواف وَلْيَدْعُ بَعْدَ رَكْعَتَي الطَّوَافِ وَلْيَقُلْ ’’اللَّهُمَّ يَسِّرْ لِيَ الْيُسْرَى وَجَنِّبْنِي الْعُسْرَى وَاغْفِرْ لِي فِي الآخِرَةِ وَالْأُولَى وَاعْصِمْنِي بِأَلْطَافِكَ حَتَّى لَا أَعْصِيَكَ وَأَعِنِّي عَلَى طَاعَتِكَ بِتَوْفِيقِكَ وَجَنِّبْنِي مَعَاصِيكَ وَاجْعَلْنِي مِمَّنْ يُحِبُّكَ وَيُحِبُّ مَلَائِكَتَكَ وَرُسُلَكَ وَيُحِبُّ عِبَادَكَ الصَّالِحِينَ اَللَّهُمَّ حَبِّبْنِي إِلَى مَلَائِكَتِكَ وَرُسُلِكَ وَإِلَى عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ اَللَّهُمَّ فَكَمَا هَدَيْتَنِي إِلَى الْإِسْلَامِ فَثَبِّتْنِي عَلَيْهِ بِأَلْطَافِكَ وَوَلَايَتِكَ وَاسْتَعْمِلْنِي لِطَاعَتِكَ وَطَاعَةِ رَسُولِكَ وَأَجِرْنِي مِنْ مُضِلَّاتِ الْفِتَنِ‘‘ ثُمَّ لِيَعُدْ إِلَى الْحَجَرِ وليستلمه وليختم به الطواف]

Ve altıncısı dahi ferāg-ı tavāftan sonra makāmın ardında iki rekᶜat namāz kılıp bu duᶜāyı okumaktır ki tavāf-ı Kaᶜbe’den fārig olunca gerektir ki varıp makām-ı İbrāhīm’in ardında iki rekᶜat namāzı kılıp birinci [34] rekᶜasında ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾[50] sūresini ve ikinci rekᶜasında sūre-i İhlās’ı kırāʾet ede. Ve bu rekᶜatler tavāfın rekᶜatleridir. ᶜAllāme Zührī demiş ki sünnet-i cārī olmuştur ki her yedi şavt tavāf için iki rekᶜat namāz kılınır. Ve eger esābīᶜ beyninde bir iktirān vākiᶜ olursa ki iki üsbūᶜu birden on dört şavtı bir kerrede tavāf eylerse veyāhūd üç üsbūᶜu yirmi bir şavtı birlikte tavāf ederse ve cümlelerine yalnız iki rekᶜat kılarsa cāiz olur ki ᶜaleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimiz onu işlemiştir. Ve her bir üsbūᶜ bir tavāftır yaᶜnī yedi kerre beytin etrāfında dolaşmak bir tavāf sayılır. Ve rekᶜatey-i tavāftan sonra duᶜā edip diye ki:”اللَّهُمَّ

50 el-Kāfirūn, 109/1.

يَسِّرْ لِيَ الْيُسْرَى وَجَنِّبْنِي الْعُسْرَى وَاغْفِرْ لِي فِي الآخِرَةِ وَالْأُولَى وَاعْصِمْنِي بِأَلْطَافِكَ حَتَّى لَا أَعْصِيَكَ وَأَعِنِّي عَلَى طَاعَتِكَ بِتَوْفِيقِكَ وَجَنِّبْنِي مَعَاصِيكَ وَاجْعَلْنِي مِمَّنْ يُحِبُّكَ وَيُحِبُّ مَلَائِكَتَكَ وَرُسُلَكَ وَيُحِبُّ عِبَادَكَ الصَّالِحِينَ اَللَّهُمَّ حَبِّبْنِي إِلَى مَلَائِكَتِكَ وَرُسُلِكَ وَإِلَى عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ اَللَّهُمَّ فَكَمَا هَدَيْتَنِي إِلَى الْإِسْلَامِ فَثَبِّتْنِي عَلَيْهِ بِأَلْطَافِكَ وَوَلَايَتِكَ وَاسْتَعْمِلْنِي لِطَاعَتِكَ وَطَاعَةِ رَسُولِكَ وَأَجِرْنِي مِنْ مُضِلَّاتِ الْفِتَنِ" ki hulāsa-i meʾāli: "Yā rabbi, sen bana sehl ve āsān ve duhūl-i cināna sebeb olan yolu müyesser ve kolay eyle ve güç ve düşvār ve duhūl-i nāra bādī olan tarīk-i dalāldan beni mücenneb ve baʿīd eyle ve dünyā ve āhirette bana ʿafv ve magfiret eyle ve sana ʿisyān etmemek için senin eltāfınla beni masūn ve maʿsūm eyle ve dahi senin tevfīkinle tāʿatin üzerine bana iʿāne ve yardım eyle ve senin meʿāsīnden beni baʿīd ve müctenib ve muhteriz eyle ve seni ve melāikeni ve peygamberlerini ve sālih kullarını sevip muhabbet edenlerden eyle. Yā rabbi, sen beni melāikene ve rüsülüne ve sulehā kullarına sevdirip sevgili eyle. Yā rabbi, sen beni dīn-i İslām'a hidāyet ve delālet ettiğin gibi senin eltāf ve velāyetin ile dīn-i İslām üzerine beni sābit ve üstüvār eyle ve beni senin tāʿatin ve peygamberinin tāʿatiyle müstaʿmel eyle ve fitnelerin mudıllātından beni vikāye ve hıfz ve halās eyle" demektir. Ve ondan sonra Hacer-i Esved'e dönüp onu istilām etmekle onda tavāfını hatm ede ki hātime-i tavāfı istilām-ı Hacer-i Esved ola.

[قال صلى الله عليه وسلم "مَنْ طَافَ بِالْبَيْتِ أُسْبُوعًا وَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ فَلَهُ مِنَ الْأَجْرِ كَعِتْقِ رَقَبَةٍ" وهذه كيفية الطواف والواجب من جملته بعد شروط الصلاة أن يستكمل عدد الطواف سبعًا بجميع البيت وأن يبتدىء بالحجر الأسود ويجعل البيت على يساره وأن يطوف داخل المسجد وخارج البيت لا على الشاذروان ولا في الحجر وأن يوالي بين الأشواط ولا يفرقها تفريقًا خارجًا عن المعتاد وما عدا هذا فهو سنن وهيئات]

Ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ طَافَ بِالْبَيْتِ أُسْبُوعًا وَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ فَلَهُ مِنَ الْأَجْرِ كَعِتْقِ رَقَبَةٍ"[51] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i münīfi: "Kim ki yedi kerre Beyt-i mükerremin etrāfında dolaşıp tavāf eder ve

51 Tirmizī, Hacc, 111, no: 959; İbn Māce, Menāsik, 32, no: 2956; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/664, no: 1797.

ʿakībinde dahi iki rekʿat namāz kılar, ecrden o kimseye ʿıtk-ı rakabe gibi yazılır yaʿnī bir memlūku ʿıtk ve āzād etmek sevābı kadar ona sevāb hāsıl olur demektir, işte keyfiyyet-i tavāf budur. Ve cümle-i aʿmālinden vācib ve mefrūz olan aʿmāl şurūt-ı namāzdan sonra kāffe-i Beyt-i mükerremi müstekmilen yedi kerre tavāf etmek ve Hacer-i Esved'den tavāfı başlamak ve Beyt-i mükerremi onun cānib-i yesārında bulunmak ve beytin hāricinde mescidin dāhilinde olarak tavāf eylemek ki şāzervānda ve Hicr'de olmamak ve eşvātın beyninde dahi müvālāt edip yekdīgerinden tefrīk-i muʿtāddan ziyāde ayırıp tefrīk etmemek ahvālidir ve bunların mā-ʿadāları sünen ve heyʾāttırlar.

el-Cümletü'l-Hāmisetü Fi's-Saʿyi Beyne's-Safā ve'l-Merveti

[الجملة الخامسة في السعي بين الصفا والمروة]

[فإذا فرغ من الطواف فليخرج من باب الصفا وهو في محاذاة الضلع الذي بين الركن اليماني والحجر فإذا خرج من ذلك الباب وانتهى إلى الصفا وهو جبل فيرقى فيه درجات في حضيض الجبل بقدر قامة الرجل رقى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى بدت له الكعبة وابتداء السعي من أصل الجبل كاف وهذه الزيادة مستحبة ولكن بعض تلك الدرج مستحدثة فينبغي أن لا يخلفها وراء ظهره فلا يكون متممًا للسعي]

Ve dahi beşinci cümle ise o dahi beyne's-Safā ve'l-Merve'de cārī olan saʿyin keyfiyeti beyānındadır. Şöyle ki; ber-minvāl-i muharrer tavāf-ı beytten fārig olıcak gerektir ki Bāb-ı Safā'dan çıkıp saʿye gide ki Bāb-ı Safā, Rükn-i Yemānī ile Hicr'in mā-beyninde olan dılʿa karşı ve mukābildir. Ve çün o kapıdan çıkıp Safā'ya varır ve vāsıl olur ki Safāʾ orada meşhūr bir dağdır, onun eteğinde çend ayak merdiven yaʿnī dereceler vardır ki bir ādem boyu yüksekliğindedir, o derecelerde çıka ki ʿaleyhi's-selām efendimiz çıktı, tā ki Kaʿbe-i mükerreme ona göründü. Saʿyin ibtidāsı dahi dağın temelinden ve aslındandır ve bu ziyāde müstehabbdır velākin derecelerin baʿzısı müstahdes olup gerektir ki onu arkası ardında bırakmaya ki arkasında kalırsa saʿye mütemmim olmaz.

[وإذا ابتدأ من ههنا سعى بينه وبين المروة سبع مرات وعند رقية في الصفا

ينبغي أن يستقبل البيت ويقول ''اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى مَا هَدَانَا اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ بِمَحَامِدِهِ كُلِّهَا عَلَى جَمِيعِ نِعَمِهِ كُلِّهَا لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ صَدَقَ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَأَعَزَّ جُنْدَهُ وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَلِكَ تُخْرَجُونَ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ﴾ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ إِيمَانًا دَائِمًا وَيَقِينًا صَادِقًا وَعِلْمًا نَافِعًا وَقَلْبًا خَاشِعًا وَلِسَانًا ذَاكِرًا وَأَسْأَلُكَ الْعَفْوَ [٣٥] وَالْعَافِيَةَ وَالْمُعَافَاةَ الدَّائِمَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ'' ويصلي على محمد صلى الله عليه وسلم ويدعو الله عز وجل بما شاء من حاجته عقيب هذا الدعاء]

Ve çün buradan saᶜyi başlar, artık Safā ile Merve beyninde yedi kerre saᶜy eder. Ve Safā'ya çıktığı vaktte gerektir ki Beyt-i mükerremi istikbāl edip ''اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى مَا هَدَانَا اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ بِمَحَامِدِهِ كُلِّهَا عَلَى جَمِيعِ نِعَمِهِ كُلِّهَا لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ صَدَقَ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَأَعَزَّ جُنْدَهُ وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ (٧١) وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ (٨١) يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَلِكَ تُخْرَجُونَ (٩١) وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ﴾[52] اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ إِيمَانًا دَائِمًا وَيَقِينًا صَادِقًا وَعِلْمًا نَافِعًا وَقَلْبًا خَاشِعًا وَلِسَانًا ذَاكِرًا وَأَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ وَالْمُعَافَاةَ الدَّائِمَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ'' deyip duᶜā ede ki hulāsa-i meᵓāli: "Allāhu ekber Allāhu ekber, bize olan hidāyeti üzerine ona hamd ve şükr olsun ve dahi bize ihsān buyurulagelen kāffe-i niᶜamı üzerine cemīᶜ-i mehāmidi ile Allāhu ᶜazīmü'ş-şāna hamd ve minnet ve şükr ve sipās olsun. Lā ilāhe illallāhu vahdehu, onun aslā ve katᶜā bir şerīk ve ortağı yoktur, mülk onundur ve hamd dahi onundur, yaᶜnī hamde müstehakk odur, başkası

---

52 er-Rūm, 20/17-20.

değildir, ᶜibād ve mahlūkātını zinde ve ölü eden kendisidir, hayr onun yed-i kudretindedir ki her bir şeyᵓe kādirdir. Lā ilāhe illallāhu vahdehu, vaᶜdini sıdk edip kulunu nusret etti ve cündünü ᶜazīz edip kendisi yalnız ahzābı kaçırdı. Lā ilāhe illallāh, biz dīn-i mübīni ona ihlās etmişiz velev ki kāfirler onu sevmezler. Lā ilāhe illallāh, dīni muhlis olduğumuz hālde biz onu tevhīd ederiz. ᶜĀlemlerin rablerine hamd olsun ve akşam ve sabāh ve öyle ve ᶜişāda yerde ve göklerde Zāt-ı Zü'l-Celāl'i tesbīh ve takdīs-i mütevālī ile tesbīh ve temcīd ederekten hamd olsun, zindeyi ölüden ve ölüyü zindeden ihrāc edip mevtinden sonra zemīni dahi ihyā eder ve yevm-i kıyāmette dahi öylece çıkıp ihrāc olunurlar. Ve onun cümle-i āyāt-ı beyyinātındandır ki sizi türābdan halk etti ve ondan sonra siz beşer olarak rūy-i zemīnde münteşir olursuz. Yā rabbi, ben senden dāimī bir īmān ve sādık bir yakīn ve nāfiᶜ bir ᶜilm ve hāşiᶜ bir kalb ve zākir bir lisānı dilerim ve dünyā ve āhirette ᶜafv ve ᶜāfiyetle muᶜāfāt-ı dāimeyi dilerim." Ve ondan sonra Hazret-i Muhammed ᶜaleyhi's-selām efendimize salāt ve selāmı okuyup dilediği edᶜiye ile Zāt-ı Zü'l-Celāl'e duᶜāᵓ ede yaᶜnī bu edᶜiyenin ᶜakībinde hācātını Allāh'tan dileyip murādātını taleb ve suᵓāl ede.

[ثم ينزل ويبتدىء السعي وهو يقول "رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَكْرَمُ اَللَّهُمَّ آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ" ويمشي على هينة حتى ينتهي إلى الميل الأخضر وهو أول ما يلقاه إذا نزل من الصفا وهو على زاوية المسجد الحرام]

Ve ondan sonra "رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَكْرَمُ اَللَّهُمَّ آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ" diyerek inip saᶜye başlar. Bu duᶜānın hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, sen bana merhamet buyurup benim taksīrātımı ᶜafv ve magfiret eyle ve dahi benden bildiğin nesnenin üzerine tecāvüz edip yaᶜnī o bildiğin günāhları bana bağışla, onunla beni muᵓāhaze buyurmayasın. ᶜAle't-tahkīk eᶜazz ve ekrem ancak sensin. Yā rabbi, sen bize dünyāda bir hasene ve āhirette bir hasene verip bizi āteşin ᶜazābından vikāye edip sakla." Ve Mīl-i Ahdar'a varıncaya dek yavaş yavaş ᶜādeten yürüdüğü gibi yürür. Ve Mīl-i Ahdar ise Safā'dan nüzūl ettikten sonra en evvel göreceği şeyᵓ odur, yaᶜnī Mīl-i

Ahdar denilen nesnedir, Mescid-i Harām'ın kūşesi üzerine düşmüştür.

[فإذا بقي بينه وبين محاذاة الميل ستة أذرع أخذ في السير السريع وهو الرمل حتى ينتهي إلى الميلين الأخضرين ثم يعود إلى الهينة]

Ve çün Mīl-i Ahdar'ın karşısına gelmeğe yaklaşıp aralarında altı zirāᶜ mikdārı kalır, o vaktte ondan Mīleyn-i Ahdareyn'e varıncaya dek remel edip seyr-i serīᶜ ile yürür, sonra yine yavaş yavaş hīnet üzerine gitmeğe başlar yaᶜnī yürüyüşünün ᶜādetine döner.

[فإذا انتهى إلى المروة صعدها كما صعد الصفا وأقبل بوجهه على الصفا ودعا بمثل ذلك الدعاء وقد حصل السعي مرة واحدة]

Ve bu hāl üzere Merve'ye gidip vāsıl olunca kezālik Merve'ye çıkıp yüzü Safā'ya karşı tutup ona müstakbil ve müteveccih olduğu hālde Safā üzerine okuduğu duᶜānın mislini okuyup kırāᵓet eyler ki: "رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَكْرَمُ اَللّٰهُمَّ آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ" duᶜāsı idi, bu duᶜāyı Merve üzerinde dahi okur ve bir kerre saᶜy etmiş olur, yaᶜnī Safā'dan Merve'ye bu sūretle gelişi bir saᶜy sayılır.

[فإذا عاد إلى الصفا حصلت مرتان يفعل ذلك سبعًا ويرمل في موضع الرمل في كل مرة ويسكن في موضع السكون كما سبق وفي كل نوبة يصعد الصفا والمروة فإذا فعل ذلك فقد فرغ من طواف القدوم والسعي وهما سنتان]

Ve Merve'den dönüp Safā'ya gittiği vaktte o gidişi dahi bir saᶜy sayılır ve iki saᶜy etmiş olur ve bu sūretle yedi kerre işler ki yedi saᶜy ola. Hulāsa-i kelām her bir gidişi bir ve her bir gelişi bir saᶜy hisabıyla beyne's-Safā ve'l-Merve yedi kerre saᶜy eder ve mahall-i remele vardıkça remel eder ve mahall-i sükūna geldikçe durup sükūn eder ki evvelki saᶜyinde nice saᶜy etmiş ise öylece saᶜy eder ve her bir kerrede Safā ve Merve'ye çıkıp o duᶜāyı kırāᵓet eder. Ve çün bunu işleyip beyne's-Safā ve'l-Merve ber-minvāl-i meşrūh yedi kerre saᶜy eder, tavāf-ı kudūm ve saᶜy-ı kudūmdan fārig olmuş olur. Bunlar sünnettir yaᶜnī Mekke'ye duhūlüyle berāber bu tavāf-ı kudūm ve saᶜyi sünnet-i seniyyedir. [36]

[وَالطَّهَارَةُ مُسْتَحَبَّةٌ لِلسَّعْيِ وَلَيْسَتْ بِوَاجِبَةٍ بِخِلَافِ الطَّوَافِ]

Ve tahāret müstehabb olup vācib değildir, yaᶜnī saᶜy için tahāret almak vācib değildir, ancak müstehabb ve mendūbdur ve tavāf ise onun hilāfındadır ki vācibdir.

[وإذا سعى فينبغي أن لا يعيد السعي بعد الوقوف ويكتفي بهذا ركنًا فإنه ليس من شروط السعي أن يتأخر عن الوقوف وإنما ذلك شرط في طواف الركن نعم شرط كل سعي أن يقع بعد طواف أي طواف كان]

Ve o vechle tavāf-ı kudūmdan sonra saᶜy ederse baᶜdehu tavāf-ı ziyāret için bir dahi saᶜy etmek lāzım gelmez, bununla iktifā eder, çünkü rükn makāmında kāim olur, zīrā saᶜyin vukūfa teᵓehhürü şart değildir, yaᶜnī beyne's-Safā ve'l-Merve saᶜy etmek vukūf-ı ᶜarefeden sonra vukūᶜu meşrūt olmayıp hattā kable'l-vukūf vākiᶜ olursa rükn-i mezkūr edāᵓ olmuş olur, iᶜādesi lāzım gelmez, ammā tavāf-ı rükn yaᶜnī tavāf-ı ziyāret vukūfa meşrūttur ki vukūf-ı ᶜarefeden sonra edāsı vācibdir ve kable'l-vukūf vākiᶜ olan tavāf-ı kudūm onun makāmında kāim olamaz elbette baᶜde'l-vukūf tavāf-ı ziyāret etmek gerektir, fakat her bir saᶜy tavāftan sonra vukūᶜu meşrūttur yaᶜnī tavāf olmadıkça saᶜy olamaz. Beheme-hāl baᶜde't-tavāf vākiᶜ olmak gerektir ki saᶜyden tavāfın tekaddümü şarttır, her ne tavāf olur ise olsun, dilerse tavāf-ı kudūm olsun dilerse tavāf-ı ziyāret olsun veyāhūd tavāf-ı vedāᶜ olsun, hulāsa-i kelām kable't-tavāf vākiᶜ olursa iᶜādesi lāzım gelir demektir.

el-Cümletü's-Sādisetü Fi'l-Vukūfi Ve Mā-Kablehu

[الجملة السادسة في الوقوف وما قبله]

Ve dahi cümle-i sādise ise o dahi vukūf-ı ᶜarefe ile vukūftan evvel edāsı lāzım gelen aᶜmālin beyānındadır, yaᶜnī mesbūku'z-zikr olan cümelin altıncısı vukūf-ı ᶜarefe ve mā-kablinde olan menāsikin beyānında olup şöyle ki:

[الحاج إذا انتهى يوم عرفة إلى عرفات يتفرغ لطواف القدوم ودخول مكة قبل الوقوف وإذا وصل قبل ذلك بأيام فطاف طواف القدوم فيمكث محرما إلى اليوم السابع من ذي الحجة]

Hacc etmek isteyen ādem ʿarefe gününde ʿArefe dağına varırsa duhūl-i Mekke ve tavāf-ı kudūma fārig olamaz, ammā yevm-i ʿarefeden kaç gün evvel Mekke-i mükerremeye vāsıl olur ise ve tavāf-ı kudūm ve saʿyi dahi minvāl-ı muharrer üzere edāʾ etmiş ise gerektir ki şehr-i Zi'l-hiccetü'ş-şerīfenin yedinci gününe dek muhrim olduğu hālde Mekke'de durur ve çün yedinci gün hulūl eder.

[فيخطب الإمام بمكة خطبة بعد الظهر عند الكعبة ويأمر الناس بالاستعداد للخروج إلى منى يوم التروية والمبيت بها وبالغدو منها إلى عرفة لإقامة فرض الوقوف بعد الزوال إذ وقت الوقوف من الزوال إلى طلوع الفجر الصادق من يوم النحر]

Ve hatīb dahi öyleden sonra Mekke'de Kaʿbe-i mükerremenin ʿindinde hutbeyi oku[yu]p yevm-i terviyede Minā'ya ʿazīmet etmeğe müstaʿidd olmağa ve ʿale's-sabāh dahi farz-ı vukūfu edāʾ etmek üzere ondan ʿArefe dağına gitmeğe huccāc-ı müslimīne emr eder. Gerektir ki o kimse dahi yevm-i terviyede Minā'ya çıkıp onda yatar ve ʿale's-sabāh kalkıp ʿarefeye gidip baʿde'z-zevāl ʿarefede vukūf ede, zīrā ki vakt-i vukūf zevālden öyle vakti duhūlünden yevm-i nahrın fecr-i sādıkı tulūʿuna kadardır, eger bu vaktte ʿarefede duramazsa o senede üzerine edā-i farz-ı hacc geçmiş olur ve gelecek senede onun kazāsı üzerine lāzım gelir, zīrā vukūf-ı ʿarefe farzdır ve vakti dahi o mikdār ile mukadder ve mahdūddur ki yevm-i ʿarefe yaʿnī zü'l-hiccenin dokuzuncu günü öylenin vakti duhūlünden onuncu günün fecr-i sādıkı tulūʿuna kadar mümteddir.

[فينبغي أن يخرج إلى منى ملبيًا ويستحب له المشي من مكة في المناسك إلى انقضاء حجته إن قدر عليه والمشي من مسجد إبراهيم عليه السلام إلى الموقف أفضل وآكد]

Ve lāyık odur ki yevm-i terviyede telbiye ederek Minā'ya hurūc ede, yaʿnī çıkarken "لَبَّيْكَ اَللَّهُمَّ لَبَّيْكَ" deyip Minā'ya çıka. Ve müstehabbdır ki yayan gide, yaʿnī mendūb ve müstehabbdır ki kāffe-i menāsikte Mekke'den ayağıyla yürüye, hayvāna süvār olmaya, muktedir olduğu hālde haccı inkızāsına kadar menāsikte yayan yürüyüp māşiyen menāsiki edāʾ eyleye ki hayvāna rükūb etmeye. Ve İbrāhīm ʿaleyhi's-selāmın mesci-

dinden mevkife dek yayan gitmek daha ziyāde efdal ve ākeddir, yaᶜnī daha ziyāde müᵓekkeddir.

[فإذا انتهى إلى منى قال "اَللَّهُمَّ هَذِهِ مِنَى فَامْنُنْ عَلَيَّ بِمَا مَنَنْتَ بِهِ عَلَى أَوْلِيَائِكَ وَأَهْلِ طَاعَتِكَ"]

Ve Minā'ya vāsıl oldukta "اللهم هذه منى" deyip bu duᶜāyı okuya ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, Minā işte budur. Sen dahi evliyāᵓ ve ehl-i tāᶜatin üzerine imtinān buyurduğun ihsān ile benim üzerime minnet eyle" demektir.

[وليمكث هذه الليلة بمنى وهو مبيت منزل لا يتعلق به نسك فَإِذَا أَصْبَحَ يَوْمَ عَرَفَةَ صَلَّى [٣٧] الصُّبْحَ فَإِذَا طلعت الشمس على ثبير سار إلى عرفات ويقول "اَللَّهُمَّ اجْعَلْهَا خَيْرَ غَدْوَةٍ غَدَوْتُهَا قَطُّ وَاقْرُبْهَا مِنْ رِضْوَانِكَ وَأَبْعِدْهَا مِنْ سَخَطِكَ اَللَّهُمَّ إِلَيْكَ غَدَوْتُ وَإِيَّاكَ رَجَوْتُ وَعَلَيْكَ اعْتَمَدْتُ وَوَجْهَكَ أَرَدْتُ فَاجْعَلْنِي مِمَّنْ تُبَاهِي بِهِ الْيَوْمَ مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنِّي وَأَفْضَلُ"]

Ve o gece Minā'da durur. Ve Minā'da olan beytūtiyyet menāsikten olmayıp ancak konak yeri olmasıyla orada kalır ki menzil yeridir. Ve çün sabāh olur ve Sebīr nām dağın üzerine güneş çıkar, Minā'dan ᶜArafāt dağına seyr edip gider. Ve "اَللَّهُمَّ اجْعَلْهَا خَيْرَ غَدْوَةٍ غَدَوْتُهَا قَطُّ وَاقْرُبْهَا مِنْ رِضْوَانِكَ وَأَبْعِدْهَا مِنْ سَخَطِكَ اَللَّهُمَّ إِلَيْكَ غَدَوْتُ وَإِيَّاكَ رَجَوْتُ وَعَلَيْكَ اعْتَمَدْتُ وَوَجْهَكَ أَرَدْتُ فَاجْعَلْنِي مِمَّنْ تُبَاهِي بِهِ الْيَوْمَ مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنِّي وَأَفْضَلُ" duᶜāsını okur ki hulāsaten meᵓāli: "Yā rabbi, ᶜale's-sabāh işbu evvel-i nehārda benim vākiᶜ olan seyr ve seferim geçmiş olan zamānda vākiᶜ olan kāffe-i seyr ve seferlerimin hayrı ve yeği ve eymeni eyle hem dahi senin rızāna akreb buyurup gazabından dūr ve ziyādesiyle uzak ve baᶜīd eyle. Yā rabbi, ben sana sabāhleyin seyr ve hareket ettim ve zāt-ı kibriyānı recā edip senin üzerine sığınıp iᶜtimād eyledim ve dahi vech-i celīlini dileyip kasd ettim, sen dahi beni el-yevm benden daha ziyāde yeğ ve efdal bulunanlarla mübāhāt buyurduğun kullarından eyle."

[فإذا أتى عرفات فليضرب خباءه بِنَمِرَةَ قريبًا من المسجد فثم ضرب رسول الله صلى الله عليه وسلم قبته وَنَمِرَةُ هي بطن عُرَنَةَ دون الموقف ودون عرفة]

Ve ᶜArefe dağına vāsıl olunca haymesini ᶜArefe'nin vasatında kāin

Nemire adlı olan yerde kurup nasb ede, zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz çerāgāh-ı muᶜallāsını o mahall-i mübārekte nasb etmişti. Bu Nemire denilen mahal, ᶜArefe ve mevkife bir karīb yerdir, mevkiften değildir.

[وليغتسل للوقوف فإذا زالت الشمس خطب الإمام خطبة وجيزة وقعد وأخذ المؤذن في المؤذن في الأذان والإمام في الخطبة الثانية ووصل الإقامة بالأذان وفرغ الإمام مع تمام إقامة المؤذن ثم جمعجمع بين الظهر والعصر بأذان وإقامتين وقصر الصّلاة وراح إلى الموقف]

Ve dahi vukūf için gusl ede. Ve vasat-ı semādan güneş zāil olup öyle namāzının vakti girince imām muhtasar bir hutbeyi kırāᵓet eder ve oturup hutbe-i sānīye kıyām ettikte müᵓezzin ezān okumağa başlar, yaᶜnī hatīb hutbe-i sāniyeyi okurken müᵓezzin ezānı okur ve ezāna dahi ikāmeti vasl edip yaᶜnī ezānın hitāmıyla berāber ikāmeti getirir. Ve ikāmetin hitāmıyla hatīb hutbeden fārig olup namāza durur ve öyle ile ikindi namāzını beynlerinde cemᶜ ve kasr edip ikisini o vaktte bir ezān ve iki ikāmet ile edāᵓ edip baᶜdehu mevkife gider durur.

[فليقف بعرفة ولا يقفن في وادي عرنة وأما مسجد إبراهيم عليه السلام فصدره في الوادي وأخرياته من عرفة فمن وقف في صدر المسجد لم يحصل له الوقوف بعرفة ويتميز مكان عرفة من المسجد بصخرات كبار فرشت ثم والأفضل أن يقف عند الصخرات بقرب الإمام مستقبلًا للقبلة راكبًا]

Fakat ᶜUrene nām vādīde durmaya, ancak ᶜArefe'de dura, hattā İbrāhīm ᶜaleyhi's-selāmın mescid-i şerīfi sadrı vādīde olduğu haysiyyetle mescidin sadrında duran ādeme ᶜArefe'nin vukūfu hāsıl olmaz, zīrā ki mescid-i şerīfin sadrı vādīde ve āhirleri ᶜArefe'de vākiᶜ olmuştur. Ve mescidden ᶜArefe'nin mekānı ise döşenmiş olan büyük döşeme taşlar ile fark ve temyīz olunur ve efdali odur ki imāmın kurbünde o döşeme taşların ᶜindinde durup hayvānına rākib ve kıbleye müteveccih ve müstakbil olarak vukūf ede.

[وَلْيُكْثِرْ مِنْ أَنْوَاعِ التَّحْمِيدِ وَالتَّسْبِيحِ وَالتَّهْلِيلِ وَالثَّنَاءِ عَلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَالدُّعَاءِ وَالتَّوْبَةِ]

Ve çün o hāl ile ᶜArefe'de durur, gerektir ki vukūfunda tahmīd ve tesbīh ve tehlīl ile Zāt-ı Zü'l-Celāl üzerine senā etmekten teksīr edip tevbe ve istigfār eyleye, yaᶜnī vakt-i vukūfunda dahi hamd ve şükr ederek tesbīh ede ve lā ilāhe illallāh kelime-i tayyibesini deyip senā-yı Bārī çok ede ve her yerden ziyāde pek çok hamd ve şükr ve tesbīh ve tehlīl ve senānın ezkār-ı maᶜrūfeleri kırāᵓet eyleye ve hem dahi tevbe ve istigfār ede.

[ولا يصوم في هذا اليوم ليقوى على المواظبة على الدعاء ولا يقطع التلبية يوم عرفة بل الأحب أن يلبي تارة ويكب على الدعاء أخرى]

Ve bu günde yaᶜnī ᶜArefe'de vukūf edeceği günde oruç tutmaya, tā kim duᶜā üzerine kavī olup sıyām ile ona bir ᶜacz ve fütūr ve zaᶜf ve kusūr vākiᶜ olmaya ve telbiyeyi kesmeye yaᶜnī yevm-i ᶜarefede vakt-i vukūfta dahi "لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ" deyip o günde telbiyenin kırāᵓetini kesmeye, belki bir defᶜada telbiye ve dīger defᶜada edᶜiyeyi okumağa mezīd-i ikdām ihtimām ede, müstehabb ve mendūbdur ki pek çok telbiye ve edᶜiye ede.

[وينبغي أن لا ينفصل من طرف عرفة إلا بعد الغروب ليجمع في عرفة بين الليل والنهار وإن أمكنه الوقوف يوم الثامن ساعة عند إمكان الغلط في الهلال فهو الحزم وبه الأمن من الفوات]

Ve dahi lāyık odur ki güneş gurūb etmedikçe kendisi dahi ᶜArefe'den ayrılmaya, ancak gurūb-ı şemsten sonra vukūftan ferāgatle ᶜavdet ede, tā ki ᶜArefe'de leyl ü nehārda durup gece ve gündüzü onda cemᶜ etmiş ola. [38] Ve şehr-i Zi'l-hiccenin hilāli zabtında bir galatın vukūᶜu mümkin ise hazm ve ihtiyāta riᶜāyet ve fevāt-ı haccdan emniyyet hāsıl etmek için yevm-i terviyede yaᶜnī Zi'l-hiccenin sekizinci gününde dahi baᶜde'z-zevāl bir sāᶜat mikdārı ᶜarefede durursa daha ziyāde güzel olur, zīrā ki fevāt-ı vukūftan onunla emniyyet hāsıl olur ve hazm odur.

[ومن فاته الوقوف حتى طلع الفجر يوم النحر فقد فاته الحج فعليه أن يتحلل عن إحرامه بأعمال العمرة ثم يريق دمًا لأجل الفوات ثم يقضي العام الآتي]

Ve kim ki vukūf-ı ᶜArefe onun üzerine geçip yevm-i ᶜarefede ve leyle-i nahrda yaᶜnī vakt-i vukūfta ᶜArefe'de duramadıysa onun üzerine

hacc geçmiş olur yaᶜnī o senede hacc edememiş olur ve üzerine vācib olur ki aᶜmāl-i ᶜumre ile ihrāmından mütehallil ola ve bir kurbān dahi zebh ede, çünkü fevāt-ı hacc için kurbān kesmesi vācibdir ve gelecek senede haccı kazāᵓ ede, zīrā ki kazāsı dahi ona vācib olur.

[وليكن أهم اشتغاله في هذا اليوم الدعاء ففي مثل تلك البقعة ومثل ذلك الجمع ترجى إجابة الدعوات والدعاء المأثور عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وعن السلف في يوم عرفة أول ما يدعو به]

Ve o günde yaᶜnī yevm-i ᶜarefede onun en ziyāde mühimm olan işi duᶜā ile iştigāl etmek ola ki her bir şeyden ziyāde duᶜā ile iştigāli ehemm ve elzemdir, hemān duᶜā ile müştagil olsun, zīrā ki bu gibi şerefli bukᶜa ve bu gibi külliyyetli cemᶜiyyet ve bu gibi günde icābet-i duᶜā mercū olur. Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizden meᵓsūr ve selef-i sālihīn üzerine mervī ve menkūl olan edᶜiyenin yevm-i ᶜarefede kırāᵓeti onunla her bir duᶜāᵓ olunur edᶜiye-i hayriyyenin kāffesinden evlā ve daha ziyāde ahsen ve ahrādır, gerektir ki o edᶜiye-i meᵓsūreyi kırāᵓet ede.

[فليقل "لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا وَفِي سَمْعِي نُورًا وَفِي بَصَرِي نُورًا وَفِي لِسَانِي نُورًا اَللَّهُمَّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي"]

Diye ki: "لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا وَفِي سَمْعِي نُورًا وَفِي بَصَرِي نُورًا وَفِي لِسَانِي نُورًا اَللَّهُمَّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي" ki hulāsa-i meᵓāli: "Ben Zāt-ı Zü'l-Celāl'i tevhīd edip diyerim ki Allāhu ᶜazīmü'ş-şāndan gayrı bir ilāh yoktur, birdir ve onun şerīki yoktur, mülk onundur ve hamd dahi onundur. Ölüleri zinde eder ve zindeleri öldürür; dāimā kendisi zindedir, ölmez ve hayr onun yed-i kudretindedir ve her bir şey üzerine kādirdir ki hīçbir şeyden ᶜāciz değildir. Yā rabbi, sen benim kalbimde bir nūr eyle ve semᶜimde dahi bir nūr eyle ve basarımda dahi bir nūr eyle ve lisānımda dahi bir nūr eyle. Yā rabbi, sen benim sīnemi münşerih edip emrimi bana āsān eyle."

[وليقل "اَللَّهُـمَّ رَبِّ الْحَمْـدُ لَكَ الْحَمْـدُ كَمَا تَقُـولُ وَخَيْـرًا مِمَّـا نَقُولُ لَـكَ صَلَاتِـي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي وَإِلَيْكَ مَآبِي وَإِلَيْكَ ثَوَابِي اَللَّهُـمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ وَسَاوِسِ الصَّدْرِ وَشَتَاتِ الْأَمْرِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ"]

Ve dahi diye ki: "اَللَّهُـمَّ رَبِّ الْحَمْـدُ لَكَ الْحَمْـدُ كَمَا تَقُـولُ وَخَيْـرًا مِمَّـا نَقُـولُ لَكَ صَلَاتِـي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي وَإِلَيْكَ مَآبِي وَإِلَيْكَ ثَوَابِي اَللَّهُـمَّ إِنِّـي أَعُـوذُ بِكَ مِنْ وَسَاوِسِ الصَّدْرِ وَشَتَاتِ الْأَمْرِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ" ki hulāsa-i meʾāli: "Yā rabbi ve ey hamdin rabbisi, hamd ancak senindir ve müstehakkı sensin. Senin buyurduğun hamd ve bizim dediğimiz hamdden yeğ ve hayrlı hamd senindir. Benim namāzım sanadır ve ʿibādet ve nüsük ve mahyā ve memātım senindir ve meʾāb ve merciʿim dahi sanadır ve benim sevābım dahi sana ʿāiddir. Yā rabbi, ben vesāvis-i sīne ve teşettüt-i emr ve ʿazāb-ı kabrden sana sığınmışım ki bunlardan seninle taʿavvüz edip sığınırım. Yā rabbi, sen beni sīnenin vesvese ve dagdagasından emīn ve işim dahi perīşān ve dağınık olmaktan hıfz ve mezārın rencīdeliğinden vikāye eyle" demektir.

[اللهم إني أعوذ بك من شر ما يلج في الليل ومن شر ما يلج في النهار ومن شر ما تهب به الرياح ومن شر بوائق الدهر اللهم إني أعوذ بك من تحول عافيتك وفجأة نقمتك وجميع سخطك]

"Yā rabbi, leyl ve nehārda yaʿnī gece ve gündüzde giren şerlerden ve rüzgār ve riyāh ile gelen şerlerden ve bevāik-ı dehrden seninle kendimi taʿvīz edip sana sığınırım. Sen beni o mühlikāttan sakla. Yā rabbi, sen lutfen bana ihsān buyurduğun ʿāfiyetin tahavvül ve tebeddülünden ve celālinle kesb-i yedime mebnī fecʾeten ve nāgehān gelen nıkmet ve ʿazābından ve kāffe-i kahr u gazab u sahtından ben kendimi seninle taʿvīz edip yine ben sana sığınırım, bunlardan dahi beni mahfūz ve masūn eyle."

[اللهم اهدني بالهدى واغفر لي في الآخرة والأولى يا خير مقصود واسنى منزول به وأكرم مسؤول ما لديه أعطني العشية أفضل ما أعطيت أحدًا من خلقك وحجاج بيتك يا أرحم الراحمين اللهم يا رفيع الدرجات ومنزل البركات ويا فاطر الأرضين والسموات ضجت إليك الأصوات بصنوف اللغات يسألونك الحاجات

وحاجتي إليك أن لا تنساني في دار البلاء إذا نسيني أهل الدنيا اللهم إنك تسمع كلامي وترى مكاني وتعلم سري وعلانيتي ولا يخفى عليك شيء من أمري [٣٩] أنا البائس الفقير المستغيث المستجير الوجل المشفق المعترف بذنبه أسألك مسألة المسكين وأبتهل إليك ابتهال المذنب الذليل وأدعوك دعاء الخائف الضرير دعاء من خضعت لك رقبته وفاضت لك عبرته وذل لك جسده ورغم لك أنفه]

"Yā rabbi, hüdā ile beni hidāyet eyle ve āhiret ve ūlāda bana ᶜafv ve magfiret eyle. Ey maksūdun yeği ve onunla nüzūl mütesavver bulunanların yücesi ve mesᵓūl olanın ekrem-i mükerremi, bu ᶜaşiyyede sen yaᶜnī akşamda senin kullarından hāneni hacc ve ziyāret eden huccācdan bir kuluna verdiğin efdal-i ᶜatādan hayrlı ve efdal olarak ᶜatiyyeyi bana ihsān eyle. Ey merhamet edicilerin ziyāde merhametlisi ve ey refīᶜu'd-derecāt ve münezzilü'l-berekāt ve fātırü'l-arzi ve's-semāvāt benim rabbim, sana envāᶜ-ı lügāt ile kulların seni çağırırlar ve senden hācetlerini dilerler, benim dahi hācetim sana odur ki dār-ı belāda ehl-i dünyā beni ferāmūş ettikleri vaktte sen beni ferāmūş etmeyesin. Yā rabbi, sen benim sözümü işitirsin ve mekānımı görürsün ve saklı rāz ve sırrımı bilirsin, benim emrimden sana bir nesne gizli olmaz. Ben şiddete uğramış bir gedā ve fakīrim, ben senden imdād eyleyip sığınmak ister bir korkmuş ve havf etmiş ve nefsini esirgemiş ve günāh ve cürmüne mukırr ve muᶜterif olmuş bir kulunum, senden dilenci ve miskīnin dilemesini dilerim ve dahi müznib ve günāhkārın yalvarışını yalvarırım ve tazarruᶜ ederim ki korkmuş bir zarīr kimsenin duᶜāsını sana duᶜā ederim, böyle bir duᶜādır ki havfından sana rakabesi huzūᶜ eden ve göz yaşı coşup sel gibi dökülüp akan ve ten ve cesedi sana hor ve hakīr olan ve burnu ragm olunan bir ednā ᶜabd-i kemter ve bende-i hākisterin duᶜāsıdır."

[اللهم لا تجعلني بدعائك رب شقيًا وكن بي رؤوفًا رحيمًا يا خير المسئولين وأكرم المعطين إلهي من مدح لك نفسه فإني لائم نفسي إلهي أخرست المعاصي لساني فما لي وسيلة عن عمل ولا شفيع سوى الأمل إلهي إني أعلم أن ذنوبي لم تبق لي عندك جاهًا ولا للاعتذار وجهًا ولكنك أكرم الأكرمين إلهي إن لم أكن أهلًا أن أبلغ رحمتك فإن رحمتك أهل أن تبلغني ورحمتك وسعت كل شيء وأنا شيء إلهي إن ذنوبي وإن كانت عظامًا ولكنها صغار في جنب عفوك فاغفرها لي يا كريم

إلهي أنت أنت وأنا أنا العواد إلى الذنوب وأنت العواد إلى المغفرة إلهي إن كنت لا ترحم إلا أهل طاعتك فإلى من يفزع المذنبون إلهي تجنبت عن طاعتك عمدًا وتوجهت إلى معصيتك قصدًا فسبحانك ما أعظم حجتك علي وأكرم عفوك عني فبوجوب حجتك علي وانقطاع حجتي عنك وفقري إليك وغناك عني إلا غفرت لي يا خير من دعاه داع وأفضل من رجاه راج بحرمة الإسلام وبذمة محمد صلى الله عليه وسلم أتوسل إليك فاغفر لي جميع ذنوبي واصرفني من موقفي هذا مقضي الحوائج وهب لي ما سالت وحقق رجائي فيما تمنيت]

“Yā rabbi, sen benim bu duᶜām ile beni şakī eyleme, sen benimle ziyāde ve mübālagalı rahmet ile merhamet edici ol. Ey mesᵓūllerin hayrı ve vericilerin ekremi, ey benim ilāhım, bana nefsini medh eder bir kulun var ise ben kendi nefsime sana melāmet ediciyim ki günāhlar benim lisānımı lāl etmiş. Benim ᶜamelimden bana bir vesīlem yoktur ve emelimden gayrı benim bir şefīᶜim yoktur. Ey benim rabbim, ben bilirim ki cürm, günāhlarım sende benim için bir yüz bırakmamışlar ve iᶜtizār için bana bir vech bırakmadılar, lākin sen kerem edicilerin ekremisin. Ey benim rabbim, eger ben rahmetine ehl ve mahal değil isem de ve merhametine bālig olmağa benim liyākatim yoksa da ᶜale’t-tahkīk senin rahmetin bana bālig olmağa ehl ve mahaldir ki her bir şeyᵓ senin merhametine sığar ve ben dahi o eşyādan bir şeyᵓim. Ey benim rabbim, egerçi benim günāhlarım ulu ve ᶜazīm cürm ve günāhlardır velākin senin ᶜafvın yanında küçüklerdir. Ey kerem edici, sen kendi lutf ve kereminle onları bana ᶜafv ve magfiret eyle. Yā ilāhī, sen sensin ve ben dahi benim, ben isem günāhlara hemīşe dönüp ᶜavdet eder bir mücrim kulum ve sen dahi ᶜafv ve magfirete ziyādesiyle ᶜavdet eder bir gaffārsın. Ey benim ilāhım, eger sen ehl-i tāᶜatin gayrısına merhamet etmez isen günāhkār kulların kime sığınıp kaçarlar? Ey benim ilāhım, ben senin tāᶜatinden ᶜamden tecennüb ettim ve maᶜsiyetine kasden müteveccih oldum, seni tesbīh ve tenzīh edip derim ki benim üzerime olan huccetin ne ᶜaceb ᶜazīm bir huccettir ve bununla beraber bana vākiᶜ olan ᶜafv ve magfiretin ne ᶜaceb ᶜazīm keremdir ve ᶜafvın ne ulu keremkārdır. İşte senin benim üzerime olan işbu ᶜazīm huccetin ve senden benim bu huccetimin inkıtāᶜı ve sana derkār olan fakr ve gedālığım ve senin ben-

den olan gınā ve ᶜadem-i ihtiyācınla ben o kasem üzere hürmetine ve habīb-i ekremin Muhammed ᶜaleyhi's-selāmın hürmetine sana bunlarla tevessül ettim, bunlar için benim kāffe-i zünūb ve cürm ve cünha ve kusūr ve günāhlarımı ᶜafv ve magfiret eyle, cemīᶜ-i havāicim ve kāffe-i mesālihim görülerek bu mevkiften beni sarf eyle ki görülmedik bir iş ve hācet bana koma, her ne diledimse bana ihsān eyle ve her ne recā ve temennī ettimse onu muhakkak eyle. Sen benim zannımı hāib eyleme, cemīᶜ-i mercū ve mütemenniyātımı becā olsunlar, yaᶜnī benim kusūruma nazar buyurmayıp ᶜazīm lutf ve merhametinle İslām hürmeti için ve Muhammed ᶜaleyhi's-selām efendimizin zimmeti için nāil-i ümniyye vü āmāl olduğum hālde işbu magfiretgāhtan beni sarf eyle ki her bir recā ve niyāz ve temenniyātım cümlesi muhakkak olsunlar." [40]

[إلهي دعوتك بالدعاء الذي علمتنيه فلا تحرمني الرجاء الذي عرفتنيه إلهي ما أنت صانع العشية بعبد مقر لك بذنبه خاشع لك بذلته مستكين بجرمه متضرع إليك من عمله تائب إليك [من اقترافه مستغفر لك من ظلمه مبتهل إليك في العفو عنه طالب إليك نجاح حوائجه راج إليك] في موقفه مع كثرة ذنوبه فيا ملجأ كل حي وولي كل مؤمن من أحسن فبرحمتك يفوز ومن أخطأ فبخطيئته يهلك اللهم إليك خرجنا وبفنائك أنخنا وإياك أملنا وما عندك طلبنا ولإحسانك تعرضنا ورحمتك رجونا ومن عذابك أشفقنا وإليك بأثقال الذنوب هربنا ولبيتك الحرام حججنا يا من يملك حوائج السائلين ويعلم ضمائر الصامتين يا من ليس معه رب يدعى ويا من ليس فوقه خالق يخشى ويا من ليس له وزير يؤتى ولا حاجب يرشى يا من لا يزداد على كثرة السؤال إلا جودًا وكرمًا وعلى كثرة الحوائج إلا تفضلًا وإحسانًا]

"Yā rabbi ben seni bana taᶜlīm ettiğin duᶜāᵓ ile duᶜā eyledim, sen dahi bana taᶜrīf ettiğin recādan mahrūm eyleme. Yā rabbi, sen bu ᶜaşiyyede yaᶜnī bu akşam vaktinde ve bu mevkifte kesret-i zünūbu ile durup sana tevbe eden ve sana züll ve fakr ve meskenetle yalvarıp tazarruᶜ eden ve cürm ve kusūruyla tutsak olarak zilletiyle sana huşūᶜ edip cürm ve günāhına mukırr ve muᶜterif olan kuluna ne işleyeceksin, kaldı ki sen onunla merhametle muᶜāmele buyurmalısın. Ey her bir zindenin melceᵓi ve her bir müᵓminin velīsi, senin hüsn-i tevfīkinle muhsen olan kimse senin rahmetine fāiz ve nāil olur ve hatāᵓ eden kimse onun hatāᵓıyla hālik olur. Yā rabbi biz senin

yanına çıkıp senin hānen etrāfında ve havlusunda āmālimizin develerini çöktürüp indik, emelimiz ancak sensin ve sende olan merhameti istedik ve kendimize ihsānına müteᶜarraz ve mahal ettik ve dahi rahmetini recā eyledik ve ᶜazābından korkup havf ettik ve ağır zenb ve günāhlarla kaçıp senin yanına geldik ve muharrem ve mükerrem ve muhterem olan hāneni hacc ve ziyāret eyledik. Ve ey dileyicilerin havāicine mālik ve sükūt ve samt edenlerin zamāirlerine ᶜālim ve ey onunla daᶜvet olunur dīger rabb olmayan ve üzerinde ondan havf olacak bir hālık bulunmayan ve ey yanına gelinir bir vezīri olmayan ve dahi rüşveti alır bir hācib ve derbānı olmayan rabb-i bī-nazīr ve hālık ve kayyūm-ı kadīr ve mālik-i bī-vezīr ve melik-i bī-hācib ve bī-gizīr, sen şān-ı ulūhiyyete şāyān bir ᶜatāᵓ ve ihsān ile bu kullarını mesrūr ve şādān eyle. Ve ey kesret-i suᵓālden cūd ve keremden gayrı bir nesneyi müzdād olmayan ve dahi kesret-i hācāt üzere tefaddul ve ihsān ve imtināndan başka bir artığı olmayan kerīm-i perverdigār."

[اللهم إنك جعلت لكل ضيف قرى ونحن أضيافك فاجعل قرانا منك الجنة]

"Sen her bir mihmān ve müsāfir için ziyāfet emr ve fermān ettin, biz dahi senin hānenin mihmān ve müsāfiriyiz, bizim ziyāfet ve mihmānlığımız cennet eyle ki bizim hakk-ı müsāferetimiz senin behiştin olsun."

[اللهم إن لكل وفد جائزة ولكل زائر كرامة ولكل سائل عطية ولكل راج ثوابًا ولكل ملتمس لما عندك جزاء ولكل مسترحم عندك رحمة ولكل راغب إليك زلفى ولكل متوسل إليك عفوًا وقد وفدنا إلى بيتك الحرام ووقفنا بهذه المشاعر العظام وشهدنا هذه المشاهد الكرام رجاء لما عندك فلا تخيب رجاءنا]

"Yā rabbi, her bir vefd ve kādim için birer cāize vardır ve her bir zāire birer kerāmet ve her bir sāile birer ᶜatiyye ve her bir recā ediciye birer sevāb vardır ve sendeki niᶜamın her bir mültemisine birer cezā ve her bir müsterhıma dahi sende birer rahmet vardır ve sana her bir ragbet ediciye birer naᶜīm ve her bir mütevessile birer ᶜafv vardır, hālbuki biz dahi Beyt-i harāmına kudūm eden vefdiz, gelip işbu meşāᶜir-i ᶜizāmda durarak ve bu meşāhid-i kirāmı görüp müşāhede eyledik ki bu vefd ve kudūm ve vukūf ve şühūdumuz sendeki olan emelimizin recāsı içindir, kaldı ki sen dahi işbu recāmızı hāib etmeyesin."

[إلهنا تابعت النعم حتى اطمأنت الأنفس بتتابع نعمك وأظهرت العبر حتى نطقت الصوامت بحجتك وظاهرت المنن حتى اعترف أولياؤك بالتقصير عن حقك وأظهرت الآيات حتى أفصحت السموات والأرضون بأدلتك وقهرت بقدرتك حتى خضع كل شيء لعزتك وعنت الوجوه لعظمتك إذا أساءت عبادك حلمت وأمهلت وإن أحسنوا تفضلت وقبلت وإن عصوا سترت وإن أذنبوا عفوت وغفرت وإذا دعونا أجبت وإذا نادينا سمعت وإذا أقبلنا إليك قربت وإذا ولينا عنك دعوت]

"Yā rabbi, sen bizim üzerimize ᶜale't-tevālī niᶜam-ı celīleni mütetābiᶜ ettiğin ki tetābuᶜ-ı niᶜamına nüfūsumuz mutmaʾin oldu ve dahi ᶜibretleri zāhir ve āşikār ettin, tā ki senin huccetinle savāmit nātık oldular ve minnetleri dahi o mertebede izhār ettin ki senin evliyān senin hakkın edāsından taksīr ettiklerine muᶜterif oldular ve dahi āyāt-ı beyyinātı izhār ettin, tā ki āsumān ve zemīn senin edillelerinle ifsāh ettiler ve kudretinle kahr ettiğin ki her bir şey senin ᶜizzetine huzūᶜ ve huşūᶜ etti, senin ᶜazametine vücūh-ı ᶜibād hor ve hakīr oldular ki senin kulların isāʾet edip ᶜisyān ettiklerinde sen hilm edip muʾāhazelerinde imhāl ettin ki der-ᶜakab onların mücāzātlarına müsāraᶜat buyurmadın ve ihsān ettiklerinde kabūlüne tefaddul edip minnet ettin ve ᶜisyān ederken sen onları setr edip ᶜālem içinde onları rüsvāy etmedin ve günāh işlediklerinde ᶜafv ve magfiret eyledin. Vaktā ki biz duᶜāʾ ederiz, sen bizim duᶜāmızı kabūl buyurursun ve dahi münādāt edersek işitip icābet buyurursun ve sana gelirsek sen dahi bize takarrüb edersin ve senden kaçıp geri dönersek sen bizi daᶜvet edersin."

[إلهنا إنك قلت في كتابك المبين لمحمد خاتم النبيين ﴿قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ﴾ فأرضاك عنهم بالإقرار بكلمة التوحيد بعد الجحود وإنا نشهد لك بالتوحيد مخبتين ولمحمد بالرسالة مخلصين فاغفر لنا بهذه [٤١] الشهادة سوالف الإجرام ولا تجعل حظنا فيه أنقص من حظ من دخل في الإسلام]

"Ey bizim ilāhımız, sen kendi kitāb-ı mübīninizde hātemü'n-nebiyyīn Muhammed ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimize buyurdun ki ﴿قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ﴾[53] yaᶜnī "Sen kāfirlere de ki

53 el-Enfāl, 8/38.

eger şirk ve ᶜadāvet-i resūlden vazgelirlerse geçmiş günāhları magfiret olunur" ki bu āyet-i kerīme sūre-i Enfāl'in otuz dokuzuncu āyetidir. Ve bu emr ve fermān mūcibince kefereden kelime-i tevhīd sudūru baᶜ-de'l-inkār Zāt-ı kerīmü's-sıfātını irzā eder ve biz isek hāzıᶜ ve hāşiᶜ olarak sana tevhīd ile şehādet ederiz. Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām Hazret-i Muhammed efendimize risāletle muhlis olduğumuz hālde şehādet ederiz, işte bu şehādetle bize dahi ᶜafv ve magfiret eyle, yaᶜnī sevālif-i ecrāmı bize bağışlayıp geçmiş günāhımızı ᶜafv edip bize magfiret eyle ve bizim onda olan behre ve nasīb ve hasadımızı İslām'a yeni duhūl edenlerin hazz ve nasīblerinden noksān ve eksik eyleme."

[إلهنا إنك أحببت التقرب إليك بعتق ما ملكت أيماننا ونحن عبيدك وأنت أولى بالتفضل فأعتقنا وإنك أمرتنا أن نتصدق على فقرائنا ونحن فقراؤك وأنت أحق بالتطول فتصدق علينا ووصيتنا بالعفو عمن ظلمنا وقد ظلمنا أنفسنا وأنت أحق بالكرم فاعف عنا ربنا اغفر لنا وارحمنا أنت مولانا رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حسنة وقنا برحمتك عذاب النار]

"Ey bizim ilāhımız, bizim milk-i yemīnimiz yaᶜnī bizim ᶜabd ve cāriyemizin ᶜıtk ve āzād etmeleriyle tāᶜat ve ᶜibādet ve takarrübümüzü sevip muhabbet ettik, hālbuki senin Zāt-ı celīl-i kibriyān tefaddüle bizden ziyāde evlā ve ahrādır, sen dahi bizi āzād eyle ve hem dahi fukarāmıza tasadduk etmeğe sen bize emr ve fermān ettin. Ve büyüklenmeğe Zāt-ı ᶜazīm-i kibriyān ehakk olup sen dahi üzerimizi tasadduk eyle. Ve bizi zulm edenlerin üzerlerine ᶜafv etmek dahi sipāriş ettin ve biz isek nefsimizi zulm etmişiz ve Zāt-ı Celīl'in kereme ehakk idüğünden sen dahi üzerimize ᶜafv eyle. Ey bizim rabbimiz, bize magfiret eyle ve dahi merhamet eyle, sen bizim efendimizsin. Ve ey bizim rabbimiz, dünyāda bir hasene ve āhirette bir hasene bize ihsān edip senin rahmetinle āteşin ᶜazābından bizi saklayıp vikāye eyle."

[وليكثر من دعاء الخضر عليه السلام وهو أن يقول يا من لا يشغله شأن عن شأن ولا سمع عن سمع ولا تشتبه عليه الأصوات يا من لا تغلطه المسائل ولا تختلف عليه اللغات يا من لا يبرمه إلحاح الملحين ولا تضجره مسألة السائلين أذقنا برد عفوك وحلاوة مناجاتك]

Ve dahi Hızır ᶜaleyhi's-selāmın duᶜāsını okumaktan teksīr eyleye, yaᶜnī o duᶜāyı o günde çok okuya, diye ki: "Ey onu bir hālden dīger hāl meşgūl edemeyen ve bir icābetten dīger icābeti onu müşevveş ve meşgūl eylemeyen ve üzerine asvāt-ı ᶜabīdi müştebih olmayan ve dileyicilerin suᵓālleri ona galat ve teşvīş etmeyen ve dahi üzerine lügāt-ı mahlūkāt muhtelif olamayan ve ilhāh edicilerin ibrām ve ilhāhı onu melūl edemeyen ve dahi sāillerin mesᵓeleleri onu zecr ve izᶜāc etmeyen Hudā-yı Müteᶜāl, sen bize ᶜafvın lezzetini tattır ve dahi münācātın şīrīnliğini bize izāka edip şīrīn-kām eyle."

[وَلْيَدْعُ بِمَا بَدَا لَهُ وَلْيَسْتَغْفِرْ لَهُ وَلِوَالِدَيْهِ وَلِجَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلْيُلِحَّ فِي الدُّعَاءِ وَلْيُعَظِّمِ المسألة فإن الله لا يتعاظمه شيء وقال مطرف بن عبد الله وهو بعرفة "اَللَّهُمَّ لَا تَرُدَّ الْجَمِيعَ مِنْ أَجْلِي" وقال بكر المزني قال رجل لما نظرت إلى أهل عرفات ظننت أنهم قد غفر لهم لولا أني كنت فيهم]

Ve dahi ona zuhūr eden ümniyye ve āmāl ile duᶜāᵓ ede ve nefsine ve ebeveynine ve kāffe-i ehl-i īmāna ᶜafv ve magfireti dileye ve hem dahi duᶜāda ilhāh eyleye ve mesᵓelesini büyük ettire, zīrā ki Hakk subhānehu ve taᶜālāya bir nesne ᶜazīm olamaz, kula nisbetle her ne kadar ᶜazīm olur ise olsun Kerīm-i keremkāra be-gāyet hakīr ve cüzᵓī bir şeydir, onun üzerine bir nesne güç ve ᶜasīr ve ᶜazīm ve kebīr olamaz. Mutarrıf b. ᶜAbdullāh ᶜarefede olduğu hālde "اَللَّهُمَّ لَا تَرُدَّ الْجَمِيعَ مِنْ أَجْلِي" demiştir, yaᶜnī "Yā rabbi, bu kāffe-i huccācı benden ötürü nehy ve hāib çevirme." İşte günāhını o mertebede gözünde ᶜazīm görmüş ki sanki onun yüzünden o huccāc mahrūm-ı ᶜafv u magfiret olmak derecesi kadar bir günāhı vardır ki bu sūretle onu büyük görüp benim için hıvān-ı merhamet ü gufrānından bu nice kullarını tehī-dest ve dil-şikest ve hāib döndürme diyerek duᶜā etmiştir. Ve dahi Bekr-i Muzenī ᶜaleyhi'r-rahme dedi ki: "ᶜArefe'de bir ādem demiş ki ben ehl-i ᶜArafāt'a baktım ki ben içlerinde bulunmamış olsaydım onlara husūl-i ᶜafv u magfireti zann ettim." Yaᶜnī o mertebede günāhını büyütmüş ki ehl-i ᶜArafāt'ta onun gibi bir mücrim görememiştir ki böyle bir günāhkārdır ki onun yüzünden huccāc-ı müslimīn ᶜafv ve magfiretten mahrūm olacak gibi görmüş, hālbuki bu kelām hakīkat üzere olmayıp ancak taᶜzīm-i mesᵓelesinden kināye bir kelāmdır. İşte mevkif-i mezkūrda gerektir ki bu sūretle

hor ve hakīr durup cürm ve kusūrunu ᶜazīm görerek onun ᶜafv ve magfiretini kemāl-i tazarruᶜ ve ilhāh ile dileye ve istigfār eyleye.

el-Cümletü's-Sābiᶜatu Fī Bakıyyeti Aᶜmāli'l-Hacci Baᶜde'l-Vukūfi Mine'l-Mebīti ve'r-Remyi ve'n-Nahri ve'l-Halki ve't-Tavāfi

[الجملة السابعة في بقية أعمال الحج بعد الوقوف من المبيت والرمي والنحر والحلق والطواف]

Ve yedinci cümle ise o dahi aᶜmāl-i haccın bakıyyesi beyānındadır ki baᶜde'l-vukūf ne sūretle ve nerede beytūtiyyet eder ve ne asl remy-i cimār eder ve ne vaktte kurbān keser [42] ve nerede ve ne vaktte tırāş olur ve nice ve ne vaktte ziyāret için tavāf eder, işte bu aᶜmālin beyānı bu cümlede zikr olacaktır. Şöyle ki:

[فإذا أفاض من عرفة بعد غروب الشمس فينبغي أن يكون على السكينة والوقار وليجتنب وجيف الخيل وإيضاع الإبل كما يعتاده بعض الناس فإن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن وجيف الخيل وإيضاع الإبل "اِتَّقُوا اللهَ وَسِيرُوا سَيْرًا جَمِيلًا لَا تَطَؤُوا ضَعِيفًا وَلَا تُؤْذُوا مُسْلِمًا"]

ᶜArefe'den güneşin gurūbundan sonra ifāza edince gerektir ki sekīnet ve vakār üzerine gidip baᶜzu'n-nās ettiği ᶜādet gibi ılgar ile gitmeye, yaᶜnī esbini ve devesini seğirtip sürᶜatle kaçarak gitmeye, zīrā Resūl-i ekrem sallallāhu ᶜaleyhi ve sellem vecīf-i hayl ve īzāᶜ-ı ibilden nehy edip buyurmuş ki:[54] "اِتَّقُوا اللهَ وَسِيرُوا سَيْرًا جَمِيلًا لَا تَطَؤُوا ضَعِيفًا وَلَا تُؤْذُوا مُسْلِمًا" ki hulāsa-i meᵓāli: "Siz Zāt-ı Zü'l-Celāl'in gazabından ittikāᵓ edip nefsinizi vikāye ediniz ki ᶜArefe'den ifāza ettiğiniz vaktte seyr-i cemīl ile seyr ediniz, yaᶜnī yavaş yavaş gidiniz ki yolda bir zaᶜīfi çiğnemeyesiz ve bir müslime ezāᵓ verip onu rencīde etmeyesiz."

[فإذا بلغ المزدلفة اغتسل لها لأن المزدلفة من الحرم فليدخله بغسل وإن قدر على دخوله ماشيًا فهو أفضل وأقرب إلى توقير الحرم ويكون في الطريق رافعًا صوته بالتلبية فإذا بلغ المزدلفة قال "اَللَّهُمَّ إِنَّ هَذِهِ مُزْدَلِفَةُ جَمَعْتَ فِيهَا أَلْسِنَةً مُخْتَلِفَةً تَسْأَلُكَ حَوَائِجَ مُؤْتَنِفَةً فَاجْعَلْنِي مِمَّنْ دَعَاكَ فَاسْتَجَبْتَ لَهُ وَتَوَكَّلَ عَلَيْكَ فَكَفَيْتَهُ"]

---

54 *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/637, no: 1709.

Ve çün Müzdelife'ye varır, gerektir ki onda bir gusl ede, zīrā ki Müzdelife harem-i şerīftendir ki ona gusl ile dāhil olmak gerektir ve kudreti var ise yayan yürüyüp girmesi efdaldir ve harem-i şerīfin tevkīrine akrebdir. Ve esnā-i tarīkte dahi refᶜ-i savt ile telbiye ederek gide ve Müzdelife'ye bālig ve vāsıl olıcak "اَللَّهُمَّ إِنَّ هَذِهِ مُزْدَلِفَةُ جَمَعْتَ فِيهَا أَلْسِنَةً مُخْتَلِفَةً تَسْأَلُكَ حَوَائِجَ مُؤْتَنِفَةً فَاجْعَلْنِي مِمَّنْ دَعَاكَ فَاسْتَجَبْتَ لَهُ وَتَوَكَّلَ عَلَيْكَ فَكَفَيْتَهُ" diye ki hulāsa-i meʾāli: "Yā rabbi, Müzdelife işte budur, içinde elsine-i muhtelife cemᶜ olup havāic-i müʾtenife senden dilerler, beni dahi duᶜāsını icābet ve kabūl ettiğin ādemlerden ve senin üzerine tevekkül edip senden kifāyet bulanlardan eyle." Yaᶜnī benim duᶜāmı dahi kabūl buyurup beni zümre-i mütevekkilīn ü müktefīnden eyle demektir.

[ثم يجمع بين المغرب والعشاء بمزدلفة [في] وقت العشاء قاصرًا له بأذان وإقامتين ليس بينهما نافلة ولكن يجمع نافلة المغرب والعشاء والوتر بعد الفريضتين ويبدأ بنافلة المغرب ثم بنافلة العشاء كما في الفريضتين فإن ترك النوافل في السفر خسران ظاهر وتكليف إيقاعها في الأوقات إضرار وقطع للتبعية بينهما وبين الفرائض فإذا جاز أن يؤدي النوافل مع الفرائض بتيمم واحد بحكم التبعية فبأن يجوز أداؤهما على حكم الجمع بالتبعية أولى ولا يمنع من هذا مفارقة النفل للفرض في جواز أدائه على الراحلة لما أو مأنا إليه من التبعية والحاجة]

Ve ondan sonra magrib namāzı ile yatsı namāzı beyninde vakt-i ᶜişāda Müzdelife'de cemᶜ edip ikisi bir ezān ve iki ikāmet ile kılar ve yatsı namāzı maksūre yaᶜnī iki rekᶜat kılar, aralarında nāfileyi kılmaz, lākin farīzanın edāsından sonra magribin nāfilesiyle yatsı namāzının nāfilesi beyninde dahi cemᶜ eder ve ikisi birlikte kıldıktan sonra vitr namāzını dahi edāʾ eder ki magrib nāfilesiyle başlayıp bedʾ eder de sonra yatsı namāzının nāfilesini kılar ve ᶜakībl erinde vitri kılar, nitekim farīzaları kılmış, zīrā seferde nāfilenin terki zāhir bir hüsrāndır ve evkātlarında īkāᶜlarının teklīfi dahi hem ızrārdır ve hem dahi nāfile ile farz beyninde olan tābiᶜiyyete katᶜ etmektir. Teyemmüm-i vāhidle bi-hükmi't-tebeᶜiyye ferāiz ile nevāfili kılmak cāiz olunca nevāfili dahi ferāizin cemᶜi hükmünde bi-hükmi't-tebeᶜiyye cemᶜ etmeğin cevāzı bi-tarīki'l-evlā olur. Ve rāhile üzerine nāfile ile farzın beyninde vākiᶜ olan müfārakat

bunları menᶜ etmez ki onun rāhile üzerine edāsı cāiz olur, çünkü īmā ve işāretimizden maᶜlūm olmuştur ki nāfilelerin cevāz-ı cemᶜleri hükm-i tebeᶜiyyet ve zarūret-i hācettendir.

[ثم يمكث تلك الليلة بمزدلفة وهو مبيت نسك ومن خرج منها في النصف الأول من الليل ولم يبت فعليه دم وإحياء هذه الليلة الشريفة من محاسن القربات لمن يقدر عليه ثم إذا انتصف الليل يأخذ في التأهب للرحيل ويتزود الحصى منها ففيها أحجار رخوة فليأخذ سبعين حصاة فإنها قدر الحاجة ولا بأس بأن يستظهر بزيادة فربما يسقط منه بعضها ولتكن الحصى خفيفًا بحيث يحتوي عليه أطراف البراجم]

Sonra o gece Müzdelife'de beytūtet eder ve o beytūtiyyet, beytūtiyyet-i menzil olmayıp ancak beytūtiyyet-i nüsük ü ᶜibādettir, hattā nısfu'l-leylden evvel ondan çıkıp giderse cināyet işlemiş olur, üzerine bir kurbān kesmek vācib olur, çünkü vācibi terk etmiş olur. Ve o gecenin ihyāsı muktedir olan kimseye mehāsin-i kurubāttandır. Ve gece yarısı olunca rıhlete tedārük görüp ondan yetmiş ᶜaded hasā yaᶜnī ufacık taşları berāberce alır, zīrā Müzdelife'de gevşek taşlar vardır ve yetmiş ᶜaded ona kifāyet eder ve baᶜzının düşüp noksān olmak ihtimāli için yetmiş ᶜadedden ziyāde alsa dahi beᵓsi yoktur, fakat o ufacık taşlar sebük ve hafīfçe ola, tā ki ona etrāf-ı berācim muhtevī ola.

[ثم ليغلس بصلاة الصبح وليأخذ في المسير حتى إذا انتهى إلى المشعر الحرام وهو آخر المزدلفة فيقف ويدعو إلى الإسفار ويقول [٤٣] "اَللّٰهُمَّ بِحَقِّ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَالْبَيْتِ الْحَرَامِ وَالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالرُّكْنِ وَالْمَقَامِ أَبْلِغْ رُوحَ محمدٍ مِنَّا التَّحِيَّةَ وَالسَّلَامَ وَأَدْخِلْنَا دَارَ السَّلَامِ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ"]

Ve dahi sabāh namāzını karanlıkla erkence Müzdelife'de kılıp yola çıkar, Meşᶜarü'l-Harām'a doğru seyr edip gider. Ve çün Meşᶜarü'l-Harām'a varıp vāsıl olur ki Müzdelife'nin āhiridir, onda isfāra kadar yaᶜnī sabāh ışıklığının zuhūruna dek orada durup duᶜā okur, diye ki: "اَللّٰهُمَّ بِحَقِّ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَالْبَيْتِ الْحَرَامِ وَالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالرُّكْنِ وَالْمَقَامِ أَبْلِغْ رُوحَ محمدٍ مِنَّا التَّحِيَّةَ وَالسَّلَامَ وَأَدْخِلْنَا دَارَ السَّلَامِ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ" ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, Meşᶜarü'l-Harām ve Beytü'l-Harām ve şehrü'l-harām ve

rükn ve makām hürmetlerine Muhammedü'l-Mustafā ᶜaleyhi't-tahiyye ve's-selāmın rūhuna bizden salāt ve selāmı teblīg buyurup bizi dahi Dārü's-Selām'a dāhil eyle. Sen ey celāl ve ikrām sāhibi, işbu duᶜāmızı lutf ve kereminle kabūl eyle."

[ثم يدفع منها قبل طلوع الشمس حتى ينتهي إلى موضع يقال له وادي محسر فيستحب له أن يحرك دابته حتى يقطع عرض الوادي وإن كان راجلا أسرع في المشي]

Ondan sonra güneş tulūᶜundan akdem Meşᶜarü'l-Harām'dan dahi çıkıp yolda gide, tā ki Vādī-i Muhassir denilen mevziᶜe vara ve o vaktte ᶜarz-ı vādīyi kesip geçinceye dek ona müstehabb odur ki süvār ise hayvānını depretip tīzce ve sürᶜatçe geçe ve piyāde gitmiş ise kezālik ayağını kaldırıp sürᶜatçe yürüye.

[ثم إذا أصبح يوم النحر خلط التلبية بالتكبير فيلبي تارة ويكبر أخرى فينتهي إلى منى ومواضع الجمرات وهي ثلاثة فيتجاوز الأولى والثانية فلا شغل له معهما يوم النحر حتى ينتهي إلى جمرة العقبة وهي على يمين مستقبل القبلة في الجادة والمرمى مرتفع قليلا في سفح الجبل وهو ظاهر بمواقع الجمرات]

Ondan sonra yevm-i nahrın sabāhında telbiye ile tekbīri yekdīgerine karıştırıp mecmūᶜ olarak telbiye ve tekbīr eder ki bir kerre telbiye eder ve dīger kerre tekbīr eder ve böylece telbiye ve tekbīr ederek Minā'ya varıp mevāziᶜ-i cemerāta gide. Cemerāt yerleri dahi üçtür. Kendisi o günde yaᶜnī yevm-i nahrda birinci ve ikinci cemrelerle işi yoktur, onları geçip cemre-i ᶜakabeye savuşup gider. Cemre-i ᶜakabe cāddede müstakbil-i kıblenin yemīni üzerine düşer, yaᶜnī cāddede kıbleye karşı duran ādemin sağ koluna gelir. Ve mahall-i remy ise dağ eteğinde azacık yüce ve mürtefiᶜ bir yerdir. Mevākiᶜ-i cemerāt ile orası zāhir ve nümāyān bir mahaldir.

[ويرمي جمرة العقبة بعد طلوع الشمس بقدر رمح وكيفيته أن يقف مستقبلًا القبلة وإن استقبل الجمرة فلا بأس ويرمي سبع حصيات رافعًا يده ويبدل التلبية بالتكبير ويقول مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ "اَللّٰهُ أَكْبَرُ عَلَى طَاعَةِ الرَّحْمَنِ وَرَغْمَ الشَّيْطَانِ اللّٰهُمَّ تَصْدِيقًا بِكِتَابِكَ وَاتِّبَاعًا لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ"]

Ve o vechle cemre-i ᶜakabeye varıp durunca gerektir ki yevm-i mezkūrdan güneş bir mızrak boyu mürtefiᶜ olup vakt-i kerāhet geçince kıbleye karşı dura ve eger cemreye karşı durursa yine beᵓsi yoktur. Ve cemreye yedi ᶜāded taş birer birer atıp remy ede ve remy edicek elini kaldırır ve telbiyeyi tekbīre değiştirip tebdīl eder, yaᶜnī telbiye yerinde tekbīr okur ki bir dahi telbiye etmez. Ve her bir taşı atınca ”اَللّٰهُ أَكْبَرُ عَلَى طَاعَةِ الرَّحْمَنِ وَرَغْمَ الشَّيْطَانِ اللَّهُمَّ تَصْدِيقًا بِكِتَابِكَ وَاتِّبَاعًا لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ“ deyip duᶜāyı okur ki hulāsa-i meᵓāli: “Ben kitāb-ı mübīne tasdīkan ve peygamber-i zī-şānın sünnetine ittibāᶜan tāᶜat-i Rahmān ve ragm-ı şeytān üzere Allāhu ekber deyip şeytānı recm ve bu cemreyi remy ederim” demektir.

[فإذا رمى قطع التلبية والتكبير إلا التكبير عقيب فرائض الصلوات من ظهر يوم النحر إلى عقيب الصبح من آخر أيام التشريق ولا يقف في هذا اليوم للدعاء بل يدعو في منزله]

Ve cemre-i ᶜakabeyi remy ettikten sonra salavāt-ı mefrūzanın ᶜakīblerinde yevm-i nahrın öylesi namāzından eyyām-ı teşrīkın āhir günü sabāhının namāzı ᶜakībine kadar tilāveti vācib olan tekbīrātın mā-ᶜadāsını ve telbiyenin kırāᵓetini kesip katᶜ eder, yaᶜnī cemre-i ᶜakabenin remyinden sonra artık kırāᵓet-i telbiye vü tekbīr onun üzerine vācib kalmaz, fakat salavāt-ı mefrūzanın ᶜakīblerinde eyyām-ı teşrīkte yalnız tekbīr eder ki o tekbīr vācib kalır.

[وصفة التكبير أن يقول ”اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ اللّٰهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ كَثِيرًا وَسُبْحَانَ اللهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ صَدَقَ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ“]

Ve tekbīrin sıfatı ise o dahi budur ki Allāhu ekber kelimesini üç kerre okuya ve baᶜdehu kebīren vel-hamdülillāhi kesīren ilh. hamd ve tesbīh ve tehlīl kelimāt-ı tayyibātı ile mezc ve āyet ve senāᵓ ile derc ve kelime-i tevhīd ve tekbīr ile hatm eder. Ve bu sıfatla tekbīr okumak mezheb-i Şāfiᶜī’nin ihtiyārı olup ammā mezheb-i Hanefī üzerine sıfat-ı tekbīr ise ”اللهُ اَكْبَرُ اللهُ اَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ اَكْبَرُ اللهُ اَكْبَرُ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ“ dir ki Hazret-i Halīlü’r-Rahmān İbrāhīm ᶜaleyhi’s-selāmın üzerine mervī ve

meᵓsūr olan tekbīrin sıfatıdır ve maᶜānīsi maᶜrūf ve herkese mefhūm ve maᶜlūm idüğünden terceme-i elfāzına hācet görülememiştir.

[ثم ليذبح الهدي إن كان معه والأولى أن يذبح بنفسه وليقل "بسم اللهِ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ اللَّهُمَّ مِنْكَ وَبِكَ وَإِلَيْكَ تَقَبَّلْ مِنِّي كَمَا تَقَبَّلْتَ مِنْ خَلِيلِكَ إِبْرَاهِيمَ"]

Ve ondan sonra hedyi keser, yaᶜnī udhiyyesi berāberce ise onu dahi kesip boğazlar ve muktedir olduğu hālde kendi yediyle zebh edip diye ki: "بسم اللهِ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ اللَّهُمَّ مِنْكَ وَبِكَ وَإِلَيْكَ تَقَبَّلْ مِنِّي كَمَا تَقَبَّلْتَ مِنْ خَلِيلِكَ إِبْرَاهِيمَ" ki evlāsı budur, yaᶜnī bi'z-zāt onu boğazlayıp onda bir tevkīl etmeye. Ve ᶜinde'z-zebh işbu sūretle onun duᶜā okuyuşu yine mezheb-i Şāfiᶜī'nin ihtiyārıdır ve mezheb-i Hanefī'nin ihtiyārı ise o dahi sıfatı budur ki: "اَللَّهُمَّ هَذَا مِنْكَ وَلَكَ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ بِسْمِ اللهِ وَاللهُ اَكْبَرُ" deyip boğazlar ve baᶜdehu "اَللَّهُمَّ تَقَبَّلْ هَذَا [٤٤] مِنِّي كَمَا تَقَبَّلْتَهُ مِنْ اِبْرَاهِيمَ خَلِيلِكَ وَمِنْ محمدٍ حَبِيبِكَ وَنَبِيِّكَ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ"

[والتضحية بالبدن أفضل ثم بالبقر ثم بالشاة والشاة أفضل من مشاركة ستة في البدنة أو البقرة والضأن أفضل من المعز قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "خَيْرُ الْأُضْحِيَّةِ اَلْكَبْشُ الْأَقْرَنُ وَالْبَيْضَاءُ أَفْضَلُ مِنَ الْغَبْرَاءِ وَالسَّوْدَاءِ" وقال أبو هريرة البيضاء أفضل في الأضحى من دم سوداوين وليأكل منه إن كانت مِنْ هَدْيِ التَّطَوُّعِ]

Ve beden[e] ile yaᶜnī deve ile tadhiye etmek efdaldir. Ve ondan sonra koyun, keçiden efdaldir ve koyun ile tadhiye etmek bedenede altı kişi ile müşāreket etmekten efdaldir ve kezālik koyun ile tadhiye eylemek inekte altı kişi ile şerīk olmaktan efdaldir. Ve daᵓn ile yaᶜnī koyun ile tadhiye etmek maᶜz ile yaᶜnī keçi ile tadhiye etmekten efdal olduğuna delīl, ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin "خَيْرُ الْأُضْحِيَّةِ اَلْكَبْشُ الْأَقْرَنُ وَالْبَيْضَاءُ أَفْضَلُ مِنَ الْغَبْرَاءِ وَالسَّوْدَاءِ"[55] diye buyurduğu hadīs-i şerīftir ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Udhiyyenin hayrlısı ancak boynuzlu koçtur ve beyāz renkli koyun siyāh ve bozrak renkli koyundan efdaldir." Ebū Hüreyre ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki: "Udhiyyede beyāz koyun iki siyāh

---

55 Ebū Dāvūd, Cenāiz, 30, no: 3156; Tirmizī, Edāhī, 17, no: 1517; İbn Māce, Edāhī, 4, no: 3130; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 8/163, no: 7681.

koyunların kanlarından efdaldir." Ve zebh ettiği hedy eger tetavvuᶜ ise onun etinden yer, yaᶜnī hedy-i tetavvuᶜun gūştundan yemek cāizdir, belki müstehabbdır ki şānında "فَكُلُوا مِنْهَا" emr-i şerīfi vārid olmuştur.

[ولا يضحين بالعرجاء والجدعاء والعضباء والجرباء والشرقاء والخرقاء والمقابلة والمدابرة والعجفاء والجدع في الأنف والأذن للقطع منهما والعضب في القرن وفي نقصان القوائم والشرقاء المشقوقة الأذن من فوق والخرقاء من أسفل والمقابلة المخروقة في الأذن من قدام والمدابرة من خلف والعجفاء المهزولة التي لا تنقى أي لا مخ فيها من الهزال]

Ve topal ve burun ve kulağı kesik veyāhūd boynuzu kırık veyā ayakları eksikli veyā aşağıdan veyāhūd yukarıdan kulağı yarık ve önden veyāhūd arkadan kulağı delikli veyā yırtıklı ve uyuzlu ve be-gāyet zaᶜīf ve bī-dimāg hayvān ile tadhiye etmeye, yaᶜnī ᶜayblı hayvānı kurbān kesmeye ki udhiyyenin hayvānı ᶜuyūb-ı mezkūreden sālim olmak gerektir.

[ثم ليحلق بعد ذلك والسنة أن يستقبل القبلة ويبتدىء بمقدم رأسه فيحلق الشق الأيمن إلى العظمين المشرفين على القفا ثم ليحلق الباقي ويقول "اَللَّهُمَّ أَثْبِتْ لِي بِكُلِّ شَعْرَةٍ حَسَنَةً وَامْحُ عَنِّي بِهَا سَيِّئَةً وَارْفَعْ لِي بِهَا عِنْدَكَ دَرَجَةً" والمرأة تقصر الشعر والأصلع يستحب له إمرار الموسى على رأسه وَمَهْمَا حَلَقَ بَعْدَ رَمْيِ الْجَمْرَةِ فَقَدْ حَصَلَ له التحلل الأول وحل له كل المحذورات إِلَّا النِّسَاءَ وَالصَّيْدَ]

Ve dahi ondan sonra başını tırāş eder, yaᶜnī remy-i cemre-i ᶜakabe ve zebh-i udhiyyeden sonra başını tırāş etmek gerektir. Ve vech-i mesnūnu budur ki kıbleye karşı otura ve başı önünden başlayıp sağ tarafını kafasına müşrif olan iki kemiğe kadar tırāş ede, baᶜdehu bakıyyesini yaᶜnī sol tarafını tırāş eder ve bu duᶜāyı okuya: "اَللَّهُمَّ أَثْبِتْ لِي بِكُلِّ شَعْرَةٍ حَسَنَةً وَامْحُ عَنِّي بِهَا سَيِّئَةً وَارْفَعْ لِي بِهَا عِنْدَكَ دَرَجَةً" Yaᶜnī: "Yā rabbi, bana her bir kıl ile bana bir hasene sebt-i defter eyle ve her bir şaᶜre ile defter-i seyyiʾātımdan bir seyyiʾeyi bana mahv eyle ve dahi her bir kıl ile bana bir derece refᶜ eyle" demektir. Ve hatun kişi ise onun saçından yaᶜnī saçı ucundan bir parça kırpar, çünkü hatun kişiye baş tırāş etmek yoktur, ancak kısaltmak vardır. Ve başının tepesinde ve önünde saçı olmayan kimse yine usturayı başı üzerine geçire. Çün başını tırāş etti, o vakt

ona birinci tahallül hāsıl oldu, ihrām ile üzerine mahzūr olan nesnelerin kāffesi ona helāl olur, fakat takarrüb-i nisā ve sayd henüz ona helāl olmamış olur, yaʿnī nisāyı vatʾ etmek ve avı avlamaktan gayrı kāffe-i mahzūrātın istiʿmāli ona mübāh olur ve o iki şeyʾ tavāf-ı ziyāreti edāʾ ettikten sonra ona helāl olacaktır.

[ثم يفيض إلى مكة ويطوف كما وصفناه وهذا الطواف طواف ركن في الحج ويسمى طواف الزيارة وأول وقته بعد نصف الليل من ليلة النحر وأفضل وقته يوم النحر ولا آخر لوقته بل له أن يؤخر إلى أي وقت شاء ولكن يبقى مقيدا بعلقة الإحرام فلا تحل له النساء إلى أن يطوف فإذا طاف تم التحلل وحل الجماع وارتفع الإحرام بالكلية ولم يبقإلا رمي أيام التشريق والمبيت بمنى وهي واجبات بعد زوال الإحرام على سبيل الاتباع للحق وكيفية هذا الطواف مع الركعتين كما سبق في طواف القدوم فإذا فرغ من الركعتين فليسع كما وصفنا إن لم يكن سعى بعد طواف القدوم وإن كان قد سعى فقد وقع ذلك ركنًا فلا ينبغي أن يعيد السعي]

Ve ondan sonra yaʿnī baʿde'l-halk Mekke-i mükerremeye ifāza ede, yaʿnī tavāf-ı rükn için Mekke'ye gelir ve tavāf-ı kudūmda vasf ettiğimiz vech üzere Beyt-i mükerreme tavāf ede ki bu tavāf haccda tavāf-ı rükndür ve tavāf-ı ziyāret tesmiye olunur. Ve bunun vakti leyle-i nahrdan nısfu'l-leylden başlar yaʿnī ibtidāʾ vakti o gecenin yarısından sonradır ve efdali yevmü'n-nahrdır yaʿnī zi'l-hiccenin onuncu günüdür ve vaktine āhir yoktur, dilediği vakte kadar teʾhīr edebilir, fakat ihrāmın ʿalākasıyla bağlı kalır ki onu tavāf etmedikçe vatʾ-i nisāʾ ve sayd ona helāl olmaz. Ve çün bu tavāfı dahi edāʾ eder, tamāmen ihrāmdan tahallül etmiş olur ve cimāʿ etmek ona helāl olur ki külliyyen ihrāmı mürtefiʿ olur ve üzerine menāsik-i haccdan eyyām-ı teşrīkın remyi ve Minā'nın beytūtiyyetinden gayrı bir şeyʾ kalmaz ki bunlar yaʿnī eyyām-ı teşrīkın remyi ve Minā'nın beytūtiyyeti zevāl-i ihrāmdan sonra hacca ʿalā-sebīli'l-ittibāʿ vāciblerdir. Ve bu tavāfın keyfiyyeti ile rekʿateyn-i tavāf keyfiyyeti tavāf-ı kudūmda sebkat ettiği vech üzeredir ki tavāf-ı kudūmda o iki rekʿat namāzı nice kıldıysa yine öylece kılar. Ve eger tavāf-ı kudūmda [45] saʿy etmiş ise o saʿy rükn vākiʿ olmuş olur, bir dahi onun iʿādesi üzerine lāzım gelmez, onu iʿāde etmemek gerektir.

[وأسباب التحلل ثلاثة الرمي والحلق والطواف الذي هو ركن ومهما أتى باثنين من هذه الثلاثة فقد تحلل أحد التحللين ولا حرج عليه في التقديم والتأخير بهذه الثلاث مع الذبح ولكن الأحسن أن يرمى ثم يذبح ثم يحلق ثم يطوف]

Ve esbāb-ı tahallül üçtür: Remy-i cemre ve tırāş olmak ve tavāf-ı rükn etmek. Ve her ne vakt işbu esbāb-ı selāseden iki esbābı icrāʾ eder ise o vaktte iki tahallülün birisi vākiᶜ olur, yaᶜnī ihrāmından birinci tahallül ile mütehallil olmuş olur ve yekdīgere vākiᶜ olacak takdīm ve teʾhīrlerinde bir harec olmaz, yaᶜnī yekdīgeri üzerine takdīm veyāhūd teʾhīr eylerse günāhkār olmaz velākin ahsen ve iyisi odur ki evvelā cemreyi remy eder sonra kurbānı boğazlar sonra tırāş olur ve ondan sonra Beyt-i mükerreme tavāf eder ki vech-i mesnūnu budur.

[والسنة للإمام في هذا اليوم أن يخطب بعد الزوال وهي خطبة وداع رسول الله صلى الله عليه وسلم ففي الحج أربع خطب خطبة يوم السابع وخطبة يوم عرفة وخطبة يوم النحر وخطبة يوم النفر الأول وكلها عقيب الزوال وكلها إفراد إلا خطبة يوم عرفة فإنها خطبتان بينهما جلسة]

Ve dahi imāma mesnūndur ki bu günde dahi baᶜde'z-zevāl bir hutbe okuya ki bu hutbe ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin hutbe-i vedāᶜıdır ve böyle olunca haccda dört hutbe olur ki Zi'l-hiccenin yedinci gününde bir hutbe ve yevm-i ᶜarefede ki dokuzuncu günüdür, bir hutbe ve yevm-i nahrda ki onuncu günüdür, bir hutbe ve nefr-i evvel gününde dahi bir hutbedir ve kāffesi zevāl-i şemsten sonradır. Ve yevm-i ᶜarefenin hutbesi mā-ᶜadāsından kāffesi ifrāddır, yaᶜnī birer hutbedir ammā yevm-i ᶜarefede iki hutbedir ki aralarında bir celse-i hafīfe vardır.

[ثم إذا فرغ من الطواف عاد إلى منى للمبيت والرمي فيبيت تلك الليلة بمنى وتسمى ليلة القر لأن الناس في غد يقرون بمنى ولا ينفرون فإذا أصبح اليوم الثاني من العيد وزالت الشمس اغتسل للرمي وقصد الجمرة الأولى التي تلي عرفة وهي على يمين الجادة ويرمي إليها بسبع حصيات فإذا تعداها انحرف قليلا عن يمين الجادة ووقف مستقبل القبلة وحمد الله تعالى وهلل وكبر ودعا مع حضور القلب وخشوع الجوارح ووقف مستقبل القبلة قدر قراءة سورة البقرة مقبلًا على الدعاء]

Ve dahi ondan sonra tavāf-ı ziyāretten fārig olunca mebīt ve remy-i cimār için Minā'ya ᶜavdet ede ve o gece onda beytūtiyyet ede. Ve ferdāsı günü ᶜālem-i Minā'da karār kılıp sākin olacakları haysiyyetle bu geceye leyle-i karr tesmiye olunmuştur, yaᶜnī karār gecesi ona ism konulmuştur, çünkü ferdāsı gününde huccāc ondan nefret etmezler. Ve bayramın ikinci sabāhı olunca vasat-ı semāda güneş zevāle başlamasıyla kendisi dahi remy için gusl eder ve cemre-i ūlāyı kasd edip yanına gider. Cemre-i ūlā yemīn-i cāddede vākiᶜ olup ᶜarefeye yakındır. Ve o cemreye yedi ᶜaded taşı birer birer vech-i meşrūh üzere atıp remy ve ilkā ede ve ondan geçince yemīn-i cāddeden azacık inhirāf edip kıbleye müteveccih durup Zāt-ı Zü'l-Celāl'e hamd ve teşekkür ederek tehlīl ve tekbīr eyleye ve dilediği duᶜāyı okuya, fakat huzūr-ı kalb ve huşūᶜ-ı cevārih ile duᶜā ede ve dahi kıbleye karşı sūre-i Bakara okunacak kadar durup duᶜā üzerine ikbāl ve teveccüh kıla.

[ثم يتقدم إلى الجمرة الوسطى ويرمي كما رمى الأولى ويقف كما وقف للأولى ثم يتقدم إلى جمرة العقبة ويرمي سبعا ولا يعرج على شغل بل يرجع إلى منزله ويبيت تلك الليلة بمنى وتسمى هذه الليلة ليلة النفر الأول ويصبح فإذا صلى الظهر في اليوم الثاني من أيام التشريق رمى في هذا اليوم إحدى وعشرين حصاة كاليوم الذي قبله ثم هو مخير بين المقام بمنى وبين العود إلى مكة]

Ve ondan sonra yaᶜnī cemre-i ūlāyı remy ettikten sonra cemre-i vustāya tekaddüm edip yaᶜnī ortadaki cemreye gider ve cemre-i ūlāyı remy ettiği gibi onu dahi remy edip ve cemre-i ūlāda durduğu gibi dura. Ve ondan sonra cemre-i ᶜakabeye tekaddüm edip onda dahi yedi ᶜaded taşı remy ede ve o günde dīger bir iş ile meşgūl olmayıp ancak nāzil bulunduğu mahalle dönüp orada beytūtiyyet ede. Ve bu geceye leyle-i nefr-i evvel ad konulmuştur yaᶜnī nefr-i evvel gecesi tesmiye olunmuştur. Ve çün sabāh olup öyle namāzı kıldıktan sonra kezālik bu günde dahi ki eyyām-ı teşrīkın ikinci günüdür, cimār-ı selāse-i mezkūreyi taᶜrīf-i mesbūk üzere geçmiş günün remyi gibi yirmi bir taş ile remy edip ondan sonra muhayyer kalır, dilerse yine Minā'da durur ve dilerse Mekke-i mükerremeye ᶜavdet eder.

[فإن خرج من منى قبل غروب الشمس فلا شيء عليه وإن صبر إلى الليل فلا يجوز له الخروج بل لزمه المبيت حتى يرمي في يوم النفر الثاني أحدا وعشرين حجرا كما سبق وفي ترك المبيت والرمي إراقة دم وليتصدق باللحم وله أن يزور البيت في ليالي منى بشرط أن لا يبيت إلا بمنى كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يفعل ذلك وَلَا يَتْرُكَنَّ حُضُورَ الْفَرَائِضِ مَعَ الْإِمَامِ فِي مسجد الخيف فإن فضله عظيم]

Ve eger o günde gurūb-ı şemsten evvel çıkıp Mekke'ye giderse üzerine bir nesne vācib olmaz, ammā eger geceye kalırsa o vakt ona cevāz-ı hurūc yoktur, gerektir ki onda beytūtiyyet ede. Ve nefr-i sānī gününde dahi vech-i mesbūk üzere icmār-ı selāseye yirmi bir taşı [46] remy ede. Ve geceye kalıp remy etmeksizin Mekke-i mükerremeye varıp remy-i cimār ve mebīti terk ederse üzerine bir koyun kesmek vācib olur, yaᶜnī bir kurbānı boğazlayıp gūştu fukarāya tasadduk ede. Ve Minā'da beytūtiyyet etmek şartıyla leyālī-i Minā'da Beyt-i mükerremin ziyāretine varmak ona cāiz olur. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz Minā gecelerinde beyti ziyāret ederdi ve Minā'da yine beytūtiyyet eder idi, yaᶜnī gidip ziyāret edip gelirdi. Ve Mescid-i Hīf'te huzūr-ı cemāᶜati terk etmemeli, hemīşe gidip salāt-ı mefrūzayı maᶜa'l-imām cemāᶜatle kıla, huzūr-ı cemāᶜati terk etmeye, zīrā ki fazlı ᶜazīmdir.

[فإذا أفاض من منى فالأولى أن يقيم بالمحصب من منى ويصلي العصر والمغرب والعشاء ويرقد رقدة فهو السنة رواه جماعة من الصحابة رضي الله عنهم فإن لم يفعل ذلك فلا شيء عليه]

Ve Minā'dan ifāza edince gerektir ki Muhassab nām mahalde ikāmet edip onda ᶜasr ve magrib ve ᶜişā namāzlarını kılıp onda dahi bir rakdecik yaᶜnī bir uykucuk uy[u]ya, evlā odur ve mesnūn idüğü dahi sahābeden bir cemāᶜat rivāyet etmiştir ve eger bunu işlemezse onun üzerine bir şey vācib olmaz, fakat sünneti terk etmiş olur ve evlānın hilāfında bulunmuş olur.

el-Cümletü's-Sāminetü Fī Sıfati'l-ᶜUmreti ve Mā-Baᶜdehā İlā Tavāfi'l-Vedāᶜi

[الجملة الثامنة في صفة العمرة وما بعدها إلى طواف الوداع]

Ve sekizinci cümle ise o dahi sıfat-ı ᶜumre ile ᶜumrenin mā-baᶜdinde olan tavāf-ı vedāᶜın beyānındadır ki bu cümle ᶜumre ve tavāf-ı sadrın beyān-ı keyfiyyetlerine şāmildir. Şöyle ki:

[من أراد أن يعتمر قبل حجه أو بعده كيفما أراد فليغتسل ويلبس ثياب الإحرام كما سبق في الحج ويحرم بالعمرة من ميقاتها وأفضل مواقيتها الجعرانة ثم التنعيم ثم الحديبية وينوي العمرة ويلبي ويقصد مسجد عائشة رضي اللهعنها ويصلي ركعتين ويدعو بما شاء ثم يعود إلى مكة وهو يلبي حتى يدخل المسجد الحرام]

ᶜUmre etmek isteyen ādem dilerse haccdan evvel ve dilerse haccdan sonra her ne asl istediyse gerektir ki evvelā gusl ede ve siyāb-ı ihrāmı giye ki haccda mesbūk olan taᶜrīf mūcibince ihrāmı giye, fakat mīkātından ᶜumre ile ihrām ede. Efdal-i mevākīti ise evvelā Ciᶜrāne nām mahaldir ve ondan sonra Tenᶜīm nām mahaldir ve ondan sonra Hudeybiyye nām mahaldir ki orada ihrāmı giyip ᶜumreyi niyyet ede ve telbiyeyi okuyup Hazret-i ᶜĀişe radıyallāhu ᶜanhānın mescidine kasd edip gide, onda iki rekᶜat namāz kılıp dilediği edᶜiye ile duᶜāᵓ ede ve ondan sonra Mekke-i mükerremeye telbiye ederek ᶜavdet eyleye, tā ki Mescid-i Harām'a dāhil ola.

[فإذا دخل المسجد ترك التلبية وطاف سبعا وسعى سبعا كما وصفنا فإذا فرغ حلق رأسه وقد تمت عمرته والمقيم بمكة ينبغي أن يكثر الاعتمار والطواف وليكثر النظر إلى البيت]

Ve Mescid-i Harām'a girince telbiyeyi terk edip yedi kerre Beyt-i mükerremi tavāf ede ve yedi kerre beyne's-Safā ve'l-Merve saᶜy ede ve keyfiyyet-i tavāf ve saᶜy mesbūk olan vasf ve taᶜrīf mūcibince ola. Ve çün tavāf ve saᶜyden fārig olur, başını tırāş eder ve ᶜumresi tamām olmuş olur. Mekke'de mukīm olan kimselere gerektir ᶜumreleri çok getireler, hemīşe iᶜtimār ve tavāfını teksīr edip Beyt-i mükerreme dahi çok bakıp nazar edeler, zīrā ki nazar-ı beyt dahi ᶜibādettir.

[فإذا دخله فليصل ركعتين بين العمودين فهو الأفضل وليدخله حافيًا موقرًا قيل لبعضهم هل دخلت بيت ربك اليوم فقال والله ما أرى هاتين القدمين أهلًا للطواف حول بيت ربي فكيف أراهما أهلًا لأن أطأ بهما بيت ربي وقد علمت حيث مشيتا وإلى أين مشيتا]

Ve Beyt-i mükerreme dāhil olursa gerektir ki beyne'l-ᶜamūdeyn durup iki rekᶜat namāz kıla ki efdali odur ve yalın ayak girip be-gāyet onu tevkīr ve ihtirām ve taᶜzīm ede. Baᶜzı evliyāya denilmiş ki: "Sen bu günde rabbin hānesine dāhil oldun mu?" Cevābında demiş ki: "Ben vallāhi benim bu iki ayağımı tavāf-ı beyte ehl göremem, nerede kaldı ki derūn-ı hāneye!" Yaᶜnī ben onları duhūl-i beyte nice ehl görebilirim ve onlarla ben derūn-ı hāneyi nice basarım o hāl ile ki ben bilirim ki nice yürümüşler ve nereye yürümüşler.

[وليكثر شرب ماء زمزم وليستق بيده من غير استنابة إن أمكنه وليرتو منه حتى يتضلع وليقل "اَللَّهُمَّ اجْعَلْهُ شِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ وَسَقَمٍ وَارْزُقْنِي الْإِخْلَاصَ وَالْيَقِينَ وَالْمُعَافَاةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ" قال صلى الله عليه وسلم "مَاءُ زَمْزَمَ لِمَا شُرِبَ لَهُ" أي يشفي ما قصد به]

Ve dahi āb-ı zemzemin şürbünden teksīr ede, yaᶜnī zemzem suyunu çok içe ve onu kendi eliyle çekip çıkara, kimseyi onda yaᶜnī istikāsında istinābe etmeye mümkin olur ise, yaᶜnī istinābe etmeksizin istikāsı ona mümkin olur ise istikā ede. Ve'l-hāsıl kanacak kadar ondan içe ve diye ki: "اَللَّهُمَّ اجْعَلْهُ شِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ وَسَقَمٍ وَارْزُقْنِي الْإِخْلَاصَ وَالْيَقِينَ وَالْمُعَافَاةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ" ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, benim bu içtiğim zemzem suyu bana her bir derd ve dāᵓ ve sekamdan şifāᵓ eyle ve dünyā ve āhirette ihlās ve yakīn ve muᶜāfātı bana rızk ve nasīb ve kısmet eyle" ki haber-i sahīhte vārid olmuş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz āb-ı zemzem hakkında buyurmuş ki:[56] "مَاءُ زَمْزَمَ لِمَا شُرِبَ لَهُ" Yaᶜnī "Zemzem suyu her ne niyyet ve kasd ile içilirse o niyyet ve maksad onunla hāsıl olur." Sanki her bir emr ve murād ve maksada sebebdir ki her ne ᶜillet

56 İbn Māce, Menāsik, 78, no: 3062; *Musnedu* Ahmed, 3/357, no: 14849; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 1/259, no: 849; 4/139, no: 3815; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/646, no: 1739; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 6/29, no: 3832.

için içilirse o ʿillete şifāʾ olur, her bir derde dermāndır. [47]

el-Cümletü't-Tāsiʿatü Fī Tavāfi'l-Vedāʿi

[الجملة التاسعة في طواف الوداع]

Dokuzuncu cümle dahi tavāf-ı vedāʿın keyfiyyeti beyānında olup ona tavāf-ı sadr dahi denilir ki menāsik-i hacc ityānından sonra vākiʿ olur. Şöyle ki:

[مهما عنّ له الرجوع إلى الوطن بعد الفراغ من إتمام الحج والعمرة فلينجز أولا أشغاله وليشد رحاله وليجعل آخر أشغاله وداع البيت]

Her ne vakt ki rücūʿ-ı vatan yādına gelir, ʿazm-i sefer ona zāhir ve bādī olduysa gerektir ki itmām-ı hacc u ʿumreden fārig olduktan sonra işlerini görüp her bir maslahatı itmām ve incār etmekle rihālini bağlayıp hāzır ve müheyyā ede ve son işi vedāʿ-ı beyt eyleye.

[وَوَدَاعُهُ بأن يطوف به سبعا كما سَبَقَ وَلَكِنْ مِنْ غَيْرِ رَمَلٍ وَاضْطِبَاعٍ فَإِذَا فَرَغَ مِنْهُ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ خَلْفَ الْمَقَامِ وَشَرِبَ مِنْ مَاءِ زَمْزَمَ ثُمَّ يَأْتِي الْمُلْتَزَمَ وَيَدْعُو ويتضرع ويقول "اَللَّهُمَّ إِنَّ الْبَيْتَ بَيْتُكَ وَالْعَبْدَ عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدِكَ وَابْنُ أَمَتِكَ حَمَلْتَنِي عَلَى مَا سَخَّرْتَ لِي مِنْ خَلْقِكَ حَتَّى سَيَّرْتَنِي فِي بِلَادِكَ وَبَلَّغْتَنِي بِنِعْمَتِكَ حَتَّى أَعَنْتَنِي عَلَى قَضَاءِ مَنَاسِكِكَ فَإِنْ كُنْتَ رَضِيتَ عَنِّي فَازْدَدْ عَنِّي رِضًا وَإِلَّا فَمِنَ الْآنَ قَبْلَ تَبَاعُدِي عَنْ بَيْتِكَ هَذَا أَوَانُ انْصِرَافِي إِنْ أَذِنْتَ لِي غَيْرَ مُسْتَبْدِلٍ بِكَ وَلَا بِبَيْتِكَ وَلَا رَاغِبٍ عَنْكَ وَلَا عَنْ بَيْتِكَ اللَّهُمَّ أَصْحِبْنِي الْعَافِيَةَ فِي بَدَنِي وَالْعِصْمَةَ فِي دِينِي وَأَحْسِنْ مُنْقَلَبِي وَارْزُقْنِي طَاعَتَكَ أَبَدًا مَا أَبْقَيْتَنِي وَاجْمَعْ لِي خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ اَللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْ هَذَا آخِرَ عَهْدِي بِبَيْتِكَ الْحَرَامِ وَإِنْ جَعَلْتَهُ آخِرَ عَهْدِي فَعَوِّضْنِي عَنْهُ الْجَنَّةَ" وَالْأَحَبُّ أن لا يصرف بصره عن البيت حتى يغيب عنه]

Ve onun keyfiyyet-i vedāʿı ise remel ve ıdtıbāʿ etmeksizin vasf-ı mesbūk üzere yedi kerre Beyt-i mükerremin etrāfında dolaşıp tavāf ede ve tavāftan fārig olıcak, makām ardında iki rekʿat namāz kıla ve zemzem suyundan içe, ondan sonra Mültezem'e gelip tazarruʿ ve zārī ederek duʿā edip diye ki:"اَللَّهُمَّ إِنَّ الْبَيْتَ بَيْتُكَ وَالْعَبْدَ عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدِكَ وَابْنُ أَمَتِكَ حَمَلْتَنِي عَلَى مَا سَخَّرْتَ لِي مِنْ خَلْقِكَ حَتَّى سَيَّرْتَنِي فِي بِلَادِكَ وَبَلَّغْتَنِي بِنِعْمَتِكَ حَتَّى

أَعَنْتَنِي عَلَى قَضَاءِ مَنَاسِكِكَ فَإِنْ كُنْتَ رَضِيتَ عَنِّي فَازْدَدْ عَنِّي رِضًا وَإِلَّا فَمِنَ الْآنَ قَبْلَ
تَبَاعُدِي عَنْ بَيْتِكَ هَذَا أَوَانُ انْصِرَافِي إِنْ أَذِنْتَ لِي غَيْرَ مُسْتَبْدِلٍ بِكَ وَلَا بِبَيْتِكَ وَلَا رَاغِبٍ
عَنْكَ وَلَا عَنْ بَيْتِكَ اللَّهُمَّ أَصْحِبْنِي الْعَافِيَةَ فِي بَدَنِي وَالْعِصْمَةَ فِي دِينِي وَأَحْسِنْ مُنْقَلَبِي
وَارْزُقْنِي طَاعَتَكَ أَبَدًا مَا أَبْقَيْتَنِي وَاجْمَعْ لِي خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
اَللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْ هَذَا آخِرَ عَهْدِي بِبَيْتِكَ الْحَرَامِ وَإِنْ جَعَلْتَهُ آخِرَ عَهْدِي فَعَوِّضْنِي عَنْهُ
الْجَنَّةَ" ki hulāsa-i meʾāli: "Yā rabbi, ʿale't-tahkīk hāne hānendir ve kul dahi senin kulun ve kul ve cāriyen oğludur, halkından bana müsahhar ettiğin merkūb üzerine yükletip tahmīl ettin ve bilādın içinde dahi beni seyr ettirdin ve niʿmetinle beni buraya vāsıl ve bālig ettin, tā ki menāsikin edāʾ ve kazāsı üzerine iʿāne edip yardım eyledin. Eger benden rāzī oldunsa üzerime rızānı ziyāde ve artık eyle ve ziyādesiyle benden rāzī ol, yoksa hānenden uzak ve baʿīd olmadan imdi benim üzerime minnet edip rāzī ol. Bana izn ü ruhsat-ı ʿaliyyen erzānī ve sezāvār buyurulur ise imdi ʿazīmet edip insırāf edecek vaktimdir. Ve benim bu insırāfım hāşā seni ve hāneni āher bir nesneye değiştirip insırāf etmek değildir ve senden ve hānenden iʿrāz ve ʿadem-i teveccüh ve ikbālden değildir. Sen yā rabbi, benim bedenimde sıhhat ve ʿāfiyet ve dīn ve āyīnimde ʿismet ve istikāmeti dahi bana musāhib eyle ve bu daʿvet ve dönüş ve münkalebi güzel ve hasīn edip beni dünyā ve āhirette bākī ettikçe dāimen ve ebeden tāʿatini bana rızk ve nasīb ve kısmet eyle, sen her bir şey üzerine kādirsin. Yā rabbi, benim bu ʿahdim senin Beyt-i harām u mükerreminden son ʿahdi eyleme ve eger son ʿahd ettinse bana onun ʿıvazında senin cennet ve behiştin ihsān eyle." Ve vech-i mendūb u mahbūb odur ki Beyt-i mükerrem onun nazarından gāib oluncaya dek onun basar ve bakışı Beyt-i mükerremden sarf etmeye, yaʿnī āher nesneye bakmaya, hemīşe bakarak gide, tā ki nazarından gāib ola.

el-Cümletü'l-ʿĀşiretü Fī Ziyāreti'l-Medīneti ve Ādābihā

[الجملة العاشرة في زيارة المدينة وآدابها]

Ve onuncu cümle ise o dahi Medīne-i münevverenin ziyāret ve ādābı beyānında olup şöyle ki:

[قال صلى الله عليه وسلم "مَنْ زَارَنِي بَعْدَ وَفَاتِي فَكَأَنَّمَا زَارَنِي فِي حَيَاتِي" [وقال صلى الله عليه وسلم "مَنْ وَجَدَ سَعَةً وَلَمْ يَفِدْ إِلَيَّ فَقَدْ جَفَانِي"] وقال صلى الله عليه وسلم "مَنْ جَاءَنِي زَائِرًا لَا يَهُمُّهُ إِلَّا زِيَارَتِي كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ سُبْحَانَهُ أَنْ أَكُونَ لَهُ شَفِيعًا"]

ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ زَارَنِي بَعْدَ وَفَاتِي فَكَأَنَّمَا زَارَنِي فِي حَيَاتِي"[57] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Benim vefātımdan sonra beni ziyāret eden kimse hayātımda beni ziyāret etmiş gibidir." Ve dahi buyurmuş ki:"مَنْ جَاءَنِي زَائِرًا لَا يَهُمُّهُ إِلَّا زِيَارَتِي كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ سُبْحَانَهُ أَنْ أَكُونَ لَهُ شَفِيعًا"[58] ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Kim ki zāir olduğu hālde benim yanıma gelip ziyāretimden gayrı onun bir hemmi olmazsa rūz-i kıyāmette ona şefāᶜat etmek üzere o kimsenin Hakk subhānehu ve taᶜālānın katında bir hakkı olur, yaᶜnī hāssaten ve hālisan benim ziyāretime gelen kimseye elbette ben şefāᶜat ederim" ki Hakk subhānehu ve taᶜālā onu ona hakk etmiştir ve mazhar-ı şefāᶜat olunca o kimse nār-ı cahīm ve ᶜazāb-ı elīmden vāreste ve emīn kalır. Ne ᶜazīm niᶜmet ve ne büyük müjdeliktir.

[فمن قَصَدَ زِيَارَةَ الْمَدِينَةِ فَلْيُصَلِّ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي طَرِيقِهِ كَثِيرًا فإذا وقع بصره على حيطان المدينة وأشجاره قال "اَللَّهُمَّ هَذَا حَرَمُ رَسُولِكَ فَاجْعَلْهُ لِي وِقَايَةً مِنَ النَّارِ وَأَمَانًا مِنَ الْعَذَابِ وَسُوءِ الْحِسَابِ"] [٤٨]

Kaldı ki Medīne'yi kasd eden ādeme lāyık odur ki esnā-yı tarīkte Peygamber-i ᶜālī-şān efendimize pek çok salāt ve selām okuya ve Medīne-i münevvere ebniye ve duvār ve eşcārına nazarı düşünce "اَللَّهُمَّ هَذَا حَرَمُ رَسُولِكَ فَاجْعَلْهُ لِي وِقَايَةً مِنَ النَّارِ وَأَمَانًا مِنَ الْعَذَابِ وَسُوءِ الْحِسَابِ" deyip bu duᶜāyı okuya ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, işbu bukᶜa-i mübāreke senin resūlün harem-i şerīfidir, bunu benim için āteş-i cehennemden bir vikāye eyle ve dahi ᶜazāb ve sū-i hisābdan dahi bana hırz ve emān eyle."

[وليغتسل قبل الدخول من بئر الحرة وَلْيَتَطَيَّبْ وَلْيَلْبَسْ أَنْظَفَ ثِيَابِهِ فَإِذَا دَخَلَهَا فَلْيَدْخُلْهَا متواضعًا معظمًا وليقل "بِسْمِ اللهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم

57 *Şuᶜabu'l-Īmān*, 6/46, no: 3855; *Sunenu*'d-Dārekutnī, 3/333, no: 2694.

58 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 12/291, no: 13149.

﴿وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا﴾"]

Ve kable'd-duhūl Biᵓru'l-Harre nām kuyudan gusl edip istiᶜmāl-i tīb eyleye ve hem dahi elbisesinin enzafı ki en ziyāde pāk ve nazīf olan sevbini giye. Ve nefs-i Medīne'ye girince mütevāziᶜ ve muᶜazzim olduğu hālde dāhil olup diye ki:"بِسْمِ اللهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم ﴿وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا﴾"[59] ki hulāsa-i meᵓāli: "Zāt-ı Zü'l-Celāl'in bereket-i ismi sahābet ve iᶜānesiyle ve ᶜaleyhi's-selām efendimizin milleti üzerine ben dāhil oldum. Ey benim rabbim, beni müdhal-i sıdk ile idhāl ve muhrec-i sıdk ile beni ihrāc edip senin katından bana bir sultān-ı nasīr eyle" demektir.

[ثم يقصد المسجد ويدخله ويصلي بجنب المنبر ركعتين ويجعل عمود المنبر حذاء منكبه الأيمن ويستقبل السارية التي إلى جانبها الصندوق وتكون الدائرة التي في قبلة المسجد بين عينيه فذلك موقف رسول الله صلى الله عليه وسلم قبل أن يغير المسجد وليجتهد أن يصلي في المسجد الأول قبل أن يزاد فيه ثُمَّ يَأْتِي قَبْرَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَقِفُ عِنْدَ وَجْهِهِ وَذَلِكَ بِأَنْ يَسْتَدْبِرَ الْقِبْلَةَ وَيَسْتَقْبِلَ جِدَارَ الْقَبْرِ عَلَى نَحْوٍ مِنْ أَرْبَعَةِ أَذْرُعٍ مِنَ السَّارِيَةِ الَّتِي فِي زَاوِيَةِ جدار القبر ويجعل القنديل على رأسه]

Ve ondan sonra Mescid-i Nebevī'ye müteveccih olup onu kasd ede. Ve mescide varıp girince gerektir ki minberin yanında iki rekᶜat namāz kıla ki ᶜamūd-ı minber onun sağ omzuna kala ve sandūk yanında olan sāriyeye müstakbil ola, tā ki mescidin kıblesinde olan dāire onun iki gözü arasında ola, zīrā ki mevkif-i Nebiyy-i zī-şān orasıdır, yaᶜnī mescidin heyᵓet-i kadīmi tagayyür etmeden Peygamber-i zī-şān efendimizin cāy-ı vukūfu o mahall-i mukaddes idi. Ve dahi ictihād ede ki mütegayyir olmazdan akdem mescid-i evvel dāiresi içinde namāzı vākiᶜ ola, yaᶜnī mescide ziyādelik vukūᶜundan evvel mescid-i kadīm mahalli her nerede kalmışsa orada namāz kılmaya çalışa. Sonra ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin kabr-i münīrine gelip mübārek vech-i kerīmine

---

59 el-İsrā, 17/80.

karşı dura ki yüzü kabr-i şerīfin duvarına ve arkası kıble tarafına kala, cidār-ı kabrde olan zāviyenin yanında olan sāriyeden dört zirāᶜ mikdārı buᶜd ve mesāfe kalacak bir yerde durmuş ola ki kandīl onun başı üstünde bulunmuş ola.

[وَلَيْسَ مِنَ السُّنَّةِ أَنْ يَمَسَّ الْجِدَارَ وَلَا أن يقبله بَلِ الْوُقُوفُ مِنْ بُعْدٍ أَقْرَبُ لِلْإِحْتِرَامِ فَيَقِفُ وَيَقُولُ ''السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا نَبِيَّ اللّٰهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَمِينَ اللّٰهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا حَبِيبَ اللّٰهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا صَفْوَةَ اللّٰهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خِيَرَةَ اللهِ اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَحْمَدُ اَلسَّلَامُ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُحَمَّدُ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَبَا الْقَاسِمِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مَاحِي السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا عَاقِبُ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا حَاشِرُ اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا بَشِيرُ اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا نَذِيرُ اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا طُهْرُ اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا طَاهِرُ اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَكْرَمَ وَلَدِ آدَمَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدَ الْمُرْسَلِينَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَاتَمَ النَّبِيِّينَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ رَبِّ الْعَالَمِينَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا قَائِدَ الْخَيْرِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا فَاتِحَ الْبِرِّ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا نَبِيَّ الرَّحْمَةِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا هَادِيَ الأمة'' ''اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا قَائِدَ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِينَ اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ'' ''وَعَلَى أَهْلِ بَيْتِكَ الَّذِينَ أَذْهَبَ اللهُ عَنْهُمُ الرِّجْسَ وَطَهَّرَهُمْ تَطْهِيرًا اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ'' ''وَعَلَى أَصْحَابِكَ الطَّيِّبِينَ'' ''وَعَلَى أَزْوَاجِكَ الطَّاهِرَاتِ أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ'' ''جَزَاكَ اللّٰهُ عَنَّا أَفْضَلَ مَا جَزَى نَبِيًّا عَنْ قَوْمِهِ وَرَسُولًا عَنْ أُمَّتِهِ وَصَلَّى عَلَيْكَ كُلَّمَا ذَكَرَكَ الذَّاكِرُونَ وَكُلَّمَا غَفَلَ عَنْكَ الْغَافِلُونَ وَصَلَّى عَلَيْكَ فِي الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ أَفْضَلَ وَأَكْمَلَ وَأَعْلَى وَأَجَلَّ وَأَطْيَبَ وَأَطْهَرَ مَا صَلَّى عَلَى أَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ كَمَا اسْتَنْقَذَنَا بِكَ مِنَ الضَّلَالَةِ وَبَصَّرَنَا بِكَ مِنَ العَمَايَةِ وَهَدَانَا بِكَ مِنَ الْجَهَالَةِ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّكَ عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَأَمِينُهُ وَصَفِيُّهُ وَخِيَرَتُهُ مَنْ خَلْقِهِ وَأَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ بَلَّغْتَ الرِّسَالَةَ وَأَدَّيْتَ الْأَمَانَةَ وَنَصَحْتَ الْأُمَّةَ وَجَاهَدْتَ عَدُوَّكَ وَهَدَيْتَ أُمَّتَكَ وَعَبَدْتَ رَبَّكَ حَتَّى أَتَاكَ الْيَقِينُ فَصَلَّى اللّٰهُ عَلَيْكَ وَعَلَى أَهْلِ بَيْتِكَ [٤٩] الطَّيِّبِينَ وَسَلَّمَ وَشَرَّفَ وَكَرَّمَ وَعَظَّمَ'']

Ve cidārı mess etmek yaᶜnī kabrin duvarına el sürmek sünnetten değildir ve onu öpmek dahi mesnūn değildir, belki uzaktan durmak ihtirāma daha ziyāde yakın ve akrebdir. İşte o vechle durup yirmi beş kerre birer ism-i mansūs u mahsūsunu yād ederek ona selām söyleye, nitekim metnde yazılmıştır ki:''السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا نَبِيَّ اللّٰهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَمِينَ اللّٰهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا حَبِيبَ اللّٰهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا صَفْوَةَ اللّٰهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خِيَرَةَ اللهِ اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَحْمَدُ اَلسَّلَامُ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُحَمَّدُ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَبَا

الْقَاسِمِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مَاحِي السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا عَاقِبُ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا حَاشِرُ اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا بَشِيرُ اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا نَذِيرُ اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا طُهْرُ اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا طَاهِرُ اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَكْرَمَ وَلَدِ آدَمَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدَ الْمُرْسَلِينَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَاتَمَ النَّبِيِّينَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ رَبِّ الْعَالَمِينَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا قَائِدَ الْخَيْرِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا فَاتِحَ الْبِرِّ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا نَبِيَّ الرَّحْمَةِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا هَادِيَ الأمة" deyip selām okuya ve son teslīminde ki:"اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا قَائِدَ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِينَ اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ" deyince ehl-i beytine dahi selām okuya ki:"وَعَلَى أَهْلِ بَيْتِكَ الَّذِينَ أَذْهَبَ اللهُ عَنْهُمُ الرِّجْسَ وَطَهَّرَهُمْ تَطْهِيرًا اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ" kelāmı söyleye, yaᶜnī "Sana ve ricsden pāk olan ve Zāt-ı Zü'l-Celāl onları ricsten pāk ve tāhir ettiği kāffe-i ehl-i hānene dahi selām olsun" demektir. Sonra sahābe-i kirāmı dahi bi't-tebeᶜiyye zikriyle onlara dahi selām söyleye ki:"وَعَلَى أَصْحَابِكَ الطَّيِّبِينَ" diye birle zevcāt-ı mutahherāta dahi selāmı tahsīs ve tansīs edip "وَعَلَى أَزْوَاجِكَ الطَّاهِرَاتِ أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ" diyerek selām okuya, ondan sonra "جَزَاكَ اللهُ عَنَّا أَفْضَلَ مَا جَزَى نَبِيًّا عَنْ قَوْمِهِ وَرَسُولًا عَنْ أُمَّتِهِ وَصَلَّى عَلَيْكَ كُلَّمَا ذَكَرَكَ الذَّاكِرُونَ وَكُلَّمَا غَفَلَ عَنْكَ الْغَافِلُونَ وَصَلَّى عَلَيْكَ فِي الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ أَفْضَلَ وَأَكْمَلَ وَأَعْلَى وَأَجَلَّ وَأَطْيَبَ وَأَطْهَرَ مَا صَلَّى عَلَى أَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ كَمَا اسْتَنْقَذَنَا بِكَ مِنَ الضَّلَالَةِ وَبَصَّرَنَا بِكَ مِنَ العَمَايَةِ وَهَدَانَا بِكَ مِنَ الْجَهَالَةِ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّكَ عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَأَمِينُهُ وَصَفِيُّهُ وَخِيَرَتُهُ مَنْ خَلْقِهِ وَأَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ بَلَّغْتَ الرِّسَالَةَ وَأَدَّيْتَ الْأَمَانَةَ وَنَصَحْتَ الْأُمَّةَ وَجَاهَدْتَ عَدُوَّكَ وَهَدَيْتَ أُمَّتَكَ وَعَبَدْتَ رَبَّكَ حَتَّى أَتَاكَ الْيَقِينُ فَصَلَّى اللهُ عَلَيْكَ وَعَلَى أَهْلِ بَيْتِكَ الطَّيِّبِينَ وَسَلَّمَ وَشَرَّفَ وَكَرَّمَ وَعَظَّمَ" diye duᶜā ve tasliye eyleye ki hulāsa-i meᵓāli: "Rüsül-i pīşīn ve enbiyā-yı mütekaddimīne ümmetlerinden dolayı nice mükāfāt olduysa o mükāfātın ecell ve efdali bir mükāfāt ile Zāt-ı Zü'l-Celāl bizden taraf sana mücāzāt ve mükāfāt eyleye ve seni zākirler yād ettikçe ve gāfil gürūhu senden gāfil oldukça evvelīn ve āhirīnde sāir kullarına ettiği salāt ve selāmın efdali ve ekmel ve aᶜlā ve ecell ve atyeb ve atheri bir tahiyye ve teslīm ile sana salāt-ı lāyıka vü fāyıka bir salāt ve selām ede ki seninle bizi dalāletten nice halās etti ve körlükten nice görücü eyledi ve nādānlıktan nice hidāyet ettiyse sana dahi bu niᶜmetlerin mücāzātında olarak müstehakk olduğun salavātı salavāt eyleye. Ben şehādet ederim ki ᶜale't-tahkīk Zāt-ı Zü'l-Celāl'den başka bir ilāh-ı maᶜbūd yoktur, bi-hakkın ᶜibādete lāyık ancak odur ki birdir, ortak ve şerīki yoktur,

sen dahi onun kulu ve resūlüsün ve emīn ve halkından safī ve hīretisin ve dahi şehādet ederim ki ᶜale't-tahkīk onun risāletini kullarına teblīg edip emāneti edāᵓ ettin ve ümmete nush ve pend ettin ve ᶜadüvv ve düşmanınla cihād edip ümmetini hidāyet eyledin ve yakīn sana gelince rabbine ᶜibādet ve itāᶜat ettin. Bunlara mükāfāten Hakk celle ve ᶜalā hazretleri pāk ve tayyib olan ehl-i hānen ile berāber ilā-ebedi'l-ābidīn dem-be-dem sana salāt ve selām edip sizi müşerref ve mükerrem ve muᶜazzam eyleye."

[وإن كان قد أوصي بتبليغ سلام فيقول ''اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ مِنْ فُلَانٍ اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ مِنْ فُلَانٍ'']

Ve eger ona bir selām ile sipāriş ve tavsiye olunmuşsa yaᶜnī eger bir kimse ona demiş ki benden taraf efendimize bir selām söyle diye bir ısmarlamak vākiᶜ olmuş ise onu dahi edāᵓ edip diye ki:''اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ مِنْ فُلَانٍ اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ مِنْ فُلَانٍ'' Yaᶜnī selāmı ısmarlayan ādemin ismini söyleyerek selāmı söyleye. Ve'l-hāsıl kaç kişi ise onları başka başka ismlerini birer birer yād ederek selāmlarını teblīg eyleye.

[ثم يتأخر قدر ذراع ويسلم على أبي بكر الصديق رضي الله عنه لأن رأسه عند منكب رسول الله صلى الله عليه وسلم ورأس عمر رضي الله عنه عند منكب أبي بكر رضي الله عنه ثم يتأخر قدر ذراع ويسلم على الفاروق عمر رضي الله عنه ويقول السلام عليكما يا وزيري رسول الله صلى الله عليه وسلم والمعاونين له على القيام بالدين ما دام حيا والقائمين في أمته بعده بأمور الدين تتبعان في ذلك آثاره وتعملان بسنته فجزاكما الله خير ما جزى وزيري نبي عن دينه]

Ve dahi ondan sonra bir zirāᶜ mikdārında teᵓehhür edip geriye çekilir, onda Hazret-i Ebī Bekr ᶜaleyhi'r-rıdvāna selām okur, çünkü onun başı ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin menkibi hizāsındadır, yaᶜnī omzu ve kol kemiği karşısına gelmiştir ve Hazret-i ᶜÖmerü'l-Fārūk ᶜaleyhi'r-rıdvānın başı dahi Hazret-i Ebī Bekr es-Sıddīk'in menkibi hizāsında bulunduğundan kezālik bir zirāᶜ mikdārı çekilip geriye gelir ve Hazret-i ᶜÖmer ᶜaleyhi'r-rıdvāna dahi selām okuyup diye ki: "Ey Resūl-i kibriyānın iki vezīrleri ve hayātta durdukça dīne kıyām üzere onun muᶜīn ve yāverleri ve intikālinden sonra āsārına müt-

tebiᶜ ve sünnete ᶜāmil olarak umūr-ı dīniyye ile ümmetlerinde kıyām edenler, size dahi selām olsun, sāir peygamberānın dīnlerinden dolayı onlara yāverlik eden vezīrlere verilegelen cezānın ahseni ve hayrı bir mücāzāt ile Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretleri sizi mücāzāt buyura."

[ثم يرجع فيقف عند رَأْسِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بين القبر والاسطوانة اليوم ويستقبل القبلة وليحمد الله عز وجل وليمجده وليكثر من الصَّلَاةَ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وسلم ثم يقول ''اَللَّهُمَّ إِنَّكَ قَدْ قُلْتَ وَقَوْلُكَ الْحَقُّ ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا﴾ اَللَّهُمَّ إِنَّا قَدْ سَمِعْنَا قَوْلَكَ وَأَطَعْنَا أَمْرَكَ وَقَصَدْنَا نَبِيَّكَ مُتَشَفِّعِينَ بِهِ إِلَيْكَ فِي ذُنُوبِنَا وَمَا أَثْقَلَ ظُهُورَنَا مِنْ أَوْزَارِنَا تَائِبِينَ مِنْ زَلَلِنَا مُعْتَرِفِينَ بِخَطَايَانَا وَتَقْصِيرِنَا فَتُبْ اَللَّهُمَّ عَلَيْنَا وَشَفِّعْ نَبِيَّكَ هَذَا فِينَا وَارْفَعْنَا بِمَنْزِلَتِهِ عِنْدَكَ وَحَقِّهِ عَلَيْكَ اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَاغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ [٥٠] اَللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْهُ آخِرَ الْعَهْدِ مِنْ قَبْرِ نَبِيِّكَ وَمِنْ حَرَمِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ'']

Ve dahi ondan sonra dönüp ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin ser-i saᶜādetleri yanında durup kabr-i şerīf ile ustuvāne aralarında vākıf olduğu hālde kıbleye müteveccih olup Zāt-ı Zü'l-Celāl'e hamd ve şükr ve temcīd-i seniyyesini çokça okur ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimize dahi pek çok salāt ve selām ihdā᾽ edip diye ki: ''اَللَّهُمَّ إِنَّكَ قَدْ قُلْتَ وَقَوْلُكَ الْحَقُّ ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا﴾[60] اَللَّهُمَّ إِنَّا قَدْ سَمِعْنَا قَوْلَكَ وَأَطَعْنَا أَمْرَكَ وَقَصَدْنَا نَبِيَّكَ مُتَشَفِّعِينَ بِهِ إِلَيْكَ فِي ذُنُوبِنَا وَمَا أَثْقَلَ ظُهُورَنَا مِنْ أَوْزَارِنَا تَائِبِينَ مِنْ زَلَلِنَا مُعْتَرِفِينَ بِخَطَايَانَا وَتَقْصِيرِنَا فَتُبْ اَللَّهُمَّ عَلَيْنَا وَشَفِّعْ نَبِيَّكَ هَذَا فِينَا وَارْفَعْنَا بِمَنْزِلَتِهِ عِنْدَكَ وَحَقِّهِ عَلَيْكَ اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَاغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ اَللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْهُ آخِرَ الْعَهْدِ مِنْ قَبْرِ نَبِيِّكَ وَمِنْ حَرَمِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ'' ki hulāsa-i me᾽āli: "Yā rabbi, sen Kur᾽ān-ı kerīm ve Furkān-ı ᶜazīminde emr ve fermān buyurdun ve senin emr ve fermānın hakktır ki emr ettin ki onlar nefslerini zulm ettikleri vaktte sana gelmiş olsaydılar ve ettiklerinden tevbe ve istigfār edip Resūl-i zī-şān dahi onlara istigfār etmiş olsaydı elbette Allāhu ᶜazīmü'ş-şān hazretlerini Tevvāb ve Rahīm bulurlardı. Yā rabbi, biz senin emrine icābet ettik ve fermānına itāᶜat ve inkıyād

60 en-Nisā, 4/64.

eyledik ve Peygamber-i zī-şānına kasd edip ziyāret ettik, sana onu bize şefīᶜ etmek isteriz ki onun şefāᶜatiyle bizim günāhımızla arkamızı ağır eyleyen evzārımızın magfiretini istişfāᶜ eyleriz yaᶜnī biz zelelimizden tāib ve hatāyāmıza muᶜterif ve taksīrimize mukırr olduğumuz hālde ᶜafv ve magfireti dileyip Nebiyy-i zī-şānınızı istişfāᶜ ederiz, sen dahi vaᶜd-i kerīmin üzere bizde Nebiyy-i zī-şānın şefīᶜ ettirip üzerimize merhamet buyurasız ve onun menzilesi hürmetine bizim menziletimizi refīᶜ ve yüce eyle. Yā rabbi, sen Muhācirīn ve Ensār'a ve bize īmān ile bizi sebkat eden dīn karındaşlarımıza ᶜafv ve magfiret eyle. Yā Erhame'r-rāhimīn, bu ziyāret ve ᶜahdimizi Nebiyy-i zī-şānının kabrinden ve senin harem-i şerīfinden son ᶜahdi eyleme" demektir.

[ثُمَّ يَأْتِي الرَّوْضَةَ فَيُصَلِّي فِيهَا رَكْعَتَيْنِ وَيُكْثِرُ من الدعاء ما استطاع لقوله صلى الله عليه وسلم "مَا بَيْنَ قَبْرِي وَمِنْبَرِي رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الجَنَّةِ وَمِنْبَرِي عَلَى حَوْضِي" ويدعو عند المنبر ويستحب أن يضع يده على الرمانة السفلى التي كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يضع يده عليها عند الخطبة]

Ve dahi ondan sonra Ravza'ya gelip onda iki rekᶜat namāz kıla ve kuvveti yettikçe onda dahi duᶜādan teksīr ede, zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَا بَيْنَ قَبْرِي وَمِنْبَرِي رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الجَنَّةِ وَمِنْبَرِي عَلَى حَوْضِي"[61] buyurmuştur ve "وَمِنْبَرِي عَلَى حَوْضِي" diye haber vermiştir ki: "Benim kabrim ile minber arası riyāz-ı cennetten bir ravzadır ve benim minberim havuzum üzerinedir." Ve dahi müstehabbdır ki eli minberin rümmāne-i süflāsı üzerine koya, çünkü hutbeyi okurken ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz mübārek dest-i şerīfleri onun üzerine vazᶜ ederdi.

[ويستحب له أن يأتي أحدًا يوم الخميس ويزور قبور الشهداء فيصلي الغداة في مسجد النبي صلى الله عليه وسلم ثم يخرج ويعود إلى المسجد لصلاة الظهر فلا يفوته فريضة في الجماعة في المسجد]

Ve dahi müstehabbdır ki perşembe gününde Uhud'a varıp kubūr-ı şühedāyı ziyāret ede ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin mescidinde gadātın namāzını edāʾ ede ve ondan sonra çıkıp öyle namāzı için

61 Buhārī, Fadlu's-Salāt, 5, no: 1196; Fedāilu'l-Medīne, 12, no: 1888; Müslim, Hacc, 502.

yine mescide ᶜavdet ede. Gerektir ki mescidde ona bir farīzanın cemāᶜati geçmeye, yaᶜnī evkāt-ı mefrūzayı mescidde cemāᶜatle kılıp hīçbir farzının cemāᶜati mescidde ona geçmeye.

[ويستحب أن يخرج كل يوم إلى البقيع بعد السلام عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ويزور قبر عثمان رضي الله عنه وقبر الحسن بن علي رضي الله عنهما وفيه أيضًا قبر علي ابن الحسين ومحمد بن علي وجعفر بن محمد رضي الله عنهم ويصلي في مسجد فاطمة رضي الله عنها ويزور قبر إبراهيم ابن رسول الله صلى الله عليه وسلم وقبر صفية عَمَّةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فذلك كله بالبقيع]

Ve dahi müstehabbdır ki her gün ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimize selām verdikten sonra Bakīᶜe çıkıp Hazret-i ᶜOsmān kabrine ziyāret ede ve dahi Hasen b. ᶜAlī ve ᶜAlī b. Hüseyn ve Muhammed b. ᶜAlī ve Caᶜfer b. Muhammed ᶜaleyhimü'r-rıdvān kubūr-ı şerīflerine ziyāret ede ve Fātıma ᶜaleyha'r-rıdvānın mescidinde namāz kıla ve ᶜaleyhi's-selām efendimizin ferzend-i dil-pesend-i ᶜālīleri Hazret-i İbrāhīm'in mezārını ve ᶜamme-i Nebī Hazret-i Safiyye'nin kabrini ziyāret eyleye ki bunlar kāffesi Bakīᶜ'dedirler.

[ويستحب له أن يأتي مسجد قباء في كل سبت ويصلي فيه لما رُوِيَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وسلم قال "مَنْ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ حَتَّى يَأْتِي مَسْجِدَ قُبَاءَ وَيُصَلِّي فِيهِ كَانَ لَهُ عَدْلُ عُمْرَةٍ"]

Ve dahi müstehabbdır ki Mescid-i Kubā'ya her bir sebt gününde gidip onda namāz kıla, zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ حَتَّى يَأْتِي مَسْجِدَ قُبَاءَ وَيُصَلِّي فِيهِ كَانَ لَهُ عَدْلُ عُمْرَةٍ"[62] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāli: "Kim ki Mescid-i Kubā'ya gidip namāz kılmak üzere hānesinden çıkıp Mescid-i Kubā'ya giderse ona ᶜumre getirmiş kadar ecr ve sevāb vardır."

[ويأتي بئر أريس يقال أن النبي صلى الله عليه وسلم تفل فيها وهي عند المسجد فيتوضأ منها ويشرب من مائها ويأتي مسجد الفتح وهو على الخندق وكذا يأتي سائر المساجد والمشاهد ويقال إن جميع المشاهد والمساجد بالمدينة ثلاثون موضعًا يعرفها أهل البلد فيقصد ما قدر عليه وكذلك يقصد الآبار التي كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى

62 en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 1/387, no: 780.

اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يتوضأ منها ويغتسل ويشرب منها وهي سبع آبار طلبا [٥١] للشفاء وتبركًا به صلى الله عليه وسلم]

Ve dahi Biᵓr-i Erīs denilen ku[yu]ya varıp ondan ābdest alıp su içe, zīrā denilir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz o ku[yu]ya tükürmüş ve dahi Mescid-i Feth'e varıp ziyāret ede, o dahi Hendek'in üstündedir. Ve kezālik mesācid ü meşāhid-i sāireye varıp onları dahi ziyāret eyleye. Denilir ki Medīne-i münevverede otuz ᶜaded ziyāretgāh yeri vardır, ahālī-i belde onları bilirler, onlardan ziyāretlerine muktedir olduğu yerleri ziyāret ede. Ve kezālik ᶜaleyhi's-selām efendimiz ondan ābdest aldığı ābār-ı sebᶜaya gidip onlardan ābdest alıp su içe ki cümlesi yedi kuyudur, şifā ve teberrük niyyetiyle onlardan igtisāl ve tevaddī edip su içe.

[وإن أمكنه الإقامة بالمدينة مع مراعاة الحرمة فلها فضل عظيم قال صلى الله عليه وسلم ''لَا يَصْبِرُ عَلَى لَأْوَائِهَا وَشِدَّتِهَا أَحَدٌ إِلَّا كُنْتُ لَهُ شَفِيعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ'' وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''مَنِ اسْتَطَاعَ أَنْ يَمُوتَ بِالْمَدِينَةِ فَلْيَمُتْ فَإِنَّهُ لَنْ يَمُوتَ بِهَا أَحَدٌ إِلَّا كُنْتُ لَهُ شَفِيعًا أَوْ شَهِيدًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ'']

Ve hürmetinin mürāᶜātıyla berāber Medīne'de ikāmet etmek ona mümkin olursa ikāmet ede, çünkü ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''لَا يَصْبِرُ عَلَى لَأْوَائِهَا وَشِدَّتِهَا أَحَدٌ إِلَّا كُنْتُ لَهُ شَفِيعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ''[63] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāli: "Medīne-i münevverenin şiddet ve meşakkatine sabr eden bir kimse olmaz illā ki ben ona rūz-i kıyāmette şefāᶜat edici olmam." Yaᶜnī Medīne'de ikāmet edip müşkilāt ve şiddetine sabr ve tahammül edenlere elbette ben rūz-i cezāda şefāᶜat ederim demektir. Ve dahi buyurmuş ki:''مَنِ اسْتَطَاعَ أَنْ يَمُوتَ بِالْمَدِينَةِ فَلْيَمُتْ فَإِنَّهُ لَنْ يَمُوتَ بِهَا أَحَدٌ إِلَّا كُنْتُ لَهُ شَفِيعًا أَوْ شَهِيدًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ''[64] ki hulāsa-i meᵓāli: "Medīne'de vefātına kadar ikāmet etmeğe muktedir olan kimse vefātına dek onda ikāmet etsin, zīrā ki Medīne'de bir kimse vefāt etmez ki ben ona yevm-i

---

63 Müslim, Hacc, 481, 484. Benzer ifadelerle.

64 Tirmizī, Menākıb, 68, no: 3917; *Musnedu* Ahmed, 2/74; no: 5438; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 24/332, no: 825, 826; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 6/62, 65, 66.

kıyāmette şefīᶜ veyāhūd şehīd olmam." Yaᶜnī Medīne'de vefāt edenlere yevm-i kıyāmette elbette ben şefīᶜ olurum demektir.

[ثم إذا فرغ من أشغاله وعزم على الخروج من المدينة فالمستحب أَنْ يَأْتِيَ الْقَبْرَ الشَّرِيفَ وَيُعِيدَ دُعَاءَ الزِّيَارَةِ كما سبق ويودع رسول الله صلى الله عليه وسلم ويسأل الله عز وجل أن يرزقه العودة إليه ويسأل السلامة في سفره ثم يصلي ركعتين في الروضة الصغيرة وهي موضع مقام رسول الله صلى الله عليه وسلم قبل أن زيدت المقصورة في المسجد]

Ve dahi ondan sonra eşgālinden fārig olup Medīne'den çıkmağa ᶜazm ederse ona müstehabb odur ki be-tekrār kabr-i şerīfe varıp duᶜā-i ziyāreti iᶜāde ede, vech-i mesbūk üzere ziyāret ve salāt ve selāmı okuyup duᶜāᵓ ede ve ᶜaleyhi's-selām efendimizle vedāᶜ ede ve bir dahi ziyārete rücūᶜ ve ᶜavdetini Allāhu ᶜazīmü'ş-şāndan dile[ye] ve seferinde selāmet ve ᶜāfiyetini dahi suᵓāl eyleye. Ve ziyāretten sonra ravza-i sagīrede iki rekᶜat namāz kıla ki maksūrenin ziyādesinden akdem ᶜaleyhi's-selām efendimizin mevziᶜ-i kıyāmı idi, işte mescidde o yerde namāz kıla.

[فإذا خرج فليخرج رجله اليسرى أولًا ثم اليمنى وليقل "اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ وَلَا تَجْعَلْهُ آخِرَ الْعَهْدِ بِنَبِيِّكَ وَحُطَّ أَوْزَارِي بِزِيَارَتِهِ وَأَصْحِبْنِي فِي سَفَرِي السَّلَامَةَ وَيَسِّرْ رُجُوعِي إِلَى أَهْلِي وَوَطَنِي سَالِمًا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ" وَلْيَتَصَدَّقْ عَلَى جِيرَانِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عليه وسلم بما قدر عليه وليتتبع المساجد التي بين المدينة ومكة فيصلي فيها وهي عشرون موضعًا]

Ve mescidden çıkacak olunca gerektir ki sol ayağını evvelā çıkarıp baᶜdehu sağ ayağını çıkara, "اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ وَلَا تَجْعَلْهُ آخِرَ الْعَهْدِ بِنَبِيِّكَ وَحُطَّ أَوْزَارِي بِزِيَارَتِهِ وَأَصْحِبْنِي فِي سَفَرِي السَّلَامَةَ وَيَسِّرْ رُجُوعِي إِلَى أَهْلِي وَوَطَنِي سَالِمًا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ" duᶜāsını kırāᵓet ede ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, sen Hazret-i Muhammed ᶜaleyhi's-selām ile āl-i kirāmına salāt ve selām eyle ve bu benim ᶜahdim Peygamber-i zī-şānının kabrinden son ᶜahdi eyleme ve onun ziyāreti ile benim günāhlarımı hatt ve tenzīl edip ᶜafv eyle ve seferimde sıhhat ve selāmeti benimle musāhib eyle. Yā Erhame'r-rāhimīn, sen bu edᶜiyemi kabūl buyur, ehl ve vatanıma āminen ve sālimen rücūᶜ ve ᶜavdetimi dahi müyesser ve āsān

eyle." Ve ondan sonra Resūl-i ekrem efendimizin komşuları üzerine tasadduk ede, yaᶜnī sekene-i Medīne fukarāsına dahi inᶜām ve ihsān edip sadaka vere. Ve Mekke-i mükerremeden Medīne-i münevvereye gider iken Mekke-i mükerreme ile Medīne-i münevvere aralarında vākiᶜ olan mesācidi tetebbuᶜ edip onlarda dahi namāz kıla ki yirmi yerdir, onlardan dahi gaflet etmeye ki o bikāᶜ-ı mübārekeler dahi muhterem olup mukaddes ve mükerrem yerlerdir.

Faslun Fī Süneni'r-Rücūᶜi Mine's-Seferi

[فصل في سنن الرجوع من السفر]

İşbu fasl seferden rücūᶜ etmekte olan sünnetlerin beyānındadır.

[كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَفَلَ مِنْ غَزْوٍ أَوْ حَجٍّ أَوْ عمرة يكبر على رأس كُلِّ شَرَفٍ مِنَ الْأَرْضِ ثَلَاثَ تَكْبِيرَاتٍ وَيَقُولُ ''لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ سَاجِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ صَدَقَ اللّٰهُ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ'' وفي بعض الروايات ﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾]

Şöyle ki; ᶜaleyhi's-salātu [52] ve's-selām efendimiz bir gazve veyāhūd hacc veyā ᶜumreden dönüp ᶜavdet ederse her bir mürtefiᶜ ve yüce bir mahalle gelende üçer kerre tekbīr edip ''لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ سَاجِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ صَدَقَ اللّٰهُ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ'' derdi ki hulāsa-i meᵓāli baᶜde't-tekbīr ve't-tevhīd: "Yā rabbi, biz tāib ve ᶜābid ve sācid ve hāmid olduğumuz hālde rāciᶜ ve āyib ve ᶜāidiz, Zāt-ı Zü'l-Celāl vaᶜdini sıdk ve kulunu nusret edip yalnız olarak ahzābı hezīmet ettirdi." Ve baᶜzı rivāyette ﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾[65] ᶜilāvesi dahi mervīdir ki āyet-i kerīmedendir, onu dahi kırāᵓet ederdi.

[فينبغي أن يستعمل هذه السنة في رجوعه وإذا أشرف على مدينته يحرك الدابة ويقول ''اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ لَنَا بِهَا قَرَارًا وَرِزْقًا حَسَنًا'' ثُمَّ لِيُرْسِلْ إِلَى أَهْلِهِ مَنْ يُخْبِرُهُمْ بِقُدُومِهِ كي لا يقدم عليهم بغتة فذلك هو السنة ولا ينبغي أن يطرق أهله ليلًا]

---

65 el-Kasas, 28/88.

Ve rücūᶜunda dahi bu sünnetin istiᶜmāli gerektir. Ve memleketi üzerine müşrif olunca gerektir ki süvār olduğu hayvānı tahrīk edip "اَللَّهُمَّ اجْعَلْ لَنَا بِهَا قَرَارًا وَرِزْقًا حَسَنًا" diye ki hulāsa-i meᵓāli: "Sen yā rabbi, bu belde ile bize bir karār ve rızk-ı hasen eyle" demektir. Ondan sonra ehline onun kudūmuyla haber verecek bir ādemi irsāl ede, tā ki bagteten ve fecᵓeten üzerlerine kudūm etmeye. Sünnet-i seniyye işte budur ki geceleyin ehli üzerine gafleten varmak lāyık değildir, gecede girmemek gerektir.

[فإذا دَخَلَ الْبَلَدَ فَلْيَقْصِدِ الْمَسْجِدَ أَوَّلًا وَلْيُصَلِّ رَكْعَتَيْنِ فهو السنة كذلك كان يفعل رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِذَا دخل بيته قال "تَوْبًا تَوْبًا لِرَبِّنَا أَوْبًا لَا يُغَادِرُ عَلَيْنَا حَوْبًا" فإذا اسْتَقَرَّ فِي مَنْزِلِهِ فَلَا يَنْبَغِي أَنْ يَنْسَى مَا أَنْعَمَ اللهُ بِهِ عَلَيْهِ مِنْ زِيَارَةِ بيته وحرمه وَقَبْرِ نَبِيِّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَكْفُرَ تِلْكَ النِّعْمَةَ بِأَنْ يَعُودَ إِلَى الْغَفْلَةِ وَاللَّهْوِ وَالْخَوْضِ فِي الْمَعَاصِي فَمَا ذَلِكَ عَلَامَةُ الْحَجِّ المبرور بل علامته أن يعود زاهدًا في الدنيا رَاغِبًا فِي الْآخِرَةِ مُتَأَهِّبًا لِلِقَاءِ رَبِّ الْبَيْتِ بَعْدَ لِقَاءِ الْبَيْتِ]

Ve dahi beldesine girince gerektir ki evvelā mescide varıp iki rekᶜat namāz kıla ki sünnet-i seniyyedendir, ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz böyle işlerdi. Ve kendi hānesine dāhil olıcak "تَوْبًا تَوْبًا لِرَبِّنَا أَوْبًا لَا يُغَادِرُ عَلَيْنَا حَوْبًا" diye, yaᶜnī "Tevbeler olsun tevbeler olsun, ᶜavdetimiz ve rücūᶜumuz Tanrımızadır, bize bir vizr ve günāh bırakmaz." Ve çün hānesinde müstekarr olur, gerektir ziyāret-i Beyt-i mükerrem ü Nebiyy-i muhterem kabr ve haremleri ziyāretlerinden dolayı mazhar olduğu niᶜam-ı celīle-i ilāhiyyeyi unutmaya ve ferāmūş eylemeye ki onun ferāmūş ve nisyānı o niᶜmetin küfrānıdır ve o nisyān ve küfrān gafletle rücūᶜ ve lehve dönüp meᶜāsīlere havz etmekledir ve bu küfrān hacc-ı mebrūr ᶜalāmesinden değildir; hacc-ı mebrūrun ᶜalāmeti ancak terk-i muhabbet-i dünyā ile ragbet-i āhirettir. Ve dahi Beyt-i mükerremin likāsından sonra Rabbü'l-beytin likāsına hāzır ve müheyyā olmaktır, yaᶜnī baᶜde'l-hacc ictināb-ı meᶜāsī ile iltizām-ı tāᶜat u ᶜibādet etmek gerektir.

el-Bābu's-Sālisü Fi'l-Ādābi'd-Dakīkati ve'l-Aᶜmāli'l-Bātıneti

[الباب الثالث في الآداب الدقيقة والأعمال الباطنة]

Beyānu Dekāiki'l-Ādābi ve Hiye ᶜAşeretün

[بيان دقائق الآداب وهي عشرة]

Ve Kitābu'l-Hacc'ın üçüncü bābı ise o dahi ādāb-ı dakīka ve aᶜmāl-i bātınenin beyānındadır. Ve dekāyık-ı ādāb ise onlar dahi ondur. Şöyle ki:

[الأول أن تكون النفقة حلالًا وتكون اليد خالية من تجارة تشغل القلب وتفرق الهم حتى يكون الهم مجردا لله تعالى والقلب مطمئنًا منصرفًا إلى ذكر الله تعالى وتعظيم شعائره وقد روي في خبر من طريق أهل البيت "إِذَا كَانَ آخِرَ الزَّمَانِ خَرَجَ النَّاسُ إِلَى الْحَجِّ أَرْبَعَةَ أَصْنَافٍ سَلَاطِينُهُمْ لِلنُّزْهَةِ وَأَغْنِيَاؤُهُمْ لِلتِّجَارَةِ وَفُقَرَاؤُهُمْ لِلْمَسْأَلَةِ وَقُرَّاؤُهُمْ لِلسُّمْعَةِ" وفي الخبر إشارة إلى جملة أغراض الدنيا التي يتصور أن تتصل بالحج فكل ذلك مما يمنع فضيلة الحج ويخرجه عن حيز حج الخصوص]

Birincisi yaᶜnī o ādāb-ı ᶜaşerenin birisi nafakası helāl olmak ve kalbi umūr-ı dünyāviyyeden bir nesne ile meşgūl olmamak ve eli ticāretten hālī bulunmaktır, çünkü ticāretle meşgūl olur ise onun kalbi dahi meşgūl olup hemmi müteferrik ve dağınık olur, hālbuki onun gamı ve hemmi Zāt-ı Zü'l-Celāl'e mücerred olmak ve dahi kalbi mutmaᵓin olup Zāt-ı Zü'l-Celāl'i zikr ve şeᶜāirinin taᶜzīmine munsarıf ve müteferrid olmak gerektir, ālü'l-beyt tarīkinden haberde vārid olmuş ki:"إِذَا كَانَ آخِرَ الزَّمَانِ خَرَجَ النَّاسُ إِلَى الْحَجِّ أَرْبَعَةَ أَصْنَافٍ سَلَاطِينُهُمْ لِلنُّزْهَةِ وَأَغْنِيَاؤُهُمْ لِلتِّجَارَةِ وَفُقَرَاؤُهُمْ لِلْمَسْأَلَةِ وَقُرَّاؤُهُمْ لِلسُّمْعَةِ"[66] buyurulmuştur. Ve hulāsa-i meᵓāli: "Āhir-zamān olunca ᶜālem dört sınıf olarak hacca çıkarlar: Selātīnleri tenezzüh ve seyre ve zenginleri ticārete ve fukarāları dilenciliğe ve kurrāları sümᶜa ve iştihāra çıkarlar." Ve bu haberde hacca ittisāli mutasavver olan agrāzın kāffesine işāret vardır ve bunun mecmūᶜu ve ᶜumūmu ise fazīlet-i hacca māniᶜdir, yaᶜnī onu hacc-ı husūsī olmak dāiresinden

66 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/193-194.

çıkarır da onu hayyiz-i hacc husūsundan hāric eder demektir. [53]

[لا سيما إذا كان متجرًا بنفس الحج بأن يحج لغيره بأجرة فيطلب الدنيا بعمل الآخرة وقد كره الورعون وأرباب القلوب ذلك إلا أن يكون قصده المقام بمكة ولم يكن له ما يبلغه فلا بأس أن يأخذ ذلك على هذا القصد لا ليتوصل بالدين إلى الدنيا بل بالدنيا إلى الدين فعند ذلك ينبغي أن يكون قصده زيارة بيت الله الحرام ومعاونة أخيه المسلم بإسقاط الفرض عنه وفي مثله ينزل قول رسول الله صلى الله عليه وسلم ''يُدْخِلُ اللهُ سُبْحَانَهُ بِالْحَجَّةِ الْوَاحِدَةِ ثَلَاثَةً اَلْجَنَّةَ الْمُوصِيَ بِهَا وَالْمُنَفِّذَ لَهَا وَمَنْ حَجَّ بِهَا عَنْ أَخِيهِ'' ولست أقول لا تحل الأجرة أو يحرم ذلك بعد أن أسقط فرض الإسلام عن نفسه ولكن الأولى أن لا يفعل ولا يتخذ ذلك مكسبه ومتجره فإن الله عز وجل يعطي الدنيا بالدين ولا يعطي الدين بالدنيا]

Bā-husūs nefs-i hacc ile mütcir olmak ki āhere ücretle hacc edip ᶜamel-i āhiretle dünyāyı taleb etmek lāyık olmaz, veraᶜ-kārān ve erbāb-ı kulūb yaᶜnī evliyā-yı Hudā onu mekrūh görmüşler, meger ki Mekke'de ikāmet etmek kasdı vardır ve onu Mekke'ye īsāl edecek nafaka ve rāhilesi yoktur, o sūretle bu kasd üzerine ücret alıp āhere hacc etmekte bir beᵓs olmaz, çünkü dünyā ile dīne mütevassıl olmuş olur, değil ki dīn ile dünyāya tevassul etti. Dīn ile dünyāya vāsıl olmak cāiz değildir. Ve sūret-i mezkūrede onun niyyet ve kasdı ziyāret-i Beyt-i harām ile dīn karındaşının zimmeti farzın iskātında yardım ve bir muᶜāvenet ola ki bunun mislinde ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin ''يُدْخِلُ اللهُ سُبْحَانَهُ بِالْحَجَّةِ الْوَاحِدَةِ ثَلَاثَةً اَلْجَنَّةَ الْمُوصِيَ بِهَا وَالْمُنَفِّذَ لَهَا وَمَنْ حَجَّ بِهَا عَنْ أَخِيهِ''[67] buyurduğu nass-ı ᶜālī nāzil olur ki Zāt-ı Vācibü'l-Vücūd bir hacce-i vāhide ile üç kişi cennete dāhil eder ki vasiyyet eden ve vasiyyeti tenfīz eden ve dīn karındaşına hacc eyleyen kimselerdir. Ben ona ücret almak helāl olmaz demem ve kendi nefsi üzerinden farz-ı İslām'ı iskāt ettikten sonra āhere hacc etmek harāmdır demem, fakat derim ki evlā odur ki onu etmeye ve haccı māye-i kesb ü ticāret eylemeye ki Zāt-ı kibriyā dīn ile dünyāyı verir ve dünyā ile dīni vermez.

[وفي الخبر ''مَثَلُ الَّذِي يَغْزُو فِي سَبِيلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَيَأْخُذُ أَجْرًا مَثَلُ أُمِّ مُوسَى

67 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/194.

عَلَيْهِ السَّلَامُ تُرْضِعُ وَلَدَهَا وَتَأْخُذُ أَجْرَهَا" فمن كان مثاله في أخذ الأجرة على الحج مثال أم موسى فلا بأس بأخذه فإنه يأخذ ليتمكن من الحج والزيارة فيه وليس يحج ليأخذ الأجرة بل يأخذ الأجرة ليحج كما كانت تأخذ أم موسى ليتيسر لها الإرضاع بتلبيس حالها عليهم]

Ve haberde "مَثَلُ الَّذِي يَغْزُو فِي سَبِيلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَيَأْخُذُ أَجْرًا مَثَلُ أُمِّ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ تُرْضِعُ وَلَدَهَا وَتَأْخُذُ أَجْرَهَا"[68] vārid olmuştur ki hulāsa-i mefhūmu: "Fī-sebīlillāh gazā edip ücreti ahz eden kimse ümmü Mūsā gibidir ki kendi evlādını irzāᶜ edip irzāᶜı üzerine ücret alırdı." İşte her kim ki hacc üzerine ücret almakta misāli ümmü Mūsā ᶜaleyhi's-selāmın misāli gibi ise onun ücret almasında bir beᵓs olmaz, zīrā ki haccdan mütemekkin olmak ve ziyārete muktedir olmak niyyet ve kasdıyla almış olur değil ki ücret almak için hacc etmiş olur, belki hacc etmek için ücret almış olur, nitekim kavm-i firᶜavne hāli mültebis ve oğlunun irzāᶜına mütemekkin olmak için süt emdirmesi üzerine ümmü Mūsā, firᶜavnden ücret alırdı. Hulāsa āhere hacc eden kimse onun kasd ve niyyeti ziyāret-i Beyt-i mükerrem ve iᶜāne-i ah-i müslim ola, garaz ve maksūdu hutām-ı dünyā olmaya demektir.

[الثاني أن لا يعاون أعداء الله سبحانه بتسليم المكس وهم الصادون عن المسجد الحرام من أمراء مكة والأعراب المترصدين في الطريق فإن تسليم المال إليهم إعانة على الظلم وتيسير لأسبابه عليهم فهو كالإعانة بالنفس فليتلطف في حيلة الخلاص فإن لم يقدر فقد قال بعض العلماء ولا بأس بما قاله إن ترك التنفل بالحج والرجوع عن الطريق أفضل من إعانة الظلمة فإن هذه بدعة أحدثت وفي الانقياد لها ما يجعلها سنة مطردة وفيه ذل وصغار على المسلمين ببذل جزية ولا معنى لقول القائل إن ذلك يؤخذ مني وأنا مضطر فإنه لو قعد في البيت أو رجع من الطريق لم يؤخذ منه شيء بل ربما يظهر أسباب الترفه فتكثر مطالبته فلو كان في زي الفقراء لم يطالب فهو الذي ساق نفسه إلى حالة الاضطرار]

Ve ikinci edeb ise o dahi Mescid-i Harām'dan katᶜ-ı tarīk eden zalemeye meks iᶜtāsıyla onları iᶜāne etmemektir ki ümerā-i Mekke ve ᶜArab'dan esnā-yı tarīkte müterassıd-ı kavāfil olan zālimlere akçe

68 *el-Kāmil fī Duᶜafāi'r-Ricāl*, 1/476.

vermememektir, zīrā ki onlara māl vermek zulm üzerine iʿāne etmektir ve dahi onların üzerlerine esbāb-ı zulmü teysīr eylemektir ki nefs ile yardım etmek gibidir. Gerektir ki kendi nefsini ellerinden bir nesneyi vermeksizin kurtarıp tahlīs etmekte letāifü'l-hiyeli istiʿmāl ede ve letāifü'l-hiyel ile halāsı mümkin olmazsa baʿzu'l-ʿulemāʾ demiş ki o ʿālimin demesinde bir beʾs yoktur ki demiş ki hacc ile teneffül etmeğin terkiyle yoldan dönmek zalemeye iʿāne vermekten efdaldir, zīrā ki bu bir bidʿat-ı muhdesedir ve ona inkıyād etmek onu ʿādet-i muttaride eder ve onunla ehl-i İslām'a bir mezellet ve sıgārlık yaʿnī horluk ve küçüklük vardır ki bezl-i cizye gibidir ve bezl-i cizye ile zillet ve horluk vardır. Ve bunu benden muztarr olduğum hālde alınır diyen ādemin sözüne bir maʿnā yoktur, çünkü evinde otursa veyāhūd yoldan dönse ondan bir nesne alınmazdı ve muztarr olmazdı, ancak onun izhār-ı tereffüh [54] edip fakrı göstermemesiyle mütālebelerini teksīr ve hālet-i ıztırāra nefsini sevk eder. Kendisini fukarā kılığında göstermiş olsaydı bir nesne ile mütālebe olunmazdı.

[الثالث التَّوَسُّعُ فِي الزَّادِ وَطِيبِ النَّفْسِ بِالْبَذْلِ وَالْإِنْفَاقِ مِنْ غَيْرِ تَقْتِيرٍ وَلَا إِسْرَافٍ بَلْ عَلَى اقتصاد وأعني بالإسراف التنعم بأطايب الأطعمة والترفه بشرب أنواعها على عادة المترفين فأما كثرة البذل فلا سرف فيه إذ "لَا خَيْرَ فِي السَّرَفِ وَلَا سَرَفَ فِي الْخَيْرِ" كما قيل وبذل الزاد في طريق الحج نفقته في سبيل عز وجل والدرهم بسبعمائة درهم]

Ve üçüncü edeb ise o dahi zād ve tūşede tevessuʿ ve taktīr ve isrāf etmeksizin bezl ve infākta tatyīb-i nefs etmektir, yaʿnī esnā-yı rāhta tūşesini çok edip tīb-i nefs ve inbisāt ve dil-hoşī ile fukarāʾ ve muhtācīne bezl ve infāk ve tasadduk ede, fakat bezl ve infākında taktīr ve isrāf etmeye. İsrāftan murādımız kesret-i infāk u tasadduk değildir, zīrā kesret-i infāk u tasaddukta isrāf vākiʿ olmaz ve ona isrāf denilmez, çünkü her bir dirhem yedi yüz dirhemledir, onun kesretinde mezīd-i hasenāt ve vüfūr-ı nefʿ ve nemā-yı ticāret vardır. Bizim isrāftan murād ve maksadımız ancak agniyā ve ashāb-ı batarın ʿādātı üzere atyeb-i etʿime ve envāʿ-ı eşribe ile tenaʿʿum ve tereffüh etmekliktir. Şehevāt-ı nefsāniyyeye meyl ve nefs-i emmāreye ittibāʿ ile etʿime-i gūnāgūn ve eşribe-i ren-

gāreng ile telezzüz ve tenaᶜᶜum etmeğe isrāf denilmiştir, yoksa kesret-i bezlde isrāf yoktur, nitekim denilmiş "لَا خَيْرَ فِي السَّرَفِ وَلَا سَرَفَ فِي الْخَيْرِ" Yaᶜnī "İsrāfta bir hayr yoktur ve hayrda dahi bir isrāf yoktur." Meselā etᶜime-i tayyibeden gūnāgūn taᶜāmı yemekle mezīd-i sevāb hāsıl olmaz ve fukarā ve muhtācīne tarīk-i meşrūᶜa tevfīkan pek çok mālın sarf ve infākında dahi isrāf hāsıl olmaz, yaᶜnī ona cürm ve günāh sayılmaz, nitekim denilmiş ki tarīk-i haccda fī sebīlillāh sarf-ı tūşe ve bezl-i zād-ı nafaka her bir dirhemi yedi yüz dirhemedir.

[قال ابن عمر رضي الله عنهما مِنْ كَرَمِ الرَّجُلِ طِيبُ زَادِهِ فِي سَفَرِهِ وكان يقول أفضل الحاج أخلصهم نية وأزكاهم نفقة وأحسنهم يقينًا وقال صلى الله عليه وسلم "اَلْحَجُّ الْمَبْرُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إِلَّا الْجَنَّةَ فَقِيلَ لَهُ يَا رَسُولَ اللهِ مَا بِرُّ الْحَجِّ فَقَالَ طِيبُ الْكَلَامِ وَإِطْعَامُ الطَّعَامِ"]

Hazret-i ᶜAbdullāh b. ᶜÖmer ᶜaleyhime'r-rıdvān buyurmuş ki: "Seferinde ādemin tīb-i zādı keremindendir." Ve dahi buyururdu: "Huccācın en ziyāde efdalleri o kimsedir ki cümleden ziyāde cihet-i hayra niyyeti hālise ola ve cümlenin nafakalarından onun nafakası ezkā ve ather ola." Yaᶜnī helāl-i māldan olup şübühāttan vāreste ve āzāde ola ve dahi kāffeden ziyāde yakīni güzel ve ahsen ola. Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "اَلْحَجُّ الْمَبْرُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إِلَّا الْجَنَّةَ فَقِيلَ لَهُ يَا رَسُولَ اللهِ مَا بِرُّ الْحَجِّ فَقَالَ طِيبُ الْكَلَامِ وَإِطْعَامُ الطَّعَامِ"[69] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāli: "Cennetten gayrı hacc-ı mebrūrun bir cezāsı yoktur." "Haccın birri ne günādır?" diye suᵓāl vākiᶜ oldukta "Tībü'l-kelām ve itᶜāmü't-taᶜāmdır" diye fermān buyurmuştur, yaᶜnī seferinde tatlı söz söylemek ve muhtācīne yemek yedirmektir, gidip gelmesinde bir acı sözü bir kimseye söylemeye ve bir kimsenin kalbini kırmaya ve kudreti yettikçe fukarā ve mesākīne itᶜām-ı taᶜām edip hācetlerini defᶜ eyleye ki bu sıfātla haccı mebrūr olur demektir.

[الرابع ترك الرفث والفسوقوالجدال كما نطق به القرآن والرفث اسم جامع لكل لغو وخنى وفحش من الكلام ويدخل فيه مغازلة النساء ومداعبتهن والتحدث بشأن الجماع ومقدماته فإن ذلك يهيج داعية الجماع المحظور والداعي إلى المحظور محظور والفسق

69 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/191.

اسم جامع لكل خروج عن طاعة الله عز وجل والجدال هو المبالغة في الخصومة والمماراة بما يورث الضغائن ويفرق في الحال الهمة ويناقض حسن الخلق]

Ve dördüncü edeb ise o dahi mantūk-ı nass-ı Kurᵓān üzere terk-i refes ü fusūk u cidāldir. Refes ise her bir kabīh ve yaramaz ve kelām-ı fāhişe cāmiᶜ bir ismdir ve mugāzele-i nisā ve müdāᶜabeleriyle şeᵓn-i cimāᶜ ve mukaddimātı mübāhase ve tahaddüsleri o yaramaz sözün dāhilindedir ki hatun kişi ile gazel söylemek ve onlarla mizāh etmek ve hāl-i cimāᶜdan söz söyleyip tahaddüs etmek veyāhūd mukaddimāt-ı cimāᶜdan konuşup bahs eylemek refes demektir. Bunlardan sakınmak gerektir, çünkü bu hālāt mahzūr olan cimāᶜa dāᶜī olup ve mahzūra dāᶜī olan nesne dahi mahzūrdur. Ve fısk ise tāᶜat u inkıyād-ı emr-i ilāhīden hurūc için bir ism-i cāmiᶜdir. Ve cidāl dahi husūmet ve mümārāta mūris kīn ve hıkn olup derhāl himmeti tefrīk eden ve hüsn-i ahlāka mütenākız bulunan kelimāt ile muhāsametle mübālagalı mümārāta şāmildir, işte bunlardan dahi sakınmak lāzımdır.

[وقد قال سفيان من رفث فسد حجه وقد جعل رسول الله صلى الله عليه وسلم طيب الكلام مع إطعام [٥٥] الطعام من بر الحج والمماراة تناقض طيب الكلام فَلَا يَنْبَغِي أَنْ يَكُونَ كَثِيرَ الِاعْتِرَاضِ عَلَى رفيقه وجماله وعلى غيره مِنْ أَصْحَابِهِ بَلْ يُلِينُ جَانِبَهُ وَيَخْفِضُ جَنَاحَهُ لِلسَّائِرِينَ إِلَى بَيْتِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَيَلْزَمُ حُسْنَ الْخُلُقِ وَلَيْسَ حُسْنُ الْخُلُقِ كَفَّ الْأَذَى بل احتمال الأذى وقيل سمي السفر سفرا لأنه يسفر عن أخلاق الرجال ولذلك قال عمر رضي الله عنه لمن زعم أنه يعرف رجلًا هل صحبته في السفر الذي يستدل به على مكارم الأخلاق قال لا فقال ما أراك تعرفه]

Ve Süfyān ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki: "Her kim ki haccında refes edip yaᶜnī yaramaz sözü söylerse haccını ifsād eder." Çünkü ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz tīb-i kelām ve itᶜām-ı taᶜāmı haccın birrinden etmiştir ve mümārāt ise elbette tīb-i kelāma münākızdır. Ve dahi esnā-yı seferinde refīkine ve devecisine pek çok iᶜtirāz etmeye ki arkadaşına ve deveciye ve ashābına ve sāireye iᶜtirāz etmek yakışmaz, ancak herkese cānı yumuşak gösterip Beyt-i mükerremin züvvārına ve harem-i Mustafavī'ye gidenlere tevāzuᶜ ve ser-fürūluk etmek gerektir. Ve'l-hāsıl hüsn-i huluk lāzımdır ve hüsn-i huluk ᶜālemden keff-i ezā olmayıp

belki ᶜālemden gördüğü cevr ve cefāya rāzī ve sābir ve mütehammil olmaktır. Denilmiş ki sefere sefer adı konulmak o vechdendir ki ahlāk-ı ricāli açıp keşf eder, zīrā ki sefer açıp keşf etmeklik maᶜnāsına mevzūᶜ-dur. Denilir ki:"اَسْفَرَتِ الْمَرْأَةُ عَنْ وَجْهِهَا أَعْنِي كَشَفَتْ عَنْ وَجْهِهَا" Ve keşf mülābesesiyle yaᶜnī ricālin hūy ve tıbāᶜ ve ahlāklarını keşf edici bulunduğundan sefer için sefer denilip ve onunla tesmiye olunmuştur. Ve bunun için sānī-i ashāb ᶜÖmer b. el-Hattāb radıyallāhu ᶜanh hazretleri bir kimseye dīger bir kimsenin atvārını bilir zuᶜmunda oldukta "Mekārim-i ahlākın bir delīli olan seferde sen onunla arkadaşlık edip sahābet ettin mi?" suʾāl ve o kimse dahi yok diye cevāb verilecek. "Öyle ise ben seni onu bilir göremem." demiştir. Yaᶜnī mādām ki delīl-i mekārim-i ahlāk olan seferde sen o kimseye musāhabet olmamışsın, sen onu bilmemişsin ki mekārim-i ahlākın mihekk ve imtihānı musāhabet-i seferdir.

[الخامس أن يحج ماشيًا إن قدر عليه فذلك الأفضل أوصى عبد الله بن عباس رضي الله عنهما بنيه عند موته فقال يا بني حجوا مشاة فإن للحاج الماشي بكل خطوة يخطوها سبعمائة حسنة من حسنات الحرم قيل وما حسنات الحرم قال الحسنة بمائة ألف والاستحباب في المشي في المناسك والتردد من مكة إلى الموقف وإلى منى آكد منه في الطريق وإن أضاف إلى المشي الإحرام من دويرة أهله فقد قيل إن ذلك من إتمام الحج قاله عمر رضي الله عنه وعلي وابن مسعود رضي الله عنهم في معنى قوله عز وجل ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾]

Ve beşinci edeb ise o dahi muktedir olursa māşiyen yaᶜnī piyāde olarak yayan yürüyerekten hacc etmektir, zīrā ki efdali odur ki Hazret-i ᶜAbdullāh b. ᶜAbbās ᶜaleyhi'r-rıdvān maraz-ı mevtinde oğullarına vasiyyet edip demiş ki: "Ey benim oğullarım, yayan olarak hacc ediniz, çünkü yayan yürüyüp piyāde olarak hacc eden kimseye onun her bir adımına yaᶜnī onun her bir hatvesi üzerine hasenāt-ı haremden yedi yüz hasene vardır." Ve "Hasenāt-ı harem ne asldır?" diye ondan sorulduk-ta, "Haremin her bir hasenesi yüz bin hasene iledir." Ve meşyde yaᶜnī yayan yürümek kaziyyesinde vech-i nedb ü istihbāb odur ki menāsik-te ve Mekke'den mevkife māşiyen tereddüd etmektedir. Ve Minā'ya yolda māşiyen gelmek sünneti her yerde olacak meşyin sünnetinden daha ziyāde müʾekkeddir. Ve hānesinden ihrāma girmesini yayan yü-

rümesine izāfet ederse yaʿnī hānesinden ihrām edip yayan olarak hacc eyler ise ki şol iki fazīlete cāmiʿ olarak hacc ederse haccını itmām etmiş olur, çünkü bu sūretle hacc etmek itmām-ı haccdandır denilmiş. ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾[70] āyet-i kerīmesinin tefsīrinde ʿÖmer ve ʿAlī ve İbn Mesʿūd radıyallāhu ʿanhum böyle demişler ki hacc ve ʿumreyi itmām ediniz diye şeref-sādır olan işbu emr ü fermān-ı ilāhīde el-ʿilmu ʿindallāh itmāmdan murād vatanında sākin olduğu hāneciğinden ihrām edip piyāde olarak hacc etmektir.

[وقال بعض العلماء الركوب أفضل لما فيه من الإنفاق والمؤنة ولأنه أبعد عن ضجر النفس وأقل لأذاه وأقرب إلى سلامته وتمام حجه وهذا عند التحقيق ليس مخالفًا للأول بل ينبغي أن يفصل ويقال من سهل عليه المشي فهو أفضل فإن كان يضعف ويؤدي به ذلك إلى سوء الخلق وقصور عن عمل فالركوب له أفضل كما أن الصوم للمسافر أفضل وللمريض ما لم يفض إلى ضعف وسوء خلق وسئل بعض العلماء عن العمرة أيمشي فيها أو يكتري حمارًا بدرهم فقال إن كان وزن الدرهم أشد عليه فالكراء أفضل من المشي وإن كان المشي أشد عليه كالأغنياء فالمشي له أفضل فكأنه ذهب فيه إلى طريق مجاهدة النفس وله وجه ولكن الأفضل له أن يمشي ويصرف ذلك الدرهم إلى خير فهو أولى من صرفه إلى المكاري عوضًا [٥٦] عن ابتذال الدابة فإذا كانت لا تتسع نفسه للجمع بين مشقة النفس ونقصان المال فما ذكره غير بعيد فيه]

Ve baʿzu'l-ʿulemāʾ rükūb efdaldir demiştir, yaʿnī atlı ve süvār veyāhūd rāhile ve sāir merkūba rākib olarak hacc etmek daha ziyāde efdaldir, çünkü bezl-i ücret ve sarf-ı meʾūnet sevābı dahi vardır ki infāk sevābına dahi mazhar olur ve nefsi mutadaccir olmaz ve sūʾ-u huluk hāsıl olmaz, yaʿnī tazaccür-i nefsten mütevellid olan āfāttan baʿīd olur ve selāmet ve istikāmete daha ziyāde yakın ve akreb olup itmām-ı haccına medār olur demiş. Ve ʿinde't-tahkīk bu kavl kavl-i evvele münāfī değildir, ancak tafsīli vardır ki hacc eden eger nefsinden bilir ki māşiyen hacc eylerse nefsine bir tazaccür hāsıl olur ve o tazaccürden sū-i huluk vākiʿ olup başka bir mahzūra dāʿī olacak veyāhūd zaʿīf ve nātüvān düşüp kemā yenbagī menāsik-i hacc ityānına bir halel vereceğini anlarsa

70 el-Bakara, 2/196.

bu āfāta nefsini uğratmamak için o kimseye rākiben hacc etmek efdal olur, nitekim seferde sıyām etmek ve hastalığına ziyāde veyā zaᶜfiyet verip sū-i huluku mūris olmayan maraz ile oruç tutmak nice efdal ise kezālik yayan yürüyerek hacc etmek dahi böylecedir, yaᶜnī bu hāletler vākiᶜ olmazsa yayan olarak hacc etmesi ziyāde efdal olur ve eger māşiyen hacc etmek ona āsān olup bu āfātı mūris olmazsa elbette o daha ziyāde efdal olur. Ve baᶜzı ᶜulemādan suᵓāl vākiᶜ olmuş ki: "ᶜUmreyi māşiyen edāᵓ etmek mi efdaldir yoksa mükārīye bir dirhemi verip hayvān iktirāsıyla rākiben ᶜumre getirmek mi efdaldir?" O ᶜālim cevābında demiş ki: "Eger bezl-i dirhem nefsine daha ziyāde güç gelirse onu bezliyle rākiben ᶜumre getirmek daha ziyāde efdaldir ve eger agniyā gibi bezl dirhem nefsine güç gelmeyip ancak māşiyen gitmek hāli nefsine daha ziyāde ağır ve meşakkat verir o kimseye māşiyen ᶜumre getirmek daha ziyāde efdaldir." Hulāsa-i kelām mücāhede-i nefs tarīkini ihtiyār ve tercih etmiş. Ve bu ifādesine dahi vech vardır, ammā efdali ve ercahı odur ki o dirhemi dīger bir emr-i hayra sarfile māşiyen ᶜumre getirmek daha ziyāde efdal ve enfaᶜdır ki bezl-i kirā-i dābbeye ᶜıvazen dirhemi dīger bir hayra sarfile māşiyen ᶜumre etmesi elbette daha ziyāde hayrlıdır ki bezl ve infāk ile berāber mücāhede-i nefs dahi hāsıl olur. Ve eger nefsi cemᶜe yaᶜnī meşakkat-i nefs ile noksān-ı mālın cemᶜine müttesiᶜ olup genişlenmezse yaᶜnī hem dirhemi vermek ve hem dahi yayan yürümeğe nefsi ona mutāvaᶜat etmezse o vaktte onu zikr ettiği vech üzere nefsine her hangisi daha ziyāde güç ve şiddetli ve katı gelirse hakkında onu işlemek daha efdal olması baᶜīd olmaz.

[السادس أن لا يركب إلا زاملة أما المحمل فليجتنبه إلا إذا كان يخاف على الزاملة أن لا يستمسك عليها لعذر وفيه معنيان أحدهما التخفيف على البعير فإن المحمل يؤذيه والثاني اجتنات زي المترفين المتكبرين حج رسول الله صلى الله عليه وسلم على راحلة وكان تحته رحل رث وقطيفة خلقة قيمتها أربعة دراهم وطاف على الراحلة لينظر الناس إلى هديه وشمائله وقال صلى الله عليه وسلم "خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ"]

Ve altıncı edeb ise o dahi zāmileden gayrı bir merkūba rākib olmamaktır ve mahmili ictināb etmek gerektir, meger ki ᶜözrü olup nefsini

rāhilenin üzerine tutamazsa. Mahmilin ictinābı iki maᶜnā içindir, birisi deveye hafīf olup sebük-bār olmak kaziyyesidir, çünkü mahmil deveye rencīdelik ve eziyyet verir ve ikincisi agniyā-yı mütekebbirīn ziyy ve kılıklarının tecennüb ve mübāᶜadeti māddesidir. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz rāhileye süvār olarak hacc etmiştir, yaᶜnī deveye rākiben hacc etmiş, hattā altında eski ve ᶜatīk bir semer var idi ve dört dirhem kıymetli bir köhne kaftan var idi. "Katīfe" lügatte havlu ve saçaklı kaftana müstaᶜmel olmuştur, burada Allāhu aᶜlem devenin arkasında rahl üzerine yaᶜnī semeri üzerine örtü gibi konulan saçaklı kilime ıtlāk olunmuştur. Ve bu heyᵓetle rāhile üzerine tavāf etmiş ki nās onun hedy ve şemāilini nazar edeler. Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz [71]"خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ" diye emr ü fermān etmiş ki hulāsa-i meᵓāli: "Siz menāsikinizi benden alınız" demektir.

[وقيل إن هذه المحامل أحدثها الحجاج وكان العلماء في وقته ينكرونها فروى سفيان الثوري عن أبيه أنه قال برزت من الكوفة إلى القادسية للحج ووافيت الرفاق من البلدان فرأيت الحاج كلهم على زوامل وجوالقات ورواحل وما رأيت في جميعهم إلا محملين وكان ابن عمر إذا نظر إلى ما أحدث الحجاج من الزي والمحامل يقول الحاج قليل والركب كثير ثم نظر إلى رجل مسكين رث الهيئة تحته جوالق فقال هذا نعم من الحجاج]

Ve denilmiş ki işbu mehāmil muhdesedir, huccāc onu ihdās etmişti. Ve vaktinde olan ᶜulemāᵓ onu inkār ederlerdi. Süfyān es-Sevrī ᶜaleyhi'r-rahme, babası üzerine rivāyet etmiş ki babası demiş ki: "Hacca gitmek üzere Kūfe'den çıkıp Kādisiyye'ye gittim ve beldelerden çıkan kavāfil ve rıfāka kavuşup gittim. Huccācın kāffesini zevāmil ve cevālikāt ve revāhil üzerine gördüm, onlarda iki mahmilden gayrı bir mahmil yok idi." [57] Ve dahi İbn ᶜÖmer radıyallāhu ᶜanh ziyy ve mehāmilden huccācın ihdās ettikleri umūra nazar ettikçe "Rekb çoktur, ammā huccāc azdırlar" diye söylerdi. Ve cevālik üzere binmiş resīsü'l-heyᵓe

---

71 el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 5/204, no: 9524; İbn ᶜAbdilberr, *Cāmiᶜu Beyāni'l-ᶜİlm*, 1/461; el-Begavī, *Şerhu's-Sunne*, 7/184; *Kūtu'l-Kulūb*, 2/192.

bir fakīr ve miskīni gördüğünde: "Evet, işte bu ādem huccācdandır" diye söylemiş.

[السابع أن يكون رث الهيئة أشعث أغبر غير مستكثر من الزينة ولا مائل إِلَى أسباب التفاخر والتكاثر فيكتب في ديوان المتكبرين المترفهين ويخرج عن حزب الضعفاء والمساكين وخصوص الصالحين]

Yedinci edeb dahi heyʾet-i ressede bulunmak ve perīşān ve tozlu ve gubārlı bir hālde olmaktır, yaʿnī zīnet ve zībāyişten müsteksir olmaya ve esbāb-ı tefāhur u tekāsüre māil olmaya, tā kim dīvān-ı agniyā-i mütekebbirīnde yazılmaya ve hizb-i zuʿafāʾ vü mesākīn ve zümre-i husūsiyye-i sālihīnden hāric olmaya, yaʿnī hacca giderken eski ve ʿatīk elbiseyi istiʿmāl ede ve üst ve başı tozlu ve gubārlı olup dāimā bezelenmiş bir sūrette bulunmaya ki esnā-i rāhta çok ārāyiş-i zīnet ü zībāyişi göstermeye ve fahr ve zenginlik esbābına māil olmaya, tā kim nezd-i Bārī'de hizb-i zuʿafāʾ vü mesākīnden yazılıp zümre-i sālihīne munzamm ve mülhak ola ki dīvān-ı agniyā-i mütekebbirīnden ismi baʿīd olup mütereffih yazılmaya.

[فقد أمر صلى الله عليه وسلم بالشعث والاختفاء ونهى عن التنعم والرفاهية في حديث فضالة بن عبيد وفي الحديث "إِنَّمَا الْحَاجُّ الشَّعِثُ التَّفِثُ" ويقول الله تعالى انظروا إلى زوار بيتي قد جاؤوني شعثًا غبرًا من كل فج عميق وقال تعالى ﴿ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ﴾ وَالتَّفَثُ الشَّعَثُ وَالِاغْبِرَارُ وَقَضَاؤُهُ بِالْحَلْقِ وَقَصِّ الشَّارِبِ والأظفار وكتب عمر بن الخطاب رضي الله عنه إلى أمراء الأجناد اخلولقوا واخشوشنوا أي البسوا الخلقان واستعملوا الخشونة في الأشياء وقد قيل زين الحجيج أهل اليمن لأنهم على هيئة التواضع والضعف وسيرة السلف]

Zīrā ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz Fudāle b. ʿUbeyd'in hadīsinde tenaʿʿum ve refāhiyetten menʿ ve nehy edip şeʿas ve ihtifāʾ ile emr ve fermān etmiştir. Ve dahi hadīste vārid olmuş ki:"إِنَّمَا الْحَاجُّ الشَّعِثُ التَّفِثُ"[72] ki hulāsa-i meʾāli: "Hācc ancak o kimsedir ki şeʿaslı ve tefesli ve tozlu ve gubārlı ola." "Tefes", şeʿas maʿnāsında ve "şeʿas"

---

72 *Musnedu*'l-Bezzār, 1/285; *Kūtu'l-Kulūb*, 2/192; *el-Kāmil fī Duʿafāi'r-Ricāl*, 9/119. Son kelime "التفل" şeklinde.

seferberlikte saç uzamaktan ve dağınık ve perīşān olmaktan ve bıyık kılları ve tırnakları uzatmaktan ve üst ve başına toz konup gubārlı olmaktan bir heyᵓet-i muhtassadır ki bu hāletle bir yere gitmek, sefer-i baᶜīdden fakr u fāka ve mezīd-i ıztırār u hācet ve tahammül-i meşākk-ı seferiyye ile gelindiğine delīl olup isticlāb-ı reᵓfet ü rahmete bir sebīldir, züvvār-ı Beyt-i mükerrem dahi böyle bir sıfatla bulunalar ki merhamete sezā görüneler. Çün kim onların bu hāl ve heyᵓetle göründükleri vaktte Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri melāike-i kirāma onlarla mübāhāt buyurup "Bakınız ki benim muhlis kullarım her bir fecc-i ᶜamīk ve mahall-i baᶜīd ü sahīkten muşaᶜᶜas ve mugber olarak hānemin ziyāretine gelmişler" buyurur. Ve dahi Kurᵓān-ı ᶜazīminde ﴿ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ﴾[73] diye fermān buyurulmuştur. "Tefes" ise şeᶜastır ve gubārlı bulunmaktır ve onun kazāsı ancak baş tırāş olmak ve bıyık saçından kırpılmak ve tırnakları kesilmekledir. İşte "tamām-ı menāsikte tefeslerini kazāᵓ etsinler" emr-i celīli onların o heyᵓet-i resse ve müşaᶜᶜase ile bulunmalarını müstelzimdir ki şeᶜaslı gelip menāsik-i haccı edāᵓ ederler de mazhar-ı ᶜafv u merhamet olduktan sonra o şeᶜası kazā edip bitireler. Hazret-i ᶜÖmer b. el-Hattāb ᶜaleyhi'r-rıdvān ümerā-i ecnāda yazdığı nāme-i hümāyūnda "اِخْلَوْلِقُوا" "وَاخْشَوْشِنُوا" diye emr ve irāde etmiştir ki: "اِخْلَوْلِقُوا" köhne ve ᶜatīk ve eski elbiseleri giymek maᶜnāsınadır ve "اِخْشَوْشِنُوا" perk ve kaba nesneleri kullanmak maᶜnāsınadır, yaᶜnī "Elbise-i fāhire giymeyiniz ve harīr ve dībāc gibi yumuşak ve nāᶜim ve leyyin ferşi kullanmayınız" demektir, zīrā bunlar hālet-i şeᶜasa vü resseye mübāyinlerdir. Ve heyᵓet-i resse ve şeᶜas mahbūb ve mendūbdur. Ve dahi denilmiş ki hacīclerin zīnetleri ehl-i Yemen'dirler, çünkü onlar heyᵓet-i tevāzuᶜ ve zaᶜf üzeredirler ve sīret-i selef üzerindedirler.

[فينبغي أن يجتنب الحمرة في زيه على الخصوص والشهرة كيفما كانت على العموم فقد روي أنه صلى الله عليه وسلم كان في سفر فنزل أصحابه منزلًا فسرحت الإبل فنظر إلى أكسية حمر على الأقتاب فقال صلى الله عليه وسلم "أَرَى هَذِهِ الْحُمْرَةَ قَدْ غَلَبَتْ عَلَيْكُمْ قَالُوا فَقُمْنَا إِلَيْهَا وَنَزَعْنَاهَا عَنْ ظُهُورِهَا حَتَّى شَرَدَ بَعْضُ الْإِبِلِ"]

73 el-Hacc, 22/29.

Ve hāl böyle olunca hāssaten ziyyinde ādem kırmızı elbise ve mefrūşāttan ictināb ve ᶜale'l-ᶜumūm her ne asl olursa olsun şöhretten kaçıp ibtiᶜād etmek gerektir, zīrā mervīdir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz seferin birinde indiği vaktte ashāb-ı güzīni dahi inip develerini merᶜāya salıverdiklerinde develerin semerleri üstünde kırmızı örtüleri görüp ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "أَرَى هَـذِهِ الْحُمْـرَةَ قَـدْ غَلَبَـتْ عَلَيْكُـمْ"[74] diye onları melāmet buyurdu. Ve sahābe-i kirām dediler ki: "Biz bu emr-i ᶜālīsini işitince derhāl onlara kıyām edip arkalarından o kırmızı örtüleri çıkardık, hattā baᶜzı develer dahi kaçtılar. Hulasā-i mazmūn-ı hadīs-i şerīf: "Bu kırmızılık size galebe ettiğini görüyorum" demektir. Bundan melāmet anlaşılır ki onlar kırmızı örtü istiᶜmāllerinden melūm olup ve emre imtisālen derhāl develerine kalkıp kırmızı örtülerini çıkarmışlar. Ve bu mefhūm kırmızının ictinābına delīldir, zīrā ki elbise-i muhammere zīnet ve ārāyişedir ve ᶜalāmet-i fahr u huyelādır ve istiᶜmāli esbāb-ı tereffüh sayılır ve hem dahi medār-ı şöhrettendir ve bu cihetlerden dolayı bi-husūsihā terki mansūs olmuştur. [58]

[الثامن أن يرفق بالدابة فلا يحملها ما لا تطيق والمحمل خارج عن حد طاقتها والنوم عليها يؤذيها ويثقل عليها كان أهل الورع لا ينامون على الدواب إلا غفوة عن قعود وكانوا لا يقفون عليها الوقوف الطويل قال صلى الله عليه وسلم "لَا تَتَّخِذُوا ظُهُورَ دَوَابِّكُمْ كَرَاسِيَّ"]

Ve sekizinci edeb ise o dahi süvār olduğu hayvāna rıfk edip kudretinden hāric bir nesne ona yükletmeye. Ve mahmil ise hayvānın hadd-i tākatinden hāricdir. Ve hayvānın arkası üstünde uyku uyu kalmak hayvāna ezā ve rencīdelik verir ve hem dahi ağırlık verir. Ehl-i veraᶜ hayvānāt üzerinde uyku uyu kalmazlardı, meger ki oturmaklıkla birazcık uyu kalmak uyuklarlardı ve hem dahi arkaları üzerine vakfe-i tavīle dahi vukūf etmezlerdi, zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "لَا تَتَّخِذُوا ظُهُورَ دَوَابِّكُمْ كَرَاسِيَّ"[75] buyurmuştur, yaᶜnī "Hayvānātınızın arkalarını kürsī ittihāz etmeyiniz" demektir.

---

74 Ebū Dāvūd, Libās, 18, no: 4070; *Musnedu* Ahmed, 3/463, no: 15807.

75 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/193.

[ويستحب أن ينزل عن دابته غدوة وعشية يروحها بذلك فهو سنة وفيه آثار عن السلف وكان بعض السلف يكتري بشرط أن لا ينزل ويوفي الأجرة ثم كان ينزل عنها ليكون بذلك محسنًا إلى الدابة فيكون في حسناته ويوضع في ميزانه لا في ميزان المكاري وكل من آذى بهيمة وحملها ما لا تطيق طولب به يوم القيامة قال أبو الدرداء لبعير له عند الموت يا أيها البعير لا تخاصمني إلى ربك فإني لم أكن أحملك فوق طاقتك وعلى الجملة في كل كبد حراء أجر فليراع حق الدابة وحق المكاري جميعًا وفي نزوله ساعة ترويح الدابة وسرور قلب المكاري قال رجل لابن المبارك احمل لي هذا الكتاب معك لتوصله فقال حتى استأمر الجمال فإني قد اكتريت فانظر كيف تورع من استصحاب كتاب لا وزن له وهو طريق الحزم في الورع فإنه إذا فتح باب القليل انجر إلى الكثير يسيرًا يسيرًا]

Ve müstehabbdır ki kuşluk ve akşam vaktlerinde süvār olduğu hayvāndan inip hayvānı dinlettire ve onunla rāhat ettire, çünkü sünnettir ve seleften hakkında āsār vārid olmuştur. Ve baᶜzu's-selef hayvāndan inmemek şartıyla hayvānı istīcār edip kirāyı verirdi ve ondan sonra yolda hayvāndan inip hayvānı rāhat ettirirdi, tā ki kendisi onunla hayvāna muhsin olmuş ola ve hasenātı ona olup kendi mīzānında rūz-i kıyāmette konulup mükārīcinin mizānında konulmaya. Ve kim ki bir behīmeyi rencīde edip eziyyet verirse ve kudretinden ziyāde yük yükletirse elbette rūz-i kıyāmette onunla mütālebe olunur. Hazret-i Ebi'd-Derdāʾ ᶜaleyhi'r-rıdvān öleceğine yakın devesine demiş ki: "Ey deve, sen benimle rabbin tebāreke ve taᶜālā katında muhāsame etme, ben sana tākatinden ziyāde bir yük yükletmedim." Ve ᶜale'l-cümle bilmeli ki her bir kebid-i harrāda bir ecr vardır ve binābeīn dābbenin hakkı ile mükārīcinin hakkını birlikte mürāᶜāt etmeli ki ikisi birlikte mürāᶜātta cemᶜ edip gözetmeli ki dābbeden bir sāᶜat nüzūlü hem dābbeye rāhatlık verir ve hem dahi mükārīcinin gönlüne ferah ve meserret bağışlar. Mervīdir ki bir ādem İbnü'l-Mübārek'e demiş ki: "Al bu benim kitābımı kaldır ki seninle īsāl edesin." Ve onun cevābında İbnü'l-Mübārek demiş ki: "Dur ki deveciye danışıp istīzān edeyim, zīrā ki ben deveyi tutmuşum." Artık buna sen bak ki vezni olmayan kitābın istishābından nice teverruᶜ edip ihtirāz etmiştir. Ve fi'l-hakīka veraᶜda tarīk-i ihtiyāt ve hazm odur, çünkü kalīlin kapısını açarsa azar azar çokluğa iş müncerr olur, yaᶜnī yavaş yavaş bi't-tedrīc o hafīfler sonra çok olup ağır olurlar.

[التاسع أن يتقرب بإراقة دم وإن لم يكن واجبا عليه ويجتهد أن يكون من سمين النعم ونفيسه وليأكل منه إن كان تطوعا ولا يأكل منه إن كان واجبًا قيل في تفسير قوله تعالى ﴿ذَلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللّٰهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ﴾ إنه تحسينه وتسمينه وسوق الهدي من الميقات أفضل إن كان لا يجهده ولا يكده]

Ve dokuzuncu edebi ise o dahi irāka-i dem ile takarrüb etmektir velev ki onun üzerine vācib olmamıştır, yaᶜnī bir kurbān kesmekle tebāreke ve taᶜālāya ᶜibādet ve takarrüb etsin, velev ki zebhi üzerine vācib değildir. Ve cehd ede ki boğazlayacağı kurbān neᶜamın enfeslerinden ve daha ziyāde semizlilerinden ola. Ve tetavvuᶜ olduğu hālde onun lahminden yaᶜnī güştundan yiyip ekl ede. Ve eger vācib ise ondan yememek gerektir, çünkü ﴿ذَلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللّٰهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ﴾[76] nass-ı celīlinin tefsīrinde denilmiş ki taᶜzīm-i şeᶜāirden murād kurbānın semiz ve hasīn ve nefīs olmaklığıdır, yaᶜnī zebh edeceği kurbān hasīn ve nefīs ve semīn olmağa işārettir. Ve mīkāttan hedyin sevki mūcib-i cehd ü taᶜab u meşakkat olmazsa daha ziyāde efdaldir. [59]

[وليترك المكاس في شرائه فقد كانوا يغالون في ثلاث ويكرهون المكاس فيهن الهدي والأضحية والرقبة فإن أفضل ذلك أغلاه ثمنًا وأنفسه عند أهله وروى ابن عمر أن عمر رضي الله عنهما أهدى بختية فطلبت منه بثلثمائة دينار فسأل رسول الله صلى الله عليه وسلم أن يبيعها ويشتري بثمنها بدنًا فنهاه عن ذلك وقال بل أهدها وذلك لأن القليل الجيد خير من الكثير الدون وفي ثلثمائة دينار قيمة ثلاثين بدنة وفيها تكثير اللحم ولكن ليس الْمَقْصُودُ اللَّحْمَ إِنَّمَا الْمَقْصُودُ تَزْكِيَةُ النَّفْسِ وَتَطْهِيرُهَا عن صفة البخل وتزيينها بجمال التعظيم لله عز وجل فـ: ﴿لَنْ يَنَالَ اللّٰهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَى مِنْكُمْ﴾ وذلك يحصل بمراعاة النفاسة في القيمة كثر العدد أو قل]

Ve iştirāsında ucuzluğu dahi aramaya, yaᶜnī noksān-ı semen ile kurbānı satın almaktan mübāᶜadet eyleye, zīrā selef-i sālihīn üç nesnenin iştirāsında bahālı almağa çalışırlardı ve dūn kıymetle ve noksān semen ile almaklığı mekrūh görürlerdi ki üç şeyde bahālı almaklığı makbūl ᶜadd ederlerdi: Birincisi Beyt-i mükerreme sevk olunacak hedyi ve ikincisi udhiyyede ke-

76 el-Hacc, 22/32.

silecek kurbān ve üçüncüsü ᶜıtk ve āzād olacak rakabe ve memlūkü. Çünkü onların efdali çok ziyāde bahālı olan hayvān ve rakīktir ki ashāb ve ehli katında enfes ᶜadd ettikleri hayvān ve esīrdir. Dāimā bu üç ᶜibādette en ziyāde gālī ve bahālısını arayıp ucuzluğuna heves etmemeli, noksān semen mekstir ve meksin terki meᵓmūrun bihtir. İbn ᶜÖmer rivāyet etmiş ki babası ᶜÖmer buhtiyye denilen ᶜacem nākası yaᶜnī büyük ve cüsseli bir deveyi Beyt-i mükerreme hedy ettikten sonra o deveye üç yüz dīnār ile müşterī zuhūr etti. Hazret-i ᶜÖmer, Zāt-ı ᶜālī-i Hazret-i Risālet-penāhīden istiftā etti ki o buhtiyyeyi o kıymetle beyᶜ ve semeni ile başka develeri satın alıp hedy ede. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz onu ondan nehy etti ve o buhtiyyeyi hedy eyle diye emr ve fermān buyurdular. Ve nehyin sebebi ise kalīl-i ceyyid kesīr-i dūndan yeğ ve hayrlı olmasıdır, yaᶜnī az ve pāk ve güzel ve nefīs olan nesne çok ve ucuz ve dūn ve noksānlı nesneden efdaldir. Görmez misin ki üç yüz dīnār ile otuz deve alınırdı ve otuz devenin zebhi ile fukarāya lahmın kesreti var idi, ᶜaleyhi's-selām onu tecvīz buyurmadı ki o buhtiyyeyi bi-ᶜaynihā hedy olmasına irāde ve fermān buyurmuştur, zīrā ondan garaz ve maksūd lahm olmayıp ancak nefsin sıfat-ı buhlden tezkiye ve tathīridir murād ve hem dahi cemāl-i taᶜzīm-i Bārī ile bezelenmektir garaz, nitekim Hakk celle ve ᶜalā hazretleri Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şānda ﴿لَنْ يَنَالَ اللّٰهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلٰكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ﴾[77] diye emr ve fermān buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i vālāsı: "O kurbānların tasadduk olunan lahmları ve zebhinde akan kanları mevkiᶜ-i kabūlde olmaz velākin sizden takvā ve emr-i Bārī'de taᶜzīm ve li-vechillāh olan şey mevkiᶜ-i kabūldedir." Mervīdir ki zamān-ı cāhiliyyette zebh ettikleri kurbānlarının kanını Allāhu taᶜālāya takarrüb zuᶜmüyle Kaᶜbe'nin duvarına sürerlerdi, müslümanları dahi onlara teşbīh murād ettiklerinde bu āyet-i kerīme ile nehy olundular. Bu āyet-i kerīme sūre-i Hacc'ın otuz yedinci āyetidir. Ve bu emr ü fermāna nazaran hedy ve kurbānda nefāset-i kıymet mürāᶜāt olmak gerektir, ᶜadedi çok olsun az olsun, çünkü takvā kıymette nefāset-i semen mürāᶜātıyla hāsıl olur ki ucuz ve kıymeti dūn olan nesne ile takarrüb etmek lāyık görülmeye, belki en aᶜlā ve aglā ve enfes ve ekyes ile takarrüb etmek vācib göre, zīrā ki taᶜzīme lāyık odur.

---

77 el-Hacc, 22/37.

[وسأل رسول الله صلى الله عليه وسلم ''مَا بِرُّ الْحَجِّ فَقَالَ الْعَجُّ وَالثَّجُّ'' والعج هو رفع الصوت بالتلبية والثج هو نحر البدن وروت عائشة رضي الله عنها أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ''مَا عَمِلَ آدَمِيٌّ يَوْمَ النَّحْرِ أَحَبَّ إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ إِهْرَاقِهِ دمًا وَإِنَّهَا لَتَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِقُرُونِهَا وَأَظْلَافِهَا وَإِنَّ الدَّمَ يَقَعُ مِنَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ بِمَكَانٍ قَبْلَ أَنْ يَقَعَ بِالْأَرْضِ فَطِيبُوا بِهَا نَفْسًا'' وفي الخبر ''لَكُمْ بِكُلِّ صُوفَةٍ مِنْ جِلْدِهَا حَسَنَةٌ وَكُلِّ قَطْرَةٍ مِنْ دَمِهَا حَسَنَةٌ وَإِنَّهَا لَتُوضَعُ فِي الْمِيزَانِ فَابْشِرُوا'' وقال صلى الله عليه وسلم ''اِسْتَنْجِدُوا هَدَايَاكُمْ فَإِنَّهَا مَطَايَاكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ'']

Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizden haccın birr ve ihsānı nedir diye sorulduktа "ʿAcc ve seccdir"[78] diye fermān buyurulmuş. Ve "ʿacc" ise telbiyede refʿ-i savt etmektir ki bülend-āvāz ile telbiye ede, yaʿnī ''لَبَّيْكَ اَللَّهُمَّ لَبَّيْكَ'' duʿāsını okuya. Ve "secc" develerin kurbān boğazlamasıdır ki minvāl-i meşrūh üzere devenin en aʿlāsı ve enfes ve aglāsını kurbān edip nahr ede. Ve Ümmü'l-müʾminīn Hazret-i ʿĀişetü's-Sıddīka rivāyet etmiş ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki:''مَا عَمِلَ آدَمِيٌّ يَوْمَ النَّحْرِ أَحَبَّ إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ إِهْرَاقِهِ دمًا وَإِنَّهَا لَتَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِقُرُونِهَا وَأَظْلَافِهَا وَإِنَّ الدَّمَ يَقَعُ مِنَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ بِمَكَانٍ قَبْلَ أَنْ يَقَعَ بِالْأَرْضِ فَطِيبُوا بِهَا نَفْسًا''[79] Ve hulāsa-i meʾāl-i münīfi: "Yevm-i nahrda Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine ehabb olarak zebh-i kurbān gibi bir ʿamel ile bir ādem takarrüb edemez, yaʿnī o günde bir ādem zebh-i kurbān ʿamelinden gayrısı ʿindallāh ziyāde sevgili ve makbūl bir ʿamel ve ʿibādet işleyemez ki o günde zebh-i kurbān her bir tāʿat ve ʿibādetten ziyāde mahbūb ve mergūbdur, zīrā ki o hayvān-ı mezbūh yevm-i kıyāmette boynuz ve azlāfı ile gelir ve o akan kanı yere düşmezden evvel Hakk taʿālā katında mevkiʿ-i kabūlde vākiʿ olur, kaldı ki siz onunla dilşād olunuz." Ve haberde gelmiştir ki:''لَكُمْ بِكُلِّ صُوفَةٍ مِنْ جِلْدِهَا حَسَنَةٌ وَكُلِّ قَطْرَةٍ مِنْ دَمِهَا حَسَنَةٌ وَإِنَّهَا لَتُوضَعُ فِي الْمِيزَانِ فَابْشِرُوا''[80] ki hulāsa-i meʾāli: "Size onun derisinden her bir sūfe ile bir hasene vardır ve dahi akan kanından her birer damla ile birer hasene vardır ki rūz-i cezāda sizin mīzān-ı

78 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/196.

79 *Kūtu'l-Kulūb*, 2/196.

80 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiʿiyye*, 6/301.

aᶜmāl ve terazinizde konulup vazᶜ olunacaktır, size müjdelik olsun ki bununla ben size tebşīr ettim ki bu müjde ile şād olunuz" demektir. Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "اِسْتَنْجِدُوا هَدَايَاكُمْ فَإِنَّهَا مَطَايَاكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ"[81] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı celīli: "Siz hedāyānızla muᶜāveneti taleb ediniz, zīrā ki yevm-i kıyāmette sizin merkūbunuzdur." Yaᶜnī rūz-i kıyāmette üzerine süvār olacağınız hayvāndır, siz dahi kuvvetli olmasına cehd ediniz. [60]

[العاشر أن يكون طيب النفس بما أنفقه من نفقة وهدي وبما أصابه من خسران ومصيبة في مال أو بدن إن أصابه ذلك فإن ذلك من دلائل قبول حجه فإن المصيبة في طريق الحج تعدل النفقة في سبيل الله عز وجل الدرهم بسبعمائة درهم بمثابة الشدائد في طريق الجهاد فله بكل أذى احتمله وخسران أصابه ثواب فلا يضيع منه شيء عند الله عز وجل ويقال إن من علامة قبول الحج أيضا ترك ما كان عليه من المعاصي وأن يتبدل بإخوانه البطالين إخوانا صالحين وبمجالس اللهو والغفلة مجالس الذكر واليقظة]

Onuncu edeb dahi o yolda bezl ve infāk ettiği nafaka ile sevk ve zebh ettiği hedāyā ile nefsi hoş olup onunla mesrūr ve dilşād olmaktır ve dahi o yolda ona māl veyā bedeninde bir musībet veyā bir hüsrān vākiᶜ olmuşsa o hüsrān ve musībet ile dil-teng olmaya, onunla dahi dil-hoş olmaktır, çünkü kabūl-i haccın delāilindendir, zīrā ki tarīk-i haccda vākiᶜ olan musībet fī sebīlillāh olan gazā ve cihādda vākiᶜ olan nafakaya muᶜādildir, dirhemi yedi yüz dirhemedir ki tarīk-i cihādda vākiᶜ olan şedāidin mesābesindedir; ona her bir ezānın tahammülü üzerine ve musāb olduğu her bir hüsrān üzerine ecr ve sevāb vardır, Hakk subhānehu ve taᶜālānın katında ondan bir nesne zāyiᶜ olmaz. Ve dahi denilmiş ki haccın delāil-i kabūlünden evvelde teᶜātī edegeldiği meᶜāsīnin terkidir. Ve batale olan ihvānı salīhīne ve mecālis-i lehv ü gafleti dahi mecālis-i zikr ü yakazaya tebeddül ve değişmeleridir yaᶜnī haccdan ᶜavdet ettikten sonra evvelden meᵓlūfları bulunduğu āsām ve meᶜāsīyi terk edip ihvān-ı

---

81 *et-Teysīr bi-Şerhi'l-Cāmiᶜi's-Sagīr*, 1/148; *et-Tenvīr Şerhu'l-Cāmiᶜi's-Sagīr*, 2/332; *Feyzu'l-Kadīr*, 1/496; *el-Mesālik fī şerhi Muvattai Mālik*, 5/145. Benzer ifadelerle.

bātılīn yerinde ihvān-ı sālihīn ü müttakīni ittihāz ederse ve mecālis-i lehv ü gafleti dahi mecālis-i zikr ü yakazaya değişilirse o ādemin haccı makbūl olmuş olduğuna istidlāl olunur, çünkü bu ahvāl dahi delāil-i kabūl-i haccdan görmüşler.

Beyānu'l-Aᶜmāli'l-Bātıneti ve Vechi'l-İhlāsi Fi'n-Niyyeti ve Tarīki'l-İᶜtibāri bi'l-Meşāhidi ve Keyfiyyeti'l-İftikāri Fīhā ve't-Tezekküri li-Esrārihā ve Maᶜānīhā Min Evveli'l-Hacci İlā Āhirihi

[بيان الأعمال الباطنة ووجه الإخلاص في النية وطريق الاعتبار بالمشاهد وكيفية الافتكار فيها والتذكر لأسرارها ومعانيها من أول الحج إلى آخره]

Bu mebhas aᶜmāl-i bātıne ile niyyette vech-i ihlās ve meşāhid-i şerīfede olan tarīk-i iᶜtibār ile meşāhid-i şerīfe-i mezkūrede keyfiyyet-i iftikārı ve haccın ibtidāsından āhirine kadar menāsik-i haccda olan esrār ve maᶜānīnin tezekkürü beyānındadır.

[اعلم أن أول الحج الفهم أعني فهم موقع الحج في الدين ثم الشوق إليه ثم العزم عليه ثم قطع العلائق المانعة منه ثم شراء ثوب الإحرام ثم شراء الزاد ثم اكتراء الراحلة ثم الخروج ثم المسير في البادية ثم الإحرام من الميقات بالتلبية ثم دخول مكة ثم استتمام الأفعال كما سبق وفي كل واحد من هذه الأمور تذكرة للمتذكر وعبرة للمعتبر وتنبيه للمريد الصادق وتعريف وإشارة للفطن فلنرمز إلى مفاتحها حتى إذا انفتح بابها وعرفت أسبابها انكشفت لكل حاج من أسرارها ما يقتضيه صفاء قلبه وطهارة باطنه وغزارة فهمه]

Bil ve āgāh ol ki haccın ibtidāsı fehmdir, yaᶜnī dīnde haccın mevkiᶜini fehm edip bilmekliktir, ondan sonra ona şevk edip ārzū etmektir, ondan sonra üzerine ᶜazm eylemektir, baᶜdehu ondan māniᶜ olan ᶜalāyıkı kesmektir, ondan sonra sevb-i ihrāmı satın almaktır, ondan sonra iştirā-i zād u tūşedir, ondan sonra iktirā-i rāhiledir, ondan sonra hāneden çıkıp yola gitmektir, ondan sonra bādiyede seyr etmektir, ondan sonra mīkāttan ihrāma girmektir ve telbiye eylemektir, ondan sonra duhūl-i Mekke'dir, ondan sonra mesbūk olan vasf ve taᶜrīf üzere istitmām ve istikmāl-i efᶜāl-i haccdır ki bunların her birinde yaᶜnī işbu umūr-ı mezbūrenin her birinde mütezekkire bir tezkire ve merd-i muᶜtebire bir ᶜib-

ret ve her bir mürīd-i sādıka bir tenbīh ve her bir zekī ve fatīne bir taʿrīf ve işāret vardır, biz onların anahtarlarına işāret ve remz edelim, çünkü onların kapıları açılıp esbābı bilinirse her bir hāccın safā-i kalbi iktizāʾ ve tahāret-i bātını ve ʿazāzet-i fikr ü fehmi mūcibince bir takım esrār ona münkeşif ve nümāyān olur.

[أما الفهم اعلم أنه لا وصول إلى الله سبحانه وتعالى إلا بالتنزه عن الشهوات والكف عن اللذات والاقتصار على الضرورات فيها والتجرد لله سبحانه في جميع الحركات والسكنات ولأجل هذا انفرد الرهبانيون في الملل السالفة عن الخلق وانحازوا إلى قلل الجبال وآثروا التوحش عن الخلق لطلب الأنس بالله عز وجل فتركوا لله عز وجل اللذات الحاضرة وألزموا أنفسهم المجاهدات الشاقة طمعًا في الآخرة وأثنى الله عز وجل عليهم في كتابه فقال ﴿ذَلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ﴾]

Ve fehm ise o dahi bil ve āgāh ol ki şehevāttan tenezzüh ve lezzāttan keff ve zarūrāt üzerine onlarda iktisār ve kāffe-i harekāt u sekenātta Zāt-ı Zü'l-Celāl'e tecerrüd etmekten başka Zāt-ı Zü'l-Celāl'e bir sebīl-i kurb ü vusūl yoktur, ancak bu tenezzüh ve keff ve iktisār ve tecerrüd ile vusūl hāsıl olur. Ve bunun için milel-i māziyede zümre-i ruhbān halktan infirād edip kulel-i cibāle inhiyāz ile halktan tevahhuşu īsār ve ihtiyār etmişlerdi ki Zāt-ı Zü'l-Celāl ile taleb-i ünsiyet için lezzāt-ı hāzırayı terk edip āhirete tamaʿan mücāhedāt-ı şākka ile nefslerini ilzām ettiler de Hakk celle ve ʿalā hazretleri üzerlerine senāʾ [61] buyurup ﴿ذَلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ﴾[82] diye medh etmiştir ki hulāsa-i meʾāl-i celīli: "Biz Nasārāyız diyenlerden baʿzılarını müʾminler için meveddette yakın bulursun. Bu meveddette kurbleri onlardan ʿulemā-i hāifīn ve ʿibād-ı zāhidīn olduğu sebebiyledir ve onlar īmān ve hakkı beyānda kibr etmezler."

[فلما اندرس ذلك وأقبل الخلق على اتباع الشهوات وهجروا التهجد لعبادة الله عز وجل وفتروا عنه بعث الله عز وجل نبيه محمدًا صلى الله عليه وسلم لإحياء طريق الآخرة وتجديد سنة المرسلين في سلوكها فسأله أهل الملل عن الرهبانية

82 el-Māide, 5/82.

والسياحة في دينه فقال صلى الله عليه وسلم "أَبْدَلَنَا اللهُ بِهَا الْجِهَادَ وَالتَّكْبِيرَ عَلَى كُلِّ شَرَفٍ" يعني الحج وسئل صلى الله عليه وسلم عن السائحين فقال "هُمُ الصَّائِمُونَ" فأنعم الله عز وجل على هذه الأمة بأن جعل الحج رهبانية لهم فشرف البيت العتيق بالإضافة إلى نفسه تعالى وَنَصَبَهُ مَقْصِدًا لِعِبَادِهِ وَجَعَلَ مَا حَوَالَيْهِ حَرَمًا لبيته تفخيمًا لأمره وجعل عرفات كالميزاب على فناء حوضه وَأَكَّدَ حُرْمَةَ الْمَوْضِعِ بِتَحْرِيمِ صَيْدِهِ وَشَجَرِهِ]

Ve çün bu sünen-i ᶜulemā-i māziye münderis olup halk ve ᶜālem ittibāᶜ-ı şehevāt üzerine ikbāl ettiler ve Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ᶜibādetine mesnūn olan teheccüdü dahi hecr ve terk eylediler ve ondan fātir ve kāsır oldular, Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretleri mezīd-i lutf u kereminden tarīk-i āhiret ihyāsı için ve sülūkünde dahi sünen-i mürselīninin tecdīdi için Nebiyy-i zī-şānını Hazret-i Muhammedü'l-Mustafā sallallāhu ᶜaleyhi ve sellem efendimizi peygamber gönderdi. Ve o vaktte ehl-i milel-i sālife ondan dīninde olan rehbāniyyet ve seyāhatten sordular ki; onun dīninde rehbāniyyet ve seyāhat var mıdır? ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz cevāblarında "Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri bize gazā ve cihād ile ve her bir ᶜālī mahal üzerine tekbīr etmekle değiştirmiş" ki: "أَبْدَلَنَا اللهُ بِهَا الْجِهَادَ وَالتَّكْبِيرَ عَلَى كُلِّ شَرَفٍ"[83] diye fermān buyurmuştur ki her bir şerefin üzerine tekbīr etmekten murād hacc efᶜālidir. Ve dahi sāihīn üzerine efendimizden suʾāl ettiklerinde "هُمُ الصَّائِمُونَ"[84] diye beyān buyurmuştur, yaᶜnī "Sāihler orucu tutanlardır." İşte bu sūretle Cenāb-ı Erhamü'r-rāhimīn bu ümmet üzerine tefaddül ve tekerrüm buyurup haccı onlara rehbāniyyet etmekle inᶜām buyurdu ve Beytü'l-ᶜatīki nefsine izāfet ve ᶜibādına maksad nasb edip teşrīf ve tefhīm eyledi ve etrāf ve nevāhīsini dahi beytine tefhīm ve taᶜzīm ve emrinin teclīl ve tekrīmi için harem-i muhterem kıldı ve ᶜArafāt dağı dahi onun havlusunun havuzu üzerine mīzāb ve oluk gibi kıldı ve sayd ve şecerinin katᶜını tahrīm etmekle mevziᶜ-i mübārekin hürmetini teʾkīd buyurdu.

---

83 *et-Temhīd li-Mā fi'l-Muvatta*, 21/225.

84 *Umdetu'l-Kārī*, 14/79; *Feyzu'l-Kadīr*, 4/134; *et-Teysīr bi-Şerhi'l-Cāmiᶜi's-Sagīr*, 2/68; *et-Tenvīr Şerhu'l-Cāmiᶜi's-Sagīr*, 6/458.

[ووضعه على مثال حضرة الملوك يقصده الزوار من كل فج عميق ومن كل أوب سحيق شعثا غبرا متواضعين لرب البيت ومستكينين له خضوعا لجلاله واستكانة لعزته مع الاعتراف بتنزيهه عن أن يحويه بيت أو يكتنفه بلد ليكون ذلك أبلغ في رقهم وعبوديتهم وأتم في إذعانهم وانقيادهم ولذلك وظف عليهم فيها أعمالا لا تأنس بها النفوس ولا تهتدي إلى معانيها العقول كرمي الجمار بالأحجار والتردد بين الصفا والمروة على سبيل التكرار وبمثل هذه الأعمال يظهر كمال الرق والعبودية]

Ve mülūk-i zemīnin misāli üzere onu vazᶜ etti, tā ki züvvārı her bir mahall-i baᶜīd ve taraf ve nāhiye-i sahīkadan dağ ve dereleri geçip ve dar ve vāsiᶜ yolları sülūk ve mürūr ederek ona geleler, hem dahi şeᶜaslı ve mugber ve tozlu ve Rabbü'l-beyte mütevāziᶜ ve meskenetli olarak gelip onu ziyāret edeler, maᶜa-hāzā onu bir hāne ihāta ve bir beled onu iktināf etmekten tenzīh ve takdīs edip ve bu takdīse muᶜterif ve celāline hāzıᶜ ve ᶜizzetine müstekīn oldukları hālde Beyt-i muhteremini ziyāret ve tavāf kılalar, tā ki onların rıkk ve ᶜubūdiyyetlerinde eblag ve izᶜān ve tāᶜat ve inkıyādlarında etemm ve esbag ola. Ve bunun için nüfūs-ı beşeriyye müsteˀnes ve maᶜānīsine ᶜukūlları mühtedī olamayan aᶜmāli dahi onda farz ve tevzīf etti, meselā ahcār ile cimārın remyi ve beyne's-Safā ve'l-Merve kirāren gidip gelme vazīfeleri gibi ki bu mislli aᶜmālin icrāsıyla ancak kemāl-i rıkk u ᶜubūdiyyet zāhir ve mütehakkık olur.

[فإن الزكاة إرفاق ووجهه مفهوم وللعقل إليه ميل والصوم كسر للشهوة التي هي آلة عدو الله وتفرغ للعبادة بالكف عن الشواغل والركوع والسجود في الصلاة تواضع لله عز وجل بأفعال هي هيئة التواضع وللنفوس أنس بتعظيم الله عز وجل فأما ترددات السعي ورمي الجمار وأمثال هذه الأعمال فلا حظ للنفوس ولا أنس فيها ولا اهتداء للعقل إلى معانيها فلا يكون في الإقدام عليها باعث إلا الأمر المجرد وقصد الامتثال للأمر من حيث إنه أمر واجب الاتباع فقط]

Zīrā zekāt vermek irfāk olup vechi mefhūmdur ve ᶜakl için ona meyl dahi vardır. Ve savm ise ᶜadüvvullāhın āleti olan şehvetin kesridir ki onunla kesr-i nefs ü şehvet fāidesi hāsıl olur ve ᶜibādete müteferrig olup şevāgilden keff-i nefs eder. Ve namāzda rükūᶜ ve sücūd eylemekte dahi Zāt-ı kibriyāya huşūᶜ ve huzūᶜ vardır ki heyˀet-i tevāzuᶜ ile olan efᶜāl ile makām-ı ᶜubūdiyyette zelīl ve hāşiᶜ durmak hāli vardır ve nüfūs ise

taᶜzīm-i Bārī ile müsteᵓnestirler. Ammā beyne's-Safā ve'l-Merve'de mütereddid olup kirāren gidip gelmekte ve ahcār ile cimārın remyinde ve bu gibi aᶜmālin icrāsında nüfūsun bir behresi yoktur ve onda tabᶜ için bir istīnās dahi yoktur, maᶜānīsine ᶜukūl-i beşeriyye varamazlar. İşte bunların üzerine vākiᶜ olacak ikdām ve ikbāl ancak emr-i mücerredin imtisālidir ki emr olduğu haysiyyetle ittibāᶜı vācibdir, başka bir bāᶜisi olmaz. [62]

[وفيه عزل للعقل عن تصرفه وصرف النفس والطبع عن محل أنسه فإن كل ما أدرك العقل معناه مال الطبع إليه ميلًا ما فيكون ذلك الميل معينًا للأمر وباعثًا معه على الفعل فلا يكاد يظهر به كمال الرق والانقياد ولذلك قال صلى الله عليه وسلم في الحج على الخصوص ''لَبَّيْكَ بِحَجَّةٍ حَقًّا تَعَبُّدًا وَرِقًّا'' ولم يقل ذلك في صلاة ولا غيرها وإذا اقتضت حكمة الله سبحانه وتعالى ربط نجاة الخلق بأن تكون أعمالهم على خلاف هوى طباعهم وأن يكون زمامها بيد الشرع فيترددون في أعمالهم على سنن الانقياد وعلى مقتضى الاستعباد كان ما لا يهتدي إلى معانيه أبلغ أنواع التعبدات في تزكية النفوس فصرفها عن مقتضى الطباع والأخلاق مقتضى الاسترقاق وإذا تفطنت لهذا فهمت أن تعجب النفوس من هذه الأفعال العجيبة مصدره الذهول عن أسرار التعبدات وهذا القدر كاف في تفهم أصل الحج إن شاء الله تعالى]

Ve bu sūretle olan taᶜabbüdde tasarrufundan ᶜakla bir ᶜazl vardır ve dahi mahall-i ünsünden nefs ve tabᶜa bir sarf vardır, çünkü her bir fiᶜl ki ᶜakl onun maᶜnāsını idrāk eder, tabᶜ dahi nevᶜan ona meyl eder. Ve o meyl imtisāl-i emre muᶜīn ve yardımcı olur ki onun işlemesi üzerine emr ile berāber bāᶜis olur ve bununla kemāl-i rıkk u inkıyādı zuhūra pekçe yaklaşamaz, hattā onun için ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ᶜale'l-husūs haccda ''لَبَّيْكَ بِحَجَّةٍ حَقًّا تَعَبُّدًا وَرِقًّا'' buyurmuştur ki namāz ve sāir ᶜibādātta böylece söylememiştir. Bu kelām-ı celīlin hulāsa-i mefhūmu: "Yā rabbi, ben taᶜabbüd ve rıkkıyyet için hāneni bi-hakkın ziyāret edip emrine icābet ettim" demektir. Ve hikmet-i ilahiyye necāt-ı halkı atbāᶜlarının hevāları hilāfında olan ve zimāmı şerᶜ-i şerīfin yedinde bulunup ᶜalā-sebīli'l-inkıyād ve mukteza'l-istiᶜbād tereddüd ve ikāmesi lāzım gelen aᶜmāle rabtı muktezī olunca elbette onun maᶜānīsine ᶜakl varamayan ᶜibādāt tezkiye-i nefste sāir envāᶜ-ı taᶜabbüdāttan eblag olur.

İşte nefsi bu gibi aᶜmāl ve ᶜibādāt ile muktezā-yı tabᶜ u ahlākından sādırdır ve inşāallāhu taᶜālā bu kadarca beyān asl-ı haccın fehmine kāfīdir.

[وأما الشوق فإنما ينبعث بعد الفهم والتحقق بأن البيت بيت الله عز وجل وأنه وضع على مثال حضرة الملوك فقاصده قاصد إلى الله عز وجل وزائر له وأن من قصد البيت في الدنيا جدير بأن لا يضيع زيارته فيرزق مقصود الزيارة في ميعاده المضروب له وهو النظر إلى وجه الله الكريم في دار القرار من حيث إن العين القاصرة الفانية في دار الدنيا لا تتهيأ لقبول النظر إلى وجه الله عز وجل ولا تطيق احتماله ولا تستعد للاكتحال به لقصورها وأنها إن أمدت في الدار الآخرة بالبقاء ونزهت عن أسباب التغير والفناء استعدت للنظر والإبصار ولكنها بقصد البيت والنظر إليه تستحق لقاء رب البيت بحكم الوعد الكريم فالشوق إلى لقاء الله عز وجل يشوقه إلى أسباب اللقاء لا محالة هذا مع أن المحب مشتاق إلى كل ماله إلى محبوبه إضافة والبيت مضاف إلى الله عز وجل فبالحري أن يشتاق إليه لمجرد هذه الإضافة فضلًا عن الطلب لنيل ما وعد عليه من الثواب الجزيل]

Ve şevk ise o dahi bu Beyt-i mükerrem Beytullāh olup mülūk-i zemīn misāli üzere dünyāda mevzūᶜ ve onun kāsıdı Zāt-ı Zü'l-Celāl'e kāsıd ve zāir olduğunu fehm ve tahakkuk ettikten sonra ve şevki ona münbaᶜis olur ki bu sūretle onu bilmeyince şevki olamaz. Ve mukarrerdir ki dünyāda Beyt-i mükerremi kasd eden kimse sezādır ki ziyāreti zāyiᶜ olmaya ki vakt-i merhūna muᶜallak olan ziyāret ona ihsān ve nasīb olur, yaᶜnī dār-ı karārda vech-i Kerīm'e olan nazar kendisine kısmet olur, zīrā ki dār-ı dünyāda ᶜayn-ı kāsıra vü fāniye nūr-ı nazar-ı vech-i Bārī'nin kabūlüne müteheyyiʾ olamaz ve ona mütehammil olamaz ve kusūruna bināʾen onunla iktihāle müstaᶜidd olamaz. Ve çün haysiyyetle dār-ı dünyāda beyti ziyāretinde onun rüʾyet-i dīdārına muvaffak olamaz, o ārzū ile vākiᶜ olan ziyāreti zāyiᶜ olmamağa sezādır ki vaᶜd-i kerīmi mūcibince yevm-i āhirette vakt-i mevᶜūdunda maksūd-ı ziyāreti olan rüʾyet ve likāya merzūk olur, zīrā velev ki rūz-i cezāda zāirin gözü esbāb-ı tagayyür ü fenādan münezzeh olup bekāʾ ile memdūd olmakla nazar ve ebsāra müstaᶜidd olursa da lākin o dahi ancak vākiᶜ olan kasd-ı beyt ve nazarı ile Rabbü'l-beytin likāsına bi-hükmi'l-vaᶜd müstehakk olur, kaldı ki Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerinin şevk-i likāsı lā-mahālete es-

bāb-ı likāyı teşevvuk eder, maᶜa-ennehu muhibb olan kimse onun mahbūbuna muzāf olan her bir nesneye müştāk olur. Ve Beyt-i mükerrem ise Zāt-ı Zü'l-Cemāl'e muzāf olduğundan işte bu izāfet-i mücerrede ile müştāk olmağa bi-tarīki'l-ūlā ehakk ve ahrā olur, lā-siyyemā mevᶜūd olan fazl u sevāb-ı cezīlin neyline vākiᶜ olan taleb dahi başkaca bādī-i iştiyāk olur ki burası merd-i ᶜārife maᶜlūm olursa elbette ziyāret-i beyte müştāk olur da onun bu ᶜilmi bāᶜis-i şevk-i ziyāret olur demektir.

[وأما العزم فليعلم أنه بعزمه قاصدًا إلى مفارقة الأهل والوطن ومهاجرة الشهوات واللذات متوجهًا إلى زيارة بيت الله عز وجل وليعظم في نفسه قدر البيت وقدر رب البيت وليعلم أنه عزم على أمر رفيع شأنه خطير أمره وأن من طلب عظيمًا خاطر بعظيم]

Ve dahi ᶜazm ise o dahi ᶜazmiyle bile ki kendisi müfārakat-ı ehl-i vatan ve hicret-i şehevāt u lezzāta kāsıddır ve bu ᶜazm ile Beytullāh'ın ziyāretine müteveccih olmuştur ve bināberīn [63] kendi nefsinde Beyt-i mükerremin kadrini taᶜzīm edip Rabbü'l-beytin kadrini dahi taᶜzīm eyleye ve dahi bile ki bir şānı hatīr ve emri refīᶜ bir emr üzerine ᶜāzimdir ve her kim ki ᶜazīmi taleb ederse ᶜazīm bir muhātaraya nefsini verir.

[وليجعل عزمه خالصًا لوجه الله سبحانه بعيدًا عن شوائب الرياء والسمعة وليتحقق أنه لا يقبل من قصده وعمله إلا الخالص وإن من أفحش الفواحش أن يقصد بيت الله وحرمه والمقصود غيره فليصحح مع نفسه العزم وتصحيحه بإخلاصه وإخلاصه باجتناب كل ما فيه رياء وسمعة فليحذر أَنْ يَسْتَبْدِلَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خير]

Ve ᶜazmi dahi şevāib-i sümᶜa vü riyādan dūr ve li-vechillāh hālis ve maksūr olmağa çalışıp muhakkakan ve yakīnen bile ki kasd ve ᶜamelinden hālisin mā-ᶜadāsı kabūl olunmaz, yaᶜnī ᶜamel-i hālisten gayrı kendisinden bir ᶜamel makbūl olmayacağını cezm edip hemīşe riyādan vāreste olan ᶜamel ve ᶜazm üzerine ikdām ve dikkat ede, zīrā ki efhaş-ı fevāhiştendir ki bir ādem pādişāhın hāne ve haremini kasd edip de onun ᶜazm ve murādı başka şey ola, işte buna kıyās edip nefsi ile ᶜazmini tashīh ede. Ve tashih ancak ihlās iledir ve ihlās dahi her bir sümᶜalı ve riyālı ᶜamelin ictinābıyladır, kaldı ki iyi nesneyi verip fenā nesneyi

almaktan hazer etmek gerektir, hayrı ednā ile tebdīl etmekten tevakkī etmeli, çünkü mahz-ı zarar u hüsrāndır.

[وأما قطع العلائق فمعناه رد المظالم والتوبة الخالصة لله تعالى عن جملة المعاصي فكل مظلمة علاقة وكل علاقة مثل غريم حاضر متعلق بتلابيبه ينادي عليه ويقول إلى أين تتوجه أتقصد بيت ملك الملوك وأنت مضيع أمره في منزلك هذا ومستهين به ومهمل له أولا تستحي أن تقدم عليه قدوم العبد العاصي فيردك ولا يقبلك فإن كنت راغبًا في قبول زيارتك فنفذ أوامره ورد المظالم وتب إليه أولًا من جميع المعاصي واقطع علاقة قلبك عن الالتفات إلى ما وراءك لتكون متوجهًا إليه بوجه قلبك كما أنك متوجه إلى بيته بوجه ظاهرك فإن لم تفعل ذلك لم يكن لك من سفرك أولًا إلا النصب والشقاء وآخرًا إلا الطرد والرد]

Ve dahi katᶜ-ı ᶜalāyık ise o dahi maᶜnāsı redd-i mezālim ve kāffe-i meᶜāsīden ferāgat ve nedāmet ve Zāt-ı Zü’l-Celāl’e tevbe-i hālisa eylemektir, zīrā ki her bir muzlime ᶜalākadır ve her bir ᶜalāka dahi boğazını tutmuş bir garīm-i hāzır gibidir ki yakasından tutup üzerine levm ve ᶜitāb edip der ki: “Ey gāfil, sen nereye müteveccih olursun? Kendi menzil ve hānende onun emrini ihmāl ve ihānet ile izāᶜa ettiğin hālde Melikü’l-mülūk’un hānesine varmak mı kasd edersin? Üzerine ᶜabd-i ᶜāsī kudūmuyla kudūm etmekten sen utanmaz mısın ve seni redd edip kabūl etmemesinden havf etmez misin? Eger sen kabūl-i ziyāretinde rāgıb isen evvelā onun evāmirini tutup tenfīz etmelisin ki mezālimi redd edip cemīᶜ-i āsām u meᶜāsīden ona tevbe ve inābe etmelisin ve arkana bakıp iltifāt etmekten gönlünün ᶜalākasını kesip katᶜ etmelisin, tā kim vech-i zāhirinle hānesine müteveccih olduğun gibi gönlünün yüzü ile ona müteveccih olasın. Ve eger sen bunu işlemedinse senin işbu seferinden evvelā nasb ve şekā ve yorgunluk ve hasāretten gayrı sana bir nesne hāsıl olamaz ve son ve āhirinde dahi redd ve tarddan gayrı sana bir muᶜāmele vākiᶜ olamaz.”

[وليقطع العلائق عن وطنه قطع من انقطع عنه وقدر أن لا يعود إليه وليكتب وصيته لأولاده وأهله فإن المسافر وماله لعلى خطر إلا من وقى الله سبحانه وليتذكر عند قطعه العلائق لسفر الحج قطع العلائق لسفر الآخرة فإن ذلك بين يديه على القرب وما يقدمه من هذا السفر طمع في تيسير ذلك السفر فهو المستقر وإليه

المصير فلا ينبغي أن يغفل عن ذلك السفر عند الاستعداد بهذا السفر]

Ve dahi lāyık odur ki vatanından ᶜalāyıkını katᶜ edip öylece ᶜalāyıkını keser, sanki bir dahi ona ᶜavdet etmeyecektir, o mertebede vatanından ᶜalāyıkını katᶜ eyleye ve dahi ehl ve evlādına vasiyyetini yaza, çünkü müsāfir olan ādem kendi ve mālı hatar üzerinedir, meger ki Hakk subhānehu ve taᶜālā onu vikāye ede. Ve hem dahi sefer-i hacc için ᶜalākaları katᶜ ederken sefer-i āhireti dahi der-hātır edip onu tezekkür eyleye, zīrā ki sefer-i āhiret dahi karşısındadır ve ᶜale'l-kurb vukūᶜ bulmaktadır. Ve bu seferde takdīm edeceği aᶜmāl ancak o seferin teysīri tamaᶜındadır, zīrā ki masīr ve müstekarr odur, yaᶜnī hacca gitmesi ve ona katᶜ-ı ᶜalāka eylemesi sefret-i āhiretin tehvīn ve teysīri tamaᶜına mebnīdir. Ve ᶜillet-i gāiyye sefret-i āhiret olunca gerektir ki ondan dahi gaflet etmeye ki bu sefere müstaᶜidd olurken o sefere dahi müstaᶜidd ve āmāde ola.

[وأما الزاد فليطلبه من موضع حلال وإذا أحس من نفسه الحرص على استكثاره وطلب ما يبقى منه على طول السفر ولا يتغير ولا يفسد قبل بلوغ المقصد فليتذكر أن سفر الآخرة أطول من هذا السفر وأن زاده التقوى وأن ما عداه مما يظن أنه زاده يتخلف عنه عند الموت ويخونه فلا يبقى معه كالطعام الرطب الذي يفسد في أول منازل السفر فيبقى وقت الحاجة متحير محتاجًا لا حيلة له فليحذر أن تكون أعماله التي هي زاده إلى الآخرة لا تصحبه بعد الموت بل يفسدها شوائب الرياء وكدورات التقصير]

Ve zād-ı sefer ise onu dahi bir helāl yerden taleb ede. Ve çün istiksārına nefsinden bir hırsı hiss edip kable bülūgi'l-maksad tūl-ı sefer onu tagyīr ve ifsād edemeyen zād-ı kesīri tedārükünde olursa yaᶜnī durup fesāda uğramayacak zādı tedārük etmekte olunca sefer-i āhiret dahi bundan ziyāde tavīl olduğunu ve onun zādı ancak takvā olup ve ona zād olur zann olunan sāir tūşesi ᶜinde'l-mevt tahallüf edip hıyānetle geriye kalacak aᶜmāli ancak taᶜām-ı ratb gibi olup menāzil-i seferin ibtidāsında bozulup fāsid olacağı ve ᶜinde [64]'l-ihtiyāc çāresiz olarak mütehayyir ve muhtāc kalıp bī-ᶜilāc olacağı ve'l-hāsıl āhirete zādı olan aᶜmāli baᶜde'l-mevt ona musāhabe etmeyip şevāib-i riyā vü sümᶜa ve küdūrāt-ı taksīrāt ile fesāda uğraması emrinden havf ve hazer eyleye.

[وأما الراحلة إذا أحضرها فليشكر الله بقلبه على تسخير الله عز وجل له الدواب لتحمل عنه الأذى وتخفف عنه المشقة وليتذكر عنده المركب الذي يركبه إلى دار الآخرة وهي الجنازة التي يحمل عليها فإن أمر الحج من وجه يوازي أمر السفر إلى الآخرة ولينظر أيصلح سفره على هذا المركب لأن يكون زادًا له لذلك السفر على ذلك المركب فما أقرب ذلك منه وما يدريه لعل الموت قريب ويكون ركوبه للجنازة قبل ركوبه للجمل وركوب الجنازة مقطوع به وتيسر أسباب السفر مشكوك فيه فكيف يحتاط في أسباب السفر المشكوك فيه ويستظهر في زاده وراحلته ويهمل أمر السفر المستيقن]

Ve rāhile ise o dahi onu hāzır ettiği vaktte Zāt-ı Zü'l-Celāl'e kendi gönlünde teşekkür ede, zīrā ki ezāsını haml ve meşakkatini tahfīf etmek için devābbı ona teshīr etmiş ki bu niᶜmete ᶜarz-ı teşekkür gerektir. Ve o vaktte dār-ı āhirete giderken süvār olacağı merkebi dahi yaᶜnī cenāze tahtasını tezekkür ede, çünkü emr-i hacc bir yüzden sefer-i āhiret emrine mukābildir, nazar ede ki cenāze tahtası üzerine haml ve āhirete sefer etmeğe tedārük ettiği işbu sefer zādına bu merkūb yarayacak mı, zīrā ki haccın seferi āhiretin seferine zāddır ve sefer-i āhiret ve rükūb-i tahta-i cenāze ondan ne ᶜaceb karībdir, ne bilir ki rükūb-i cemelden evvel rükūb-i tahta-i cenāze vākiᶜ olmaya, ola ki ölümü yakın olur da deveye süvār olmadan evvel cenāze tahtasına haml olunur, zīrā ki rükūb-i cenāze maktūᶜun bih ve meczūmdur ve esbāb-ı seferin teysīri meşkūkün fīhtir. Ve meşkūkün fīh olan seferin esbābında nice ihtiyāt ve ihtimām ve zād ve rāhilesinin tedārüküne ikdām ve istizhār edip de müsteykın olan seferin emrini ihmāl ede.

[وأما شراء ثوبي الإحرام فليتذكر عنده الكفن ولفه فيه فإنه فيه سيرتديه ويتزر بثوبي الإحرام عند القرب من بيت الله عز وجل وربما لا يتم سفره إليه وأنه سيلقى الله عز وجل ملفوفًا في ثياب الكفن لا محالة فكما لا يلقى بيت الله عز وجل إلا مخالفا عادته في الزي والهيئة فلا يلقى الله عز وجل بعد الموت إلا في زي مخالف لزي الدنيا وهذا الثوب قريب من ذلك الثوب إذ ليس فيه مخيط كما في الكفن]

Ve ihrāmın iki kıtᶜasının iştirāsı ise o dahi onu alırken kefen ve kefene sarılışını tezekkür ve der-hātır ede, çünkü Beyt-i mükerreme yakın olunca ihrāmın iki sevbi irtidā' ve ittizār edecektir, yaᶜnī birisini

peştemāl gibi bağlayacak ve dīgerini omuzları üstünde koyacak ve ola ki seferi ona yaᶜnī mahall-i ihrāma varmadan evvel Zāt-ı Zü'l-Celāl'i siyāb-ı kefen ile mülākī olur, zīrā ki lübs-i kefen lā-mahālete vākiᶜ olacağı mukarrerdir ve lübs-i ihrām meşkūktür, ola ki seferi ona itmām olmazdan akdem vefātı vākiᶜ olur da ihrāma giremez. Ve ziyy ve heyᵓette muhālif-i ᶜādet olarak bir ziyy ve heyᵓete girmedikçe Beytullāh'ı görüp mülākī olamayacağı gibi baᶜde'l-mevt dahi dünyānın ziyyine muhālif bir ziyyde bulunmadıkça Zāt-ı Zü'l-Celāl'e dahi mülākī olamaz. Ve sevb-i ihrām ise sevb-i kefenden karībdir, zīrā ki sevb-i kefen gibi sevb-i ihrāmın dikişi yoktur.

[وأما الخروج من البلد فليعلم عنده أنه فارق الأهل والوطن متوجهًا إلى الله عز وجل في سفر لا يضاهي أسفار الدنيا فليحضر في قلبه أنه ماذا يريد وأين يتوجه وزيارة من يقصد وأنه متوجه إلى ملك الملوك في زمرة الزائرين له الذين نودوا فأجابوا وشوقوا فاشتاقوا واستنهضوا فنهضوا وقطعوا العلائق وفارقوا الخلائق واقبلوا على بيت الله عز وجل الذي فخم أمره وعظم شأنه ورفع قدره تسليًا بلقاء البيت عن لقاء رب البيت إلى أن يرزقوا منتهى مناهم ويسعدوا بالنظر إلى مولاهم]

Ve beldeden çıkıp hurūc etmek ise o dahi bile ki kendisi Zāt-ı Zü'l-Celāl'e müteveccih olarak ehl ve vatanını müfārakat edip bir sefere başlamıştır ve o sefer dünyānın esfārına müşābih değildir ki o vaktte kendi kalbinde ne istemişse ve nereye müteveccih olmuşsa ve kimin ziyāretini kasd ve murād etmişse onları dahi hāzır eyleye yaᶜnī anlayıp bile ki Melikü'l-mülūk'a zümre-i zāirīn içinde müteveccih olmuştur ki o züvvār daᶜvet olunmuşlar da kendileri daᶜvete icābet etmişler ve hem dahi teşvīk olunup müştāk olmuşlar ki bu ziyārete kıyāmları istenilip onlar dahi kıyām etmişler ve bu icābet ve şevk ve nehzatla berāber katᶜ-ı ᶜalāyık ve müfārakat-ı halāyık edip Beytullāh üzerine teveccüh ve ikbāl etmişler. Ve o beyt böylece bir beyttir ki Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri nefsine izāfetle emrini tefhīm ve şeᵓnini taᶜzīm ve kadrini terfīᶜ etmiştir ve bu sūretle muhterem oluşu ancak onun likāsıyla Rabbü'l-beytin likāsından bir müddet kullarına bir tesliyet ola, tā ki müştāk-ı likāsı olanlar müntehā vü gāye-i ümniyye vü āmāllerine nāil ve mevlālarının nazar-ı dīdārı saᶜādetine vāsıl olalar, yaᶜnī bu müntehā-yı ümniyyeye nāil olun-

caya dek bu beytin likāsıyla kulları mütesellī olmak için işbu hāneyi nefsine izāfe ve kadrini taʿzīm ve kullarını ziyāretine daʿvet etmiş ve kendisi o zümre-i medʿuvvīn içinde o Beyt-i mükerreme bu emel ve maksadla ʿāzim olduğunu bilip burasını der-hātır ede.

[وليحضر في قلبه رجاء الوصول والقبول لا إدلالًا بأعماله في الارتحال ومفارقة الأهل والمال ولكن ثقة بفضل الله عز وجل ورجاء لتحقيقه [٦٥] وعده لمن زار بيته وليرج أنه إن لم يصل إليه وأدركته المنية في الطريق لقي الله عز وجل وافدًا إليه إذ قال جل جلاله ﴿وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ﴾]

Ve dahi kendi gönlünde recā-i vusūl ü kabūlü hāzır ede ve o recā müfāraka-i ehl ü māl ile irtihālde olan aʿmālinin idlāl ve vesātatlarıyla olmaya, ancak Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerinin beytini ziyāret edenlerine sezā-vār buyurulan vaʿd-i kerīmin tahkīkine ve onun fazl ve keremi-nin iʿtimādına mübtenī ola, yaʿnī kalbinde ihzār edeceği recāsı bunlara mübtenī ola ki kendi aʿmāline mebnī olmaya, zīrā ki onun aʿmāli bir nesneyi īcāb etmezler, zīrā şāyān-ı kabūl olup olmadığı mechūldür ve böyle bir meşkūk nesne ile o recā maʿkūl ve makbūl değildir. Ve dahi recā ede ki eger Beyt-i mükerreme vāsıl olmazdan akdem münyesi ona vāsıl olup esnā-i tarīkte vefātı vākiʿ olursa Zāt-ı Zü'l-Celāl'e vākıd ve zāir olarak mülākī ola, çünkü Kurʾān-ı ʿazīminde ﴿وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ﴾[85] diye emr ve fermān buyurup vaʿd-i sevāb etmiştir ki hulāsa-i meʾāl-i celīli: "Kim ki Allāhu taʿālā ve resūlüne itāʿatle beytinden çıkıp hicret ederken ona mevt erişirse tahkīk onun ecri ʿindallāh sābit olur" demektir.

[وأما دخول البادية إلى الميقات ومشاهدة تلك العقبات فليتذكر فيها ما بين الخروج من الدنيا بالموت إلى ميقات يوم القيامة وما بينهما من الأهوال والمطالبات وليتذكر من هول قطاع الطريق هول سؤال منكر ونكير ومن سباع البوادي عقارب القبر وديدانه وما فيه من الأفاعي والحيات ومن انفراده من أهله وأقاربه وحشة القبر وكربته ووحدته وليكن في هذه المخاوف في أعماله وأقواله متزودًا لمخاوف القبر]

85 en-Nisā, 4/100.

Ve dahi mīkāta duhūl-i bādiye ve sülūk-i sahrā ve şol ᶜakabelerin müşāhedeleri ise onlarda dahi ölüm ile rūz-i cezānın mīkātına dünyādan hurūcunu tezekkür ede ki dünyādan hurūcuyla vakt-i huzūra kadar arada olan ehvāl ve mütālebātı der-hātır ede. Evvelā kuttāᶜ-ı tarīkin havfından münker ve nekīr suʾāllerinin korkusunu tezekkür ede ve sahārī ve berārī sibāᶜının havfından mezārın ᶜakreb ve kurt ve hayye ve ejderhānın korkularını der-hātır ede ve ehl ve akāribin müfārakatlarından vahşet-i kabr ve kürbet ve vahdetini tezekkür ede ki mehāvif-i kabre kāffe-i aᶜmāl ü akvālinde işbu mehāvifte mütezevvid ola da bu korkular aslā hātırından çıkmaya.

[وأما الإحرام والتلبية من الميقات فليعلم أن معناه إجابة نداء الله عز وجل فارج أن تكون مقبولًا واخش أن يقال لك لا لبيك ولا سعديك فكن بين الرجاء والخوف مترددًا وعن حولك وقوتك متبرئًا وعلى فضل الله عز وجل وكرمه متكلًا فإن وقت التلبية هو بداية الأمر وهي محل الخطر]

Ve mīkāttan ihrāma girip telbiye etmek ise o dahi onu böylece bilesin ki onun maᶜnāsı Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerinin daᶜvetine icābettir ki orada makbūl olmaklığın recā ve tevakkuᶜ eylesin ve sana lā lebbeyk ve lā saᶜdeyk diye, seni hāib ve hāsir redd etmekten havf ve haşyet eyleyesin, yaᶜnī dāimen ve müstemirren havf ve recā beyninde mütereddid olasın ve hem dahi senin kendi havl ve kuvvetinden müteberrī ve Zāt-ı Zü'l-Celāl'in fazl ve keremi üzerine mütevekkil olasın, zīrā ki vakt-i telbiye emrin bidāyeti olup hatarlı bir mahaldir.

[قال سفيان بن عيينة حج علي بن الحسين رضي الله عنهما فلما أحرم واستوت به راحلته اصفر لونه وانتفض ووقعت عليه الرعدة ولم يستطع أن يلبي فقيل له لم لا تلبي فقال أخشى أن يقال لي "لَا لَبَّيْكَ وَلَا سَعْدَيْكَ" فلما لبى غشي عليه ووقع عن راحلته فلم يزل يعتريه ذلك حتى قضى حجه]

Süfyān b. ᶜUyeyne ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki: "ᶜAlī b. el-Hüseyn ᶜaleyhime'r-rıdvān mīkātta ihrāmı giyip rāhilesine süvār olduğu vaktte benzi sararıp sıçramış ve titremeye başlamış, tā ki telbiye etmeğe bir kudret ve istitāᶜati kalmaya. Ve "Sen niçin telbiye etmezsin?" ona denildikte, "Bana "لَا لَبَّيْكَ وَلَا سَعْدَيْكَ" denilmeden korkarım" diye cevāb

vermiş ve telbiye edicek iğit[86] yüreği bayılıp devesinden yere düşmüş. Ve haccı hitām buluncaya dek bu ahvāl ona iᶜtirāᵓ etmekten zāil olmadılar'', yaᶜnī menāsik-i haccı tekmīl edinceye dek bu ahvāl üzerine vākiᶜ ve cārī olurlardı.

[وقال أحمد بن أبي الحواري كنت مع أبي سليمان الداراني رضي الله عنه حين أراد الإحرام فلم يلب حتى سرنا ميلًا فأخذته الغشية ثم أفاق وقال يا أحمد إن الله سبحانه أوحى إلى موسى عليه السلام "مُرْ ظَلَمَةَ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنْ يَقِلُّوا مِنْ ذِكْرِي فَإِنِّي أَذْكُرُ مَنْ ذَكَرَنِي مِنْهُمْ بِاللَّعْنَةِ وَيْحَكَ يَا أَحْمَدُ بَلَغَنِي أَنْ مَنْ حَجَّ مِنْ غَيْرِ حِلِّهِ ثُمَّ لَبَّى قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ لَا لَبَّيْكَ وَلَا سَعْدَيْكَ حَتَّى تَرُدَّ مَا فِي يَدَيْكَ فَمَا نَأْمَنُ أَنْ يُقَالَ لَنَا ذَلِكَ"]

Ve dahi Ahmed el-Havārī ᶜaleyhi'r-rahme rivāyet edip demiş ki: "İhrāmı murād ettiği vaktte ben Ebī Süleymān-ı Dārānī ᶜaleyhi'r-rıdvān ile berāber idim. Mahall-i ihrāmdan bir mīl kadar mesāfe gittikten sonra telbiye edemedi. Ve çün bir mīl gitti, yüreği bayılıp yere düştü ve baygınlığından ifākat bulunca bana: "Yā Ahmed, Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri Mūsā ᶜaleyhi's-selāma vahy etmiş ki:"مُرْ ظَلَمَةَ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنْ يَقِلُّوا مِنْ ذِكْرِي فَإِنِّي أَذْكُرُ مَنْ ذَكَرَنِي مِنْهُمْ بِاللَّعْنَةِ وَيْحَكَ يَا أَحْمَدُ بَلَغَنِي أَنَّ مَنْ حَجَّ مِنْ غَيْرِ حِلِّهِ ثُمَّ لَبَّى قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ" ki hulāsa-i meᵓāl-i ᶜālīsi: "Sen Benī İsrāᵓīl zalemesine emr eyle ki benim zikrimi taklīl etsinler, zīrā ki onlardan beni zikr eden kimseyi ben laᶜnet ile zikr ederim. Vāy sana yā Ahmed, bana bālig olmuş ki kim ki helālden hacc etmez, telbiye ederken Zāt-ı Zü'l-Celāl ona [66] "لَا لَبَّيْكَ وَلَا سَعْدَيْكَ حَتَّى تَرُدَّ مَا فِي يَدَيْكَ فَمَا نَأْمَنُ أَنْ يُقَالَ لَنَا ذَلِكَ" diye telbiyesini redd eder." Yaᶜnī senin elinde olan māl-ı harāmı sāhibine redd etmedikçe senin telbiyen makbūl olmaz ve saᶜādet-i icābete mazhar değilsin demektir. "Ve hāl böyle olduğu hālde bize dahi böyle bir söz demekten emīn olamayız" demiştir.

[وليتذكر الملبي عند رفع الصوت بالتلبية في الميقات إجابته لنداء الله عز وجل إذ قال ﴿وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ﴾ ونداء الخلق بنفخ الصور وحشرهم من القبور وازدحامهم في عرصات القيامة مجيبين لنداء الله سبحانه ومنقسمين إلى مقربين

86 "Yiğit"in ağız varyantı.

وممقوتين ومقبولين ومردودين ومترددين في أول الأمر بين الخوف والرجاء تردد الحاج في الميقات حيث لا يدرون أيتيسر لهم إتمام الحج وقبوله أم لا]

Ve merd-i mülebbī telbiye ile refᶜ-i savt ettiği vaktte mīkātta ﴿وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ﴾[87] diye şeref-sādır olan emr ve daᶜvete icābet ettiğini tezekkür ede ve hem dahi nefh-i sūr ile halkı ᶜarasāt-ı kıyāmeye daᶜveti ve kubūrdan haşr ile ᶜarsa-i kıyāmette olan izdihāmları tezekkür eyleye ki nefh-i sūr ile medᶜuvv olacakları vaktte çend kısma münkasım olarak daᶜvete icābet edeceklerdir, yaᶜnī kimi mukarreb ve kimi memkūt ve kimi makbūl ve kimi merdūd olarak nidāya icābet edeceklerini der-hātır ede ki o emrde havf ve recāᵓ mā-beyninde huccācın mīkātta tereddüd ettikleri gibi onlar tereddüd ederler, zīrā ki huccāc mīkāta varıp şürūᶜ ettikleri vaktte itmām-ı hacc onlara kısmet ve nasīb olup olmayacağı emrinde mütereddidlerdir.

[وأما دخول مكة فليتذكر عندها أنه قد انتهى إلى حرم الله تعالى آمنًا وليرج عنده أن يأمن بدخوله من عقاب الله عز وجل وليخش أن لا يكون أهلًا للقرب فيكون بدخوله الحرم خائبًا ومستحقًا للمقت وليكن رجاؤه في جميع الأوقات غالبًا فالكرم عميم والرب رحيم وشرف البيت عظيم وحق الزائر مرعي وذمام المستجير اللائذ غير مضيع]

Ve dahi duhūl-i Mekke ise ondan dahi āminen ve sālimen harem-i ilāhīye seferi müntehī olduğunu tezekkür eyleye ve duhūl-i haremi ile ᶜikāb-ı ilāhīden emīn olmaklığını recā ede ve hem dahi ehl-i kurb olmamasından havf ve haşyet eyleye ki duhūl-i harem ile hāib ve müstehakk-ı makt olmaktan be-gāyet havf ede. Ve kāffe-i evkātta ᶜafv ve magfirette onun recāsı gālib olmak gerektir, zīrā ki kerem-i rabbānī ᶜamīm ve Rabbü'l-ᶜālemīn hazretleri Rahmān ve Rahīm ve beytin şerefi dahi ᶜazīm ve zāirīn hakkı merᶜī ve lāiz ve mülteci ve müstecīrin zimāmı dahi gayr-ı muzayyaᶜdır.

[وأما وقوع البصر على البيت فينبغي أن يحضر عنده عظمة البيت في القلب ويقدر كأنه مشاهد لرب البيت لشدة تعظيمه إياه وارج أن يرزقك الله تعالى النظر

87 el-Hacc, 22/27.

إلى وجهه الكريم كما رزقك الله النظر إلى بيته العظيم واشكر الله تعالى على تبليغه إياك هذه الرتبة وإلحاقه إياك بزمرة الوافدين عليه واذكر عند ذلك انصباب الناس في القيامة إلى جهة الجنة آملين لدخولها كافة ثم انقسامهم إلى مأذونين في الدخول ومصروفين انقسام الحاج إلى مقبولين ومردودين ولا تغفل عن تذكر أمور الآخرة في شيء مما تراه فإن كل أحوال الحاج دليل على أحوال الآخرة]

Ve Beyt-i mükerreme vukūᶜ-ı nazar vakti ise onda dahi yaᶜnī Beyt-i mükerreme nazarı düştüğü anda beytin ᶜazametini kalbinde hāzır ede ve Rabbü'l-beyti görmüş gibi hāzıᶜ ve hāşiᶜ olarak beyti taᶜzīm ede ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'in taᶜzīmi için Zāt-ı Zü'l-Celāl'i müşāhede eder gibi pek çok ziyāde tevkīr ve ihtirām eyleye. Ve dahi Beyt-i muᶜazzamının likāsını sana ihsān buyurduğu gibi dār-ı āhirette vech-i kerīminin nazarı dahi sana rızk ve ihsān buyurulmasını recā edesin, hem dahi seni bu rütbeye bālig ve vefdine lāhık ettiğine ᶜarz-ı teşekkür edesin. Ve o vaktte yevm-i kıyāmette cennete halkın insıbābını ki cennete dāhil olmak emeliyle cihet-i cennete kāffesi dökülerek müteveccih oldukları inkısām-ı hācc gibi yaᶜnī makbūlīn ve merdūdīne huccācın inkısāmı gibi duhūle meʾzūn ve insırāfa meʾmūr olarak iki kısma münkasim olacaklarını tezekkür ve der-hātır ede. Ve'l-hāsıl her ne ki gördünse onda umūr-ı āhireti tezekkür etmekten gāfil olmayasın, çünkü hāccın kāffe-i ahvāli ahvāl-i āhiret üzerine delīllerdir.

[وأما الطواف بالبيت فاعلم أنه صلاة فأحضر في قلبك فيه من التعظيم والخوف والرجاء والمحبة ما فصلناه في كتاب الصلاة واعلم أنك بالطواف متشبه بِالْمَلَائِكَةِ الْمُقَرَّبِينَ الْحَافِّينَ حَوْلَ الْعَرْشِ الطَّائِفِينَ حَوْلَهُ ولا تظنن أن المقصود طواف جسمك بالبيت بل المقصود طواف قلبك بذكر رب البيت حتى لا تبتدىء الذكر إلا منه ولا تختم إلا به كما تبتدىء الطواف من البيت وتختم بالبيت]

Ve dahi tavāf-ı beyt ise onu dahi böylece bil ve āgāh ol ki tavāf-ı beyt namāzdır, Kitābu's-Salāt'ta beyān ve tafsīl ettiğimiz vech üzere kendi kalbinde taᶜzīm ve havf ve recā ve muhabbeti hāzır etmelisin ve onun tavāfı ile ᶜarş-ı aᶜlāyı dolaşıp tavāf eden melāike-i mukarrebīne müteşebbih olduğunu bilesin ve zann etmeyesin ki maksūd cismin beyte tavāf etmesidir, ancak maksūd Rabbü'l-beytin zikrine kalbin tavā-

fıdır, yaʿnī garaz ve maksad beyte cismin tavāfı değildir, belki garaz ve maksad Rabbü'l-beytin zikrine kalbin tavāfıdır, hattā beytten tavāfı bedʾ ve beyte tavāfı hatm etmek gibi Rabbü'l-beytin zikrinden bedʾ ve zikrine hatm etmek gerektir.

[واعلم أن الطواف الشريف هو طواف القلب بحضرة الربوبية وأن البيت مثال ظاهر في عالم الملك لتلك الحضرة التي لا تشاهد بالبصر وهي عالم الملكوت كما أن البدن مثال ظاهر في عالم الشهادة للقلب الذي لا يشاهد بالبصر وهو في عالم الغيب وأن عالم الملك والشهادة مدركة إلى عالم الغيب والملكوت لمن فتح الله له الباب وإلى هذه الموازنة [٦٧] وقعت الإشارة بأن البيت المعمور في السموات بإزاء الكعبة فإن طواف الملائكة به كطواف الأنس بهذا البيت ولما قصرت رتبة أكثر الخلق عن مثل ذلك الطواف أمروا بالتشبه بهم بحسب الإمكان ووعدوا بأن من تشبه بقوم فهو منهم والذي يقدر على مثل ذلك الطواف هو الذي يقال إن الكعبة تزوره وتطوف به على ما رآه بعض المكاشفين لبعض أولياء الله سبحانه وتعالى]

Ve dahi bil ve āgāh ol ki tavāf-ı şerīf ancak Hazret-i Rubūbiyyet'e kalbin tavāfıdır ve Beyt-i mükerrem ise basar ile müşāhedesi mümkin olmayan ʿālem-i melekūta ʿālem-i mülkte bir misāl-i zāhirdir, nitekim ʿālem-i gaybda basar ile müşāhedesi mümkin olmayan kalb için ʿālem-i şehādette beden bir misāl-i zāhir olmuştur ve ʿālem-i mülk ü şehādet, ʿālem-i gayb ü melekūta medrece ve miʿrāc olmuştur, yaʿnī Zāt-ı Zü'l-Celāl ona bāb-ı kurbü küşād ettiği ādeme ʿālem-i mülk ü şehādeti ʿālem-i gayb ve melekūta bir tarīk ve meslek etmiştir. Ve bu müvāzeneye işāret vākiʿ olmuş ki göklerde Kaʿbe'nin izāʾ ve mukābilesinde kāin olan Beyt-i maʿmūre işbu Beyt-i mükerreme insin tavāfı gibi melāike-i kirām hemīşe tavāf ederler. Ve çün bu gibi tavāftan ekser-i halkın mertebesi kısa olup kāsır kaldı, bi-hasebi'l-imkān melāike-i kirāma teşebbühle bu Beyt-i mükerremin tavāfına meʾmūr oldular. Ve onlara vaʿd-i kerīm erzānī ve şāyān oldu ki kim ki bir kavme teşebbüh edip nefsini onlara benzetirse o kavmden olur, yaʿnī o kavm gibi olur ve o tavāf gibi tavāfa muktedir olan kimseye denilmiş ki Kaʿbe-i mükerreme[ye] bi'z-zāt ziyāret edip ona tavāf eyler, nitekim evliyāullāha baʿzı mükāşifīn görüp haber vermişler ki Kaʿbe-i mükerreme onları ziyāret ve vücūd-ı şerīflerine tavāf etmiştir.

[وأما الاستلام فاعتقد عنده أنك مبايع لله عز وجل على طاعته فصمم عزيمتك على الوفاء ببيعتك فمن غدر في المبايعة استحق المقت وقد روى ابن عباس رضي الله عنه عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أنه قال "اَلْحَجَرُ الْأَسْوَدُ يَمِينُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي الْأَرْضِ يُصَافِحُ بِهَا خَلْقَهُ كَمَا يُصَافِحُ الرَّجُلُ أَخَاهُ"]

Ve dahi Hacerü’l-Esved’in istilāmı ise onu dahi öylece bil ki musāfaha-i ᶜibād için yed-i yümnā makāmındadır, sen dahi onu istilām ederken onun yanında iᶜtikād et ki Zāt-ı Zü’l-Celāl ile tāᶜati üzerine mübāyaᶜa ediyorsun ve onunla berāber beyᶜatine vefā etmek üzere cezm ve ᶜazīmetini musammem tut, zīrā kim ki mübāyaᶜaya gadr eylerse makt ve gazaba sezā ve müstehakk olur. İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanh ᶜaleyhi’s-salātu ve’s-selām efendimizin üzerine bir hadīs-i şerīf rivāyet edip demiş ki ᶜale’t-tahiyye ve’s-selām efendimiz "اَلْحَجَرُ الْأَسْوَدُ يَمِينُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي الْأَرْضِ يُصَافِحُ بِهَا خَلْقَهُ كَمَا يُصَافِحُ الرَّجُلُ أَخَاهُ"[88] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāli: “Kaᶜbe-i mükerremede kāin olan Hacer-i Esved yerde Zāt-ı Zü’l-Celāl’in yemīni gibidir ki merd-i müᵓmin birāderine yed-i yümnā ile musāfaha ettiği gibi Zāt-ı Kerīm-i Müteᶜāl dahi o hacer ile halkına musāfaha eder.”

[وأما التعلق بأستار الكعبة والالتصاق بالملتزم فلتكن نيتك في الالتزام طلب القرب حبا وشوقا للبيت ولرب البيت وتبركا بالمماسة ورجاء للتحصن عن النار في كل جزء من بدنك لا في البيت ولتكن نيتك في التعلق بالستر الإلحاح في طلب المغفرة وسؤال الأمان كالمذنب المتعلق بثياب من أذنب إليه المتضرع إليه في عفوه عنه المظهر له أنه لا ملجأ له منه إلا إليه ولا مفزع له إلا كرمه وعفوه وأنه لا يفارق ذيله إلا بالعفو وبذل الأمن في المستقبل]

Ve Kaᶜbe-i mükerremenin estārına sarılıp asılmak ve mültezeme yapışıp iltisāk etmek kaziyyesi ise onda dahi beyt ile Rabbü’l-beytin şevk ve muhabbetleri için ve mümāssesiyle teberrük ve beyte vücūdundan mülākī olan her bir cüzᵓü āteşten tahsīn etmek için Kaᶜbe kapısının eşik ve mültezemine iltisāk ve yapışmağından garaz ve maksadı taleb-i kurb olup bu fevāidi dahi berāberce munzamm ve melhūz ola yaᶜnī mülteze-

88 *Ahbāru Mekke*, 1/325; *Tabakātu’ş-Şāfiᶜiyye*, 9/68. Son kısmı mevcut değil.

me iltisāk ederken bunları niyyet ede ve örtü ve estārına asılıp sarılması vaktinde niyyeti taleb-i magfirete ilhāh ve emn ve felāhı istemek ola, nitekim merd-i mücrim cürmüne giriftār olan ādemin etek ve dāmānına sarılır da tazarruᶜla ᶜafvını taleb ve kendinden gayrı ona sığınıp ve ondan ilticāᵓ edecek kimsesi olmadığını ki onun ᶜafv ve kereminden mā-ᶜadā ona kaçıp imdādını taleb edecek bir yeri olmadığın izhār eder, kendisi dahi o yolda estāra taᶜalluk ettiğini niyyet ve kasd edip izhār-ı züll-i cürm ile ilhāh-ı taleb-i ᶜafv ve taleb-i emn ede. Ve'l-hāsıl tazarruᶜunda merd-i mücrim mücnā-ᶜaleyhin dāmānını bezl-i emn ve safh-ı ᶜafv-ı tāmm olmayınca elden koyuverip müfārakat etmediği gibi kendisi dahi müstakbelde yaᶜnī dār-ı cezāda muᵓāhazeden sālim ve emīn olmağa ona bezl-i emn ü ᶜafvdan başka dīger bir nesne ile estār-ı Kaᶜbe'yi elden bırakıp müfārakat etmeyecek gibi bir haysiyyette ola.

[وأما السعي بين الصفا والمروة في فناء البيت فإنه يضاهي تردد العبد بفناء دار الملك جائيا وذاهبا مرة بعد أخرىإظهارا للخلوص في الخدمة ورجاء للملاحظة بعين الرحمة كالذي دخل على الملك وخرج وهو لا يدري ما الذي يقضي به الملك في حقه من قبول أو رد فلا يزال يتردد على فناء الدار مرة بعد أخرى يرجو أن يرحم في الثانية إن لم يرحم في الأولى وليتذكر عند تردده بين الصفا والمروة تردده بين كفتي الميزان في عرصات القيامة وليمثل الصفا بكفة الحسنات والمروة بكفة السيئات وليتذكر تردده بين الكفتين ناظرا إلى الرجحان والنقصان مترددا بين العذاب والغفران]

Ve dahi Beyt-i mükerremin fināsında Safā ile Merve'nin beyninde olan saᶜy ise o dahi pādişāhın sarāyı önünde olan meydānda bir kulun tereddüdüne müşābihtir ki izhār-ı hulūs u hizmette ibrāz-ı sıdk-ı mahsūs için melikin sarāyı karşısında merreten baᶜde uhrā gidip geliyor, tā kim ᶜayn-ı merhametle ona nazar vākiᶜ ola yaᶜnī melikin sarāyı üzerine ᶜarz-ı dehālet eder bir mücrim gibidir, kabūl ve redden hakkında ne hükm ve fermān olacağını bilemediğinden finā-i dārından ayrılmaz ve tereddüd etmekten zāil olmaz, yekdīgerine mütevālī ve müteᶜākib olarak gidip gelir ki birincisinde merhamet olunmazsa ikincisinde merhamet olunacağı[nı] recā [68] eder ve beyne's-Safā ve'l-Merve tereddüd ettikte ᶜarasāt-ı kıyāmette mīzān kefeleri arasında olacak tereddüdünü

der-hātır ede ki Safā'yı keffe-i hasenāta ve Merve'yi dahi keffe-i seyyiʾāta temsīlile kendisi dahi noksān ve rüchānlarına bakıp nazar etmek üzere gufrān ve ʿazābda mütereddid olarak gidip gelmekte olacak hāline benzetip teşbīh eyleye yaʿnī bu heyʾeti mütālaʿa ve tezekkür ederek saʿy eyleye.

[وأما الوقوف بعرفة فاذكر بما ترى من ازدحام الخلق وارتفاع الأصوات وباختلاف اللغات واتباع الفرق أئمتهم في الترددات على المشاعر اقتفاء لهم وسيرا بسيرهم عرصات القيامة واجتماع الأمم مع الأنبياء والأئمة واقتفاء كل أمة نبيها وطمعهم في شفاعتهم وتحيرهم في ذلك الصعيد الواحد بين الرد والقبول وإذا تذكرت ذلك فألزم قلبك الضراعة والابتهال إلى الله عز وجل فتحشر في زمرة الفائزين المرحومين وحقق رجاءك بالإجابة فالموقف شريف والرحمة إنما تصل من حضرة الجلال إلى كافة الخلق بواسطة القلوب العزيزة من أوتاد الأرض ولا ينفك الموقف عن طبقة من الأبدال والأوتاد وطبقة من الصالحين وأرباب القلوب فإذا اجتمعت هممهم وتجردت للضراعة والابتهال قلوبهم وارتفعت إلى الله سبحانه أيديهم وامتدت إلى أعناقهم وشخصت نحو السماء أبصارهم مجتمعين بهمة واحدة على طلب الرحمة فلا تظنن أنه يخيب أملهم ويضيع سعيهم ويدخر عنهم رحمة تغمرهم ولذلك قيل إن من أعظم الذنوب أن يحضر عرفات ويظن أن الله تعالى لم يغفر له وكأن اجتماع الهمم والاستظهار بمجاورة الأبدال والأوتاد المجتمعين من أقطار البلاد هو سر الحج وغاية مقصوده فلا طريق إلى استدرار رحمة الله سبحانه مثل اجتماع الهمم وتعاون القلوب في وقت واحد على صعيد واحد]

Ve dahi vukūf-ı ʿarefe ise onda dahi izdihām-ı halk ve irtifāʿ-ı asvāt ve ihtilāf-ı lügāt ile eʾimmenin meşāʿir üzerine vākiʿ olan tereddüdlerinde iktidāʾ ve seyrlerine iktifāʾ etmek için firakın eʾimmelerine olan ittibāʿlarından görüp muʿāyene ettiğin ahvāl ile ʿarsa-i mahşerde göreceğin ahvāli dahi tezekkür ve der-hātır eyle ki ʿarsa-i mahşerde dahi bu sūretle izdihām-ı halāyık ve envāʿ-ı lügāt-ı muhtelife ile dacīc ve irtifāʿ-ı asvāt hāsıl olacağı ve saʿīd-i vāhidde redd ve kabūl beyninde herkes mütehayyir olduğu hālde şefāʿatleri ümīdiyle ümem-i ʿālem enbiyāya ittibāʿ edip her bir ümmet nebiyyine ittibāʿan ʿarsa-i mahşerde mütehayyir ve sergerdān olacaklarını tezekkür eyle. Ve çün bu ahvāli tezekkür ettin, Zāt-ı Zü'l-Celāl'e darāʿat ve ibtihāl etmek husūsunu kalbine ilzām etmelisin,

tā kim zümre-i fāizīn ü merhūmīn ile haşr olasın. Ve hem dahi kabūl-i duʿā ve icābetini nefsinde recāʾ edip ve o recāyı dahi tahkīk eyleyesin, zīrā ki mevkif şerīf bir mevkiftir ve rahmet dahi ancak evtād-ı arzdan kulūb-ı ʿazīze vāsıtasıyla kāffe-i halka vāsıl olur ve mevkif ise elbette ebdāl ve evtād tabakasından ve sulehāʾ ve ashāb-ı kulūb tabakasından münfekk ve hālī olmaz, yaʿnī o günde ve o sāʿat ve o mevkifte ebdāl ve evtād ve sulehā ve erbāb-ı kulūbdan müteʿaddid zevāt bulunacağı emr-i muhakkaktır. Ve onların himem-i ʿaliyyeleri ictimāʿ edip ibtihāl ve tazarruʿa kulūbları tecerrüd ve eyādī-i recā vü şefāʿatleri Hakk subhānehu ve taʿālāya refʿ ve aʿnākları taraf-ı kibriyāya mümtedd ve ebsārları sūy-i āsumāna müşahhas olup taleb-i rahmet üzerine himmet-i vāhide ile müctemiʿ olurlar ise sen zann etme ki onların emelleri hāib ve saʿyleri zāyiʿ olur da kāffeye muhīt olacak rahmet onlardan iddihār olunur, yaʿnī lā-mahālete Erhamü'r-rāhimīn hazretleri vaʿd-i kerīmi ve lutf-i ʿamīmi mūcibince o zevāt-ı ʿizāmı nāil-i emniyyet ü āmāl eder ve onların vāsıtalarıyla kāffe-i ehl-i mevkif dahi mesrūr ve be-kām olur. Bunun için denilmiş ki aʿzam-ı zünūbdandır o zenb ki ʿarefede hāzır olup da ona Zāt-ı Zü'l-Celāl ʿafv ve magfiret etmediğini zann ede, yaʿnī bu zann ekber ü aʿzam-ı zünūbdandır. Ve aktār-ı bilāddan müctemiʿ olan evtād ve ebdāllerin mücāveretlerine istizhār ile himemin ictimāʿı haccın sırrıdır, belki gāye-i maksūdudur, çünkü rahmet-i Bārī'nin istidrārına vakt-i vāhid ile saʿīd-i vāhidin üzerinde ictimāʿ-ı himem-i ʿāmme ve teʿāvün-i kulūb gibi āher bir nesne sebeb olmaz.

[وأما رمي الجمار فاقصد به الانقياد للأمر إظهارًا للرق والعبودية وانتهاضًا لمجرد الامتثال من غير حظ للعقل والنفس فيه ثم اقصد به التشبه بإبراهيم عليه السلام حيث عرض له إبليس لعنه الله تعالى في ذلك الموضع ليدخل على حجه شبهة أو يفتنه بمعصية فأمره الله عز وجل أن يرميه بالحجارة طردًا له وقطعًا لأمله فإن خطر لك أن الشيطان عرض له وشاهده فلذلك رماه وأما أنا فليس يعرض لي الشيطان فاعلم أن هذا الخاطر من الشيطان وأنه الذي ألقاه في قلبك ليفتر عزمك في الرمي ويخيل إليك أنه فعل لا فائدة فيه وأنه يضاهي اللعب فلم تشتغل به فاطرده عن نفسك بالجد والتشمير في الرمي فيه برغم أنف الشيطان واعلم أنك في الظاهر ترمي الحصى إلى العقبة وفي الحقيقة ترمي به وجه الشيطان وتقصم به ظهره إذ لا

يحصل إرغام أنفه إلا بامتثالك أمر الله سبحانه وتعالى تعظيمًا له بمجرد الأمر من غير حظ للنفس والعقل فيه]

Ve remy-i cimār ise o dahi onda nefs ve ᶜakla bir hazz ve behre olmadığı hālde mücerred emre imtisāl ile izhār-ı rıkk u ᶜubūdiyyet için onda inkıyād-ı emri kasd edip İbrāhīm ᶜaleyhi’s-selām efendimize teşebbüh etmek dahi niyyet eyleyesin, zīrā ki İblīs ᶜaleyhi’l-laᶜne Hazret-i İbrāhīm ᶜaleyhi’s-selāma haccında bir şübhe idhāl etmek veyāhūd onu bir maᶜsiyyetle meftūn eylemek için o yerde ᶜārız [69] oldu ve tard u tebᶜīdi için taş ile remy etmesi husūsu kıbel-i Yezdānī’den irāde ve fermān buyuruldu, tā ki emeli ondan munkatıᶜ ola. İşte bu ᶜarzı haysiyyetiyle İbrāhīm ᶜaleyhi’s-selām efendimiz emr-i Bārī ile taşlayıp ve onunla teşebbüh etmek için huccāc-ı müslimīn o mahalde remy-i ahcār ederler. Ve eger senin hātırına geldi ki: “İbrāhīm ᶜaleyhi’s-selāma şeytān ᶜārız oldu ve onu müşāhede etmesiyle tardı için ahcār ile remy etmiş, ben isem bana ᶜārız olmamıştır, niçin ben remy edeyim?” der isen bunu dahi vesvese-i şeytānī bil ki bu sūretle sana tahyīl eder, tā ki: “Bu bir fāidesiz fiᶜldir ve oyuna benzer. Ben niçin onunla iştigāl ederim” dersen ki bu hātırayı remyde senin ᶜazmin fütūra uğratmak için ilkā etmiştir, işte onun remyi ile nefsinden onu tard ve tebᶜīd edesin ve burnunu ufalamak için kemāl-i cidd ü cehd ile remyine teşmīr-i sāᶜid-i ikdām u ihtimām eyleyesin. Ve dahi muhakkak bil ki sen egerçi zāhirde ᶜakabeye hasāyı remy edersin, ammā hakīkatte şeytānın yüzüne remy edip onunla arkasını kırarsın, zīrā ki onun burnunu ufalamak ancak emr-i ilāhīye onda bir hazz-ı nefs ü ᶜakl olmaksızın mücerred emr olduğu haysiyyetle taᶜzīmen tutup inkıyād ve tāᶜat etmekledir, yoksa başka bir tāᶜat ile gereği gibi onun burnunu ufalatmazsın.

[وأما ذبح الهدي فاعلم أنه تقرب إلى الله تعالى بحكم الامتثال فأكمل الهدي وارج أن يعتق الله بكل جزء منه جزءًا منك من النار فهكذا ورد الوعد فكلما كان الهدي أكبر وأجزاؤه أوفر كان فداؤك من النار أعم]

Ve hedyin zebhi ise yaᶜnī kurbānın boğazlaması ise onu dahi öylece bil ki bi-hükmi’l-imtisāl hedyin zebhi Hakk subhānehu ve taᶜālāya bir

tāᶜat ve takarrübdür, sen dahi hedyi mükemmel eyle ve onun her bir cüzᵓü ile senden bir cüzᵓü āteşten ᶜıtk ve āzād etmesini Hakk'tan recā eyle, zīrā ki vaᶜd-i ilāhī böylece vārid olmuştur. Ve hedyin her ne kadar büyük ve eczāsı çok olursa āteşten senin fidān o kadar ziyāde eᶜamm olur.

[وأما زيارة المدينة فإذا وقع بصرك على حيطانها فتذكر أَنَّهَا الْبَلْدَةُ الَّتِي اخْتَارَهَا اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ لِنَبِيِّهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَعَلَ إِلَيْهَا هِجْرَتَهُ وَأَنَّهَا دَارُهُ الَّتِي شَرَعَ فِيهَا فَرَائِضَ ربه عز وجل وسنته وَجَاهَدَ عَدُوَّهُ وَأَظْهَرَ بِهَا دِينَهُ إِلَى أَنْ توفاه الله عز وجل ثم جعل تربته فيها وتربة وزيريه القائمين بالحق بعده رضي الله عنهما ثم مثل في نفسك مواقع أقدام رسول الله صلى الله عليه وسلم عند تردداته فيها وأنه ما من موضع قدم تطؤه إلا وهو موضع أقدامه العزيزة فلا تضع قدمك عليه إلا عن سكينة ووجل]

Ve Medīne-i münevverenin ziyāreti ise o dahi senin nazarın duvarlarına vākiᶜ olduğu ānda o belde Zāt-ı Zü'l-Celāl, peygamber-i zī-şānına ihtiyār buyurup dār-ı hicreti ettiği belde olduğunu tezekkür edesin ve rabbisi tebāreke ve taᶜālā onun ferāizi ile sünenini içinde şerᶜ ve vefātına kadar ikāmet ve derūnunda dīnini izhār ve aᶜdāsıyla mücāhede ve vefātından sonra onun türbesiyle yerinde bi'l-hakk kāim olan iki vezīrinin türbe ve mezārgāhları olduğunu bilesin. Ve kendi nefsinde dahi akdām-ı şerīfelerinin yerlerini temessül edip yaᶜnī derūnunda tereddüd ettiği vaktte mübārek kadem-i hümāyūnu ile müşerref olan mevākiᶜi düşünüp temsīl edesin ki sen bir yeri basamazsın illā ki mevziᶜ-i kadem-i ᶜazīzi olmaya ve hāl böyle olunca gerektir ki sen dahi bilā-havf ve bilā-sekīnet o mübārek yerlerde kadem-nihāde olmayasın.

[وتذكر مشيه وتخطيه في سككها وتصور خشوعه وسكينته في المشي وما استودع الله سبحانه قلبه من عظيم معرفته ورفعة ذكره مع ذكره تعالى حتى قرنه بذكر نفسه وإحباطه عمل من هتك حرمته ولو برفع صوته فوق صوته ثم تذكر ما من الله تعالى به على الذين أدركوا صحبته [وسعدوا بمشاهدته واستماع كلامه وأعظم تأسفك على ما فاتك من صحبته] وصحبة أصحابه رضي الله عنهم ثم اذكر أنك قد فاتتك رؤيته في الدنيا وأنك من رؤيته في الآخرة على خطر وأنك ربما لا تراه إلا بحسرة وقد حيل بينك وبين قبوله إياك بسوء عملك كما قال صلى الله عليه

وسلم ''يَرْفَعُ اللهُ إِلَيَّ أَقْوَامًا فَيَقُولُونَ يَا محمدُ يَا محمدُ فَأَقُولُ يَا رَبِّ أَصْحَابِي فَيَقُولُ إِنَّكَ لَا تَدْرِي مَا أَحْدَثُوا بَعْدَكَ فَأَقُولُ بُعْدًا وَسُحْقًا'' فإن تركت حرمة شريعته ولو في دقيقة من الدقائق فلا تأمن أن يحال بينك وبينه بعدولك عن محجته وليعظم مع ذلك رجاؤك أن لا يحول الله تعالى بينك وبينه بعد أن رزقك الإيمان وأشخصك من وطنك لأجل زيارته من غير تجارة ولا حظ في الدنيا بل لمحض حبك له وشوقك إلى أن تنظر إلى آثاره وإلى حائط قبره إذ سمحت نفسك بالسفر بمجرد ذلك لما فاتتك رؤيته فما أجدرك بأن ينظر الله تعالى إليك بعين الرحمة]

Ve dahi yollarında yürümelerini ve adımlarını ve yürümekte vākiᶜ olan huşūᶜ ve sekīnetlerini ve ᶜazīm maᶜrifetinden Zāt-ı Zü'l-Celāl kalbine tevdīᶜ buyurduğu maᶜrifeti ve onun zikriyle zikrini refᶜ ve zikr-i nefsi ile zikri mukārin edip onun hürmet ve vakār-ı ᶜālīsini velev ki savtı üzerine savtının refᶜiyle hetk eden kimsenin ᶜamelini habt ettiğini tezekkür ve der-hātır eyle, ondan sonra onun sohbetine ve sahābelerinin sohbetine erişenlerin hakklarında olan minnet-i ilāhīyi dahi yād edip sonra onun rüʾyeti senin üzerine geçmiş olduğu ve āhirette dahi rüʾyāsından hatar üzere bulunduğunu mütālaᶜa ve tezekkür eyle, ola ki rūz-i kıyāmette dahi hasretsiz olarak göremezsin ki rüʾyeti ile senin kabūlün beyninde sū-i ᶜamelin hāil olmuş olur, nitekim buyurmuş ki''يَرْفَعُ اللهُ إِلَيَّ أَقْوَامًا فَيَقُولُونَ يَا محمدُ يَا محمدُ فَأَقُولُ يَا رَبِّ أَصْحَابِي فَيَقُولُ إِنَّكَ لَا تَدْرِي مَا أَحْدَثُوا بَعْدَكَ فَأَقُولُ بُعْدًا وَسُحْقًا''[89] ki hulāsa-i meʾāli: "Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretleri bir takım akvāmı bana refᶜ eder de onlar "Yā Muhammed, yā Muhammed" söylerler. Ve ben dahi "Yā rabbi, benim ashābım" derim. Ve Zāt-ı Zü'l-Celāl buyurur ki: "Sen bilmezsin ki senden sonra ne ihdās etmişler?" Ve o vaktte ben dahi ''بُعْدًا وَسُحْقًا'' söylerim, yaᶜnī uzak ve ırakta olsunlar" derim." Kaldı ki eger sen hürmet-i şerīᶜati velev ki bir dakīka terk etsen emīn olma ki seninle onun beyninde mehaccetinin [70] ᶜudūlüyle senin ile onun beyninde bir hāil ve māniᶜ-i rüʾyet vukūᶜa gelmeye. Ve bununla berāber sana niᶜmet-i īmānı ihsān ve seni ziyāretine mahsūs olarak yaᶜnī ticāret ve hazz-ı dünyevīye bakmaksızın belki onun mahz-ı hubb u āsārına bakmak ve kabrinin duvarına nazar eyle-

89 Buhārī, Tefsīr (el-Māide), 14, no: 4625; Müslim, Fedāil, 29, 31.

mek ārzū ve dahi rüʾyetinden sana geçmiş olan niᶜmet-i muaᶜzzamaya ᶜıvazan bunca mesāfeye nefsin sefere semāhat edip gitmiş ve Hakk taᶜālā hazretleri dahi ziyāret-i kabr-i şerīfi sana kısmet ve nasīb etmiş olduğundan artık sizin beyninizde hāil vukūᶜ bulmaması hakkında senin recāʾ ve tevakkuᶜunu ᶜazīm etmelisin ki senin bu sūretle olan ziyāretinle ᶜayn-ı rahmet-i ilāhiyyeye ne ᶜaceb sezā ve lāyıksın. Kaldı ki sen bu cihetlerden rüʾyeti ile senin beyninde hāilin vukūᶜ bulmayacağı hakkında ümīdini kavī edesin.

[فإذا بلغت المسجد فاذكر أنها العرصة التي اختارها الله سبحانه لنبيه صلى الله عليه وسلم وَلِأَوَّلِ الْمُسْلِمِينَ وَأَفْضَلِهِمْ عِصَابَةً وَأَنَّ فَرَائِضَ اللهِ سُبْحَانَهُ أَوَّلُ مَا أُقِيمَتْ فِي تِلْكَ الْعَرْصَةِ وَأَنَّهَا جَمَعَتْ أَفْضَلَ خَلْقِ اللهِ حَيًّا وَمَيِّتًا فليعظم أملك في الله سبحانه أن يرحمك بدخولك إياه فادخله خاشعًا معظمًا وما أجدر هذا المكان بأن يستدعي الخشوع من قلب كل مؤمن كما حكي عن أبي سليمان أنه قال حج أويس القرني رضي الله عنه ودخل المدينة فلما وقف على باب المسجد قيل له هذا قبر النبي صلى الله عليه وسلم فغشي عليه فلما أفاق قال أخرجوني فليس يلذ لي بلد فيه محمد صلى الله عليه وسلم مدفون]

Ve Mescid-i Nebevī'ye varıp vāsıl olduğun vaktte o ᶜarsa-i mukaddeseyi Zāt-ı kibriyā, Nebiyy-i zī-şānına ve evvel-i ehl-i İslām ve efdal-i cemāᶜat u ᶜisābeye ihtiyār ettiği yer ve kıtᶜa-i mübāreke olduğunu tezekkür eyle ki ferāiz-i ilāhiyye ibtidāʾen onda ikāmet olmuş ve hayy ve meyyit olarak efdal-i halkı cemᶜ etmiş. Hem dahi mescide duhūlünle rehīn-i rahmet-i rabbānī olacağına recā ve ümīdini ᶜazīm eyle ve hāşiᶜ ve hāzıᶜ ve mescide muᶜazzim ve muhterim olarak dāhil olmalısın ki her bir müʾminin kalbinden huşūᶜun istidᶜāsına ne ᶜaceb lāyık bir mekān-ı ᶜālī-şāndır, nitekim Ebī Süleymān ᶜaleyhi'r-rahme hikāyet etmiş ki Üveys el-Karenī ᶜaleyhi'r-rıdvān hacc edip Medīne-i münevvereye dāhil ve bāb-ı mescide vāsıl ve vākıf olunca, işte kabr-i Nebī budur diye ona haber verildikte mezīd-i şevk ü garāmından yüreği bayılıp yere düşmüş ve ifākat bulıcak, "Beni çıkarınız, içinde Nebiyy-i zī-şān medfūn olan belde bana lezīze olmaz" demiştir ki bu kelām huşūᶜun istidᶜāsına delīldir.

[وأما زيارة رسول الله صلى الله عليه وسلم فينبغي أن تقف بين يديه كما وصفنا وتزوره ميتًا كما تزوره حيًا ولا تقرب من قبره إلا كما كنت تقرب من شخصه الكريم لو كان حيًا وكما كنت ترى الحرمة في ان لا تمس شخصه ولا تقبله بل تقف من بعد ماثلًا بين يديه فكذلك فافعل فإن المس والتقبيل للمشاهد عادة النصارى واليهود]

Ve Resūl-i ekrem ve Nebiyy-i muhterem sallallāhu ᶜaleyhi ve sellem efendimiz ziyāreti ise onda dahi lāyık odur ki vasf ve taᶜrīf-i mesbūkumuz vech üzere mübārek iki elleri arasında durup ᶜarz-ı tahiyye ve selām edesin ki hayātta olduğu hālde nice ziyāret ederdin, intikālinde dahi o vechle onu ziyāret eylersin ki şahs-ı kerīminden karīb olduğun mikdārdan ziyāde kabr-i muᶜazzamına takarrüb etmeyesin ve hayātta iken mess-i şahs ve takbīli hakkında hürmeti nice görürdünse ki uzaktan huzūr-ı pür-nūrunda nice durup mütemessil olurdun, yine böylece uzaktan kemāl-i edeble durup mütemessil olmalısın, zīrā ki meşāhid-i ᶜaliyyenin mess ve takbīlleri Nasārā ve Yehūd'un ᶜādātındandır.

[واعلم أنه عالم بحضورك وقيامك وزيارتك وأنه يبلغه سلامك وصلاتك فمثل صورته الكريمة في خيالك موضوعًا في اللحد بإزائك وأحضر عظيم رتبته في قلبك فقد روي عنه صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى وكل بقبره ملكًا يبلغه سلام من سلم عليه من أمته وهذا في حق من لم يحضر قبره فكيف بمن فارق الوطن وقطع البوادي شوقًا إلى لقائه واكتفى بمشاهدة مشهده الكريم إذ فاته مشاهدة غرته الكريمة وَقَدْ قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ صَلَّى عَلَيَّ مَرَّةً وَاحِدَةً صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ عَشْرًا" فهذا جزاءه في الصلاة عليه بلسانه فكيف بالحضور لزيارته ببدنه]

Ve yakīnen bil ve āgāh ol ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz senin huzūruna ve kıyāmına ve ziyāretine ᶜālim ve vākıftır ve senin salāt ve selāmın ona bālig olur. Ve bunu böylece cezm edince gerektir ki lahd-i ᶜālīde mevzūᶜ olarak sūret-i kerīmesini hayālinde temsīl edip onun ᶜazīm cāh ve celāl ve mertebesini dahi kendi kalbinde hāzır etmelisin, zīrā mervīdir ki tebāreke ve taᶜālā hazretleri kabr-i ᶜālīsine mahsūs bir melek müʾekkel etmiş ki onun ümmetinden her kim ki ona ihdā-i selām ederse onun selāmını teblīg ede. Bu hāl ise kabr-i ᶜālīsine hāzır olmayanların hakkındadır, yā o ki vatanını müfārakat edip

onun likāsı şevki ve meşhed-i kerīminin müşāhedesi iktifāsıyla katᶜ-ı bevādī edenlerin tahiyye ve salāt ve selāmları nice ona bālig olmaz ve nice huzūr ve taᶜzīmlerine āgāh olmaz o hāl ile ki: "مَنْ صَلَّى عَلَيَّ مَرَّةً وَاحِدَةً صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ عَشْرًا"[90] buyurmuştur, yaᶜnī "Kim ki benim üzerime bir kerre salāt-ı şerīfe okursa Hakk subhānehu ve taᶜālā onun üzerine on kerre salāt eder." Yaᶜnī rahmet ihsān eyler diye vaᶜd buyurulmuş. Ve bu mücāzāt lisān ile cārī olan salavāt mukarrer olunca onun bedeni ile ziyāretine gidip hāzır olan müştāka o sūretle nice mücāzāt ve sevāb ihsān buyurulmaz, yaᶜnī elbette züvvārlarına bu saᶜādet-i ᶜuzmā husūlü dahi mukarrerdir.

[ثم ائت منبر الرسول صلى الله عليه وسلم وتوهم صعود النبي صلى الله عليه وسلم المنبر ومثل في قلبك طلعته البهية كأنها على المنبر وقد أحدق به المهاجرون والأنصار رضي الله عنهم وهو صلى الله عليه وسلم يحثهم على طاعة الله عز وجل بخطبته وسل الله عز وجل أن لا يفرق في القيامة بينك وبينه]

Ondan sonra minber-i Resūl'e gelip onda dahi ᶜaleyhi's-selām efendimizin onun üzerine irtikāʾ ve suᶜūdunu hayālinde tasvīr edip ve onun talᶜat-i [71] behiyyesi senin kalbinde temsīl edesin, sanki minber üstünde durup ve Muhācirīn ve Ensār dahi onun etrāfında toplanıp müctemiᶜ olmuşlar da Hakk'tan kendisi hutbe ile onları itāᶜat-i Yezdānī üzerine hass ve tergīb etmektedir. Ve hem dahi yevm-i kıyāmette senin ile onun arasında bir tefrīk vukūᶜ bulmamasını suʾāl ve taleb edesin.

[فهذه وظيفة القلب في أعمال الحج فإذا فرغ منها كلها فينبغي أن يلزم قلبه الحزن والهم والخوف وأنه ليس يدري أقبل منه حجه وأثبت في زمرة المحبوبين أم رد حجه وألحق بالمطرودين وليتعرف ذلك من قلبه وأعماله فإن صادف قلبه قد ازداد تجافيًا عن دار الغرور وانصرافًا إلى دار الأنس بالله تعالى ووجد أعماله قد اتزنت بميزان الشرع فليثق بالقبول فإن الله تعالى لا يقبل إلا من أحبه ومن أحبه تولاه وأظهر عليه آثار محبته وكف عنه سطوة عدوه إبليس لعنه الله فإذا ظهر ذلك عليه دل على القبول وإن كان الأمر الآخر بخلافه فيوشك أن يكون حظه من سفره العناء والتعب نعوذ بالله سبحانه وتعالى من ذلك]

90 Müslim, Salāt, 11.

Kaldı ki aᶜmāl-i haccda kalbin vazīfeleri işte bunlardır. Ve çün bunların kāffesi edāsından fārig olur, gerektir ki onun kalbine hüzn ve hemm ve havfı ilzām ede ve onun haccı kabūl olunup zümre-i mahbūbīn içinde mi sebt olmuş, yoksa haccı redd olunup matrūdīne mi ilhāk olundu burası bilemeyeceğinden onu kendi kalb ve aᶜmālinden anlasın ki eger onun kalbini dār-ı gurūrdan mezīd-i buᶜd u tecāfī bulup Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ünsiyyeti dāreyne munsarıf olduğunu görürse ve onun aᶜmāli dahi mīzān-ı şerᶜle müttezin olduğunu bulursa o vaktte onun haccı kabūl olunduğuna iᶜtimād etsin, çünkü Zāt-ı Zü'l-Celāl muhabbet ettiğinin gayrısını kabūl etmez, ancak muhabbet ettiğini kabūl eder. Ve kim ki onu muhabbet etmişse onu velī edip ve onun üstünde āsār-ı muhabbeti izhār eder ve ondan ve ᶜadüvvü iblīs-i laᶜīnin satvetini keff ve menᶜ eyler. İşte bu āsār eger onun üzerine zāhir olduysa kabūl-i haccına delālet ederler ve eger onun emri bunun hilāfında ise artık neᶜūzu billāhi taᶜālā o vaktte yakın ve karīb olur ki onun seferinden hazz ve nasīb ve behresi yalnız ᶜanāʾ ve taᶜab ve rencīde ve meşakkat ve yorgunluktur, el-ᶜiyāzu billāhi taᶜālā min zālik.

[تم كتاب أسرار الحج يتلوه إن شاء الله تعالى كتاب آداب تلاوة القرآن]

Ve bi-lutfihi taᶜālā ve yümni tevfīkihi esrār-ı haccın kitābı burada tamām olup hüsn-i hitāma vāsıl oldu, inşāallāhu taᶜālā taᶜrīf-i mesbūk mūcibince ona tilāvet-i Kurʾān ādābının kitābı tālī olur.

KİTĀBU ĀDĀBİ TİLĀVETİ’L-KURʾĀN

[كتاب آداب تلاوة القرآن]

ᶜUnvān-ı belāgat-ᶜunfuvān-ı kitābda mahallen mezkūr ve esrār-ı haccın kitābı ᶜakībinde īrādı mevᶜūd ve meʾsūr olan tilāvet-i Kurʾān ādābının kitābı ise o dahi işte bu kitāb-ı müstetābdır. Musannif-i merhūm deʾb-i teʾlīf ü tasnīfine tevfīkan teberrüken ve teyemmünen ve emre imtisālen ettiği besmele-i şerīfe ile bedʾ edip buyurdu ki:

[بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي امتن على عباده بنبيه المرسل صلى الله عليه وسلم وَكِتَابِهِ الْمُنَزَّلِ الَّذِي ﴿لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ﴾ حتى اتسع على أهل الأفكار طَرِيقُ الِاعْتِبَارِ بِمَا فِيهِ مِنَ الْقَصَصِ وَالْأَخْبَارِ وَاتَّضَحَ بِهِ سُلُوكُ الْمَنْهَجِ الْقَوِيمِ وَالصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ بِمَا فَصَّلَ فِيهِ مِنَ الْأَحْكَامِ وَفَرَّقَ بَيْنَ الْحَلَالِ وَالْحَرَامِ فَهُوَ الضِّيَاءُ وَالنُّورُ وَبِهِ النَّجَاةُ مِنَ الْغُرُورِ وَفِيهِ شِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ]

Kerīm-i Kirdigār ve Rahmān ve Rahīm-i Perverdigār’ın nām-ı nāmī-i hīret-şiᶜārlarıyla kitābımı bedʾ ve ᶜibād-ı rahmet-iᶜtiyādları hakkında Nebiyy-i mürselini irsāliyle bu sahīfe-i sadr-ı münīri üzerine kitāb-ı münezzelini inzāline minnet eden Hazret-i Zāt-ı Zi’l-Celāl’e dāimen hamd ü sipās-ı bī-hadd u bī-mikyāsı dahi makām-ı teşekkürde ᶜarz ve takdīm ederim ki kullarına ihsān buyurduğu niᶜam-ı celīlenin en ziyāde eᶜamm ve aᶜzamı işbu kitābın inzālidir ki bu kitāb-ı ᶜazamet-nisāb ancak hamīd ve hakīmden münezzel bir kitābdır ki ᶜātıl ve bātıl onun semt ve cihetine ne önünden ve ne de ardından gelir ve bi’l-hāssa masūn yaᶜnī bünyān-ı ahkāmı onun hıfz-ı yezdānīsiyle mahfūzdur, hattā şol mertebede ehl-i efkār üzerine imtinān etmiş ki onun kasas ve ahbārıyla tarīk-i iᶜtibārı onlara müttesiᶜ ve firāvān oldu ve hem dahi muhīt ve cāmiᶜi olduğu ahkām ile helāl ve harām beyninde olan tefrīki ile menhec-i kavīm ve sırāt-ı müstakīmin sülūkü dahi onlara vāzıh oldu. Lā-şekk ve lā-reyb ziyāʾ-ı pāyidār ve nūr-ı berkarār odur ki gurūrdan necāt ancak onunladır ve sudūrda olan ᶜilel ve emrāzın devā ve şifāsı dahi ondadır.

[ومن خالفه من الجبابرة قصمه الله ومن ابتغى العلم في غيره [٧٢] أضله الله هو حبل الله المتين ونوره المبين والعروة الوثقى والمعتصم الأوفى وهو المحيط بالقليل والكثير والصغير والكبير لا تنقضي عجائبه ولا تتناهى غرائبه لا يحيط بفوائده عند أهل العلم تحديد ولا يخلقه عند أهل التلاوة كثرة الترديد هو الذي أرشد الأولين والآخرين ولما سمعه الجن لم يلبثوا أن ولوا إلى قومهم منذرين ﴿فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا (١) يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا﴾ فكل من آمن به فقد وفق ومن قال به فقد صدق ومن تَمَسَّكَ بِهِ فَقَدْ هُدِيَ وَمَنْ عَمِلَ بِهِ فقد فاز وقال تَعَالَى ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾]

Kim ki ona muhālefet eylerse Zāt-ı Zü'l-Celāl onun arkasını kırıp helāk eyler ve kim ki başkası ve gayrısı ile ᶜilmi dilerse Zāt-ı Zü'l-Celāl onu dalālete ilkāʾ eder, zīrā ki vācibü'l-ittibāᶜ bir kitāb-ı mutāᶜdır; ᶜilm ve maᶜrifet ancak onunladır ki zāt-ı kibriyānın habl-i metīnidir ve nūr-ı mübīnidir; ᶜurve-i vüskā ve muᶜtasam-ı evfā odur, kalīl ve kesīre muhīt ve sagīr ve kebīre cāmiᶜdir, onun ᶜacāibi bitip münkaziye olamaz ve garāibi nihāyet bulamaz. Ehl-i ᶜilm indinde onun fevāidine ihāta edecek bir tahdīd yoktur ve ehl-i tilāvet katında dahi kesret-i kırāʾet ü terdīd onu eskitemez. Evvelīn ve āhirīni hidāyet ve irşād eden ancak odur. Tāife-i cinn onu istimāᶜ edince duramayıp derhāl onunla īmān etmekle varıp kavmlerini inzār edip dediler ki ﴿فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا﴾[91] hulāsa-i meʾāl-i celīli: "Tahkīk biz kelām-ı beşere benzemez ᶜacīb, dīn ve dünyānın salāh ve savābına hidāyet eder bir Kurʾān işittik, ona īmān edip min-baᶜd rabbimiz ᶜazze şānuhuya bir şeyʾi şerīk etmeyiz." Kaldı ki her kim ki onunla īmān eder, muhakkakan muvaffak olur ve kim ki onunla söylerse sözü doğru ve musaddak olur ve kim ki ona mütemessik olur ise hidāyet bulur ve onunla kim ki ᶜamel eylerse necāt ve fevze nāil olur. Tebāreke ve taᶜālā onun hakkında ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾[92] diye emr ve fermān etmiştir ki hulāsa-i meʾāl-i ᶜālīsi: "Biz Kurʾān'ı inzāl ettik, onu tebdīl ve tahrīften hıfz edici biziz."

91 el-Cinn, 72/1-2.

92 el-Hicr, 15/9.

[ومن أسباب حفظه في القلوب والمصاحف استدامة تلاوته والمواظبة على دراسته مع القيام بآدابه وشروطه والمحافظة على ما فيه من الأعمال الباطنة والآداب الظاهرة وذلك لا بد من بيانه وتفصيله وتنكشف مقاصده في أربعة أبواب]

Ve kulūb ve mesāhifte onun esbāb-ı hıfzından aʿmāl-i bātıne ve ādāb-ı zāhiresini riʿāyetle onda olan ādāb-ı bātıneyi muhāfaza ve ādāb ve şūrūtuna kıyām ile berāber onun tilāvet ve dirāseti üzerine muvāzabet ve istidāmet etmektir ve bunların beyān ve tafsīli lābüdd olup ammā dört bābda mekāsıdı münkeşif olur. Şöyle ki:

[الباب الأول في فضل القرآن وأهله]

Birinci bābda fazl-ı Kurʾān ile ehlinin fezāili zikr ve beyān olunur.

[الباب الثاني في آداب التلاوة في الظاهر]

Ve ikinci bābda zāhirde olan tilāvetinin ādābı vasf ve tibyān olunur.

[الباب الثالث في الأعمال الباطنة عند التلاوة]

Ve üçüncü bābda ʿinde'l-kırāʾet husūlü lāzım gelen aʿmāl-i bātınenin beyānı zikr olunur.

[الباب الرابع في فهم القرآن وتفسيره بالرأي وغيره]

Ve dördüncü bābda Kurʾān-ı ʿazīmüş'ş-şānın maʿānī-i münīfesi fehminde ve reʾy ile tefsīri ve sāir ahvālin taʿrīf ve beyānı husūsu zikr olunur.

el-Bābu'l-Evvel Fī Fazli'l-Kurʾāni ve Ehlihi ve Zemmi'l-Mukassırīne Fī Tilāvetihi

[الباب الأول في فضل القرآن وأهله وذم المقصرين في تلاوته]

Fazīletü'l-Kurʾān [فضيلة القرآن]

Fazl-ı Kurʾān ve ehli ve tilāvetinde olan mukassırlarının zemm ve faslı beyānında olan birinci bāb işte bu bābdır. Şöyle ki; Kurʾān'ın fazīleti ise:

[قَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''مَنْ قَرَأَ القرآن ثم رأى أن أَحَدًا أُوتِيَ أَفْضَلَ مِمَّا أُوتِيَ فَقَدِ اسْتَصْغَرَ مَا عَظَّمَهُ اللّٰهُ تعالى'']

ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz hakkında ''مَنْ قَرَأَ القرآن ثم رأى أن أَحَدًا أُوتِيَ أَفْضَلَ مِمَّا أُوتِيَ فَقَدِ اسْتَصْغَرَ مَا عَظَّمَهُ اللّٰهُ تعالى''[93] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı münīfi: "Kim ki Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şānın kırāᵓetine muvaffak olup da başkasını ondan efdal olarak bir nesneye nāil olduğunu görürse o kimse Zāt-ı Zü'l-Celāl'in taᶜzīm ettiği şeyᵓi istisgār etmiş olur." [73]

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''مَا مِنْ شَفِيعٍ أَفْضَلُ مَنْزِلَةً عِنْدَ اللهِ تَعَالَى مِنَ الْقُرْآنِ لَا نَبِيٍّ وَلَا مَلَكٍ وَلَا غَيْرِهِ'']

Ve dahi ''مَا مِنْ شَفِيعٍ أَفْضَلُ مَنْزِلَةً عِنْدَ اللهِ تَعَالَى مِنَ الْقُرْآنِ لَا نَبِيٍّ وَلَا مَلَكٍ وَلَا غَيْرِهِ''[94] buyurmuştur ki hulāsa-i mefād-ı celīli: "Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şān gibi Hakk taᶜālānın katında menzileti efdal bir şefīᶜ yoktur ki ne peygamber ve ne de melek ve ne de sāirleri." Yaᶜnī menzilesi pek çok ziyāde efdal olan şefīᶜ ancak yalnız Kurᵓān'dır ve sāir şefīᶜlerin menzilleri onun katında fazlaca ekalldir demek olur. Ve bu kelām Kurᵓān'ın ᶜindallāh şefīᶜ olmasına ve şefāᶜatçe menzilesi pek çok ᶜazīm olduğuna ve fazīletçe sāir şufeᶜānın menzileti onun menziletinin müvāzenesinde olamayacağına delīl ve kuvve-i şefāᶜatten kināyedir ki melāike ve enbiyānın menzile-i şefāᶜatleri Kurᵓān'ın menzile-i şefāᶜatine varamaz, onun menzilesi cümlenin menzilelerinden daha ziyāde fazīletlidir demek olur.

[وقال صلى الله عليه وسلم ''لَوْ كَانَ الْقُرْآنُ فِي إِهَابٍ مَا مَسَّتْهُ النَّارُ'']

Ve dahi ''لَوْ كَانَ الْقُرْآنُ فِي إِهَابٍ مَا مَسَّتْهُ النَّارُ''[95] demiştir, yaᶜnī "Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şān bir ihābda olsaydı āteş onu mess etmezdi." "İhāb" lügatte debg olunmamış deriye ıtlāk olunmuştur.

---

93 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 13/649, no: 14575.

94 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/301.

95 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 6/172, no: 5901; 17/186, no: 498; 17/308, no: 850.

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "أَفْضَلُ عِبَادَةِ أُمَّتِي تِلَاوَةُ الْقُرْآنِ"]

Ve dahi "أَفْضَلُ عِبَادَةِ أُمَّتِي تِلَاوَةُ الْقُرْآنِ"[96] buyurmuştur, yaᶜnī "Ümmetimin efdal-i ᶜibādetleri Kurᵓān'ın kırāᵓetidir." Kurᵓān'ın kırāᵓeti her bir ᶜibādetten daha ziyāde fazlı vardır.

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وسلم أيضًا "إِنَّ الله عَزَّ وَجَلَّ قَرَأَ طه ويس قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ الْخَلْقَ بِأَلْفِ عَامٍ فَلَمَّا سَمِعَتِ الْمَلَائِكَةُ الْقُرْآنَ قَالَتْ طُوبَى لِأُمَّةٍ يَنْزِلُ عَلَيْهِمْ هَذَا وَطُوبَى لِأَجْوَافٍ تَحْمِلُ هَذَا وَطُوبَى لِأَلْسِنَةٍ تَنْطِقُ بِهَذَا"]

Ve dahi "إِنَّ الله عَزَّ وَجَلَّ قَرَأَ طه ويس قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ الْخَلْقَ بِأَلْفِ عَامٍ فَلَمَّا سَمِعَتِ الْمَلَائِكَةُ الْقُرْآنَ قَالَتْ طُوبَى لِأُمَّةٍ يَنْزِلُ عَلَيْهِمْ هَذَا وَطُوبَى لِأَجْوَافٍ تَحْمِلُ هَذَا وَطُوبَى لِأَلْسِنَةٍ تَنْطِقُ بِهَذَا"[97] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretleri halkı halk etmeden bin sene evvel Tā-hā ve Yāsīn sūre-i şerīfelerini kırāᵓet edip ve melāike-i kirām kırāᵓeti işitince üzerlerine bu nāzil olacak ümmete tūbā ola ve bunu haml edecek kulūba dahi tūbā ola ve bununla nutk edecek lisānlara dahi tūbā ola demişler."

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ"]

Ve dahi "خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ"[98] buyurmuştur, yaᶜnī "Sizin hayırlınız o kimsedir ki Kurᵓān'ı taᶜallüm ve taᶜlīm etmiş." Yaᶜnī ki okumuş ve okutmuş demektir.

[وقال صلى الله عليه وسلم "يَقُولُ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى مَنْ شَغَلَهُ قِرَاءَةُ الْقُرْآنِ عَنْ دُعَائِي وَمَسْأَلَتِي أَعْطَيْتُهُ أَفْضَلَ ثَوَابِ الشَّاكِرِينَ"]

Ve dahi "يَقُولُ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى مَنْ شَغَلَهُ قِرَاءَةُ الْقُرْآنِ عَنْ دُعَائِي وَمَسْأَلَتِي أَعْطَيْتُهُ أَفْضَلَ ثَوَابِ الشَّاكِرِينَ"[99] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāli: "Kim ki be-

---

96 *Hilyetu'l-Evliyā*, 7/67, "افضل الذكر تلاوة القرآن" şeklinde.

97 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 5/133, no: 4876; İbn Huzeyme, *et-Tevhīd*, 402; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 4/88, no: 2225.

98 Buhārī, Fedāilu'l-Kur'ān, 21, no: 5027; Ebū Dāvūd, Vitr, 14, no: 1452; Tirmizī, Fedāilu'l-Kur'ān, 15, no: 2907; *Musnedu* Ebī Dāvūd et-Tayālisī, 1/73, no: 73; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 3/331, no: 1785.

99 Tirmizī, Fedāilu'l-Kur'ān, 25, no: 2926; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 2/93, no: 567;

nim duᶜā-i mesᵓeletimden kırāᵓet-i Kurᵓān onu meşgūl edip ki bir nesneyi benden duᶜāᵓ ve suᵓāl edemezse ben ona şākirlerin efdal-i sevāblarını veririm" diye Hakk subhānehu ve taᶜālā irāde buyurup vaᶜd etmiştir.

[وقال صلى الله عليه وسلم "ثَلَاثَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى كَثِيبٍ مِنْ مِسْكٍ أَسْوَدَ لَا يَهُولُهُمْ فَزَعٌ وَلَا يَنَالُهُمْ حِسَابٌ حَتَّى يَفْرُغَ مَا بَيْنَ النَّاسِ رَجُلٌ قَرَأَ الْقُرْآنَ ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَرَجُلٌ أَمَّ بِهِ قَوْمًا وَهُمْ بِهِ رَاضُونَ"]

Ve dahi "ثَلَاثَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى كَثِيبٍ مِنْ مِسْكٍ أَسْوَدَ لَا يَهُولُهُمْ فَزَعٌ وَلَا يَنَالُهُمْ حِسَابٌ حَتَّى يَفْرُغَ مَا بَيْنَ النَّاسِ رَجُلٌ قَرَأَ الْقُرْآنَ ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَرَجُلٌ أَمَّ بِهِ قَوْمًا وَهُمْ بِهِ رَاضُونَ"[100] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Üç sınıf ādemler vardır ki rūz-i cezāda misk-i esvedden bir tepe üzerinde durup onlara bir korkuluk korkutmaz ve bir hisāb dahi onlara gelmez, tā ki halāyık hisābdan fārig olurlar. Bir sınıfın ricāli o kimselerdir ki taleben li-merzātillāh yaᶜnī hālisan li-vechillāhi taᶜālā dünyāda Kurᵓān'ı kırāᵓet edenlerdir. Ve bir sınıfı o kimselerdir ki cemāᶜatlere Kurᵓān ile imāmetlik edenlerdir. Ve dīger sınıf o kimselerdir ki o eᵓimmeye uyup onunla rāzī olanlardır."

[وقال صلى الله عليه وسلم "أَهْلُ الْقُرْآنِ، أَهْلُ اللَّهِ وَخَاصَّتُهُ"]

Ve dahi "أَهْلُ الْقُرْآنِ، أَهْلُ اللَّهِ وَخَاصَّتُهُ"[101] buyurmuştur, yaᶜnī "Ehl-i Kurᵓān, Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ehli ve havāssıdırlar." Yaᶜnī hāss ve mukarreb kullarıdırlar.

[وقال صلى الله عليه وسلم "إِنَّ الْقُلُوبَ تَصْدَأُ كَمَا يَصْدَأُ الْحَدِيدُ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ وَمَا جَلَاؤُهَا فَقَالَ تِلَاوَةُ الْقُرْآنِ وَذِكْرُ الْمَوْتِ"]

Ve dahi buyurmuş ki: "إِنَّ الْقُلُوبَ تَصْدَأُ كَمَا يَصْدَأُ الْحَدِيدُ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ وَمَا جَلَاؤُهَا فَقَالَ تِلَاوَةُ الْقُرْآنِ وَذِكْرُ الْمَوْتِ"[102] ki hulāsa-i meᵓāl-i ᶜālīsi: "ᶜAle't-tahkīk demir pas ve jengār tuttuğu gibi gönüller dahi pas ve jengār tutarlar." Ve onların cilāsı nedir diye suᵓāl vākiᶜ oldukta: "Tilāvet-i

---

3/393, no: 1860; 5/508, no: 3786.

100 *Şuᶜabu'l-Īmān*, 3/382, no: 1847.

101 İbn Māce, Mukaddime, 16, no: 215.

102 *Şuᶜabu'l-Īmān*, 3/392, no: 1859.

Kurᵓān ve zikr-i mevttir" diye cevāb buyurulmuş.

[وقال صلى الله عليه وسلم "لِلَّهِ أَشَدُّ أُذُنًا إِلَى قَارِئِ الْقُرْآنِ مِنْ صَاحِبِ الْقَيْنَةِ إِلَى قَيْنَتِهِ"]

Ve dahi "لِلَّهِ أَشَدُّ أُذُنًا إِلَى قَارِئِ الْقُرْآنِ مِنْ صَاحِبِ الْقَيْنَةِ إِلَى قَيْنَتِهِ"[103] buyurmuştur ki hulāsa-i mefād-ı vālāsı: "Cāriye-i muganniyenin efendisi cāriyesinin nagmesi istimāᶜına olan şiddet-i ragbetinden ziyāde Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri kāri-i Kurᵓān'ın sedāsı istimāᶜına ragbeti vardır." Yaᶜnī nagme-sāz ve hoş-āvāz olan cāriye-i muganniyenin savtı istimāᶜına efendisi ne mertebe hāhişger ise Zāt-ı ᶜAlī-yi bī-misāl dahi o mertebeden ziyāde Kurᵓān okuyan kulunun kırāᵓetini işitmeğe hāhişgerdir demek olur.

[الآثار قال أبو أمامة الباهلي اقرؤوا القرآن ولا تغرنكم هذه المصاحف المعلقة فإن الله لا يعذب قلبًا هو وعاء للقرآن]

Ve Kurᵓān'ın fazīleti hakkında selef-i sālihīnden vārid olan āsār ise ez-cümle Ebū Umāme-i Bāhilī ᶜaleyhi'r-rahmenin kelāmıdır ki demiş ki: "Siz Kurᵓān'ı okuyup ezber ediniz, işbu mesāhif-i muᶜallaka sizi aldatmaya." Yaᶜnī mushaflara iᶜtimād edip hıfz etmekten siz vāzgeçmeyiniz ki iyisi odur ki sizin kulūbunuz Kurᵓān'a mushaf olalar, zīrā ki Zāt-ı Zü'l-Celāl, Kurᵓān'a viᶜāᵓ ve kap olan kulūbu āteşe koymaz ve muᶜazzeb etmez demektir.

[وَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ إِذَا أَرَدْتُمُ الْعِلْمَ فَانْثُرُوا الْقُرْآنَ فَإِنَّ فِيهِ عِلْمَ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ وَقَالَ أيضًا اقرؤوا القرآن فإنكم تؤجرون عليه بكل حرف منه عشر حسنات أما إني لا أقول الحرف ألم ولكن الألف حرف واللام حرف والميم حرف وقال أيضًا [٧٤] لا يسأل أحدكم عن نفسه إلا القرآن فإن كان يحب القرآن ويعجبه فهو يحب الله سبحانه ورسوله صلى الله عليه وسلم وإن كان يبغض القرآن فهو يبغض الله سبحانه ورسوله صلى الله عليه وسلم]

Ve İbn Mesᶜūd ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki: "ᶜİlmi siz dilediğiniz vaktte Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şānı nesr ediniz, yaᶜnī okuyunuz, zīrā ki ᶜilm-i ev-

103 İbn Māce, İkāmetu's-Salāt, 176, no: 1340; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 18/301; no: 772; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 3/465, no: 1957.

velīn ü āhirīn içindedir." Yaᶜnī ᶜilm-i evvelīn ü āhirīn Kurᵓān'dadır, siz Kurᵓān'ı kırāᵓet ettiğiniz vaktte ᶜilm-i evvelīn ü āhirīne vākıf ve ᶜārif ve āşinā olursunuz. Ve dahi demiş ki: "Siz Kurᵓān'ı okuyunuz, tahkīkan müsāb ve meᵓcūr olursunuz ki beher harfine size on hasene ecr ve sevāb vardır ve ben isem ألم için bir harf demem, ancak elife bir harf ve lām'a bir harf ve mīm'e bir harf derim." Yaᶜnī eger siz ألـم diye okudunuzsa size otuz hasene yazılır ki hurūf-ı basīta iᶜtibārıyla beher harf üzerine on hasene verilir. Ve dahi demiş ki: "Kurᵓān'dan gayrı başka bir şeyᵓ biriniz nefsinden suᵓāl etmeye, yaᶜnī yalnız Kurᵓān'ı suᵓāl ede ki eger Kurᵓān'ı sevip beğenmiş ise Zāt-ı Zü'l-Celāl'i ve Nebiyy-i zī-şānı sevmiştir ve eger onu yaᶜnī Kurᵓān'ı bugz edip sevmezse Zāt-ı Zü'l-Celāl'i ve peygamberi bugz ve ᶜadāvet etmiştir."

[وقال عمرو بن العاص كل آية في القرآن درجة في الجنة ومصباح في بيوتكم وقال أيضًا مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فَقَدْ أُدْرِجَتِ النُّبُوَّةُ بَيْنَ جنبيه إلا أنه لا يوحى إليه]

Ve ᶜAmr b. el-ᶜĀs demiş ki: "Kurᵓān'da her bir āyet cennette bir derecedir." Yaᶜnī Kurᵓān'dan okuduğu āyet ᶜadedince behiştte derecātı mürtefiᶜ ve ᶜālī olur. "Ve hem dahi hānenizde bir çerāg ve misbāhtır." Ve dahi buyurmuş ki: "Kim ki Kurᵓān'ı okursa nübüvvet menzilesi önüne geçmiş olur, fakat ona vahy gelmez." Yaᶜnī nebī hükmünde olur velākin kendiye vahy gelmez. Ve bu kelām "عُلَمَاءُ أُمَّتِي كَأَنْبِيَاءِ بَنِي إِسْرَائِيلَ"[104] hadīs-i şerīfin hükm-i münīfine müsteniddir.

[وقال أبو هريرة إن البيت الذي يتلى فيه القرآن اتسع بأهله وكثر خيره وحضرته الملائكة وخرجت منه الشياطين وإن البيت الذي لايتلى فيه كتاب الله عز وجل ضاق بأهله وقل خيره وخرجت منه الملائكة وحضرته الشياطين]

Ve Hazret-i Ebū Hüreyre ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki: "ᶜAle't-tahkīk o hāne ki içinde Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şān okunup tilāvet olunur, ehliyle müttesiᶜ olur ve onun hayr ve bereketi çok olur ve melāike-i kirām ona hāzır olup ondan şeyātīn çıkmazlar. Ve o hāne ki içinde Kurᵓān okunmaz, ehliyle dar ve dayyık olup ve onun hayr ve bereketi az ve kalīl olur ve

---

104 *Keşfu'l-Hafā*, 2/74, no: 1744.

melāike-i kirām ondan çıkıp hāric olurlar ve şeyātīn onda hāzır olurlar."

[وقال أحمد بن حنبل رأيت الله عز وجل في المنام فقلت يا رب ما أفضل ما تقرب به المتقربون إليك قال بكلامي يا أحمد قال قلت يا رب بفهم أو بغير فهم قال بفهم وبغير فهم]

Ve Ahmed b. Hanbel ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki: "Ben Zāt-ı Zü'l-Celāl'i rüᵓyāmda gördüm, "Yā rabbi, sana mütekarrib olan hāss ve evliyān sana onunla mütekarrib oldukları tāᶜat ve ᶜibādetlerinin en ziyāde fazīletlisi hangisidir?" diye suᵓāl ettiğimde, tebāreke ve taᶜālā: "Yā Ahmed, benim kelāmımladır" diye fermān buyurdu. Ve ben dahi: "Yā rabbi, anlamakla mıdır, yoksa anlamaksızlığıyla mıdır?" diye istifsār eylediğimde Hakk celle ve ᶜalā hazretleri "بِفَهْمٍ وَبِغَيْرِ فَهْمٍ" diye emr ve fermān eyledi ki: "Anlamağıyla veyā anlamaksızlığıyla" demektir yaᶜnī "Onu anlasa ve anlamasalar en efdal ᶜibādetleri benim kelāmımdır" demek olur. Ve bu makāleden delālet var ki tilāvet-i Kurᵓān efdal-i tāᶜat u ᶜibādettir ve kāriᵓ isterse maᶜnāsını fehm etsin, isterse fehm etmesin.

[وقال محمد بن كعب القرظي إذا سمع الناس القرآن من الله عز وجل يوم القيامة فكأنهم لم يسمعوه قط]

Ve Muhammed b. Kaᶜb el-Kurazī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki: "Yevm-i kıyāmette nās Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şānı Zāt-ı Zü'l-Celāl'den işittikleri vaktte sanki onu aslā işitmemiş gibi olurlar." Yaᶜnī onun istimāᶜıyla be-gāyet şād ve mesrūr olurlar, sanki henüz onu görüp işitmişler.

[وقال الفضيل بن عياض ينبغي لحامل القرآن أن لا يكون له إلى أحد حاجة ولا إلى الخلفاء فمن دونهم فينبغي أن تكون حوائج الخلق إليه وقال أيضًا حامل القرآن حامل راية الإسلام فلا ينبغي أن يلهو مع من يلهو ولا يسهو مع من يسهو ولا يلغو مع من يلغو تعظيمًا لحق القرآن]

Ve Fudayl b. ᶜIyāz demiş ki: "Gerektir ki hāmil-i Kurᵓān, kimseye bir hāceti olmaya, hattā hulefāya ve mā-dūnlarına bile olmaya, halkın havāyici ona ola." Ve dahi demiş ki: "Hāmil-i Kurᵓān, İslām sancağının hāmilidir, gerektir ki hakk-ı Kurᵓān'a taᶜzīm için o kimse lehv ile meşgūl olanlarla mültehī olmaya ve sehve giriftār olanlar ile sāhī ve

gāfil olmaya ve dahi lagv edicilerle dahi lagv eylemeye." Yaᶜnī hakk-ı Kurʾān'ı taᶜzīm eylemek için hīçbir vaktte sehv etmeye ve sāhīlerle konuşmaya ve lehv ve ᶜabese vaktini sarf etmeye ve mültehī ādemlerle zamānını zāyiᶜ eylemeye ve herze ve fāidesiz kelām ile herze-gūyān ile zamānı geçmeye demektir.

[وقال سفيان الثوري إذا قرأ الرجل القرآن قبل الملك بين عينيه]

Ve Süfyān es-Sevrī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki: "Bir ādem Kurʾān'ı okursa melek onun iki gözünün arasını öpüp takbīl eder." Bu dahi makbūl ve mahbūb olduğuna bir kināyedir ki o mertebe ᶜinde'l-melāike mahbūb ve muhterem olur ki melek gelip iki gözünün arasını yaᶜnī annını[105] būs ve takbīl eyler demektir.

[وقال عمرو بن ميمون من نشر مصحفًا حين يصلي الصبح فقرأ منه مائة آية رفع الله عز وجل له مثل عمل جميع أهل الدنيا]

Ve ᶜAmr b. Meymūn demiş ki: "Kim ki sabāh namāzını kıldığı vaktte bir mushaf-ı şerīfi açıp ondan yüz āyet okursa Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri kāffe-i ehl-i dünyānın ᶜameli kadar o kimseye ᶜamel kaldırır." Yaᶜnī kāffe-i ehl-i dünyā o günde kazandığı hasenāt mikdārınca o kimseye hasenāt yazılıp dīvān-ı aᶜmāl-i sālihasına kayd olmak üzere merfūᶜ-ı bārgāh-ı kudret-i müteᶜāl olur demektir.

[ويروى أن خالد بن عقبة جاء إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وقال اقرأ علي القرآن فقرأ عليه ﴿إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَى وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ فقال له فأعاد فقال والله إن له لحلاوة وإن عليه لطلاوة وإن أسفله [٧٥] لمورق وإن أعلاه لمثمر وما يقول هذا بشر]

Ve dahi rivāyet olunur ki Hālid b. ᶜUkbe, ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimize gelip "Üzerime Kurʾān'ı oku, tilāvet eyle" diye istirhām ettikte ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ﴿إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَى وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾[106] āyet-i

105 "Annını" kelimesi "alnını" kelimesinin ağız varyantıdır.

106 en-Nahl, 16/90.

şerīfeyi okumuş. Ve Hālid: "Bir dahi bunu kırāᵓeti iᶜāde buyurup tekrār eyle" dedikte o dahi iᶜāde buyurup kırāᵓet etti. Hālid: "Vallāhi onun bir tatlı[lı]k ve halāveti vardır ve üzerinde bir hüsn ve güzellik vardır, altı yaprak verir, aᶜlāsı semere vericidir ki bunu bir beşer diyemez" diye kasem etmiştir.

[وقال الحسن والله ما دون القرآن من غنى ولا بعده من فاقة]

Ve Hasen ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki: "Kurᵓān'ın gayrısı ile bir gınā yoktur ve fakrı gibi fakr u fāka yoktur." Yaᶜnī gınā ancak Kurᵓān'ı bilmekledir ve onun gınāsı böyle bir gınādır ki bir misl ve ᶜadīli olmaz ve onun yerinde bir nesne kāim olamaz ve cehli ve ᶜadem-i taᶜallümü bir züğürtlük ve yoksulluktur ki onun yoksulluğu gibi dünyāda bir yoksulluk ve fakīrlik yoktur demek olur.

[وقال الفضيل من قرأ خاتمة سورة الحشر حين يصبح ثم مات من يومه ختم له بطابع الشهداء ومن قرأها حين يمسي ثم مات من ليلته ختم له بطابع الشهداء]

Ve Fudayl ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki: "Kim ki sūre-i Haşr'ın hātimesini sabāh vaktinde okursa ve o günde vefātı vākiᶜ olur ise o kimseye hātem-i şühedāᵓ ile ona hatm olunur ve eger onu akşam vaktinde okursa o gecede vefātı vākiᶜ olursa kezālik hātem-i şühedāᵓ ile ona hatm olunur." Yaᶜnī menzile-i şehādeti nāil olur ki şühedānın muᶜāmelesiyle muᶜāmele olunur demektir.

[وقال القاسم بن عبد الرحمن قلت لبعض النساك ما ههنا أحد نستأنس به فمد يده إلى المصحف ووضعه على حجره وقال هذا]

Ve Kāsım b. ᶜAbdurrahmān demiş ki: "Ben bir müteᶜabbide dedim ki: "Burada onunla ünsiyyet edecek bir kimsen yoktur." O müteᶜabbid dahi elini uzatıp mushaf-ı şerīfi refᶜ ve haceri üzerine vazᶜ edip "budur" dedi." Yaᶜnī benim enīsim budur demektir.

[وقال عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ثلاث يزدن في الحفظ ويذهبن البلغم السواك والصيام وقراءة القرآن]

Ve Hazret-i ᶜAlī b. Ebī Tālib ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki: "Üç nesne

hıfzda ziyāde edip balgamı giderirler ki misvāk kullanmak ve orucu tutmak ve Kurᵓān'ı okumak."

Fī Zemmi Tilāveti'l-Gāfilīn [في ذم تلاوة الغافلين]

[قال أنس بن مالك رب تال للقرآن والقرآن يلعنه]

Ve tilāvet-i gāfilīn mezemmetinde vārid olan āsār ise, Enes b. Mālik ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki: "Çok kimse vardır ki kendisi Kurᵓān'ı tilāvet eder, hālbuki Kurᵓān onu laᶜnet eyler."

[وقال ميسرة الغريب هو القرآن في جوف الفاجر]

Ve dahi Meysere demiş ki: "Garīb ancak kalb-i fācirde olan Kurᵓān'dır."

[وقال أبو سليمان الداراني الزبانية أسرع إلى حملة القرآن الذين يعصون الله عز وجل منهم إلى عبدة الأوثان حين عصوا الله سبحانه بعد القرآن]

Ve Ebū Süleymān ed-Dārānī demiş ki: "Cehennemin zebāniyyesi ᶜāsī ve günāhkār olan hamele-i Kurᵓān'a baᶜde'l-Kurᵓān ᶜibādet-i evsān ile ᶜisyān eden putperestegāndan daha ziyāde sürᶜat edicilerdir." Yaᶜnī Kurᵓān'ı okuyup hamele-i Kurᵓān olmuş olan günāhkārāna zebāniyye-i cehennem böylece sürᶜatle giderler ki putperestegāna öylece sürᶜatle gitmezler demektir. Bu ᶜibāret günāhkārān-ı hamelenin şiddet-i cürm ü cināyetlerinden kināyedir ki onların cürmü müşriklerin cürmü kadar büyüktür ve onlardan evvel taᶜzībe sezā ve müstehakktır demek olur, zīrā ki ᶜan-ᶜilm isyān ve emre muhālefet edip kefere gibi itāᶜatsizlik etmiş olurlar.

[وقال بعض العلماء إذا قرأ ابن آدم القرآن ثم خلط ثم عاد فقرأ قيل له مالك ولكلامي]

Ve dahi baᶜzu'l-ᶜulemā demiş ki: "İbn-i Ādem Kurᵓān'ı okuyup esnā-i kırāᵓette kırāᵓetin gayrısı kırāᵓete karıştırıp halt etse sonra kırāᵓete ᶜavdet etse ona denilir ki: "Sen benim kelāmıma nen var?" Yaᶜnī sen ki benim kelāmım kadrini bilmeyip onunla başkasını kattın, bir dahi niçin

benim kelāmımı okursun ki? Bu ʿibāre muʾāhaze ve gazabdan kināyedir ki bunun fāʿili pek ziyāde günāhkārdır ki Zāt-ı Zü'l-Celālin gazabına uğramış bir mücrim demek olur.

[وقال ابن الرماح ندمت على استظهاري القرآن لأنه بلغني أن أصحاب القرآن يسألون عما يسأل عنه الأنبياء يوم القيامة]

Ve dahi İbnu'r-Rimāh ʿaleyhi'r-rahme demiş ki: "Kurʾān'ın istizhārı üzerine ben nādim oldum, çünkü bana bālig oldu ki yevm-i kıyāmette enbiyā-i ʿizāmdan vākiʿ olacak suʾāl ashāb-ı Kurʾān'dan dahi vākiʿ olacak." Yaʿnī onlar dahi teblīg-i ahkāmı üzerine mesʾūllerdir demek ister.

[وقال ابن مسعود ينبغي لحامل القرآن أن يعرف بليله إذا الناس ينامون وبنهاره إذا الناس يفرطون وبحزنه إذا الناس يفرحون وببكائه إذا الناس يضحكون وبصمته إذا الناس يخوضون وبخشوعه إذا الناس يختالون وينبغي لحامل القرآن أن يكون مستكينًا لينًا ولاينبغي له أن يكون جافيًا ولا مماريًا ولا صياحًا ولا صخابًا ولا حديدًا]

Ve dahi İbn Mesʿūd demiş ki: "Hāmil-i Kurʾān bu sıfat ve hāletlerle bilinmek gerektir ki nās uykuya vardıkları vaktte kendisi uyanık ola ve nās gündüzde tefrīt ettikleri vaktte kendisi müferrit olmaya ve dahi nās şād ve mesrūr oldukları hālde kendisi mahzūn ola ve nās güldüğü vaktte kendisi giryān ola ve nās lā-yaʿnī veyāhūd ism ve günāha dāʿī olan sözlere giriştikleri vaktte kendisi sāmit ve sākit ve hāmūş ola ve nās tekebbür ettikleri vaktte kendisi hāşiʿ ola" ki bunlarla hāmil-i Kurʾān idüğü maʿrūf ve maʿlūm olur. Ve'l-hāsıl hāmil-i Kurʾān müstekīn ve yumuşak olmak gerektir ki mücāfī ve mümārī ve bağırıcı ve figān ve feryād edici ve hiddetli olmaya, zīrā hāmil-i Kurʾān'a yakışmazlar.

[وقال صلى الله عليه وسلم "أَكْثَرُ مُنَافِقِي هَذِهِ الْأُمَّةِ قُرَّاؤُهَا"]

Ve ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "أَكْثَرُ مُنَافِقِي هَذِهِ الْأُمَّةِ قُرَّاؤُهَا"[107] buyurdu ki hulāsa-i meʾāli: "Bu ümmetin ekser-i münāfıkları onun kurrālarıdır." Yaʿnī ümmet-i Muhammediyye'nin ekser-i münāfıkları kurrāsıdır demektir.

---

107 *Musnedu* Ahmed, 4/155, no: 17410; İbnu'l-Mubārek, *Kitābu'z-Zuhd*, 2/16; *Musnedu*'r-Rūyānī, 1/171, no: 215; *Şuʿabu'l-Īmān*, 9/217, no: 6561.

[وقال صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''اقْرَأِ الْقُرْآنَ مَا نَهَاكَ [٧٦] فَإِنْ لَمْ يَنْهَكَ فَلَسْتَ تَقْرَؤُهُ'']

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''اقْرَأِ الْقُرْآنَ مَا نَهَاكَ فَإِنْ لَمْ يَنْهَكَ فَلَسْتَ تَقْرَؤُهُ''[108] ki hulāsa-i meᵓāli: "Seni nehy ettikçe Kurᵓān'ı oku ve eger seni nehy etmezse sen onu okumamışsın." Yaᶜnī muhālefetinden seni nehy ettikçe Kurᵓān'ı kırāᵓet eyle ve eger mugāyirinden seni nehy etmediyse okumamış gibisin demek olur.

[وَقَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''مَا آمَنَ بِالْقُرْآنِ مَنِ اسْتَحَلَّ مَحَارِمَهُ'']

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''مَا آمَنَ بِالْقُرْآنِ مَنِ اسْتَحَلَّ مَحَارِمَهُ''[109] buyurmuştur ki hulāsa-i mefād-ı şerīfi: "Kurᵓān'ın mehārimini istihlāl eden kimse Kurᵓān ile istīnās etmemiştir."

[وقال بعض السلف إن العبد ليفتتح سورة فتصلي عليه الملائكة حتى يفرغ منها وإن العبد ليفتتح سورة فتلعنه حتى يفرغ منها فقيل له وكيف ذلك فقال إذا أحل حلالها وحرم حرامها صلت عليه وإلا لعنته]

Ve dahi baᶜzu's-selef demiş ki: "Bir kul var ki Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şānın sūrelerinden bir sūreyi iftitāh eder de melāike-i kirām ona istigfār ederler, tā ki o sūrenin kırāᵓetinden fārig ola. Ve bir kul vardır ki bir sūre iftitāh eder de ondan fārig oluncaya kadar onu laᶜnet eyler." O vaktte ona denilmiş ki: "Bu nicedir?" O dahi: "Eger helālini tahlīl ve harāmını tahrīm eylerse ona istigfār eder, yoksa onu laᶜnet eder." Yaᶜnī eger helālini tahlīl ve harāmını tahrīm etmezse ki kırāᵓeti mūcibince ᶜāmil olmazsa onu laᶜnet ile inkisār eder demiş.

[وَقَالَ بَعْضُ الْعُلَمَاءِ إِنَّ الْعَبْدَ لَيَتْلُو الْقُرْآنَ فَيَلْعَنُ نَفْسَهُ وَهُوَ لَا يَعْلَمُ يَقُولُ ﴿أَلَا لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الظَّالِمِينَ﴾ وَهُوَ ظَالِمٌ نَفْسَهُ أَلَا لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الكاذبين وهو منهم]

Ve dahi baᶜzu'l-ᶜulemāᵓ demiş ki: "ᶜAle't-tahkīk bir kul vardır ki Kurᵓān'ı tilāvet eder, hālbuki nefsini laᶜnet eyler de kendisi nefsine laᶜnet ettiğini bilmez ki zālimler üzerine laᶜnet olsun diye bir āyet okur,

---

108 *Hilyetu'l-Evliyā*, 5/177.

109 *Şuᶜabu'l-Īmān*, 1/344, no: 171.

hālbuki kendisi nefsine zālim bulunmuştur ve yalancıların üzerlerine laᶜnet olsun diye bir āyet tilāvet eder, maᶜa-hāzā kendisi yalancılardandır." İşte bu sūretle Kurᵓān'ı okudukça nefsini laᶜnet ediyor demektir.

[وقال الحسن إنكم اتخذتم قراءة القرآن مراحل وجعلتم الليل جملًا فأنتم تركبونه فتقطعون به مراحله وإن من كان قبلكم رأوه رسائل من ربهم فكانوا يتدبرونها بالليل وينفذونها بالنهار]

Ve dahi Hasen-i Basrī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki: "Siz ᶜale't-tahkīk Kurᵓān'ın kırāᵓetini merāhil ve gecelerinizi cimāl ittihāz etmişsiniz ki cimāli binip onlarla merāhilini kesip katᶜ edersiz. Ve sizden evvel olan ahyār-ı ümmet onu Zāt-ı Zü'l-Celāl'den resāil görürlerdi ki gecelerde onu okuyup maᶜānīsine tefekkür ve tedebbür edip gündüzlerinde onları icrāᵓ ve tenfīz ederlerdi." Yaᶜnī siz Kurᵓān'ı okuyup maᶜnāsını tedebbür ve mūcibince ᶜāmil değilsiniz, yalnız serd-i elfāzıyla tesvīf-i vakt ü zamān edersiz, ammā selef-i sālihīn böyle değillerdi, onlar onu tanrıları tarafından kendilerine evāmir-nāmeler gibi görürlerdi ki gecede onu okurlar da meᵓmūru bulundukları evāmiri nehāren işlerler. Gerektir ki siz dahi selef-i sālihīn gibi onu tilāvet ve ahkāmı mūcibince ᶜamel edesiz.

[وقال ابن مسعود أنزل القرآن عليهم ليعملوا به فاتخذوا دراسته عملًا إن أحدكم ليقرأ القرآن مِنْ فَاتِحَتِهِ إِلَى خَاتِمَتِهِ مَا يُسْقِطُ مِنْهُ حرفًا وقد أسقط العمل به]

Ve ᶜAbdullāh b. Mesᶜūd demiş ki: "Mūcibince ᶜamel etmek için Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şān üzerlerine nāzil oldu, onlar ise onun kırāᵓet ve dirāsetini ᶜamel ittihāz ettiler ki sizin biriniz fātihasından hātimesine kadar Kurᵓān'ı okuyup bir harfini terk etmez velākin onunla ᶜamel etmek kaziyyesini külliyyen terk ve iskāt etmiştir."

[وفي حديث ابن عمر وحديث جندب رضي الله عنهما لقد عشنا دهرًا طويلًا وأحدنا يؤتى الإيمان قبل القرآن فتنزل السورة على محمد صلى الله عليه وسلم فيتعلم حلالها وحرامها وآمرها وزاجرها وما ينبغي أن يقف عنده منها ثم لقد رأيت رجالًا يؤتى أحدهم القرآن قبل الإيمان فيقرأ ما بين فاتحة الكتاب إلى خاتمته لا يدري ما آمره ولا زاجره ولا ما ينبغي أن يقف عنده منه ينثره نَثْرَ الدَّقَلِ]

Ve dahi ᶜAbdullāh b. ᶜÖmer ve Cundeb ᶜaleyhime’r-rıdvān hadīslerinde vārid olmuş ki: “Biz dehr-i tavīli yaşayıp muᶜammer olduk o hāl ile ki birimize Kurᵓān’ı okumadan evvel īmān ihsān buyurulur, sonra Muhammed ᶜaleyhi’s-selām üzerine sūre nāzil olurdu ve o dahi onun helāl ve harāmını ve emr ve nehy ve zecrini ve cāy-ı tevakkufunu yaᶜnī ondan tevakkufa sezā ve lāyık olan yerlerini taᶜallüm ederdi, sonra bir takım ādemleri gördüm ki onların birisine kable’l-īmān Kurᵓān nasīb olur da Fātiha-i Kitāb ile hātimesi mā-beyninde olan kāffe-i āyātını okuyup tilāvet eder de hālbuki Kurᵓān ile meᵓmūr bulunduğu emri bilmez.” Yaᶜnī Kurᵓān ne emr etmiş ve neden nehy ve zecr etmiş bilmez ve āmiri nedir ve zāciri denir ve neresi cāy-ı tevakkuftur bilemez, ancak nesr-i dekal gibi onu nesr eyler. “Dekal” lügatte hurmā ağacında bozulup yere düşen hurmānın kuru ve bozuk dānelerine ıtlāk olunmuştur ki o dānelerle intifāᶜ hāsıl olmaz.

[وقد ورد في التوراة ”يَا عَبْدِي أَمَا تَسْتَحِي مِنِّي يَأْتِيكَ كِتَابٌ مِنْ بَعْضِ إِخْوَانِكَ وَأَنْتَ فِي الطَّرِيقِ تَمْشِي فَتَعْدِلُ عَنِ الطَّرِيقِ وَتَقْعُدُ لِأَجْلِهِ وَتَقْرَؤُهُ وَتَتَدَبَّرُهُ حَرْفًا حَرْفًا حَتَّى لَا يَفُوتَكَ شَيْءٌ مِنْهُ وَهَذَا كِتَابِي أَنْزَلْتُهُ إِلَيْكَ اُنْظُرْ كَمْ فَصَّلْتُ لَكَ فِيهِ مِنَ الْقَوْلِ وَكَمْ كَرَّرْتُ عَلَيْكَ فِيهِ لِتَتَأَمَّلَ طُولَهُ وَعَرْضَهُ ثُمَّ أَنْتَ مُعْرِضٌ عَنْهُ أَفَكُنْتُ أَهْوَنَ عَلَيْكَ مِنْ بَعْضِ إِخْوَانِكَ يَا عَبْدِي يَقْعُدُ إِلَيْكَ بَعْضُ إِخْوَانِكَ فَتُقْبِلُ عَلَيْهِ بِكُلِّ وَجْهِكَ وَتُصْغِي إِلَى حَدِيثِهِ بِكُلِّ قَلْبِكَ فَإِنْ تَكَلَّمَ مُتَكَلِّمٌ أَوْ شَغَلَكَ شَاغِلٌ عَنْ حَدِيثِهِ أَوْمَأْتَ إِلَيْهِ أَنْ كُفَّ وَهَا أَنَا ذَا مُقْبِلٌ عَلَيْكَ وَمُحَدِّثٌ لَكَ وَأَنْتَ مُعْرِضٌ بِقَلْبِكَ عَنِّي أَفَجَعَلْتَنِي أَهْوَنَ عِنْدَكَ مِنْ بَعْضِ إِخْوَانِكَ“]

Ve Tevrāt kitābında ”يَا عَبْدِي أَمَا تَسْتَحِي مِنِّي يَأْتِيكَ كِتَابٌ مِنْ بَعْضِ إِخْوَانِكَ وَأَنْتَ فِي الطَّرِيقِ تَمْشِي فَتَعْدِلُ عَنِ الطَّرِيقِ وَتَقْعُدُ لِأَجْلِهِ وَتَقْرَؤُهُ وَتَتَدَبَّرُهُ حَرْفًا حَرْفًا حَتَّى لَا يَفُوتَكَ شَيْءٌ مِنْهُ وَهَذَا كِتَابِي أَنْزَلْتُهُ إِلَيْكَ اُنْظُرْ كَمْ فَصَّلْتُ لَكَ فِيهِ مِنَ الْقَوْلِ وَكَمْ كَرَّرْتُ عَلَيْكَ فِيهِ لِتَتَأَمَّلَ طُولَهُ وَعَرْضَهُ ثُمَّ أَنْتَ مُعْرِضٌ عَنْهُ أَفَكُنْتُ أَهْوَنَ عَلَيْكَ مِنْ بَعْضِ إِخْوَانِكَ يَا عَبْدِي يَقْعُدُ إِلَيْكَ بَعْضُ إِخْوَانِكَ فَتُقْبِلُ عَلَيْهِ بِكُلِّ وَجْهِكَ وَتُصْغِي إِلَى حَدِيثِهِ بِكُلِّ قَلْبِكَ فَإِنْ تَكَلَّمَ مُتَكَلِّمٌ أَوْ شَغَلَكَ شَاغِلٌ عَنْ حَدِيثِهِ أَوْمَأْتَ إِلَيْهِ أَنْ كُفَّ وَهَا أَنَا ذَا مُقْبِلٌ عَلَيْكَ وَمُحَدِّثٌ لَكَ وَأَنْتَ مُعْرِضٌ بِقَلْبِكَ عَنِّي أَفَجَعَلْتَنِي أَهْوَنَ عِنْدَكَ مِنْ بَعْضِ إِخْوَانِكَ“ vārid olmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: “Ey benim kulum, sen benden utanmaz mısın

senin baᶜzı ihvānınızdan sana bir kitāb gelse ve sen yolda bulunsan derhāl yolundan çıkıp bir tarafa geçip onun için oturup okursun ve harf-be-harf maᶜnāsına tedebbür ve teᵓemmül edersin, tā ki ondan sana bir nesne geçmeye ve bu kitāb benim kitābımdır, sana onu inzāl ettim, bak ki kavlden onda senin için ne tafdīl etmişim ve tūl ve ᶜarzını teᵓemmül etmek üzere senin üzerine ne kadar tekrār-ı kelām etmişim, maᶜa-hāzā sen ondan muᶜrizsin. Eyā senin baᶜzı ihvānından senin üzerine ben daha ziyāde ehven miyim ki onun kitābına ettiğin hürmet ve dikkat ve ihtimām gibi benim kitābıma etmezsin? [77] Ey benim kulum, senin baᶜzı ihvānın senin yanında oturduğu vaktte yüzünün kāffesiyle ona müstakbil olup gönlünün kāffesiyle sözüne isgāᵓ edip dinlersin. Ve eger seninle bir mütekellim tekellüm edecek olsa veyāhūd hadīsi istimāᶜından bir şāgil seni meşgūl edecek olursa keff etmeğe sen işāret edip ona īmāᵓ edersin, ben ise işte ben sana mukbil ve muhaddis iken sen kalbin ile benden muᶜrizsin ki senin gönlün başka şeylerle meşgūldür. Eyā ben senin ᶜindinde baᶜzı ihvānından ehven miyim?"

el-Bābu's-Sānī Fī Zāhiri Ādābi't-Tilāveti ve Hiye ᶜAşeretün

[الباب الثاني في ظاهر آداب التلاوة وهي عشرة]

[الأول في حال القارىء وهو أن يكون على الوضوء واقعا عَلَى هَيْئَةِ الْأَدَبِ وَالسُّكُونِ إِمَّا قَائِمًا وَإِمَّا جالسًا مستقبل القبلة مطرقًا رأسه غير متربع ولا متكئا ولا جالسا على هيئة التكبر ويكون جلوسه وحده كجلوسه بين يدي أستاذه]

Ve kitāb-ı mezkūrun ikinci bābı ki ādāb-ı tilāvettedir, işte bu bābdır. Ādāb-ı zāhire-i tilāvet ondur: Birincisi okuyanın beyān-ı ahvālindedir ki evvelā ābdest üzerinde ola ve heyᵓet-i edeb ü sükūn üzere ola, gerek ayak üzere kāim ve gerek cālis olsun. Ve gerektir ki kıbleye müstakbil ola ve başını mutrık yaᶜnī başı aşağı salkmış ola, müterebbiᶜ ve müttekī ve heyᵓet-i tekebbür üzere oturmaya ve yalnız olsa bile yine onun oturuşu üstāz ve hāce önünde oturur gibi otura.

[وأفضل الأحوال أن يقرأ في الصلاة قائمًا وأن يكون في المسجد فذلك من أفضل الأعمال فإن قرأ على غير وضوء وكان مُضْطَجِعًا فِي الْفِرَاشِ فَلَهُ أَيْضًا فَضْلٌ وَلَكِنَّهُ دُونَ ذَلِكَ]

Ve ahvālin en ziyāde efdali mescid içinde ayak üzere namāzda kāimen kırāʾet etmektir, zīrā bu efdal-i aʿmāldendir ve eger yatakta uzanmış olduğu hālde ābdestsiz okursa yine fazlı vardır, ammā onun fazlı gibi olmaz ki o fazlın mā-dūnudur, yaʿnī abdestsiz olarak yatakta olan kırāʾetinin fazlı mescid içinde namāzda kāimen vākiʿ olan kırāʾetinin fazlı gibi olamaz, onun mā-dūnudur.

[قَالَ اللَّهُ تَعَالَى ﴿الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ فَأَثْنَى عَلَى الْكُلِّ وَلَكِنْ قَدَّمَ الْقِيَامَ فِي الذكر ثم القعود ثم الذكر مضطجعًا]

Tebāreke ve taʿālā ﴿الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾[110] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāli: "O kimseler ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'i kıyām ve kuʿūd ve muztaciʿ olarak zikr edip semāvāt ve arazīn hilkatlerinde tefekkür ederler", işte ki kāffesi üzerine senā buyurmuştur velākin zikrde kıyāmı takdīm edip sonra kuʿūdu, sonra muztaciʿan zikr etmek husūsunu īrād etmiştir.

[قال علي رضي الله عنه من قرأ القرآن وهو قائم في الصلاة كان له بكل حرف مائة حسنة ومن قرأه وهو جالس في الصلاة فله بكل حرف خمسون حسنة ومن قرأه في غير صلاة وهو على وضوء فخمس وعشرون حسنة ومن قرأه على غير وضوء فعشر حسنات وما كان من القيام بالليل فهو أفضل لأنه أفرغ للقلب]

Ve Hazret-i ʿAlī radıyallāhu ʿanh buyurmuş ki: "Kim ki ayak üzere namāzda Kurʾān'ı okursa ona her bir harf üzerine yüzer hasene ecr vardır ve kim ki namāzda cālisen okursa ona her bir harf üzerine ellişer hasene ecr vardır. Ve kim ki namāzın hāricinde ābdestli olarak okursa ona yirmi beşer hasene ecr vardır ve ābdestsiz okursa ki ezberden ona onar hasene ecr vardır. Ve gece kıyāmında olan kırāʾet daha ziyāde efdaldir, zīrā ki gönül gecede daha ziyāde gavāilden boştur yaʿnī kalbe

110 Ālu ʿİmrān, 3/191.

efrag olmasına bināʾen efdal olur."

[قال أبو ذر الغفاري رضي الله عنه أن كثرة السجود بالنهار وإن طول القيام بالليل أفضل]

Ve Ebū Zerr el-Gıfārī radıyallāhu ʿanh demiş ki: "Gündüzlerde kesret-i sücūd ve gecelerde tūl-ı kıyām efdaldir."

[الثاني في مقدار القرآن وللقراء عادات مختلفة في الاستكثار والاختصار فمنهم من يختم القرآن في اليوم والليلة مرة وبعضهم مرتين وانتهى بعضهم إلى ثلاث ومنهم من يختم في الشهر مرة وأولى ما يرجع إليه في التقديرات قول رسول الله صلى الله عليه وسلم "مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فِي أَقَلَّ مِنْ ثَلَاثٍ لَمْ يَفْقَهْهُ" وذلك لأن الزيادة عليه تمنعه الترتيل]

Ve ikinci edeb dahi kırāʾetin mikdārındadır ki kurrāʾ için ādāt-ı muhtelife vardır, kimi istiksār ve kimi ihtisār eder ki kurrānın baʿzısı bir gün ile bir gecede Kurʾān'ı hatm eder ve baʿzıları bir gün bir gecede iki kerre Kurʾān'ı hatm eder ve baʿzıları dahi üç kerre hatm etmeğe kırāʾetleri müntehī olmuştur ve kurrānın baʿzısı ayda bir kerre hatm eder. Ve takdīrde ona rücūʿ etmeğe evlā ve elyak ve sezā ve ehakk ancak kavl-i peygamberīdir, buyurmuş ki:[111] "مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فِي أَقَلَّ مِنْ ثَلَاثٍ لَمْ يَفْقَهْهُ" Yaʿnī "Kim ki üç günden ekall bir müddette Kurʾān'ı hatm ederse Kurʾān'ı fehm etmez." Ve fehm etmemesi o sebebdendir ki ziyāde-i kırāʾet onu tertīlden menʿ eder.

[وقد قالت عائشة رضي الله تعالى عنها لما سمعت رجلًا يهذر القرآن هذرًا إن هذا ما قرأ القرآن ولا سكت]

Ve Ümmü'l-müʾminīn Hazret-i ʿĀişetü's-Sıddīka ʿaleyha'r-rıdvān bir ādemden mezīd-i sürʿat ve ʿacele ile Kurʾān okuyuşu işitince: "Bu ādem ne Kurʾān'ı okudu ve ne de sükūt etti!" diye levm etmiş.

[وأمر النبي صلى الله عليه وسلم عبد الله بن عمر رضي الله عنهما إن يختم القرآن

---

111 Ebū Dāvūd, Salāt, 326, no: 1394; Tirmizī, Kırā'at, 13, no: 2946; İbn Māce, İkāmetu's-Salāt, 178, no: 1347; *Şuʿabu'l-Īmān*, 3/480, no: 1981; *Musnedu* Ebī Dāvūd et-Tayālisī, 3/33, no: 2389.

في كل سبع وكذلك كان جماعة من الصحابة رضي الله عنهم يختمون القرآن في كل جمعة كعثمان وَزَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ وَابْنِ مَسْعُودٍ وَأُبَيِّ بْنِ كعب رضي الله عنهم ففي الختم أربع درجات الختم في يوم وليلة وقد كرهه جماعة والختم في كل شهر كل يوم جزء من ثلاثين جزءًا وكأنه مبالغة في الاقتصار كما أن الأول مبالغة في الاستكثار وبينهما درجتان معتدلتان إحداهما في الأسبوع مرة والثانية في الأسبوع مرتين تقريبًا من الثلاث]

Ve dahi Nebiyy-i zī-şān efendimiz ʿAbdullāh b. ʿÖmer ʿaleyhime’r-rıdvāna beher haftada bir kerre [78] yaʿnī yedi günde bir kerre onu hatm etmeğe emr ve fermān etmiştir. Ve Hazret-i ʿOsmān ve Zeyd b. Sābit ve İbn Mesʿūd ve Ubeyy b. Kaʿb ʿaleyhimü’r-rıdvān gibi sahābeden bir cemāʿat beher cumʿada onu hatm ederlerdi. Ve hāl böyle olunca hatmde dört derece bulunmuş olur ki birinci derece beher gün ve gecede bir kerre hatm etmek. Ve bir cemāʿat bunu mekrūh ve gayr-ı müstahsen görmüşler. Ve ikinci derece bir ayda hatm etmektir ki beher günde otuz cüzʾden birer cüzʾ okumaktır. Ve bu dahi istiksārda mübālagadır, nitekim evvelki derecede olan mübālaga-i istiksār gibidir, kaldı ki bu iki derecenin mā-beyninde muʿtedil olarak iki derece vardır ki o dereceteyn-i muʿtedileynin birisi haftada bir kerredir ve ikincisi haftada iki kerredir ki bu derece üç günde bir kerreye yakın ve mütekārib olur.

[والأحب أن يختم ختمة بالليل وختمة بالنهار ويجعل ختمه بالنهار يوم الإثنين في ركعتي الفجر أو بعدهما ويجعل ختمه بالليل ليلة الجمعة في ركعتي المغرب أو بعدهما ليستقبل أول النهار وأول الليل بختمته فإن الملائكة عليهم السلام تصلي عليه إن كانت ختمته ليلًا حتى يصبح وإن كان نهارًا حتى يمسي فتشمل بركتهما جميع الليل والنهار]

Ve ehabb ancak o deʾb ve edebdir ki haftada onu iki kerre hatm ede ki birisi gecede ve birisi gündüzde ola ve gündüzdeki hatmi pazartesi gününde sabāh namāzının iki rekʿatinde veyāhūd ʿakīblerinde ede ve gecedeki hatmini cumʿa gecesinde magrib namāzının iki rekʿatinde veyāhūd ʿakīblerinde ede, tā ki nehārın ibtidāsını bir hatme ile karşılaya ve gecenin ibtidāsını dahi kezālik hatmi ile istikbāl eyleye, çünkü melāike-i kirām ʿaleyhimü’s-selām ona istigfār ederler ki eger hatmi

gecede ise o gece sabāh oluncaya dek ona istigfār ederler ve eger hatmi gündüzde ise o günün akşamına kadar ona istigfār ederler ve bu sūrette o iki hatmin bereketi leyl ve nehārın cemīᶜisine şāmil olmuş olur.

[والتفصيل في مقدار القراءة أنه إن كان من العابدين السالكين طريق العمل فلا ينبغي أن ينقص عن ختمتين في الأسبوع وإن كان من السالكين بأعمال القلب وضروب الفكر أو من المشتغلين بنشر العلم فلا بأس أن يقتصر في الأسبوع على مرة وإن كان نافذ الفكر في معاني القرآن فقد يكتفي في الشهر بمرة لكثرة حاجته إلى كثرة الترديد والتأمل]

Ve mikdār-ı kırāᵓetin tafsīli ise o dahi eger o kimse tarīk-i ᶜamelin sāliklerinden ise ve zümre-i müteᶜabbidīnden ise gerektir ki haftada iki hatmeden noksān etmeye ki beher haftada iki hatm okuya. Ve eger aᶜmāl-i kalb ve durūb-ı fikrin tarīki sāliklerinden veyāhūd neşr-i ᶜilm ve tedrīs ile meşgūl olanlardan ise ona haftada bir hatmin üzerine iktisār etmekte bir beᵓs olmaz. Ve eger maᶜānī-i Kurᵓāniyye'ye nāfizü'l-fikr ise o kimse ayda bir hatm ile iktifā ede, çünkü terdīd ve teᵓemmüle ihtiyācı çoktur.

[الثالث في وجه القسمة أما من ختم في الأسبوع مرة فيقسم القرآن سبعة أحزاب فقد حزب الصحابة رضي الله عنهم أحزابًا فروي أن عثمان رضي الله عنه كان يفتتح ليلة الجمعة بالبقرة إلى المائدة وليلة السبت بالأنعام إلى هود وليلة الأحد بيوسف إلى مريم وليلة الاثنين بطه إلى طسم موسى وفرعون وليلة الثلاثاء بالعنكبوت إلى ص وليلة الأربعاء بتنزيل إلى الرحمن ويختم ليلة الخميس]

Ve üçüncü edeb vech-i kısmettedir ki kırāᵓet için onu taksīm etmeğin tarīki beyānındadır. Şöyle ki; üsbūᶜda bir kerre hatm eden kimse gerektir ki Kurᵓān'ı yedi hizbe taksīm ede, zīrā ki sahābe-i güzīn ᶜaleyhimü'r-rıdvān ecmaᶜīn onu tahzīb etmişlerdir, yaᶜnī hizb hizb okumuşlardır. Rivāyet olunmuş ki Hazret-i ᶜOsmān b. ᶜAffān ᶜaleyhi'r-rıdvān onu cumᶜa gecesinde başlayıp sūre-i Bakara'dan sūre-i Māide'ye kadar okurdu ve cumᶜartesi gecesinde sūre-i Enᶜām'dan sūre-i Hūd'a kadar okurdu ve pazar gecesinde sūre-i Yūsuf'tan sūre-i Meryem'e dek okurdu ve pazartesi gecesinde sūre-i Tā-hā'dan Mūsā ve firᶜavn Tā-sīn-mīm sūresine kadar okurdu ve salı gecesinde sūre-i ᶜAnkebūt'tan sūre-i Sād'a

kadar okurdu ve çarşamba gecesinde sūre-i Tenzīl'den sūre-i Rahmān'a kadar okurdu ve perşembe gecesinde onu hatm ederdi.

[وابن مسعود كان يقسمه أقسامًا لا على هذا الترتيب وقيل أحزاب القرآن سبعة فالحزب الأول ثلاث سور والحزب الثاني خمس سور والحزب الثالث سبع سور والرابع تسع سور والخامس إحدى عشرة سورة والسادس ثلاث عشرة سورة والسابع المفصل من ق إلى آخره فهكذا حزبه الصحابة رضي الله عنهم وكانوا يقرؤونه كذلك وفيه خبر عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وهذا قبل أن تعمل الأخماس والأعشار والأجزاء فما سوى هذا محدث]

Ve İbn Mesᶜūd ᶜaleyhi'r-rıdvān başka bir tertīb üzere onu taksīm ederdi. Ve dahi denilmiş ki Kurᵓān yedi hizbdir ki birinci hizbi üç sūredir ve ikinci hizbi beş sūredir ve üçüncü hizbi yedi sūredir ve dördüncü hizbi dokuz sūredir ve beşinci on bir sūredir ve altıncı on üç sūredir ve yedinci mufassal olup ki Kāf sūresinden nihāyetine kadardır. Sahābe-i kirām ᶜaleyhimü'r-rıdvān işte bu sūretle onu tahzīb ettiler ve hem dahi bu vech üzere onu okurlardı ve bunda ᶜaleyhi's-selām efendimizden dahi bir haber vardır. Ve bu sūretle olan taksīm ve tahzīb ise onun ahmās ve aᶜşār ve eczāsı tertīb olunmazdan evvel idi ve bunun mā-ᶜadāsı muhdestir.

[الرابع في الكتابة يستحب تحسين كتابة القرآن وتبيينه ولا بأس بالنقط والعلامات بالحمرة وغيرها فإنها تزيين وتبيين وصد عن الخطأ واللحن لمن يقرؤه]

Ve dördüncü edeb onun yazısındadır ki müstehabbdır. Kurᵓān'ın yazısı açık ve güzel ola ve humret ve hall ve sāir levn ile onun nukat ve ᶜalāmātı vazᶜında bir beᵓs yoktur, zīrā ki okuyan kimseye hataᵓ ve lahndan menᶜ etmek için bir tezyīn ve tebyīndir.

[وقد كان الحسن وابن سيرين ينكرون الأخماس والعواشر والأجزاء وروي عن الشعبي وإبراهيم كراهية النقط بالحمرة وأخذ الأجرة على ذلك وكانوا يقولون جردوا القرآن]

Ve Hasen ve İbn Sīrīn ᶜaleyhime'r-rahme Kurᵓān'da vākiᶜ olan ahmās ve ᶜavāşir ve eczāyı tahsīn etmezlerdi, onu inkār ederlerdi. Ve Şaᶜbī ve İbrāhīm ᶜaleyhime'r-rahme dahi humret ve kırmızı ile noktaları

komak ve üzerlerine ücreti almak mekrūh görürlerdi ve "Kurʾān'ı [79] tecrīd ediniz" derlerdi.

[والظن بهؤلاء أنهم كرهوا فتح هذا الباب خوفًا من أن يؤدي إلى إحداث زيادات وحسما للباب وتشوقًا إلى حراسة القرآن عما يطرق إليه تغييرًا وإذا لم يؤد إلى محظور واستقر أمر الأمة فيه على ما يحصل به مزيد معرفة فلا باس به ولا يمنع من ذلك كونه محدثًا فكم من محدث حسن كما قيل في إقامة الجماعات في التراويح إنها من محدثات عمر رضي الله عنه وأنها بدعة حسنة إنما البدعة المذمومة ما يصادم السنة القديمة أو يكاد يفضي إلى تغييرها وبعضهم كان يقول أقرأ من المصحف في المنقوط ولا أنقطه بنفسي]

Ve bunlarla zann odur ki onların bu kapının küşādını kerh etmişler, o dahi ihdās-ı ziyādātın havfındandır, yaʿnī bu kapının seddiyle önünü kesmek ve Kurʾān'ı tagayyürün tatarrukundan saklamak için onu mekrūh görmüşler. Ve çün bir mahzūra müʾeddī olmaz ve onda hāsıl olan mezīd-i maʿrifet üzerine emr-i ümmet dahi onun üzerine müstekarr olduysa o vaktte onda bir beʾs olmaz. Ve muhdes olduğu haysiyyetle dahi bunu menʿ etmez, nice muhdes şeyler vardır ki güzeldirler, nitekim cemāʿatle terāvīh namāzının hakkında denilmiş ki Hazret-i ʿÖmer ʿaleyhi'r-rıdvānın muhdesātındandır, maʿa-ennehu bir bidʿat-i hasenedir. Ve bidʿat-i mezmūme ancak o bidʿattir ki sünnete müsādim olur veyāhūd sünnetin tagyīrine müʾeddī olur. Ve baʿzu's-selefi's-sālihīn demiş ki: "Ben menkūt olan mushafta okurum, ammā kendim ona nukat komam."

[وقال الأوزاعي عن يحيى بن أبي كثير كان القرآن مجردًا في المصاحف فاول ما أحدثوا فيه النقط على الباء والتاء وقالوا لا بأس به فإنه نور له ثم أحدثوا بعده نقطًا كبارًا عند منتهى الآي فقالوا لا بأس به يعرف به رأس الآية ثم أحدثوا بعد ذلك الخواتم والفواتح قال أبو بكر الهذلي سألت الحسن عن تنقيط المصاحف بالأحمر فقال وما تنقيطها قال يعربون الكلمة بالعربية قال أما إعراب القرآن فلا بأس به وقال خالد الحذاء دخلت على ابن سيرين فرأيته يقرأ في مصحف منقوط وقد كان يكره النقط وقيل إن الحجاج هو الذي أحدث ذلك وأحضر القراء حتى عدوا كلمات القرآن وحروفه وسووا أجزاءه وقسموه إلى ثلاثين جزءًا وإلى أقسام أخر]

Ve dahi İmām Evzāʿī demiş ki: "Yahyā b. Ebī Kesīr'den mervīdir ki

Kurᵓān mesāhifte mücerred imiş ve en evvel onda olan ihdās bā ve tā harflerine vākiᶜ olan nukattır, yaᶜnī en evvel bāᵓ ve tāᵓ noktaları Kurᵓān’da ihdās olunmuş ve bunların bir beᵓsi yoktur, nūrdur dediler. Ondan sonra āyetlerin başlarında olan büyük noktalar ihdās olundu ve bununla āyetlerin ibtidāsı bilinir, bunda dahi bir beᵓs yoktur dediler. Ve ondan sonra hevātim ve fevātihi ihdās ettiler.” Ve Ebū Bekr-i Huzelī ᶜaleyhi’r-rahme demiş ki: “Ben Hasen-i Basrī’den mesāhifin kırmızı mürekkeble tenkītleri üzerine suᵓāl ettim. O dahi: “Tenkīti nicedir?” dedikte, ben dahi “ᶜArabiyye ile kelimeyi iᶜrāb ederler” dedim. Hasen-i Basrī: “Kurᵓān’ın iᶜrābı ise onda bir beᵓs yoktur” dedi.” Ve dahi Hālid el-Hazzāᵓ demiş ki: “Ben İbn Sīrīn üzerine duhūl ettim, gördüm ki menkūt bir mushafta okurdu ve kendisi nukatı mekrūh görürdü.” Ve dahi denilmiş ki bunları ihdās eden Haccāc’dır ki kurrāları toplayıp cemᶜ etti, tā kim Kurᵓān’ın hurūf ve kelimelerini saydılar ve eczāsını tesviye edip otuz cüzᵓe taksīm ettiler ve dīger aksāma dahi onu taksīm eylediler.

[الخامس الترتيل هو المستحب في هيئة القرآن لأنا سنبين أن المقصود من القراءة التفكر والترتيل معين عليه ولذلك نعتت أم سلمة رضي الله عنها قراءة رسول الله صلى الله عليه وسلم فإذا هي تنعت قراءة مفسرة حرفا حرفا]

Ve beşinci edeb ise o dahi tertīl-i kırāᵓettir ki heyᵓet-i Kurᵓān’da müstehabb odur, çünkü biz tebyīn edeceğiz ki kırāᵓetten maksūd tefekkürdür ve tertīl ise tefekkür üzerine muᶜīn ve yāverdir ve onun için Ümmü Seleme radıyallāhu ᶜanh[ā], ᶜaleyhi’s-selām efendimizin kırāᵓeti naᶜt eder iken onun kırāᵓetini harfen bi-harfin tefsīr ederek naᶜt etti.

[وقال ابن عباس رضي الله عنه لَأَنْ أَقْرَأَ الْبَقَرَةَ وَآلَ عِمْرَانَ أُرَتِّلُهُمَا وَأَتَدَبَّرُهُمَا أحب إلي من أن أقرأ القرآن كله هذرمة وقال أيضًا لأن أقرأ ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا﴾ والقارعة أتدبرهما أحب إلي من أن أقرأ البقرة وآل عمران تهذيرًا]

Ve İbn ᶜAbbās ᶜaleyhi’r-rıdvān demiş ki: “Mürettil ve mütedebbir olarak sūre-i Bakara ile sūre-i Āl-i ᶜİmrān’ı okumaklığım bana kāffe-i Kurᵓān’ı hezreme ile okumaktan daha ziyāde mahbūb ve hoştur.” Yaᶜnī sürᶜatle tertīlsiz ve tedebbürsüz olarak Kurᵓān’ın kāffesini okumaktan teᵓennī ve tedebbürle kırāᵓetini tertīl eyleyerek sūre-i Bakara ve sūre-i

Āl-i ᶜİmrān'ın okuması daha ziyāde makbūl ve mahbūbdur demek olur. Ve dahi demiş ki maᶜa't-tedebbür ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا﴾[112] sūre-i kasīre ile el-Kāriᶜa sūresini okumak ᶜacele ve tehzīr ile sūre-i Bakara ve Āl-i ᶜİmrān'ın okumalarından bana daha ziyāde ehabbdır.

[وسئل مجاهد عن رجلين دخلا في الصلاة فكان قيامهما واحدًا إلا أن أحدهما قرأ البقرة فقط والآخر القرآن كله فقال هما في الأجر سواء]

Ve dahi Mücāhid ᶜaleyhi'r-rahmeden suᵓāl vākiᶜ olmuş ki: "İki kişi namāza girip ikisinin kıyāmları bir ve mütesāvī iken birisi namāzında sūre-i Bakara okumuş ve dīgeri Kurᵓān'ı kāmilen okumuş, hangisinin ecri ziyādedir?" Mücāhid: "İkisi ecrde siyyāndırlar" demiş.

[واعلم أن الترتيل مستحب لا لمجرد التدبر فإن العجمي الذي لا يفهم معنى القرآن يستحب له في القراءة أيضًا الترتيل والتؤدة لأن ذلك أَقْرَبُ إِلَى التَّوْقِيرِ وَالِاحْتِرَامِ وَأَشَدُّ تَأْثِيرًا فِي القلب من الهذرمة والاستعجال]

Ve dahi bil ve āgāh ol ki tertīl müstehabb olması mücerred tedebbür için değildir, zīrā ki Kurᵓān'ın maᶜnāsını fehm edemeyen merd-i ᶜacemīye dahi tertīl-i kırāᵓet müstehabbdır ki mehl ve teᵓennī üzere kırāᵓet ede, [80] zīrā ki tertīl ile okuması tevkīr ve ihtirāma akrebdir ve hezreme ve istiᶜcāl ile okumasından ziyādece kalbe şiddet-i teᵓsīri vardır ki bu cihetlerle tertīli lāzım gelir, velev ki kārī onun maᶜnāsını tedebbür etmez.

[السادس البكاء مستحب مع القراءة قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "اُتْلُوا الْقُرْآنَ وَابْكُوا فَإِنْ لَمْ تَبْكُوا فَتَبَاكَوْا" وقال صلى الله عليه وسلم "لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَتَغَنَّ بِالْقُرْآنِ"]

Ve altıncı edeb ise ağlamaktır, zīrā ki kırāᵓetle ağlamak müstehabbdır. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "اُتْلُوا الْقُرْآنَ وَابْكُوا فَإِنْ لَمْ تَبْكُوا فَتَبَاكَوْا"[113] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i ᶜālīsi: "Siz Kurᵓān'ı okuyunuz da ağlayınız ve ağlamanız gelmezse yine nefsinizi ağlatıp tebākī edi-

112 ez-Zelzele, 99/1.

113 İbn Māce, İkāmetu's-Salāt, 176, no: 1337; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 3/410, no: 1891; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 10/391, no: 21058.

niz." Ve dīger hadīste [114]"لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَتَغَنَّ بِالْقُرْآنِ" buyurmuş, yaᶜnī "Kurᵓān ile tegannī etmeyen ādem bizden değildir" ki tegannī etmekten murād kelime-be-kelime fesāhat ve tecvīd ile onu kırāᵓet etmektir ki o hāle bir hüzn inzimāmıyla nagmeli okutmaktır denilmiş.

[وقال صالح المري قرأت القرآن عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في المنام فقال لي "يَا صَالِحُ هَذِهِ الْقِرَاءَةُ فَأَيْنَ الْبُكَاءُ"]

Ve Sālih el-Murrī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki: "Ben ᶜālem-i rüᵓyā-da ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin huzūr-ı ᶜālīsinde Kurᵓān'ı okudum. Efendimiz "يَا صَالِحُ هَذِهِ الْقِرَاءَةُ فَأَيْنَ الْبُكَاءُ" diye emr ve fer-mān buyurdu", yaᶜnī "Kırāᵓet işte budur, ağlamak nerede kaldı!" ki ni-çin kırāᵓetle berāber ağlamadın demektir. Ve bundan mefhūm olur ki kırāᵓetle berāber ağlamak dahi lāzımdır.

[وقال ابن عباس رضي الله عنهما إذا قرأتم سجدة سبحان فلا تعجلوا بالسجود حتى تبكوا فإن لم تبك عين أحدكم فليبك قلبه وإنما طريق تكلف البكاء أن يحضر قلبه الحزن فمن الحزن ينشأ البكاء]

Ve İbn ᶜAbbās ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki: "Siz secde-i subhānı oku-duğunuz vaktte ağlamayınca secde etmeğe ᶜacele etmeyiniz. Gerektir ki ağlamak ile secde edesiz. Ve eger birinizin gözü ağlamazsa gönlü ağlasın." Ve ağlamağın tarīk-i teklīfi odur ki ağlamağı isteyen kimse kalbine hüznü hāzır ede, zīrā ki ağlamak hüznden nāşī ve hāsıl olur, yaᶜnī gönlü hüzn ederse gözü dahi ağlar.

[قال صلى الله عليه وسلم "إِنَّ الْقُرْآنَ نَزَلَ بِحُزْنٍ فَإِذَا قَرَأْتُمُوهُ فَتَحَازَنُوا" ووجه إحضار الحزن أَنْ يَتَأَمَّلَ مَا فِيهِ مِنَ التَّهْدِيدِ وَالْوَعِيدِ وَالْمَوَاثِيقِ وَالْعُهُودِ ثُمَّ يَتَأَمَّلُ تَقْصِيرَهُ فِي أَوَامِرِهِ وزواجره فيحزن لا محالة ويبكي فإن لم يحضره حزن وبكاء كما يحضر أرباب القلوب الصافية فليبك على فقد الحزن والبكاء فإن ذلك أعظم المصائب]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِنَّ الْقُرْآنَ نَزَلَ بِحُزْنٍ فَإِذَا

114 Buhārī, Tevhīd, 44, no: 7527; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 10/388, no: 21046, Ebū Avāne, *Musned*, 2/473, no: 3883.

قَرَأْتُمُوهُ فَتَحَازَنُوا"[115] buyurmuştur. Ve hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Kurʾān hüzn ile nāzil olmuş, siz dahi onu okuduğunuz vaktte hüzn ediniz." Yaʿnī hüzn ile okuyunuz. Ve hüznün vech-i ihzārı ise onun tehdīd ve vaʿīdini teʾemmül ve ʿuhūd ve mevāsīkini tefekkür ve tedebbür etmekledir ve ondan sonra evāmir ve zevācirinde olan taksīrini düşünüp teʾemmül ederse lā-mahālete kalbine hüzn gelir, ağlar. Ve eger bu sūretle dahi kalbine bir hüzn ve ona bir bükāʾ ve ağlamak gelmezse yaʿnī erbāb-ı kulūb-ı sāfiyeye bu gibi teʾemmül ile hāzır olan hüzn ve bükāʾ gibi bir hüzn ve bükāʾ ona gelmezse fakd-ı hüzn ü bükāʾ üzerine hüzn edip ağlamak gerektir, zīrā ki bu hāl aʿzam-ı mesāibdir ve cümleden ziyāde hüzn ve bükāya sezādır.

[السابع أن يراعي حق الآيات فإذا مر بآية سجدة سجد وكذلك إذا سمع من غيره سجدة سجد إذا سجد التالي ولا يسجد إلا إذا كان على طهارة وفي القرآن أربع عشرة سجدة وفي الحج سجدتان وليس في ص سجدة وأقله أن يسجد بوضع جبهته على الأرض وأكمله أن يكبر فيسجد ويدعو في سجوده بما يليق بالآية التي قرأها مثل أن يقرأ قوله تعالى ﴿خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ﴾ فيقول "اَللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ السَّاجِدِينَ لِوَجْهِكَ الْمُسَبِّحِينَ بِحَمْدِكَ وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْتَكْبِرِينَ عَنْ أَمْرِكَ أَوْ عَلَى أَوْلِيَائِكَ"]

Ve yedinci edeb ise āyātın hakkını mürāʿāt etmektir ki eger bir secde āyeti okursa veyā āherden istimāʿ ederse sücūd ede ve āherden istimāʿ ettiği secdeyi onun kārīsi secde ettiği vaktte o dahi secde eder. Ve tahāret üzere olmayınca secde etmeye, yaʿnī ābdestsiz sücūd etmeye, gerektir ki tahāret ile secde ede. Kurʾān'da on dört secde vardır ve sūre-i Hacc'da iki secde vardır ki sūre-i Sād'da secde yoktur. Ve bu mezheb-i Şāfiʿī mūcibincedir, ammā mezheb-i Hanefī'de sūre-i Hacc'da bir secde vardır, o dahi ibtidāsında olan secdedir ve āhirinde olan āyet āyet-i secde değildir. Ve Sād sūresinde dahi secde vardır ki onunla on dört secde olur. Ve secde-i tilāvetin ekalli başını ve cebhesini yere komaktır ve ekmeli tekbīr etmekle secde edip āyete lāyık ve münāsib bir duʿā sec-

115 İbn Māce, İkāmetu's-Salāt, 176, no: 1337; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 10/391, no: 21058; *Şuʿabu'l-Īmān*, 3/410, no: 1891.

dede okumaktır, meselā ﴿خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ﴾[116] āyet-i kerīmesini okumuşsa sücūdunda ''اَللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ السَّاجِدِينَ لِوَجْهِكَ الْمُسَبِّحِينَ بِحَمْدِكَ وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْتَكْبِرِينَ عَنْ أَمْرِكَ أَوْ عَلَى أَوْلِيَائِكَ'' diye ki hulāsa-i meꜤāli: "Yā rabbi, beni vech-i kerīmine hālisan secde edenlerden eyle ve hem dahi senin hamdinle tesbīh edicilerden eyle. Ve emrine ve evliyān üzerine müstekbirler olanların zümresi olmaktan ben sana sığınıp seninle taᶜavvüz ederim." Yaᶜnī sen beni o hāl ve sıfattan masūn ve mahfūz eyle demektir.

[وإذا قرأ قوله تعالى ﴿وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا﴾ فيقول ''اَللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ الْبَاكِينَ إِلَيْكَ الْخَاشِعِينَ لَكَ'' وَكَذَلِكَ كل سجدة]

Ve eger ﴿وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا﴾[117] āyet-i şerīfesini okumuşsa ''اَللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ الْبَاكِينَ إِلَيْكَ الْخَاشِعِينَ لَكَ'' okuya ki hulāsa-i mefhūmu: "Yā rabbi, beni ağlayanlardan ve sana huşūᶜ edenlerden eyle." Ve her bir secde āyeti okudukça ona göre bir duᶜāyı sücūdunda okuya.

[ويشترط في هذه السجدة شروط الصلاة من ستر العورة واستقبال القبلة وطهارة الثوب والبدن من الحدث والخبث ومن لم يكن على طهارة عند السماع فإذا تطهر يسجد وَقَدْ قِيلَ فِي كَمَالِهَا إِنَّهُ يُكَبِّرُ رَافِعًا يَدَيْهِ لِتَحْرِيمِهِ ثُمَّ يُكَبِّرُ لِلْهُوِيِّ لِلسُّجُودِ ثُمَّ يكبر للارتفاع ثم يسلم وزاد زائدون التشهد ولا أصل لهذا إلا القياس على سجود الصلاة وهو بعيد فإنه ورد الأمر في السجود فليتبع فيه الأمر وتكبيرة الهوى أقرب للبداية وما عدا ذلك ففيه بعد]

Ve bu secdeye namāzın [81] şurūtu meşrūt olup ki setr-i ᶜavret ve istikbāl-i kıble ile hades ve habesten tahāret-i sevb ü beden lāzımdır. Ve ᶜinde'l-istimāᶜ tahāreti olmadığı hālde her ne vaktte mutahhir olduysa onu secde eder. Ve kemāli keyfiyyetinde denilmiş ki ellerini kaldırıp tekbīr ede, baᶜdehu secdeye inmek için bir dahi tekbīr edip secdeye varır, ondan sonra secdeden irtifāᶜ için bir dahi tekbīr eder ve ondan sonra selām verir. Ve ziyāde ediciler kaᶜde-i teşehhüdle kırāꜤet-i teşehhüdü ziyāde etmişler ve bunun için namāza kıyāsından gayrı bir emel yok-

116 es-Secde, 32/15.

117 el-İsrā, 17/109.

tur. Ve bu kıyās baᶜīd olup, çünkü emr yalnız sücūd hakkında vārid olmuştur ve onda emre ittibāᶜ etmek gerektir. Ve sücūda varmak için hāsıl olacak tekbīr bidāyeye daha ziyāde karībdir ve bunun mā-ᶜadāsında buᶜd vardır. Ve bu vasf olunan keyfiyyet yine mezheb-i Şāfiᶜī'nin ihtiyārıdır. Ve mezheb-i Hanefī üzere secde-i mezkūrenin keyfiyyeti ise o dahi secde-i mezkūre iki tekbīr arasında bir secdedir ki birinci tekbīri refᶜ-i yed etmeksizin tekbīr okuyup secdeye varır ve secdeden başını refᶜ etmek için bir tekbīr daha okuyup başını kaldırır ki secde-i tilāvet için teşehhüd ve selām yoktur ve kezālik refᶜ-i yed dahi yoktur, yaᶜnī birinci tekbīrinde ellerini kaldırmaz fakat secde edeceği vaktte kıyām etmek müstehabbdır ki kıyāmdan secdeye varır, zīrā ki meᵓsūrdur.

[ثم المأموم ينبغي أن يسجد عند سجود الإمام ولا يسجد لتلاوة نفسه إذا كان مأمومًا]

Ve meᵓmūm yaᶜnī imāma muktedī olan kimse dahi gerektir ki imāmı secde-i tilāvete vardığı vaktte kendisi dahi berāberce secde ede. Ve meᵓmūm iken bir āyet-i secde okursa secdeye varamaz, yaᶜnī nefsinin tilāveti için imāma muktedī olan kimse secde etmez.

[الثامن أن يقول في مبتدأ قراءته ''أَعُوذُ بِاللّٰهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ'' ﴿وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ﴾ وليقرأ ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾ وسورة ﴿الحمد لله﴾ وليقل عند فراغه من القراءة ''صَدَقَ اللّٰهُ تَعَالَى وَبَلَّغَ رَسُولُ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم'' ''اَللّٰهُمَّ انْفَعْنَا بِهِ وَبَارِكْ لَنَا فِيهِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَأَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ الْحَيَّ الْقَيُّومَ'']

Ve sekizinci edeb ise o dahi ibtidā-i kırāᵓetinde ''أَعُوذُ بِاللّٰهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ'' demek ve ﴿وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ (٧٩) وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ﴾[118] diye. Bu āyet ile bir dahi istiᶜāze eylemek ve ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾[119] ile sūre-i Fātiha'yı kırāᵓet etmek ve kırāᵓetten fārig olduğu vaktte ''صَدَقَ اللّٰهُ تَعَالَى وَبَلَّغَ رَسُولُ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم'' deyip ''اَللّٰهُمَّ انْفَعْنَا بِهِ وَبَارِكْ لَنَا فِيهِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَأَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ الْحَيَّ الْقَيُّومَ'' demektir.

---

118 el-Müᵓminūn, 23/97-98.

119 en-Nās, 114/1.

[وفي أثناء القراءة إذا مر بآية تسبيح سبح وكبر وإذا مر بآية دعاء واستغفار دعا واستغفر وإن مر بمرجو سأل وإن مر بمخوف استعاذ يفعل ذلك بلسانه أو بقلبه فيقول ''سُبْحَانَ اللهِ نَعُوذُ بِاللهِ اَللَّهُمَّ ارْزُقْنَا اَللَّهُمَّ ارْحَمْنَا'']

Ve dahi Kurᵓān okurken bir āyet-i duᶜā veyāhūd bir āyet-i istigfāra mürūr edip tilāvet edip Zāt-ı Zü'l-Celāl'e duᶜā ve istigfār etmek ve eger bir mercū veyā mütemennā bir şeyᵓe mürūr edip kırāᵓet eylerse onu Allāh'tan suᵓāl edip dilemek ve eger korku verir bir āyet-i vaᶜīd ü tehdīdi okursa yine ondan Zāt-ı Zü'l-Celāl ile taᶜavvüz ede ki bunları lisānında veyāhūd kalbinde işlemektir ki:''سُبْحَانَ اللهِ نَعُوذُ بِاللهِ اَللَّهُمَّ ارْزُقْنَا اَللَّهُمَّ ارْحَمْنَا'' gibi kelimāt-ı meᵓsūreyi söyleye.

[قال حذيفة صليت مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فابتدأ سورة البقرة فكان لا يمر بآية رحمة إلا سأل ولا بآية عذاب إلا استعاذ ولا بآية تنزيه إلا سبح فإذا فرغ قال ما كان يقول صلوات الله وسلامه عند ختم القرآن ''اَللَّهُمَّ ارْحَمْنِي بِالْقُرْآنِ وَاجْعَلْهُ لِي إِمَامًا وَنُورًا وَهُدًى وَرَحْمَةً اَللَّهُمَّ ذَكِّرْنِي مِنْهُ مَا نَسِيتُ وَعَلِّمْنِي مِنْهُ مَا جَهِلْتُ وَارْزُقْنِي تِلَاوَتَهُ آنَاءَ اللَّيْلِ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ وَاجْعَلْهُ لِي حُجَّةً يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ'']

Ve Huzeyfe ᶜaleyhi'r-rıdvān buyurmuş ki: "Ben ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizle namāz kıldım, sūre-i Bakara ile iftitāh etti ve her bir āyet-i rahmet okudukça rahmeti dilerdi ve her bir āyet-i ᶜazābı okudukça istiᶜāze eylerdi ve her bir āyet-i tenzīhi okudukça tesbīh ederdi. Hīçbir āyeti bu āyetlerden okumadı illā ki böyle bir muᶜāmelede olmadı." Yaᶜnī bu āyetleri okudukça āyete münāsib olan tenzīh veyā duᶜā veyā istiᶜāzeyi eder idi demek olur. Ve kırāᵓetten ferāgat ettikçe hatm-i Kurᵓān'da ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz okuduğu duᶜāyı okumak dahi edebdendir ki:''اَللَّهُمَّ ارْحَمْنِي بِالْقُرْآنِ وَاجْعَلْهُ لِي إِمَامًا وَنُورًا وَهُدًى وَرَحْمَةً اَللَّهُمَّ ذَكِّرْنِي مِنْهُ مَا نَسِيتُ وَعَلِّمْنِي مِنْهُ مَا جَهِلْتُ وَارْزُقْنِي تِلَاوَتَهُ آنَاءَ اللَّيْلِ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ وَاجْعَلْهُ لِي حُجَّةً يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ'' duᶜāsıdır ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, sen beni Kurᵓān ile rahmet eyle ve Kurᵓān'ı dahi bana imām eyle ve hem dahi bana nūr ve hüdā ve rahmet eyle. Yā rabbi, ben ondan nisyān ettiğimi sen benim yādıma getirip tezkīr eyle ve ondan bilemediğimi dahi taᶜlīm eyle ve gece gündüz ānā-i leyl ve etrāfu'n-nehārda onun tilāvetini bana rızk

ve nasīb eyle. Yā rabbe'l-ʿālemīn, sen Kurʾān-ı ʿazīmü'ş-şānı bana huccet ve burhān eyle."

[التاسع في الجهر بالقراءة ولا شك في أنه لا بد أن يجهر به إلى حد يسمع نفسه إذ القراءة عبارة عن تقطيع الصوت بالحروف ولا بد من صوت فأقله ما يسمع نفسه فإن لم يسمع نفسه لم تصح صلاته فأما الجهر بحيث يسمع غيره فهو محبوب على وجه ومكروه على وجه آخر]

Ve dokuzuncu edeb ise o dahi kırāʾette cehr etmektir, ammā cehr için iki derece vardır: Birinci derecesi nefsine ismāʿ etmektir ki bu cehr lāzımdır ve lüzūmunda bir şekk ve şübhe yoktur, çünkü kırāʾet-i hurūf ile taktīʿ-i sūretten ʿibārettir ve bu sūrette savtın vücūdu lāzımdır ki savtsız kırāʾet olmaz ve savtın ekalli ise nefsini işitecek mertebedir, hattā namāzda kırāʾetle nefsini ismāʿ etmez ise namāzı sahīh olmaz, zīrā ki kırāʾetsiz kalır. Ve cehrin ikinci derecesi ise o dahi āherine savtını işittirmektir ki bu sūretle olan cehr bir yüzden mahbūb ve dīger yüzden mekruhtūr, yaʿnī onda iki vech vardır ki bir vechle mahbūb ve āher bir vechle mekrūhtur.

[ويدل على استحباب الإسرار ما روي أنه صلى الله عليه وسلم قال "فَضْلُ قِرَاءَةِ السِّرِّ عَلَى قِرَاءَةِ الْعَلَانِيَةِ كَفَضْلِ صَدَقَةِ السِّرِّ عَلَى صَدَقَةِ الْعَلَانِيَةِ" [٨٢] وفي لفظ آخر "اَلْجَاهِرُ بِالْقُرْآنِ كَالْجَاهِرِ بِالصَّدَقَةِ وَالْمُسِرُّ بِهِ كَالْمُسِرِّ بِالصَّدَقَةِ" وفي الخبر العام "يَفْضُلُ عَمَلُ السِّرِّ عَلَى الْعَلَانِيَةِ سَبْعِينَ ضِعْفًا"]

Ve sırrın kırāʾeti müstehabb olduğuna işbu ehādīs-i şerīfenin mefādı delālet eder ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "فَضْلُ قِرَاءَةِ السِّرِّ عَلَى قِرَاءَةِ الْعَلَانِيَةِ كَفَضْلِ صَدَقَةِ السِّرِّ عَلَى صَدَقَةِ الْعَلَانِيَةِ" buyurmuştur ki hulāsa-i mefād-ı münīfi: "Sadaka-i ʿalāniyenin üzerine sadaka-i sırrın fazlı gibidir kırāʾet-i ʿalāniyenin üzerine kırāʾet-i sırrın fazlı." Yaʿnī sadaka-i sırr sadaka-i ʿalāniye üzerine ne kadar mufaddal ve müreccah ise kırāʾet-i sırrın fazlı dahi o kadar kırāʾet-i ʿalāniyenin fazlı üzerine zāid ve müreccahtır. Ve āher bir lafz ile vārid ve mervī olmuş ki efendimiz "اَلْجَاهِرُ بِالْقُرْآنِ كَالْجَاهِرِ بِالصَّدَقَةِ وَالْمُسِرُّ بِهِ كَالْمُسِرِّ بِالصَّدَقَةِ"[120] buyurdu ki hulāsa-i

120 Ebū Dāvūd, Tatavvuʿ, 25, no: 1333; Tirmizī, Fedāilu'l-Kur'ān, 20, no: 2919;

meʾāl-i şerīfi: "Kurʾān'ın kırāʾetiyle cehr eden kimse sadaka ile cehr eden ādem gibidir ve kırāʾeti ile müsirr olan kimse sadakasına müsirr olan ādem gibidir." Yaʿnī sadakasını gizli ve mahfī veren ādemin fazlı nice ise Kurʾān'ı gizli ve mahfī olarak kırāʾet eden ādemin fazlı dahi öyledir ki sadakasını açık ve ʿalenen veren ādemin ne kadar ecr ve sevābı var ve hāli nice ise Kurʾān'ın kırāʾetini refʿ-i savt ile cehr eden ādemin ecr ve hāli dahi böylecedir. Ve dīger bir haber-i ʿāmmda gelmiş ki: "يَفْضُلُ عَمَلُ السِّرِّ عَلَى الْعَلَانِيَةِ سَبْعِينَ ضِعْفًا"[121] ki bunun hulāsa-i mazmūnu: "ʿAmel-i ʿalāniyenin fazlına ʿamel-i sırrın fazlı yetmiş kat ziyādedir."

[وكذلك قوله صلى الله عليه وسلم "خَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي وَخَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ" وفي الخبر "لَا يَجْهَرْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ فِي الْقِرَاءَةِ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ"]

Ve dahi āher bir hadīste "خَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي وَخَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ"[122] buyurulmuştur ki hulāsa-i meʾāli: "Rızkın hayrı kifāyet eden mikdārdır ve zikrin hayrı dahi zikr-i mahfīdir." Yaʿnī gizli olan zikrdir. Ve dīger bir hadīste gelmiş ki: "لَا يَجْهَرْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ فِي الْقِرَاءَةِ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ"[123] Yaʿnī "Magrib ile ʿişā namāzları beyninde baʿzınız baʿz üzerine kırāʾette cehr etmeye." Yaʿnī o aralıkta Kurʾān okuduğunuz vaktte yekdīgeriniz üzerine cehr etmesin demektir.

[وسمع سعيد بن المسيب ذات ليلة في مسجد رسول الله صلى الله عليه وسلم عمر بن عبد العزيز يجهر بالقراءة في صلاته وكان حسن الصوت فقال لغلامه اذهب إلى هذا المصلى فمره أن يخفض صوته فقال الغلام إن المسجد ليس لنا وللرحل فيه نصيب فرفع سعيد صوته وقال يا أيها المصلي إن كنت تريد الله عز وجل بصلاتك فاخفض صوتك وإن كنت تريد الناس فإنهم لن يغنوا عنك من الله

Nesāī, Zekāt, 67, no: 2561; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/741, no: 2038; *Şuʿabu'l-Īmān*, 3/456, no: 1947.

121 *Hilyetu'l-Evliyā*, 10/264.

122 et-Taberānī, *ed-Duʿā*, 526, no: 1883; *Hilyetu'l-Evliyā*, 10/75; *Şuʿabu'l-Īmān*, 2/82, no: 550. *Musnedu* Ebī Yaʿlā, 2/81, no: 731; *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 7/84, no: 34377.

123 Buhārī, *Halku Efʿāli'l-ʿİbād*, 1/111; en-Nesāʾī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 7/288; et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Evsat*, 3/27. "بين المغرب والعشاء" ifadesi bulunmamaktadır.

شيئًا فسكت عمر بن عبد العزيز وخفف ركعته فلما سلم أخذ نعليه وانصرف وهو يومئذ أمير المدينة]

Ve Saᶜīd b. el-Museyyeb ᶜaleyhi'r-rıdvān, ᶜaleyhi's-selām efendimizin mescid-i şerīfinde emīr-i Medīne ᶜÖmer b. ᶜAbdulᶜazīz'in kırāᵓetini işitti ki kendisi hasenü's-savt olup kırāᵓetle cehr ederdi. Saᶜīd gulāmına dedi ki: "Git bu namāz kılan ādeme de ki savtını bir parça indirsin." Yaᶜnī bülend-āvāzlık ile okumaya. Gulām dedi ki: "Mescid bizim mülkümüz değildir, bu ādemin dahi onda bir nasībi vardır." Saᶜīd ᶜaleyhi'r-rıdvān sesini kaldırıp dedi ki: "Ey namāz kılan kimse, eger sen bu namāzınla Hakk taᶜālāyı murād ettinse sesin indir ve eger nāsı murād ediyorsan nās seni Allāhu ᶜazīmü'ş-şānın muᵓāhazesinden kurtaramazlar ve sana ondan bir gınā veremezler." ᶜÖmer b. ᶜAbdulᶜazīz onun bu sözünü işitince sükūt etti ve namāzını tahfīf etti ve selām verince iki naᶜlini alıp mescidden çıktı.

[ويدل على استحباب الجهر مَا رُوِيَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وسلم سمع جماعة من أصحابه يجهرون في صلاة الليل فصوب ذلك وقد قال صلى الله عليه وسلم "إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ يُصَلِّي فَلْيَجْهَرْ بِالْقِرَاءَةِ فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ وَعُمَّارَ الدَّارِ يَسْتَمِعُونَ قِرَاءَتَهُ وَيُصَلُّونَ بِصَلَاتِهِ"]

Ve dahi kırāᵓet-i cehr müstehabb olduğuna dahi bu rivāyetler yine delālet eder ki āherīni ismāᶜ eden cehr hakkında rivāyet olunur ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz gece namāzında ashābından bir cemāᶜatin kırāᵓetlerini işitince tasvīb buyurmuştur. Ve dahi mervīdir ki bir hadīs-i şerīfinde "إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ يُصَلِّي فَلْيَجْهَرْ بِالْقِرَاءَةِ فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ وَعُمَّارَ الدَّارِ يَسْتَمِعُونَ قِرَاءَتَهُ وَيُصَلُّونَ بِصَلَاتِهِ"[124] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāli: "Sizin biriniz gecede kalkıp namāz kılacak olur ise kırāᵓetle cehr etsin, zīrā ki melāike-i kirām ve sekene-i dār onun kırāᵓetini işitip onun namāzı ile namāz kılarlar."

[ومر صلى الله عليه وسلم بثلاثة من أصحابه رضي الله عنهم مختلفي الأحوال فمر على أبي بكر رضي الله عنه وهو يخافت فسأله عن ذلك فقال إن الذي أناجيه

124 *Musnedu'l-*Hāris, 2/736, no: 730; *Muhtasaru Kıyāmi'l-Leyl*, 141.

هو يسمعني ومر على عمر رضي الله عنه وهو يجهر فسأله عن ذلك فقال أوقظ الوسنان وأزجر الشيطان ومر على بلال وهو يقرأ آيًا من هذه السورة وآيًا من هذه السورة فسأله عن ذلك فقال أخلط الطيب بالطيب فقال صلى الله عليه وسلم "كُلُّكُمْ قَدْ أَحْسَنَ وَأَصَابَ"]

Ve dahi rivāyet olunmuş ki ʿaleyhi's-selām efendimiz üç nefer sahābesi üzerlerine mürūr buyurmuş ve onları bir ʿibādette muhtelifü'l-ahvāl görmüştür ki Hazret-i Ebī Bekr es-Sıddīk ʿaleyhi'r-rıdvān üzerine mürūr ettikte onu kırāʾet-i sırriyyede görmüş ve mehāfesi yaʿnī gizli okuması üzerine suʾāl buyurunca Ebū Bekr: "Onunla münācāt ettiğim zāt beni istimāʿ buyurur" diye cevāb vermiş. Ve çün Hazret-i ʿÖmer üzerine mürūr etti, gördü ki kırāʾetine cehr eder. Ve cehri üzerine ondan suʾāl buyurdukta Hazret-i ʿÖmer ʿaleyhi'r-rıdvān: "Ben uykusu hafīf olanları uykularından uyandırırım ve şeytānı dahi zecr eylerim" diye cevāb verdi. Ve Hazret-i Bilāl üzerine mürūr ettikte o dahi bu sūreden bir āyeti alıp okur ve dīger bir sūreden dahi āher bir āyeti alıp okur ki āyāt-ı kirāmın kırāʾetlerini yekdīgerleriyle karıştırıp okuduğunu gördü ve ondan dahi bu keyfiyyeti sorup istifsār buyurdukta "Ben tīb ile tībi karıştırırım" dedi. O vaktte ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "كُلُّكُمْ قَدْ أَحْسَنَ وَأَصَابَ"[125] diye fermān buyurdu, yaʿnī "Kāffeniz güzel edip isābet etmiştir" demiş. [83]

[فالوجه في الجمع بين هذه الأحاديث أن الإسرار أبعد عن الرياء والتصنع فهو أفضل في حق من يخاف ذلك على نفسه فإن لم يخف ولم يكن في الجهر ما يشوش الوقت على مصل آخر فالجهر أفضل لأن العمل فيه أكثر ولأن فائدته أيضا تتعلق بغيره فالخير المتعدي أفضل من اللازم ولأنه يوقظ قلب القارىء ويجمع همه إلى الفكر فيه ويصرف إليه سمعه ولأنه يطرد النوم في رفع الصوت ولأنه يزيد في نشاطه للقراءة ويقلل من كسله ولأنه يرجو بجهره تيقظ نائم فيكون هو سبب إحيائه ولأنه قد يراه بطال غافل فينشط بسبب نشاطه ويشتاق إلى الخدمة فمتى حضره شيء من هذه النيات فالجهر أفضل وإن اجتمعت هذه النيات تضاعف الأجر وبكثرة

125 İbn Battāl, *Şerhu Sahīhi'l-Buhārī*, 10/209; *Neylu'l-Evtār*, 3/72; *Tuhfetu'l-Ahvezī*, 2/433; *Mirkātu'l-Mefātīh*, 3/911; *et-Tenvīr Şerhu'l-Cāmiʿi's-Sagīr*, 2/243.

النيات تزكو أعمال الأبرار وتتضاعف أجورهم فإن كان في العمل الواحد عشر نيات كان فيه عشر أجور]

Ve bu ehādīs-i şerīfenin cemᶜ ve tevfīkinin vechi ise o dahi şu sūretledir ki gizli okumakta riyāᵓ ve tasannuᶜdan mübāᶜadet vardır. Ve riyā ve sümᶜadan nefsi üzerine havf eden kimsenin hakkında isrār etmek yaᶜnī gizli okumak daha ziyāde efdaldir ve eger bundan havfı yok ise ve onun cehriyle āher bir musallīnin üzerine teşvīş-i vakt olmazsa o hālde cehr efdaldir, çünkü onda ᶜamel daha ziyāde çoktur ve hem dahi onun fāidesi dīgerine de müteᶜallik olur. Ve müsellemdir ki ᶜamel-i hayr-ı müteᶜaddī ᶜamel-i hayr-ı lāzımdan efdaldir. Ve dahi başka fevāidi vardır ki kārīnin kalbi hāb-ı gafletten uyandırıp īkāz eder ve kırāᵓette tefekkür etmeğe hemmini cemᶜ eder ve istimāᶜına dahi semᶜi masrūf olur ve refᶜ-i savtı ile uykusunu tard eder ve okumağa şevk ve neşātını artırıp ziyāde eder ve onunla keseli az olur ve cehriyle dīgerini dahi uykusundan uyandırılmasının nefᶜini recā eder ki o ādemin ihyāsına sebeb olur veyāhūd bir battāl ve gāfil onu görür de neşātına ve hizmet için husūl-i iştiyākına bir sebeb olur. İşte her ne vaktte ki bu niyyāttan ona bir şeyᵓ hāsıl olur, o hālde o kimseye cehr etmek daha ziyāde efdal olur ki bu niyyāt topu onda müctemiᶜ olduysa yaᶜnī eger bu niyyātın kāffesi cemᶜiyle cehr ettiyse ecri kat-ender-kat müttezāᶜaf ve müzdād olur, zīrā ki kesret-i niyyāt ile aᶜmāl-i ebrār nemā ve tezekkī bulur ve ecr ve sevābları dahi müttezāᶜaf olur, hattā ᶜamel-i vāhidde on niyet vākiᶜ olur ise o ᶜamelin ecri dahi on ecr olur.

[ولهذا نقول قراءة القرآن في المصاحف أفضل إذ يزيد في العمل النظر وتأمل المصحف وحمله فيزيد الأجر بسببه وقد قيل الختمة في المصحف بسبع لأن النظر في المصحف أيضًا عبادة وخرق عثمان رضي الله عنه مصحفين لكثرة قراءته منهما فكان كثير من الصحابة يقرؤون في المصاحف ويكرهون أن يخرج يوم ولم ينظروا في المصحف ودخل بعض فقهاء مصر على الشافعي رضي الله عنه في السحر وبين يديه مصحف فقال له الشافعي شغلكم الفكر عن القرآن إني لأصلي العتمة وأضع المصحف بين يدي فما أطبقه حتى أصبح]

Ve bunun için biz deriz ki mesāhifte Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şānın okuması ezberle okumasından efdaldir, zīrā ki ᶜamelde mushafa nazar ve teᵓemmülü daha ziyāde eder ve hamli dahi ᶜamelinde ziyāde olur ve bu sebeblerle ecri dahi ziyāde olur, hattā denilmiş ki: "Mushafta olan hatm yediyedir, çünkü mushafa bakmak dahi ᶜibādettir." ᶜOsmān ᶜaleyhi'r-rıdvān hazretlerinin yedinde iki mushaf eskimiş, çünkü onlardan okuması çok idi. Ve'l-hāsıl sahābeden çok zevāt var idi ki mushaflardan okurlardı ve bir gün üzerlerine mushafa bakmadan geçerse onu mekrūh görürlerdi, yaᶜnī mushafa bakmaktan üzerlerine bir günün hurūc ve mürūrunu mekrūh görürlerdi. Ve Mısır'ın baᶜzı fukahāsı seher vaktinde İmām Şāfiᶜī üzerine duhūl edip gördü ki önünde bir mushaf vardır. İmām Şāfiᶜī ona dedi ki: "Fıkhın mümāresesi sizi Kurᵓān'dan meşgūl etmiştir. Ben isem yatsı namāzı kılıp önümde mushafı vazᶜ edip açarım ve subh olmadıkça onu kapatmam." Yaᶜnī siz dahi böyle etmelisiniz, fıkh ile meşgūl olup mushaftan kırāᵓet-i Kurᵓān'ı terk etmeyiniz demektir, zīrā ki bu denli ifādeden onun garaz ve maksadı taᶜlīmdir, yoksa fahr ve mübāhāt değildir.

[العاشر تحسين القراءة وترتيلها بترديد الصوت مِنْ غَيْرِ تَمْطِيطٍ مُفْرِطٍ يُغَيِّرُ النَّظْمَ فَذَلِكَ سنة قال صلى الله عليه وسلم "زَيِّنُوا الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِكُمْ" وقال عليه السلام "مَا أَذِنَ اللهُ لِشَيْءٍ إِذْنَهُ لِحَسَنِ الصَّوْتِ بِالْقُرْآنِ" وقال صلى الله عليه وسلم "لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَتَغَنَّ بِالْقُرْآنِ" فَقِيلَ أراد بِهِ الِاسْتِغْنَاءُ وَقِيلَ أَرَادَ بِهِ التَّرَنُّمَ وَتَرْدِيدَ الْأَلْحَانِ بِهِ وَهُوَ أَقْرَبُ عِنْدَ أَهْلِ اللُّغَةِ]

Onuncu edeb ise o dahi tahsīn-i kırāᵓettir ki tertīl ve terdīd-i savt ile kırāᵓet etmektir, fakat nazmı tagyīr edecek temtīt-i müfrit ile savtını terdīd etmemek gerektir yaᶜnī kavāᶜid-i tecvīdin hāricinde kırāᵓeti vākiᶜ olmaya ki meddi haddinden ziyāde çekmeye ve harekātı dahi hurūfu tevlīd edecek rāddeye kadar uzatmaya ve hurūfu mahāricinden tagyīr etmeye ki temtīt-i müfrit buna denilir, zīrā ki tahsīn-i savt ile okumak sünnettir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "زَيِّنُوا الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِكُمْ"[126]

126 Ebū Dāvūd, Vitr, 15, no: 1458; İbn Māce, İkāmetu's-Salāt, 176, no: 1342; *Musnedu* Ahmed, 4/283, no: 18494; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/761, no: 2098.

diye fermān buyurmuştur, yaᶜnī "Asvātınızla Kurᵓān'ı tezyīn ediniz." Ve dahi "مَـا أَذِنَ اللهُ لِشَـيْءٍ إِذْنَـهُ لِحَسَـنِ الصَّـوْتِ بِالْقُـرْآنِ"[127] buyurmuştur, yaᶜnī "Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerinin Kurᵓān ile hüsn-i savta olan izni gibi hīç-bir şeye izn ve ruhsatı sezāvār olmamıştır." Ve āher bir hadīste dahi "لَيْـسَ مِنَّـا مَـنْ لَـمْ يَتَغَـنَّ بِالْقُـرْآنِ"[128] buyurulmuş yaᶜnī "Kurᵓān ile tegannī et-meyen kimse bizden değildir." Ve tegannīye iki maᶜnā verilmiştir ki birisi istignā ve dīgeri terennüm ve terdīd-i elhāndır ve ᶜinde ehli'l-lüga ikinci maᶜnāsı akrebdir, [84] yaᶜnī işbu lafz-ı tegannīden murād teren-nüm ve terdīd-i elhān olduğu daha ziyāde yakındır.

[وروي أن رسـول الله صلى الله عليه وسـلم كان ليلة ينتظر عائشـة رضـي الله عنها فأبطأت عليه فقال صلى الله عليه وسلم "مَا حَبَسَكِ قَالَتْ يَا رَسُولَ اللهِ كُنْتُ أَسْتَمِعُ قِرَاءَةَ رَجُلٍ مَا سَمِعْتُ أَحْسَنَ صَوْتًا مِنْهُ فَقَامَ صلى الله عليه وسلم حَتَّى اسْتَمَعَ إِلَيْهِ طَوِيلًا ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ صلى الله عليه وسلم هَذَا سَالِمٌ مَوْلَى أَبِي حُذَيْفَةَ اَلْحَمْدُ للهِ الَّذِي جَعَلَ فِي أُمَّتِي مِثْلَهُ"]

Ve dahi mervīdir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bir gecede Ümmü'l-müᵓminīn ᶜĀişetü's-Sıddīka ᶜaleyha'r-rıdvāna muntazır olup teşrīfini gözetirdi. Azacık gecikmiş ve gelince "مَـا حَبَسَـكِ" diye suᵓāl buyurdukta, yaᶜnī "Gelmekten seni menᶜ ve teᵓhīr eden ne idi?" diye istifsār buyuruldukta, "Bir ādemin kırāᵓetini istimāᶜ ederdim ki o āde-min savtından güzel bir savtı işitmemişim" diye haber vermekle ᶜaley-hi's-selām efendimiz der-ᶜakab kalkıp o ādemin savtı istimāᶜına ragbet etti ve haylice zamān onu istimāᶜ ettikten sonra ᶜavdet buyurup "O ādem Huzeyfe'nin mevlāsıdır" diye beyān ve "اَلْحَمْدُ للهِ الَّذِي جَعَلَ فِي أُمَّتِي مِثْلَهُ"[129] diye fermān buyurmuştur, yaᶜnī "Zāt-ı Zü'l-Celāl'e hamd olsun ki bu-nun mānendi bir ādem benim ümmetimde halk etti" diye izhār-ı mem-nūniyyet eyledi.

---

127 Müslim, Salātu'l-Musāfirīn, 232.

128 Buhārī, Tevhīd, 44, no: 7527; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 10/388, no: 21046; Ebū Avāne, *Musned*, 2/473, no: 3883.

129 İbn Māce, İkāmetu's-Salāt, 176, no: 1338; *Musnedu'l*-Bezzār, 18/215, no: 214.

[واستمع صلى الله عليه وسلم ذات ليلة إلى عبد الله بن مسعود ومعه أبو بكر وعمر رضي الله عنهما فوقفوا طويلًا ثم قال صلى الله عليه وسلم "مَنْ أَرَادَ أَنْ يَقْرَأَ الْقُرْآنَ غَضًّا طَرِيًّا كَمَا أُنْزِلَ فَلْيَقْرَأْهُ عَلَى قِرَاءَةِ ابْنِ أُمِّ عَبْدٍ" وقال صلى الله عليه وسلم لابن مسعود "اِقْرَأْ عَلَيَّ" فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ أَقْرَأُ عَلَيْكَ وَعَلَيْكَ أُنْزِلَ فَقَالَ صلى الله عليه وسلم "إِنِّي أُحِبُّ أَنْ أَسْمَعَهُ مِنْ غَيْرِي" فَكَانَ يَقْرَأُ وَعَيْنَا رَسُولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم تَفِيضَانِ" وَاسْتَمَعَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى قِرَاءَةِ أبي موسى فَقَالَ "لَقَدْ أُوتِيَ هَذَا مِنْ مَزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ فَبَلَغَ ذَلِكَ أَبَا مُوسَى فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ لَوْ عَلِمْتُ أَنَّكَ تَسْمَعُ لَحَبَّرْتُهُ لَكَ تَحْبِيرًا"]

Ve dahi bir gecede Ebū Bekr ve ᶜÖmer ᶜaleyhime'r-rıdvān ile berāber ᶜaleyhi's-selām efendimiz ᶜAbdullāh b. Mesᶜūd'un kırāᵓetine zamān-ı tavīlde istimāᶜ etmiş, "مَنْ أَرَادَ أَنْ يَقْرَأَ الْقُرْآنَ غَضًّا طَرِيًّا كَمَا أُنْزِلَ فَلْيَقْرَأْهُ عَلَى قِرَاءَةِ ابْنِ أُمِّ عَبْدٍ"[130] diye irāde ve fermān buyurmuş ki hulāsa-i meᵓāli: "Kim ki Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şānı nāzil olduğu gibi tāze ve tarī olarak okumasını isterse İbn Ümmü ᶜAbd'in kırāᵓeti gibi okusun" demektir. Ve dahi İbn Mesᶜūd'a "Benim üzerime kırāᵓet eyle" diye emr ve fermān etmiş ve İbn Mesᶜūd ᶜaleyhi'r-rıdvān: "Senin üzerine nāzil olduğu hālde ben senin üzerine okuyayım mı?" deyince o dahi "إِنِّي أُحِبُّ أَنْ أَسْمَعَهُ مِنْ غَيْرِي فَكَانَ يَقْرَأُ وَعَيْنَا رَسُولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم تَفِيضَانِ"[131] diye beyān buyurmuş, yaᶜnī "Ben dīgerimden işitmesini severim" diye cevāb buyurulmuş. Ve emrine imtisālen İbn Mesᶜūd onun üzerine kırāᵓet ederdi ve mübārek iki gözü göz yaşından dolardı. Ve Ebī Mūsā'nın kırāᵓetine dahi müstemiᶜ olmuş, "لَقَدْ أُوتِيَ هَذَا مِنْ مَزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ فَبَلَغَ ذَلِكَ أَبَا مُوسَى فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ لَوْ عَلِمْتُ أَنَّكَ تَسْمَعُ لَحَبَّرْتُهُ لَكَ تَحْبِيرًا"[132] diye tahsīn buyurmuş, yaᶜnī "Bu ādem[e] āl-i Dāvūd'un mezāmīrlerinden verilmiş" demektir.

---

130 İbn Māce, Mukaddime, 11, no: 138; *Musnedu* Ahmed, 1/7, no: 35; *Sahīhu* İbn Hibbān, 15/542, no: 7066; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 3/336, no: 3326; *Musnedu* Ebī Dāvūd et-Tayālisī, 1/261, no: 332.

131 Buhārī, Tefsīr (Nisā), 9, no: 4582; Müslim, Salātu'l-Musāfirīn, 247; *Musnedu* Ahmed, 1/374, no: 3550; İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/36, no: 110.

132 el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 3/18, no: 4708; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 4/183, no: 2366.

"Mezāmīr" lügatte düdükler maᶜnāsına gelmiştir ve burada mecāzen hüsn-i savttan kināye olarak istiᶜmāl buyurulmuş, zīrā ki Dāvūd ᶜaleyhi's-selām hüsn-i savtta mānendi olmamıştır ve hüsn-i savtı ile darb-ı mesel olunurdu ve āli dahi kezālik hasenü'l-asvāt olup onların savtlarıyla dahi mesel darb olunmuştur. Ve çün o keyfiyyet Hazret-i Ebī Mūsā'ya bālig oldu, o dahi: "Yā Resūlallāh, ben işittiğinizi bilmiş olaydım bezeletmek gibi onu bezetip tahsīn ve tezyīn eder idim" demiştir.

[ورأى هيثم القارىء رسول الله صلى الله عليه وسلم في المنام قال فقال لي "أَنْتَ الْهَيْثَمُ الَّذِي تُزَيِّنُ الْقُرْآنَ بِصَوْتِكَ" قلت نعم قال "جَزَاكَ اللهُ خَيْرًا"]

Ve Heysem el-Kārī ᶜaleyhi'r-rahme, Zāt-ı Risālet-penāhı ᶜālem-i rüᵓyāda görüp ᶜaleyhi's-selām efendimiz "أَنْتَ الْهَيْثَمُ الَّذِي تُزَيِّنُ الْقُرْآنَ بِصَوْتِكَ" diye hitāb buyurunca o dahi evet demiş. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "جَزَاكَ اللهُ خَيْرًا" diye ona duᶜā buyurmuş ki hulāsa-i mahsūlü: Hazret-i Risālet-penāhī "Savtınla Kurᵓān'ı tezyīn eden Heysem misin?" diye iltifāt buyurdukta, o dahi evet diye tasdīk edince, "Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri seni hayr ile mücāzāt etsin" diye hayrlı duᶜāᵓ buyurmuş ki bu sūretle olan suᵓāl ve duᶜāsı tezyīn-i Kurᵓān'a delīldir ki hüsn-i savt ile tezyīn ve tahsīni makbūl ve mahmūddur demek olur.

[وفي الخبر كان أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا اجتمعوا أمروا أحدهم أن يقرأ سورة من القرآن وقد كان عمر يقول لأبي موسى رضي الله عنهما ذكرنا ربنا فيقرأ عنده حتى يكاد وقت الصلاة أن يتوسط فيقال يا أمير المؤمنين الصلاة الصلاة فيقول أولسنا في صلاة إشارة إلى قوله عز وجل ﴿وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ﴾]

Ve dahi haberde vārid olmuş ki sahābe-i güzīn ᶜaleyhimü'r-rıdvān ecmaᶜīn bir araya gelip müctemiᶜ olsalardı Kurᵓān'dan üzerlerine bir sūrenin kırāᵓeti için cemāᶜatin birisine emr ederlerdi ve dahi ᶜÖmer, Ebī Mūsā'ya "Bizim rabbimizi bize tezkīr eyle" diye emr ederdi ve o dahi vakt-i namāzın yarısı yaklaşmağa dek okurdu. Ve cemāᶜatten "الصلاة الصلاة يا أمير المؤمنين" diye nidāᵓ gelince emīrü'l-müᵓminīn dahi: "Biz namāzda değil miyiz?" diye cevāb buyururdu ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'in

﴿وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ﴾[133] diye şeref-sādır olan emr ve fermānına işāret eylerdi ki Allāh'ın zikri her bir ʿibādetten büyük ve aʿzam olduğunu onlara ifāde ve irşād ederdi.

[وقال صلى الله عليه وسلم "مَنِ اسْتَمَعَ إِلَى آيَةٍ مِنْ كِتَابِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ كَانَتْ لَهُ نُورًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ" وفي الخبر "كُتِبَ لَهُ عَشْرُ حَسَنَاتٍ" ومهما عظم اجر الاستماع وكان التالي هو السبب فيه كان شريكه في الأجر إلا أن يكون قصده الرياء والتصنع] [٨٥]

Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنِ اسْتَمَعَ إِلَى آيَةٍ مِنْ كِتَابِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ كَانَتْ لَهُ نُورًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ"[134] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Kim ki Kitābullāh'tan bir āyete müstemiʿ olur ise yevm-i kıyāmette o āyet o kimseye nūr olur." Ve dīger bir hadīste "كُتِبَ لَهُ عَشْرُ حَسَنَاتٍ"[135] vārid olmuştur, yaʿnī "Ona on hasene yazılır." Yaʿnī kim ki Kitābullāh'tan bir āyetin kırāʾetini istimāʿ eder ise o ādeme on hasene ecr ve sevāb yazılır ve istimāʿın ecri ʿazīm oldukça ve onun müsebbibi kārī oldukça kārī dahi ecrde onun şerīki olur, yaʿnī sevāb-ı kırāʾetten başka sevāb-ı istimāʿda dahi sebeb olduğu haysiyyetle şerīk olur, meger ki kārī murādı riyā ve sümʿa ola, o vaktte ecr-i istimāʿda şirāketi olmaz.

el-Bābu's-Sālis Fī Aʿmāli'l-Bātını Fi't-Tilāveti ve Hiye ʿAşeretün

[الباب الثالث في أعمال الباطن في التلاوة وهي عشرة]

[فهم أصل الكلام ثم التعظيم ثم حضور القلب ثم التدبر ثم التفهم ثم التخلي عن موانع الفهم ثم التخصيص ثم التأثر ثم الترقي ثم التبري]

Ve kitāb-ı mezkūrun üçüncü bābı ise ki tilāvette olan aʿmāl-i bātıniyye beyānında idi, o dahi işte bu bābdır. Ve aʿmāl-i bātıniyye-i kırāʾet ise o dahi on ʿameldir ki asl-ı kelāmın fehmi sonra taʿzīmi sonra huzūr-ı

133 el-Ankebūt, 29/45.

134 *Musnedu* Ahmed, 2/341, no: 8494; *Şuʿabu'l-Īmān*, 3/370, no: 1828; *Musannefu* Abdirrezzāk, 3/373, no: 6013. Bazı farklılıklarla.

135 *Musnedu* Ahmed, 2/341, no: 8493; *Şuʿabu'l-Īmān*, 3/370, no: 1828; *Musannefu* Abdirrezzāk, 3/373, no: 6013. Bazı farklılıklarla.

kalb sonra tedebbür sonra tefehhüm sonra mevāniᶜ-i fehmden tahallī sonra tahsīs sonra teᵓessür sonra terakkī sonra teberrīdir, işte o on ᶜamelin mücmelen beyānı budur ve mufassalen beyānı ise:

[فالأول فَهْمُ عَظَمَةِ الْكَلَامِ وَعُلُوِّهِ وَفَضْلِ اللّٰهِ سُبْحَانَهُ وتعالى ولطفه بخلقه في نزوله عن عرش جلاله إلى درجة إفهام خلقه فلينظر كيف لطف بخلقه في إيصال معاني كلامه الذي هو صفة قديمة [قائمة] بذاته إلى أفهام خلقه وكيف تجلت لهم تلك الصفة في طي حروف وأصوات هي صفات البشر إذ يعجز البشر عن الوصول إلى فهم صفات الله عز وجل إلا بوسيلة صفات نفسه ولولا استتار كنه جلالة كلامه بكسوة الحروف لما ثبت لسماع الكلام عرش ولا ثري ولتلاشي ما بينهما من عظمة سلطانه وسبحات نوره]

Birincisi yaᶜnī asl-ı kelāmın fehmi ise kelāmın ᶜulüvv ve ᶜazametini bilmek ve ᶜarş-ı celālinden efhām-ı halka nüzūlünde Zāt-ı Zü'l-Celāl'in halkına olan lutf ve fazlını anlamaktır ki ādem baksın ki Zāt-ı kadīminde olan sıfat ki onun kelāmıdır, o kelāmın maᶜānīsini halkına īsālinde nice lutf etmiştir ve sıfāt-ı beşerden olan asvāt ve hurūfun tayyında o sıfat-ı celīle nice tecellī eylemiştir, zīrā ki nevᶜ-i beşer vesīle-i sıfāt-ı nefsī olmayınca sıfāt-ı celīle-i rabbāniyyenin fehmine vāsıl olmaktan ᶜāciz kalır, yaᶜnī beşer ancak kendi nefsinin sıfātı vesīleleriyle fehm-i sıfāt-ı Bārī'ye vāsıl olur. Ve dahi kisve-i hurūfta celālet-i kelāmının künhü müstetir olmasaydı kelāmının semāᶜına ne ᶜarş ve ne de serā dayanıp sebāt ederdi, yaᶜnī aslā ona bir nesne dayanmazdı ve onun sultānı ᶜazametinden ve nūru subhānından dahi ᶜarş ve serā beyninde olan mevcūd mütelāşī olup dağılırdı.

[ولولا تثبيت الله عز وجل لموسى عليه السلام لما أطاق لسماع كلامه كما لم يطق الجبل مبادي تجليه حيث صار دكًا ولا يمكن تفهيم عظمة الكلام إلا بأمثلة على حد فهم الخلق ولهذا عبر بعض العارفين عنه فقال إن كل حرف من كلام الله عز وجل في اللوح المحفوظ أعظم من جبل قاف وإن الملائكة عليهم السلام لو اجتمعت على الحرف الواحد أن يقلوه ما أطاقوه حتى يأتي إسرافيل عليه السلام وهو ملك اللوح فيرفعه فيقله بإذن الله عز وجل ورحمته لا بقوته وطاقته ولكن الله عز وجل طوقه ذلك واستعمله به]

Ve dahi Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerinin Mūsā ᶜaleyhi's-selāma tesbīti olmasaydı Mūsā ᶜaleyhi's-selām semāᶜ-ı kelāmına tākat ve kudreti olmazdı, nitekim mebādī-i tecellīsine dağın tākat ve kudreti olmayıp medkūk ve meshūk olup hākle yeksān oldu. Ve halkın fehmi haddine göre emsile olmayınca ᶜazamet-i kelāmın tefhīmi mümkin olmaz ve bunun için baᶜzu'l-ᶜārifīn ondan taᶜbīr edip dedi ki: "Levh-i mahfūzda Zāt-ı Zü'l-Celāl'in kelāmından her bir harf cebel-i Kāf'tan aᶜzamdır, yaᶜnī bir harfi Kāf dağından daha ziyāde büyüktür; harf-i vāhidi üzerine kāffe-i melāike-i ᶜizām ᶜaleyhimü's-selām müctemiᶜ olurlarsa İsrāfīl ᶜaleyhi's-selām gelmeyince onun nakline tākat getiremezler, lākin İsrāfīl ᶜaleyhi's-selām levhin meleki olup Zāt-ı Zü'l-Celāl'in izn ve rahmeti ile onu nakl eder, değil ki onun kuvvet ve tākati ile götürür, zīrā ki Zāt-ı Zü'l-Celāl bununla onu mutavvak edip onunla onu müstaᶜmel etmiştir."

[ولقد تأنق بعض الحكماء في التعبير عن وجه اللطف في إيصال معاني الكلام مع علو درجته إلى فهم الإنسان وتثبيته مع قصور رتبته وضرب له مثلًا لم يقصر فيه وذلك أنه دعي بعض الملوك حكيم إلى شريعة الأنبياء عليهم السلام فسأله الملك عن أمور فأجاب بما لا يحتمله فهمه فقال الملك أرأيت ما تأتي به الأنبياء إذا ادعت أنه ليس بكلام الناس وأنه كلام الله عز وجل فيكف يطيق الناس حمله فقال الحكيم إنا رأينا الناس لما أرادوا أن يفهموا بعض الدواب والطير ما يريدون من تقديمها وتأخيرها وإقبالها وإدبارها ورأوا الدواب يقصر تمييزها عن فهم كلامهم الصادر عن أنوار عقولهم مع حسنه وتزيينه وبديع نظمه فنزلوا إلى درجة تمييز البهائم وأوصلوا مقاصدهم إلى بواطن البهائم بأصوات يضعونها لائقة بهم من النقر والصفير والأصوات القريبة من أصواتها لكي يطيقوا حملها]

Ve dahi baᶜzu'l-hukemāʾ vech-i lütfundan taᶜbīrde ᶜulüvv-i derecesiyle maᶜānī-i kelāmı fehm-i insāna kusūr rütbesiyle maᶜan īsāl ve tesbītine teʾennuk edip ona bir mesel darb etti, doğrusu onda taksīr etmemiştir. O mesel ise baᶜzu[86]'l-mülūkü hakīmin birisi şerīᶜat-i enbiyāya daᶜvet edip melik dahi o hakīmden baᶜzı umūr üzerine suʾāl etti. Hakīm onun fehmi ona muhtemih olmayan kelām ile cevāb verince, melik dedi ki: "Onunla enbiyā-i ᶜizām geldikleri kelāmı daᶜvā etseler ki bu söz nāsın sözü olmayıp Zāt-ı Zü'l-Celāl'in kelāmıdır, nās nice hamline tākat ge-

tirirler, sen bunu nice görürsün?" Hakīm onun cevābında dedi ki: "Biz görürüz ki nās baᶜzı hayvānāt ve tuyūru takdīm ve teʾhīr ve ikbāl ve idbārlarını murād edip onlara bir takım kelimātın tefhīmini ārzū ederlerse ve o hayvānātın fehmleri dahi hüsn ve tezyīn ve bedīᶜ-i nazm ile nūr-ı ᶜakldan sādır olacak ᶜibārātın maᶜānīsi temyīz ve fehmine kāsır görürlerse onlar temyīz-i behāyim derecesine nāzil olur da behāyime lāyık ve savtlarına mütekārib nakr ve safīr gibi bir asvātın vazᶜıyla mekāsıdlarını bevātın-ı behāyime īsāl ederler, tā kim hamline tākat getireler."

[وكذلك الناس يعجزون عن حمل كلام الله عز وجل بكنهه وكمال صفاته فصاروا بما تراجعوا بينهم من الأصوات التي سمعوا بها الحكمة كصوت النقر والصفير الذي سمعت به الدواب من الناس ولم يمنع ذلك معاني الحكمة المخبوءة في تلك الصفات من أن شرف الكلام أي الأصوات لشرفها وعظم لتعظيمها فكان الصوت للحكمة جسدًا ومسكنًا والحكمة للصوت نفسًا وروحًا فكما أن أجساد البشر تكرم وتعز لمكان الروح فكذلك أصوات الكلام تشرف للحكمة التي فيها والكلام على المنزلة رفيع الدرجة قاهر السلطان نافذ الحكم في الحق والباطل وهو القاضي العدل والشاهد المرتضى يأمر وينهى]

Ve buna kıyāsen künh ve kemāl sıfātıyla kelām-ı Bārī'nin hamline nās dahi tākat getiremeyip ᶜāciz ve kāsır olmaları haysiyyetle onlar dahi behāyim nāstan nakr ve safīr asvātıyla nāsın agrāz-ı maksūdeleri beynlerinde fehm edegeldikleri gibi nās dahi mā-beynlerinde onunla hikmeti istimāᶜ ettikleri asvāttan böyle bir mürācaᶜatta oldular ve o sıfātta saklı ve mahbū olan hikmetin maᶜānīsine dahi o mertebede olan asvāt māniᶜa olmadı, çünkü asvātın şeref ve mecdi hikmetin şerefiyledir ki hikmetin ᶜazamesi için kelām dahi ᶜazīm oldu. İşte bu sūretle savt hikmete cesed ve mesken oldu ve hikmet dahi savta nefes ve rūh oldu. Ve ecsād-ı beşeriyye mekān-ı rūh oldukları haysiyyetle nice ᶜazīz ve mükerrem olduysa asvāt-ı kelām dahi kezālik hikmete mekān ve mahal bulunduğu haysiyyetle hikmetin şerefiyle mükerrem ve mümecced yaᶜnī kelām hāne-i hikmet olduğundan onun derecesi yüksek ve refīᶜ ve menzilesi bālā ve ᶜālīdir ki sultānı kāhir ve hükmü nāfizdir, hakk ve bātılda fermān-rāndır, kādī-i ᶜādil ve şāhid-i murtezā odur, emr ve nehy eyler.

[ولا طاقة للباطل أن يقوم قدام كلام الحكمة كما لا يستطيع الظل أن يقوم قدام شعاع الشمس ولا طاقة للبشر أن ينفذوا غور الحكمة كما لا طاقة لهم أن ينفذوا بأبصارهم ضوء عين الشمس ولكنهم ينالون من ضوء عين الشمس ما تحيا به أبصارهم ويستدلون به على حوائجهم فقط فالكلام كالملك المحجوب الغائب وجهه النافذ أمره وكالشمس الغزيرة الظاهرة مكنون عنصرها وكالنجوم الزاهرة التي قد يهتدى بها من لا يقف على سيرها فهو مفتاح الخزائن النفيسة وشراب الحياة الذي من شرب منه لم يمت ودواء الأسقام الذي من سقي منه لم يسقم فهذا الذي ذكره الحكيم نبذة من تفهيم معنى الكلام والزيادة عليه لا تليق بعلم المعاملة فينبغي أن يقتصر عليه]

Ve şuᶜāᶜ-ı şemsin önünde gölgelik duramadığı gibi kelām-ı hikmetin önünde dahi bātıl kıyām edemez ki hikmetin önünde durmağa bātılın tākat ve kudreti yoktur. Ve nevᶜ-i beşer hikmetin gavrına yaᶜnī kaᶜr ve müntehāsına geçip dalmağa tākat ve kudretleri yoktur, nitekim ᶜayn-ı şemsin davᵓına ebsārları nüfūz etmeğe muktedir olamazlar ki nefāza tākat ve kudretleri yoktur, kezālik ᶜukūl-ı beşeriyye hikmetin gavrına varmağa tākat ve makderetleri yoktur velākin güneşin ışığından onunla ebsārları hayāt bulacağı māddeyi nāil olurlar ve havāyicleri üzerine onunla istidlāl bulurlar. Kaldı ki fi'l-misāl kelām melik-i mahcūb gibidir, yüzü görünmez ve hükmü nāfiz olur ve dahi ᶜunsuru meknūn olan kurs-ı hurşīd ᶜazīz-i zāhir gibidir ve siperleri görünmeyip onunla hidāyet hāsıl olan nücūm gibidir. Hāsıl-ı kelām hazāin-i nefīsenin anahtarıdır ve ondan içmeyen vefāt eder bir hayātın şarābıdır ve eskāmın devāᵓ ve dermānıdır ki ondan içen hīçbir sekāmet ve hastalığa uğramaz. Hakīm-i mezkūr kelāmın maᶜnāsından zikr ettiği işte budur ve bunun üzerine ziyāde etmek ᶜilm-i muᶜāmeleye yakışmaz. Gerektir ki bu mikdār üzerine ihtisār ve iktisār oluna.

[الثاني التعظيم للمتكلم فالقارئ عند البداية بتلاوة القرآن ينبغي أن يحضر في قلبه عظمة المتكلم ويعلم أن ما يقرؤه ليس من كلام البشر وأن في تلاوة كلام الله عز وجل غاية الخطر فإنه تعالى قال ﴿لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ﴾ وكما أن ظاهر جلد المصحف وورقه محروس عن ظاهر بشرة اللامس إلا إذا كان متطهرًا فباطن معناه أيضًا بحكم عزه وجلاله محجوب عن باطن القلب إلا إذا كان متطهرًا عن كل رجس

ومستنيرًا بنور التعظيم والتوقير وكما لا يصلح لمس جلد المصحف كل يد فلا يصلح لتلاوة حروفه كل لسان ولا لنيل معانيه كل قلب]

Ve ikinci maʿnā ise mütekellimin taʿzīmidir ki tilāvet-i Kurʾān'ın bidāyetinde kārīye lāzımdır ki mütekellimin ʿazametini kalbinde hāzır ede ve bile ki onu kırāʾet ettiği kelām beşerin kelāmı değildir, ancak Zāt-ı Zü'l-Celāl'in kelām-ı celīlidir. Ve Kelāmullāh'ın kırāʾetinde gāye-i hatar vardır, zīrā ki tebāreke ve taʿālā ﴿لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ﴾[136] buyurmuştur, yaʿnī "Pāk olanlardan gayrı onu bir kimse mess etmez" demektir. Ve nice beşere-i lāmis-i gayr-ı mütetahhirden onun mushafının cildi ve evrākı mahrūs ise yaʿnī ābdesti ve tahāreti olmayan ādemin beşeresi ona değmekten mushafın cild ve evrāk-ı zāhiriyyesi nice masūn ve mahfūzdur, onun maʿānīsi dahi onun ʿizz ve celāli hükmü ile nā-pāk olan kalbden mahcūbdur ki her bir rics ve habesten pāk ve mütetahhir olmayan ve nūr-ı tevkīr ü taʿzīm ile müstenīr olmayan kalb dahi ona mahal olamaz, onlardan saklanır ve mahfūzdur. Ve cild-i mushafın messine her bir el lāyık olmadığı gibi onun tilāvet-i harfine dahi [87] her bir lisān sālih olmaz ve maʿānīsi neyline dahi her bir kalb lāyık olmaz.

[ولمثل هذا التعظيم كان عكرمة بن أبي جهل إذا نشر المصحف غشي عليه ويقول هو كلام ربي هو كلام ربي فتعظيم الكلام تعظيم المتكلم ولن تحضره عظمة المتكلم ما لم يتفكر في صفاته وجلاله وأفعاله فإذا حضر بباله العرش والكرسي والسموات والأرض وما بينهما من الجن والإنس والدواب والأشجار وعلم أن الخالق لجميعها والقادر عليها والرازق لها واحد وأن الكل في قبضة قدرته مترددون بين فضله ورحمته وبين نقمته وسطوته إن أنعم فبفضله وإن عاقب فبعدله وأنه الذي يقول هؤلاء إلى الجنة ولا أبالي وهؤلاء إلى النار ولا أبالي وهذا غاية العظمة والتعالي فبالتفكر في أمثال هذا يحضر تعظيم المتكلم ثم تعظيم الكلام]

Ve bu gibi taʿzīm için ʿİkrime b. Ebī Cehl mushafı açıp küşād ettiği anda "Bu benim rabbimin kelāmıdır, bu benim rabbimin kelāmıdır!" diyerek yüreği bayılırdı. Ve maʿlūmdur ki taʿzīm-i kelām mütekellimin taʿzīmidir ve mütekellimin sıfāt ve celāl ve efʿāline tefekkür etmedik-

136 el-Vākıʿa, 56/79.

çe mütekellimin ʿazameti kārīye hāzır olamaz. Ve çün ʿazamet-i ʿarş u kürsī ve semāvāt ve arazīn ve aralarında olan cinn ve ins ve devābb ve eşcārı tezekkür edip yādına gelir ve bunların kāffelerinde hālıkı olduğu ve üzerlerine kādir olup rāzık-ı vāhidi idüğü ve cümleleri fazl ve rahmet ve nıkmet ve sakmet aralarında mütereddid olarak mecmūʿu yed-i kudretlerinin kabzasında bulunduklarını bilir ve onlara inʿām ettiği hālde onun fazlıyla ikrām eder ve muʿākabe eylerse onun ʿadliyle muʿākabe eder bir hudāvend bulunduğunu der-hātır eylerse ve hem dahi yevm-i kıyāmette bunları cennete ve bunları cehenneme ben bu bābda bir mübālāt etmem diyen hākim-i fermān-rān ancak kendisi idüğünü iʿtikād ve cezm eylerse elbette o vaktte onun ʿazameti kalbinde hāzır olur ve bu sūretle anlaması dahi huzūruna kāfīdir ki gāyet-i ʿazamet ü teʿālī budur. Ve'l-hāsıl bu gibi ahvāl ve emsāle tefekkür etmekle mütekellimin taʿzīmi hāzır olur, sonra kelāmın taʿzīmi dahi hāsıl olur.

[الثالث حضور القلب وترك حديث النفس قيل في تفسير ﴿يَا يَحْيَى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ﴾ أي بجد واجتهاد وأخذه بالجد أن يكون متجردًا له عند قراءته منصرف الهمة إليه عن غيره]

Ve üçüncü ʿamel huzūr-ı kalb ve hadīs-i nefsin terkidir, zīrā ﴿يَا يَحْيَى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ﴾[137] āyet-i kerīmesi tefsīrinde denilmiş ki: "Ey Yahyā, sen kitābı cidd ve ictihād ile al" demektir. Ve cidd ile alması ʿinde'l-kırāʾet hadīs-i nefsten mütecerrid olmasıdır ki cemīʿ-i himmeti kitāba munsarıf olup dīgeriyle onun hātır ve fikri müştagil olmaya.

[وقيل لبعضهم إذا قرأت القرآن تحدث نفسك بشيء فقال أو شيء أحب إلي من القران حتى أحدث به نفسي وكان بعض السلف إذا قرأ آية لَمْ يَكُنْ قَلْبُهُ فِيهَا أَعَادَهَا ثَانِيَةً]

Ve selef-i sālihīnin baʿzısına denilmiş ki: "Sen Kurʾān'ı tilāvet ederken bir şeyʾ ile nefsini tahdīs eder misin?" O dahi demiş ki: "Bana Kurʾān'dan ziyāde sevgili bir şey var mıdır ki ben onunla nefsimi tahdīs edeyim?" Ve mervīdir ki baʿzu's-selef Kurʾān okurken eger bir āye-

137 Meryem, 19/12.

ti okur da kalbi onda bulunmazsa onu bir dahi okur iʿādet ederdi ki huzūr-ı kalb olmaksızın bir āyet okumazdı.

[تتولد عما قبلها من التعظيم فإن المعظم للكلام الذي يتلوه يستبشر به ويستأنس ولا يغفل عنه ففي القرآن ما يستأنس به القلب إن كان التالي أهلا له فكيف يطلب الأنس بالفكر في غيره وهو في متنزه ومتفرج والذي يتفرج في المتنزهات لا يتفكر في غيرها فقد قيل إن في القرآن ميادين وبساتين ومقاصير وعرائس وديابيج ورياضًا وخانات فالميمات ميادين القرآن والراءات بساتين القرآن والحاءات مقاصيره والمسبحات عرائس القرآن والحاميمات ديابيج القرآن والمفصل رياضه والخانات ما سوى ذلك فإذا دخل القارىء الميادين وقطف من البساتين ودخل المقاصير وشهد العرائس ولبس الديابيج وتنزه في الرياض وسكن غرف الخانات استغرقه ذلك وشغله عما سواه فلم يعزب قلبه ولم يتفرق فكره]

Ve bu sıfat ise zikri mesbūk olan taʿzīmden mütevellid olur, yaʿnī huzūr-ı kalb ile hadīs-i nefsten tecerrüdü ancak taʿzīm-i kelāmdan hāsıl olur, zīrā ki kelāmın muʿazzimi tilāvet ettiği āyāt ile müstebşir olup onunla istīnās eder, ondan gāfil olmaz, çünkü Kurʾān'da onunla istīnās-ı kalb hāsıl olacak maʿānī vardır, eger tālī ona ehl olursa ve öyle olunca dīgerine tefekkürle ünsü nice taleb eder, yaʿnī mütenezzeh ve seyrāngāhta olan ādem nice āher bir şey ile tefekkür edip istīnāsı arar, zīrā müsellemdir ki mütenezzehātı seyr eden kimse dīgerine mütefekkir olmaz. Hattā denilmiş ki Kurʾān'da meydānlar ve bāgçeler ve makāsīr ve ʿarāyis ve dībāclar ve riyāz ve hānāt vardır; meydānları mīm'lerdir ve bāgçeleri rā'lardır ve makāsīri hā'lardır ve ʿarāyisi müsebbihāttır ve dībācātı hā-mīm'lerdir ve riyāzı mufassaldır ve kusūru hānāttır. Kaldı ki bu sūrette kārī olan kimse eger meydānlara girip bāgçelerden semereyi iktitāf eder ve makāsire girip ʿarāyisi görürse ve dībācları sevip riyāz ile tenezzüh edip hānātın gurfetine sākin olursa lā-mahālete bu ahvāl onu müstagrak edip dīgerine iltifāt etmekten onu meşgūl eder ve o vaktte kalbi gāib olmaz ve onun fikri dahi müteferrik olmaz.

[الرابع التدبر وهو وراء حضور القلب فإنه قد لا يتفكر في غير القرآن ولكنه يقتصر على سماع القرآن من نفسه وهو لا يتدبره والمقصود من القراءة التدبر ولذلك سن فيه الترتيل لأن [٨٨] الترتيل في الظاهر ليتمكن من التدبر بالباطن قال

علي رضي الله عنه لا خير في عبادة لا فقه فيها ولا في قراءة لا تدبر فيها وإذا لم يتمكن من التدبر إلا بترديد فليردد إلا أن يكون خلف إمام فإنه لو بقي في تدبر آية وقد اشتغل الإمام بآية أخرى كان مسيئا مثل من يشتغل بالتعجب من كلمة واحدة ممن يناجيه عن فهم بقية كلامه]

Ve dördüncü ᶜamel tedebbür etmektir. Tedebbür ise huzūr-ı kalbden sonradır, zīrā olur ki Kurᵓān’dan gayrı bir nesneye tefekkür etmez velākin nefsinden semāᶜ-ı Kurᵓān üzerine iktisār eder de onu tedebbür etmez. Ve Kurᵓān’dan maksūd ancak tedebbürdür, hattā onun için kırāᵓette tertīl mesnūn olmuştur, çünkü zāhirde olacak tertīl ile bātında olacak tedebbüre müknet ve kudret hāsıl olur, zīrā ki zāhirde tertīl olmayınca bātında tedebbüre imkān olmaz. Ve Hazret-i ᶜAlī b. Ebī Tālib ᶜaleyhi’r-rıdvān demiş ki: “İçinde fehm ve tefakkuh olmayan ᶜibādette hayr yoktur ve içinde tedebbür olmayan kırāᵓette dahi hayr yoktur.” Ve eger terdīd etmeksizin tedebbürden mütemekkin olmazsa terdīd etsin, meger ki imāma uymuş ve imāmın ardında namāz kılmakta ola ki o hālde terdīd etmez, zīrā ki kendisi o āyeti terdīd edecek olsa imāmı āher bir āyete iştigāl eder de o āyeti istimāᶜ etmemiş olur ve bu hālet ile günāhkār olmuş olur. Nitekim bir kimse münācāt ettiği ādemin bir sözüne taᶜaccüb etmekle kusūr sözünün fehminden mahrūm kalır ve bu sūrette olan ᶜadem-i fehm o kimseye taksīr ve sū-i edeb sayılır. İşte imām ardında olup bir āyetin tedebbür ve terdīdiyle dīger āyetin istimāᶜ ve fehminden meşgūl olan kimsenin hāli dahi böyledir.

[وكذلك إن كان في تسبيح الركوع وهو متفكر في آية قرأها إمامه فهذا وسواس فقد روي عن عامر بن عبد قيس أنه قال الوسواس يعتريني في الصلاة فقيل في أمر الدنيا فقال لأن تختلف في الأسنة أحب إلي من ذلك ولكن يشتغل قلبي بموقفي بين يدي ربي عز وجل وأني كيف انصرف فعد ذلك وسواسًا وهو كذلك فإنه يشغله عن فهم ما هو فيه والشيطان لا يقدر على مثله إلا بأن يشغله بمهم ديني ولكن يمنعه به عن الأفضل ولما ذكر ذلك للحسن قال إن كنتم صادقين عنه فما اصطنع الله ذلك عندنا]

Ve tesbīh-i rükūᶜda olsa dahi hāli böylecedir, yaᶜnī imāmı kıyāmında kırāᵓet ettiği āyetin tedebbür ve terdīdiyle tesbīhāt-ı rükūᶜun maᶜānīsini

fehm etmekten meşgūl olursa kezālik müsīᵓ ve āsim olmuş olur, zīrā ki bu vesvese-i şeytānīdir. ᶜĀmir b. ᶜAbdikays üzerine mervī olmuş ki mezkūr ᶜĀmir demiş ki: "Ben namāzda iken bana vesvese ᶜārī ve muᶜteriz olur." Ona denilmiş ki: "Emr-i dünyāda mı?" O dahi demiş ki: "Bana mızrakların ihtilāfı yaᶜnī cesedime aᶜdāᵓ tarafından rimāhın gelip gitmesi namāzda iken umūr-ı dünyāviyyede iştigāl etmekten daha ziyāde sevgilidir, ancak benim vesvese dediğim odur ki kendi kalbim Zāt-ı Zü'l-Celāl'in huzūr-ı müteᶜālīsinde olan mevkifimle meşgūl olur ki nice o mevkiften munsarıf olayım diyerek vesvese ediyorum." İşte bunu vesvese ᶜadd etmiştir. Ve fi'l-hakīka vesvesedir ki onun meşgūlü bulunduğu ᶜibādetin fehminden fikrini meşgūl eder. Ve şeytān-ı laᶜīn ise bu mislli ādemleri mühimm-i dīnīden başka dīger bir nesne ile işgāl etmeğe muktedir olmaz, ancak onları böyle bir emr-i dīnī ile meşgūl edebilir ki onu efdal-i ᶜibādetten mā-dūnu olan ᶜibādet ile meşgūl eyler. Ve çün bu kıssa Hasen-i Basrī'ye zikr olundu, demiş ki: "Eger siz ondan sādık iseniz Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri onu bizim yanımızda yapmazdı." Yaᶜnī bu hāl başımıza gelmezdi ki Hakk taᶜālā bizi ondan saklayıp mahfūz ederdi. Bu kelāmdan anlaşılır ki muhabbette sādık olan evliyā-yı ᶜizāma namāzda iken öyle bir vesvese-i şeytānī olamaz.

[ويروى أنه صلى الله عليه وسلم قرأ بسم الله الرحمن الرحيم فرددها عشرين مرة وإنما رددها صلى الله عليه وسلم لتدبره في معانيها وعن أبي ذر قال قام رسول الله صلى الله عليه وسلم بنا ليلة فقام بآية يرددها وهي ﴿إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ الآية وقام تميم الداري ليلة بهذه الآية ﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ﴾ الآية وقام سعيد بن جبير ليلة يردد هذه الآية ﴿وَامْتَازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ﴾]

Ve dahi rivāyet olunur ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz yirmi kerre besmele-i şerīfeyi terdīd ve tekrār etmiştir. Onun terdīdi ancak maᶜānīsinin tedebbürü içindir. Ve dahi Ebī Zerr üzerine mervī olmuş ki Ebū Zerr ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki: "Bir geceyi ᶜaleyhi's-selām efendimizle kıyām edip onu ihyā ettiğimizde ᶜaleyhi's-selām efendimiz ancak bir āyetin kırāᵓet ve tereddüdüyle o geceyi ihyā etti" ki başka bir āyet okumamıştır. Ve terdīd ve tekrār edip okuduğu āyet ise ﴿إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ

﴿عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾[138] nass-ı celīl ve āyet-i kerīmesi idi. Ve Temīm ed-Dārī ᶜaleyhi'r-rahme bir geceyi ﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ﴾[139] āyet-i kerīmesinin kırāᵓet ve tekrār ve terdīdiyle kıyām ve ihyāᵓ etti. Ve Saᶜīd b. Cubeyr ᶜaleyhi'r-rıdvān dahi bir gecede ﴿وَامْتَازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ﴾[140] āyet-i kerīmesinin tilāvet ve terdīdiyle kıyām etmiştir.

[وقال بعضهم إني لأفتتح السورة فيوقفني بعض ما أشهد فيها عن الفراغ منها حتى يطلع الفجر وكان بعضهم يقول آية لا أتفهمها ولا يكون قلبي فيها لا أعد لها ثوابًا وحكي عن أبي سليمان الداراني أنه قال إني لأتلو الآية فأقيم فيها أربع ليال أو خمس ليال ولولا أني أقطع الفكر فيها ما جاوزتها إلى غيرها]

Ve dahi baᶜzu's-selefü's-sālih demiş ki: "Ben āyet-i kerīmeyi iftitāh ederim ve onda görüp müşāhede ettiğim maᶜānī fecrin tulūᶜuna kadar o āyetin ferāgından menᶜ eder." Yaᶜnī yalnız o iftitāh ettiğim āyet ile gecem geçip dīgerini okuyamam. Ve dahi baᶜzıları demiş ki: "Ben onu fehm edemediğim ve okurken onda gönlüm bulunmayan āyetin kırāᵓetine bir ecr ve sevāb ᶜadd edemem." Ve dahi Ebī Süleymān ed-Dārānī üzerine mervī ve mahkīdir ki Ebū Süleymān demiş ki: "Ben bir āyeti tilāvet ederim ve o āyetin [89] tedebbüründe dört gece veyāhūd beş gece kalırım ve tefekkürü ondan kesmemiş olsam dīgerine tecāvüz edemem."

[وعن بعض السلف أنه بقي في سورة هود ستة أشهر يكررها ولا يفرغ من التدبر فيها وقال بعض العارفين لي في كل جمعة ختمة وفي كل شهر ختمة وفي كل سنة ختمة ولي ختمه منذ ثلاثين سنة ما فرغت منها بعد وذلك بحسب درجات تدبره وتفتيشه وكان هذا أيضًا يقول أقمت نفسي مقام الأجراء فأنا أعمل مياومة ومجامعة ومشاهرة ومسانهة]

Ve dahi baᶜzu's-selef üzerine mervī olmuş ki sūre-i Hūd'un tedebbüründe altı māh kalmıştır ki hemīşe onu tekrār eder de tedebbüründen

138 el-Māide, 5/118.

139 el-Cāsiye, 45/21.

140 Yāsīn, 36/59.

fārig olamaz. Ve dahi baᶜzu'l-ᶜārifīn demiş ki: "Benim her bir cumᶜada bir hatmem var ve her bir ayda bir hatmem var ve her bir senede bir hatmem var ve otuz seneden beri dahi bir hatmem var ki henüz ondan fārig olamamışım." Ve bu keyfiyyet ise derecāt-ı tedebbür ü teftīşi hasebiyle cārīdir. Ve yine bu ādem demiş ki: "Ben kendimi icrāʾ makāmında ikāme etmişim ki günlük ve haftalık ve aylık ve yıllık ile ᶜamel ederim." Yaᶜnī ben kendi nefsimi hizmet-i Mevlā'da günlüklü ve haftalıklı ve aylıklı ve yıllıklı hizmetkār etmişim demektir.

[الخامس التفهم وهو أن يستوضح من كل آية ما يليق بها إذ القرآن يشتمل على ذكر صفات الله عز وجل وذكر أفعاله وذكر أحوال الأنبياء عليهم السلام وذكر أحوال المكذبين لهم وأنهم كيف أهلكوا وذكر أوامره وزواجره وذكر الجنة والنار]

Ve beşinci maᶜnā tefehhümdür ki her bir āyete lāyık olan maᶜnāyı istīzāh ede, zīrā ki Kurʾān, Zāt-ı Zü'l-Celāl'in sıfāt ve efᶜāline ve ahvāl-i enbiyāya ve enbiyāyı tekzīb edenlerin ahvāline ve keyfiyyet-i ihlākleri-ne ve evāmir ve zevācirin zikrlerine şāmildir.

[أَمَّا صِفَاتُ اللهِ عز وجل فكقوله تعالى ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ وَكَقَوْلِهِ تَعَالَى ﴿الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ﴾ فَلْيَتَأَمَّلْ مَعَانِيَ هَذِهِ الْأَسْمَاءِ وَالصِّفَاتِ لِيَنْكَشِفَ لَهُ أسرارها فتحتها معان مدفونة لا تنكشف إلا للموفقين]

Sıfāt-ı Bārī ise ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾[141] buyurduğu ve dahi ﴿الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ﴾[142] buyurduğu gibidir ki bu esmāʾ ve sıfātın maᶜānīsinde teʾemmül eyleye, tā ki ona esrārı münkeşif ola, zīrā ki onun altında maᶜānī-i medfūne vardır ki zümre-i muvaffakīnin gayrısına münkeşife olmaz, ancak muvaffak olanlara o esrār-ı mahfiyye zāhir ve münkeşif olur. Musannif-i merhūm işbu emsālde iki āyeti īrād etmiştir ki birisi sıfāt ve birisi esmādadır ki sıfāttaki āyet ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾[143] āyetidir ki hulāsa-i meʾāl-i celīli: "Onun misli gibi bir şeyʾ yoktur ve Semīᶜ yaᶜnī işitici ve

141 eş-Şūrā, 42/11.

142 el-Haşr, 59/23.

143 eş-Şūrā, 42/11.

Basīr yaᶜnī görücü odur." Ve esmādaki āyet ﴿الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ﴾[144] āyetidir. Bu āyet esāmī-i hüsnādan birkaç ism-i şerīfe şāmildir ve maᶜānī-i esmāᵓ zāhir olup tercemeye ihtiyāc yoktur.

[وإليه أشار علي رضي الله عنه بقوله ما أسر إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شيئًا كتمه عن الناس إلا أن يؤتى الله عز وجل عبدًا فهمًا في كتابه فليكن حريصًا على طلب ذلك الفهم]

Ve ona yaᶜnī o fehme Hazret-i ᶜAlī radıyallāhu ᶜanh işāret edip buyurdu ki: "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bir şey ki onu nāstan ketm etmiştir, bana dahi onu gizli ve saklı söylememiştir, meger ki Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri kendi kitābında bir kuluna bir fehm vere, ādem o fehme harīs ola."

[وقال ابن مسعود رضي الله عنه من أراد علم الأولين والآخرين فليثور القرآن وأعظم علوم القرآن تحت أسماء الله عز وجل وصفاته إذ لم يدرك أكثر الخلق منها إلا أمورًا لائقة بأفهامهم ولم يعثروا على أغوارها]

Ve dahi İbn Mesᶜūd ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki: "Kim ki ᶜilm-i evvelīn ü āhirīni isterse Kurᵓān'ı istizhār etsin ve Kurᵓān'ın aᶜzam-ı ᶜulūmu sıfāt ve esmā-i celīle altındadır, Çünkü ekser-i halk onlardan efhāmına lāyık olan umūrun mā-ᶜadāsına idrāk edememişler." Yaᶜnī ancak efhāmına lāyık olan umūru anlamışlar ki kaᶜr ve agvārına varamamışlar demektir.

[وأما أفعاله تعالى فكذكره خلق السموات وَالْأَرْضِ وَغَيْرِهَا فَلْيَفْهَمِ التَّالِي مِنْهَا صِفَاتِ اللَّهِ عز وجل وجلاله إذا الْفِعْلُ يَدُلُّ عَلَى الْفَاعِلِ فَتَدُلُّ عَظَمَتُهُ عَلَى عظمته فينبغي أن يشهد في العقل الْفَاعِلَ دُونَ الْفِعْلِ فَمَنْ عَرَفَ الْحَقَّ رَآهُ في كل شيء إذ كل شيء فهو منه وإليه وبه وله فهو الكل على التحقيق ومن لا يراه في كل ما يراه فكأنه ما عرفه ومن عرفه عرف أن كل شيء ما خلا الله باطل وأن كل شيء هالك إلا وجهه لا أنه سيبطل في ثاني الحال بل هو الآن باطل إن اعتبر ذاته من حيث هو إلا أن يعتبر وجوده من حيث إنه موجود بالله عز وجل وبقدرته فيكون له بطريق التبعية ثبات وبطريق الاستقلال بطلان محض]

144 el-Haşr, 59/23.

Ve efᶜāli ise yaᶜnī Zāt-ı Zü'l-Celāl'in efᶜāli ise o dahi halk-ı semāvāt u arz ve sāirenin zikri gibidir ki onlardan merd-i kārī sıfāt-ı Hazret-i Bārī fehm ede, zīrā ki fiᶜl fāᶜiline delālet eder ve ᶜazameti ᶜazametine delālet eyler, yaᶜnī ᶜazamet-i fiᶜl ᶜazamet-i fāᶜile delīl olur. Gerektir ki fiᶜlde fāᶜili göre, yalnız fiᶜli görmeye, kaldı ki kim ki Hakk'ı bildiyse onu her bir şeyde görür, çünkü her bir şeyᵓ ondandır ve onundur ve onunladır ve onun içindir. Hulāsa-i kelām ᶜale't-tahkīk küll odur ve onu her bir gördüğünde göremeyen sanki onu bilememiştir. Ve'l-hāsıl onu bilen bilir ki her şeyᵓ ki ondan hālīdir, o şeyᵓ bātıldır, yaᶜnī mā-halallāh bātıldır ve onun vechi mā-ᶜadāsı kāffe-i mahlūkāt u mükevvenāt hāliktir, yalnız onun vechi dāim ve bākīdir ve mā-halallāh kāffesi bātıl olması değil ki baᶜde-mā hālin ikincisinde bātıldır ancak. İmdi, min haysü huve huve bātıldır, meger ki Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleriyle ve kudretiyle mevcūd bulunduğu haysiyyetle ona [90] bi-tarīki't-tebeᶜiyye bir sebāt olmuş olur, yoksa bi-tarīki'l-istiklāl butlān-ı mahzdır.

[وهذا مبدأ من مبادىء علم المكاشفة وَلِهَذَا يَنْبَغِي إِذَا قَرَأَ التَّالِي قَوْلَهُ عَزَّ وجل ﴿أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ﴾ ﴿أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ﴾ ﴿أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ﴾ ﴿أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ﴾ فَلَا يَقْصُرُ نَظَرُهُ عَلَى الْمَاءِ وَالنَّارِ وَالْحَرْثِ وَالْمَنِيِّ بَلْ يَتَأَمَّلُ فِي الْمَنِيِّ وَهُوَ نُطْفَةٌ مُتَشَابِهَةُ الْأَجْزَاءِ ثُمَّ يَنْظُرُ فِي كَيْفِيَّةِ انْقِسَامِهَا إِلَى اللَّحْمِ وَالْعَظْمِ وَالْعُرُوقِ وَالْعَصَبِ وَكَيْفِيَّةِ تَشَكُّلِ أَعْضَائِهَا بِالْأَشْكَالِ الْمُخْتَلِفَةِ مِنَ الرَّأْسِ وَالْيَدِ وَالرِّجْلِ وَالْكَبِدِ وَالْقَلْبِ وَغَيْرِهَا ثُمَّ إِلَى مَا ظَهَرَ فِيهَا مِنَ الصِّفَاتِ الشَّرِيفَةِ مِنَ السَّمْعِ وَالْبَصَرِ وَالْعَقْلِ وَغَيْرِهَا ثُمَّ إِلَى مَا ظَهَرَ فِيهَا مِنَ الصِّفَاتِ الْمَذْمُومَةِ مِنَ الْغَضَبِ وَالشَّهْوَةِ وَالْكِبْرِ وَالْجَهْلِ وَالتَّكْذِيبِ وَالْمُجَادَلَةِ كَمَا قَالَ تَعَالَى ﴿أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ﴾ فليتأمل هذه العجائب ليترقى منها إلى عجب العجائب وهو الصفة الَّتِي مِنْهَا صَدَرَتْ هَذِهِ الْأَعَاجِيبُ فَلَا يَزَالُ ينظر إلى الصنعة فيرى الصَّانِعَ]

Ve bu fehm ise ᶜilm-i mükāfeşenin mebādīsinden bir mebdeᵓdir. Ve onun için lāyık ve münāsibdir ki Kurᵓān'ı okuyan kimse Zāt-ı Zü'l-Celāl'in [145]﴿أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ﴾ ﴿أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ﴾ ﴿أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي,

145 el-Vākıᶜa, 56/63.

﴿أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ﴾[147] تَشْرَبُونَ﴾[146] diye makālāt-ı ᶜaliyyelerini okursa onun nazarı yalnız su ve āteş ve ekin ve menī üzerlerine kasr etmeye, ancak cümlenin künh ve keyfiyyet ve menşeᵓ ve mütevellidāt ve gāyāt-larını tefekkür ve tedebbür ede, meselā menīde teᵓemmül eder ki menī bir nutfe-i müteşābihetü'l-eczāᵓ iken ne hāl ve ne sūret ve ne heyᵓet ve ne sıfatlarda olmuştur ki onun lahm ve ᶜazm ve ᶜurūk ve aᶜsāba inkısā-mının keyfiyyetini fehm ede ve o keyfiyyete nazar eyleye ve ondan sonra o mādde ve māhiyyetten ne sūretle muhtelifü'l-eşkāl aᶜzāᵓ teşek-kül etmiş ki baş ve el ve ayak ve yürek ve gönül ve sāir aᶜzāᵓ hāsıl ol-muştur, işte bu keyfiyyete dahi nazar eyleye ve ondan sonra o māddeyi ve heyᵓet-i mutasavverede zuhūra gelen sıfāt-ı şerīfe vü mezmūmeye nazar eyleye ki sıfāt-ı şerīfe işitmek ve görmek ve taᶜakkul etmek gibi sıfāttır ve sıfāt-ı mezmūme gazab ve şehvet ve kibr ve nādānī ve tekzīb ve mücādele gibi sıfāttır ki bu sıfāt dahi o māhiyyete nice hāsıl olmuş-tur. Nitekim Kerīm-i Perverdigār ﴿أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ﴾[148] diye beyān buyurmuştur ki hulāsa-i mefād-ı celīli: "Biz onları menīden halk ettiğimizi insān görüp bilmez mi ki öyle iken onlar āşikār hasm ve cidāl makāmında olur." İşte bu ᶜacāibi teᵓemmül ede, tā ki ondan ᶜacebü'l-ᶜacāyibe terakkī eyleye. Ve ᶜacebü'l-ᶜacāyib o sıfattır ki ondan işbu eᶜācīb sādır olmuştur ve sunᶜa nazar etmekten fārig ve zāil olmaz, tā ki sāniᶜi göre.

[وأما أحوال الأنبياء عليهم السلام فإذا سمع منها كيف كذبوا وضربوا وقتل بعضهم فليفهم منه صفة الاستغناء لله عز وجل عن الرسل والمرسل إليهم وأنه لو أهلك جميعهم لم يؤثر في ملكه شيئا وإذا سمع نصرتهم في آخر الأمر فليفهم قدرة الله عز وجل وإرادته لنصرة الحق]

Ve enbiyā-i ᶜizām ᶜaleyhimü's-selāmın ahvāli ise onların dahi ka-sas-ı Kurᵓāniyye'den keyfiyyet-i tekzīb ü darb ve baᶜzılarının katlini istimāᶜ ettiği vaktte ondan Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerinin rüsül ve mürse-lün ileyhimden sıfat-ı istignāsını fehm ede ki onları kāffeten helāk etse

146 el-Vākıᶜa, 56/68.

147 el-Vākıᶜa, 56/71.

148 Yāsīn, 36/77.

onların ihlāki kendi mülküne bir nesneyi teˀsīr etmez ve onların nusretleri yaᶜnī enbiyānın nusretlerini işittiği vaktte ki āhir-i emrde onlarda yardım ettiği işte kezālik ondan dahi kudret-i ilāhiyyeyi ve nusret-i Hakk'a olan irādetini fehm ede.

[وأما أحوال المكذبين كعاد وثمود وما جرى عليهم فليكن فهمه منه استشعار الخوف من سطوته ونقمته وليكن حظه منه الاعتبار في نفسه وأنه إن غفل وأساء الأدب واغتر بما أمهل فربما تدركه النقمة وتنفذ فيه القضية]

Ve ahvāl-i mükezzibīn ise ki ᶜĀd ve Semūd gibi ve onların üzerlerine cārī olan ᶜazābı istimāᶜ ederse ondan dahi onun fehmi ancak Zāt-ı Kirdigār'ın satvet ve nıkmetinden istişᶜār-ı havf u haşyettir. Ve ondan hazz ve behresi nefsinde bir ᶜibret almaktır ki eger gaflet edip isāˀet-i edeb ederse ve ona vākiᶜ olan imhāl ile magrūr olursa ola ki nıkmet-i kahriyye ona erişir ve kaziyye dahi onda nāfiz olur, yaᶜnī bu burasını mülāhaza ile ᶜibret ahz ede demektir.

[وكذلك إذا سمع وصف الجنة والنار وسائر ما في القرآن فلا يمكن استقصاء ما يفهم منه لأن ذلك لا نهاية له وإنما لكل عبد بقدر رزقه ﴿وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾ ﴿قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا﴾]

Ve buna kıyāsen vasf-ı cennet ü nār ve sāir mā-fi'l-Kurˀān'ı işitse onlardan dahi bu gibi maᶜānī fehm etmek gerektir, zīrā Kurˀān'dan fehm olunacak maᶜānīnin istiksāsı mümkin olmaz ki onlara nihāyet yoktur, ancak her bir ᶜabde ondan merzūk olduğu rızk ve nasībine göre zāhir olur. Hakk taᶜālā buyurmuştur ki ﴿وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾[149] Yaᶜnī "Ne tāze ve ne de kuru bir nesne yoktur illā ki Kitāb-ı mübīnde yoktur." Yaᶜnī kāffeten ve ᶜāmmeten huşk ve teri Kitāb-ı mübīnde mezkūr ve mahsūrdur. Ve dīger bir āyette fermān buyurulmuş ki ﴿قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا﴾[150] ki hulāsa-i mazmūn-ı vālāsı: "De ki eger bahr-ı muhīt ve

149 el-Enᶜām, 6/59.
150 el-Kehf, 18/109.

cümle deryālar rabbim taᶜālānın Kurʾān maᶜnālarını ve ᶜilm ve hikmeti kelimātını tahrīr için siyāh mürekkeb olsa ve eger o mürekkebe o deryālar gibi bir mislini imdād getirsen dahi rabbimin kelimātı tükenmezden mukaddem onlar tükenirdi." Zīrā o bahrler nihāyet bulur şeydir, ammā kelimāt-ı ilāhiyyeye nihāyet yoktur.

[ولذلك قال علي رضي الله عنه لو شئت لأوقرت سبعين بعيرًا من تفسير فاتحة الكتاب فالغرض مما ذكرناه التنبيه على طريق التفهيم لينفتح بابه فأما الاستقصاء فلا مطمع فيه ومن لم يكن له فهم ما في القرآن ولو في أدنى الدرجات دخل في قوله تعالى ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّى إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ آنِفًا أُولَئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ﴾ والطابع هي [٩١] الموانع التي سنذكرها في موانع الفهم وقد قيل لا يكون المريد مريدًا حتى يجد في القرآن كل ما يريد ويعرف منه النقصان من المزيد ويستغني بالمولى عن العبيد]

Ve onun için Hazret-i ᶜAlī ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki: "Ben istemiş olsaydım tefsīr-i sūre-i Fātiha'dan yetmiş devenin yükünü doldururdum." Ve bizim bu zikr ettiğimizden garaz ancak tarīk-i tefhīm üzerine bir tenbīh idi, tā ki kapısı açıla yoksa istiksāya matmaᶜ yoktur ki maᶜānī-i Kurʾān'ı hasr edip āherine varmak mümkin değildir. Ve Kurʾān'ın maᶜānīsini anlamağa nevᶜan-mā fehmi olmayan kimse velev ki fehmin derecātı ednāsında ola, ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّى إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ آنِفًا أُولَئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ﴾[151] nass-ı ᶜālīsi altına dāhil olur, yaᶜnī aslā maᶜānī-i Kurʾāniyye'yi fehm edemeyen kimse bu nassın hükmü altına girer. Bu āyet-i kerīmenin hulāsa-i meʾāli: "Yā Muhammed, münāfıklardan baᶜzısı senin meclisine gelip kelāmını dinlerler ve yanından çıktıklarında sahābenin ᶜulemāsına istihzā tarīkiyle şimdi Muhammed ne söyledi idi biz fehm etmedik derler, onlar şol kavmlerdir ki nifākları için Allāhu taᶜālā onların kalbleri üzere mühr vazᶜ etmekle hevālarına tābiᶜ olup min-baᶜd īmāna gelmezler ve kalbleri üzerine olan tābiᶜ mevāniᶜ-i fehmde bizim zikr ettiğimiz şeylerdir." Ve dahi denilmiş ki her bir dilediğini Kurʾān'da bulmadıkça ve ondan mezīd ve noksā-

151 Muhammed, 47/16.

nı bilmedikçe ve kullardan efendileriyle istignāʾ etmedikçe o mürīd mürīd olamaz.

[السادس التخلي عن موانع الفهم فإن أكثر الناس منعوا عن فهم معاني القرآن لأسباب وحجب أسدلها الشيطان على قلوبهم فعميت عليهم عجائب أسرار القرآن قال صلى الله عليه وسلم "لَوْلَا أَنَّ الشَّيَاطِينَ يَحُومُونَ عَلَى قُلُوبِ بَنِي آدَمَ لَنَظَرُوا إِلَى الْمَلَكُوتِ" ومعاني القرآن من جملة الملكوت وكل ما غاب عن الحواس ولم يدرك إلا بنور البصيرة فهو من الملكوت]

Ve altıncı maʿnā dahi mevāniʿ-i fehmden hālī olmaktır, zīrā ki ekser-i nās baʿzı esbāb için ve kulūbları üzerine şeytān salıverdiği hicāblar için maʿānī-i Kurʾān'ın fehminden memnūʿ olmuşlardır ve kalbleri üzerine şeytānın sedl ve isbāl ettiği hucubla onlara esrār-ı Kurʾān ʿacāibi mestūr kalıp onu göremezler, nitekim ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurdu ki: "لَوْلَا أَنَّ الشَّيَاطِينَ يَحُومُونَ عَلَى قُلُوبِ بَنِي آدَمَ لَنَظَرُوا إِلَى الْمَلَكُوتِ"[152] Yaʿnī "Benī ādemin kulūbu üzerine şeyātīn dolaşıp tavāf etmemiş olsaydı melekūta bakıp nazar ederlerdi." Zīrā maʿānī-i Kurʾān cümle-i melekūttandır ve her ne ki havāsstan gāib olup nūr-ı basīretle idrāk olunur o dahi melekūttandır.

[وحجب الفهم أربعة أولها أن يكون الهم منصرفا إلى تحقيق الحروف بإخراجها من مخارجها وهذا يتولى حفظه شيطان وكل بالقراء ليصرفهم عن فهم معاني كلام الله عز وجل فلا يزال يحملهم على ترديد الحرف يخيل إليهم أنه لم يخرج من مخرجه فهذا يكون تأمله مقصورا على مخارج الحروف فأنى تنكشف له المعاني وأعظم ضحكة للشيطان من كان مطيعا لمثل هذا التلبيس]

Ve fehmin hicābları ise dörttür: Birincisi hurūfu mahāricden ihrācına himmeti sarf etmektir ki mahāricinden ihrācı tahkīkine hasr-ı himmet etmekle maʿānīyi fehminden mahcūb kalır ve bunun hıfzına bir şeytān meʾmūr ve müstevlīdir ki iblīs tarafından kurrāʾ üzerine müʾekkel ve meʾmūr olmuş ki onları Kelāmullāh'ın maʿānīsi fehminden sarf edip kalblerine ilkā-i vesvese ede ki gūyā okudukları kelāmın hurūfu mahāricinden çıkmamış ve onları hemīşe kelimātın terdīd ve tekrīri üzerine

152 *Musnedu* Ahmed, 2/353, no: 8640.

haml ettirir. Ve çün bu sūrette teʾemmülü mahāric-i hurūf üzerine maksūr olıcak maʿānī-i Kurʾāniyye ona nerede keşf olunabilir! Ve bu mislli telbīs ve tedlīse mutīʿ ve münkād olan kimse şeytānın maskarası olup belki mudhike-i kibridir.

[ثانيها أن يكون مقلدًا لمذهب سمعه بالتقليد وجمد عليه وثبت في نفسه التعصب له بمجرد الاتباع للمسموع من غير وصول إليه ببصيرة ومشاهدة فهذا شخص قيده معتقده عن أن يجاوزه فلا يمكنه أن يخطر بباله غير معتقده فصار نظره موقوفًا على مسموعه فإن لمع برق على بعد وبدا له معنى من المعاني التي تباين مسموعه حمل عليه شيطان التقليد حملة وقال كيف يخطر هذا ببالك وهو خلاف معتقد آبائك فيرى أن ذلك غرور من الشيطان فيتباعد منه ويحترز عن مثله ولمثل هذا قالت الصوفية إن العلم حجاب وأرادوا بالعلم العقائد التي استمر عليها أكثر الناس بمجرد التقليد أو بمجرد كلمات جدلية حررها المتعصبون للمذاهب وألقوها إليهم]

Ve ikinci hicāb ise o dahi taklīd ile onu işitip bi'l-iʿtikād onun üzerine dönüp müncemid olduğu mezhebin taʿassubudur ki basīret ve müşāhede ile vāsıl olmaksızın yalnız mesmūʿuna bi-mücerredi'l-ittibāʿ taʿassubla kendi nefsinde sebāt bulmuş olan mezhebin iʿtikādıdır. Ve bu bir şahstır ki onun muʿtekadı onu tecāvüz etmekten mukayyed etmiştir ki muʿtekadının gayrısı onun hātırına hutūr etmeğe onu temkīn ettirmez. İşte bu hāl ile onun nazarı mesmūʿu üzerine mevkūf kalmıştır, dīger bir şey onun yādına gelmez. Ve eger mesmūʿuna mübāyin olan maʿānīden şāyed bir maʿnā parlatıp da berkin lemaʿıyla uzaktan ona zāhir olduysa derhāl şeytān-ı laʿīn hamele-i vāhide ile taklīdi onun üzerine haml ettirip der ki Bu "nice hātırına gelir o hāl ile ki senin ābāʾının muʿtekadlarının hilāfıdır." O dahi onu şeytāndan bir gurūr görür de ondan ihtirāz ve tebāʿud eder ve emsālinden bile tecennüb ve ihtirāz eyler. Bunun misline zümre-i sūfiyye demiş ki ʿilm-i hicābdır ki ʿamelden bi-mücerredi't-taklīd ekser-i nās onun üzerine müstemirr oldukları ʿakāidi murād etmişlerdir veyāhūd mutaʿassıbların mezāhibe tahrīr ve ilkāʾ ettikleri [92] kelimāt-ı cedeliyye kasd etmişlerdir.

[فأما العلم الحقيقي الذي هو الكشف والمشاهدة بنور البصيرة فكيف يكون حجابًا وهو منتهى المطلب وهذا التقليد قد يكون باطلًا فيكون مانعًا كمن يعتقد في

الاستواء على العرش التمكن والاستقرار فإن خطر له مثلًا في القدوس أنه المقدس عن كل ما يجوز على خلقه لم يمكنه تقليده من أن يستقر ذلك في نفسه ولو استقر في نفسه لانجر إلى كشف ثاني وثالث ولتواصل ولكن يتسارع إلى دفع ذلك عن خاطره لمناقضته تقليده بالباطل وقد يكون حقًا ويكون أيضًا مانعًا من الفهم والكشف لأن الحق الذي كلف الخلق اعتقاده له مراتب ودرجات وله مبدأ ظاهر وغور باطن وجمود الطبع على الظاهر يمنع من الوصول إلى الغور الباطن كما ذكرناه في الفرق بين العلم الظاهر والباطن في كتاب قواعد العقائد]

Yoksa ᶜilm-i hakīkī ki keşf ve nūr-ı basīret ile müşāhede etmekliktir, o ᶜilm nice hicāb olur o hāl ile ki müntehā-yı taleb odur. İşte bu taklīd baᶜzı yerlerde bātıl olur ve dīgerinin iᶜtikādından dahi māniᶜ olur, meselā istivā-i ᶜarştan temekkün ve istikrārı iᶜtikād eden kimse eger hātırına kuddūsun maᶜnāsından Zāt-ı Zü'l-Celāl halkı üzerine tecvīz olunur sıfāttan münezzeh olduğu ve temekkün ve istikrār ise mahlūkātın sıfātı olup ondan dahi mukaddes ve münezzeh idüğü der-hātır ederse onun taklīdi ve bu hātırayı nefsine temekkün etmekten menᶜ eder, zīrā ki eger bu hātıra nefsinde sebāt ve takarrür eylerse bir keşf-i sānīye ve sālise müncerr olup tavāsul ederdi, ammā taklīd-i bātılına münākız idüğünden çarçabuk ᶜacele ve sürᶜatle onu hātırından defᶜ eder. Ve taklīd baᶜzen hakk olur da yine fehm ve keşfinden māniᶜ ve hācib olur, yaᶜnī taklīd-i hakk dahi baᶜzen fehmden mümānaᶜat eder, zīrā o hakk ki onun iᶜtikādıyla halk mükellef olmuşlar, onun dahi merātib ve derecātı vardır ve ona bir mebde-i zāhir ve gavr-ı bātın dahi vardır. Ve zāhiri üzerine tabᶜın incimādı kavāᶜidü'l-ᶜakāidin kitābında ᶜilm-i zāhir ile bātını farkında bizim vākiᶜ olan beyānımızdan maᶜlūm olduğu vech üzere vusūl-ı gavr-ı bātından māniᶜ olur.

[ثالثها أن يكون مصرًا على ذنب أو متصفًا بكبر أو مبتلى في الجملة بهوى في الدنيا مطاع فإن ذلك سبب ظلمة القلب وصدئه وهو كالخبث على المرآة فيمنع جلية الحق من أن يتجلى فيه وهو أعظم حجاب للقلب وبه حجب الأكثرون وكلما كانت الشهوات أشد تراكما كما كانت معاني الكلام أشد احتجابًا وكلما خف عن القلب أثقال الدنيا قرب تجلى المعنى فيه فالقلب مثل المرآة والشهوات مثل الصدإ ومعاني القرآن مثل الصور التي تتراءى في المرآة والرياضة للقلب بإماطة الشهوات مثل تصقيل الجلاء للمرآة]

Ve üçüncü hicāb ise bir zenb ve günāh üzerine musırr olmak veyāhūd kibr ile muttasıf bulunmak veyā dünyāda mutāᶜ bir hevā ve hevesine fi'l-cümle mübtelā olmaktır, zīrā ki bu ibtilāʾ zulmet-i kalb ve sadeʾine sebebdir, āyīneye hāsıl olan kir ve gubār gibidir ki onda celiyye-i hakkı tecellī etmekten menᶜ eder ve kalb için ᶜazīm bir hicābdır, ekser-i nās onunla mahcūb olmuşlardır. Hulāsası kalbe şehevātın terākümü eşedd oldukça maᶜānī-i kelāmın ihticābı dahi eşedd olur ve dahi gönülden eşkāl-i dünyeviyye hafīf oldukça onda tecellī-i maᶜnā daha ziyāde karīb olur, zīrā ki kalb āyīne gibidir ve şehevāt kir ü sadeʾ gibidir ve maᶜānī-i Kurʾāniyye dahi suver gibidir yaᶜnī mirʾātta görünen sūretler gibidir. Ve imātat-ı şehevāt ile kalbe riyāzat etmek mirʾāta cilānın taskīli gibidir.

[ولذلك قال صلى الله عليه وسلم "إِذَا عَظَّمَتْ أُمَّتِي الدِّينَارَ وَالدِّرْهَمَ نُزِعَ مِنْهَا هَيْبَةُ الْإِسْلَامِ وَإِذَا تَرَكُوا الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ حُرِمُوا بَرَكَةَ الْوَحْيِ"]

Ve onun için ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِذَا عَظَّمَتْ أُمَّتِي الدِّينَارَ وَالدِّرْهَمَ نُزِعَ مِنْهَا هَيْبَةُ الْإِسْلَامِ وَإِذَا تَرَكُوا الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ حُرِمُوا بَرَكَةَ الْوَحْيِ"[153] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Benim ümmetim dīnār ve dirhemi teᶜzīm ederse ondan İslām'ın heybeti müntezaᶜ olur ve emr-i maᶜrūf ve nehy-i münkerin taᶜātīsini terk ederlerse bereket-i vahyden mahrūm olurlar."

[قال الفضيل يعني حرموا فهم القرآن]

Fudayl demiş ki: "Bereket-i vahyin hırmānı fehm-i Kurʾān'ın hırmānıdır." Yaᶜnī maᶜānī-i Kurʾāniyye fehminden mahrūm olur demektir.

[وقد شرط الله عز وجل الإنابة في الفهم والتذكير فقال تعالى ﴿تَبْصِرَةً وَذِكْرَى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ﴾ وقال عز وجل ﴿وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَنْ يُنِيبُ﴾ وقال تعالى ﴿إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ﴾ فالذي آثر غرور الدنيا على نعيم الآخرة فليس من ذوي الألباب ولذلك لا تنكشف له أسرار الكتاب]

Hālbuki Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri fehm ve tezekkürde inābeti şart

---

153 *Feyzu'l-Kadīr*, 1/404, no: 760; *et-Tenvīr Şerhu'l-Cāmiᶜi's-Sagīr*, 2/146, no: 755.

edip buyurmuş ki ﴿تَبْصِرَةً وَذِكْرَى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ﴾[154] yaᶜnī "Her bir ᶜabd-i münībe tebsıra ve zikrādır." Ve dahi ﴿وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَنْ يُنِيبُ﴾[155] diye emr ve fermān buyurmuştur, yaᶜnī "İnābet edicilerin gayrısı mütezekkir olmaz" ki mütezekkirler ancak inābet edenlerdir. Ve dahi buyurmuş ki ﴿إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ﴾[156] yaᶜnī "Ancak ashāb-ı ᶜukūl tezekkür ederler." Ve naᶜīm-i āhiretin üzerine gurūr-ı dünyāyı īsār eden kimse ashāb-ı ᶜukūldan değildir ve ashāb-ı ᶜukūldan olmadığı için esrār-ı kitāb dahi ona münkeşif olmaz.

[رابعها أن يكون قد قرأ تفسيرًا ظاهرًا واعتقد أنه لا معنى لكلمات القرآن إلا ما تناوله النقل عن ابن عباس ومجاهد وغيرهما وأن ما وراء ذلك تفسير بالرأي وأن من فسر القرآن برأيه فقد تبوأ مقعده من النار فهذا أيضا [٩٣] من الحجب العظيمة وسنبين معنى التفسير بالرأي في الباب الرابع وأن ذلك لا يناقض قول علي رضي الله عنه "إِلَّا أَنْ يُؤْتِيَ اللهُ عَبْدًا فَهْمًا فِي الْقُرْآنِ" وأنه لو كان المعنى هو الظاهر المنقول لما اختلفت الناس فيه]

Ve dördüncü hācib ise o dahi merd-i kārī bir tefsīr-i zāhiri okuyup iᶜtikād etmesidir ki kelimāt-ı Kurᵓāniyye'ye İbn ᶜAbbās ve Mücāhid ve müfessirīn-i sāireden menkūl olan maᶜānīden başka dīger bir maᶜnā yoktur diye "Mā-ᶜadāları tefsīr bi'r-reᵓy olup ve kim ki reᵓyiyle tefsīr ederse āteşten oturak yerini hāzırlamış olur" der. İşte bu sūretle olan iᶜtikād dahi fehm-i maᶜānīye hācib ve māniᶜdir, belki hucub-ı ᶜazīmeden bir hicābdır. Biz bāb-ı rābiᶜde reᵓy olan tefsīri beyān edeceğiz ve bizim bu dediğimiz fehm-i Hazret-i ᶜAlī ᶜaleyhi'r-rıdvānın "إِلَّا أَنْ يُؤْتِيَ اللهُ عَبْدًا فَهْمًا فِي الْقُرْآنِ" kavl-i şerīfine münākız değildir. Tevfīki bāb-ı rābiᶜde maᶜlūm olur, zīrā maᶜnāsı yalnız menkūl olan maᶜnā-yı zāhir olmuş olsaydı onda nāsın ihtilāfı olmazdı.

[السابع التخصيص وهو أن يقدر أنه المقصود بكل خطاب في القرآن فإن سمع أمرا أو نهيا قدر أنه المنهي والمأمور وإن سمع وعدا أو وعيدا فكمثل ذلك وإن سمع قصص الأولين والأنبياء علم أن السمر غير مقصود وإنما المقصود ليعتبر به وليأخذ

154 Kāf, 50/8.

155 Gāfir, 40/13.

156 er-Raᶜd, 13/19; ez-Zümer, 39/9.

من تضاعيفه ما يحتاج إليه فما من قصة في القرآن إلا وسياقها لفائدة في حق النبي صلى الله عليه وسلم وأمته ولذلك قال تعالى ﴿مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ﴾ فليقدر العبد أن الله ثبت فؤاده بما يقصه عليه من أحوال الأنبياء وصبرهم على الإيذاء وثباتهم في الدين لانتظار نصر الله تعالى وكيف لا يقدر هذا والقرآن ما أنزل على رسول الله صلى الله عليه وسلم لرسول الله خاصة بل هو شفاء وهدى ورحمة ونور للعالمين]

Ve yedinci maʿnā ise o dahi tahsīstir ki merd-i tālī her bir hitābda takdīr ede ki o hitābda kendi zātıdır muhtass, meselā eger bir emri işitse veyāhūd bir nehyi işitse takdīr eder ki meʾmūr kendisidir ve menhā kendisidir ve vaʿd veyā vaʿīdi işitse o dahi onun gibidir, yaʿnī o vaʿd kendisine vākiʿ olmuştur ve o vaʿīdi dahi kendisinedir. Ve eger kasas-ı evvelīn ü enbiyāyı işitse bile ki bunun zikrinden garaz hikāye değildir ancak ondan ahz-ı ʿibrettir maksūd ve tezāʿīfinden dahi ona muhtāc olacağı nesneyi ahz ede. Ve bir kıssa yoktur ki onun siyākı bir fāide için olmaya ki onun siyākı elbette ʿaleyhi's-selām efendimizin hakkında ve ümmetinin hakkında bir fāide içindir ve onun için Hakk subhānehu ve taʿālā [157]﴿مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ﴾ diye emr ve fermān buyurmuştur. Ve bu sūrette o kul takdīr etmelidir ki tebāreke ve taʿālā hazretleri buyurduğunu kıssalarla yaʿnī ahvāl-i enbiyāʾ ve eziyyet üzerine vākiʿ olan ıstıbār ve nasrullāha olan intizār ve dīnde olan sebātlarının kasdlarıyla onun kalbi ve fuʾādı tesbīt olunmuştur. Ve nice böylece takdīr etmeye o hāl ile ki Kurʾān-ı ʿazīmü'ş-şān ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimize hāssaten nāzil olmamış, ancak ʿālemīn için şifā ve hüdā ve nūr ve rahmet olarak nāzil olmuştur, yaʿnī kāffe-i ehl-i īmāna şifā ve hüdā ve nūr ve rahmet olmak için nāzil olmuştur.

[وَلِذَلِكَ أَمَرَ اللَّهُ تَعَالَى الْكَافَّةَ بِشُكْرِ نِعْمَةِ الْكِتَابِ فَقَالَ تَعَالَى ﴿وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ﴾ وقال عز وجل ﴿لَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ ﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ﴾ ﴿كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثَالَهُمْ﴾ ﴿وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ ﴿هَذَا بَصَائِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ ﴿هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ﴾]

157 Hūd, 11/120.

Ve onun için Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri niᶜmet-i kitābın teşekkürü için kāffeye emr ve fermān buyurup dedi ki ﴿وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ﴾[158] ki hulāsa-i meʾāl-i ᶜālīsi: "Siz Zāt-ı Zü'l-Celāl'in sizin üzerinizde olan niᶜmetini zikr ediniz ve dahi onunla size vaᶜz ederek kitāb ve hikmetten üzerinize inzāl ettiği kitābı zikr ediniz." Ve āher bir āyette ﴿لَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾[159] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı celīli: "Biz size bir kitāb gönderdik ki sizin ᶜizz ve şerefiniz yā pend ve mevᶜizanız o kitābdadır, siz taᶜakkul etmez misiniz ki ona īmān edesiz." Ve dahi ﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ﴾[160] buyurmuştur ki hulāsa-i mefād-ı celīli: "Sana Kurʾān'ı inzāl ettik, tā ki o zikr yaᶜnī Kurʾān'da nāsa evāmir ve nevāhīyi beyān edesin." Ve dahi ﴿كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللهُ لِلنَّاسِ أَمْثَالَهُمْ﴾[161] buyurmuştur yaᶜnī "Allāhu taᶜālā nās için bu mislli darb-ı emsāl edip ahvāllerini beyān eder." Ve dahi ﴿وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ﴾[162] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Siz umūr-ı dünyā ile meşgūl olup haberiniz yok iken fecᶜeten size ᶜazāb gelmezden mukaddem rabbinizden inzāl olunan ahsen-i ferāiz ü evāmire ittibāᶜ edin." Ve dahi ﴿هَذَا بَصَائِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾[163] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i celīli: "Bu şerīᶜate mütābaᶜat nāsa fevz ve necātı gösterir ve tālib-i sırr-ı menzil-i yakīn olan gürūha mahz-ı hidāyet ü rahmettir." Ve dahi ﴿هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ﴾[164] buyurulmuştur ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "İşbu Kurʾān-ı Kerīm'de olan kasas ᶜāmme-i nāsa kelām-ı hakkı beyāndır ve ervāh ve besāire hidāyet ve müttakīler için nasīhattir."

[وَإِذَا قَصَدَ بِالْخِطَابِ جَمِيعَ النَّاسِ فَقَدْ قَصَدَ الآحاد فهذا القارىء الواحد [مقصود] [٩٤] فما له ولسائر الناس فليقدر أنه المقصود قال الله تعالى ﴿وَأُوحِيَ

158 el-Bakara, 2/231.
159 el-Enbiyā, 21/10.
160 en-Nahl, 16/44.
161 Muhammed, 47/3.
162 ez-Zümer, 39/55.
163 el-Cāsiye, 45/20.
164 Ālu ᶜİmrān, 3/138.

إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنْذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ﴾ قال محمد بن كعب القرظي مَنْ بَلَغَهُ الْقُرْآنُ فَكَأَنَّمَا كَلَّمَهُ اللهُ وَإِذَا قَدَّرَ ذَلِكَ لَمْ يَتَّخِذْ دِرَاسَةَ الْقُرْآنِ عَمَلَهُ بَلْ يَقْرَؤُهُ كَمَا يَقْرَأُ الْعَبْدُ كِتَابَ مَوْلَاهُ الَّذِي كَتَبَهُ إِلَيْهِ لِيَتَأَمَّلَهُ وَيَعْمَلَ بِمُقْتَضَاهُ وَلِذَلِكَ قَالَ بَعْضُ الْعُلَمَاءِ هَذَا الْقُرْآنُ رَسَائِلُ أَتَتْنَا مِنْ قِبَلِ رَبِّنَا عَزَّ وَجَلَّ بِعُهُودِهِ نتدبرها في الصلوات ونقف عليها في الخلوات وننفذها في الطاعات والسنن المتبعات]

Ve çün hitāb ile kāffe-i nās maksūd oldu, kāffe-i āhād dahi maksūd olmuştur. Ve bu merd-i kārī dahi o āhād-ı maksūdadan bir vāhid olunca nesine ve sāirü’n-nāsa bakmak gerektir ki kendi nefsini maksūd bilip ve muhātab kendisi olduğunu takdīr ede ki onu sāir nāsa hamliyle kendisi hāricde durmaya, çünkü tebāreke ve taᶜālā ﴿وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنْذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ﴾[165] diye emr ve fermān buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāli: “Ey ehl-i Mekke, sizi ve her kime bālig olursa onların muhālefet edenlerini ᶜazābullāhla korkutmak için bana vahy olundu.” Muhammed b. Kaᶜb el-Kurazī demiş ki: “Kim ki Kurᵓān ona bālig olur ise sanki Zāt-ı Zü’l-Celāl hazretleri onunla tekellüm etmiştir.” Ve bunu böylece takdīr eylerse o kimse Kurᵓān’ın kırāᵓeti ᶜamel ittihāz etmez, ancak kul efendisinin emr-nāmesini muktezāsınca ᶜamel etmek için teᵓemmül ve tedebbürle okuduğu gibi onu okur. Ve onun için baᶜzu’l-ᶜulemāᵓ demiş ki: “Bu Kurᵓān-ı celīlü’ş-şān bizim rabbimiz tebāreke ve taᶜālānın kıbelinden onun ᶜuhūduyla bize gelmiş olan risālelerdir ki namāzımızda onu tedebbür edelim ve halevātımızda dahi onun üzerine vukūf eyleyelim ki tāᶜātında ve dahi sünen-i müttebeᶜātta onu tenfīz edelim.”

[وكان مالك بن دينار يقول ما زرع القرآن في قلوبكم يا أهل القرآن إن القرآن ربيع المؤمن كما أن الغيث ربيع الأرض وقال قتادة لم يجالس أحد هذا القرآن إلا قام بزيادة أو نقصان قال تعالى ﴿وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا﴾]

Ve Mālik bin Dīnār ᶜaleyhi’r-rahme demiş ki: “Ey ehl-i Kurᵓān, sizin kulūbunuzda Kurᵓān ne zerᶜ etmiştir? ᶜAle’t-tahkīk Kurᵓān-ı ᶜazīmü’ş-şān müᵓminin rebīᶜidir, nitekim gays ve bārān zemīnin rebīᶜidir.”

165 el-Enᶜām, 6/19.

Yaʿnī ebr ve bārān zemīn içinde bahār olduğu gibi Kurʾān-ı celīlü'ş-şān dahi kulūb-ı ehl-i īmānda bahār gibidir. Ve Katāde demiş ki: "Kurʾān-ı zī-şān ile bir kimse mücāleset etmez illā bir ziyāde yāhūd noksān ile kalkmaz." Yaʿnī Kurʾān'ın mücālisi elbette yā bir ziyāde veyāhūd bir noksān ile kalkar, zīrā hakkında Zāt-ı Zü'l-Celāl ﴿وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا﴾[166] buyurmuştur ki bu āyetin tefsīrinde denilmiş ki: "Bis Kurʾān'dan inzāl ettiğimiz şey suverī ve maʿnevī şifādır, maraz-ı kalbīye Fātiha ve āyāt şifā ve maraz-ı kalbī ki cehl ve şübhedir, küllīsi şifādır; müʾminler için rahmettir ki dīnlerine takviyet ve menfaʿat verir ve Kurʾān zālimlerin tekzīb ve inkārları sebebiyle hasāretlerini artırır."

[الثامن التأثر وهو أن يتأثر قلبه بآثار مختلفة بحسب اختلاف الآيات فيكون له بحسب كل فهم حال ووجد يتصف به قلبه من الحزن والخوف والرجاء وغيره ومهما تمت معرفته كانت الخشية أغلب الأحوال على قلبه فإن التضييق غالب على آيات القرآن فلا يرى ذكر المغفرة والرحمة إلا مقرونا بشروط يقصر العارف عن نيلها]

Ve sekizinci maʿnā ise o dahi müteʾessir olmaktır ki onun gönlü bi-hasebi ihtilāfi'l-āyāt āsār-ı muhtelife ile müteʾessir ola, yaʿnī her bir ki fehme göre ona birer hāl ve vicdān ola da onun kalbi onunla muttasıf ola gerek havf ve recā olsun ve gerek hüzn ve züll ve ilticā ve sāireden olsun birer hāl ile muttasıf olmak gerektir onun maʿrifeti etemm ve ekmel oldukça agleb-i ahvālde kalbi üzerine havf ve haşyet dahi agleb olur, zīrā ki āyāt-ı Kurʾāniyye'ye tazyīk gālibdir ki neylinden ʿārif kāsır kalır bir şart ile makrūn olmayarak bir magfiret ve rahmetin zikri görünmez, yaʿnī her nerede ki rahmet ve magfiret zikr olunmuşsa onunla berāber bir şart mukārin olmuş ki o şarta kıyām etmekten merd-i ʿārif ʿāciz ve kāsır kalır demektir.

[كقوله عز وجل ﴿وَإِنِّي لَغَفَّارٌ﴾ ثُمَّ أَتْبَعَ ذَلِكَ بِأَرْبَعَةِ شُرُوطٍ ﴿لِمَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى﴾ وَقَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَالْعَصْرِ (١) إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ (٢) إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ﴾ ذَكَرَ أَرْبَعَةَ شُرُوطٍ

166 el-İsrā, 17/82.

وَحَيْثُ اقْتَصَرَ ذَكَرَ شَرْطًا جَامِعًا فَقَالَ تَعَالَى ﴿إِنَّ رَحْمَتَ اللهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ﴾ فَالْإِحْسَانُ يَجْمَعُ الْكُلَّ]

Meselā [167]﴿وَإِنِّي لَغَفَّارٌ﴾ buyurduğu gibi ki ona dört şartı itbāᶜ etmiş ki [168]﴿لِمَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى﴾ buyurmuştur ve hulāsa-i fehvā-yı şerīfi: "Ben ᶜale't-tahkīk pek çok magfiret ediciyim ammā o kimseye ki tevbe ve inābet edip ᶜamel-i sālih işlemiş ola, ondan sonra mühtedī olmuş ola." Yaᶜnī benim magfiretim bu aᶜmāl-i erbaᶜayı işleyenleredir. Ve dahi ﴿وَالْعَصْرِ (١) إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ (٢) إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ﴾[169] buyurduğu gibi ᶜadem-i hüsrāna [95] dört şart zikr etti. Ve çün iktisār buyurmuş, bir cāmiᶜ şart zikr etmiştir ki ﴿إن رحمة الله﴾ buyurduğu gibi zīrā ki ihsān cümlesine cāmiᶜ ve şāmildir. ﴿وَالْعَصْرِ (١) إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ (٢) إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ﴾[170] nass-ı celīlin tefsīrinde hulāsaten denilmiş ki: "Dehr ve zamān ve vakt hakkı için yāhūd ikindi namāzı hakkı için ki salāt-ı vustā ola, tahkīk insān ᶜömrünü fānī dünyā mütālebesiyle sarf ve hasr ettiği için hüsrān ve ziyāndadır, illā şunlar ziyānda değillerdir ki Allāhu taᶜālāya ve resūlüne īmān edip ᶜamel-i sālih işlediler ve hakk olan Kurʾān ile ᶜamel etmeği ve maᶜsiyetten sabr ile tāᶜate saᶜy etmeği gayrılara vasiyyet ettiler." İşte birinci şart īmān ve ikinci şart ᶜamel-i sālih işlemek ve üçüncü şart gayrısına Kurʾān ile ᶜamel etmeğe tavsiye etmek ve dördüncü şart maᶜsiyetten sabr ile tāᶜate saᶜy eylemektir ki insānda bu şurūt-ı erbaᶜa mevcūd olursa hasār ve ziyāndan vāreste olur demektir. [171]﴿إِنَّ رَحْمَتَ اللهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ﴾ nass-ı celīlinin hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Tahkīk tebāreke ve taᶜālānın rahmeti ahsen-i aᶜmālde olanlara karībdir." Yaᶜnī her bir ᶜamelin ahseninde bulunan merd-i müʾminden yakındır.

---

167 Tā-Hā, 20/82.

168 Tā-Hā, 20/82.

169 el-Asr, 103/1-3.

170 el-Asr, 103/1-3.

171 el-Aᶜrāf, 7/56.

[وهكذا من يتصفح القرآن من أوله إلى آخره ومن فهم ذلك فجدير بأن يكون حاله الخشية والحزن ولذلك قال الحسن والله ما أصبح اليوم عبد يتلو القرآن يؤمن به إلا كثر حزنه وقل فرحه وكثر بكاؤه وقل ضحكه وكثر نصبه وشغله وقلت راحته وبطالته وقال وهيب بن الورد نظرنا في هذه الأحاديث والمواعظ فلم نجد شيئًا أرق للقلوب ولا أشد استجلابًا للحزن من قراءة القرآن وتفهمه وتدبره]

Ve hākezā Kurʾān-ı ʿazīmü'ş-şānı evvelinden āhirine kadar tesaffuh olunursa her bir merhamet ve magfiret zikri ʿakībinde bu denli şartlı vārid olduğu veyāhūd pek çok şarta cāmiʿ bir sıfat zikr olunduğu görünür. Ve bunu fehm eden kimseye gerektir ki hāli hüzn ve haşyet ola ve onun için Hasen-i Basrī ʿaleyhi'r-rahme demiş ki: "Vallāhi bir gün Kurʾān'a müʾmin olan kimse sabāha girmez, illā ki hüznü çok ve ferahı az ve ağlaması çok ve gülmesi az ve yorgunluk ve işi çok ve rāhat ve batāleti az olmaz." Yaʿnī Kurʾān okuyan müʾmin elbette ʿale'd-devām ve'l-istimrār hüznü çok ve şādlığı az ve ağlamağı çok ve gülmesi az ve yorgunluk ve meşakkati çok ve āsāyiş ve ferāgı az olur demektir. Ve dahi Vüh[ey]b b. Verd demiş ki: "Biz bu ehādīs ve mevāʿize nazar ettik ve kalbe en ziyāde rikkatlik verir ve en eşedd-i hüznü celb eder ancak kırāʾet-i Kurʾān'ı bulduk ki onun gibi rikkat verir ve hüznü celb eder bir şey bulamadık." Yaʿnī fehm ve tedebbürle tilāvet-i Kurʾān gönlü yumuşatıp yufka eder ve ona şiddetli bir hüzn celb eder bu havāssta onun bir mānendi yoktur demek olur.

[فتأثر العبد بالتلاوة أن يصير بصفة الآية المتلوة فعند الوعيد وتقييد المغفرة بالشروط يتضاءل من خيفته كأنه يكاد يموت وعند التوسع ووعد المغفرة يستبشر كأنه يطير من الفرح وعند ذكر الله وصفاته وأسمائه يتطأطأ خضوعًا لجلاله واستشعارًا لعظمته وعند ذكر الكفار ما يستحيل على الله عز وجل كذكرهم لله عز وجل ولدًا وصاحبة يغض صوته ويكسر في باطنه حياء قبح مقالتهم وعند وصف الجنة ينبعث بباطنه شوقًا إليها وعند وصف النار ترتعد فرائصه خوفًا منها وَلَمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وسلم لابن مسعود ''اِقْرَأْ عَلَيَّ'' قال فافتتحت سورة النساء فلما بلغت ﴿فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا﴾ رأيت عينيه تذرفان بالدمع فقال لي ''حَسْبَكَ الْآنَ'' وهذا لأن مشاهدة تلك الحالة استغرقت قلبه بالكلية]

Ve tilāvette ʿabdin teʾessürü keyfiyyeti ise gerektir ki okuduğu āyetin sıfatında ola ki vaʿīd katında veyāhūd şurūt ile magfiretin takyīdi bābında havfından horlanarak sanki ölecek gibi bir hālde ola, yaʿnī pek çok izhār-ı züll ü meskenet edip ölüm derecesine yaklaşmış gibi hāif ve hāşī ola ve tevessuʿ ve magfiretin zikri ʿindinde ferah ve şādlığından sanki uçacak gibi istibşār eder. Ve Zāt-ı Zü'l-Celāl'in sıfāt ve esmāsı zikri ʿindinde celāline huşūʿ ve huzūʿ ve ʿazametine istişʿār için başını aşağı eğip ser-fürūluk eder ve hakkında küffār-ı hāksārın müstehīl bir nesne zikr etmeleri hikāyesi ʿindinde meselā ona veled ve sāhibe zikr etmeleri ʿindinde savtını indirip gazz ve hafz etmekle makāle kubhünden utanıp derūnunda bir inkisārlık ede ve cenk vasfı ʿindinde derūnundan bir şevk ile ona münbaʿis olup hāhişlikte ola ve āteşin vasfı yanında ferāisi deprenip titrene. "Ferīsa" şol et ki beyne'l-cenb ve'l-ketif ola, cemʿi ferīs ve ferāis gelir. Yaʿnī onun korkusundan vücūdu titreye. Ve çün ʿaleyhi's-selām efendimiz İbn Mesʿūd'a "اِقْرَأْ عَلَيَّ" diye emr ve fermān buyurdu, İbn Mesʿūd demiş ki: "Ben Nisāʾ sūresini iftitāh edip üzerine kırāʾet ettim ve çün ﴿فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا﴾[172] nass-ı ʿālīsine bālig oldum, gördüm ki mübārek gözlerinden göz yaşı aktı ve bana "حَسْبَكَ الْآنَ"[173] diye fermān buyurdu ki: "Elverir, hatm-i kırāʾet eyle" diye iktifāya emr etmiş. Ve bu emr edişi ancak o hālet onun kalb-i şerīfini külliyyen istigrāk ettiğinden neşʾet etmiştir ki bu āyet-i kerīmenin hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Her ümmetten peygamberlerini şāhid getirdiğimiz zamān keferenin hāli nice olur. Ve yā Muhammed, seni o ümmetleri üzere şehādet eden peygamberlerin sıdkına şāhid getiririz." İşte bu hitāb ve ʿizz ve teşrīfi edince ve o makām ve haysiyyet ve hāleti tedebbür buyurunca o hāletin müşāhedesi mübārek kalb-i şerīfine bi'l-külliyye muhīt olup onu müstagrak etti ki iktifāya fermān eyledi. [96]

[ولقد كان في الخائفين من خر مغشيًا عليه عند آيات الوعيد ومنهم من مات

---

172 en-Nisā, 4/41.

173 Buhārī, Fedāilu'l-Kurān, 33, no. 5050; et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Kebīr*, 9/80, no: 8460; *Hilyetu'l-Evliyā*, 40383; *Şuʿabu'l-Īmān*, 2/219, no: 755.

في سماع الآيات فمثل هذه الأحوال يخرجه عن أن يكون حاكيًا [في كلامه فإذا قال ﴿إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾ ولم يكن خائفًا كان حاكيًا] وإذا قال ﴿رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾ ولم يكن حاله التوكل والإنابة كان حاكيًا وإذا قال ﴿وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَى مَا آذَيْتُمُونَا﴾ فليكن حاله الصبر أو العزيمة عليه حتى يجد حلاوة التلاوة]

Ve mervīdir ki āyāt-ı vaᶜīdin kırāᵓeti ᶜindinde baᶜzu'l-hāifīn yürekleri bayılıp magşiyyen ᶜaleyh yere düşerlerdi ve baᶜzıları dahi terk-i hayāt-ı fāniye etmişlerdir. İşte kendisinde bu mislli hālātın husūlü onu hikāye söyleyiciden hārici eder, yoksa ﴿رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾[174] okuyup da onun hāli tevekkül ve inābe olmazsa hikāye söylemiş olur. Ve dahi ﴿وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَى مَا آذَيْتُمُونَا﴾[175] dediği vaktte gerektir ki onun hāli sabr edici ola veyāhūd sabr üzerine ᶜāzim ola, tā ki tilāvetin halāvetini bula.

[فإن لم يكن بهذه الصفات ولم يتردد قلبه بين هذه الحالات كَانَ حَظُّهُ مِنَ التِّلَاوَةِ حَرَكَةَ اللِّسَانِ مَعَ صَرِيحِ اللَّعْنِ عَلَى نَفْسِهِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَلَا لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الظَّالِمِينَ﴾ وَفِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ﴾ وفي قوله عز وجل ﴿وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُعْرِضُونَ﴾ وفي قوله ﴿فَأَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّى عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾ وَفِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ إلى غير ذلك من الآيات وكان داخلًا في معنى قوله عز وجل ﴿وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ﴾ يعني التلاوة المجردة وقوله عز وجل ﴿وَكَأَيِّنْ مِنْ آيَةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ﴾ لأن القرآن هو المبين لتلك الآيات في السموات والأرض ومهما تجاوزها ولم يتأثر بها كان معرضًا عنها]

Ve eger bu sıfāt ile muttasıf olmazsa ve bu hālātın beyninde müte-reddid olmazsa tilāvetten onun hazz ve nasībi nefsine sarāhat-ı laᶜn ile berāber yalnız tahrīk-i lisān olup zīrā Hakk subhānehu ve taᶜālā hazret-leri ﴿أَلَا لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الظَّالِمِينَ﴾[176] diye beyān buyurmuş ve dahi ﴿كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ

174 el-Mümtehine, 60/4.

175 İbrāhīm, 14/12.

176 Hūd, 11/18.

﴿كَبُرَ مَقْتاً عِنْدَ اللّٰهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ﴾[177] buyurmuş, yaᶜnī "Sizin işlemediğinizi söylemek ᶜindallāh makt ve gazab-ı kebīr olur." Ve āher bir āyette buyurmuş ki [178]﴿وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُعْرِضُونَ﴾ Yaᶜnī "Onlar bir gaflettedirler ki bizim emrimiz mūcibince ᶜamel etmekten iᶜrāz edicilerdir." Ve dīger bir āyette ﴿فَأَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّى عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾[179] buyurmuştur, yaᶜnī "Bizim zikrimizden iᶜrāz edip hayāt-ı dünyāviyyeden gayrısını bir nesneyi istemeyen kimseden sen dahi iᶜrāz eyle." Ve dīger bir āyette ﴿وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾[180] buyurmuştur, yaᶜnī "Kim ki tevbe etmezse onlar zulm edicilerdir." Ve böyle ve böyle gelen āyāt-ı sāire mantūkunca sıfāt-ı mezkūre ile muttasıf olmayan kārī elbette bu āyāt-ı beyyināt mūcibince nefsine sarāhaten laᶜn edici olur ve ondan başka ﴿وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ﴾[181] nass-ı ᶜālīsinin hükmü altına dāhil olur ki tilāvet-i mücerrede ile onu tefsīr buyurulmuştur. Ve dahi subhānehu ve taᶜālā hazretleri demiş ki ﴿وَكَأَيِّنْ مِنْ آيَةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ﴾[182] ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Allāhu taᶜālānın semāvāt ve arzda vücūd-ı vahdāniyyetine ve kemāl-i kudret ü hikmetine delālet eder nice ᶜalāmetler vardır, o muᶜānidler ondan mürūr ederler de o ᶜalāmetlerden ᶜibret almayıp yüz çevirirler." Ve semāvāt ve arzda olan āyāt ise onları tebyīn eden ancak Kurᵓān-ı mübīndir, çün merd-i kārī o āyātı tecāvüz eder de onunla müteᵓessir olmaz, o āyāttan yüz çevirmiş gibi olur.

[ولذلك قيل إن من لم يكن متصفًا بأخلاق القرآن فإذا قرأ القرآن ناداه الله تعالى "مَا لَكَ وَلِكَلَامِي وأَنْتَ مُعْرِضٌ عَنِّي دَعْ عَنْكَ كَلَامِي إِنْ لَمْ تَتُبْ إِلَيَّ"]

Ve onun için denilmiş ki ahlāk-ı Kurᵓāniyye ile muttasıf olmayan kimse Kurᵓān'ı okuduğu vaktte Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri onu çağırıp buyurur ki: "مَا لَكَ وَلِكَلَامِي وأَنْتَ مُعْرِضٌ عَنِّي دَعْ عَنْكَ كَلَامِي إِنْ لَمْ تَتُبْ إِلَيَّ"

177 es-Saff, 61/3.
178 el-Enbiyā, 21/1.
179 en-Necm, 53/29.
180 el-Hucurāt, 49/11.
181 el-Bakara, 2/78.
182 Yūsuf, 12/105.

Yaʿnī "Sen benden yüz çevirmiş olduğun hālde benim kelāmıma senin ne münāsebetin vardır? Sen bana inābe etmedikçe kelāmımı bırak." Yaʿnī kelāmımı okuma demektir.

[ومثال العاصي إذا قرأ القرآن وكرره مثال من يكرر كتاب الملك في كل يوم مرات وقد كتب إليه في عمارة مملكته وهو مشغول بتخريبها ومقتصر على دراسة كتابه فلعله لو ترك الدراسة عند المخالفة لكان أبعد عن الاستهزاء واستحقاق المقت]

Ve Kurʾān'ı kırāʾet edip tekrār eden merd-i ʿāsīnin misāli o kimsedir ki melikin tarafından ʿimāret-i memlekete meʾmūr olup da kendisi melikin emr-nāmesini beher günde pek çok kerrelerde emr-nāmeyi okur, tekrār eder ve maʿa-zālik ber-ʿaks memleketin tahrībiyle meşgūl olur durur da mektūb-ı mevrūdun dirāseti üzerine iktisār eder ola ki muhālefeti ʿindinde onun dirāsetini terk etmiş olsa idi ona istihkāk-ı makt u istihzādan daha ziyāde buʿdiyyeti olurdu.

[ولذلك قال يوسف بن أسباط إني لأهم بقراءة القرآن فإذا ذكرت ما فيه خشيت المقت فاعدل إلى التسبيح والاستغفار]

Ve onun için Yūsuf b. Esbāt demiş ki: "Ben kırāʾet-i Kurʾān'a ihtimām ederim ve çün Kurʾān'daki ahkāmı tezekkür eylerim, artık maktinden havf ve haşyet edip bi'l-ıztırār ondan tesbīh ve istigfāra ʿudūl ederim."

[والمعرض عن العمل به أريد بقوله عز وجل ﴿فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ﴾ وَلِذَلِكَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وسلم "اِقْرَؤُوا الْقُرْآنَ مَا ائْتَلَفَتْ عَلَيْهِ قُلُوبُكُمْ وَلَانَتْ لَهُ جُلُودُكُمْ فَإِذَا اخْتَلَفْتُمْ فَلَسْتُمْ تَقْرَؤُونَهُ وَفِي بَعْضِهَا فَإِذَا اخْتَلَفْتُمْ فَقُومُوا عَنْهُ"]

Ve dahi ﴿فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ﴾[183] kavl-i [97] celīli ile murād buyurulan ʿamelden yüz çevirenlerdir ki onun ahkām-ı ʿaliyyeleri arkaları sonra ilkāʾ etmiş olurlar ki bu nass-ı ʿālīnin hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Onlar ise ʿahde ʿadem-i iltifāt ile

183 Ālu ʿİmrān, 3/187.

ardlarına bıraktılar ve rüşvet olarak semen-i kalīl ile o mīsākı sattılar. Naᶜīm-i cāvidānīye hutām-ı fānīyi bedel etmek ne kabīh şey olur!" Ve dahi onun için ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "اِقْرَؤُوا الْقُرْآنَ مَا ائْتَلَفَتْ عَلَيْهِ قُلُوبُكُمْ وَلَانَتْ لَهُ جُلُودُكُمْ فَإِذَا اخْتَلَفْتُمْ فَلَسْتُمْ تَقْرَؤُونَهُ وَفِي بَعْضِهَا فَإِذَا اخْتَلَفْتُمْ فَقُومُوا عَنْهُ"[184] ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Siz üzerinize kulūbunuz müꜥtelif olanı Kurꜥān'dan okuyunuz ve dahi kulūbunuz ona yumuşak olanı okuyunuz. Ve eger ihtilāf ederseniz siz onu kırāꜥet eder değilsiniz." Ve dīger rivāyette "İhtilāf ettiğiniz vaktte ondan kalkınız." Yaᶜnī onu okumayınız demektir.

[قال الله تعالى ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾]

Ve Zāt-ı Zü'l-Celāl ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾[185] buyurmuştur ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiştir: "Onlar ki ᶜindlerinde Allāhu taᶜālā zikr olunsa onun heybetinden kalbleri titrer, yaᶜnī müꜥmin-i kāmil onlardır ki Allāhu taᶜālā zikr olundukta onun ᶜazamet-i celāl ü heybetinden kalbleri korkar ve āyetleri tilāvet olundukta īmānları artar ve cemīᶜ-i umūrlarında Allāhu taᶜālāya tevekkül ederler."

[وقال صلى الله عليه وسلم "إِنَّ أَحْسَنَ النَّاسِ صَوْتًا بِالْقُرْآنِ الَّذِي إِذَا سَمِعْتَهُ يَقْرَأُ رَأَيْتَ أَنَّهُ يَخْشَى اللّٰهَ تَعَالَى" وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "لَا يُسْمَعُ الْقُرْآنُ مِنْ أَحَدٍ أَشْهَى مِمَّنْ يَخْشَى اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِنَّ أَحْسَنَ النَّاسِ صَوْتًا بِالْقُرْآنِ الَّذِي إِذَا سَمِعْتَهُ يَقْرَأُ رَأَيْتَ أَنَّهُ يَخْشَى اللّٰهَ تَعَالَى"[186] buyurmuştur ki hulāsa-i mefād-ı şerīfi: "Kurꜥān ile ahsen-i savt o kimsedir ki Kurꜥān'ı okurken Allāhu taᶜālādan havf ve haşyet ettiğini görürsün." Ve dahi "لَا يُسْمَعُ

184 Buhārī, Fedāilu'l-Kur'ān, 37, no: 5060; Müslim, İlm, 3; *Musnedu* Ahmed, 4/313, no: 18816.

185 el-Enfāl, 8/2.

186 el-Fākihī, *Ahbāru Mekke*, 2/305, no: 1549; *Musnedu'l*-Bezzār, 12/300; *Hilyetu'l-Evliyā*, 4/19.

"الْقُرْآنُ مِنْ أَحَدٍ أَشْهَى مِمَّنْ يَخْشَى اللهَ عَزَّ وَجَلَّ"[187] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i münīfi: "Zāt-ı Zü'l-Celāl'den haşyet eden kimseden istimāʿ-ı Kurʾān'ın lezzetinden ziyāde dīgerinde olmaz ki dīgerinin kırāʾeti tatlı ve ziyāde şehvetli ve ragbetli olmaz." Yaʿnī merd-i hāif ü hāşīnin kırāʾeti istimāʿından husūle gelen zevkten hāsıl olan iştihā ve şevk dīgerinin kırāʾetinden hāsıl olmaz demektir.

[فالقرآن يراد لاستجلاب هذه الأحوال إلى القلب والعمل به وإلا فالمؤنة في تحريك اللسان بحروفه خفيفة ولذلك قال بعض القراء قرأت القرآن على شيخ لي ثم رجعت لأقرأ ثانيًا فانتهرني وقال جعلت القرآن علي عملًا اذهب فاقرأ على الله عز وجل فانظر بماذا يأمرك وبماذا ينهاك وبهذا كان شغل الصحابة رضي الله عنهم في الأحوال والأعمال فمات رسول الله صلى الله عليه وسلم عن عشرين ألفًا من الصحابة لم يحفظ القرآن منهم إلا ستة اختلف في اثنين منهم وكان أكثرهم يحفظ السورة والسورتين وكان الذي يحفظ البقرة والأنعام من علمائهم]

Kaldı ki kırāʾet-i Kurʾān kalbe bu gibi ahvālin celbi için ve onunla ʿamel etmek için murād buyurulmuş, yoksa hurūfuyla tahrīk-i lisānda olan meʾūnet hafīftir. Ve onun için baʿzu'l-kurrāʾ dedi ki: "Ben Kurʾān'ı bir şeyh-i kurrā üzerine kırāʾet eyledim, sonra bir dahi üzerine kırāʾet etmek için yanına varıp rücūʿ ettiğimde beni paylayıp dedi ki: "Üzerime Kurʾān'ı okumak! Sen ʿamel mi ettin! Sen var onu Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri üzerine kırāʾet edip nazar eyle ki ne ile seni emr eyler ve ne ile seni nehy eder." Ve sahābe-i güzīn ʿaleyhimü'r-rıdvān ecmaʿīn ahvāl ve aʿmālde iştigālleri bununla idi. ʿAleyhi's-selām efendimiz hazretleri dār-ı bekāya intikāl ettiği vaktte yirmi bin nefer ashābı var idi, hālbuki altı neferden ziyāde onlarda Kurʾān'ı hıfz eder bir kimse yok idi. Ve altı neferin ikisinde dahi ihtilāf vākiʿ olmuştur, kusūrları kimi bir sūre ve kimi iki sūre ve kimi daha ziyāde hıfz ederlerdi ammā ekserleri birer ve ikişer sūre hıfz etmişlerdi, sūre-i Bakara vü Enʿām'ı hıfz eden kimse onların ʿulemāsından idi.

[ولما جاء واحد ليتعلم القرآن فانتهى إلى قوله عز وجل ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ (٧) وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾ قال "اِنْصَرَفَ الرَّجُلُ وَهُوَ فَقِيهٌ" وَإِنَّمَا

187 İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/27, no: 113.

الْعَزِيزُ مِثْلُ تِلْكَ الْحَالَةِ الَّتِي مَنَّ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهَا عَلَى قَلْبِ الْمُؤْمِنِ عَقِيبَ فَهْمِ الْآيَةِ]

Ve Kurᵓān'ı taᶜallüm etmek üzere çün bir ādem gelip Kurᵓān'ın kırāᵓetine başladı ve kırāᵓeti ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ (٧) وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾[188] āyetlerine müntehī oldu, o ādem bu kadar kırāᵓet bana kāfīdir diye savuşup gitmiş. Ve o vaktte ᶜaleyhi's-selām efendimiz dahi "اِنْصَرَفَ الرَّجُلُ وَهُوَ فَقِيهٌ"[189] buyurdu, yaᶜnī "Fakīh olduğu hālde ādem savuşup gitmiştir." Ve'l-hāsıl ᶜazīz ancak o hālettir ki fehm-i āyetten sonra Zāt-ı Zü'l-Celāl müᵓminin kalbine ihsān buyurula gelen hālin mislidir ki teᵓessürdür, yoksa kırāᵓet-i mücerredenin nefᶜi azdır belki bī-nefᶜ olup vebāle müᵓeyyiddir, nitekim denilmiş.

[فأما مجرد حركة اللسان فقليل الجدوى بل التالي باللسان المعرض عن العمل جدير بأن يكون هو المراد بقوله تعالى ﴿وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى﴾ وبقوله عز وجل ﴿قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَى﴾ أي تركتها ولم تنظر إليها ولم تعبأ بها فإن المقصر في الأمر يقال إنه نسي الأمر]

Ve lisān ise onun hareket-i mücerredesi kalīlü'l-fāide olup [98] belki ᶜamelden muᶜriz ve lisān ile tālī olan kimse ﴿وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى﴾[190] āyet-i kerīmesiyle murād buyurulan ādem olmağa lāyık olur, yaᶜnī o nass-ı ᶜālīnin vaᶜīd ve şān ve hükmü onun hakkında cārī olmağa sezādır ki bunun hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Kim ki hidāyete sebeb olan zikrimden yā kitāb ve resūlümden iᶜrāz ede, onun için hırs ve kesb-i harām ile maᶜāş darlığı yāhūd kabr darlığıyla ᶜazāb vardır, o muᶜrizi kıyāmette biz aᶜmā haşr ederiz. O der ki yā rabbi, niçin beni aᶜmā haşr ettin, hālbuki ben dünyāda görür idim? Allāhu taᶜālā buyura ki senin cezān böyledir, sana dünyāda kudretlerimize delālet eder āyetlerimiz geldikte gözünü kapayıp terk ettin, senin terkin gibi bu gün ᶜazābda terk olunursun." Musannif-i merhūm dahi "اَيْ تَرَكْتَهَا" diye āyette zikr olunan nisyānı terk ile tefsīr etmiş, çünkü

188 ez-Zelzele, 99/7-8.
189 Bkz. Ebū Dāvūd, Salāt, 326, no: 1399.
190 Tā-Hā, 20/124.

ona nazar etmemiş ve onunla iʿtināʾ etmemiş ve emre taksīr edene emri unutmuş denilir, yaʿnī mukassıra nāsī ıtlāk olunmuştur demek ister.

[وتلاوة القرآن حق تلاوته هو أن يشترك فيه اللسان والعقل والقلب فحظ اللسان تصحيح الحروف بالترتيل وحظ العقل تفسير المعاني وحظ القلب الاتعاظ والتأثر بالانزجار والائتمار فاللسان يرتل والعقل يترجم والقلب يتعظ]

Ve Kurʾān'ın hakk-ı tilāveti ise onun tilāvetinde lisān ve kalb ve ʿakl müşterek olmaktır, yaʿnī eger kırāʾetinde dil ve gönül ve us müşterek olurlarsa o vaktte tālī hakkınca onu tilāvet etmiş olur. İştirāklerinin sūreti ise her birinin vazīfesini icrāʾ eylemektir ki lisānın hazz ve vazīfesi tashīh-i hurūf ve tertīl-i kırāʾettir ve ʿaklın hazz ve vazīfesi tefsīr-i maʿānīdir ve kalbin hazz ve vazīfesi onunla ittiʿāz ve teʾessürle menāhīden inzicār ve evāmir ile iʾtimār etmektir. İşte bu sūrette olan iştirāk ile okumak böyle olur ki Kurʾān'ı okurken onun lisānı tertīl ede ve ʿaklı dahi lisān ile okunan kelāmı tercüme ve tefsīr ede ve gönlü taʿakkul ve tedebbür ettiği maʿnā ile müttaʿiz ola.

[التاسع الترقي وأعني به أن يترقى إلى أن يسمع الكلام من الله عز وجل لا من نفسه فدرجات القراءة ثلاث أدناها ان يقدر العبد كأنه يقرؤه على الله عز وجل واقفًا بين يديه وهو ناظر إليه ومستمع منه فيكون حاله عند هذا التقدير السؤال والتملق والتضرع والابتهال]

Ve dokuzuncu maʿnā ise terakkī olup ve benim bu terakkīden murādım ki kelāmı nefsinden işitmeye, ancak onu Zāt-ı Zü'l-Celāl'den işite. Ve hāl böyle olunca kırāʾetin derecātı üç olur: Ednā derecesi odur ki ʿabdin hīn-i kırāʾetinde takdīr ede ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'in huzūrunda vākıf olup ve ona nāzır ve ondan kırāʾeti müstemiʿ olduğu hālde kendisi onun üzerine onu kırāʾet eder ve bu takdīrin ʿindinde onun hāl ve şānı suʾāl ve temelluk ve tazarruʿ ve ibtihāl olmak gerektir.

[الثانية أن يشهد بقلبه كأن الله عز وجل يراه ويخاطبه بألطافه ويناجيه بإنعامه وإحسانه فمقامه الحياء والتعظيم والإصغاء والفهم]

Ve ikinci derecesi ise kendi kalbinde müşāhede ede, sanki Zāt-ı Zü'l-Celāl onu görür de eltāfıyla ona muhātaba edip inʿām ve ihsānı ile

ona münācāt eder ki burada da onun makāmı hayāʾ ve taʿzīm ve isgāʾ ve fehm etmek gerektir.

[الثالثة أن يرى في الكلام المتكلم وفي الكلمات الصفات فلا ينظر إلى نفسه ولا إلى قراءته ولا إلى تعلق الإنعام به من حيث إنه منعم عليه بل يكون مقصور الهم على المتكلم موقوف الفكر عليه كأنه مستغرق بمشاهدة المتكلم عن غيره وهذه درجة المقربين وما قبله درجة أصحاب اليمين وما خرج عن هذا فهو درجات الغافلين]

Ve üçüncü derece ise kelāmda mütekellimi ve kelimātta sıfātı görmektir ki o hālde ne kendi nefsine ve ne kırāʾetine ve ne de münʿamun ʿaleyh olduğu haysiyyetle ona inʿāmın taʿallukuna nazar ede, ancak onun hemmi mütekellimin üzerine maksūr olup fikri dahi onun üzerine mevkūf ola, sanki gayrısından mütekellimin müşāhedesiyle müstagraktır. Ve bu derece mukarrebīnin derecesidir ve onun mā-kabli ashāb-ı yemīnin derecesidir ve bundan hāric olan derecāt gāfilīnin derecātıdır.

[وعن الدرجة العليا أخبر جعفر بن محمد الصادق رضي الله عنه قال والله لقد تجلى الله عز وجل لخلقه في كلامه ولكنهم لا يبصرون وقال أيضًا وقد سألوه عن حالة لحقته في الصلاة حتى خر مغشيًا عليه فلما سري عنه قيل له في ذلك فقال ما زلت أردد الآية على قلبي حتى سمعتها من المتكلم بها فلم يثبت جسمي لمعاينة قدرته ففي مثل هذه الدرجة تعظم الحلاوة ولذة المناجاة]

Ve derece-i ʿulyādan Caʿfer b. Muhammedü's-Sādık ʿaleyhi'r-rıdvān haber verip dedi ki: "Vallāhi Zāt-ı Zü'l-Celāl kelāmında halkına tecellī etmiştir velākin onlar onu göremezler." Ve dahi namāzda iken onda bir hāl zuhūruyla yüreği bayılıp yere magşiyyen ʿaleyh düşüp ifākat bulmakla ondan hāl-i hāsıl üzerine lede's-suʾāl demiş ki: "Ben bir āyeti kalbim üzerine tereddüd ettirirdim ve onun tereddüdünden zāil olmadım, tā ki onu mütekelliminden işittim, yaʿnī onunla tekellüm etmiş olan Zāt-ı Zü'l-Celāl'den onu istimāʿ eyledim, artık kudretinin muʿāyenesine benim cismim sābit olamamasıyla o hālete uğradım." İşte bu gibi derecenin tatlılığı ʿazīm olup lezzet-i münācātı dahi çok olur.

[ولذلك قال بعض الحكماء كنت أقرأ القرآن فلا أجد له حلاوة حتى تلوته

[٩٩] كأني أسمعه من رسول الله صلى الله عليه وسلم يتلوه على أصحابه ثم رفعت إلى مقام فوقه كنت أتلوه كأني أسمعه من جبريل عليه السلام يلقيه عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثم جاء الله بمنزلة أخرى فأنا الآن أسمعه من المتكلم به فعندها وجدت له لذة ونعيمًا لا أصبر عنه]

Ve dahi baᶜzu'l-hukemāᵓ demiş ki: "Evvelā ben Kurᵓān'ı kırāᵓet ederdim, ammā ona bir lezzet bulamazdım, tā ki bir makāma vardım ki sanki ben onu sahābe üzerine ᶜaleyhi's-selām efendimiz kırāᵓet ettiği hālde işitiyorum ve o vaktte ona lezzet bulup tilāvetine devām edicek o mertebeden yukarıya dahi refᶜ olundum ki orada sanki Cebrāᵓīl ᶜaleyhi's-selām Resūl-i ekrem efendimize ilkā ederken işitiyorum ve bir zamān dahi bu hāl üzere giderken Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri dīger bir menzileti dahi bana ihsān buyurdu ki o menzilede onu mütekellimden istimāᶜ etmeğe başladım. Ve el-hāletu hāzihi ben onunla mütekellim olmuş olandan istimāᶜ ederim ve ona bir lezzet-i ᶜazīme buldum ki baᶜde-mā onun üzerine sabra mecāl ve kudretim kalmadı."

[وقال عثمان وحذيفة رضي الله عنهما لو طهرت القلوب لم تشبع من قراءة القرآن وإنما قالوا ذلك لأنها بالطهارة تترقى إلى مشاهدة المتكلم في الكلام ولذلك قال ثابت البناني كابدت القرآن عشرين سنة وتنعمت به عشرين سنة وبمشاهدة المتكلم دون ما سواه يكون العبد ممتثلًا لقوله عز وجل ﴿فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ﴾ ولقوله ﴿وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ﴾ فمن لم يره في كل شيء فقد رأى غيره وكل ما التفت إليه العبد سوى الله تعالى تضمن التفاته شيئًا من الشرك الخفي بل التوحيد الخالص أن لا يرى في كل شيء إلا الله عز وجل]

Ve dahi ᶜOsmān ve Huzeyfe ᶜaleyhime'r-rıdvān demişler ki: "Kulūb tāhire olmuş olsaydı kırāᵓet-i Kurᵓān'dan tok olmaz idi." Ve bu kelāmı ancak onun için söylemişler ki kulūb ancak tahāretle terakkī eder, tā ki kelāmda mütekellimi müşāhede eder ve onun için Sābit el-Bünānī demiş ki: "Ben yirmi sene Kurᵓān ile mükābede ettim, yaᶜnī hüzn ve meşakkat çektim ve yirmi sene onunla mütenaᶜᶜim oldum." Kaldı ki merd-i müᵓmin ancak mā-sivallāhı görmeyip kelāmda mütekellimi

müşāhedesiyle o vakt ﴿فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ﴾[191] emr-i ʿālīsine münkād ve mütemessil olmuş olur ki her bir şeyden ferāgat ve firār ile ona sığınıp ilticāʾ eylemiş olur ve şirkin bulaşığından pāk olup ﴿وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ﴾[192] nehy-i celīl[i] ile müntehī ve münzecir olmuş olur, zīrā ki onu her bir şeyde görmeyen dīgerini görmüş olur ve mā-sivallāhtan ʿabd her neye iltifāt ederse onun o iltifātı şirkten bir nesneye mutazammın olur, çünkü tevhīd-i hālis odur ki her bir şeyde Zāt-ı Zü’l-Celāl’den gayrı dīger bir nesneyi görmemektir.

[العاشر التبري وأعني به أن يتبرأ من حوله وقوته والالتفات إلى نفسه بين الرضا والتزكية فإذا تلا بآيات الوعد والمدح للصالحين فلا يشهد نفسه عند ذلك بل يشهد الموقنين والصديقين فيها ويتشوف إلى أن يلحقه الله عز وجل بهم وإذا تلا آية المقت وذم العصاة والمقصرين شهد على نفسه هناك وقدر أنه المخاطب خوفا وإشفاقا]

Ve dahi onuncu maʿnā ki teberrī idi, o dahi bu sūretledir ki her bir kārī gerektir ki kendi havl ve kuvvetinden ve nefsini beğenmekten ve onu meʿāsī ve āsāmdan tezkiye eylemekten ve ona ʿayn-ı rızāʾ ile bakmaktan teberrī eylemektir. Şöyle ki medh-i sālihīn ve vaʿde dāir bir āyeti okursa kendisi onda nefsini müşāhede etmeye, yaʿnī nefsini sālihīnden görüp o vaʿd ve ona şümūlünü görmeye belki onda mūkinīn ve sıddīkīni müşāhede edip ki sulehā onlardır ve o vaʿd-i kerīm ancak onlaradır ve kendisi ārzū ve teşevvuk ede ki Hakk celle ve ʿalā hazretleri onu onlara ilhāk eyleye ve āyet-i zemm-i ʿusāt u mukassırīn ü gāfilīni okursa kendisi orada nefsi üzerine şehādet edip takdīr ede ki muhātab kendisidir ki o bābda nefsine işfāk ve havf eyleye.

[ولذلك كان ابن عمر رضي الله عنهما يقول اللهم إني أستغفرك لظلمي وكفري فقيل له هذا الظلم فما بال الكفر فتلا قوله عز وجل ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ﴾]

Ve onun için ʿAbdullāh b. ʿÖmer ʿaleyhime’r-rıdvān ”اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَغْفِرُكَ لِظُلْمِي وَكُفْرِي“ derdi. Ve ona: “Hele zulm vukūʿu muhtemeldir, ammā küf-

191 ez-Zāriyāt, 51/50.
192 ez-Zāriyāt, 51/51.

rün ne hulyāsı vardır?" denilince o dahi ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ﴾[193] nass-ı ᶜālīsini okumuş ki hulāsa-i tefsīrinde: "Tahkīkan insān nefsine zālim olup şedīdü'l-küfrāndır." Bu nass ﴿وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ﴾[194] āyet-i kerīmesindendir. Ve bu āyet sūre-i İbrāhīm ᶜaleyhi's-selāmda vārid olmuştur, otuz üçüncü āyetidir ki içinde tezkīr-i ᶜazamet-i niᶜam olmuştur, çünkü mecmūᶜ-ı āyetin hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "O Allāhu taᶜālādır ki gökleri ve yerleri halk etti ve gökten su yaᶜnī yağmur inzāl etti ve onunla envāᶜ-ı meyveler bitirdi ki onun emriyle denizde istediğiniz mahalle gidesiz ve nehrleri size rām etti ki intifāᶜınız için tasarrufunuzda ola ve şems ve kamer dahi ᶜādetleri üzere birbirini taᶜkīb ve devr ederek ziyāᵓ vermek için size teshīr etti ve gece ve gündüzü size teshīr etti ki gecede nevmle rāhat, gündüzde kesb-i maᶜīşet edesiz ve muhtāc olduğunuz ve istediğiniz şeylerin küllīsini size verdi. Eger siz Allāhu taᶜālānın verdiği niᶜmetlerini sayalım derseniz onu taᶜdāda kudretiniz olmaz, tahkīk insān nefsine zulm edici şedīdü'l-küfrāndır."

[وقيل ليوسف ابن أسباط إذا قرأت القرآن بماذا تدعو فقال بماذا أدعو أستغفر الله عز وجل من تقصيري سبعين مرة فإذا رأى نفسه بصورة التقصير في القراءة كان رؤيته سبب قربه فإن من شهد البعد في القرب لطف به في الخوف حتى يسوقه الخوف إلى درجة أخرى في القرب وراءها ومن شهد القرب في البعد مكر به بالأمن الذي يفضيه إلى درجة أخرى في البعد أسفل مما هو فيه]

Ve dahi Yūsuf b. Esbāt'a denilmiş ki: "Sen Kurᵓān'ı okuduğun vaktte ne ile duᶜā edersin?" O dahi: "Ne ile duᶜā ederim, kendi taksīrimden yetmiş kerre istigfār eylerim" demiştir. Ve çün kırāᵓette nefsini sūret-i taksīrde görür, onun o görmekliği sebeb-i kurbü olur zīrā ki kurbde iken nefsini uzakta görürse onunla havfta lutf olunup ve o havf onu dīger bir dereceye sevk eder ki kurbiyyette bulunduğu derecenin ardında ola. Ve kim ki uzaklıkta nefsini yakınlıkta [100] görür, uzaklıkta derece-i uhrāya müfzī olan emr ile mekr olunur ve onun o görüşü onu olduğu derecenin esfeline indirir.

---

193 İbrāhīm, 14/34.

194 İbrāhīm, 14/33.

[ومهما كان مشاهدًا نفسه بعين الرضا صار محجوبًا بنفسه فإذا جاوز حد الالتفات إلى نفسه ولم يشاهد إلا الله تعالى في قراءته كشف له سر الملكوت]

Ve’l-hāsıl ʿayn-ı rızā ile nefsini gördükçe kendi nefsi ile mahcūb olup terakkī edemez ve çün nefsine iltifāt etmek haddini tecāvüz edip kırāʾetinde Zāt-ı Zü’l-Celāl’in gayrısını göremez de ancak onu görür, esrār-ı melekūt ona münkeşif olur.

[قَالَ أَبُو سُلَيْمَانَ الدَّارَانِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وعد ابن ثوبان أخًا له أن يفطر عنده فأبطأ عليه حتى طلع الفجر فلقيه أخوه من الغد فقال له وعدتني أنك تفطر عندي فأخلفت فقال لولا ميعادي معك ما أخبرتك الذي حبسني عنك إني لما صليت العتمة قلت أوتر قبل أن أجيئك لأني لا آمن ما يحدث من الموت فلما كنت في الدعاء من الوتر رفعت إلى روضة خضراء فيها أنواع الزهر من الجنة فما زلت أنظر إليها حتى أصبحت]

Ebū Süleymān ed-Dārānī radıyallāhu ʿanh demiş ki: “İbn Sevbān ona birāder ittihāz ettiği ādeme vaʿd etmiş ki yanında iftār ede. Ve çün akşam oldu, yanına gidemeyip fecr tulūʿuna kadar gecikmiş olmasıyla vaʿdine vefāʾ edemediği eclden ferdāsında birāderiyle lede’l-mülākāt birāderi: “Sen bana vaʿd ettin ki yanımda iftār edesin ve akşam olunca hulf-i vaʿd ettin!” diye ʿitāb ettikte, İbn Sevbān dahi: “Seninle mīʿādım olmamış olsaydı ben sana beni senden habs eden nesne ile haber vermezdim. Ben yatsı namāzımı kıldıktan sonra kendi kendime dedim ki vitr namāzını dahi kılayım, çünkü ben ölümden hādis olan hālden emīn olamam. Ve çün vitri kılıp elimi duʿāya refʿ ettim, bana yeşil bir ravza merfūʿ oldu ki onun içinde ezhār-ı cennetten envāʿ-ı ezhār var idi, artık sabāh oluncaya dek onun nazarından zāil olamadım” diye beyān ve iʿtizār eylemiştir.

[وهذه المكاشفات لا تكون إلا بعد التبري عن النفس وعدم الالتفات إليها وإلى هواها ثم تخصص هذه المكاشفات بحسب أحوال المكاشف فحيث يتلو آيات الرجاء ويغلب على حاله الاستبشار تنكشف له صورة الجنة فيشاهدها كأنه يراها عيانًا وإن غلب عليه الخوف كوشف بالنار حتى يرى أنواع عذابها وذلك لأن كلام الله عز وجل يشتمل على السهل اللطيف والشديد العسوف والمرجو والمخوف

وذلك بحسب أوصافه إذ منها الرحمة واللطف والانتقام والبطش فبحسب مشاهدة الكلمات والصفات يتقلب في اختلاف الحالات وبحسب كل حالة منها يستعد للمكاشفة بأمر يناسب تلك الحالة ويقاربها إذ يستحيل أن يكون حالة المستمع واحدًا والمسموع مختلفًا إذ فيه كلام راض وكلام غضبان وكلام منعم وكلام منتقم وكلام جبار متكبر لا يبالي وكلام حنان متعطف لا يهمل]

Ve bu mükāşefāt ise nefsten teberrī edip hevāsına ᶜadem-i iltifāttan başka dīger bir nesne ile hāsıl olmaz ki eger nefsten teberrī ettiyse ve ona ve hevāsına iltifāt etmediyse o mükāşefe merd-i mükāşife ahvāli hasebiyle mütehassas olur ki āyāt-ı recāyı okuyup hāli üzerine istibşār galebe ettiği vaktte ona cennetin sūreti münkeşife olur, sanki ᶜayānen müşāhede eder gibi görür ve eger onun hāli üzerine havf galebe ettiyse āteş ile mükāşefe olunup tā ki ᶜazābının envāᶜını görür. Ve bunun sebebi ise kelām-ı Bārī sehl-i latīf ve şedīd-i ᶜasūf ve mercū ve mahūf üzerine müştemildir, zīrā o dahi kelāmın evsāfı hasebiyledir, çünkü evsāfından rahmet ve lutf ve intikām ve batş sıfatları vardır. Ve maᶜlūmdur ki müşāhede-i kelimāt u sıfāt hasebiyle ihtilāf-ı ahvālde kalb münkalib olur ve onun her bir hāleti hasebiyle o hālete münāsib ve mukārib birer emr ile mükāşefeye müstaᶜidd olur, çünkü müstahīldir ki mesmūᶜ muhtelif olduğu hālde müstemiᶜin hāli bir ola, zīrā onda rāzī bir kelām var ve gazbān bir kelām var ve münᶜim bir kelām var ve müntekım bir kelām var ve cebbār ve mütekebbir bir kelām var ve dahi ihmāl etmez müteᶜattıf ve hannān bir kelām vardır. İşte bu sūretle mesmūᶜ olan kelām muhtelif olunca müstemiᶜin hāli nice muhtelif olmaz, elbette o dahi bu ahvāle göre muhtelif olacaktır ve bu hālāta göre kalb mükāşefeye müstaᶜidd olur.

el-Bābu'r-Rābiᶜ Fī Fehmi'l-Kurᵓāni ve Tefsīrihi bi'r-Reᵓyi Min Gayri Naklin

[الباب الرابع في فهم القرآن وتفسيره بالرأي من غير نقل]

[لعلك تقول عظمت الأمر فيما سبق في فهم أسرار القرآن وما ينكشف لأرباب القلوب الزكية من معانيه فكيف يستحب ذلك وَقَدْ قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ

فَسَّرَ الْقُرْآنَ بِرَأْيِهِ فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ"]

Ve kitāb-ı mezkūrun dördüncü bābı ki fehm-i Kurᵓān ve nakl olunmayan maᶜnā ile kārīᵓin reᵓyiyle tefsīr etmesinin ahvāl ve ahkām ve menāhici beyānında idi, o dahi işte bu bābdır ki bu hālāt ber-vech-i ātī mufassalen zikr ve beyān olunur. Şöyle ki fī-mā tekaddeme mesbūk olan zikr ve beyāna bināᵓen fī-mā sebak esrār-ı Kurᵓān'ın fehminde sen emri büyüttün ve kezālik maᶜānīsinden kulūb-ı zekiyye erbābına münkeşif olanı dahi taᶜzīm ettin, hālbuki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ فَسَّرَ الْقُرْآنَ بِرَأْيِهِ فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ"[195] buyurmuş ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Kim ki kendi reᵓyiyle Kurᵓān'ı tefsīr eyler, āteşten onun oturak yerini hāzır etsin" demektir ve bu hadīsin hükmü īcābınca fehm-i esrār ile inkişāf-ı maᶜānī nice müstehabb olur, yaᶜnī Kurᵓān'ı tedebbür edip bi-dūni'n-nakl maᶜānīsini der-hātır etmek nice müstehabb olabilir der isen; [101]

[وعن هذا شنع أهل العلم بظاهر التفسير على أهل التصوف من المفسرين المنسوبين إلى التصوف في تأويل كلمات في القرآن على خلاف ما نقل عن ابن عباس وسائر المفسرين وذهبوا إلى أنه كفر فإن صح ما قاله أهل التفسير فما معنى فهم القرآن سوى حفظ تفسيره وإن لم يصح ذلك فما معنى قوله صلى الله عليه وسلم "مَنْ فَسَّرَ الْقُرْآنَ بِرَأْيِهِ فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ"]

Ve bunun için ehl-i ᶜilm kelimāt-ı Kurᵓāniyye'de teᵓvīl eden mutasavvıfīn-i müfessirīn üzerine zāhiri tefsīr ile teşnīᶜ etmişler ki müfessirīn-i sūfiyye, İbn ᶜAbbās ve müfessirīn-i sāireden menkūl olan tefāsīrin hilāfında kelimāt-ı Kurᵓāniyye'yi tefsīr ettiklerinden hakklarında taᶜyīb ve teşnīᶜ ettiler, hattā küfr olduğuna zāhib oldular. Eger ehlü't-tefsīrin makāleleri sahīh ise hıfz-ı tefsīrinden gayrı fehm-i Kurᵓān'ın maᶜnāsı ne kalır ve eger sahīh olmaz ise ᶜaleyhi's-selām efendimiz ki:"مَنْ فَسَّرَ الْقُرْآنَ بِرَأْيِهِ فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ"[196] buyurduğu hadīs-i şerīfin ne maᶜnāsı kalmış olur.

---

195 Tirmizī, Tefsīru'l-Kur'ān, 11, no: 2951; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 7/286, no: 8081.

196 Tirmizī, Tefsīru'l-Kur'ān, 11, no: 2951; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 7/286, no: 8081.

[فاعلم أن من زعم أن لا معنى للقرآن إلا ما ترجمه ظاهر التفسير فهو مخبر عن حد نفسه وهو مصيب في الإخبار عن نفسه ولكنه مخطئ في الحكم برد الخلق كافة إلى درجته التي هي حده ومحطه بل الأخبار والآثار تدل على أن في معاني القرآن متسعًا لأرباب الفهم قال علي رضي الله عنه إلا أن يؤتى الله عبدًا فهمًا في القرآن فإن لم يكن سوى الترجمة المنقولة فما ذلك الفهم]

Burasını dahi sen böylece bil ki kim ki Kurʾān için tefsīr-i zāhir-den gayrı tercüme yoktur diye zuʿm etmiş, kendi nefsi haddine ihbār etmiştir. Ve nefsi üzerine vākiʿ olan ihbārında egerçi musīb ise de lākin kāffe-i halkı onun hadd ve mahattı olan dereceye redd etmekte olan hükmde hatā eylemiştir, çünkü kāffe-i halkın fehmi onun fehmi derecesinde değildir ki maʿānī-i Kurʾāniyye'nin fehminde derecāt-ı ʿulemā mütefāvitedir. Ve ahbār ve āsār delālet eder ki erbāb-ı fehm için maʿānī-i Kurʾāniyye'de bir genişlik ve müttesaʿ vardır ki ezcümle ʿAlī b. Ebī Tālib ʿaleyhi'r-rıdvān demiş ki:"إِلَّا اَنْ يُؤْتِىَ اللهُ عَبْدًا فَهْمًا فِي الْقُرْآنِ" buyurmuştu ve bunun tercümesi sebkat etti. Ve eger tercüme-i menkū-leden gayrı dīger bir maʿnāsı olmazsa o fehm ne kalmış olur.

[وقال صلى الله عليه وسلم "إِنَّ لِلْقُرْآنِ ظَهْرًا وَبطْنًا وَحَدًّا وَمَطْلَعًا" ويروى أيضًا عن ابن مسعود موقوفًا عليه وهو من علماء التفسير فما معنى الظهر والبطن والحد والمطلع وقال علي كرم الله وجهه "لَوْ شِئْتُ لَأَوْقَرْتُ سَبْعِينَ بَعِيرًا مِنْ تَفْسِيرِ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ" فما معناه وتفسير ظاهرها في غاية الاقتصار وقال أبو الدرداء لا يفقه الرجل حتى يجعل للقرآن وجوهًا وقد قال بعض العلماء لكل آية ستون ألف فهم وما بقي من فهمها أكثر وقال آخرون القرآن يحوي سبعة وسبعين ألف علم ومائتي علم إذ كل كلمة علم ثم يتضاعف ذلك أربعة أضعاف إذ لكل كلمة ظاهر وباطن وحد ومطلع وترديد رسول الله صلى الله عليه وسلم سم الله الرحمن الرحيم عشرين مرة لا يكون إلا لتدبره باطن معانيها وإلا فترجمتها وتفسيرها ظاهر لا يحتاج مثله إلى تكريره وقال ابن مسعود رضي الله عنه من أراد علم الأولين والآخرين فليتدبر القرآن وذلك لا يحصل بمجرد تفسير الظاهر]

Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِنَّ لِلْقُرْآنِ ظَهْرًا وَبطْنًا وَحَدًّا وَمَطْلَعًا"[197] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "ʿAle't-tahkīk

197 Bkz. *Sahīhu* İbn Hibbān, 1/276, no: 75; *Mişkātu'l-Envār*, 1/73.

Kurʾān için batn ve arka ve hadd ve matlaᶜ vardır." Ve bu hadīs-i şerīf yine üzerine mevkūf olarak ᶜAbdullāh b. Mesᶜūd'un üzerine mervīdir ve İbn Mesᶜūd ise ᶜulemā-i tefsīrden idi. Ve Kurʾān'ın menkūl olan tefāsīrden gayrı ki maᶜnāsı olmazsa hadīs-i şerīfte zikr buyurulan işbu batn ve zahr ve hadd ve matlaᶜın maᶜnāsı ne kalır ve dahi ᶜAlī b. Ebī Tālib kerremallāhu vechehunun "لَوْ شِئْتُ لَأَوْقَرْتُ سَبْعِينَ بَعِيرًا مِنْ تَفْسِيرِ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ" buyurduğu kelāmın maᶜnāsı nedir? Zīrā Fātiha-i Kitāb'ın zāhir-i tefsīri gāyet-i ihtisārdadır. Ve dahi Ebu'd-Derdāʾ ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki: "Kurʾān'a vücūh kılmadıkça ādem fehm etmez." Yaᶜnī ādem fakīh ve fehīm olmaz mādām ki Kurʾān'a vücūh kılmamıştır. Ve dahi baᶜzu'l-ᶜulemāʾ demiş ki: "Her bir āyet için altmış bin fehm vardır. Ve fehminden kusūr kalıp da anlaşılmayanı bu zikr olunan ifhāmdan daha ziyāde çoktur." Ve dīgerleri demiş ki: "Kurʾān-ı ᶜazīmü'ş-şān yetmiş yedi bin iki yüz ᶜilme hāvīdir, çünkü her bir kelime bir ᶜilmdir ve ondan sonra dört zıᶜfa mütezāᶜaf olur." Zīrā ki her bir kelimenin dahi zahr ve bātın ve hadd ve matlaᶜı vardır. Ve ᶜaleyhi's-selām efendimizin yirmi kerre besmeleye vākiᶜ olan terdīd ve tekrīri ancak maᶜānī-i bātınesinin tedebbürü içindir ki başka şey için değildir, yoksa besmelenin tercüme ve tefsīri zāhirdir ve onun gibi Nebiyy-i zī-şān onun tekrārına muhtāc olmaz. Ve dahi İbn Mesᶜūd demiş ki: "Kim ki ᶜilm-i evvelīn ü āhirīni bilmek isterse Kurʾān'a tedebbür etsin." Ve bu mertebedeki ᶜulūm, tefsīr-i zāhirin mücerrediyle hāsıl olamaz.

[وبالجملة فالعلوم كلها داخلة في أفعال الله عز وجل وصفاته وفي القرآن شرح ذاته وأفعاله وصفاته وهذه العلوم لا نهاية لها وفي القرآن إشارة إلى مجامعها والمقامات في التعمق في تفصيله راجع إلى فهم القرآن ومجرد ظاهره التفسير لا يشير إلى ذلك بل كل ما أشكل فيه على النظار واختلف فيه الخلائق في النظريات والمعقولات ففي القرآن إليه رموز ودلالات عليه يختص أهل الفهم بدركها فيكف يفي بذلك ترجمة ظاهره وتفسيره]

Ve bi'l-cümle taᶜrīf ve zābıtası ise o dahi odur ki kāffe-i ᶜulūm Zāt-ı Zü'l-Celāl'in efᶜāl ve sıfātında dāhillerdir ve Kurʾān'da onun zāt ve efᶜāl ve sıfātının şerhi vardır. Ve bu ᶜulūm ise ona nihāyet ve gāyet yoktur, ancak Kurʾān'da onun mecāmiᶜine işāretler vardır. Ve tafsīlinde taᶜam-

muk etmekte dahi makāmlar vardır ki o makāmlar fehm-i Kurʾān'a rāciᶜlerdir ve zāhir tefsīrin mücerredi ise o fehm için işāret etmez belki her ne ki nuzzār üzerine müşkil olup halāyık dahi nazariyyāt ve maᶜkūlātta ihtilāf etmişler, [102] Kurʾān içinde ona rumūz ve delāletler vardır, fehm ve idrākine ehl-i ᶜilm muhtass olmuşlar. Ve böyle olunca onun tercüme-i zāhire ve tefsīr-i menkūlü bunun cemīᶜisine nice vefā edebilir.

[ولذلك قال صلى الله عليه وسلم "اِقْرَؤُوا الْقُرْآنَ وَالْتَمِسُوا غَرَائِبَهُ" وقال صلى الله عليه وسلم في حديث علي كرم الله وجهه "وَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ نَبِيًّا لَيَفْتَرِقَنَّ أُمَّتِي عَنْ أَصْلِ دِينِهَا وَجَمَاعَتِهَا عَلَى اثْنَتَيْنِ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً كُلُّهَا ضَالَّةٌ مُضِلَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ فَإِذَا كَانَ ذَلِكَ فَعَلَيْكُمْ بِكِتَابِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ فَإِنَّ فِيهِ نَبَأُ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ وَنَبَأُ مَا يَأْتِي بَعْدَكُمْ وَحُكْمُ مَا بَيْنَكُمْ مَنْ خَالَفَهُ مِنَ الْجَبَابِرَةِ قَصَمَهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ وَمَنِ ابْتَغَى الْعِلْمَ فِي غَيْرِهِ أَضَلَّهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ وَهُوَ حَبْلُ اللهِ الْمَتِينُ وَنُورُهُ الْمُبِينُ وَشِفَاؤُهُ النَّافِعُ عِصْمَةً لِمَنْ تَمَسَّكَ بِهِ وَنَجَاةً لِمَنِ اتَّبَعَهُ لَا يَعْوَجُّ فَيُقَوَّمُ وَلَا يَزِيغُ فَيَسْتَقِيمَ وَلَا تَنْقَضِي عَجَائِبُهُ وَلَا يُخْلِقُهُ كَثْرَةُ التَّرْدِيدِ"]

Ve onun için ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "اِقْرَؤُوا الْقُرْآنَ وَالْتَمِسُوا غَرَائِبَهُ"[198] buyurmuştur, yaᶜnī "Siz Kurʾān'ı okuyunuz ve garāibini iltimās ediniz." Ve dahi ᶜAlī ᶜaleyhi'r-rıdvānın hadīsinde ᶜaleyhi's-selām efendimiz "وَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ نَبِيًّا لَيَفْتَرِقَنَّ أُمَّتِي عَنْ أَصْلِ دِينِهَا وَجَمَاعَتِهَا عَلَى اثْنَتَيْنِ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً كُلُّهَا ضَالَّةٌ مُضِلَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ فَإِذَا كَانَ ذَلِكَ فَعَلَيْكُمْ بِكِتَابِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ فَإِنَّ فِيهِ نَبَأُ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ وَنَبَأُ مَا يَأْتِي بَعْدَكُمْ وَحُكْمُ مَا بَيْنَكُمْ مَنْ خَالَفَهُ مِنَ الْجَبَابِرَةِ قَصَمَهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ وَمَنِ ابْتَغَى الْعِلْمَ فِي غَيْرِهِ أَضَلَّهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ وَهُوَ حَبْلُ اللهِ الْمَتِينُ وَنُورُهُ الْمُبِينُ وَشِفَاؤُهُ النَّافِعُ عِصْمَةً لِمَنْ تَمَسَّكَ بِهِ وَنَجَاةً لِمَنِ اتَّبَعَهُ لَا يَعْوَجُّ فَيُقَوَّمُ وَلَا يَزِيغُ فَيَسْتَقِيمَ وَلَا تَنْقَضِي عَجَائِبُهُ وَلَا يُخْلِقُهُ كَثْرَةُ التَّرْدِيدِ"[199] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Benim ümmetim ᶜale't-tahkīk asl-ı dīn ve cemāᶜatinden yetmiş iki fırkaya müteferrik olacaktır, kāffesi dālle ve mudillelerdir, āteşe daᶜvet ederler. Ve çün bu

---

198 *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 2/477, 3644; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 3/546, no: 2092; 3/548, 2094; *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 6/116, no: 29912; *Musnedu* Ebī Yaᶜlā, 11/436, no: 6560.

199 Tirmizī, Fezāilu'l-Kurʾān, 14, no: 2906, bazı farklılıklarla. İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/302.

hāl cārī olur, siz Zāt-ı Zü'l-Celāl'in kitābına iltizām ediniz, zīrā sizden evvel dünyāya gelenlerin ahbārı içinde vardır ve sizden sonra gelecek ādemlerin ahbārı dahi ondadır ve mā-beyninizde olanın hükmü dahi ondadır. Cebābireden kim ki onunla muhālefet ederse Zāt-ı Zü'l-Celāl onun arkasını kırar ve kim ki gayrısıyla ᶜilmi isterse Hakk subhānehu ve taᶜālā onu ıdlāl eder. Mā-hasal, Hudā'nın habl-i metīnidir ve nūr-ı mübīnidir ve şifā-i nāfiᶜidir, onunla mütemessik olan kimseye ᶜismettir ve ona müttebiᶜ olanlara necāttır; eğri olmaz ki doğrula ve zāig olmaz ki istikāmet ede; onun ᶜacāibi münkaziye olmaz ve kesret-i terdīd onu eskitmez" ilā-āhirihi.

[وفي حديث حذيفة لما أخبره رسول الله صلى الله عليه وسلم بالاختلاف والفرقة بعده قال فقلت يا رسول الله فماذا تأمرني إن أدركت ذلك فقال تعلم كتاب الله واعمل بما فيه فهو المخرج من ذلك قال فأعدت عليه ذلك ثلاثًا فقال صلى الله عليه وسلم ثلاثًا "تَعَلَّمْ كِتَابَ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ وَاعْمَلْ بِمَا فِيهِ فَفِيهِ النَّجَاةُ" وقال علي كرم الله وجهه من فهم القرآن فسر به جمل العلم أشار به إلى أن القرآن يشير إلى مجامع العلوم كلها وقال ابن عباس رضي الله عنهما في قوله تعالى ﴿وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا﴾ يعني الفهم في القرآن وقال عز وجل ﴿فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا﴾ سمى ما آتاهما علمًا وحكما وخصص ما انفرد به سليمان بالتفطن له باسم الفهم وجعله مقدمًا على الحكم والعلم]

Ve dahi Huzeyfe ᶜaleyhi'r-rıdvānın hadīsinde efendimizden sonra vukūᶜ bulacak ihtilāf ve fırkatla efendimiz ona haber verince Huzeyfe demiş ki: "Yā Resūlallāh, o vakte ben eriştimse sen beni ne ile emr edersin?" dedikde ᶜaleyhi's-selām efendimiz "تَعَلَّمْ كِتَابَ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ وَاعْمَلْ بِمَا فِيهِ فَفِيهِ النَّجَاةُ"[200] buyurdu ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Sen Kitābullāh'ı öğrenip taᶜallüm eyle ve dahi onda mezkūr olan ahkām mūcibince ᶜamel eyle, zīrā ki ondan mahrec odur." Ve çün suᵓāli üç kerre ona iᶜāde ettim, o dahi üç kerre onu iᶜāde ve tekrār buyurdu, fakat tekrārında "فَهُوَ الْمَخْرَجُ مِنْ ذَلِكَ" yerinde "فَفِيهِ النَّجَاةُ" buyurulmuştur, yaᶜnī ki: "necāt

200 Ebū Dāvūd, Fiten, 1, no: 4246; *Musnedu* Ahmed, 5/386, no: 23282; *Sahīhu* İbn Hibbān, 13/299; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 7/226, no: 7343; *Musnedu* Ebī Dāvūd et-Tayālisī, 1/353, no: 443.

ondadır" demek olur. Ve dahi ᶜAlī ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki: "Kim ki Kurᵓān'ı fehm ederse onunla ᶜilmin cümelini tefsīr eder" ki bu kelām ile işāret etmiş ki Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şān mecāmiᶜ-i ᶜulūmun kāffesine işāret eder. Ve dahi İbn ᶜAbbās ᶜaleyhime'r-rıdvān Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ﴿وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا﴾[201] kavl-i ᶜālīsinin tefsīrinde "Burada hikmetten murād Kurᵓān'da fehm etmektir" demiş. Ve dahi tebāreke ve taᶜālā ﴿فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا﴾[202] buyurmuş ki Süleymān ve Dāvūd'a verdiğini ᶜilm ve hikmeti tesmiye etti ve tefattun ile Süleymān onunla münferid bulunduğu ᶜilmi dahi fehm ile tesmiye etmiş ki onu Süleymān'a tahsīs buyurup hattā hükm ve ᶜilme dahi zikrde mukaddem kıldı.

[فهذه الأمور تدل على أن في فهم معاني القرآن مجالًا رحبًا ومتسعًا بالغًا وأن المنقول من ظاهر التفسير ليس منتهى الإدراك فيه فأما قوله صلى الله عليه وسلم "مَنْ فَسَّرَ الْقُرْآنَ بِرَأْيِهِ" ونهيه عنه صلى الله عليه وسلم وقول أبي بكر رضي الله عنه أي أرض تقلني وأي سماء تظلني إذا قلت في القرآن برأيي إلى غير ذلك مما ورد في الأخبار والآثار في النهي عن تفسير القرآن بالرأي فلا يخلو إما أن يكون المراد به الاقتصار على النقل والمسموع وترك الاستنباط والاستقلال بالفهم أو المراد به أمرًا آخر وباطل قطعًا أن يكون المراد به أن لا يتكلم أحد في القرآن إلا بما يسمعه لوجوه]

İşte bunlar böyle bir umūrdur ki maᶜānī-i Kurᵓān'da mecāl-i vāsiᶜ ve müttesaᶜ-ı bālig olduğuna delālet ederler ki zāhir-i tefsīrden menkūl olan maᶜānī onda idrākin müntehāsı değildir, kaldı ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin "مَنْ فَسَّرَ الْقُرْآنَ بِرَأْيِهِ"[203] demesi ve onu reᵓy ile tefsīr etmekten nehy ve menᶜ etmesi ve Ebū Bekr ᶜaleyhi'r-rıdvānın "Ben kendi reᵓyimle Kurᵓān'da dediğim vaktte hangi zemīn beni kabūl edip sākin eder ve hangi gök beni gölgeler!" deyişi ve dahi reᵓy ile Kurᵓān'ın tefsīrinden nehy ve zecr etmek bābında vārid olan sāir āsār ve ahbārın

201 el-Bakara, 2/269.

202 el-Enbiyā, 21/79.

203 Tirmizī, Tefsīru'l-Kur'ān, 11, no: 2951; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 7/286, no: 8081.

revişi iki hālden tehī ve hālī değildir ki yā ondan murād ve maksad nakl ve mesmūᶜ üzerine iktisār etmek ola ki istinbāt ve fehme istiklāl etmeğin terkidir murād veyāhūd dīger bir emr ola. Ve menkūl ve mesmūᶜ üzerine iktisār edip menkūl ve mesmūᶜun mā-ᶜadāsıyla Kurᵓān'da tekellüm etmemek murād buyurulmak hāli ise vücūh-ı müteᶜaddide ile katᶜā bātıldır.

[أحدها أنه يشترط أن يكون ذلك مسموعًا من رسول الله صلى الله عليه وسلم ومسندًا إليه وذلك مما لا يصادف إلا في بعض القرآن فأما ما يقوله ابن عباس وابن مسعود من أنفسهم فينبغي أن لا يقبل ويقال هو تفسير بالرأي لأنهم لم يسمعوه من رسول الله صلى الله عليه وسلم وكذا غيرهم [١٠٣] من الصحابة رضي الله عنهم]

Birinci vech odur ki eger mesmūᶜ üzerine iktisār etmek murād buyurulmuş olsa onun istimāᶜı zāt-ı ᶜālī-i Hazret-i Risālet-penāhīden beheme-hāl meşrūt olmak lāzım gelir ki o tefsīr ona mesned olmak īcāb ederdi, hālbuki ᶜaleyhi's-selāmdan mesmūᶜ ve ona mensūb olan tefāsīr ancak baᶜzı āyāt-ı Kurᵓāniyye'ye tesādüf etmiş ki ekserīsi ondan işitilmemiş ve ona mensūb değildir. Ve bu sūrette İbn ᶜAbbās ve İbn Mesᶜūd ve müfessirīn-i sāire kendi nefslerinden söyledikleri tefsīrin kabūl olmaması lāzım gelir ve ona reᵓy ile denilmiş söylemek lāzım gelir, çünkü onu ne Hazret-i Risālet-penāhīden ve ne de sahābeden işitmişler. Maᶜahāzā onların tefsīrleri makbūl ᶜadd olunmakta ve reᵓy ile denilen makūle değildir denilir, kaldı ki fehm ve istinbātı mesmūᶜāt üzerine iktisār etmek murād buyurulmadığı bununla sābit ve muhakkak olur.

[والثاني أن الصحابة والمفسرين اختلفوا في تفسير بعض الآيات فقالوا فيها أقاويل مختلفة لا يمكن الجمع بينها وسماع جميعها من رسول الله صلى الله عليه وسلم محال ولو كان الواحد مسموعًا لرد الباقي فتبين على القطع أن كل مفسر قال في المعنى بما ظهر له باستنباطه حتى قالوا في الحروف التي في أوائل السور سبعة أقاويل مختلفة لا يمكن الجمع بينها فقيل إن الر هي حروف من الرحمن وقيل إن الألف الله واللام لطيف والراء رحيم وقيل غير ذلك والجمع بين الكل غير ممكن فكيف يكون الكل مسموعًا]

Ve vech-i sānī odur ki baᶜzı āyāt-ı Kurᵓāniyye'nin tefsīrinde sahābe ve müfessirīn ihtilāf edip yaᶜnī bir āyetin tefsīri hakkında cemᶜleri kābil

olmayan ekāvīl-i muhtelife söylemişler ki kelāmları beyninde tevfīk mümkin olmaz ve o akvālin mecmūᶜu zāt-ı Hazret-i Risālet-penāhīden istimāᶜ olunmalarının ihtimāli dahi yoktur, yaᶜnī o akvālin kāffesi ondan istimāᶜ etmek muhāldir, çünkü birisi mesmūᶜ olmuş olsa kusūrlarının redd ve ibtāli lāzım gelir. İşte bununla katᶜā maᶜlūm olur ki her bir müfessir kendi fehm ve istinbātı ile āyetin maᶜnāsından ona zāhir olan maᶜnāyı söylemiştir, hattā evāil-i suverde vākiᶜ o hurūfun tefsīrlerinde yedi akvāl onlara vākiᶜ olmuştur ki o akvāl kāffesi muhtelif olup beynlerinde cemᶜ etmek mümkin olmaz ki:"الر" hakkında baᶜzıları demişler ki الرحمن isminden alınmış harflerdir ve baᶜzıları elif, الله dan ve lām لطيف ten ve rāᵓ رحيم dendir ve dahi dīger gūnā denilmiş ve beyne'l-küll cemᶜ etmek gayr-ı mümkindir ve böyle olunca kāffesi nice mesmūᶜ olabilir? İşte bununla da maᶜlūm olur; tefsīr-i Kurᵓān istimāᶜ üzerine maksūr değildir.

[والثالث أنه صلى الله عليه وسلم دعا لابن عباس رضي الله عنه وقال اللهم فقه في الدين وعلمه التأويل فإن كان التأويل مسموعًا كالتنزيل ومحفوظًا مثله فما معنى تخصيصه بذلك]

Ve üçüncü vech ise o dahi ᶜaleyhi's-selām efendimizin İbn ᶜAbbās için "اَللَّهُمَّ فَقِّهْهُ فِي الدِّينِ"[204] diye duᶜā eylemesidir ki hulāsa-i mefhūm-ı şerīfi: "Yā rabbi, onu dīnde fakīh edip teᵓvīli dahi ona taᶜlīm eyle." Teᵓvīl eger mesmūᶜ olsaydı ve tenzīl gibi mahfūz olmuş olsaydı, onunla İbn ᶜAbbās'ın tahsīsinde ne maᶜnā vardır! İşte bu duᶜāsı dahi delālet eder ki teᵓvīl mesmūᶜ değildir.

[والرابع أنه قال عز وجل ﴿لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ﴾[205] فأثبت لأهل العلم استنباطًا ومعلوم أنه وراء السماع وجملة ما نقلناه من الآثار في فهم القرآن يناقض هذا الخيال فبطل أن يشترط السماع في التأويل وجاز لكل واحد أن يستنبط من القرآن بقدر فهمه وحد عقله]

Ve dahi dördüncü vech ise o dahi Hakk subhānehu ve taᶜālānın

204 "Allah'ım, onu dinde kavrayışlı eyle ve ona tevil ilmini öğret." Buhārī, Vudūᵓ, 143.

205 en-Nisā, 4/83.

﴿لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ﴾[206] buyurmasıdır ki bununla ehl-i ᶜilme bir istinbāt isbāt etmiştir. Ve maᶜlūm ve müsellemdir ki istimāᶜ istinbātın gayrısıdır ki istinbāt istimāᶜın verāsıdır. Kaldı ki Kurᵓān’ın fehminde nakl ettiğimiz āsārı bu hayāle münākızlardır. Ve bu āsār ile teᵓvīlde istimāᶜ meşrūt olması bātıl oldu ve her bir kārīye fehm ve ᶜaklına göre istinbāt-ı maᶜnā cāiz oldu.

[وأما النهي فإنه ينزل على أحد وجهين أحدهما أن يكون له في الشيء رأي وإليه ميل من طبعه وهواه فيتأول القرآن على وفق رأيه وهواه وليحتج على تصحيح غرضه ولو لم يكن له ذلك الرأي والهوى لكان لا يلوح له من القرآن ذلك المعنى وهذا تارة يكون مع العلم كالذي يحتج ببعض آيات القرآن على تصحيح بدعته وهو يعلم أنه ليس المراد بالآية ذلك ولكن يلبس به على خصمه وتارة يكون مع الجهل ولكن إذا كانت الآية محتملة فيميل فهمه إلى الوجه الذي يوافق غرضه ويرجح ذلك الجانب برأيه وهواه فيكون قد فسر برأيه أي رأيه هو الذي حمله على ذلك التفسير ولولا رأيه لما كان يترجح عنده ذلك الوجه]

Ve o nehy ise yaᶜnī Kurᵓān’ı reᵓy ile tefsīr etmeğin nehyi ise āti’z-zikr olan iki vechin birisine nāzil olur ki birinci vechi o şeyde tabᶜından meyl ola da onda dahi bir reᵓyi ola ki hevā ve hevesine muvāfık Kurᵓān’ı teᵓvīl eder ki onunla tashīh-i garazı üzerine istişhād edip huccet eyler. Ve o reᵓy ve hevāsı olmamış olsaydı o maᶜnā Kurᵓān’dan ona lāyıh olmazdı ve bu hāl ise bir kerre maᶜa’l-ᶜilm vākiᶜ olur, meselā bidᶜatini tashīh etmek üzere baᶜzı āyāt-ı Kurᵓāniyye ile ihticāc eden ehl-i bidᶜat gibi ki o āyetten o maᶜnā murād buyurulmadığını bilirken mahzā hasmına telbīs eylemek için reᵓyine muvāfık olarak āyeti teᵓvīl edip onunla hasmı üzerine muhtecc olur. Ve bir defᶜa dahi nādānī ile o teᵓvīl vākiᶜ olur ki o āyet o maᶜnāya dahi muhtemel bulunur velākin kendisi garazına muvāfık olan veche meyl edip kendi reᵓyiyle o cānibi tercīh eder, işte o vaktte kendi reᵓyiyle tefsīr etmiş olur, yaᶜnī o reᵓy ve hevāsı onu o tefsīre haml etmiş olur ki o reᵓy ve hevā ve hevesi olmamış olsaydı yanında o vech müreccah olmazdı.

[وتارة قد يكون له غرض صحيح فيطلب له دليلًا من القرآن ويستدل عليه مما

206 en-Nisā, 4/83.

يعلم أنه ما أريد به كمن يدعو إلى الاستغفار بالأسحار فيستدل بقوله صلى الله عليه وسلم "تَسَحَّرُوا فَإِنَّ فِي السَّحُورِ بَرَكَةً" ويزعم أن المراد به التسحر بالذكر وهو يعلم أن المراد به الأكل وكالذي يدعو إلى مجاهدة القلب القاسي فيقول قال الله [١٠٤] عز وجل ﴿اذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى﴾ ويشير إلى قلبه ويومئ إلى أنه المراد بفرعون وهذا الجنس قد يستعمله بعض الوعاظ في المقاصد الصحيحة تحسينًا للكلام وترغيبًا للمستمع وهو ممنوع]

Ve baᶜzı kerre onun bir garaz-ı sahīhi olur da ona Kurᵓān'dan delīl ister ki onunla o garaz üzerine istidlāl ede, maᶜa-hāzā bilir ki o kelāmdan o maᶜnā murād buyurulmamıştır, meselā vakt-i seherde istigfāra daᶜvet eden ādem gibi tutar, ᶜaleyhi's-selām efendimizin "تَسَحَّرُوا فَإِنَّ فِي السَّحُورِ بَرَكَةً"[207] hadīs-i şerīfi ile istidlāl eder ve dahi zuᶜm eyler ki: "تسحروا" lafzından murād vakt-i seherde zikr etmektir, hālbuki kendisi bilir ki:"تسحروا" lafzıyla vakt-i seherde sıyām etmek için yemek yemektir. Ve dahi kalb-i kāsīnin mücāhedesine daᶜvet eyleyen ādem gibi istidlāl makāmında der ki Zāt-ı Zü'l-Celāl buyurmuş ki ﴿اذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى﴾[208] ve bununla kalbe işāret eder ki firᶜavndan murād kalb olduğuna īmāᵓ eyler. Ve bu cins teᵓvīli baᶜzı vaᶜᶜāz tahsīn-i kelām ve tergīb-i müstemiᶜ için mekāsıd-ı sahīhada istiᶜmāl ederler, hālbuki o vechle istiᶜmāli memnūᶜdur.

[وقد تستعمله الباطنية في المقاصد الفاسدة لتغرير الناس ودعوتهم إلى مذهبهم الباطل فينزلون القرآن على وفق رأيهم ومذهبهم على أمور يعلمون قطعًا أنها غير مرادة به فهذه الفنون أحد وجهي المنع من التفسير بالرأي ويكون المراد بالرأي الرأي الفاسد الموافق للهوى دون الاجتهاد الصحيح والرأي يتناول الصحيح والفاسد والموافق للهوى قد يخصص باسم الرأي]

Ve baᶜzen dahi mezheb-i bātıla daᶜvet ve nāsı tagrīr etmek için mekāsıd-ı fāsidede tāife-i bātıniyye onu istiᶜmāl ederler, reᵓy ve mezhebleri vefkınca Kurᵓān'ı baᶜzı umūrun üzerlerine inzāl ederler ki o umūr onunla murād buyurulmadığını katᶜiyyen bilirler. İşte bu fünūn reᵓyle tefsīr

207 Buhārī, Savm, 20, no: 1923; Müslim, Sıyām, 45.
208 Tā-Hā, 20/24; en-Nāziᶜāt, 79/17.

etmekten menᶜ ondan iki vechin birisidir ve bu sūretle o vaktte reᵓyden murād hevāya muvāfık olan reᵓy-i fāsid olmuş olur, değil ki ictihād-ı sahīhe muvāfık reᵓy ola ve reᵓy ise sahīh ve fāside ve hevā-yı nefsīye muvāfık bulunan mütenāvildir, yaᶜnī üçüne de ıtlāk olunur ve baᶜzen hevā-yı nefse muvāfık bulunana tahsīs olunmuştur.

[والوجه الثاني أن يتسارع إلى تفسير القرآن بظاهر العربية من غير استظهار بالسماع والنقل فيما يتعلق بغرائب القرآن وما فيه من الألفاظ المبهمة والمبدلة وما فيه من الاختصار والحذف والإضمار والتقديم والتأخير فمن لم يحكم ظاهر التفسير وبادر إلى استنباط المعاني بمجرد فهم العربية كثر غلطه ودخل في زمرة من يفسر القرآن بالرأي فالنقل والسماع لا بد منه في ظاهر التفسير أولا ليتقي به مواضع الغلط ثم بعد ذلك يتسع التفهم والاستنباط]

Ve reᵓy ile Kurᵓān'ı tefsīr etmesinin ikinci vechi ise o dahi zāhir-i ᶜArabiyye ile Kurᵓān'ın tefsīrine müsāraᶜat etmekliktir ki Kurᵓān'ın garāibine müteᶜallik olan elfāz nakl ve semāᶜ ile istizhār etmeksizin ve elfāz-ı mübheme vü mübdeleye kesb-i vukūf u ıttılāᶜ eylemeksizin ve kelāmında olan ihtisār ve hazf ve ızmār ve takdīm ve teᵓhīrin ahkāmını bilmeksizin hemen zāhir-i lafzın meᵓāline varmakla Kurᵓān'ı tefsīr etmeğe kalkışmaktır, çünkü zāhir-i tefsīri nakl ve semāᶜ ile tahkīm etmeden kim ki ᶜArabiyye'nin fehm-i mücerrediyle maᶜānī-i elfāz-ı Kurᵓāniyye'nin istinbātına müsāraᶜat eyler ise onun galatı çok olur da Kurᵓān'ı reᵓy ile tefsīr edenlerin zümresine dāhil olur. Ve'l-hāsıl mevāziᶜ-i galattan ittikāᵓ etmek için zāhir-i tefsīrde nakl ve semāᶜ lāzım ve lābüddür, çünkü nakl ve istimāᶜ ile zāhirini tahkīm ettikten sonra ona tarīk-i fehm ü istinbāt müttesiᶜ olur.

[والغرائب التي لا تفهم إلا بالسماع كثيرة ونحن نرمز إلى جمل منها ليستدل بها على أمثالها ويعلم أنه لا يجوز التهاون بحفظ التفسير الظاهر أولًا ولا مطمع في الوصول إلى الباطن قبل إحكام الظاهر ومن ادعى فهم أسرار القرآن ولم يحكم التفسير الظاهر فهو كمن يدعي البلوغ إلى صدر البيت قبل مجاوزة الباب أو يدعي فهم مقاصد الأتراك من كلامهم وهو لا يفهم لغة الترك فإن ظاهر التفسير يجري مجرى تعليم اللغة التي لا بد منها للفهم]

Ve semāᶜdan başka dīger bir şey ile maᶜlūm olmayan garāib pek çoktur. Biz onlardan birkaç cümleye işāret edeceğiz, tā ki onunla emsāli üzerine istidlāl oluna. Ve dahi maᶜlūm ola ki evvelā tefsīr-i zāhirin hıfzında tehāvün etmek cāiz olmaz, zīrā ki zāhiri ihkām etmezden evvel vusūl-i bātında matmaᶜ yoktur. Kim ki zāhir-i tefsīri tahkīm etmeden evvel esrār-ı Kurᵓāniyye'nin fehmini daᶜvā ederse o ādem o kimseye benzer ki kapıyı tecāvüz etmeden evvel sadr-ı hāneye vusūlünü daᶜvā eder veyāhūd o kimseye benzer ki kendisi lügat-i Türkiyye'yi bilmez iken mekāsıd-ı Etrāk'in fehmini iddiᶜā eder, çünkü zāhir-i tefsīr fehme muktezī ve lābüdd olan lügatin taᶜallümü mecrāsında cārī olur ki lügat bilinmedikçe maᶜnā-yı lafz dahi mefhūm olamaz.

[وما لا بد فيه من السماع فنون كثيرة منها الإيجار بالحذف والإضمار كقوله تعالى ﴿وَآتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا﴾ معناه آية مبصرة فظلموا أنفسهم بقتلها فالناظر إلى ظاهر العربية يظن أن المراد به أن الناقة كانت مبصرة ولم تكن عمياء ولم يدر أنهم بماذا ظلموا غيرهم أو أنفسهم]

Ve semāᶜı lāzım ve lābüdd olan tefāsīr pek çok fünūn ve envāᶜdır, yaᶜnī istimāᶜ olunmayınca tefsīri bilinmeyen kelām fünūn-ı kesīredir, ez-cümle hazf ve ızmār ile cārī olmuş olan īcāzdır, nitekim Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerinin ﴿وَآتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا﴾[209] buyurduğu kelimāt-ı ᶜazīme gibi ki onun tefsīrinde denilmiş ki: "Āyet-i mubsıre olarak biz nākayı kavm-i Semūd'a verdik sonra kavm-i Semūd onun katli ile nefslerine zulm ettiler." [105] Ve zāhir-i ᶜArabiyye'ye nazar eden kimse zann eder ki: "mubsıre" kelimesi nākanın sıfatıdır ki görücü olduğu hālde verilmiş, yaᶜnī o vaktte kör değildir. Ve dahi bilmez ki onlar ne ile zulm etmişler ve kime zulm etmişler ki kendi nefslerine mi zulm etmişler yoksa dīgerlerine mi, çünkü zāhir-i elfāzından bilā-istimāᶜ o maᶜānī-i muzmere vü mahzūfe anlaşılmaz, ammā müfessirīn-i kirām ve kuvve-i ictihād ashābı ve ᶜilm-i siyāk-ı kelāmı bilenler istinbāt etmişler ki mubsıra ancak āyetin sıfatıdır ki orada آية kelimesi muzmerdir ve ﴿ظلموا﴾ kelimesinin mefᶜūlü dahi mahzūftur ki nefsleridir ve "بها" har-

---

209 el-İsrā, 17/59.

finde dahi "قتل" kelimesi muzmerdir ki katli sebebiyle nefslerine zulm etmişlerdir ki o nākanın öldürmesiyle nefslerini helāka uğrattılar, çünkü belāgat-i kelām bu ahvāli īcāb eder.

[وقوله تعالى ﴿وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ﴾ أي حب العجل فحذف الحب]

Ve dahi ﴿وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ﴾[210] kelāmında "hubb" kelimesi mahzūftur, yaʿnī ʿiclin muhabbeti kalblerine işrāb olunmuş, çünkü nefs-i ʿicl işrāb olunmaz, elbette işrāba münāsib bir kelime-i mukadder olmak gerektir ve kulūba lāyık, muhabbettir; işte bu karāin ile orada kelime-i "حب" mahzūf ve mukadder olması lāzım gelir.

[وقوله عز وجل ﴿إِذًا لَأَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيَاةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ﴾ أي ضعف عذاب الأحياء وضعف عذاب الموتى فحذف العذاب وأبدل الأحياء والموتى بذكر الحياة والموت وكل ذلك جائز في فصيح اللغة]

Ve dahi ﴿إِذًا لَأَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيَاةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ﴾[211] buyurulmuş ve orada lafz-ı "ʿazāb" mahzūftur ki izāka olunan ahyā ve mevtānın ʿazābıdır, yoksa nefs-i hayāt ve memātın izākasında bir maʿnā yoktur, nefsi incitip ona teʾsīr edecek nesnenin izākası lāzım gelir ve bi-hasebi'l-makām rencīdelik olmak muktezī olur. Maʿlūm oldu ki izāka olunan ʿazābdır ve hayāt ahyādan ibzāl olunmuş ki ʿazāb-ı ahyāʾ ile hāsıldır ve kezālik memāt dahi mevtādan ibdāl buyurulmuş ki münāsebet-i kelām öyle īcāb eder ve bunun kāffesi fasīh-i lügatte cāizdir ve īrādında hüsn ve zīnet ve mübālaga ve īcāz ve iʿcāz hükmü vardır.

[وقوله تعالى ﴿وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا﴾ [أي أهل العير] فالأهل فيهما محذوف ومضمر]

Ve dahi ﴿وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا﴾[212] buyurulmuştur ki orada dahi "ehl" kelimesi mahzūf ve muzmerdir ki takdīr-i kelāmda: "واسأل اهل القرية" Çünkü nefs-i karyeden suʾāli mümkin olmaz, müte-

210 el-Bakara, 2/93.

211 el-İsrā, 17/75.

212 Yūsuf, 12/82.

kellim ve ʿakīl ve nātık değildir, elbette mesʾūl olacak şey bu sıfātlarla muttasıf olmak gerektir. Maʿlūm oldu ki onda lafz-ı "أهل" mukadderdir, yaʿnī "Ehl-i karyeden sen suʾāl eyle" demektir. Ve "عير" kelimesi asl-ı lügatte taʿām getirir nākaya ıtlāk olunmuş sonra kāfileye istiʿmāl olunmuş ki ve suʾāle sezā nāka olmayıp ancak kārbān halkıdır.

[وقوله عز وجل ﴿ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ معناه خفيت على أهل السموات والأرض والشيء إذا خفي ثقل فأبدل اللفظ به وأقيم في مقام على وأضمر الأهل وحذف]

Ve dahi ﴿ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾[213] buyurulmuş ve maʿnāsı ise "Ehl-i semāvāt ve arz üzerine mahfī ve pinhān olmuş" demektir, çünkü bir nesne ki gizli ve hafī ola, ağır ve sakīl olur ve bu mülābese ile lafz-ı hafī lafz-ı "ثقل" ile li-ziyādeti'l-maʿnā değişilip ibdāl olunmuş ve "في" harfi dahi "على" makāmında ikāme olunmuş ve kelime-i "أهل" ızmār ve hazf olunmuş ki mahfiyyün ʿanh nefs-i semāvāt u arazīn değildir, ancak ehl-i semāvāt u arazīnedirler ki münāsebet-i elfāz u kelimāt onu iktizāʾ eder ve karāin-i hāliyye ile müʾeyyed olur, zīrā nefs-i semāvāt u arazīn zevi'l-ʿukūl ve'l-ebsār değillerdir ve "ثقل" onlara nisbeti bir maʿnāya mukayyed olamaz.

[وقوله تعالى ﴿وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ﴾ أي شكر رزقكم]

Ve dahi ﴿وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ﴾[214] buyurmuştur ki maʿnāsı "Siz rızkınızın şükrü tekzīb ediyorsunuz." Yaʿnī siz şükr edeceğiniz yerde siz tekzīb ediyorsuz ki bu kelām ile mübālaga-i muʾāhaze ve tevbīh ve teşnīʿ vardır, yaʿnī sizin üzerinize vācib rızkın şükrü idi, siz onu etmeyip de küfrānı ile maʿan tekzīb ettiniz, yoksa tekzīb-i rızk olmaz. Ve rızk olmağa sezā olmamasıyla burada lafz-ı "شكر" muzmer ve mahzūf olduğu anlaşılır, çünkü karīne-i hāl ile münāsebet-i lafz onu iktizāʾ eder.

[وقوله عز وجل ﴿رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ﴾ أي على ألسنة رسلك فحذف ألسنة]

213 el-Aʿrāf, 7/187.

214 el-Vākıʿa, 56/82.

Ve dahi ﴿رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ﴾[215] buyurulmuştur ve maᶜnāsı "عَلَى اَلْسِنَةِ رُسُلِكَ" demektir ki ondan "السنة" lafzı mahzūftur, yaᶜnī "Rüsülünüzün lisānı üzere bize vaᶜd buyurduğunuzu ver" demektir.

[وقوله تعالى ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ أراد القرآن وما سبق له ذكر]

Ve dahi ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾[216] buyurmuştur ki onunla Kurᵓān murād buyurulmuştur, yaᶜnī "Biz Kurᵓān'ı Leyle-i Kadr'de inzāl ettik." Hālbuki ona bir zikr-i mesbūk olmaksızın ızmār vākiᶜ olmuştur, onunla kelime-i Kurᵓān muzmer olması lāzımdır.

[وقال عز وجل ﴿حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ﴾ أراد الشمس وما سبق لها ذكر]

Ve dahi ﴿حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ﴾[217] buyurmuştur ki ondan güneş murād buyurulmuş, hālbuki ona zikr sebkat etmemiştir, yaᶜnī "Tā ki hicāb ile güneş mütevārī ve mahfī oldu" demektir, maᶜa-hāzā "شمس" lafzı mezkūr olmayıp muzmer ve mahzūf olmuştur.

[وقوله تعالى ﴿وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللهِ زُلْفَى﴾ أي يقولون ما نعبدهم]

Ve dahi ﴿وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللهِ زُلْفَى﴾[218] buyurmuştur ki orada "يقولون" kelimesi muzmer ve mahzūf bulunmuştur, yaᶜnī "يَقُولُونَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللهِ زُلْفَى"

[وقوله عز وجل ﴿فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا (٧٨) مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ﴾ معناه لا يفقهون حديثًا يقولون ما أصابك من حسنة فمن الله فإن لم يرد هذا كان مناقضًا لقوله ﴿قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ وسبق إلى الفهم منه مذهب القدرية]

Ve dahi ﴿فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ﴾[219] buyurulmuştur ki maᶜnāsı "لاَ يَفْقَهُونَ

215 Ālu ᶜİmrān, 3/194.

216 el-Kadr, 97/1.

217 Sād, 38/32.

218 ez-Zümer, 39/3.

219 en-Nisā, 4/78-79.

"حَدِيثًا يَقُولُونَ مَا اَصَابَكَ" demektir ki:"يقولون" kelimesi bunda mahzūf ve muzmerdir ki hulāsa-i meʾāl-i celīli: "Hadīsi anlamazlar, derler ki eger sana bir hasene değerse bu Allāh'tandır ve eger sana bir seyyiʾe isābet eylerse bu senin nefsindendir." Çünkü "يقولون" kelimesi burada muzmer ve mukadder olmazsa o kelām ﴿قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾[220] kavl-i celīline münākız gelir ki bunun hulāsa-i mefādı: "Sen söyle hepsi Allāh'tandır." İşte bu mefād iktizāsınca o kelām onların makūl-i kavlleri olduğu īcāb eder ve "يقولون" kelimesinin ızmār ve hazfi dahi lāzım gelir ki mezheb-i Kaderiyye bundan fehme [106] sebkat etti.

[ومنها المنقول المنقلب كقوله تعالى ﴿وَطُورِ سِينِينَ﴾ أي طور سيناء ﴿سَلَامٌ عَلَى إِلْ يَاسِينَ﴾ أي على الياس وقيل إدريس لأن في حرف ابن مسعود سلام على إدراسين]

Ve dahi zikr edeceğimiz cümelden kāʿide-i nakl ü kalb üzere vārid olan kelāmdır, meselā Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ﴿وَطُورِ سِينِينَ﴾[221] ve ﴿سَلَامٌ عَلَى إِلْ يَاسِينَ﴾[222] buyurduğu kelām gibi ki:"سنين" kelimesi "سيناء" dan menkūl ve maklūbdur ve "آل ياسين" , "الياس" kelimesinden veyāhūd "ادريس" kelimesinden nakl ve kalb olunmuştur, çünkü İbn Mesʿūd'un harfinde "سلام على إدراسين" gelmiştir. İşte bunlar istimāʿ ile bilinecek şeylerdir ki zāhir-i elfāz-ı ʿArabiyye ile bilinmezler.

[ومنها المكرر القاطع لوصل الكلام في الظاهر كقوله عز وجل ﴿وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ شُرَكَاءَ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ﴾ وقوله عز وجل ﴿قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ﴾ معناه الذين استكبروا لمن آمن من الذين استضعفوا]

Ve dahi cümel-i mezkūreden zāhirde vasl-ı kelāma kātıʿ-ı mükerrer kāʿidesidir ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ﴿وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ شُرَكَاءَ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ﴾[223] buyurduğu kelām gibi ki:"إن يتبعون" kelimesi kātıʿ-ı

220 en-Nisā, 4/78.

221 et-Tīn, 95/2.

222 es-Sāffāt, 37/130.

223 Yūnus, 10/66.

mükerrerdir, zīrā ki maᶜnāsı "وما يتبع الذين يدعون من دون الله شركاء إلا الظن" demektir. Ve hulāsa-i mefād-ı münīfi: "Şunlar ki Allāhu taᶜālādan gayrı şerīk iddiᶜāᵓ edenler onlar zanndan gayrı bir şeyᵓe ittibāᶜ etmezler, ancak zanna ittibāᶜ ederler" demek olur. Ve dahi ﴿قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ﴾[224] buyurulmuştur ve maᶜnāsı "قال الملأ الذين استكبروا لمن أمن من الذين استضعفوا" demektir ki burada dahi kātıᶜ-ı mükerrer vākiᶜ olmuştur. Ve hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Sālih ᶜaleyhi's-selāmın kavminden īmāna gelmeyip tekebbür üzere olanlar yine o kavminden zaᶜīf ᶜadd ettikleri īmāna gelenler için istihzāᵓ yüzünden dediler ki Sālih rabbisi tarafından gönderilmiş peygamber olduğunu bilir misiniz? O zuᶜafāᵓ biliriz bize ve size mürseldir ve biz ona īmān edenlerdeniz dediler."

[ومنها المقدم والمؤخر وهو مظنة الغلط كقوله عز وجل ﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُسَمًّى﴾ معناه لولا الكلمة وأجل مسمى لكان لزامًا ولولاه لكان نصبًا كاللزام]

Ve dahi zikr olunacak cümelden o cümlelerdir ki onda takdīm ve teᵓhīr kāᶜidesi cārī olmuştur ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُسَمًّى﴾[225] buyurduğu gibi "لكان لزاما أجل مسمى" üzerine takdīm olunmuş ve "اجل مسمى" dahi ondan teᵓhīr olunmuştur, zīrā ki tefsīrinde denilmiş ki:"لولا الكلمة" ve "اجل مسمى لكان لزاما" Çünkü bu sūretle olmamış olaydı, "أجل" refᶜ ile okunmazdı ve o dahi "لزاما" gibi mansūb okunması lāzım gelirdi. Bu āyet sūre-i Tā-hā'nın yüz yirmi beşinci āyetidir ki onun hulāsa-i tefsīrinde zikr olunmuş ki: "Eger bu ümmete ᶜazāb olunmak ecel-i müsemmā olan kıyāmete teᵓhīr olunmasına rabbinden hükm-i ilāhī sebkat etmiş olmasa kurūn-ı māziyeye olduğu gibi bunlara dahi dünyāda ᶜazāb lāzım olurdu."

[وقوله تعالى ﴿يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا﴾ أي يسألونك عنها كأنك حفي بها]

---

224 el-Aᶜrāf, 7/75.

225 Tā-Hā, 20/129.

Ve dahi ﴿يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا﴾[226] buyurulmuştur ve maᶜnāsı "يسئلونك عنها كأنك حفي بها" demektir. İşte siyāk-ı kelāmda "عنها" lafzı teʾhīr olunmuş ve "كأنك حفي" kelāmı takdīm olunmuştur. Bu nass-ı ᶜālī sūre-i Aᶜrāf'ın yüz seksen altıncı āyetindendir. Ve o āyetin hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Yā Muhammed, sana kıyāmetten sübūt vukūᶜu ne zamāndır diye suʾāl ederler. Sen de ki, onun zuhūrunu bilmek ancak rabbim taᶜālānın ᶜindindedir, ona kimse muttaliᶜ olmaz, o kıyāmetin emrini vaktinde ancak Allāhu taᶜālā izhār eder. Gökte ve yerde melāike ve ins ve cinnin o mehīb kıyāmeti bilmesi ve görmesi sakīl oldu. O size ancak ansızın gelir, gūyā sen onu bilir ve gizli dost tutarsın diye. İlhāhan kıyām-ı kıyāmeti senden suʾāl ederlerdi ki ᶜilm-i kıyāmet ancak Allāhu taᶜālānın ᶜindindedir, lākin onun ᶜilmi ᶜindallāh idüğünü nāsın ekseri bilmezler."

[وقوله عز وجل ﴿عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ (٤) كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ﴾ فهذا الكلام غير متصل وإنما هو عائد إلى قوله السابق ﴿قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ﴾ كما أخرجك ربك من بيتك بالحق أي فصارت أنفال الغنائم لك إذ أنت راض بخروجك وهم كارهون فاعترض بين الكلام الأمر بالتقوى وغيره]

Ve dahi ﴿عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ (٤) كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ﴾[227] buyurulmuştur. İşte bu kelāma muttasıl değildir, ancak kavl-i sābıka ᶜāiddir ki ﴿قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ﴾[228] Yaᶜnī "Enfāl ve ganāim sana oldu, çünkü sen hurūcunla rāzī ve onlar kārihler idiler." İşte emr-i takvā ve sāir ile kelām beyninde iᶜrāz düşmüştür. Hulāsa-i tefsīrlerinde denilmiş ki: "Bu āyāt-ı sābıkada mezkūr kimseler hakk müʾminlerdir, rableri ᶜindinde onlar için cennet dereceleri vardır ve taksīrātları magfiret ve dahi cennette lā-yuᶜadd ve lā-intihāʾ rızk vardır. Rabbin celle şānuhu seni beytin[den] Medīne'ye ihrāca emr ettiği gibi karār ver, müʾminlerden bir fırkası onu kerīh görürlerse de." Ammā burada musannif-i merhūm ihtiyār buyurduğu tefsīrin meʾāline göre işbu ﴿كما أخرجك﴾ kelāmı ﴿قُلِ﴾

226 el-Aᶜrāf, 7/187.

227 el-Enfāl, 8/4-5.

228 el-Enfāl, 8/1.

﴿الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ﴾[229] kelāmına rāciᶜ ve muttasıl olup ﴿وللرسول﴾ kelimesinden ﴿كَمَا أَخْرَجَكَ﴾ kelimesine gelinceye dek mā-beyninde vārid olan kelām dahi ki ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (١) إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ (٢) الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ (٣) أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ﴾ kāffesi cümel-i muᶜteriza demektir, hattā ona işāret edip demiş ki:"فاعترض بين الكلام الأمر بالتقوى وغيره" Yaᶜnī ﴿فاتقوا الله﴾ ilh. el-āyāt. Yaᶜnī kelām arasında takvā ile emr etmek ve sāire muᶜteriz oldu. Vallāhu aᶜlemu bi-hakīkati'l-hāli. [107]

[ومن هذا النوع قوله عز وجل ﴿حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ﴾ الآية]

Ve dahi ﴿حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ﴾[230] kezālik mevrid ve sibākı bu nevᶜdir.

[ومنها المبهم وهو اللفظ المشترك بين معان من كلمة أو حرف أما الكلمة فكالشيء والقرين والأمة والروح ونظائرها قال الله تعالى ﴿ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ﴾ أراد به النفقة مما رزق]

Ve dahi lafz-ı mübhem yaᶜnī maᶜānī-i müteᶜaddideye müşterek olan kelime veyāhūd harf dahi kezālik muhtāc-ı istimāᶜ olan cümelden ve zikr edeceğimiz ahvāldendir ki:"شيء" ve "قرين" ve "أمة" ve "روح" ve nazāirleri gibi kelimāt ve hurūf mānendidir, Hakk subhānehu ve taᶜālā-nın ﴿ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ﴾[231] buyurduğu gibi. İşte bu "شيء" lafzı maᶜānī-i müteᶜaddideye şāmildir ve burada "شيء" den murād merzūk bulunduğu nafakadır.

[وقوله عز وجل ﴿وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ﴾ أي الأمر بالعدل والاستقامة]

229 el-Enfāl, 8/1.

230 el-Mümtehine, 60/4.

231 en-Nahl, 16/75.

Ve dahi [232]﴿وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ﴾ buyurduğu gibi ki burada "شيء" kelimesinden ʿadl ile emr etmek ve istikāmet murād buyurulmuştur.

[وقوله عز وجل ﴿قَالَ فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ﴾ أراد به من صفات الربوبية وهو العلوم التي لا يحل السؤال عنها حتى يبتدئ بها العارف في أوان الاستحقاق]

Ve dahi [233]﴿قَالَ فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ﴾ buyurulduğu gibi ki burada "شيء" kelimesinden sıfāt-ı rubūbiyyetten evān-ı istihkākta ʿārif onunla ibtidā edip ve ifāde üzerine suʾāl etmek, helāl olmayan ʿulūm-ı bātıneyedir murād.

[وقوله عز وجل ﴿أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ﴾ أي من غير خالق فربما يتوهم به أنه يدل على أنه لا يخلق شيء إلا من شيء]

Ve dahi [234]﴿أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ﴾ buyurduğu gibi ki burada kelime-i "شيء" den murād lafz-ı "خالق" tır, hattā bununla dīger bir nesne tevehhüm etmemek için [235]﴿أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ﴾ diye o vāhimeyi refʿ etmiştir, zīrā ola ki bununla tevehhüm olunur ki nesnesiz olarak bir nesne halk olmak mümkin olmaz. Ve hulāsası ise "Onlar ne zuʿm ederler, onlar hālıksız mı halk olunmuşlar, yoksa hālık onlar mıdırlar" demektir.

[وأما القرين فكقوله عز وجل ﴿وَقَالَ قَرِينُهُ هَذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ (٢٣) أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ﴾ أراد به الملك الموكل به وقوله تعالى قال قرينه ربنا ما أطغيته ولكن كان أراد به الشيطان]

Ve "قرين" kelimesi ise o dahi Allāhu taʿālānın ﴿وَقَالَ قَرِينُهُ هَذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ﴾[236] buyurduğu gibi ki burada lafz-ı "قرين" ona müʾekkel olan melek murād buyurulmuş. Ve dīger āyette ﴿قَالَ قَرِينُهُ

232 en-Nahl, 16/76.
233 el-Kehf, 18/70.
234 et-Tūr, 52/35.
235 et-Tūr, 52/35.
236 Kāf, 50/23.

﴿رَبَّنَا مَا أَطْغَيْتُهُ وَلَكِنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ﴾[237] buyurulmuştur ki burada "قرين" lafzından şeytān-ı laᶜīn murād buyurulmuştur.

[وأما الأمة فتطلق على ثمانية أوجه الأمة الجماعة كقوله تعالى ﴿وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ﴾ وأتباع الأنبياء كقولك عن أمة محمد صلى الله عليه وسلم ورجل جامع للخير يقتدى به كقوله تعالى ﴿إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ﴾ والأمة الدين كقوله عز وجل ﴿إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَى أُمَّةٍ﴾ والأمة الحين والزمان كقوله عز وجل ﴿إِلَى أُمَّةٍ مَعْدُودَةٍ﴾ وقوله عز وجل ﴿وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ﴾ والأمة القامة يقال فلان حسن الأمة أي القامة وأمة رجل منفرد بدين لا يشركه فيه أحد قال صلى الله عليه وسلم يبعث زيد بن عمرو بن نفيل أمة وحده والأمة الأم يقال هذه أمة زيد أي أم زيد]

Ve dahi "امة" lafzı ise o dahi sekiz vech üzerine ıtlāk olunur. Birinci vech cemāᶜate ıtlāk etmektir ki tebāreke ve taᶜālā ﴿وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ﴾[238] buyurmuştur, yaᶜnī "Kuyu başında nāstan hayvānātını saky eder bir cemāᶜati gördü" demektir. Ve ikinci vechi enbiyānın etbāᶜına ıtlākıdır ki: "Ben Muhammed ᶜaleyhi's-selāmın ümmetindenim" dersin. Ve üçüncü vechi hayra cāmiᶜ bir muktedā ādeme ıtlākıdır, nitekim Hakk subhānehu ve taᶜālā buyurmuş ki ﴿إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ﴾[239] Yaᶜnī "Hayra cāmiᶜ bir pīşvā idi" demek olur. Ve dördüncü vechi dīn üzerine ıtlākıdır, nitekim tebāreke ve taᶜālā buyurmuş ki ﴿إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَى أُمَّةٍ﴾[240] Yaᶜnī "Biz ābāmızı bir dīn üzerine bulduk" demektir. Ve beşinci vech hīn ve zamāna ıtlākıdır, nitekim Hakk ᶜazze ve celle buyurmuş ki ﴿إِلَى أُمَّةٍ مَعْدُودَةٍ﴾[241] ve dahi ﴿وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ﴾[242] Ve altıncı vech kāmete ıtlākıdır, nitekim denilir ki:"فلان حسن الأمة" yaᶜnī "حسن القامة" tir, boyu güzel demektir. Ve yedinci vech dahi bir dīnde münferid olup o dīnde ona şerīk bulunmayan ādem üzerine ıtlākıdır, nitekim ᶜaleyhi's-selām efendimiz "يبعث زيد بن عمرو بن نفيل امة وحده" buyurmuştur ki: "Zeyd

237 Kāf, 50/23.
238 el-Kasas, 28/23.
239 en-Nahl, 16/120.
240 ez-Zuhruf, 43/22-23.
241 Hūd, 11/8.
242 Yūsuf, 12/45.

yalnız ümmet olarak baᶜs olunacak" demektir. Ve sekizinci vech vālide üzerine ıtlākıdır ki: "Bu Zeyd'in ümmetidir" yaᶜnī Zeyd'in anasıdır denilir.

[والروح أيضًا ورد في القرآن على معان كثيرة فلا نطول بإيرادها]

Ve "روح" kelimesi dahi Kurᵓān'da maᶜānī-i müteᶜaddidede vārid olmuştur, artık onların īrādlarıyla sözü uzatmayalım.

[وكذلك قد يقع الإبهام في الحروف مثل قوله عز وجل ﴿فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا (٤) فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا﴾ فالهاء الأولى كناية عن الحوافر وهي الموريات أي أثرن بالحوافر نقعًا والثانية كناية عن الإغارة وهي المغيرات صبحًا فوسطن به جمعًا جمع المشركون فأغاروا بجمعهم وقوله تعالى ﴿فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ﴾ يعني السحاب ﴿فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ﴾ يعني الماء وأمثال هذا في القرآن لا ينحصر]

Ve dahi kelimede vākiᶜ olduğu mislli hurūfta dahi pek çok ibhām vākiᶜ olur, nitekim tebāreke ve taᶜālā hazretleri ﴿فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا (٤) فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا﴾[243] buyurmuştur ki ﴿فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا﴾[244] kelāmında vārid olan hāᵓ harfiyle esblerin tırnakları murād buyurulmuştur ki: "Atların ayaklarının mūru olan tırnaklarıyla tozu kopardılar" demektir. Ve ikinci hāᵓ ki ﴿فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا﴾[245] kelāmında vāriddir, o harf-i hāᵓ ile "gāret salmak" murād buyurulmuştur ki ﴿فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا﴾[246] denilen lafzlardır, yaᶜnī cemāᶜat-i küffāra ᶜale's-sabāh mütevassıt olan gārāttan kināyedir. Ve dīger yerde ﴿فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ﴾[247] buyurulmuştur. Ve bu kelāmda mezkūr olan harf-i hā'dan "sehāb" murād buyurulmuştur, yaᶜnī "Biz sehāb ve bulut ile yağmuru inzāl ettik." Ve ᶜakibinde ﴿فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ﴾[248] buyurulmuştur ki bu kelāmda vārid olan harf-i hāᵓ ile dahi suyu murād buyurulmuştur, yaᶜnī "Ve o suyu yere içirmekle her bir semereden çıkardık" ki yağmur ile zemīni göğertip ondan envāᶜ-ı semerātı çıkardık

243 el-Ādiyāt, 100/4-5.
244 el-Ādiyāt, 100/4.
245 el-Ādiyāt, 100/5.
246 el-Ādiyāt, 100/3.
247 el-Aᶜrāf, 7/57.
248 el-Aᶜrāf, 7/57.

demek olur. Ve bunun emsāli ise Kurᵓān’da çoktur, münhasır olmaz ki bunlar dahi mübhemlerdir ve semāᶜa muhtācdırlar. [108]

[ومنها التدريج في البيان كقوله عز وجل ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ﴾ إذ لم يظهر به أنه ليل أو نهار وبان بقوله عز وجل ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ﴾ ولم يظهر به أي ليلة فظهر بقوله تعالى ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ وربما يظن في الظاهر الاختلاف بين هذه الآيات فهذا وأمثاله مما لا يغني فيه إلا النقل والسماع]

Ve tedrīc kāᶜidesi dahi bizim zikr edeceğimiz cümel makūlesinden olup o dahi böylecedir ki bir nesnenin beyānı defᶜaten hāsıl olmazsa onun beyānı tedrīcen vākiᶜ olur. Meselā Zāt-ı Zü’l-Celāl’in ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ﴾[249] buyurduğu gibi ki bu kelāmdan maᶜlūm oldu ki Kurᵓān-ı ᶜazīmü’ş-şān Ramazān-ı şerīfte nāzil olmuştur, ammā defᶜa-i vāhide olarak bundan anlaşılmadı ki şehr-i şerīf-i mezkūrun gecelerinde mi yoksa gündüzlerinde mi nāzil olmuş. Ve burasını beyān buyurulmak üzere dīger āyette ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ﴾[250] diye buyurdu ve ondan maᶜlūm oldu ki gecede nāzil olmuştur. Fakat hangi gece idüğü yine bundan anlaşılamadı ve taᶜyīni bābında dīger āyette ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾[251] buyurdu ve ondan maᶜlūm oldu ki leyle-i nüzūlü dahi Kadr gecesidir. İşte tedrīcen bu üç āyet ile beyān-ı tāmm hāsıl oldu, yaᶜnī Kurᵓān-ı ᶜazīmü’ş-şān şehr-i Ramazān’da Leyle-i Kadr’de nāzil olduğu maᶜlūm oldu. Ve bu nüzūl ise levh-i mahfūzdan semā-i dünyāya olan nüzūldür, yoksa efendimize defᶜaten nāzil olmadı, ancak tedrīcen ve müneccemen nāzil olmuştur. Ve bunların tefsīrini istimāᶜ etmeyen ādem bu ahvāli bilemez, mümkin ki işbu āyāt beyninde zāhirde bir ihtilāfın ve bir kimse vukūᶜunu zann ederse işte bu ve emsāline nakl ve semāᶜdan gayrı bir nesne gınā veremez ki ᶜalā-külli hāl onlar ki maᶜrifeti nakl ve semāᶜa mevkūftur, yaᶜnī zāhir-i ᶜArabiyye ile bu ahvāli bilemez demektir.

249 el-Bakara, 2/185.

250 ed-Duhān, 44/3.

251 el-Kadr, 97/1.

[فالقرآن من أوله إلى آخره غير خال عن هذا الجنس لأنه أنزل بلغة العرب فكان مشتملًا على أصناف كلامهم من إيجاز وتطويل وإضمار وحذف وإبدال وتقديم وتأخير ليكون ذلك مفحمًا لهم ومعجزًا في حقهم فكل من اكتفى بفهم ظاهر العربية وبادر إلى تفسير القرآن ولم يستظهر بالسماع والنقل في هذه الأمور فهو داخل فيمن فسر القرآن برأيه مثل أن يفهم من الأمة المعنى الأشهر منه فيميل طبعه ورأيه إليه فإذا سمعه في موضع آخر مال برأيه إلى ما سمعه من مشهور معناه وترك تتبع النقل في كثير معانيه]

Ve burası bu sūretle maᶜlūm olduktan sonra bir dahi maᶜlūm ola ki Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şān evvelinden āhirine kadar bu cinsten hālī değildir, çünkü ᶜArab lügati ile nāzil oldu ve lügat-i ᶜArabiyye'nin kāffe-i asnāfına müştemil oldu, yaᶜnī kelāmlarının envāᶜına şāmildir ki īcāz ve tatvīl ve ızmār ve hazf ve ibdāl ve takdīm ve teᵓhīr kavāᶜid ve usūlüne hāvī oldu, tā ki onlara müfhim olup hakklarında müncerr ola ve hāl böyle olunca kim ki zāhir-i ᶜArabiyye ile iktifā edip tefsīrine müsāraᶜat ederse ve bu umūrda semāᶜ ve nakl ile istizhār etmezse kendi reᵓyiyle Kurᵓān'ı tefsīr edenlerin zümresine dāhil olur. Meselā lafz-ı "امة" ten eşher-i maᶜnāyı fehm edip tabᶜ ve reᵓyi ona meyl etse ve āher bir yerde lafz-ı "امة" gelse kendi reᵓyiyle mesmūᶜu olmuş olan maᶜnā-yı meşhūruna meyl eder de onun maᶜānī-i kesīresini terk-i tetebbuᶜ-ı nakl ile ihmāl eder.

[فهذا ما يمكن أن يكون منهيًا عنه دون التفهم لأسرار المعاني كما سبق فإذا حصل السماع بأمثال هذه الأمور علم ظاهر التفسير وهو ترجمة الألفاظ ولا يكفي ذلك في فهم حقائق المعاني ويدرك الفرق بين حقائق المعاني وظاهر التفسير بمثال وهو إن الله عز وجل قال ﴿وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى﴾ فظاهره تفسير واضح وحقيقة معناه غامض فإنه إثبات للرمي ونفي له وهما متضادان في الظاهر ما لم يفهم أنه رمي من وجه ولم يرم من وجه ومن الوجه الذي لم يرم رماه الله عز وجل]

İşte bu tefsīr menhiyyün ᶜanh olmak mümkin olur ki zāhir-i ᶜArabī ile iktifā edip maᶜānī-i menkūleyi terk ile eşher-i maᶜānīden bildiği maᶜnāya kendi reᵓyiyle meyl edip maksūdu izāᶜa ede, yoksa vech-i mesbūk üzere maᶜānī-i mesmūᶜa vü menkūleyi lügat-i ᶜArabiyye'yi güzelce tahkīk etmiş olan zāt için esrār-ı maᶜānī-i hafiyyeyi istifhām ve tedeb-

bür etmek memnūᶜ değildir, yaᶜnī işbu umūrun emsāliyle semāᶜı tahsīl ederse zāhir-i tefsīri bilir velākin yalnız tercüme-i lafzı bilmiş olur, zīrā ki zāhir-i tefsīri terceme-i lafzdır, hālbuki hakāyık-ı maᶜānī fehmine kāfī olmaz. Ve hakāyık-ı maᶜānī ile zāhir-i tefsīr beyninde olan farkı bu misāl ile idrāk olunur ki Zāt-ı Zü'l-Celāl ﴿وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللّٰه رَمَى﴾[252] buyurmuş, işte onun zāhir-i tefsīri vāzıhdır ve hakīkat-i maᶜnāsı gāmizdir çünkü remye hem isbāttır ve hem dahi nefydir ve nefy ve isbāt ise zāhirde azdāddırlar; mādām ki bir vech ile remy ettiğini dīger vechle remy etmediğini bilmeye ve hem dahi onun remy etmediği vechten Allāhu taᶜālā[nın] remy etmiş olduğunu bilmeye.

[وكذلك قال تعالى ﴿قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ بِأَيْدِيكُمْ﴾ فإذا كانوا هم المقاتلين كيف يكون الله سبحانه هو المعذب وإن كان الله تعالى هو المعذب بتحريك أيديهم فما معنى أمرهم بالقتال فحقيقة هذا يستمد من بحر عظيم من علوم المكاشفات لا يغني عنه ظاهر التفسير وهو أن يعلم وجه ارتباط الأفعال بالقدرة الحادثة ويفهم وجه ارتباط القدرة بقدرة الله عز وجل حتى ينكشف بعد إيضاح أمور كثيرة غامضة صدق قوله عز وجل ﴿وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللّٰهَ رَمَى﴾]

Ve kezālik Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ﴿قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ بِأَيْدِيكُمْ﴾[253] buyurduğu kelām dahi böyledir. Eger mukātil onlar ise Zāt-ı Zü'l-Celāl onlara nice muᶜazzibdir ve eger muᶜazzib Zāt-ı Zü'l-Celāl'dir ki mukātelelerinde onların ellerini tahrīk eder, kıtāle onlara emr etmesinin maᶜnāsı nedir? Kaldı ki bunun hakīkati ᶜulūm-ı mükāşefāttan bir bahr-i ᶜazīmden istimdād olunur ki zāhir-i tefsīr ondan mugnī olmaz. Ve o dahi kudret-i hādiseye irtibāt-ı [109] efᶜālin vechini bile de kudret-i Bārī'ye dahi o kudret-i hādisenin vech-i irtibātını fehm eyleye, tā ki umūr-ı gāmiza-i kesīrenin īzāhından sonra ﴿وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللّٰهَ رَمَى﴾[254] emr-i ᶜālīsinin sıdkı nümāyān ve münkeşif olur.

[ولعل العمر لو أنفق في استكشاف أسرار هذا المعنى وما يرتبط بمقدماته ولواحقه لانقضى العمر قبل استيفاء جميع لواحقه وما من كلمة من القرآن إلا

252 el-Enfāl, 8/17.

253 et-Tevbe, 9/14.

254 el-Enfāl, 8/17.

وتحقيقها محوج إلى مثل ذلك وإنما ينكشف للراسخين في العلم من أسراره بقدر غزارة علومهم وصفاء قلوبهم وتوفر دواعيهم على التدبر وتجردهم للطلب ويكون لكل واحد حد في الترقي إلى درجة أعلى منه]

Ve mümkindir ki bu maᶜnānın istikşāfında ve mukaddemātının irtibāt ve levāhıkının istinbāt-ı maᶜrifetinde ᶜömr-i insān kāffesi sarf ve infāk olunur da onun gāyesine varamaz ki cemīᶜ-i levāhıkını anlamadan onun ᶜömrü mukzī olur. Ve Kurᵓān'da bir kelime yoktur, illā ki onun tahkīki buna muhtāc değildir yaᶜnī kāffe-i kelimātının tahkīki buna muhtācdır ve ᶜulemā-i rāsihīne dahi inkişāfı ancak herkesin garāzet-i ᶜulūm ve safā-i kalb ve tevāfür-i devāᶜīsi mikdārıncadır yaᶜnī tedebbürü üzerine kāin olan devāᶜīlerin vüfūru ve talebe olan tecerrüdleri mikdārı ve ᶜulūm ve safā-i kulūbda olan derece-i iktidārları mikdārınca onlara o esrār münkeşife olur ve dahi her birine olduğu decerenin mā-fevkıne terakkī ve teᶜallī etmek için kezālik bir hadd olur.

[فأما الاستيفاء فلا مطمع فيه ولو كان البحر مدادًا والأشجار أقلامًا فأسرار كلمات الله لا نهاية لها فتنفد الأبحر قبل أن تنفد كلمات الله عز وجل فمن هذا الوجه تتفاوت الخلق في الفهم بعد الاشتراك في معرفة ظاهر التفسير وظاهر التفسير لا يغني عنه ومثاله فهم بعض أرباب القلوب من قوله صلى الله عليه وسلم في سجوده ''أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَأَعُوذُ بِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ'' أنه قيل له اسجد واقترب فوجد القرب في السجود فنظر إلى الصفات فاستعاذ ببعضها من بعض فإن الرضا والسخط وصفان ثم زاد قربه فاندرج القرب الأول فيه فرقي إلى الذات فقال أعوذ بك منك ثم زاد قربه بما استحيا به من الاستعاذة على بساط القرب فالتجأ إلى الثناء فأثنى بقوله لا أحصي ثناء عليك ثم علم أن ذلك قصور فقال أنت كما أثنيت على نفسك]

Yoksa istīfā-i cemīᶜ-i esrār ise onda bir kimseye bir matmaᶜ yoktur, deryālar kāffesi mürekkeb olmuş olsa ve eşcārın kāffesi aklām olsa kelimāt-ı Bārī'nin esrārı nihāyet bulmaz yine o deryāların nefādı kelimātullāhın nefādından evvel olurdu ki bu temsīl ᶜadem-i nefāddan kināyedir, yaᶜnī deryālar mürekkeb olup onunla esrār-ı kelām-ı Bārī yazılırsa deryālar bitip tükenirler de esrār-ı kelimāt tükenmezler, çünkü kelimātın nihāyeti yoktur ve o sebeble esrārının dahi nihāyeti ve

nefādı olmaz. Ve bu tefsīrin zāhir-i maᶜānīsinde baᶜde'l-iştirāk fehm-i esrārında halkın vukūᶜ-ı tefāvütleri dahi ancak bu vechdendir. Ve bu maᶜlūmun olduysa zāhir-i tefsīr bundan gınā vermeyeceği dahi sana maᶜlūm olur ve bunun misāli ise denilmiş ki baᶜzı erbāb-ı kulūb, ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin "أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَأَعُوذُ بِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ"[255] kelām-ı hikmet-fercāmından fehm ettikleri maᶜānīdir ki hulāsa-i me'āl-i hadīs-i şerīf budur ki efendimiz sücūdda iken: "Yā rabbi, ben senin sehat ve ᶜukūbetinden senin rızā ve muᶜāfātın ile istiᶜāze ederim ve dahi senden seninle istiᶜāze eylerim ve dahi sen zāt-ı şerīfin üzerine senā' ettiğin gibi ben senā' edip senāyı ihsā' edemem" demiştir ki bunun tefsīr-i maᶜānī-i bātıniyyesinde ehl-i dil tarafından denilmiş ki Hakk subhānehu ve taᶜālā ona "أُسْجُدْ وَاقْتَرِبْ" diye fermān buyurdukta yaᶜnī "Secde edip takarrüb eyle" denildikte efendimiz secde etti ve sücūdunda kurbü buldu ve sıfāt-ı ilāhīye nazar buyurunca baᶜzı sıfātı ile baᶜzından istiᶜāze eyledi, çünkü sehat ve rızā onun iki vasfıdırlar ki rızā' sıfatıyla gazab ve sehat sıfatından istiᶜāze ederek rızā ve muᶜāfātına sığındı ve ondan sonra onun kurbü müzdād olup kurb-ı evlā o kurbe münderic olıcak zāta terakkī edip "Yā rabbi, senden seninle istiᶜāze edip sana sığındım" dedi ve ondan sonra kurbün bisātı üzere vākiᶜ olan istiᶜāzelerinin şerm ve hicābı dahi onda müzdād olunca senāya iltica' edip "Yā rabbi, ben senin zātının üzerine ihsā-i senā' edemem" dedi ve bu deyişi dahi kusūr olduğunu anlayınca der-ᶜakab "Sen kendi zātına senā' ettiğin vech üzere ben ihsā-i senā' edemem" demiş. İşte onun her bir kelāmına birer sırr var imiş ve herkese bu esrār münkeşif olmaz ve baᶜzu'l-ᶜārifīne münkeşif olursa da bi-tamāmihā hakīkati maᶜlūm olmaz.

[فهذه خواطر تفتح لأرباب القلوب ثم لها أغوار وراء هذا وهو فهم معنى القرب واختصاصه بالسجود ومعنى الاستعاذة من صفة بصفة ومنه به وأسرار ذلك كثيرة ولا يدل تفسير ظاهر عليه وليس اللفظ هو مناقضًا لظاهر التفسير بل هو استكمال له ووصول إلى لبابه عن ظاهره فهذا ما نورده لفهم المعاني الباطنة لا ما يناقض الظاهر والله أعلم]

255 Müslim, Salāt, 222.

Kaldı ki bunlar bir havātırdırlar ki erbāb-ı kulūba açılırlar ve ondan sonra bu münkeşif olanın dahi mā-verāsında agvār-ı ᶜamīka vardır ki maᶜnā-yı kurbün fehmidir ve dahi sücūda ihtisāsın maᶜrifetidir ve sıfattan sıfata istiᶜāze etmenin maᶜnāsıdır ve Zāt-ı Zü'l-Celāl ile yine zātından istiᶜāze etmek sırrının fehmidir. Ve'l-hāsıl bunların esrārı pek çoktur ki zāhir-i lafz ona delālet edemez ve o esrār dahi zāhir-i lafza mübāyin ve münākız değildir, ancak ona bir istikmāldir ki kabuktan magz ve lübbe bir vusūldür. İşte maᶜānī-i bātınenin fehminde bizim īrād edeceğimiz şey bunlardır, maᶜānī-i zāhireye münākız olan şey değildir.

[تم كتاب آداب التلاوة والحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على محمد خاتم النبيين وعلى كل عبد مصطفى من كل العالمين وعلى آل محمد وصحبه وسلم يتلوه إن شاء الله تعالى كتاب الأذكار والدعوات والله المستعان لا رب سواه]

Ādāb-ı tilāvetin kitābı bunda tamām oldu. Bu niᶜmete dahi Rabbü'l-ᶜālemīne hamd olsun ve hātemü'n-nebiyyīn Muhammed ve ᶜālemīnden her bir ᶜabd-i mustafāya salāt ve selām olsun ve dahi Muhammed'in āl ve ashābına salāt ve selām olsun. İnşāallāhu taᶜālā ezkār ve daᶜavātın kitābı dahi buna tālī olup ᶜakibinde vārid olacaktır. Her bir umūrda müsteᶜān ancak Allāhu ᶜazīmü'ş-şāndır, başkası değildir, onun ᶜavn ve tevfīkini dileyip niyāz ederiz. [110]

Bismihi'l-ᶜazīm nesᵓeluhu'l-fazle'l-ᶜamīm

innehu huve's-semīᶜu'l-ᶜalīm

KİTĀBU'L-EZKĀRİ VE'D-DAᶜAVĀTİ

[كتاب الأذكار والدعوات]

Bi-mennihi taᶜālā zikri meᵓmūl ve mevᶜūd olan ezkār ve daᶜavātın kitābı işte bu kitābdır ki ādāb-ı ezkār ile daᶜavāt ve havāss ve ecr ve mesūbat ve muhassenātın beyānına hāvīdir.

[بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الشاملة رأفته العامة رحمته الذي جازى عباده عن ذكرهم بذكرهم فقال تعالى ﴿فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ﴾ ورغبهم في السؤال والدعاء بأمره فقال ﴿ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ﴾ فأطمع المطيع والعاصي والداني والقاصي في الانبساط إلى حضرة جلاله برفع الحاجات والأماني بقوله ﴿فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ﴾]

ᶜAle'd-devām ve'l-istimrār reᵓfeti şāmil ve rahmeti ᶜāmm ve kāmil olan Hannān u Mennān hudāvend-i bī-nidd yaᶜnī Hazret-i Allāhu ᶜazīmü'ş-şāna hamd-i bī-hadd ve şükr-i bī-ᶜadd olsun ki ᶜibād-ı kerem-iᶜtiyādlarını onun lutf ve ifdālinden zikrleri üzerine onları zikr etmek cezāsıyla mücāzāt buyurup ﴿فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ﴾[256] diye emr ü fermān etti ve dahi suᵓālde onları tergīb ve duᶜāya izn ve ruhsat iᶜtāsıyla kullarına hitāben ﴿ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ﴾[257] diye emr birle icābet-i duᶜāyı vaᶜdiyle mutīᶜ ve ᶜāsī ve dānī ve kāsī bi'l-cümle refᶜ-i hācāt ve emānī ile onun celāli hazretine inbisāt etmekte ﴿فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ﴾[258] nass-ı celīliyle onları teşvīk ve tatmīᶜ eyledi.

[والصلاة على محمد سيد أنبيائه وعلى آله وأصحابه خيرة أصفيائه وسلم تسليمًا كثيرًا]

---

256 el-Bakara, 2/152.

257 Gāfir, 40/60.

258 el-Bakara, 2/186.

Ve tahiyyāt-ı tāmme ile salavāt-ı ᶜāmme ve teslīmāt-ı ᶜamīme dahi kebīr-i enbiyāsı ve ᶜazīm-i asfiyāsı Hazret-i Muhammedü'l-Mustafā ile āl ü ashāb-ı pür-safā ve hīre-i asfiyāsına mühdā ve maᶜrūz olsun.

[أما بعد فليس بعد تلاوة كتاب الله عز وجل عبادة تؤدى باللسان أفضل من ذكر الله تعالى ورفع الحاجات بالأدعية الخالصة إلى الله تعالى فلا بد من شرح فضيلة الذكر على الجملة ثم على التفصيل في أعيان الأذكار وشرح فضيلة الدعاء وشروطه وآدابه ونقل المأثور من الدعوات الجامعة لمقاصد الدين والدنيا والدعوات الخاصة لسؤال المغفرة والاستعاذة وغيرها ويتحرر المقصود من ذلك بذكر أبواب خمسة]

Pes ez-hamd ü senā vü hediyye-i tahiyye-i tayyibe maᶜlūm ola ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'in kitābı tilāvetinden sonra lisān ile edāʾ olunur zikrullāh gibi bir fazīletli ᶜibādet yoktur, yaᶜnī baᶜde kırāʾeti'l-Kurʾān zikrullāh her bir ᶜibādet-i lisāniyyeden efdaldir ve kezālik Zāt-ı Zü'l-Celāl'e edᶜiye-i hālise ile refᶜ-i hācāt etmek baᶜde kırāʾeti'l-Kurʾān efdal-i ᶜādet-i lisāniyyedir ve hāl böyle olunca fazīlet-i zikr ile icmālen ve tafsīlen aᶜyān-ı zikrin beyān ve şerhi lāzımdır ve kezālik duᶜānın fazīlet ve şurūt ve ādābı ile sıfatının şerhi dahi lāzım ve lābüdd olup lā-siyyemā mekāsıd-ı dīn ü dünyāyı cāmiᶜ olan daᶜavāt-ı meʾsūre ve suʾāl-i magfiret ü istiᶜāze ve sāireye muhtass olan daᶜavāt-ı mendūbe vü mezkūrenin nakli vācibdir. Ve bundan maksūd olan nesnenin tahrīri beş bābın zikriyle hāsıl olur. Şöyle ki:

[الباب الأول في فضيلة الذكر وفائدته جملة وتفصيلًا]

Birinci bāb zikrin fazīlet ve fāidesi beyānında ola ki ᶜalā-vechi'l-icmāl ve't-tafdīl fezāil-i zikr ve fevāidine cāmiᶜ ola.

[الباب الثاني في فضيلة الدعاء وآدابه وفضيلة الاستغفار والصلاة عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ]

Ve ikinci bāb duᶜānın fazīlet ve ādābı ile istigfār ve salavāt-ı şerīfe fezāili beyānında ve

[الباب الثالث في أدعية مأثورة ومعزية إلى أصحابها وأسبابها]

Üçüncü bāb edᶜiye-i meʾsūre ve ashābına maᶜzī ve mensūb olan edᶜi-

ye ile esbābı beyānında ve

[الباب الرابع في أدعية منتخبة محذوفة الإسناد من الأدعية الماثورة]

Dördüncü bāb dahi edᶜiye-i meˀsūreden isnādı mahzūf olan daᶜavātın beyānında ve

[الباب الخامس في الأدعية المأثورة عند حدوث الحوادث]

Beşinci bāb dahi hudūs-i havādis vaktinde kırāˀeti mendūb olan edᶜi-ye-i meˀsūrenin beyānında ola.

el-Bābu'l-Evvel Fī Fazīleti'z-Zikri ve Fāidetihi ᶜAle'l-Cümleti ve't-Tafsīli Mine'l-Āyāti ve'l-Ahbāri ve'l-Āsāri

[الباب الأول في فضيلة الذكر وفائدته على الجملة والتفصيل من الآيات والأخبار والآثار]

[111] Birinci bāb ki zikrin fazīlet ve fāidesi beyānında idi, ᶜale'l-cümle ve't-tafsīl fezāil ve fevāidinin hakkında olan āyāt-ı Kurˀāniyye ve ehādīs-i nebeviyye ve āsār-ı selef-i merviyyelerdir ki o dahi āti'z-zikr olan nusūs olup şöyle ki; fazīlet ve fevāidine ᶜale'l-cümle delālet eden akvāl ise evvelā āyāt-ı Kurˀāniyyedir. Beyānında musannif-i merhūm buyurur ki:

[ويدل على فضيلة الذكر على الجملة مِنَ الْآيَاتِ قَوْلُهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى ﴿فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ﴾ قال ثابت البناني رحمه الله إني أعلم متى يذكرني ربي عز وجل ففزعوا منه وقالوا كيف تعلم ذلك فقال إذا ذكرته ذكرني]

ᶜAle'l-cümle fazīlet-i zikr üzerine āyāt-ı Kurˀāniyye'den delālet eden āyāt ise ez-cümle ﴿فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ﴾[259] diye şeref-sādır olan fermān-ı rabbānīdir ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Beni tāᶜatle zikr edin ki ben dahi sizi magfiretle yād edeyim." Ve bu nass-ı ᶜālī sūre-i Bakara'nın yüz elli ikinci āyetindendir ki Sābit el-Bünānī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki: "Her ne vakt ki benim rabbim beni zikr eylerse ben onu bilirim." Ve bu sözünü istimāᶜ edenler: "Ondan havf edip sen onu nice

---

259 el-Bakara, 2/152.

bilirsin?" diye suʾāl ettiklerinde o dahi: "Ben onu yād edersem o da beni yād eder" demiştir.

[وقال تعالى ﴿اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا﴾]

Ve dahi ﴿اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا﴾[260] buyurmuştur ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Ey müʾminler, Allāhu taʿālāyı envāʿ-ı zikr ile dāimü'l-evkāt zikr edin" ki bu nass-ı celīl sūre-i Ahzāb'ın kırk birinci āyetindendir.

[وقال تعالى ﴿فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ﴾]

Ve dahi ﴿فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ﴾[261] buyurmuştur ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Kaçan ʿArafāt'tan rücūʿunuzda Meşʿarü'l-Harām nām mahalde Allāhu taʿālāyı tehlīl ve telbiye ile zikr edin ve onu zikr edin, nitekim size menāsik-i hacc yolunu hidāyet eyledi" ki bu nass-ı celīl dahi sūre-i Bakara'nın yüz doksan sekizinci āyetindendir.

[وقال عز وجل ﴿فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا﴾]

Ve dahi ﴿فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا﴾[262] buyurmuştur ki hulāsa-i tefsīrinde: "Vaktā ki siz levāzım-ı haccı kazā ve edāʾ ettiğinizde babalarınızı zikr ettiğiniz gibi belki dahi ziyāde ve eşedd olarak Allāhu taʿālāyı zikr edin." Bu nass dahi sūre-i Bakara'nın iki yüzüncü āyetindendir.

[وَقَالَ تَعَالَى ﴿الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾]

Ve dahi ﴿الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾[263] buyurmuştur ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Bu

---

260 el-Ahzāb, 33/41.

261 el-Bakara, 2/198.

262 el-Bakara, 2/200.

263 Ālu ʿİmrān, 3/191.

ᶜukūl-i kāmile sāhibleri Allāhu taᶜālāyı kıyāmda ve kuᶜūdda ve yatarken yaᶜnī dāimen zikr ederler." Bu nass sūre-i Āl-i ᶜİmrān'ın yüz doksan birinci āyetindendir ki istişhādı onlara şeref-müteᶜallik olan medh ü senā-i Bārī'dir.

[قال ابن عباس رضي الله عنهما أَيْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَالسَّفَرِ وَالْحَضَرِ وَالْغِنَى وَالْفَقْرِ وَالْمَرَضِ وَالصِّحَّةِ وَالسِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ]

Ve İbn ᶜAbbās ᶜaleyhi'r-rıdvān bu nassın tefsīrinde demiş ki: "Kıyāmen ve kuᶜūden ve ᶜalā-cunūbihim kelimātından murād ᶜumūm-ı ahvāl üzerine zikr etmektir ki gece ve gündüzde ve deryā ve sahrālarda ve sefer ve hazarda ve zenginlik ve züğürtlük ve yoksullukta ve hastalık ve sağlıkta ve gizlilik ve āşikārlıkta onu zikr eylemektir."

[وَقَالَ تَعَالَى فِي ذَمِّ الْمُنَافِقِينَ ﴿وَلَا يَذْكُرُونَ اللهَ إِلَّا قَلِيلًا﴾]

Ve dahi Zāt-ı Zü'l-Celāl münāfıkların mezemmetlerinde ﴿وَلَا يَذْكُرُونَ اللهَ إِلَّا قَلِيلًا﴾[264] buyurmuştur ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Allāhu taᶜālāyı zikr etmezler, meger ki halk yanında kıllet üzere yalnız lisānlarıyla" ki bu nass-ı celīl dahi sūre-i Nisā'nın yüz kırk birinci āyetindendir.

[وقال عز وجل ﴿وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ﴾]

Ve dahi tebāreke ve taᶜālā ﴿وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ﴾[265] buyurmuştur ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Yā Muhammed, rabbin celle şānuhuyu nefsinde tazarruᶜ ve niyāzla ve ᶜazābından havf eder olduğun hālde zikr eyle ki o zikr ve duᶜā sırrla cehr beyninde ola ve ona sabāh ve akşam müdāvemet eyle ve ondan gāfillerden olma."

[وقال تعالى ﴿وَلَذِكْرُ اللهِ أَكْبَرُ﴾ قال ابن عباس رضي الله عنهما له وجهان أحدهما أن ذكر الله تعالى لكم أعظم من ذكركم إياه والآخر أن ذكر الله أعظم من كل عبادة

264 en-Nisā, 4/142.

265 el-Aᶜrāf, 7/205.

سواه إلى غير ذلك من الآيات]

Ve dahi ﴿وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ﴾[266] buyurmuştur, yaᶜnī "Allāhu taᶜālānın zikri aᶜzamdır." Bunun tefsīrinde İbn ᶜAbbās ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki: "Bunun iki vechi vardır ki bir vechi Zāt-ı Zü'l-Celāl'in size olan zikri sizin ona ettiğiniz zikrden daha ziyāde büyük ve aᶜzamdır ve ikinci vechi zikrin mā-ᶜadāsı olan ᶜibādāttan Allāhu taᶜālānın zikri daha ziyāde kebīr ve aᶜzamdır demek olur." Ve daha bu kabīlden şeref-vārid olan sāir āyāt dahi bu hükmü isbāt ve teʾkīd eyler, yaᶜnī fazīlet-i zikr hakkında çok āyet vārid olmuştur ve kāffesi fevāid-i zikre delālet ederler demek olur.

[وأما الأخبار فقد قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "ذَاكِرُ اللهِ فِي الْغَافِلِينَ كَالشَّجَرَةِ فِي وَسَطِ الْهَشِيمِ"]

Ve fazīlet ve fevāid-i zikr hakkında ehādīs-i ᶜaliyye-i nebeviyyeden delālet eden ahbār ise ez-cümle ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin "ذَاكِرُ اللهِ فِي الْغَافِلِينَ كَالشَّجَرَةِ فِي وَسَطِ الْهَشِيمِ"[267] buyurduğu nass-ı kerīmdir ki hulāsa-i tefsīri: "Gāfilīn içinde Zāt-ı Zü'l-Celāl'i zikr eden kimse heşīm ortasında bir yeşil şecere gibidir." "Heşīm" lügatte kuru ve kırık ot maᶜnāsına gelmiştir.

[وقال صلى الله عليه وسلم "ذَاكِرُ اللهِ فِي الْغَافِلِينَ كَالْمُقَاتِلِ بَيْنَ الْفَارِّينَ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin "ذَاكِرُ اللهِ فِي الْغَافِلِينَ كَالْمُقَاتِلِ بَيْنَ الْفَارِّينَ"[268] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i münīfi: "Gāfilīn içinde Zāt-ı Zü'l-Celāl'i zikr eden kimse kaçanların aralarında mukātele eden ādem gibidir."

[وقال صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنَا مَعَ عَبْدِي مَا ذَكَرَنِي وَتَحَرَّكَتْ شَفَتَاهُ بِي"]

---

266 el-Ankebūt, 29/45.

267 *Hilyetu'l-Evliyā*, 6/181; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 2/89, no: 561.

268 *Musnedu'l*-Bezzār, 12/301, no: 6139; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 10/16, no: 9797; *Hilyetu'l-Evliyā*, 3/119; 4/241; 4/268; 6/181; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 2/89, no: 561.

[112] Ve dahi "يَقُولُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنَا مَعَ عَبْدِي مَا ذَكَرَنِي وَتَحَرَّكَتْ شَفَتَاهُ بِي"[269] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāli: "Hakk subhānehu ve taʿālā buyurur ki: "Beni zikr edip benim zikrimle onun dudakları tahrīk ettikçe ben kendi kulumlayım." Yaʿnī benim kulum beni zikr ettikçe ve dudakları benim zikrim ile müteharrik oldukça ben onunlayım ki zikr oldukça onun ʿavn ve nusret ve tevfīkinde bulunurum demektir.

[وقال صلى الله عليه وسلم "مَا عَمِلَ ابْنُ آدَمَ مِنْ عَمَلٍ أَنْجَى لَهُ مِنْ عَذَابِ اللهِ مِنْ ذِكْرِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ وَلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ قَالَ وَلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ إِلَّا أَنْ تُضْرَبَ بِسَيْفِكَ حَتَّى يَنْقَطِعَ ثُمَّ تُضْرَبَ بِهِ حَتَّى يَنْقَطِعَ ثُمَّ تُضْرَبَ بِهِ حَتَّى يَنْقَطِعَ"]

Ve dahi "مَا عَمِلَ ابْنُ آدَمَ مِنْ عَمَلٍ أَنْجَى لَهُ مِنْ عَذَابِ اللهِ مِنْ ذِكْرِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ" buyurmuştur ki hulāsa-i tefsīri: "İbn-i Ādem zikrullāh gibi onu ʿazābullāhtan ziyādece necāt eder bir ʿameli işleyemez." Ancak zikrullāh onu her bir ʿamel-i hayrdan ziyādece ʿazābdan necāt eder. Hāzır-ı bezm-i saʿādet "يَا رَسُولَ اللهِ وَلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ" diye suʾāl ettiklerinde yaʿnī "Gazā ve muhārebe-i küffār dahi zikrullāh kadar necāt veremez mi ki zikrullāh ʿamel-i cihāddan ziyāde mi necāt verir?" dediklerinde efendimiz "وَلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ إِلَّا أَنْ تُضْرَبَ بِسَيْفِكَ حَتَّى يَنْقَطِعَ ثُمَّ تُضْرَبَ بِهِ حَتَّى يَنْقَطِعَ ثُمَّ تُضْرَبَ بِهِ حَتَّى يَنْقَطِعَ"[270] buyurdu, yaʿnī "Cihād dahi onun gibi necāt veremez, meger ki kılıcın katʿ oluncaya kadar vurup sonra bir dahi katʿ oluncaya kadar vurup sonra bir dahi katʿ oluncaya dek darb ve harb edesin."

[وقال صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَرْتَعَ فِي رِيَاضِ الْجَنَّةِ فَلْيُكْثِرْ ذِكْرَ اللّٰهِ عز وجل]

Ve dahi buyurmuş ki: "Kim ki riyāz-ı cennette mütenaʿʿim olmak

---

269 *Musnedu* Ahmed, 2/540, no: 10968; İbn Māce, Edeb, 53, no: 3792; *Sahīhu* İbn Hibbān, 3/97, no: 815; et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Evsat*, 6/363, no: 6621; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/673, no: 1824; İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/339, no: 956.

270 *Muvatta*, Kur'ān, 24; İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/340, no: 960; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/673, no: 1825.

isterse zikrullāhı çok etsin."

[وَسُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ فَقَالَ ''أَنْ تَمُوتَ وَلِسَانُكَ رَطْبٌ بِذِكْرِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ'']

Ve dahi aᶜmālin efdali hangisidir diye ᶜaleyhi's-salātu ve's-selāmdan suᵓāl olundukta ''أَنْ تَمُوتَ وَلِسَانُكَ رَطْبٌ بِذِكْرِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ''[271] diye beyān buyurulmuş ki hulāsa-i meᵓāli: "Senin lisānın zikrullāh ile ratb olduğu hālde vefāt etmektir." Yaᶜnī vefāt edinceye dek ᶜale'd-devām ve'l-istimrār zikr-i Bārī'ye devām ve muvāzabet etmekliktir.

[وَقَالَ صَلَّى الله عليه وسلم ''أَصْبِحْ وَأَمْسِ وَلِسَانُكَ رَطْبٌ بِذِكْرِ اللهِ تُصْبِحُ وَتُمْسِي وَلَيْسَ عَلَيْكَ خَطِيئَةٌ'']

Ve dahi ''أَصْبِحْ وَأَمْسِ وَلِسَانُكَ رَطْبٌ بِذِكْرِ اللهِ تُصْبِحُ وَتُمْسِي وَلَيْسَ عَلَيْكَ خَطِيئَةٌ''[272] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Lisānın zikrullāh ile ratb olarak sabāh ve akşam eyle, üzerine bir hatīᵓe olmadığı hālde sabāh ve akşam edersin." Yaᶜnī sabāh ve akşamda zikr edenin bir zenb ve günāhı kalmaz demektir.

[وقال صلى الله عليه وسلم ''لَذِكْرُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ أَفْضَلُ مِنْ حَطْمِ السُّيُوفِ فِي سَبِيلِ اللهِ وَمِنْ إِعْطَاءِ الْمَالِ سَحًّا'']

Ve dahi ''لَذِكْرُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ أَفْضَلُ مِنْ حَطْمِ السُّيُوفِ فِي سَبِيلِ اللهِ وَمِنْ إِعْطَاءِ الْمَالِ سَحًّا''[273] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Gadāt ve ᶜaşiyyde zikr etmek fī sebīlillāh vākiᶜ olan hutam-ı süyūf ve sehā ile iᶜtā-i māldan efdaldir." Yaᶜnī zikr etmek gazāda muhārebe ile kesr-i süyūftan efdaldir ve dahi fī sebīlillāh infāk-ı māl ile tasadduk ve sehāvet etmekten efdaldir.

[وقال صلى الله عليه وسلم ''يَقُولُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى إِذَا ذَكَرَنِي عَبْدِي فِي نَفْسِهِ

---

271 Buhārī, *Halku Efᶜāli'l-ᶜİbād*, 1/72; *Sahīhu* İbn Hibbān, 3/100, no: 819; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 20/93; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 2/57, no: 513.

272 el-İsbahānī, *et-Tergīb ve't-Terhīb*, 2/167, no: 1362.

273 İbn Battāl, *Şerhu Sahīhi'l-Buhārī*, 10/95; *et-Temhīd li-Mā fi'l-Muvatta*, 6/59; *et-Teysīr bi-Şerhi'l-Cāmiᶜi's-Sagīr*, 1/447; *et-Tenvīr Şerhu'l-Cāmiᶜi's-Sagīr*, 5/31; *Feyzu'l-Kadīr*, 3/240.

ذَكَرْتُهُ فِي نَفْسِي وَإِذَا ذَكَرَنِي فِي مَلَأٍ ذَكَرْتُهُ فِي مَلَأٍ خَيْرٍ مِنْ مَلَئِهِ وَإِذَا تَقَرَّبَ مِنِّي شِبْرًا تَقَرَّبْتُ مِنْهُ ذِرَاعًا وَإِذَا تَقَرَّبَ مِنِّي ذِرَاعًا تَقَرَّبْتُ مِنْهُ بَاعًا وَإِذَا مَشَى إِلَيَّ هَرْوَلْتُ إِلَيْهِ" يعني بالهرولة سرعة الإجابة]

Ve dahi "يَقُولُ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى إِذَا ذَكَرَنِي عَبْدِي فِي نَفْسِهِ ذَكَرْتُهُ فِي نَفْسِي وَإِذَا ذَكَرَنِي فِي مَلَأٍ ذَكَرْتُهُ فِي مَلَأٍ خَيْرٍ مِنْ مَلَئِهِ وَإِذَا تَقَرَّبَ مِنِّي شِبْرًا تَقَرَّبْتُ مِنْهُ ذِرَاعًا وَإِذَا تَقَرَّبَ مِنِّي ذِرَاعًا تَقَرَّبْتُ مِنْهُ بَاعًا وَإِذَا مَشَى إِلَيَّ هَرْوَلْتُ إِلَيْهِ"[274] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Hakk subhānehu ve taᶜālā buyurur ki benim kulum kendi nefsinde sırren beni zikr eyler ise ben dahi kendi nefsimde onu yād ederim ve eger beni cemāᶜat ve meleᵓ içinde zikr ederse ben dahi onun meleᵓinden hayrlı ve yeğ bir meleᵓ içinde onu yād ederim ve eger benden bir karış takarrüb ederse ben ondan bir zirāᶜ takarrüb ederim ve eger benden bir zirāᶜ takarrüb eylerse ben ondan bir kulaç takarrüb ederim ve eger bana yürürse ben ona hervele ederim" ki herveleden murād sürᶜat-i icābettir.

[وقال صلى الله عليه وسلم "سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ مِنْ جُمْلَتِهِمْ رَجُلٌ ذَكَرَ اللهَ خَالِيًا فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ مِنْ خَشْيَةِ اللهِ"]

Ve dahi "سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ مِنْ جُمْلَتِهِمْ رَجُلٌ ذَكَرَ اللهَ خَالِيًا فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ مِنْ خَشْيَةِ اللهِ"[275] buyurmuştur ki hulāsa-i mefād-ı münīfi: "Zıllından gayrı bir kimseye bir zıll olmadığı günde tebāreke ve taᶜālā hazretleri yedi sınıf ādemleri kendi zıllında müstazıll eder, cümlesinden o sınıf ādemlerdir ki tenhāda Zāt-ı Zü'l-Celāl'i zikr ettiklerinde haşyet-i Bārī'den olarak gözlerinden göz yaşı akıp sel eder."

[وقال أبو الدرداء قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "أَلَا أُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرِ أَعْمَالِكُمْ وَأَزْكَاهَا عِنْدَ مَلِيكِكُمْ وَأَرْفَعِهَا فِي دَرَجَاتِكُمْ وَخَيْرٍ لَكُمْ مِنْ إِعْطَاءِ الْوَرِقِ وَالذَّهَبِ وَخَيْرٍ لَكُمْ مِنْ أَنْ تَلْقَوْا عَدُوَّكُمْ فَتَضْرِبُونَ أَعْنَاقَهُمْ وَيَضْرِبُونَ أَعْنَاقَكُمْ قَالُوا وَمَا ذَاكَ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ ذِكْرُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ دَائِمًا"]

Ve dahi Ebu'd-Derdāᵓ ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki ᶜaleyhi's-salātu

---

274 Buhārī, Tevhīd, 50, no: 7536; Müslim, ez-Zikr ve'd-Duᶜā, 19; İbn Māce, Edeb, 58, no: 3821; *Sahīhu* İbn Hibbān, 2/100, no: 376.

275 Buhārī, Ezān, 36, no: 660; Zekāt, 16, no: 1423; Müslim, Zekāt, 91.

ve's-selām efendimiz buyurmuş ki:"أَلَا أُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرِ أَعْمَالِكُمْ وَأَزْكَاهَا عِنْدَ مَلِيكِكُمْ وَأَرْفَعِهَا فِي دَرَجَاتِكُمْ وَخَيْرٍ لَكُمْ مِنْ إِعْطَاءِ الْوَرِقِ وَالذَّهَبِ وَخَيْرٍ لَكُمْ مِنْ أَنْ تَلْقَوْا عَدُوَّكُمْ فَتَضْرِبُونَ أَعْنَاقَهُمْ وَيَضْرِبُونَ أَعْنَاقَكُمْ قَالُوا وَمَا ذَاكَ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ ذِكْرُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ دَائِمًا"[276] ki hulāsa-i meᵓāl-i celīli: "Āgāh olunuz, ben sizin aᶜmālinizin en ziyāde yeği ve melīkinizin ᶜindinde en ziyāde ezkā ve derecātınızın refᶜinde en ziyādece bādī ve infāk-ı fıdda vü zehebden dahi size en ziyāde hayrlı ve mülākāt-ı aᶜdāda sizin düşmanlarınızın aᶜnākı darbından ve ᶜadüvvünüz tarafından sizin ᶜunukunuzun darbından daha ziyāde hayrlı olan ᶜameliniz hangi ᶜameldir ister misiniz ki ben size onu bildirip haber vereyim?" Ve sahābe-i ᶜizām dahi "Yā Resūlallāh, o ne asl ᶜameldir?" diye suᵓāl ettiklerinde efendimiz "ذِكْرُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ دَائِمًا" diye [113] beyān buyurdu, yaᶜnī "Devām üzere Zāt-ı Zü'l-Celāl'in zikridir" demek olur.

[وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اللَّهُ عز وجل "مَنْ شَغَلَهُ ذِكْرِي عَنْ مَسْأَلَتِي أَعْطَيْتُهُ أَفْضَلَ مَا أُعْطِيَ السَّائِلِينَ"]

Ve dahi buyurmuş ki Zāt-ı Zü'l-Celāl buyurmuş ki:"مَنْ شَغَلَهُ ذِكْرِي عَنْ مَسْأَلَتِي أَعْطَيْتُهُ أَفْضَلَ مَا أُعْطِيَ السَّائِلِينَ"[277] ki hulāsa-i mazmūn-ı celīli: "Kim ki benim zikrim onu dilemekten menᶜ ettiyse dileyenlere verdiğimin efdalini ona veririm."

[وأما الآثار فقد قال الفضيل بلغنا إن الله عز وجل قال "عَبْدِي اُذْكُرْنِي بَعْدَ الصُّبْحِ سَاعَةً وَبَعْدَ الْعَصْرِ سَاعَةً أَكْفِكَ مَا بَيْنَهُمَا"]

Ve fazīlet-i ezkār hakkında vārid olan āsār ise ez-cümle Fudayl ᶜaleyhi'r-rahmenin makālidir ki demiş ki: "Tahkīkan bize bālig olmuş ki Zāt-ı Zü'l-Celāl buyurmuş ki:"عَبْدِي اُذْكُرْنِي بَعْدَ الصُّبْحِ سَاعَةً وَبَعْدَ الْعَصْرِ سَاعَةً أَكْفِكَ مَا بَيْنَهُمَا"[278] Yaᶜnī: "Ey benim kulum, sen beni sabāhtan sonra

---

276 *Muvatta*, Kur'ān, 24; Tirmizī, Daᶜavāt, 6, no: 3377; İbn Māce, Edeb, 53, no: 3790; *Musnedu* Ahmed, 5/195, no: 21702; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/673, no: 1825; *Hilyetu'l-Evliyā*, 2/11; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 2/59, no: 516.

277 Buhārī, *Halku Efᶜāli'l-ᶜİbād*, 1/109; *Hilyetu'l-Evliyā*, 7/313; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 2/93, no: 567; *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 6/34, no: 29271.

278 *Hilyetu'l-Evliyā*, 8/213.

bir sāᶜat ve ikindiden sonra bir sāᶜat zikr eyle, ben dahi aralarında olan nesneden seni kifāyet edeyim."

[وقال بعض العلماء إن الله عز وجل يقول ''أَيُّمَا عَبْدٍ اِطَّلَعْتُ عَلَى قَلْبِهِ فَرَأَيْتُ الْغَالِبَ عَلَيْهِ التَّمَسُّكَ بِذِكْرِى تَوَلَّيْتُ سِيَاسَتَهُ وَكُنْتُ جَلِيسَهُ وَمُحَادِثَهُ وَأَنِيسَهُ'']

Ve dahi baᶜzu'l-ᶜulemāᵓ demiş ki Hakk celle ve ᶜalā buyurur ki:''أَيُّمَا عَبْدٍ اِطَّلَعْتُ عَلَى قَلْبِهِ فَرَأَيْتُ الْغَالِبَ عَلَيْهِ التَّمَسُّكَ بِذِكْرِى تَوَلَّيْتُ سِيَاسَتَهُ وَكُنْتُ جَلِيسَهُ وَمُحَادِثَهُ وَأَنِيسَهُ'' Yaᶜnī "Hangi kul ve abdin kalbine muttaliᶜ olup onda benim zikrimin temessükünü gālib gördümse ben onun siyāsetine kendim mütevellī olup celīs ve muhādis ve enīsi ben olurum" demektir.

[وقال الْحَسَنِ الذِّكْرُ ذِكْرَانِ ذِكْرُ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ بَيْنَ نَفْسِكَ وَبَيْنَ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ مَا أَحْسَنَهُ وَأَعْظَمَ أَجْرَهُ وَأَفْضَلُ مِنْ ذَلِكَ ذِكْرُ اللّٰهِ سُبْحَانَهُ عِنْدَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ عَزَّ وجل ويروى إن كل نفس تخرج من الدنيا عطشى إلا ذاكر الله عز وجل]

Ve Hasenü'l-Basrī demiş ki: "Zikrullāh ikidir: Birisi Zāt-ı Zü'l-Celāl ile senin nefsin mā-beyninde sırren olan zikrdir ve bu zikr ne güzel ve ne ᶜazīm ecri vardır. Ve bundan daha ziyāde efdal mā-harremallāh ᶜindinde olan zikrdir, yaᶜnī bir emr-i mahrem gördüğü vaktte kendi nefsinde Zāt-ı Zü'l-Celāl'i zikr etmektir ki ikinci zikr budur ve vech-i efdaliyyeti odur ki o emr-i mahremden kaçıp ictināb etmek ecri ona munzamm olur, zīrā onda Zāt-ı Zü'l-Celāl'e bir sığınmak ve ilticāᵓ maᶜnāsı vardır." Ve dahi rivāyet olunur ki dār-ı dünyādan her bir nefs susuz çıkar, meger ki Allāhu taᶜālānın zākiri ki o nefs susuz çıkmaz demektir.

[وقال معاذ بن جبل رضي الله عنه ليس يتحسر أهل الجنة على شيء إلا على ساعة مرت بهم لم يذكروا الله سبحانه فيها والله تعالى أعلم]

Ve Muᶜāz b. Cebel ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki: "Ehl-i cennet bir nesnenin üzerine hasret çekmezler, meger ki bir sāᶜatin mürūru üzerine hasret çekerler ki o sāᶜat içinde zikrullāh vākiᶜ olmaksızın onlara geçmiştir." Yaᶜnī ehl-i cennet zikrden hālī olarak ᶜömrlerinden geçmiş olan bir sāᶜatin mā-ᶜadāsında dīger bir şey üzerine teᵓessüf ve nedāmet etmezler ve hasret çekmezler, ancak yalnız zikrden tehī mürūr eden bir sāᶜat üzerine mütehassir olurlar demektir. Bunun mefādı dahi fazīlet-i zikre delīldir.

Fazīletü Mecālisi'z-Zikri [فضيلة مجالس الذكر]

[قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''مَا جَلَسَ قَوْمٌ مَجْلِسًا يَذْكُرُونَ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ إِلَّا حَفَّتْ بِهِمُ الْمَلَائِكَةُ وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ وَذَكَرَهُمُ اللهُ تَعَالَى فِيمَنْ عنده'']

Ve dahi mecālis-i zikrin fezāili ise o dahi onun hakkında vārid olan ahbār-ı sahīha bunlardır ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''مَا جَلَسَ قَوْمٌ مَجْلِسًا يَذْكُرُونَ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ إِلَّا حَفَّتْ بِهِمُ الْمَلَائِكَةُ وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ وَذَكَرَهُمُ اللهُ تَعَالَى فِيمَنْ عنده''[279] buyurmuştur ki hulāsa-i mefād-ı şerīfi: "Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerini zikr etmek için dünyāda bir kavm bir meclise cālis olmazlar, illā ki o kavme melāike-i kirām tavāf etmezler ve onlara rahmet muhīt olup Zāt-ı Zü'l-Celāl dahi ᶜindinde olanların içinde onları yād etmez." Yaᶜnī zikr etmeğe oturanların meclislerine elbette melāike-i kirām gelip hāzır olurlar ve rahmet-i ilāhiyye onlara muhīt ve müstevᶜib olup Zāt-ı Zü'l-Celāl dahi huzūrunda olan meleᵓ içinde onları rahmetle yād eder demektir.

[وَقَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''مَا مِنْ قَوْمٍ اجْتَمَعُوا يَذْكُرُونَ اللهَ، لَا يُرِيدُونَ بِذَلِكَ إِلَّا وَجْهَهُ، إِلَّا نَادَاهُمْ مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ: أَنْ قُومُوا مَغْفُورًا لَكُمْ، قَدْ بُدِّلَتْ سَيِّئَاتُكُمْ حَسَنَاتٍ'']

Ve dahi buyurmuş ki: ''مَا مِنْ قَوْمٍ اجْتَمَعُوا يَذْكُرُونَ اللهَ، لَا يُرِيدُونَ بِذَلِكَ إِلَّا وَجْهَهُ، إِلَّا نَادَاهُمْ مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ: أَنْ قُومُوا مَغْفُورًا لَكُمْ، قَدْ بُدِّلَتْ سَيِّئَاتُكُمْ حَسَنَاتٍ''[280] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Bir kavm yok ki zikrleriyle vechullāhı murād buyurdukları hālde bir yere bilikip zikr etmezler, illā ki bir münādī onlara münādāt edip demez ki siz magfiretle kalkınız ki ben sizin seyyiᵓātınızı hasenāta değiştirip tebdīl ettim." Yaᶜnī zikrleriyle vech-i Bārī murād edenler bir yere bilikip ictimāᶜ etmekle zikr ederler ise elbette elbette kıbel-i Rahmān'dan onlara bir münādī gelip der ki magfūr olduğunuz hālde siz bu meclisten kıyām ediniz ki ben sizin seyyiᵓātınızı hasenāta değişip tebdīl ettim demektir.

[وقال أيضًا صلى الله عليه وسلم ''مَا قَعَدَ قَوْمٌ مَقْعَدًا لَمْ يَذْكُرُوا اللهَ سُبْحَانَهُ

---

279 Müslim, ez-Zikr ve'd-Duᶜā, 39.

280 *Musnedu* Ahmed, 3/142, no: 12452; *Hilyetu'l-Evliyā*, 3/107.

وَتَعَالَى فِيهِ وَلَمْ يُصَلُّوا عَلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم إِلَّا كَانَ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ''']

Ve dahi buyurmuş ki: ''مَا قَعَدَ قَوْمٌ مَقْعَدًا لَمْ يَذْكُرُوا اللهَ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى فِيهِ وَلَمْ يُصَلُّوا عَلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم إِلَّا كَانَ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ''[281] ki hulāsa-i meʾāl-i ʿālīsi: "Bir kavm bir mecliste bir oturuş oturmayıp ki o meclislerinde [114] Hakk subhānehu ve taʿālāyı zikr veyāhūd salavāt-ı şerīfeyi kırāʾet etmeden kalkmazlar, illā ki yevm-i kıyāmette onlar üzerine bir hasret olmaz." Yaʿnī hangi kavm ki bir mecliste oturdular da zikrullāh veyāhūd salavāt-ı şerīfeyi okumadan o meclisten kalktılarsa elbette o tehī celseleri üzerine yevm-i kıyāmette onlara hasret vākiʿ olur.

[وقال داود صلى الله عليه وسلم ''إِلَهِي إِذَا رَأَيْتَنِي أُجَاوِزُ مَجَالِسَ الذَّاكِرِينَ إِلَى مَجَالِسِ الْغَافِلِينَ فَاكْسِرْ رِجْلِي دُونَهُمْ فَإِنَّهَا نِعْمَةٌ تُنْعِمُ بِهَا عَلَيَّ'']

Ve Dāvūd ʿaleyhi's-selām buyurmuş ki: ''إِلَهِي إِذَا رَأَيْتَنِي أُجَاوِزُ مَجَالِسَ الذَّاكِرِينَ إِلَى مَجَالِسِ الْغَافِلِينَ فَاكْسِرْ رِجْلِي دُونَهُمْ فَإِنَّهَا نِعْمَةٌ تُنْعِمُ بِهَا عَلَيَّ'' Yaʿnī "Ey benim ilāhım, eger mecālis-i zākirīnden mecālis-i gāfilīne tecāvüz edip gittiğimi görürsen mecālis-i zākirīn kurbünde benim ayağımı kır ki orada kalayım, mecālis-i gāfilīne ulaşmayayım, zīrā ki o bir niʿmettir üzerime inʿām edersin."

[وقال صلى الله عليه وسلم ''اَلْمَجْلِسُ الصَّالِحُ يُكَفِّرُ عَنِ الْمُؤْمِنِ أَلْفَيْ أَلْفِ مَجْلِسٍ مِنْ مَجَالِسِ السُّوءِ'']

Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''اَلْمَجْلِسُ الصَّالِحُ يُكَفِّرُ عَنِ الْمُؤْمِنِ أَلْفَيْ أَلْفِ مَجْلِسٍ مِنْ مَجَالِسِ السُّوءِ''[282] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Meclis-i salāh mecālis-i sūʾdan iki bin kerre bin meclisin üzerini tekfīr eder." Yaʿnī bir meclis-i salāhta hāsıl olan ecr ve sevāb iki bin kerre bin meclis-i sūʾlarda kazandığı vizr ve günāha mükeffirdir ki o zünūbun ʿafv ve magfiretine sebeb olur demektir.

---

281 *Musnedu* Ahmed, 2/463, no: 9964.

282 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiʿiyye*, 6/302.

[وقال أبو هريرة رضي الله عنه إن أهل السماء ليتراءون بيوت أهل الأرض التي يذكر فيها اسم الله تعالى كما تتراءى النجوم]

Ve Hazret-i Ebū Hüreyre demiş ki: "Ehl-i arzın hānelerinden içinde zikrullāh cārī olan hāneler ehl-i semāvāta bize yıldızlar göründüğü gibi görünürler."

[وقال سفيان بن عيينة رحمه الله إذا اجتمع قوم يذكرون الله تعالى اعتزل الشيطان والدنيا فيقول الشيطان للدنيا ألا ترين ما يصنعون فتقول الدنيا دعهم فإنهم إذا تفرقوا أخذت بأعناقهم إليك]

Ve Süfyān b. ᶜUyeyne ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki: "Eger bir kavm bilikip zikr ederlerse şeytān-ı laᶜīn ile dünyā onlardan ayrılıp iᶜtizāl ederler. Ve şeytān dünyāya der ki: "Sen görmez misin ki bunlar ne işlerler?" O vaktte dünyā dahi der ki: "Onları bırak, zīrā ki dağıldıkları vaktte ben sana aᶜnāklarını alıp getiririm." Yaᶜnī ᶜinde'z-zikr kavm-i zākirīn şerr-i şeytāndan emīndirler ki o hālde onlarda dünyā ve şeyātīn ayrılıp ber-taraf olurlar ve meclis-i zikrden kıyām edip müteferrik olurlarsa dünyā onları ittibāᶜ-ı şeytāna sevk ettirir. Kaldı ki kim ki şerr-i şeytāndan emīn olmak isterse mecālis-i zikrden ayrılmaya ki onda durdukça şeytān ona yanaşamaz ve dünyā dahi onu orada aldatamaz demek olur.

[وعن أبي هريرة رضي الله عنه أنه إذا دخل السوق وقال أراكم ههنا وميراث رسول الله صلى الله عليه وسلم يقسم في المسجد فذهب الناس إلى المسجد وتركوا السوق فلم يروا ميراثًا فقالوا يا أبا هريرة ما رأينا ميراثًا يقسم في المسجد قال فماذا رأيتم قالوا رأينا قومًا يذكرون الله عز وجل ويقرؤون القرآن قال فذلك ميراث رسول الله صلى الله عليه وسلم]

Ve dahi mervīdir ki Ebū Hüreyre ᶜaleyhi'r-rahme bir gün çarşıya girip ᶜāleme demiş ki: "Nebiyy-i zī-şān efendimizin mīrāsı mescidde taksīm olunurken ben sizi burada görüyorum." Ve o vaktte bu sözünü işitenler çarşıyı terk edip mescide vardıklarında mescidde taksīm olunur bir mālı göremeyince: "Yā Ebā Hüreyre, biz mescidde taksīm olunur bir mīrāsı göremedik!" diye istifsār-ı mādde ettiklerinde, Ebū Hüreyre: "Yā ne gördünüz?" diye suᵓāl ve onlar dahi: "Biz bir kavmi

gördük ki zikr ederlerdi ve bir kavmi gördük ki Kurʾān okurlardı" deyince o dahi "İşte Resūl-i ekrem sallallāhu ʿaleyhi ve sellem efendimizin mīrāsı odur" demiş.

[وروى الأعمش عن أبي صالح عن أبي هريرة وأبي سعيد الخدري عنه صلى الله عليه وسلم أنه قال "إِنَّ لِلَّهِ مَلَائِكَةً سَيَّاحِينَ فِي الأَرْضِ فُضُلًا عَنْ كُتَّابِ النَّاسِ، فَإِذَا وَجَدُوا قَوْمًا يَذْكُرُونَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ تَنَادَوْا: هَلُمُّوا إِلَى بُغْيَتِكُمْ، فَيَجِيئُونَ فَيَحُفُّونَ بِهِمْ إِلَى السَّمَاءِ" فَيَقُولُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى "أَيَّ شَيْءٍ تَرَكْتُمْ عِبَادِي يَصْنَعُونَ" فَيَقُولُونَ: تَرَكْنَاهُمْ يَحْمَدُونَكَ وَيُمَجِّدُونَكَ وَيُسَبِّحُونَكَ فَيَقُولُ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى "فَهَلْ رَأَوْنِي" فَيَقُولُونَ: لَا، فَيَقُولُ جل جلاله "كَيْفَ لَوْ رَأَوْنِي" فَيَقُولُونَ: لَوْ رَأَوْكَ لَكَانُوا أَشَدَّ تَسْبِيحًا، وَتَحْمِيدًا وَتَمْجِيدًا، فَيَقُولُ لَهُمْ "مِنْ أَيِّ شَيْءٍ يَتَعَوَّذُونَ" فَيَقُولُونَ يَتَعَوَّذُونَ مِنَ النَّارِ، قَالَ: فَيَقُولُ: "وَهَلْ رَأَوْهَا" فَيَقُولُونَ: لَا، فَيَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ "فَكَيْفَ لَوْ رَأَوْهَا" فَيَقُولُونَ: لَوْ رَأَوْهَا لَكَانُوا أَشَدَّ هَرَبًا مِنْهَا وَأَشَدَّ نُفُورًا، وَأَشَدَّ مِنْهَا تَعَوُّذًا، فَيَقُولُ الله عَزَّ وَجَلَّ "وَأَيُّ شَيْءٍ يَطْلُبُون" فَيَقُولُونَ: الجَنَّةَ، فَيَقُولُ الله عَزَّ وَجَلَّ "وَهَلْ رَأَوْهَا" قَالَ: فَيَقُولُونَ: لَا، فَيَقُولُ تَعَالَى "فَكَيْفَ لَوْ رَأَوْهَا" قَالَ: فَيَقُولُونَ: لَوْ رَأَوْهَا؟ لَكَانُوا عَلَيْهَا حِرْصًا فيقول جل جلاله "إِنِّي أُشْهِدُكُمْ أَنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهُمْ" فَيَقُولُونَ: كَانَ فِيهِمْ فُلَانٌ لَمْ يُرِدْهُمْ إِنَّمَا جَاءَهُمْ لِحَاجَةٍ، فَيَقُولُ الله عز وجل "هُمُ القَوْمُ لَا يَشْقَى جَلِيسُهُمْ"]

Ve dahi Aʿmeş ʿaleyhi'r-rahme Ebī Sālih ve Ebū Hüreyre ile Ebī Saʿīd el-Hudrī üzerlerine rivāyeten demiş ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki: "إِنَّ لِلَّهِ مَلَائِكَةً سَيَّاحِينَ فِي الأَرْضِ فُضُلًا عَنْ كُتَّابِ النَّاسِ، فَإِذَا وَجَدُوا قَوْمًا يَذْكُرُونَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ تَنَادَوْا: هَلُمُّوا إِلَى بُغْيَتِكُمْ، فَيَجِيئُونَ فَيَحُفُّونَ بِهِمْ إِلَى السَّمَاءِ" ki hulāsa-i mefād-ı münīfi: "Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerinin melāike-i ketebenin mā-ʿadāsı rūy-i zemīnde seyāhat edici melāikeleri vardır, çün bir yerde bir kavm-i zākirīni görürler ki zikr ederler, onlar yekdīgerlerini çağırıp istediğinize geliniz diye müjdelerler ve etrāflarına göğe kadar toplanıp bilikirler. Sonra onlara hitāben Zāt-ı Zü'l-Celāl "أَيَّ شَيْءٍ تَرَكْتُمْ عِبَادِي يَصْنَعُونَ" diye emr ve fermān buyurur, yaʿnī "Benim kullarımı ne işte meşgūl bıraktınız?" deyince [115] "Sana hamd ve mecd ve tesbīh etmekte bıraktık" derler. Ve Hakk subhānehu ve taʿālā "فَهَلْ رَأَوْنِي" diye suʾāl buyurur, yaʿnī "Beni görmüşler mi?" ve onlar: "Yok, hayır" ve o dahi "كَيْفَ لَوْ رَأَوْنِي" yaʿnī "Yā onlar beni görmüş olsalar nice

olurdu?" diye sorıcak, "Onlar seni görmüş olsaydılar tesbīh ve temcīd ve tahmīdin üzerine daha ziyāde katı ve şedīd olurlardı" diye şehādet ve tebāreke ve taᶜālā "مِنْ أَيِّ شَيْءٍ يَتَعَوَّذُونَ" yaᶜnī "Hangi şeyden taᶜavvüz ederlerdi?" diye bir dahi onlardan suʾāl ve onlar: "Āteşten" diye ihbār ve o dahi "وَهَلْ رَأَوْهَا" yaᶜnī "Onu görmüşler mi?" diye suʾāl ve onlar "yok" diye cevāb iᶜtālarında, tebāreke ve taᶜālā "فَكَيْفَ لَوْ رَأَوْهَا" yaᶜnī "Onu görmüş olsalar yā nice olurdu?" diye fermān ve onlar: "Ondan kaçıp nefret etmeleri daha ziyāde eşedd olurdu" diye ᶜarz ve bir dahi "وَأَيُّ شَيْءٍ يَطْلُبُون" yaᶜnī "Ve hangi şeyi isterler?" diye suʾāl ve onlar: "Cenneti isterler" diye cevāblarında, tebāreke ve taᶜālā "وَهَلْ رَأَوْهَا" yaᶜnī "Onu görmüşler mi?" diye istihbār ve onlar: "yok" diye beyān ve o dahi "فَكَيْفَ لَوْ رَأَوْهَا" Yaᶜnī "Onu görmüş olsalar yā nice olurdu?" diye emr ve fermān buyurunca, onlar: "Ona hırs ve tamaᶜları daha ziyāde katı ve şedīd olurdu" diye cevāb vermeleriyle o vaktte Allāhu taᶜālā "إِنِّي أُشْهِدُكُمْ أَنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهُمْ" yaᶜnī "Ben sizi işhād ederim ki ben onlara ᶜafv ve magfiret ettim" buyurur. Ve onlar "İçlerinde filān ādem var idi, onları istememişti, ancak onun bir işi için gelmişti" diye ᶜarz ederler ve Erhamü'r-rāhimīn hazretleri "هُمُ الْقَوْمُ لَا يَشْقَى جَلِيسُهُمْ"[283] yaᶜnī "Onlar böylece bir kavmdirler ki onların hem-bezmleri şakī olmaz" diye fermān buyurur.

Fazīletü't-Tehlīli [فضيلة التهليل]

[قَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "أَفْضَلُ مَا قُلْتُهُ أَنَا وَالنَّبِيُّونَ مِنْ قَبْلِي لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ"]

Ve fazīlet-i zikrin hakkında vārid olan ahbār ise ez-cümle ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin "أَفْضَلُ مَا قُلْتُهُ أَنَا وَالنَّبِيُّونَ مِنْ قَبْلِي لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ"[284] buyurduğu hadīs-i şerīftir ki hulāsa-i meʾāli: "Benim ve benden evvel gelen enbiyānın en ziyāde fazīletli sözümüz "لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ" kelāmıdır."

283 Tirmizī, Daᶜavāt, 129, no: 3600; *Musnedu* Ahmed, 2/251, no: 7424; *Kūtu'l-Kulūb*, 1/261.

284 *Keşfu'l-Hafā*, 1/172, no: 453.

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''مَنْ قَالَ: ''لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِير'' كُلَّ يَوْمٍ مِائَةَ مَرَّةٍ، كَانَتْ لَهُ عَدْلَ عَشْرِ رِقَابٍ، وَكُتِبَتْ لَهُ مِائَةُ حَسَنَةٍ، وَمُحِيَتْ عَنْهُ مِائَةُ سَيِّئَةٍ، وَكَانَتْ لَهُ حِرْزًا مِنَ الشَّيْطَانِ يَوْمَهُ ذَلِكَ حَتَّى يُمْسِيَ، وَلَمْ يَأْتِ أَحَدٌ بِأَفْضَلَ مِمَّا جَاءَ بِهِ، إِلَّا أَحَدٌ عَمِلَ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ'']

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''مَنْ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، كُلَّ يَوْمٍ مِائَةَ مَرَّةٍ، كَانَتْ لَهُ عَدْلَ عَشْرِ رِقَابٍ، وَكُتِبَتْ لَهُ مِائَةُ حَسَنَةٍ، وَمُحِيَتْ عَنْهُ مِائَةُ سَيِّئَةٍ، وَكَانَتْ لَهُ حِرْزًا مِنَ الشَّيْطَانِ يَوْمَهُ ذَلِكَ حَتَّى يُمْسِيَ، وَلَمْ يَأْتِ أَحَدٌ بِأَفْضَلَ مِمَّا جَاءَ بِهِ، إِلَّا أَحَدٌ عَمِلَ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ''[285] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Kim ki: ''لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِير'' yüz kerre dese ona on rakabeye muᶜādil olur, yaᶜnī ona on rakabe āzād etmek kadar sevāb hāsıl olur ve dahi ona yüz hasene yazılır ve ondan yüz seyyiᵓe mahv olur ve o gün akşam oluncaya dek şeytānın şerrinden onun bir hırzı olur ve dahi ondan efdal bir kimse bir ᶜamel getirmemiş olur meger ki onun işlediğinden ziyāde ᶜamel işlemiş olur." Yaᶜnī ki yüzden mütecāviz bu kelimātı söylemiş olur.

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''مَا مِنْ عَبْدٍ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ رَفَعَ طَرْفَهُ إِلَى السَّمَاءِ فَقَالَ ''أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ محمدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ'' إِلَّا فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ'']

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''مَا مِنْ عَبْدٍ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ رَفَعَ طَرْفَهُ إِلَى السَّمَاءِ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ محمدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ''[286] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Bir ᶜabd-i müᵓmin yok ki ābdesti alır da o ābdesti tekmīl-i sünen ü ādābı ile tahsīn eder ve gözleri sūy-i āsumāna refᶜile ''أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ محمدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ''

285 Buhārī, Bed'ü'l-Halk, 11, no: 3293; Daᶜavāt, 64, no: 6403; Müslim, ez-Zikr ve'd-Duᶜā, 28; *Musnedu* Ahmed, 2/302, no: 8008.

286 Müslim, Tahāret, 17; Tirmizī, Tahāret, 41, no: 55; *Musnedu* Ahmed, 1/20, no: 121; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 5/140, no: 4895; 6/239, no: 6288.

der, illā ki ebvāb-ı cennet ona açılmaya, tā ki onun dilediği kapıdan cennete dāhil ola." Yaᶜnī her kim ki vech-i mesnūn üzere riᶜāyet-i ādāb ile ābdesti alır da hitāmında nazarı sūy-i āsumāna havāle ederek işbu kelimāt-ı şehādātı söyler ise elbette Hakk subhānehu ve taᶜālā o kimseye cennet kapılarını açar, tā ki kendi istediği kapıdan cennete dāhil olur.

[وقال صلى الله عليه وسلم "لَيْسَ عَلَى أَهْلِ "لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ" وَحْشَةٌ فِي قُبُورِهِمْ وَلَا فِي نُشُورِهِمْ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْهِمْ عِنْدَ الصَّيْحَةِ يَنْفُضُونَ رُؤُوسَهُمْ مِنَ التُّرَابِ وَيَقُولُونَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحُزْنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "لَيْسَ عَلَى أَهْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْشَةٌ فِي قُبُورِهِمْ وَلَا فِي نُشُورِهِمْ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْهِمْ عِنْدَ الصَّيْحَةِ يَنْفُضُونَ رُؤُوسَهُمْ مِنَ التُّرَابِ وَيَقُولُونَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحُزْنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ"[287] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı münīfi: "Lā ilāhe illallāh [116] ehli üzerine mezārlarında vahşet yoktur, yaᶜnī dār-ı dünyāda tevhīd edip lā ilāhe illallāh kelime-i tayyibe-i münciyeyi söyleyen ādemlere mezārlarında bir vahşet olmaz ve neşrlerinde yaᶜnī kubūrlarından kalkıp mahşere gidecekleri vaktte dahi onlara bir vahşet olmaz, sanki onları görür gibiyim ki sayhanın ᶜindinde yaᶜnī İsrāfīl'in nefha-i sāniyesi katında mezārlarından sıçrayıp kendi başlarından toprağı silkeyerek deprenirler ki:"اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحُزْنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ" yaᶜnī "Üzerimizden hüznü izhāb ve defᶜ eden Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine hamd ve şükrler olsun, tahkīk ve tahkīkan rabbimiz tebāreke ve taᶜālā hazretleri magfiret ve rahmet edicidir" diye ᶜarz-ı şükr ve izhār-ı şādmānī ederler" demektir.

[وقال صلى الله عليه وسلم أيضًا لأبي هريرة "يَا أَبَا هُرَيْرَةَ إِنَّ كُلَّ حَسَنَةٍ تَعْمَلُهَا تُوزَنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا شَهَادَةَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ فَإِنَّهَا لَا تُوضَعُ فِي مِيزَانٍ لِأَنَّهَا لَوْ وُضِعَتْ فِي مِيزَانِ مَنْ قَالَهَا صَادِقًا وَوُضِعَتِ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرَضُونَ السَّبْعُ وَمَا فِيهِنَّ كَانَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ أَرْجَحُ مِنْ ذَلِكَ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz Hazret-i Ebī Hüreyre'ye "يَا أَبَا هُرَيْرَةَ إِنَّ كُلَّ حَسَنَةٍ تَعْمَلُهَا تُوزَنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا شَهَادَةَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ

287 et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 436, no: 1484; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 9/181, no: 9478; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 1/202, no: 99.

فَإِنَّهَا لَا تُوضَعُ فِي مِيزَانٍ لِأَنَّهَا لَوْ وُضِعَتْ فِي مِيزَانِ مَنْ قَالَهَا صَادِقًا وَوُضِعَتِ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرَضُونَ السَّبْعُ وَمَا فِيهِنَّ كَانَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ أَرْجَحُ مِنْ ذَلِكَ"[288] buyurmuştur ki hulāsa-i mefād-ı şerīfi: "Ey Ebā Hüreyre, senin işlediğin her bir haseneyi yevm-i kıyāmette teraziye konulup vezn olunur meger ki kelime-i şehādet ki:"اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلَهَ اِلَّا اللهُ" şehādeti mīzān ve teraziye konulup vezn olunmaz, çünkü mīzāna konulsa ve karşısında semāvāt-ı sebᶜa ile arāzī-i sebᶜa ve bunların içinde bulunan kāffe-i mevcūdātı konulsa yine onu vezn edemezler ki kelime-i şehādet vezni onlara ağır ve rācih gelir, lākin kāili onunla sādık bulunmuş ise." Yaᶜnī ᶜan-sıdk ve hulūs bu kelime-i münciye denildiği hālde onu vezn edip ona muᶜādil gelir bir nesne yoktur demek olur.

[وقال صلى الله عليه وسلم "لَوْ جَاءَ قَائِلُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ صَادِقًا بِقِرَابِ الْأَرْضِ ذُنُوبًا لَغَفَرَ اللهُ لَهُ ذَلِكَ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "لَوْ جَاءَ قَائِلُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ صَادِقًا بِقِرَابِ الْأَرْضِ ذُنُوبًا لَغَفَرَ اللهُ لَهُ ذَلِكَ"[289] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i celīli: "Lā ilāhe illallāh kelime-i münciyesini sādıkan söyleyen ādem rūz-i kıyāmette eger yerin dolusu ile bir günāh ve evzār ile gelirse o zünūb ve evzārı ona Zāt-ı Zü'l-Celāl ᶜafv ve magfiret eder." Yaᶜnī onun cürm ve günāhı rūy-i zemīni doldurmuş kadar çok olsa bile yine Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri o kelime-i tayyibenin berekātı ile o zünūbu ona bağışlayıp ᶜafv ve magfiret eder demektir.

[وَقَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "يَا أَبَا هُرَيْرَةَ لَقِّنِ الْمَوْتَى شَهَادَةَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ فَإِنَّهَا تَهْدِمُ الذُّنُوبَ هَدْمًا قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ هَذَا لِلْمَوْتَى فَكَيْفَ لِلْأَحْيَاءِ قَالَ صلى الله عليه وسلم هِيَ أَهْدَمُ وَأَهْدَمُ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "يَا أَبَا هُرَيْرَةَ لَقِّنِ الْمَوْتَى شَهَادَةَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ فَإِنَّهَا تَهْدِمُ الذُّنُوبَ هَدْمًا قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ هَذَا لِلْمَوْتَى فَكَيْفَ لِلْأَحْيَاءِ قَالَ صلى الله عليه وسلم هِيَ أَهْدَمُ وَأَهْدَمُ"[290] buyurmuştur ki hulāsa-i

288 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/302.

289 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/302.

290 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/302.

mazmūn-ı şerīfi: "Ey Ebā Hüreyre, mevte karīb olanlara lā ilāhe illallāh kelimesini telkīn eyle ki o şehādeti edeler, zīrā ki bu şehādet zünūbu yıkıp hedm eder." Ve Ebū Hüreyre der ki ben: "Yā Resūlallāh, bu hāl mevtāya olup yā ahyāya nicedir?" diye suʾāl ettiğimde o dahi "هِيَ أَهْدَمُ وَأَهْدَمُ" diye buyurdu, yaᶜnī "Zünūb-ı ahyāya dahi daha ziyāde hedm eder. Ve pek çok ziyāde yıkıp hedm edicidir." demek olur, yaᶜnī hālet-i nezᶜde bir ādem "اَشْهَدُ أَنْ لَا اِلَهَ اِلَّا اللهُ" hālisan ve sādıkan söylerse işbu kelāmı müddet-i hayātında işlediği günāhı yıkıp onunla onun zünūbunu hedm ve mahv eder ve hayātta iken bunu söyleyen ve söylemesi üzerine devām eden ādemin zünūbu dahi kezālik bununla yıkılıp mahv ve hedm olunur demektir.

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ قَالَ لا إله إلا الله مخلصًا دَخَلَ الْجَنَّةَ"]

Ve dahi buyurmuş ki:[291] "مَنْ قَالَ لا إله إلا الله مخلصًا دَخَلَ الْجَنَّةَ" yaᶜnī "Kim ki muhlis olarak lā ilāhe illallāh derse cennete dāhil olur."

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "لَتَدْخُلُنَّ الْجَنَّةَ كُلُّكُمْ إِلَّا مَنْ أَبَى وَشَرَدَ عَنِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ شَرَادَ الْبَعِيرِ عَنْ أَهْلِهِ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ مَنِ الَّذِي يَأْبَى وَيَشْرُدُ عَنِ اللهِ قَالَ مَنْ لَمْ يَقُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ" فأكثروا من قول لا إله إلا الله قبل أن يحال بينكم وبينها فإنها كلمة التوحد وهي كلمة الإخلاص وهي كملة التقوى وهي الكلمة الطيبة وهي دعوة الحق وهي العروة الوثقى وهي ثمن الجنة]

Ve dahi "لَتَدْخُلُنَّ الْجَنَّةَ كُلُّكُمْ إِلَّا مَنْ أَبَى وَشَرَدَ عَنِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ شَرَادَ الْبَعِيرِ عَنْ أَهْلِهِ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ مَنِ الَّذِي يَأْبَى وَيَشْرُدُ عَنِ اللهِ قَالَ مَنْ لَمْ يَقُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ"[292] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i ᶜālīsi: "ᶜAle't-tahkīk siz topunuz cennete dāhil olacaksınız meger ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'den ehlinden kaçıp firār eden devenin firārı gibi ibāʾ ve firār edip kaçmış ola." Ve sāmiᶜīnden: "Yā Resūlallāh kimdir o kimse ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'den ibāʾ ve firār eder?" diye suʾāl vākiᶜ oldukta, efendimiz: "Lā ilāhe illallāh demeyen kimsedir. Siz lā ilāhe illallāh demesini çok ediniz yaᶜnī onu çok söyle-

291 et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 434, no: 1478; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 2/56, no: 1235; *Hilyetu'l-Evliyā*, 9/254; *Keşfu'l-Hafā*, 2/322, no: 2561; *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 1/51.

292 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 5/337, no: 5482.

yiniz ki sizinle onun arası beyninde hāil vukūᶜ bulmadan evvel onu pek çok söylemiş olasız, zīrā ki kelime-i tevhīd odur ve kelime-i ihlās odur ve kelime-i takvā odur ve kelime-i tayyibe odur ve daᶜvet-i Hakk dahi odur ve ᶜurve-i vüskā odur ve semen-i cennet dahi odur, artık bunu çok söylemelisiz." [117] demek olur

[وقال الله عز وجل ﴿هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ﴾ فقيل الإحسان في الدنيا قول لا إله إلا الله وفي الآخرة الجنة وكذا قوله تعالى ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ﴾]

Ve dahi tebāreke ve taᶜālā ﴿هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ﴾[293] buyurmuştur ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "İhsāndan gayrı ihsānın cezāsı var mıdır?" Ve dünyāda olan ihsān ᶜalā-rivāyetin lā ilāhe illallāh kelimesini söylemektir ve āhirette olan ihsān cennettir. Ve bu kabīlden olarak Hakk subhānehu ve taᶜālānın ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ﴾[294] buyurmasıdır ki hulāsa-i mefād-ı lafz-ı şerīfi: "İhsān edenlere hüsnā ve dahi ziyāde vardır" ki ihsān etmekten murād kelime-i tevhīdi söylemek ve hüsnādan murād cennettir ve ziyādeden murād likāullāhtır denilmiş.

[وروى البراء بن عازب أنه صلى الله عليه وسلم قال "مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ عَشْرَ مَرَّاتٍ كَانَتْ لَهُ عَدْلُ رَقَبَةٍ أَوْ قَالَ نَسَمَةٍ"]

Ve dahi Berāᵓ b. ᶜĀzib rivāyet etmiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki:"مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ عَشْرَ مَرَّاتٍ كَانَتْ لَهُ عَدْلُ رَقَبَةٍ أَوْ قَالَ نَسَمَةٍ"[295] ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Kim ki:"لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" on kerre derse o kimseye rakabeyi āzād etmek kadar sevābı vardır." Ve rāvīden tereddüd vukūᶜ bulmuştur ki demiş ki:"أَوْ قَالَ نَسَمَةٍ" yaᶜnī rakabenin yerinde belki:"نَسَمَة" demiştir ki:"نَسَمَة" dahi zī-rūh olan hayvāna ıtlāk olunur.

---

293 er-Rahmān, 55/60.

294 Yūnus, 10/26.

295 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 3/92, no: 2590.

[وروى عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده أنه قال قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ قَالَ فِي يَوْمٍ مِائَتَيْ مَرَّةٍ "لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" لَمْ يَسْبَقْهُ أَحَدٌ كَانَ قَبْلَهُ وَلَا يُدْرِكْهُ أَحَدٌ بَعْدَهُ إِلَّا مَنْ عَمِلَ بِأَفْضَلَ مِنْ عَمَلِهِ"]

Ve dahi ᶜAmr b. Şuᶜayb, babası ve dedesi üzerine rivāyet edip ki dedesi demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki: "مَنْ قَالَ فِي يَوْمٍ مِائَتَيْ مَرَّةٍ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ لَمْ يَسْبَقْهُ أَحَدٌ كَانَ قَبْلَهُ وَلَا يُدْرِكْهُ أَحَدٌ بَعْدَهُ إِلَّا مَنْ عَمِلَ بِأَفْضَلَ مِنْ عَمَلِهِ"[296] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Kim ki bir günde iki yüz kerre "لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" derse o kimseye kendinden evvel olanlardan bir kimse sebkat etmez ve kendinden sonra gelenlerden dahi ona bir kimse erişmez meger ki ᶜamelinden efdal ᶜamel işlemiş bir kimse ola."

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ قَالَ فِي سُوقٍ مِنَ الْأَسْوَاقِ "لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" كَتَبَ اللّٰهُ لَهُ أَلْفَ أَلْفِ حَسَنَةٍ وَمَحا عَنْهُ أَلْفَ اَلْفِ سَيِّئَةٍ وَبَنَى لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ قَالَ فِي سُوقٍ مِنَ الْأَسْوَاقِ "لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" كَتَبَ اللّٰهُ لَهُ أَلْفَ أَلْفِ حَسَنَةٍ وَمَحا عَنْهُ أَلْفَ اَلْفِ سَيِّئَةٍ وَبَنَى لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ"[297] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Kim ki çarşılardan bir çarşı içinde "لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" derse Allāhu ᶜazīmü'ş-şān o kimseye bin kerre bin haseneyi yazar ve o kimsenin üzerinden bin kerre bin seyyiᵓeyi silip mahv eder ve dahi cennette ona bir hāne binā eder."

[ويروى "إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ أَتَتْ إِلَى صَحِيفَتِهِ فَلَا تَمُرُّ عَلَى خَطِيئَةٍ إِلَّا مَحَتْهَا حَتَّى تَجِدَ حَسَنَةً مِثْلَهَا فَتَجْلِسُ إِلَى جَنْبِهَا"]

---

296 et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 126, no: 334.

297 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 12/300, no: 13175; *Hilyetu'l-Evliyā*, 8/280.

Ve dahi rivāyet olunur ki: "Bir ᶜabd-i müᵓmin lā ilāhe illallāh kelime-i münciyesini söylerse o kelime sahīfesine gelip bir günāhı üzerine geçmez illā ki onu söyleyip mahv etmez, tā ki ona mümāsil bir haseneye vāsıl olup yanında cülūs ede." Yaᶜnī kim ki bu kelime-i tayyibeyi söylerse o kelime derhāl sahīfe-i aᶜmāline gelip o sahīfede rāst geldiği hatāyā ve zünūbunu silip mahv eder, tā ki ona benzer bir haseneyi bulur da yanında durur demektir.

[وفي الصحيح عن أيوب عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قال "مَنْ قَالَ "لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" عَشْرَ مَرَّاتٍ كَانَ كَمَنْ أَعْتَقَ أَرْبَعَةَ أَنْفُسٍ مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ صلى الله عليه وسلم"]

Ve dahi sahīhte Ebī Eyyūb-ı Ensārī üzerine mervīdir ki Nebiyy-i zī-şān ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki: "مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ عَشْرَ مَرَّاتٍ كَانَ كَمَنْ أَعْتَقَ أَرْبَعَةَ أَنْفُسٍ مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ صلى الله عليه وسلم"[298] ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Kim ki: "لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" söylerse o kimseye veled-i İsmāᶜīl ᶜaleyhi's-selāmdan dört ᶜaded rakabeyi ᶜıtk ve āzād etmiş kadar ecr ve sevābı vardır."

[وفي الصحيح أيضًا عن عبادة بن الصامت عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قال "مَنْ تَعَارَّ مِنَ اللَّيْلِ فَقَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ ثُمَّ قَالَ اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي غُفِرَ لَهُ أَوْ دَعَا اُسْتُجِيبَ لَهُ فَإِنْ تَوَضَّأَ وَصَلَّى قُبِلَتْ صَلَاتُهُ"]

Ve dahi sahīhte gelmiş ki ᶜUbāde b. es-Sāmit rivāyet etmiş ki Nebiyy-i zī-şān efendimiz buyurmuş ki: "مَنْ تَعَارَّ مِنَ اللَّيْلِ فَقَالَ "لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ" ثُمَّ قَالَ "اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي" غُفِرَ لَهُ أَوْ دَعَا اُسْتُجِيبَ لَهُ فَإِنْ تَوَضَّأَ وَصَلَّى قُبِلَتْ صَلَاتُهُ"[299] ki hulāsa-i meᵓāl-i celīli: "Kim ki gecede uykusundan uyanmasıyla berāber "لَا إِلَهَ

298 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 4/165, no: 4021.

299 *Hilyetu'l-Evliyā*, 5/159.

إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ" derse ve dahi ondan sonra "اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي" diye duᶜā ederse o kimseye magfiret olunur ve eger bir duᶜā dahi ederse onun duᶜāsı kabūl olunur ve eger ābdest alıp namāz kılarsa onun namāzı dahi makbūl olur." [118]

Fazīletü't-Tesbīhi ve't-Tahmīdi ve Bakıyyeti'l-Ezkāri

[فضيلة التسبيح والتحميد وبقية الأذكار]

[قَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ سَبَّحَ دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ وَحَمِدَ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ وَكَبَّرَ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ وَخَتَمَ الْمِائَةَ بِلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ غُفِرَتْ ذُنُوبُهُ وَلَوْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ"]

Ve dahi tesbīh ve tahmīd ve bakıyye-i ezkārın fazīleti ise o dahi hakkında vārid olan işbu ahbār ile maᶜlūm ve nümāyān olur. Şöyle ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ سَبَّحَ دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ وَحَمِدَ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ وَكَبَّرَ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ وَخَتَمَ الْمِائَةَ بِلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ غُفِرَتْ ذُنُوبُهُ وَلَوْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ"[300] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Kim ki her bir namāzın ᶜakibinde otuz üç kerre tesbīh ve otuz üç tahmīd ve otuz üç kerre tekbīr ederse ve "لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" kelāmı ile yüzü tekmīl eylerse o kimsenin zenb ve cürm ve günāhı velev ki deryā yüzünde olan zebed yaᶜnī zefre mikdārınca olursa kāffesi ᶜafv ve magfiret olunur." Zebed-i bahr kesretten kināyedir yaᶜnī her bir namāzın āhirinde kim ki otuz üç kerre subhānallāh ve otuz üç kerre elhamülillāh ve otuz üç kerre Allāhu ekber deyip yüzü "لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" kelāmı ile hatm ve tekmīl eyler ise onun günāhı her ne kadar çok olur ise olsun Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri bu tesbīh ve tahmīd ve tekbīr ve tehlīl berekātı ile bağışlayıp ᶜafv ve magfiret eder demektir.

[وَقَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ قَالَ "سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ" فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ

300 Müslim, Mesācid, 142.

حُطَّتْ عَنْهُ خَطَايَاهُ وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ"]

Ve dahi "مَنْ قَالَ سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ حُطَّتْ عَنْهُ خَطَايَاهُ وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ"[301] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Kim ki günde yüz kerre "سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ" söylerse onun günāhı deryā yüzünde olan su köpüğü gibi olsa bile Zāt-ı Zü'l-Celāl onu işbu tesbīhin fazl ve berekātıyla hatt ve tenzīl eder." Yaᶜnī onun günāhı her ne kadar ziyāde olur ise olsun velev ki deryā yüzünde olan su köpüğünün mikdārınca olsa o tesbīhin fazlı ile o cürmü ᶜafv ve magfiret olunur demektir.

["وَرُوِيَ أَنَّ رَجُلًا جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ تَوَلَّتْ عَنِّي الدُّنْيَا وَقَلَّتْ ذَاتُ يَدِي فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "فَأَيْنَ أَنْتَ مِنْ صَلَاةِ الْمَلَائِكَةِ وَتَسْبِيحِ الْخَلَائِقِ وَبِهَا يُرْزَقُونَ" قَالَ فَقُلْتُ وَمَاذَا يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ قُلْ "سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ اَسْتَغْفِرُ اللهَ" مِائَةَ مَرَّةٍ مَا بَيْنَ طُلُوعِ الْفَجْرِ إِلَى أَنْ تُصَلِّيَ الصُّبْحَ تَأْتِيكَ الدُّنْيَا رَاغِمَةً صَاغِرَةً وَيَخْلُقُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ كُلِّ كَلِمَةٍ مَلَكًا يُسَبِّحُ اللهُ تَعَالَى إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَكَ ثَوَابُهُ"]

Ve dahi rivāyet olunur ki bir adem, ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimize gelip demiş ki: "Dünyā benden yüz çevirip gitmiş ve elim dar olmuş." ᶜAleyhi's-selām efendimiz ona demiş ki: "فَأَيْنَ أَنْتَ مِنْ صَلَاةِ الْمَلَائِكَةِ وَتَسْبِيحِ الْخَلَائِقِ وَبِهَا يُرْزَقُونَ" yaᶜnī "Halāyık onunla merzūk bulundukları tesbīh-i halāyık olan salāt-ı melāikeden sen neredesin?" Yaᶜnī sen tesbīh-i halāyık olan salāt-ı melāikeye niçin devām etmeyip ondan baᶜīd ve gāfil kalmışsın, tā ki rızkın dar oldu demektir. O dahi: "Buyurduğun tesbīh-i halāyık olan salāt-ı melāike nicedir yaᶜnī hangi kelimedir ve ne sūretledir?" diye istifsār edince efendimiz "قُلْ سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ اَسْتَغْفِرُ اللهَ"[302] buyurmuş, yaᶜnī "Sen "سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ اَسْتَغْفِرُ اللهَ" tulūᶜ-ı fecr ile sabāh namāzı mā-beyninde yüz kerreyi söyle ki dünyā o vaktte ragmen yaᶜnī mergūmeten ve mecbūreten ve hakīre ve sāgıre olarak sana gelir ve dahi Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri her bir kelimeden bir meleki halk edip o melāike ilā-yevmi'l-kıyāmet

301 Buhārī, Daᶜavāt, 65, no: 6405; Müslim, ez-Zikr ve'd-Duᶜā, 28.

302 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/302.

Hakk subhānehu ve taᶜālāya tesbīh ederler ve tesbīhlerinin ecr ve sevābı sana yazılır." Yaᶜnī o tesbīhin fazlı ile dünyā sana müsahhare olur ki bu sözlerden halk olunan melāikenin rūz-i kıyāmete kadar edecekleri tesbīhātın sevāb ve hasenātı senindir demek olur. İşbu hadīs tesbīh-i mezkūrun menāfiᶜ-i dünyeviyye vü uhreviyyesine delīl-i vāzıhtır.

[وقال صلى الله عليه وسلم "إِذَا قَالَ الْعَبْدُ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ مَلَأَتْ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ فَإِذَا قَالَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الثَّانِيَةَ مَلَأَتْ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ السَّابِعَةِ إِلَى الْأَرْضِ السُّفْلَى فَإِذَا قَالَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الثَّالِثَةَ قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ سَلْ تُعْطَ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِذَا قَالَ الْعَبْدُ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ مَلَأَتْ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ فَإِذَا قَالَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الثَّانِيَةَ مَلَأَتْ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ السَّابِعَةِ إِلَى الْأَرْضِ السُّفْلَى فَإِذَا قَالَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الثَّالِثَةَ قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ سَلْ تُعْطَ"[303] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı celīli: "ᶜAbd-i müʾmin eger bir kerre elhamdülillāh derse o hamdi gök ile yer arasını doldurur ve ikinci kerre yine elhamdülillāh derse yedinci gök ile arz-ı süflā yaᶜnī yerin yedinci tabakası mā-beyninde olan mesāha vüsᶜati doldurur ve üçüncü kerre bir dahi elhamdülillāh söylerse Allāhu ᶜazīmü'ş-şān ona "سَلْ تُعْطَ" diye irāde ve fermān buyurur." Yaᶜnī "İste, tā ki istediğin ve dilediğin şey sana verile" diye bir hitāb-ı celīl ve ruhsat ve vaᶜd-i cemīle mazhar olur demektir.

["وَقَالَ رِفَاعَةُ الزِّرْقِيُّ كُنَّا يَوْمًا نُصَلِّي وَرَاءَ رَسُولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم فَلَمَّا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ وَقَالَ "سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ" قَالَ رَجُلٌ [١١٩] وَرَاءَ رَسُولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم "رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ" فَلَمَّا انْصَرَفَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم عَنْ صَلَاتِهِ قَالَ "مَنِ الْمُتَكَلِّمُ آنِفًا" قَالَ أَنَا يَا رَسُول اللهِ فَقَالَ صلى الله عليه وسلم "لَقَدْ رَأَيْتُ بِضْعَةً وَثَلَاثِينَ مَلَكًا يَبْتَدِرُونَهَا أَيُّهُمْ يَكْتُبُهَا أَوَّلًا"]

Ve dahi Rifāᶜa demiş ki: "Bir gün ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin arkası sonra namāz kıldık. Ve çün efendimiz rükūᶜdan kıyām edip "سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ" dedi, onun ardında bir ādem "رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ" dedi. Efendimiz namāzı tekmīl ettikte "مَنِ الْمُتَكَلِّمُ

303 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/302.

"آنِفًا" diye suʾāl buyurdu ve o ādem dahi "Ben idim yā Resūlallāh" dedi. Efendimiz "لَقَدْ رَأَيْتُ بِضْعَةً وَثَلَاثِينَ مَلَكًا يَبْتَدِرُونَهَا أَيُّهُمْ يَكْتُبُهَا أَوَّلًا"[304] buyurdu ki hulāsa-i meʾāl-i vālāsı: "Ben otuz bu kadar meleki gördüm ki yazmasına müsāraᶜa ederlerdi ki en evvel onu o yaza."

[وَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "اَلْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ هُنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَسُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَاللهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "اَلْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ هُنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَسُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَاللهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ"[305] buyurmuştur, yaᶜnī "Bākıyāt-ı sālihāt ancak "لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ" ve "سُبْحَانَ اللهِ" ve "الْحَمْدُ لِلّٰهِ" ve "اللهُ أَكْبَرُ" ve "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ" tır."

[وقال صلى الله عليه وسلم "مَا عَلَى الْأَرْضِ رَجُلٌ يَقُولُ "لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ وَسُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ" إِلَّا غُفِرَتْ ذُنُوبُهُ وَلَوْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ" رواه ابن عمر]

Ve dahi buyurmuş ki:"مَا عَلَى الْأَرْضِ رَجُلٌ يَقُولُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ وَسُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ إِلَّا غُفِرَتْ ذُنُوبُهُ وَلَوْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ"[306] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Yer yüzünde bir ādem yok ki:"لاَ إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ وَسُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ" diye illā ki onun zünūbu magfiret olmaya velev ki deryā yüzünde olan su köpüğü kadar çok olsa." Yaᶜnī yer yüzünde kim ki onu söylerse onun zünūbu deryā yüzünde olan köpük kadar olsa elbette ᶜafv ve magfiret olunur demektir. Bu hadīs-i şerīf ᶜAbdullāh b. ᶜÖmer rivāyet etmiştir.

[وروى النعمان بن بشير عنه صلى الله عليه وسلم أنه "قَالَ اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ مِنْ جَلَالِ اللهِ وَتَسْبِيحِهِ وَتَكْبِيرِهِ وَتَحْمِيدِهِ يَنْعَطِفْنَ حَوْلَ الْعَرْشِ لَهُنَّ دَوِيٌّ كَدَوِيِّ النَّحْلِ يَذْكُرُونَ صَاحِبَهُنَّ أَوَلَا يُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ لَا يَزَالَ عِنْدَ اللهِ مَا يُذَكِّرُ بِهِ"]

Ve dahi Nuᶜmān b. Beşīr rivāyet etmiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām

---

304 Buhārī, Ezān, 126, no: 799; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 5/40, no: 4531; 12/438, no: 13600; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 6/223, no: 4074.

305 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 8/220; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 2/117, no: 597; et-Taberanī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 6/51, no: 5482.

306 Bkz. *Hilyetu'l-Evliyā*, 5/33.

efendimiz buyurmuş ki:"اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ مِنْ جَلَالِ اللهِ وَتَسْبِيحِهِ وَتَكْبِيرِهِ وَتَحْمِيدِهِ يَنْعَطِفْنَ حَوْلَ الْعَرْشِ لَهُنَّ دَوِيٌّ كَدَوِيِّ النَّحْلِ يَذْكُرُونَ صَاحِبَهُنَّ أَوَلَا يُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ لَا يَزَالَ عِنْدَ اللهِ مَا يُذَكِّرُ بِهِ"[307] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Zāt-ı kibriyānın celāl ve hamd ve tesbīh ve tekbīrinden denilen kelimāt ᶜarşın etrāfına münᶜatıf olup bal arının āvāzı gibi āvāz ederek sāhiblerini zikr ederler, kaldı ki sizin biriniz sevmez mi ki Allāh'ın ᶜindinde dāimen onunla yād olunur bir nesnesi ola."

[وَرَوَى أَبُو هُرَيْرَةَ أَنَّهُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وسلم قال "لَأَنْ أَقُولَ "سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ" وَفِي رِوَايَةٍ أُخْرَى زَادَ "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ" وَقَالَ هِيَ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا"]

Ve dahi Ebū Hüreyre rivāyet etmiş ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz buyurmuş ki: "Ben "سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ" kelimātını söylemek bana üzerine güneş tulūᶜ eden nesnelerden daha ziyāde sevgilidir." Ve dīger bir rivāyette kelimāt-ı mezkūre üzerine "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ" kelimesini dahi ziyāde etmiş ve "Bunu söylemek dünyā ve mā-fīhādan yeğdir" diye söylemiş olduğu dahi mervī olmuştur. [308]

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "أَحَبُّ الْكَلَامِ إِلَى اللهِ تَعَالَى أَرْبَعٌ سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ لَا يَضُرُّكَ بِأَيِّهِنَّ بَدَأْتَ"[309] رواه سمرة بن جندب]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "أَحَبُّ الْكَلَامِ إِلَى اللهِ تَعَالَى أَرْبَعٌ سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ لَا يَضُرُّكَ بِأَيِّهِنَّ بَدَأْتَ"[310] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı ᶜālīsi: "Kelāmın Zāt-ı Zü'l-Celāl'e en ziyāde sevgili ve marzī dört kelimedir ki 'subhānallāh ve elhamdülillāh ve lā ilāhe illallāh ve Allāhu ekber'dir ve sen her hangisi ile başlasan sana bir zarar vermez." Bu hadīs-i şerīf Semure b. Cundeb rivāyet etmiştir.

---

307 et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 1/482, no: 1693; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 21/24, no: 2.

308 Müslim, ez-Zikr ve'd-Duᶜā, 32; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 2/113, no: 592.

309 Müslim, Ādāb, 1, 12; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 7/356, no: 7718; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 2/115, no: 594; *Keşfu'l-Hafā*, 1/62, no: 125.

310 Müslim, Ādāb, 1, 12; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 7/356, no: 7718; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 2/115, no: 594; *Keşfu'l-Hafā*, 1/62, no: 125.

[وروى أبو مالك الأشعري أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يقول ''اَلطُّهُورُ شَطْرُ الْإِيمَانِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ تَمْلَأُ الْمِيزَانَ وَسُبْحَانَ اللهِ وَاللهُ أَكْبَرُ يَمْلَآنِ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَالصَّلَاةُ نُورٌ وَالصَّدَقَةُ بُرْهَانٌ وَالصَّبْرُ ضِيَاءٌ وَالْقُرْآنُ حُجَّةٌ لَكَ أَوْ عَلَيْكَ كُلُّ النَّاسِ يَغْدُو فَبَائِعٌ نَفْسَهُ فَمُوبِقُهَا أَوْ مُشْتَرٍ نَفْسَهُ فَمُعْتِقُهَا'']

Ve dahi Ebū Mālik el-Eşʿarī rivāyet etmiş ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki:''اَلطُّهُورُ شَطْرُ الْإِيمَانِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ تَمْلَأُ الْمِيزَانَ وَسُبْحَانَ اللهِ وَاللهُ أَكْبَرُ يَمْلَآنِ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَالصَّلَاةُ نُورٌ وَالصَّدَقَةُ بُرْهَانٌ وَالصَّبْرُ ضِيَاءٌ وَالْقُرْآنُ حُجَّةٌ لَكَ أَوْ عَلَيْكَ كُلُّ النَّاسِ يَغْدُو فَبَائِعٌ نَفْسَهُ فَمُوبِقُهَا أَوْ مُشْتَرٍ نَفْسَهُ فَمُعْتِقُهَا''[311] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Tahūr īmānın yarısıdır. Ve el-hamdülillāh kelimesi teraziyi doldurur ve subhānallāh ve Allāhu ekber kelimātı yer ile gök arasını doldurur ve salāt nūrdur ve sadaka burhāndır ve sabr ziyādır ve Kurʾān dahi sana veyāhūd üzerine huccettir, ʿālem kāffesi sabāh vaktine dāhil olurlar, kimisi nefsini satar da nefsine ihlāk eder ve kimi nefsini satın alır da onu āzād eder." Yaʿnī beher gün sabāh olunca o günde sabāh eden kimseler iki kısma münkasim olurlar ki bir kısm nefsini satanlardır onlar nefslerini ihlāk edenlerdir ve dīger kısmı nefslerini satın alanlardır ki onlar nefslerini ʿıtk ve āzād eyleyenlerdir demek olur.

[وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمَنِ سُبْحَانَ الله وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللهِ الْعِظِيمِ'']

Ve dahi Ebū Hüreyre demiş ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki:''كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمَنِ ''سُبْحَانَ الله وَبِحَمْدِهِ'' ''سُبْحَانَ اللهِ الْعِظِيمِ''[312] ki hulāsa-i meʾāl-i ʿālīsi: "İki kelimedir ki lisān üzere hafīf ve mīzānda sakīllerdir ve Rahmān'a dahi mahbūblardır ki:''سُبْحَانَ الله وَبِحَمْدِهِ'' , ''سُبْحَانَ اللهِ الْعِظِيمِ'' kelimeleridir."

[''وَقَالَ أَبُو ذَرٍّ رضي الله عنه قلت لِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّ الْكَلَامِ

311 Müslim, Tahāret, 1; et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Kebīr*, 3/284, no: 3424; *Şuʿabu'l-Īmān*, 4/236, no: 2453; *Keşfu'l-Hafā*, 2/51, no: 1669.

312 Buhārī, Daʿavāt, 65, no: 6406; Müslim, ez-Zikr ve'd-Duʿā, 31.

أَحَبُّ إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ قَالَ صلى الله عليه وسلم "مَا اصْطَفَى اللهُ سُبْحَانَهُ لِمَلَائِكَتِهِ سُبْحَانَ [١٢٠] اللهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ"]

Ve dahi Ebū Zerr ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimize: "Zāt-ı Zü'l-Celāl'e kelāmın en ziyāde sevgilisi hangi kelāmdır?" diye suʾāl ettiğimde, efendimiz "مَا اصْطَفَى اللهُ سُبْحَانَهُ لِمَلَائِكَتِهِ سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ"[313] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāli: "Zāt-ı Zü'l-Celāl kendi melāikesine ıstıfā ettiği kelāmdır ki: "سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ" kelāmıdır" diye fermān buyurmuştur.

[وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى الله عليه وسلم "إِنَّ اللهَ تَعَالَى اصْطَفَى مِنَ الْكَلَامِ "سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ" فَإِذَا قَالَ الْعَبْدُ سُبْحَانَ اللهِ كُتِبَتْ لَهُ عِشْرُونَ حَسَنَةً وَتُحَطُّ عَنْهُ عِشْرُونَ سَيِّئَةً وَإِذَا قَالَ "اَللهُ أَكْبَرُ" فَمِثْلُ ذَلِكَ وَذَكَرَ إِلَى آخِرِ الْكَلِمَاتِ"]

Ve dahi Ebū Hüreyre ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki: "إِنَّ اللهَ تَعَالَى اصْطَفَى مِنَ الْكَلَامِ سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ فَإِذَا قَالَ الْعَبْدُ سُبْحَانَ اللهِ كُتِبَتْ لَهُ عِشْرُونَ حَسَنَةً وَتُحَطُّ عَنْهُ عِشْرُونَ سَيِّئَةً وَإِذَا قَالَ اللهُ أَكْبَرُ فَمِثْلُ ذَلِكَ وَذَكَرَ إِلَى آخِرِ الْكَلِمَاتِ"[314] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Zāt-ı Zü'l-Celāl kelāmdan "سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ" kelimātı beğenip ıstıfāʾ etmiştir ki çün bir kulu subhānallāh der, ona yirmi hasene yazılır ve seyyiʾātından yirmi seyyiʾe ona hatt ve tenzīl olunur ve kezālik "اَللهُ أَكْبَرُ" derse yine ona yirmi hasene yazılır, ondan yirmi seyyiʾe tenzīl olunur ki kelimātın āhirine dek böyle böyle zikr etmiştir", yaᶜnī "Her bir kelime için yirmişer hasene ona yazılır ve seyyiʾātından yirmişer seyyiʾe hatt ve tenzīl kılınır" diye zikr eylemiştir.

[وقال جابر قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ قَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ غُرِسَتْ لَهُ نَخْلَةٌ فِي الْجَنَّةِ"]

Ve dahi Cābir ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz

---

313 et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 1/478, no: 1677; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 2/107, no: 586.

314 et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 1/479, no: 1681; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 2/97, no: 571.

buyurmuş ki:[315]"مَنْ قَالَ سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ غُرِسَتْ لَهُ نَخْلَةٌ فِي الْجَنَّةِ" ki hulāsa-i meʾāli: "Kim ki subhānallāh ilh. derse o kimse için cennet içinde bir hurmā fidanı gars olunur."

[وعن أبي ذر رضي الله عنه أنه قال قال الفقراء لرسول الله صلى الله عليه وسلم ذهب أهل الدثور بالأجور يصلون كما نصلي ويصومون كما نصوم ويتصدقون بفضول أموالهم فقال "أَوَ لَيْسَ قَدْ جَعَلَ لَكُمْ مَا تَصَدَّقُونَ بِهِ إِنَّ بِكُلِّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةً وَتَحْمِيدَةٍ صَدَقَةً وَتَهْلِيلَةٍ صَدَقَةً وَتَكْبِيرَةٍ صَدَقَةً وَأَمْرٌ بِمَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ وَنَهْيٌ عَنْ مُنْكَرٍ صَدَقَةٌ وَيَضَعُ أَحَدُكُمُ اللُّقْمَةَ فِي فِي أَهْلِهِ فَهِيَ لَهُ صَدَقَةٌ وَفِي بُضْعِ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ يَأْتِي أَحَدُنَا شَهْوَتُهُ وَيَكُونُ لَهُ فِيهَا أَجْرٌ قَالَ صلى الله عليه وسلم أَرَأَيْتُمْ لَوْ وَضَعَهَا فِي حَرَامٍ أَكَانَ عَلَيْهِ فِيهَا وِزْرٌ قَالُوا نَعَمْ قَالَ كَذَلِكَ إِنْ وَضَعَهَا فِي الْحَلَالِ كَانَ لَهُ فِيهَا أَجْرٌ"]

Ve dahi Ebī Zerr ʿaleyhi'r-rıdvān üzerine mervī olup demiş ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimize fukarā-i sābirīn demişler ki: "Ehl-i gınā bizden ziyāde ecre nāildirler, ecri onlar götürmüşler; çünkü onlar namāz kıldığımız gibi namāz kılarlar ve oruç tuttuğumuz gibi oruç tutarlar ve emvāllerinin fazlasıyla tasadduk eylerler." O vaktte ʿaleyhi's-selām efendimiz onlara "أَوَ لَيْسَ قَدْ جَعَلَ لَكُمْ مَا تَصَدَّقُونَ بِهِ إِنَّ بِكُلِّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةً وَتَحْمِيدَةٍ صَدَقَةً وَتَهْلِيلَةٍ صَدَقَةً وَتَكْبِيرَةٍ صَدَقَةً وَأَمْرٌ بِمَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ وَنَهْيٌ عَنْ مُنْكَرٍ صَدَقَةٌ وَيَضَعُ أَحَدُكُمُ اللُّقْمَةَ فِي فِي أَهْلِهِ فَهِيَ لَهُ صَدَقَةٌ وَفِي بُضْعِ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ يَأْتِي أَحَدُنَا شَهْوَتُهُ وَيَكُونُ لَهُ فِيهَا أَجْرٌ قَالَ صلى الله عليه وسلم أَرَأَيْتُمْ لَوْ وَضَعَهَا فِي حَرَامٍ أَكَانَ عَلَيْهِ فِيهَا وِزْرٌ قَالُوا نَعَمْ قَالَ كَذَلِكَ إِنْ وَضَعَهَا فِي الْحَلَالِ كَانَ لَهُ فِيهَا أَجْرٌ"[316] buyurmuştur ki hulāsa-i mefād-ı münīfi: "Yā size dahi onunla tasadduk edecek nesneyi kılmadı mı? Sizin dahi her bir kelime-i tesbīh ile birer sadaka ve her bir tahmīd ve tehlīl ile birer sadaka ve her bir tekbīr ile birer sadaka ve her bir emr-i maʿrūfun emriyle birer sadaka ve her bir münkerin nehyi ile birer sadaka vardır ve sizin biriniz ehli ağzına bir lokmayı koyarsa o dahi ona sadakadır ve yatağına varırsa o muʿāmelede dahi ona bir sadaka vardır." Onlar: "Yā

315 et-Taberānī, *ed-Duʿā*, 1/478, no: 1675; et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Kebīr*, 1/181, no: 287.

316 Müslim, Zekāt, 53.

Resūlallāh, birimiz kendi şehvetinin celbi ile yaᶜnī kendi lezzetini istīfāᵓ ve şehvetine gelmesiyle ondan ona bir ecr ve sevāb olur mu?" diye istifsār ettiklerinde, efendimiz: "Siz ne görürsüz? Eger onu harāmda vazᶜ etmiş olsaydı, üzerine bir günāh olur mu idi?" diye fermān ve onlar "evet" diye cevāb eylediklerinde o dahi "كَذَلِكَ إِنْ وَضَعَهَا فِي الْحَلَالِ كَانَ لَهُ فِيهَا أَجْرٌ" diye irāde ve beyān buyurdu, yaᶜnī "Kezālik helāle vazᶜında dahi ona bir ecr ve sevāb olur" demek olur.

[وقال أبو ذر رضي الله عنه قلت لرسول الله صلى الله عليه وسلم سبق أهل الأموال بالأجر يقولون كما نقول وينفقون ولا ننفق فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "أَفَلَا أَدُلُّكَ عَلَى عَمَلٍ إِذَا أَنْتَ عَمِلْتَهُ أَدْرَكْتَ مَنْ قَبْلَكَ وَفُقْتَ مَنْ بَعْدَكَ إِلَّا مَنْ قَالَ مِثْلَ قَوْلِكَ تُسَبِّحُ اللهَ بَعْدَ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ وَتَحْمَدُهُ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ وَتُكَبِّرُ أَرْبَعًا وَثَلَاثِينَ"]

Ve dahi Ebū Zerr ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki ben ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimize dedim ki: "Ehl-i emvāl ecr ile bizi geçip sebkat ettiler, zīrā ki onlar bizim dediğimiz gibi derler ve onlar nafaka ederler de biz nafaka edemeyiz." O vaktte ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "أَفَلَا أَدُلُّكَ عَلَى عَمَلٍ إِذَا أَنْتَ عَمِلْتَهُ أَدْرَكْتَ مَنْ قَبْلَكَ وَفُقْتَ مَنْ بَعْدَكَ إِلَّا مَنْ قَالَ مِثْلَ قَوْلِكَ تُسَبِّحُ اللهَ بَعْدَ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ وَتَحْمَدُهُ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ وَتُكَبِّرُ أَرْبَعًا وَثَلَاثِينَ"[317] buyurdu ki hulāsa-i mazmūn-ı ᶜālīsi: "Ben sana bir ᶜamel üzerine delālet etmeyeyim mi ki sen o ᶜameli işler isen hem mā-kabline de ulaşırsın ve hem dahi mā-baᶜdine dahi fāyık olursun meger ki bir kimse ki senin dediğin gibi demiş ola. O ᶜamel budur ki her bir namāzdan sonra otuz üç kerre subhānallāh ve otuz üç kerre elhamdülillāh ve otuz dört kerre Allāhu ekber diyesin."

[وروت بسرة عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قال "عَلَيْكُنَّ بِالتَّسْبِيحِ وَالتَّهْلِيلِ وَالتَّقْدِيسِ فَلَا تَغْفَلْنَ وَاعْقِدْنَ بِالْأَنَامِلِ فَإِنَّهَا مُسْتَنْطَقَاتٌ" يعني بالشهادة في القيامة]

Ve Besre ᶜaleyha'r-rıdvān dahi rivāyet etmiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "عَلَيْكُنَّ بِالتَّسْبِيحِ وَالتَّهْلِيلِ وَالتَّقْدِيسِ فَلَا تَغْفَلْنَ وَاعْقِدْنَ بِالْأَنَامِلِ

317 et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 225, no: 708.

"فَإِنَّهَا مُسْتَنْطَقَاتٌ"[318] buyurmuştur ki hulāsa-i mefādı: "Siz kendi nefsinizi tesbīh ve tehlīl ve takdīs ile ilzām ediniz, ondan gāfil olmayınız ve dahi tesbīh ederken parmaklarınızı bağlayınız yaʿnī saymalarında parmaklarınızla ʿakd ediniz, zīrā kıyāmette müstantaklardır." Yaʿnī rūz-i kıyāmette şehādet ile parmaklar istintāk olunacaklardır.

[وقال ابن عمر رأيته صلى الله عليه وسلم يعقد التسبيح]

Ve İbn ʿÖmer dahi buyurmuş ki: "Ben ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizi tesbīhe ʿakd ettiğini görmüşüm."

[وقد قال صلى الله عليه وسلم فيما شهد عليه [١٢١] أبو هريرة وأبو سعيد الخدري "إِذَا قَالَ الْعَبْدُ "لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ" قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ "صَدَقَ عَبْدِي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا [وَأَنَا أَكْبَرُ وَإِذَا قَالَ الْعَبْدُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ قَالَ تَعَالَى صَدَقَ عَبْدِي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا] وَحْدِي لَا شَرِيكَ لِي وَإِذَا قَالَ "لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ" يَقُولُ اللهُ سُبْحَانَهُ "صَدَقَ عَبْدِي لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِي" وَمَنْ قَالَهُنَّ عِنْدَ الْمَوْتِ لَمْ تَمَسَّهُ النَّارُ"]

Ve dahi Ebū Hüreyre ve Ebū Saʿīd el-Hudrī ʿaleyhime'r-rıdvānın mervīleri ve onunla şehādet ettikleri bir hadīs-i şerīfte ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki: "إِذَا قَالَ الْعَبْدُ "لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ" قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ "صَدَقَ عَبْدِي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا [وَأَنَا أَكْبَرُ وَإِذَا قَالَ الْعَبْدُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ قَالَ تَعَالَى صَدَقَ عَبْدِي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا] وَحْدِي لَا شَرِيكَ لِي وَإِذَا قَالَ "لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ" يَقُولُ اللهُ سُبْحَانَهُ "صَدَقَ عَبْدِي لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِي" وَمَنْ قَالَهُنَّ عِنْدَ الْمَوْتِ لَمْ تَمَسَّهُ النَّارُ"[319] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Allāh'ın bir kulu "لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ" kelimesini söylerse Zāt-ı Zü'l-Celāl "صَدَقَ عَبْدِي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا وَحْدِي لَا شَرِيكَ لِي" buyurur, yaʿnī "Benim kulum doğru söyledi ki fi'l-hakīka benden gayrı bi-hakkın ʿibādet olunur ilāh yoktur, ilāh ancak ben yalnızım ki benim bir ortak ve şerīkim yoktur." Ve eger "لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ" derse Hakk subhānehu ve taʿālā "صَدَقَ عَبْدِي لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِي" buyurur, yaʿnī "Benim kulum doğru söyledi ki havl ve kuvvet ancak benimledir, bensiz aslā bir

318 et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Kebīr*, 25/73, no: 180.

319 İbn Māce, Edeb, 54, no: 3794.

kimseye havl ve kuvvet yoktur. Yaᶜnī ben havl ve kuvveti vermeyince bir kimsenin havl ve kuvveti olmaz ki havl ve kuvvet ancak benimdir demek olur. "Ve kim ki bu kelimātı öleceğine yakın söylerse āteş onu değmez. Yaᶜnī nār-ı cehenneme girmez demektir.

[وروى مصعب بن سعد عن أبيه عنه صلى الله عليه وسلم أنه قال "أَيَعْجِزُ أَحَدُكُمْ أَنْ يَكْسِبَ كُلَّ يَوْمٍ أَلْفَ حَسَنَةٍ فَقِيلَ كَيْفَ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللهِ فَقَالَ صلى الله عليه وسلم يُسَبِّحُ اللهُ مِائَةَ تَسْبِيحَةٍ فَيُكْتَبُ لَهُ أَلْفُ حَسَنَةٍ وَيُحَطُّ عَنْهُ أَلْفُ سَيِّئَةٍ"]

Ve dahi Musᶜab b. Saᶜd rivāyet etmiş ki babası ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin üzerine rivāyet etmiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki:"أَيَعْجِزُ أَحَدُكُمْ أَنْ يَكْسِبَ كُلَّ يَوْمٍ أَلْفَ حَسَنَةٍ فَقِيلَ كَيْفَ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللهِ فَقَالَ صلى الله عليه وسلم يُسَبِّحُ اللهُ مِائَةَ تَسْبِيحَةٍ فَيُكْتَبُ لَهُ أَلْفُ حَسَنَةٍ وَيُحَطُّ عَنْهُ أَلْفُ سَيِّئَةٍ"[320] ki hulāsa-i meᵓāli: "Sizin biriniz günde bin haseneyi kazanmaktan usanır mı?" Ve çün "Yā Resūlallāh, bu nicedir?" diye suᵓāl vākiᶜ oldu, efendimiz: "Günde yüz tesbīhayı okursa ona bin hasene yazılır ve günāhından dahi bin seyyiᵓe hatt ve tenzīl olunur."

[وقال صلى الله عليه وسلم يا عبد الله بن قيس أو يا أبا موسى "أَوَلَا أَدُلُّكَ عَلَى كَنْزٍ مِنْ كُنُوزِ الْجَنَّةِ قَالَ بَلَى قَالَ قُلْ "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām " يا عبد الله بن قيس أو يا أبا موسى أَوَلَا أَدُلُّكَ عَلَى كَنْزٍ مِنْ كُنُوزِ الْجَنَّةِ قَالَ بَلَى قَالَ قُلْ "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ"[321] diye irāde buyurdukta, yaᶜnī "Künūz-ı cennetten bir kenz üzerine sana delālet etmek istemez misin?" diye suᵓāl ve o dahi "evet, isterim" diye niyāz ettikte efendimiz dahi "قُلْ "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ diye fermān buyurmuş, yaᶜnī "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ" de.

[وَفِي رواية أخرى "أَلَا أُعَلِّمُكَ كَلِمَةً مِنْ كَنْزٍ تَحْتَ الْعَرْشِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ"]

Ve dīger bir rivāyette gelmiş ki:"أَلَا أُعَلِّمُكَ كَلِمَةً مِنْ كَنْزٍ تَحْتَ الْعَرْشِ لَا حَوْلَ

320 Müslim, ez-Zikr ve'd-Duᶜā, 37; Tirmizī, Daᶜavāt, 58, no: 3463; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 2/114, no: 593.

321 Müslim, ez-Zikr ve'd-Duᶜā, 43; İbn Māce, Edeb, 59, no: 3825; *Hilyetu'l-Evliyā*, 3/12; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 2/159, no: 650.

وَلَا قُـوَّةَ إِلَّا بِـاللهِ''[322] ki hulāsa-i mefād-ı münīfi: "Āgāh ol ki ᶜarş altında olan kenzden sana bir kelimeyi taᶜlīm edeyim ki:''لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ'' tır."

[وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى الله عليه وسلم ''أَلَا أَدُلُّكَ عَلَى عَمَلٍ مِنْ كُنُوزِ الْجَنَّةِ مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ قَوْلُ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ يَقُولُ اللهُ تَعَالَى أَسْلَمَ عَبْدِي وَاسْتَسْلَمَ'']

Ve dahi Ebū Hüreyre demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''أَلَا أَدُلُّكَ عَلَى عَمَلٍ مِنْ كُنُوزِ الْجَنَّةِ مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ قَوْلُ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ يَقُولُ اللهُ تَعَالَى أَسْلَمَ عَبْدِي وَاسْتَسْلَمَ''[323] buyurmuştur ki hulāsa-i mefād-ı şerīfi: "ᶜArş altında olan künūz-ı cennetten olarak bir ᶜamel üzerine ben sana delālet edeyim mi ki:''لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ'' demesidir. Ve o vaktte tebāreke ve taᶜālā buyurur ki: ''أَسْلَمَ عَبْدِي وَاسْتَسْلَمَ'' Yaᶜnī "Benim kulum müslim olup selāmet buldu."

[وقال صلى الله عليه وسلم ''مَنْ قَالَ حِينَ يُصْبِحُ رَضِيتُ بِاللهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَبِالْقُرْآنِ إِمَامًا وَبِمُحَمَّدٍ صلى الله عليه وسلم نَبِيًّا رَسُولًا كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يُرْضِيَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ'' وفي رواية من قال ذلك رضي الله عنه]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''مَنْ قَالَ حِينَ يُصْبِحُ رَضِيتُ بِاللهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَبِالْقُرْآنِ إِمَامًا وَبِمُحَمَّدٍ صلى الله عليه وسلم نَبِيًّا رَسُولًا كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يُرْضِيَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ''[324] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāli: "Kim ki sabāh ettiği vaktte ben Zāt-ı Zü'l-Celāl'i bana rabb ve dīn-i İslām dahi bana dīn ve Kurᵓān-ı Kerīm bana imām ve Muhammed ᶜaleyhi's-selām bana peygamber ve resūl olduğuna rāzī oldum derse o kimsenin yevm-i kıyāmette onu irzā etmeğe Zāt-ı Zü'l-Celāl üzerine bir hakkı olur." Ve dīger rivāyette "Kim ki bunu söylerse Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri ondan rāzī olur."

[وقال مجاهد إذا خرج الرجل من بيته فقال بسم الله قال الملك هديت فإذا قال توكلت على الله قال الملك كفيت وإذا قال لا حول ولا قوة إلا بالله قال الملك

322 et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 1/467, no: 1633; *Hilyetu'l-Evliyā*, 4/372.

323 et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 1/467, no: 1633; *Hilyetu'l-Evliyā*, 4/372.

324 İbn Māce, Duᶜā, 14, no: 3870; et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 1/115, no: 301; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 20/355, no: 838.

وقيت فتتفرق عنه الشياطين فيقولون ما تريدون من رجل قد هدي وكفي ووقي لا سبيل لكم إليه]

Ve Mücāhid ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki: "Ādem kendi hānesinden çıktığı vaktte bismillāh derse kendisiyle olan melāikeden bir melek "هُدِيتَ" der ve "تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ" dediği vaktte melek "كُفِيتَ" der ve "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ" dediğinde melek "وُقِيتَ" der ve o vaktte onun etrāfında olan şeyātīn dağılıp giderler. Ve yekdīgerine hidāyet ve kifāyet ve vikāyete mazhar olan ādemden daha siz ne istersiz, ona ermeğe size bir yol yoktur." Yaᶜnī dalāletten kurtulup her bir şeyden mahfūz ve her bir şerr ve şūrişten vikāye olunmuş olan ādemin etrāfına toplanıp ne istersiz, dağılınız ki siz onu daha aldatıp igfāl edemezsiz demektir.

[فإن قلت فما بَالُ ذِكْرِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ مَعَ خِفَّتِهِ عَلَى اللِّسَانِ وَقِلَّةِ التَّعَبِ فِيهِ صَارَ أَفْضَلَ وَأَنْفَعَ من جملة العبادات مع كثرة المشقات فِيهَا فَاعْلَمْ أَنَّ تَحْقِيقَ هَذَا لَا يَلِيقُ إِلَّا بِعِلْمِ الْمُكَاشَفَةِ وَالْقَدْرُ الَّذِي يُسْمَحُ بِذِكْرِهِ فِي عِلْمِ الْمُعَامَلَةِ أَنَّ الْمُؤَثِّرَ النَّافِعَ هُوَ الذِّكْرُ عَلَى الدَّوَامِ مَعَ حُضُورِ الْقَلْبِ فَأَمَّا الذِّكْرُ بِاللِّسَانِ وَالْقَلْبُ لَاهٍ فَهُوَ قَلِيلُ الْجَدْوَى]

Ve lisān üzerine olan hiffet ve kıllet-i taᶜab u meşakkati ile berāber zikrullāhın ne hāli vardır ki kesret-i meşakkat ile hāsıl olan cümle-i ᶜibādāttan ziyāde nefᶜi çok ve fazlı aᶜzam ola der isen onu dahi böylece bil ki bu mebhasin tahkīki ᶜilm-i mükāşefeden gayrı dīger bir ᶜilme lāyık olmaz, fakat ᶜilm-i muᶜāmelede zikrine mesmūh olan kadr ancak o kadrdir ki müᵓessir-i nāfiᶜ ancak huzūr-ı kalb ile maᶜan dāimī olarak hāsıl olan zikrdir, yoksa gönül lāhī olduğu hālde yalnız lisān [122] ile vākiᶜ olan zikrin fāidesi azdır.

[وفي الأخبار ما يدل عليه أيضًا وحضور القلب في لحظة بالذكر والذهول عن الله عز وجل مع الاشتغال بالدنيا أيضًا قليل الجدوى بل حضور القلب مع الله تعالى على الدوام أو في أكثر الأوقات هو المقدم على العبادات بل به تشرف سائر العبادات وهو غاية ثمرة العبادات العملية]

Ve ahbār-ı vāridede buna delālet eden vardır ve dahi zikrde bir lahzada huzūr-ı kalb olup da ondan sonra dünyāya iştigāl ile Zāt-ı Zü'l-

Celāl hazretlerinden gāfil olarak vākiᶜ olan zikrin fāidesi azdır, belki ᶜale'd-devām Zāt-ı Müteᶜāl ile gönül huzūruyla veyāhūd ekser-i evkātta olan gönül huzūruyla vākiᶜ olan zikrdir ki ᶜibādāt-ı sāireye mukaddem ve ᶜibādāt-ı sāire onunla müteşerrif olmuş, çünkü ᶜibādāt-ı ᶜameliyyenin semere-i gāiyyesi odur.

[وللذكر أول وآخر فأوله يوجب الأنس والحب لله وآخره يوجب الأنس والحب ويصدر عنه والمطلوب ذلك الأنس والحب فإن المريد في بداية أمره قد يكون متكلفا بصرف قلبه ولسانه عن الوسواس إلى ذكر الله عز وجل فإن وفق للمداومة أنس به وانغرس في قلبه حب المذكور]

Ve zikr için evvel ve āhir vardır ve onun evveli ise üns ve muhabbeti īcāb eder, yaᶜnī onunla üns ve muhabbet hāsıl olur ve onun āhiri ve sonu ise onu o üns ve muhabbeti īcāb eder ki üns ve muhabbetten hāsıl ve mütevellid olur, kaldı ki matlūb ancak üns ve muhabbettir, zīrā ki mürīd bidāyet-i emrinde baᶜzen mütekellif olur yaᶜnī vesveseden zikrullāha kalb ve lisānını sarf etmekte mütekellif olur ve eger müdāvemete muvaffak olduysa onunla ünsiyyet peydā eder ve kalbinde hubb-ı mezkūr gars olunur.

[ولا ينبغي أن يتعجب من هذا فإن من المشاهد في العادات أن تذكر غائبًا غير مشاهد بين يدي شخص وتكرر ذكر خصاله عنده فيحبه وقد يعشق بالوصف وكثرة الذكر ثم إذا عشق بكثرة الذكر المتكلف أولًا صار مضطرًا إلى كثرة الذكر آخرًا بحيث لا يصبر عنه فإن من أحب شيئًا أكثر من ذكره ومن أكثر من ذكر شيء وإن كان تكلفًا أحبه فكذلك أول الذكر متكلف إلى أن يثمر الأنس بالمذكور والحب له ثم يمتنع الصبر عنه آخرًا فيصير الموجب موجبا والثمر مثمرًا وهذا معنى قول بعضهم كابدت القرآن عشرين سنة ثم تنعمت به عشرين سنة ولا يصدر التنعيم إلا من الأنس والحب ولا يصدر الأنس إلا من المداومة على المكابدة والتكلف مدة طويلة حتى يصير التكلف طبعًا فكيف يستبعد هذا وقد يتكلف الإنسان تناول طعام يستبشعه أولًا ويكابد أكله ويواظب عليه فيصير موافقًا لطبعه حتى لا يصبر عنه فالنفس معتادة متحملة لما تتكلف، مصراع:

هي النفس ما عودتها تتعود || أي ما كلفتها أولًا يصير لها طبعًا آخرًا]

Ve bundan taᶜaccüb etmemek gerektir, zīrā ᶜādāt-ı meşhūreden görünüp maᶜlūm olur ki bir kimsenin bir gāibi yaᶜnī ona görünmeyen bir kimseyi anıp huzūr ve manzūru olmadığı hālde yalnız onun hısāli yanında zikri tekerrür etmekle süvār ve belki ona ᶜāşık olur ki kesret-i zikr ve tedebbür-i evsāfı onun mūcib-i ᶜaşk u garāmı olur. İşte bu kabīlden zikr-i mütekellif ile ādem evvelā ona muhibb ve ᶜāşık olur, sonra kesret-i zikre mecbūr ve muztarr olur. Öyle bir haysiyyetle zikrine muztarr olur ki ondan sabr etmeğe kudret ve mecāli olmaz, zīrā kim ki bir nesneyi sevip muhabbet eylerse onun zikrini çok eder ve kim ki bir nesnenin zikrini çok ederse velev ki tekellüfle ola lā-mahālete elbette onu muhabbet eder. İşte evvel-i zikr dahi böylecedir, yaᶜnī onunla ünsiyyet hāsıl oluncaya dek ve mezkūr ile mertebe-i üns ve muhabbet mütekarrir oluncaya kadar. Zikrin mebdeʾi tekellüftür ki merd-i mürīd o emrde zikr ile mütekellif olur, sonra ondan sabr etmek ona mümteniᶜ olur ki o vaktte mūceb mūcib olur ve semere dahi müsmir olur yaᶜnī zikrin mūcebi ki üns ve muhabbet idi, o üns ve muhabbet mūcib-i zikr olur ve zikrin semeresi ki üns ve muhabbet idi, o vaktte o üns ve muhabbet mūcib-i zikr olup ki zikr onun semeresi olur. Ve baᶜzu's-sulehānın "كَابَدْتُ الْقُرْآنَ عِشْرِينَ سَنَةً ثُمَّ تَنَعَّمْتُ بِهِ عِشْرِينَ سَنَةً" demesinin maᶜnāsı budur ki evvel-i emrde onun kırāʾet ve tedebbürüyle nefsini teklīf edip ve o teklīf ile yirmi sene şiddet ve zahmet gördükten sonra onun nefsi ünse ve muhabbete nāil olup baᶜdehu onunla yirmi sene dahi mütenaᶜᶜim olarak onun kırāʾeti ile mütelezziz olmuştur, çünkü üns ve muhabbetten başka dīger bir şeyden bu tenaᶜᶜum sādır olmaz, ancak bu tenaᶜᶜum üns ve muhabbetten sādır olur. Ve üns ve muhabbet ise ancak tabᶜ oluncaya dek müddet-i medīdede tekellüfün şiddet ve meşakkati üzerine sabr etmekten sādır olur ki mükābede-i tekellüf olmayınca üns ve muhabbet dahi sādır olmaz. Ve bu hāl nice müstaᶜidd olur ve o hāl ile ki insān istibşāᶜ edip yemesini sevmediği nesneyi nefsini teklīf ve onunla iʾtilāf edinceye dek ekliyle zahmet ve meşakkat görür, sonra o müdāvemet ve muvāzabet ile o nesne tabᶜına muvāfık gelir de ondan sabr etmeğe kudreti kalmaz, zīrā ki nefs-i beşeriyye muᶜtādedir ki onunla mükellef olduğu nesneye mütehammildir, nitekim denilmiş: "هِيَ النَّفْسُ مَا عَوَّدْتَهَا

"تَتَعَوَّدُ" Yaᶜnī "Nefs-i beşeriyyedir o nefs ki her ne ona teklīf eder isen ona bir tabᶜ-ı dīger olur."

[ثم إذا حصل الأنس بذكر الله سبحانه انقطع عن غير ذكر الله وما سوى الله عز وجل هو الذي يفارقه عند الموت فلا يبقى معه في القبر أهل ولا مال ولا ولد ولا ولاية ولا يبقى إلا ذكر الله عز وجل فإن كان قد أنس به تمتع به وتلذذ بانقطاع العوائق الصارفة عنه إذ ضرورات الحاجات في الحياة الدنيا تصد عن ذكر الله عز وجل ولا يبقى بعد الموت عائق فكأنه خلى بينه وبين محبوبه فعظمت غبطته وتخلص من السجن الذي كان ممنوعًا فيه عما به أنسه]

Ve dahi ondan sonra zikrullāh ile üns hāsıl olursa o kimse mā-sivā-dan munkatıᶜ olup hemīşe zikr ile müsteʾnis kalır ki ᶜinde'l-mevt onu müfārakat etmeyen şey odur, zīrā ki mezārda kendisiyle bir ehl veyā veled veyā vilāyet kalmaz yaᶜnī zikrullāhtan gayrı onunla bir nesne kalmaz. Eger zikrullāh ile hayātında müsteʾnis olmuşsa onunla mütemettiᶜ olur ve ondan ᶜavāik-i sārıfiyyenin inkıtāᶜıyla mütelezziz olur, çünkü hayāt-ı dünyāda zarūret-i hācāt onu zikrullāhtan menᶜ eder ve ölümden sonra ādeme bir ᶜāik kalmaz, sanki onunla mahbūbu mā-beyninde hālī kalmış da [123] gıbtası ᶜazīm olmuş, zīrā müsteʾnisinden onu menᶜ eden sicn ve mahbesten halās bulmuştur.

[ولذلك قال صلى الله عليه وسلم "إِنَّ رُوحَ الْقُدْسِ نَفَثَ فِي رُوعِي أَحْبِبْ مَنْ أَحْبَبْتَ فَإِنَّكَ مُفَارِقُهُ" أراد به كل ما يتعلق بالدنيا فإن ذلك يفنى في حقه بالموت فـ: ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ﴾ وإنما تفنى الدنيا بالموت في حقه إلى أن يفنى في نفسها عند بلوغ الكتاب أجله وهذا الأنس يتلذذ به العبد بعد موته إلى أن ينزل في جوار الله عز وجل ويترقى من الذكر إلى اللقاء وذلك بعد أن يبعثر ما في القبور ويحصل ما في الصدور]

Ve onun için ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِنَّ رُوحَ الْقُدْسِ نَفَثَ فِي رُوعِي أَحْبِبْ مَنْ أَحْبَبْتَ فَإِنَّكَ مُفَارِقُهُ"[325] yaᶜnī "Rūhu'l-kuds benim kalbime üfürdü ki sen ki sevdiğini sev de zīrā ki sen onu müfārakat edeceksin" ki bununla dünyāya müteᶜallik olan nesneyi murād etmiştir,

---

325 *Hilyetu'l-Evliyā*, 10/26; *Keşfu'l-Hafā*, 1/157; İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/291.

çünkü onun hakkında ölüm ile fānī olur, zīrā buyurulmuş ki ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ﴾[326] Yaᶜnī "Dünyā yüzünde mahlūkāttan her ne ki vardır, kāffesi fānī olur, ancak Zü'l-Celāli ve'l-İkrām rabbin taᶜālā hazretlerinin vechi bākī olur." Ve dünyā ise onun hakkında ancak ölüm ile fānī olur, tā ki nefsinde kitābın eceli bülūgunda fānī ola. Ve bu üns ise ölümden sonra ᶜabd-i müʾmin onunla mütelezziz olur, tā ki Allāhu ᶜazīmü'ş-şānın civārında nāzil ola ve zikrden likāya mürtekī ola. Ve o nüzūl ve irtikāʾ ise ancak kabrlerdekinin baᶜs ve zuhūrundan ve kalblerdekinin husūl-i sudūrundan sonradır.

[ولا ينكر بقاء ذكر الله عز وجل معه الموت فيقول إنه أعدم فكيف يبقى معه ذكر الله عز وجل فإنه لم يعدم عدمًا يمنع الذكر بل عدمًا من الدنيا وعالم الملك والشهادة لا من عالم الملكوت وإلى ما ذكرناه الإشارة بقوله صلى الله عليه وسلم "اَلْقَبْرُ إِمَّا حُفْرَةٌ مِنْ حُفَرِ النَّارِ أَوْ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ" وبقوله صلى الله عليه وسلم "أَرْوَاحُ الشُّهَدَاءِ فِي حَوَاصِلِ طُيُورٍ خُضْرٍ" وبقوله صلى الله عليه وسلم لقتلى بدر من المشركين "يَا فُلَانُ وَيَا فُلَانُ وَقَدْ سَمَّاهُمُ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم "هَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا فَإِنِّي وَجَدْتُ مَا وَعَدَنِي رَبِّي حَقًّا" فسمع عمر رضي الله عنه قوله صلى الله عليه وسلم فقال يَا رَسُولَ اللهِ كَيْفَ يَسْمَعُونَ وَأَنَّى يُجِيبُونَ وَقَدْ جَيَّفُوا فَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا أَنْتُمْ بِأَسْمَعَ لِكَلَامِي مِنْهُمْ وَلَكِنَّهُمْ لَا يَقْدِرُونَ أَنْ يُجِيبُوا" وَالْحَدِيثُ فِي الصَّحِيحِ هذا قوله صلى الله عليه وسلم في المشركين فأما المؤمنون والشهداء فقد قال صلى الله عليه وسلم "أَرْوَاحُهُمْ فِي حَوَاصِلِ طُيُورٍ خُضْرٍ مُعَلَّقَةٍ تَحْتَ الْعَرْشِ"]

Ve baᶜde'l-mevt onunla zikrullāhın bekāsı inkār olunmaz ki ᶜademden sonra onunla zikrullāh nice bākī olur diyerek inkār olunmaz, çünkü zikri menᶜ edecek ᶜadem ile iᶜdām olunmamış, ancak dünyādan ve ᶜālem-i mülk ü şehādetten iᶜdām olunmuş, yoksa ᶜālem-i melekūttan iᶜdām olunmamıştır ve bizim bu zikr ettiğimize işārettir. ᶜAleyhi's-selām efendimizin "اَلْقَبْرُ إِمَّا حُفْرَةٌ مِنْ حُفَرِ النَّارِ أَوْ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ"[327] de-

326 er-Rahmān, 55/26-27.

327 Tirmizī, Sıfatu'l-Kıyāme, 26, no: 2460; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 8/273, no: 8613; *Hilyetu'l-Evliyā*, 8/87; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 1/622, no: 397; *Keşfu'l-Hafā*, 2/106, no: 1853.

mesi ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Kabr-i mevtā yā āteşin hufrelerinden bir hufredir veyāhūd riyāz-ı cennetten bir ravzadır." Ve dīger hadīste "أَرْوَاحُ الشُّهَدَاءِ فِي حَوَاصِلِ طُيُورٍ خُضْرٍ"[328] buyuruşu dahi kezālik ona işārettir ki hulāsa-i mefād-ı ʿālīsi: "Ervāh-ı şühedāʾ yeşil kuşların havsalalarındadır." Ve dahi gazve-i Bedr'de katlā-i müşrikīne yā filān yā filān diye buyurduğu hadīs-i şerīf dahi buna işāret eder ki katlā-i müşrikīnin esāmīlerini zikr ederek ey filān ey filān adlı adınca onları çağırıp "هَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا فَإِنِّي وَجَدْتُ مَا وَعَدَنِي رَبِّي حَقًّا" buyurmuş ki hulāsa-i mefādı: "Sizin rabbiniz size vaʿd ettiğini hakīkan siz buldunuz mu? İşte ben benim rabbim bana vaʿd ettiğini hakīkaten buldum." Ve ʿÖmer ʿaleyhi'r-rıdvān efendimizin işbu sözünü işitip "Yā Resūlallāh, bunlar cīfe oldukları hālde nice bu kelāmı istimāʿ ederler ve nerede cevāb verirler?" deyince ʿaleyhi's-selām efendimiz "وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا أَنْتُمْ بِأَسْمَعَ لِكَلَامِي مِنْهُمْ وَلَكِنَّهُمْ لَا يَقْدِرُونَ أَنْ يُجِيبُوا"[329] buyurmuş ki hāsıl-ı mazmūn-ı şerīfi: "Nefsim yed-i kudretinde olan rabbim taʿālāya kasem ederim ki benim kelāmıma onlardan ziyāde siz müstemiʿ değilsiniz velākin cevāba muktedir olmazlar." Yaʿnī onlar dahi sizin istimāʿınız gibi benim sözüme istimāʿ ederler ammā cevāba kudretleri yoktur. Bu hadīs-i şerīf *Sahīh*'tedir. İşte müşriklerde olan kavl-i ʿālīsi budur. Ve müʾmin ve şühedāʾ ise onlar dahi hakklarında "أَرْوَاحُهُمْ فِي حَوَاصِلِ طُيُورٍ خُضْرٍ مُعَلَّقَةٍ تَحْتَ الْعَرْشِ"[330] buyurulmuştur, yaʿnī "Onların ervāhı ʿarş-ı aʿlānın altında asılı yeşil kuşların havsalalarındadır" buyurulmuş.

[وهذه الحالة وما أشير بهذه الألفاظ إليه لا ينافي ذكر الله عز وجل وقال تعالى ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ﴾ الآية]

Ve bu hālet ile işbu elfāz ona işāret ettiği hāl zikrullāha münāfī olmazlar ki Hakk subhānehu ve taʿālā ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

328 *Tabakātu'ş-Şāfiʿiyye*, 10/95.

329 Müslim, Cennet, 77; ayrıca bkz. Buhārī, Megāzī, 8, no: 3980; et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Kebīr*, 7/165, no: 6715.

330 Bkz. *Tabakātu'ş-Şāfiʿiyye*, 10/95.

أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ﴾[331] buyurmuştur ki bu āyātların hulāsa-i tefsīrlerinde denilmiş ki: "Sıdk-ı niyyetle fī sebīlillāh katl olanları siz emvāt zann etmeyin, belki onlar rabbleri ᶜindinde dirilerdir. Ve Allāhu taᶜālā fazl ve kereminden onlara verdiği şeref ve niᶜmetten ferah ve meserrette olarak cennet meyveleriyle rızklanırlar ve katl olunmayıp kendilerden sonra kalan ihvānlarına kendilerinin nāil oldukları devletlerinde katᶜā havf ve hüzn olmadığını tebşīr ve taᶜrīf etmek isterler." İbn ᶜAbbās radıyallāhu ᶜanhumādan mervīdir ki Hazret-i Risālet-penāh ᶜaleyhi's-selām sahābeye buyurmuşlar ki: "Ervāh-ı şühedāᵓ yeşil kuşlar cevflerinde cennetin nehrlerine gidip esmār-ı cennetten ekl ve zıll-ı ᶜarşta muᶜallak kandīllerde karār ederler" ki bu āyet-i kerīme delālet eder ki insān heykel-i mahsūsa olmayıp belki bi-zātihi bir cevher-i müdrik ola ki bedenin harābıyla fānī olmaya ve onun idrāk ve teᵓellüm ve iltizāzı ona mütevakkıf olmaya. İşbu āyetler sūre-i Āl-i ᶜİmrān'ın yüz altmış dokuzuncu ve yüz yetmişinci āyetleridir.

[ولأجل شرف ذكر الله عز وجل عظمت رتبة الشهادة لأن المطلوب الخاتمة ونعني بالخاتمة وداع الدنيا والقدوم على الله والقلب مستغرق بالله عز وجل منقطع العلائق عن غيره فإن قدر عبد على أن يجعل همه مستغرقًا بالله عز وجل فلا يقدر [١٢٤] أن يموت على تلك الحالة إلا في صف القتال فإنه قطع الطمع عن مهجته وأهله وماله وولده بل من الدنيا كلها فإنه يريدها لحياته وقد هون على قلبه حياته في حب الله عز وجل وطلب مرضاته فلا تجرد لله أعظم من ذلك ولذلك عظم أمر الشهادة وورد فيه من الفضائل ما لا يحصى]

Ve dahi zikrullāhın şerefi için emr-i şehādet muᶜazzam olup rütbesi büyük oldu, çünkü matlūb ancak hātimedir ve bizim hātimeden murādımız dünyānın vedāᶜıdır ve dīgerinden ᶜalāyıkı munkatıᶜ olarak kalbi Zāt-ı Zü'l-Celāl ile müstagrak olduğu hālde Allāhu taᶜālānın üzerine kudūm etmektir. Ve bu sūrette bir kimse onun hemmi Zāt-ı Zü'l-Celāl'e müstagrak etmek husūsuna kādir olsa bile saff-ı kıtālde vefāt etmekten mā-ᶜadā dīger bir sūretle o hālet üzerine vefāt etmeğe kādir

331 Ālu ᶜİmrān, 3/169-170.

olamaz, yaᶜnī hemmi Zāt-ı Zü'l-Celāl'e müstagrak olduğu hālde ölmek ancak saff-ı kıtālde olur, zīrā ki saff-ı kıtālde bulunan kimse kendi cānından ve ehl ve māl ve evlādından belki dünyānın kāffesinden katᶜ-ı tamaᶜ eder ve fī hubbillāh hayātı onun üzerine āsān olup rızāsı talebinde mā-sivādan vazgeçmiş olur. Ve Allāhu taᶜālā için tecerrüd etmek ise bundan ziyāde dīger bir şey ile olmaz ve onun için emr-i şehādet muᶜazzam olup onun hakkında ihsāya gelmez ecr ü sevāb-ı cemīl ve fezāil vārid olmuştur.

[فمن ذلك أنه لما استشهد عبد الله بن عمرو الأنصاري يوم أحد قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لجابر ''أَلَا أُبَشِّرُكَ يَا جَابِرُ قَالَ بَلَى بَشَّرَكَ اللهُ بِالْخَيْرِ'' قَالَ ''إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ أَحْيَا أَبَاكَ فَأَقْعَدَهُ بَيْنَ يَدَيْهِ وَلَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ سِتْرٌ فَقَالَ تَعَالَى تَمَنَّ عَلَيَّ يَا عَبْدِي مَا شِئْتَ أُعْطِيكَهُ'' فَقَالَ يَا رَبِّ إِنْ تَرُدَّنِي إِلَى الدُّنْيَا حَتَّى أُقْتَلَ فِيكَ وَفِي نَبِيِّكَ مَرَّةً أُخْرَى فَقَالَ عَزَّ وَجَلَّ ''سَبَقَ الْقَضَاءُ مِنِّي بِأَنَّهُمْ إِلَيْهَا لَا يَرْجِعُونَ'']

Ve onun cümlesindendir yaᶜnī şehādetin fezāilindendir ki ᶜAbdullāh b. ᶜAmr el-Ensārī, Uhud gazvesinde şehīd olduğu vaktte oğlu Cābir'e ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin ''أَلَا أُبَشِّرُكَ يَا جَابِرُ قَالَ بَلَى بَشَّرَكَ اللهُ بِالْخَيْرِ'' buyuruşu ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā Cābir, ben sana müjde vereyim mi?" Ve o dahi: "Evet, Zāt-ı Zü'l-Celāl sana hayr ile müjde vere, buyur" deyince, efendimiz ''إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ أَحْيَا أَبَاكَ فَأَقْعَدَهُ بَيْنَ يَدَيْهِ وَلَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ سِتْرٌ فَقَالَ تَعَالَى تَمَنَّ عَلَيَّ يَا عَبْدِي مَا شِئْتَ أُعْطِيكَهُ'' buyurmuş ki hulāsa-i mefād-ı ᶜālīsi: "ᶜAle't-tahkīk Zāt-ı Zü'l-Celāl senin babanı ihyā edip huzūr-ı celīlinde aralarında bir hicāb ve perde olmadığı hālde oturtup "Ey benim kulum, dilediğin benden taleb ve temennī eyle de sana onu vereyim" diye taltīf buyurdu ve baban dahi "Yā rabbi, benim dilediğim odur ki beni bir dahi dār-ı dünyāya iᶜāde edesin, tā ki bir dahi senin hubbunda ve Nebiyy-i zī-şānın muhabbetinde şehīd olayım" dedi. O vaktte tebāreke ve taᶜālā ''سَبَقَ الْقَضَاءُ مِنِّي بِأَنَّهُمْ إِلَيْهَا لَا يَرْجِعُونَ''[332] diye emr ve fermān buyurdu, yaᶜnī "Hükm ve kazāᵓ benden sebkat etmiş ki baᶜde'l-vefāt kullarım bir dahi dār-ı dünyāya rücūᶜ ve ᶜavdet etmezler."

---

332 Tirmizī, Tefsīru'l-Kur'ān, 4, no: 3010; İbn Māce, Mukaddime, 13, no: 190; *Hilyetu'l-Evliyā*, 2/4.

Ve ᶜAbdullāh'ın işbu sūretle taltīfi ile bu gūnā temennāsı delālet eder ki Allāh'a müstagrak olarak şehīden vefāt etmek kāffe-i lezzāt u mekāsıddan büyük ve aᶜzamdır, zīrā ki ondan ziyāde bir lezzet ve ārzū olmuş olaydı Hazret-i ᶜAbdullāh bu taltīfe nāil olduktan sonra bir dahi şehādeti suᵓāl ve temennā etmezdi.

[ثم القتل سبب الخاتمة على مثل هذه الحالة فإنه لو لم يقتل وبقي مدة ربما عادت شهوات الدنيا إليه وغلبت على ما استولى على قلبه من ذكر الله عز وجل ولهذا عظم خوف أهل المعرفة من الخاتمة فإن القلب وإن ألزم ذكر الله عز وجل فهو متقلب لا يخلو عن الالتفات إلى شهوات الدنيا ولا ينفك عن فترة تعتريه فإذا تمثل في آخر الحال في قلبه أمر من الدنيا واستولى عليه وارتحل عن الدنيا والحالة هذه فيوشك أن يبقى استيلاؤه عليه فيحن بعد الموت إليه ويتمنى الرجوع إلى الدنيا وذلك لقلة حظه في الآخرة إذ يموت المرء على ما عاش عليه ويحشر على ما مات عليه فاسلم الأحوال عن هذا الخطر خاتمة الشهادة إذ لم يكن قصد الشهيد نيل مال أو أن يقال شجاع أو غير ذلك]

Kaldı ki bu hāletin mānendi üzere hātimenin vukūᶜuna sebeb katldir, çünkü katl olunmamış olsa ve bir müddet daha kalmış olsa ola ki şehevāt-ı dünyāviyye ona ᶜāid olur ve kalbine müstevlī olan zikrullāha galebet eder. Ve bunun için hātimeden ehl-i maᶜrifetin korkuları ᶜazīm oldu, zīrā ki gönül velev ki zikrullāh ile ilzām olunur, lākin şehevāt-ı dünyāviyyeye iltifāt etmekten hālī olmaz ve bir fetrenin iᶜtirāsından dahi münfekk olamaz ve Hudā ne-kerde āhir-i hālinde umūr-ı dünyādan kalbine bir emr mütemessil olursa ve o emr kalbine müstevlī olup o hālet üzere mürtehil-i dār-ı bekā olursa baᶜīd değildir ki o istīlāᵓ onun üzerine bākī kalıp vefātından sonra ona hınnet ve muhabbet eder de āhirette kıllet-i hazz u nasībinden bir dahi dār-ı dünyāya rücūᶜ ve ᶜavdetini temennī eyler, çünkü insān dünyāda yaşadığı hāl üzere ölür ve öldüğü hāl üzerine haşr olunur ve hāl böyle olunca bu hatar ve tehlikeden eslem-i ahvāl ancak hātime-i şehādettir, eger şehīd olan kimsenin kasdı neyl-i māl ve kesb-i şān-ı şecāᶜat olmazsa ve āher bir garaz-ı dünyāviyyeye niyyeti münᶜatıf olmazsa.

[كما ورد به الخبر بل حب الله عز وجل وإعلاء كلمته فهذه الحالة هي التي

عبر عنها ﴿إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ﴾ ومثل هذا الشخص هو البائع للدنيا بالآخرة وحالة الشهيد توافق معنى قولك "لا إله إلا الله" فإنه لا مقصود له سوى الله عز وجل وكل مقصود معبود وكل معبود إله فهذا الشهيد قائل بلسان حاله "لا إله إلا الله" إذ لا مقصود له سواه]

Nitekim onunla haber vārid olmuştur ki şehīdin kasdı hubbullāh ve kelimesinin iᶜlāsı olursa o mertebeye nāil olur ki onun hāleti Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri ﴿إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ﴾[333] nass-ı ᶜālīsi ile üzerine taᶜbīr buyurulan hālettir ki āyet-i mezkūrenin hulāsa-i tefsīrinde buyurulmuş ki: "Tahkīk Allāhu taᶜālā müᵓminlerden nefslerini cihāda ve māllarını sadaka ve infāka sarf edenlere mukābilesinde cennet iᶜtāsıyla müşterī oldu ki onlar fī sebīlillāh mukātele edip katl ederler ve katl olunurlar; onlara vaᶜd olunan cennet hakktır" ki Tevrāt'ta ve İncīl ve Kurᵓān'da sābittir, kim ki Allāhu taᶜālādan sevāb talebiyle cihādda ᶜahdine vefā ederse. İmdi, Allāhu taᶜālānın vaᶜd-i kerīmiyle olan beyᶜ ve şirāya mesrūr olun ki o beyᶜ size fevz-i ᶜazīmdir ve dünyāyı āhiretle beyᶜ eden ancak bu şahs gibidir. Ve dahi şehīdin hāleti ise [125] senin lā ilāhe illallāh dediğin kelimenin maᶜnāsına muvāfıktır, çünkü şehīd olan kimse Zāt-ı Zü'l-Celāl'in gayrısı onun bir maksūdu yoktur, maksūdu ancak Zāt-ı Zü'l-Celāl'dir ve her bir maksūd maᶜbūddur ve her bir maᶜbūd ilāhtır. İşte bu şehīd onun lisān-ı hāliyle lā ilāhe illallāh söyler, zīrā ki ondan mā-ᶜadā onun bir maksūdu yoktur.

[ومن يقول ذلك بلسانه ولم يساعده حاله فأمره في مشيئة الله عز وجل ولا يؤمن في حقه الخطر ولذلك فضل رسول الله صلى الله عليه وسلم قول لا إله إلا الله على سائر الأذكار وذكر ذلك مطلقًا في مواضع الترغيب ثم ذكر في بعض المواضع الترغيب ثم ذكر في بعض المواضع الصدق والإخلاص فقال مرة "مَنْ قَالَ لا إله إلا الله مخلصًا" ومعنى الإخلاص مساعدة الحال للمقال]

Ve kim ki onu lisānıyla söyler de hāli ona müsāᶜid olmazsa o kimsenin emri Allāh'ın meşīᵓetindedir, ammā hakkında hatardan emniyyet olunmaz ve onun için ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz lā ilāhe illallāh makālesini ezkār-ı sāire üzerine tafdīl buyurup mevāziᶜ-i tergībde

333 et-Tevbe, 9/111.

egerçi mutlakan onu zikr etmişse de baᶜzı mevāziᶜde dahi sıdk ve ihlās ile mukayyed edip buyurdu ki:[334]"مَنْ قَالَ لا إله إلا الله مخلصًا" ki fazīlet-i kavli ihlāsa rabt ve taᶜlīk etmiş ve ihlāsın maᶜnāsı ise ancak makāle hālin müsāᶜadesidir.

[فنسأل الله تعالى أن يجعلنا في الخاتمة من أهل لا إله إلا الله حالًا ومقالًا ظاهرًا وباطنًا حتى نودع الدنيا غير ملتفتين إليها بل متبرمين بها ومحبين للقاء الله فإن من أحب لقاء الله تعالى أحب الله لقاءه ومن كره لقاء الله كره الله لقاءه فهذه مرامز إلى معاني الذكر التي لا يمكن الزيادة عليها في علم المعاملة]

Kaldı ki biz Zāt-ı Zü'l-Celāl'den dileriz ki zāhiren ve bātınen ve hālen ve makālen hīn-i hātimede bizi lā ilāhe illallāhın ehlinden ede, tā ki dünyāya mültefit olmayarak ve dünyādan yüz çevirip likāullāha muhibb olduğumuz hālde dünyāyı vedāᶜ edelim, zīrā ki ᶜale't-tahakkuk kim ki likāullāhı severse Zāt-ı Zü'l-Celāl dahi onun likāsını sever ve kim ki likāullāhı kerh ederse Allāhu taᶜālā dahi onun likāsını kerh eder. İşte maᶜānī-i zikrin rumūz ve işāret yerleri bunlardır ki ᶜilm-i muᶜāmelede bunların üzerine ziyāde bir tasrīh ve tavzīh etmek mümkin olmaz.

el-Bābu's-Sānī Fī Ādābi'd-Duᶜāi ve Fazlihi ve Fazli Baᶜzi'l-Edᶜiyeti'l-Meᵓsūreti ve Fazīleti'l-İstigfāri ve's-Salāti ᶜAlā Resūlillāhi Sallallāhu ᶜAleyhi ve Sellem

[الباب الثاني في آداب الدعاء وفضله وفضل بعض الأدعية المأثورة وفضيلة الاستغفار والصلاة على رسول الله صلى الله عليه وسلم]

Fazīletü'd-Duᶜāi

[فضيلة الدعاء]

[قَالَ اللَّهُ تَعَالَى ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي﴾]

---

334 et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 434, no: 1478; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 2/56, no: 1235; *Hilyetu'l-Evliyā*, 9/254; *Keşfu'l-Hafā*, 2/322, no: 2561;*Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 1/51.

Ve kitāb-ı mezkūrun ikinci bābı ki ādāb-ı duʿā ve fazlı ve baʿzı edʿi-ye-i meʾsūre ve istigfār ve salavāt-ı şerīfe kırāʾetinin fezāili beyānında idi, o dahi işte bu bābdır ki ber-vech-i ātī zikr ve beyān olunur. Şöyle ki en evvel fazīlet-i duʿā hakkında gelen edille ise ez-cümle tebāreke ve taʿālānın ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي﴾[335] buyurduğu fermān-ı celīldir ki bunun hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Yā Muhammed, kullarım sana benden suʾāl ettiklerinde ben ʿilm ve icābetle yakınım, bana duʿā ediciler duʿā ettiklerinde icābet ederim, imdi benden icābet taleb etsinler."

[وقال تعالى ﴿ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾]

Ve dahi ﴿ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾[336] buyurmuştur ki bunun dahi hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Rabbiniz ʿazze şānuhuya tazarruʿ ve zārī ve sırren yaʿnī zāhir ve bātınen duʿā ve tāʿat edin. Allāhu taʿālāya lāyık olmayan duʿā ile haddi tecāvüz edeni sevmez."

[وَقَالَ تَعَالَى ﴿وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ﴾]

Ve dahi ﴿وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ﴾[337] buyurmuş ki bunun hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Rabbiniz celle şānuhu size buyurdu ki bana ʿibādet edin ki size ecr vereyim veyāhūd bana duʿāʾ edin ki icābet edeyim. Şunlar ki benim ʿibādetimden kibr ile iʿrāz ederler, yakında hor ve zelīl olarak cehenneme dāhil olurlar."

[وقال عز وجل ﴿قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى﴾]

Ve dahi ﴿قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى﴾[338] buyurmuştur ki bunun dahi hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "De ki rab-

335 el-Bakara, 2/186.

336 el-Aʿrāf, 7/55.

337 Gāfir, 40/60.

338 el-İsrā, 17/110.

biniz celle şānuhuya Allāh yā Rahmān diye tesmiye ve duᶜā edin, o iki ismden hangisi ile tesmiye ve duᶜā ve nidā ederseniz onun esmā-i hüsnāsındandır."

[وروى النعمان بن بشير عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قال "إِنَّ الدُّعَاءَ هُوَ الْعِبَادَةُ ثُمَّ قَرَأَ ﴿ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ﴾ الآية" وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "الدُّعَاءُ مُخُّ الْعِبَادَةِ" وَرَوَى أَبُو هُرَيْرَةَ أَنَّهُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وسلم قَالَ "لَيْسَ شَيْءٌ أَكْرَمُ عَلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنَ الدُّعَاءِ"]

Ve Nuᶜmān b. Beşīr, Nebiyy-i zī-şān üzerine rivāyet etmiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki:"إِنَّ الدُّعَاءَ هُوَ الْعِبَادَةُ ثُمَّ قَرَأَ ﴿ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ﴾[339] الآية"[340] ki hulāsa-i meᵓāl-i ᶜālīsi: "ᶜAle't-tahkīk duᶜā ᶜibādettir." Sonra ﴿ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ﴾[341] kırāᵓet buyurdu, yaᶜnī ki bu āyet ile istidlāl etti ve āyetin tefsīri sebkat etti. Ve dahi dīger bir rivāyetle buyurmuş ki:"الدُّعَاءُ مُخُّ الْعِبَادَةِ"[342] ki hulāsa-i mefādı: "Duᶜā ᶜibādetin beynidir." Ve Ebū Hüreyre rivāyet etmiş ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz buyurmuş ki:"لَيْسَ شَيْءٌ أَكْرَمُ عَلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنَ الدُّعَاءِ"[343] ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Zāt-ı [126] Zü'l-Celāl'in üzerine duᶜādan ekrem bir nesne yoktur."

[وقال صلى الله عليه وسلم "إِنَّ الْعَبْدَ لَا يُخْطِئُهُ مِنَ الدُّعَاءِ إِحْدَى ثَلَاثٍ إِمَّا ذَنْبٌ يُغْفَرُ لَهُ وَإِمَّا خَيْرٌ يُعَجَّلُ لَهُ وَإِمَّا خَيْر يُدَّخُرُ لَهُ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِنَّ الْعَبْدَ لَا يُخْطِئُهُ مِنَ الدُّعَاءِ إِحْدَى ثَلَاثٍ إِمَّا ذَنْبٌ يُغْفَرُ لَهُ وَإِمَّا خَيْرٌ يُعَجَّلُ لَهُ وَإِمَّا خَيْر يُدَّخُرُ لَهُ"[344] ki

339 Gāfir, 40/60.

340 Tirmizī, Tefsīru'l-Kur'ān, 3, no: 2969; İbn Māce, Duā, 1, no: 3828; et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 23, no: 2; *Hilyetu'l-Evliyā*, 8/120; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 2/362, no: 1070.

341 Gāfir, 40/60.

342 Tirmizī, Daᶜavāt, 2, no: 3371; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 3/293, no: 3196; et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 24, no: 8; *Keşfu'l-Hafā*, 1/462, no: 1294.

343 Tirmizī, Daᶜavāt, 2, no: 3370; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 3/73, 2523; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 1/312, no: 152; *Keşfu'l-Hafā*, 2/199, no: 2141.

344 *Hilyetu'l-Evliyā*, 9/320.

hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "ʿAle't-tahkīk bir kimseye üç nesnenin birisi duʿādan hatāʾ edip geçmez, yā o ona bir zenb magfiret olunur veyāhūd bir hayr ona taʿcīl olunur veyāhūd bir hayr ona iddihār olunur." Yaʿnī bir ādem duʿā ederse onun duʿāsı hāib olmaz yā ona bir günāhı magfiret olunur veyā istediği hayrı verilip taʿcīl olunur veyāhūd āhireti için ona bir hayr iddihār olunur.

[وقال أبو ذر رضي الله عنه يكفي من الدعاء مع البر ما يكفي الطعام من الملح]

Ve Ebū Zerr ʿaleyhi'r-rıdvān demiş ki: "Tuzdan taʿāma kāfī olan mikdār duʿādan maʿa'l-birr ve'l-ihsān insāna kifāyet eder."

[وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "سَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ، فَإِنَّ الله تَعَالَى يُحِبُّ أَنْ يُسْأَلَ وَأَفْضَلُ الْعِبَادَةِ انْتِظَارُ الْفَرَجِ"]

Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki: "سَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ، فَإِنَّ الله تَعَالَى يُحِبُّ أَنْ يُسْأَلَ وَأَفْضَلُ الْعِبَادَةِ انْتِظَارُ الْفَرَجِ"[345] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Siz Allāhu ʿazīmü'ş-şān hazretlerinden fazlından dileyiniz zīrā ki tebāreke ve taʿālā sever ki ondan suʾāl oluna ve ʿibādetin efdali ferecin intizārıdır."

Ādābu'd-Duʿāi ve Hiye ʿAşeretün

[آداب الدعاء وهي عشرة]

[الأول أن يترصد لدعائه الأوقات الشريفة كيوم عرفة من السنة ورمضان من الأشهر ويوم الجمعة من الأسبوع ووقت السحر من ساعات الليل قال تعالى ﴿وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾ وقال صلى الله عليه وسلم "يَنْزِلُ اللهُ تَعَالَى كُلَّ لَيْلَةٍ إِلَى سَمَاءِ الدُّنْيَا حِينَ يَبْقَى ثُلُثَ اللَّيْلِ الْأَخِيرِ فَيَقُولُ عَزَّ وَجَلَّ مَنْ يَدْعُونِي فَأَسْتَجِيبُ لَهُ مَنْ يَسْأَلُنِي فَأُعْطِيَهُ مَنْ يَسْتَغْفِرُنِي فَأَغْفِرَ لَهُ"]

Ve duʿānın ādābı ise o dahi ondur ki; birincisi duʿāsına evkāt-ı şerīfeyi gözetip tarassud etmektir ki seneden ʿarefe günü gibi ve şühūr-

345 Tirmizī, Daʿavāt, 116, no: 3571; et-Taberānī, *ed-Duʿā*, 1/28, no: 22; et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Evsat*, 5/230, no: 5169; *Şuʿabu'l-Īmān*, 2/372, no: 1086; *Keşfu'l-Hafā*, 1/527, no: 1507.

dan dahi Ramazān şehri gibi ve haftadan yevm-i cumᶜa gibi ve gece sāᶜātından vakt-i seher gibi. Hakk subhānehu ve taᶜālā ﴿وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾[346] buyurmuştur. Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "يَنْزِلُ اللهُ تَعَالَى كُلَّ لَيْلَةٍ إِلَى سَمَاءِ الدُّنْيَا حِينَ يَبْقَى ثُلُثُ اللَّيْلِ الْأَخِيرِ فَيَقُولُ عَزَّ وَجَلَّ مَنْ يَدْعُونِي فَأَسْتَجِيبُ لَهُ مَنْ يَسْأَلُنِي فَأُعْطِيَهُ مَنْ يَسْتَغْفِرُنِي فَأَغْفِرَ لَهُ"[347] buyurmuştur ki hulāsa-i mefād-ı şerīfi: "Beher gecede sülüs-i ahīrde Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri ᶜināyeti semā-i dünyāya nāzil olup fermān buyurur ki her kim ki bana duᶜā ederse onun duᶜāsını icābet ederim, kim ki benden dilerse onun dilediğini veririm, kim ki benden magfiret isterse ona magfiret ederim."

[وقيل إن يعقوب صلى الله عليه وسلم إنما قال ﴿سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي﴾ ليدعو في وقت السحر فقيل إنه قام في وقت السحر يدعو وأولاده يؤمنون خلفه فأوحى الله عز وجل إني قد غفرت لهم وجعلتهم أنبياء]

Ve denilmiş ki Yaᶜkūb ᶜaleyhi's-selām ﴿سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي﴾[348] demesi yaᶜnī derhāl evlādına magfiret dilemeyip de baᶜdehu size magfiret dilerim buyurması ancak vakt-i seherin tarassud ve intizārı içindir, tā ki vakt-i seherde duᶜā᾽ edip onlara magfiret dileye. Ve dahi denildi ki Yaᶜkūb ᶜaleyhi's-selām seher vaktinde kıyām edip kendisi duᶜā᾽ okurmuş ve ardı sonra oğulları āmīn söylerler iken Zāt-ı Zü'l-Celāl ona vahy etti ki:"إني قد غفرت لهم وجعلتهم انبياء" yaᶜnī "Ben onlara magfiret ettim ve dahi onları peygamberān ettim."

[الثاني أن يغتنم الأحوال الشريفة قال أبو هريرة رضي الله عنه إن أبواب السماء تفتح عند زَحْفِ الصُّفُوفِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى وَعِنْدَ نزول الغيث وعند إقامة الصلوات المكتوبة فاغتنموا الدعاء فيها وقال مجاهد إن الصلاة جعلت في خير الساعات فعليكم بالدعاء خلف الصلوات وقال صلى الله عليه وسلم "اَلدُّعَاءُ بَيْنَ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ لَا يُرَدُّ" وقال صلى الله عليه وسلم أيضًا "اَلصَّائِمُ لَا تُرَدُّ دَعْوَتُهُ"]

---

346 ez-Zāriyāt, 51/18.

347 Buhārī, Teheccüd, 14, no: 1145; Daᶜavāt, 14, no: 6321; Tevhīd, 35, no: 7494; Müslim, Salātu'l-Musāfirīn, 168; İbn Māce, İkāmetu's-Salāt, 182, no: 1366; Tirmizī, Daᶜavāt, 78, no: 3498.

348 Yūsuf, 12/98.

Ve ikinci edeb ise o dahi ahvāl-i şerīfenin igtināmıdır ki Ebū Hüreyre ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki: "Fī sebīlillāh cihādda sufūf-ı vegā birbirine yaklaşmalarında ve nüzūl-i gays vaktinde ve salavāt-ı mefrūza ᶜindinde gök kapıları açılır. Siz o vaktlerde duᶜāyı igtinām ediniz." Ve Mücāhid demiş ki: "Namāz ancak sāᶜātın eşref ve hayrlılarında farz olunmuştur, siz dahi namāzın ardında duᶜāya mülāzemet ediniz ve onu iltizām ediniz." Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "اَلدُّعَاءُ بَيْنَ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ لَا يُرَدُّ"[349] buyurmuştur, yaᶜnī "Ezān ile ikāmet beyninde vākiᶜ olan duᶜā redd olunmaz." Ve dahi "اَلصَّائِمُ لَا تُرَدُّ دَعْوَتُهُ"[350] buyurmuştur, yaᶜnī "Oruç tutan ādemin duᶜāsı redd olunmaz."

[وبالحقيقة يرجع شرف الأوقات إلى شرف الحالات أيضا إذ وقت السحر وقت صفاء القلب وإخلاصه وفراغه من المشوشات ويوم عرفة ويوم الجمعة وقت اجتماع الهمم وتعاون القلوب على استدرار رحمة الله عز وجل فهذا أحد أسباب شرف الأوقات سوى ما فيها من أسرار لا يطلع البشر عليها]

Ve bi'l-hakīkat evkātın şerefi hālātın şerefine rāciᶜ olur, çünkü vakt-i seher safā-i kalbin vaktidir ve dahi ihlās ve müşevveşāttan dahi ferāgının vaktidir ve ᶜarefe ve cumᶜa günleri dahi istidrār-ı rahmetin üzerine ictimāᶜ-ı himem ve teᶜāvün-i kulūbun hengāmıdır. İşte bunlar şeref-i evkāt sebeblerinin birisidir ki bunlar onlarda olup ebnā-i beşer ona muttaliᶜ olamayan esrārın mā-ᶜadāsıdırlar.

[وحالة السجود أيضًا أجدر بالإجابة قال أبو هريرة رضي الله عنه قال النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَهُوَ سَاجِدٌ فَأَكْثِرُوا فِيهِ مِنَ الدُّعَاءِ"]

Ve hālet-i sücūd dahi icābet-i duᶜāya daha ziyāde lāyıktır ki Hazret-i Ebū Hüreyre ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki:"أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَهُوَ سَاجِدٌ فَأَكْثِرُوا فِيهِ مِنَ الدُّعَاءِ"[351] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Rabbisi tebāreke ve taᶜālādan

349 et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 166, no: 483; *Keşfu'l-Hafā*, 1/462, no: 1296.

350 Bkz. İbn Māce, Sıyām, 48, no: 1752; *Keşfu'l-Hafā*, 2/21, no: 1586.

351 Müslim, Salāt, 215; Ebū Dāvūd, Salāt, 147, no: 875; İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/455, no: 1288; *Hilyetu'l-Evliyā*, 2/96.

ᶜabdin en ziyāde yakın [127] ve akreb hāli sācid olduğu vakttir, siz dahi onda yaᶜnī sücūdda duᶜāyı çok ediniz."

[وروى ابن عباس رضي الله عنهما عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قال "إِنِّي نُهِيتُ أَنْ اَقْرَأَ الْقُرْآنَ رَاكِعًا أَوْ سَاجِدًا فَأَمَّا الرُّكُوعُ فَعَظِّمُوا فِيهِ الرَّبَّ تَعَالَى وَأَمَّا السُّجُودُ فَاجْتَهِدُوا فِيهِ بِالدُّعَاءِ فَإِنَّهُ قَمِنٌ أَنْ يُسْتَجَابَ لَكُمْ"]

Ve dahi İbn ᶜAbbās rivāyet etmiş ki Nebiyy-i zī-şān ᶜaleyhi't-tahiyye ve's-selām efendimiz buyurmuş ki:"إِنِّي نُهِيتُ أَنْ اَقْرَأَ الْقُرْآنَ رَاكِعًا أَوْ سَاجِدًا فَأَمَّا الرُّكُوعُ فَعَظِّمُوا فِيهِ الرَّبَّ تَعَالَى وَأَمَّا السُّجُودُ فَاجْتَهِدُوا فِيهِ بِالدُّعَاءِ فَإِنَّهُ قَمِنٌ أَنْ يُسْتَجَابَ لَكُمْ"[352] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Ben nehy olunmuşum ki rükūᶜ veyā sücūdda Kurʾān okuyayım, yaᶜnī rükūᶜ ve sücūdumda Kurʾān okumaktan ben menᶜ ve nehy olunmuşum. Kaldı ki rükūᶜda siz Zāt-ı Zü'l-Celāl'i taᶜzīm ediniz ve sücūdda duᶜā ile ictihād ediniz ki size icābet-i duᶜāya lāyıktır." Yaᶜnī icābet-i duᶜā için sücūd ahvāl-i sāireniz-den daha ziyāde lāyık ve münāsibdir ki:"قَمِنٌ" feth-i mīm ile cedīr ve lāyık maᶜnāsına gelmiştir.

[الثالث أن يدعو مستقبل القبلة ويرفع يديه بحيث يرى بياض إبطيه وروى جابر بن عبد الله أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أتى الموقف بعرفة واستقبل القبلة ولم يزل يدعو حتى غربت الشمس]

Ve üçüncü edeb duᶜāʾ ederken kıbleye müstakbil olmaktır ve dahi koltuğunun altı görülünceye dek ellerini duᶜāya kaldırmaktır ki Cābir b. ᶜAbdullāh rivāyet etmiş ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz ᶜarefede mevkife gelip kıbleye müteveccih olduğu hālde gurūb-ı şemse kadar duᶜā etmiştir.

[وقال سلمان قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "إِنَّ رَبَّكُمْ حَيٌّ كَرِيمٌ يَسْتَحِي مِنْ عَبِيدِهِ إِذَا رَفَعُوا أَيْدِيَهُمْ إِلَيْهِ أَنْ يَرُدَّهَا صِفْرًا" وروى أنس أنه صلى الله عليه وسلم كان يرفع يديه حتى يرى بياض إبطيه في الدعاء]

Ve dahi Selmān ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki:"إِنَّ رَبَّكُمْ حَيٌّ كَرِيمٌ يَسْتَحِي مِنْ عَبِيدِهِ إِذَا رَفَعُوا أَيْدِيَهُمْ

352 Müslim, Salāt, 207; *Hilyetu'l-Evliyā*, 4/296.

إِلَيْهِ أَنْ يَرُدَّهَا صِفْرًا"[353] ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "ᶜAle't-tahkīk rabbiniz tebāreke ve taᶜālā Hayy ve Kerīm'dir, bir kulu ona refᶜ-i yed edip duᶜā ederse sıfru'l-yed olarak onu çevirmekten hayā᾿ eder." Yaᶜnī ellerini boş ve hālī olarak geriye hāiben çevirip redd etmekten utanır, yaᶜnī elbette keremi iktizāsınca duᶜāsını kabūl edip ellerini āmālinden memlū eder demektir ki husūl-i mes᾿ūlden kināyedir. Ve Enes ᶜaleyhi'r-rıdvān dahi rivāyet etmiş ki: "Duᶜāda ᶜaleyhi's-selām efendimiz ellerini o dereceye refᶜ ederdi ki iki koltuğunun beyāzlığı görünürdü."

[ولا يشير بأصبعيه]

Ve dahi iki parmağıyla işāret etmeye.

[وروى أبو هريرة رضي الله عنه أنه صلى الله عليه وسلم مر على إنسان يدعو ويشير بإصبعيه السبابتين فقال صلى الله عليه وسلم "أَحِّدْ أَحِّدْ" أي اقتصر على الواحدة وقال أبو الدرداء رضي الله عنه ارفعوا هذه الأيدي قبل أن تغل بالأغلال]

Ve Ebū Hüreyre ᶜaleyhi'r-rıdvān rivāyet etmiş ki: "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bir gün duᶜā᾿ edip iki şehādet parmağıyla işāret eden bir insān üzerine mürūr edip görünce yaᶜnī iki parmağıyla işāret ettiğini muᶜāyene buyurunca "أَحِّدْ أَحِّدْ"[354] diye ona emr ve fermān etti." Yaᶜnī bir parmağın işāreti üzerine iktisār eyle ki iki parmak ile işāret etmeyip yalnız bir parmakla işāret etmeğe fermān etmiş demektir. Ve Ebu'd-Derdā᾿ ᶜaleyhi'r-rıdvān dahi demiş ki: "Aglāl ile bağlanmalarından evvel siz bu ellerinizi duᶜāya kaldırınız."

[ثم ينبغي أن يمسح بهما وجهه في آخر الدعاء قال عمر رضي الله عنه كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا مد يديه في الدعاء لم يردهما حتى يمسح بهما وجهه]

Ve dahi hitām-ı duᶜāda ellerini yüzüne süre, yaᶜnī āhir-i duᶜāda ellerini yüzüne sürmek dahi ādāb-ı duᶜādandır ki ᶜÖmer ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki: "ᶜAleyhi's-selām efendimiz duᶜāda mübārek ellerini uzattığı

---

353 *Hilyetu'l-Evliyā*, 8/131.

354 Ebū Dāvūd, Vitr, 23, no: 1499; Tirmizī, Daᶜavāt, 104, no: 3557; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 4/37, 3550; *Keşfu'l-Hafā*, 1/66, no: 136.

vaktte ellerini yüzüne sürmedikçe ellerini çevirip redd etmezdi."

[وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ كَانَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَعَا ضَمَّ كَفَّيْهِ وَجَعَلَ بُطُونَهُمَا مِمَّا يَلِي وَجْهَهُ فَهَذِهِ هَيْئَاتُ الْيَدِ]

Ve dahi İbn ᶜAbbās rivāyet etmiş ki: "ᶜAleyhi's-selām efendimiz duᶜā ettiği vaktte onun iki keffini zamm edip bātın-ı keffi yüzüne karşı tutardı." Yaᶜnī duᶜā ederken ellerinin iki ayalarını birbirine ulaştırıp ayalarının içi yüzüne muhāzī tutardı. Refᶜ-i yedin heyᵓetleri işte bunlardır.

[ولا يرفع بصره إلى السماء قال صلى الله عليه وسلم "لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ عَنْ رَفْعِ أَبْصَارِهِمْ إِلَى السَّمَاءِ عِنْدَ الدُّعَاءِ أَوْ لَتُخْطَفَنَّ أَبْصَارُهُمْ"]

Ve dahi basarı sūy-i āsumāna kaldırmaya, yaᶜnī duᶜā ederken gözleriyle göğe doğru bakmaya, zīrā ki menhīdir. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ عَنْ رَفْعِ أَبْصَارِهِمْ إِلَى السَّمَاءِ عِنْدَ الدُّعَاءِ أَوْ لَتُخْطَفَنَّ أَبْصَارُهُمْ"[355] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "ᶜİnde'd-duᶜāᵓ semāya refᶜ-i ebsār etmelerinden akvām müntehī olsunlar, yoksa ebsārları kapılır" buyurdu.

[الرابع خفض الصوت بين المخافتة والجهر لما روي أن أبا موسى الأشعري قال قدمنا مع رسول الله فلما دنونا من المدينة كبر وكبر الناس ورفعوا أصواتهم فقال النبي صلى الله عليه وسلم "يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ الَّذِي تَدْعُونَ لَيْسَ بِأَصَمَّ وَلَا غَائِبٍ إِنَّ الَّذِي تَدْعُونَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ أَعْنَاقِ رِكَابِكُمْ" وقالت عائشة رضي الله عنه في قوله عز وجل ﴿وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا﴾ أي بدعائك وقد أثنى الله عز وجل على نبيه زكرياء عَلَيْهِ السَّلَامُ حَيْثُ قَالَ ﴿إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا﴾ وقال عز وجل ﴿ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً﴾]

Ve dördüncü edeb duᶜāda hafz-ı savt etmektir, yaᶜnī bülend-āvāz ile bağırarak çağırarak duᶜā etmeyip ancak sesini indirerek züll ve meskenetle sırren duᶜā etmektir ki duᶜāsı cehr ile sırrın ortasında ki mā-beyninde ola. Zīrā ki Ebū Mūsā el-Eşᶜarī rivāyet edip buyurmuş ki: "Medīne-i münevvereye efendimizle berāber kudūm edip Medīne'ye

---

355 Müslim, Salāt, 117; İbn Māce, İkāmetu's-Salāt, 68, no: 1045.

yaklaştığımız vaktte efendimiz tekbīr etti ve nās dahi tekbīr edip refᶜ-i asvāt ettiklerinde efendimiz ''يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ الَّذِي تَدْعُونَ لَيْسَ بِأَصَمَّ وَلَا غَائِبٍ إِنَّ الَّذِي تَدْعُونَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ أَعْنَاقِ رِكَابِكُمْ''[356] buyurdu ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Ey nās, siz ona nidā ve duᶜā ettiğiniz zāt asamm yaᶜnī sağır veyā gāib değildir, sizinle rikābınızın aᶜnākından ziyādece size yakındır." Yaᶜnī ona duᶜā ve nidāᵓ ettiğiniz zāt Semīᶜdir ve size pek çok karībdir, bağırmağa ve bülend-āvāzlık ile duᶜā etmeğe ne mūcib demek olur. Ve dahi ᶜĀişe ᶜaleyha'r-rıdvān ﴿وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا﴾[357] āyet-i celīlesinin tefsīrinde demiş ki yaᶜnī "Sen duᶜān ile ne pek de çok cehr edesin ve ne de pek çok derecede gizleyip ihfā edesin" demektir, hālbuki Zāt-ı Zü'l-Celāl, Nebiyy-i zī-şānı Zekeriyyā ᶜaleyhi's-selāmın üzerine senā buyurup demiş ki ﴿إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا﴾[358] ki bu sūretle zikri yaᶜnī sırren duᶜā edişi onun bir sitāyişi olmuştur. Ve dahi tebāreke ve taᶜālā ﴿ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً﴾[359] diye fermān buyurmuştur ve tefsīri sebkat etmiştir ki bu emr dahi hafz-ı savta delīldir. [128]

[الخامس أن لا يتكلف السجع في الدعاء فإن حال الداعي ينبغي أن يكون حال متضرع والتكلف لا يناسبه قال صلى الله عليه وسلم ''سَيَكُونُ قَوْمٌ يَعْتَدُونَ فِي الدُّعَاءِ'' وقد قال عز وجل ﴿ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾ قيل معناه التكلف للأسجاع والأولى أن لا يجاوز الدعوات المأثورة فإنه قد يعتدى في دعائه فيسأل ما لا تقتضيه مصلحته فما كل أحد يحسن الدعاء ولذلك روي عن معاذ رضي الله عنه أن العلماء يحتاج إليهم في الجنة إذ يقال لأهل الجنة تمنوا فلا يدرون كيف يتمنون حتى يتعلموا من العلماء]

Ve dahi beşinci edeb ise o dahi duᶜāda tekellüf-i secᶜ etmemekliktir, zīrā ki duᶜā edicinin hāli tazarruᶜu iktizāᵓ eder ki dāᶜī olan kimsenin hāli mütezarriᶜ olmak gerektir ve tekellüf ise ona yakışmaz ve hāline münāsib olmaz, nitekim ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''سَيَكُونُ

356 Tirmizī, Daᶜavāt, 3, no: 3374; İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/396, no: 1121.

357 el-İsrā, 17/110.

358 Meryem, 19/3.

359 el-Aᶜrāf, 7/55.

"قَـوْمٌ يَعْتَـدُونَ فِـي الدُّعَـاءِ"[360] buyurmuştur, yaᶜnī: "Duᶜāda taᶜaddī ve tecāvüz edecek bir kavm olacak." Ve dahi Allāhu taᶜālā buyurdu ki ﴿ادْعُـوا رَبَّكُـمْ تَضَرُّعًـا وَخُفْيَـةً إِنَّـهُ لَا يُحِـبُّ الْمُعْتَدِيـنَ﴾[361] Ve "muᶜtedīn"in tefsīrinde secᶜe tekellüf etmek maᶜnāsı dahi denilmiştir. Ve evlā odur ki ādem daᶜavāt-ı meᵓsūreden tecāvüz etmemektir, zīrā ki edᶜiye-i meᵓsūrenin gayrısı okursa ola ki maslahatının iktizāᵓ etmeyeceği bir nesnenin talebiyle duᶜāsında taᶜaddī eder, çünkü herkes duᶜāya muktedir olamaz ve onun için Muᶜāz b. Cebel ᶜaleyhi'r-rıdvān rivāyet edip demiş ki: "Cennette dahi ᶜulemāya ihtiyāc vākiᶜ olur, çünkü ehl-i cennete temennī ediniz diye fermān buyurulacağı ve onlar nice temennī edeceklerini bilemeyip duracaklar, tā ki ᶜulemādan keyfiyyet-i temennī taᶜallüm edeler."

[وقد قال صلى الله عليه وسلم "إِيَّاكُـمْ وَالسَّـجْعَ فِي الدُّعَـاءِ حَسْـبَ أَحَدِكُـمْ أَنْ يَقُـولَ اَللَّهُـمَّ إِنِّـي أَسْـأَلُكَ الْجَنَّةَ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَـا مِـنْ قَـوْلٍ وَعَمَـلٍ وَأَعُـوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ وَمَـا قَـرَّبَ إِلَيْهَـا مِـنْ قَـوْلٍ وَعَمَـلٍ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِيَّاكُمْ وَالسَّجْعَ فِي الدُّعَاءِ حَسْـبَ أَحَدِكُـمْ أَنْ يَقُـولَ "اَللَّهُـمَّ إِنِّي أَسْـأَلُكَ الْجَنَّةَ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ وَعَمَلٍ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ وَعَمَلٍ"[362] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Duᶜāda secᶜ etmekten sakınıp hazer ediniz ve "اَللَّهُـمَّ إِنِّـي أَسْـأَلُكَ الْجَنَّـةَ وَمَـا قَـرَّبَ إِلَيْهَـا مِـنْ قَـوْلٍ وَعَمَـلٍ وَأَعُـوذُ بِـكَ مِـنَ النَّـارِ وَمَـا قَـرَّبَ إِلَيْهَـا مِـنْ قَـوْلٍ وَعَمَلٍ" duᶜāsı her birinize kāfī olur ki hāsıl-ı mefādı: "Yā rabbi, ben senden cenneti dilerim ve dahi kavl ve ᶜamelden cennete yaklaştıran ᶜamel ve kavli dilerim ve dahi āteşten taᶜavvüz edip sana sığınırım ve dahi āteşe yaklaştıran kavl ve ᶜamelden dahi sana sığınıp taᶜavvüz eylerim" demektir.

[وفي الخبر "سَيَكُونُ قَوْمٌ يَعْتَدُونَ فِي الدُّعَـاءِ" والطهور ومر بعض السلف بقاص يدعو بسجع فقال له أعلى الله تبالغ أشهد لقد رأيت حبيبًا العجمي يدعو وما يزيد على قوله "اَللَّهُـمَّ اجْعَلْنَا جَيِّدِينَ اَللَّهُـمَّ لَا تُفْضِحْنَا يَـوْمَ الْقِيَامَةِ اَللَّهُـمَّ وَفِّقْنَا لِلْخَيْرِ"

360 İbn Māce, Duā, 12, no: 3864; Ebū Dāvūd, Vitr, 23, no: 1480; *Kūtu'l-Kulūb*, 1/281.

361 el-Aᶜrāf, 7/55.

362 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/281; İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/303.

وَالنَّاسُ يَدْعُونَ مِنْ كُلِّ نَاحِيَةٍ وَرَاءَهُ وكان يعرف بركة دعائه وقال بعضهم ادع بلسان الذلة والافتقار لا بلسان الفصاحة والانطلاق]

Ve haberde gelmiş ki:[363] "سَيَكُونُ قَوْمٌ يَعْتَدُونَ فِي الدُّعَاءِ" yaʿnī "Duʿāda ve tahāret almakta taʿaddī-i hadd-i mesnūn eder bir kavm gelecektir." Ve dahi mervīdir ki kıssa-hānın duʿāsı üzerine baʿzu's-selef mürūr edip görmüş ki secʿ ile duʿā eder. O dahi ona demiş ki: "Zāt-ı Zü'l-Celāl üzerine mi mübālaga edersin? Ben şehādet ederim ki duʿā ederken Habīb-i ʿAcemī gördüm ki: "اَللَّهُمَّ اجْعَلْنَا جَيِّدِينَ اَللَّهُمَّ لَا تُفْضِحْنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ اَللَّهُمَّ وَفِّقْنَا لِلْخَيْرِ" deyip onun üzerine bir nesne ziyāde etmedi ve nās onun her bir tarafında arkasında duʿāsıyla duʿā ederlerdi" ki hulāsa-i meʾāl-i duʿāsı: "Yā rabbi, sen bizi iyi ādem eyle. Yā rabbi, sen bizi rūz-i kıyāmette rüsvāy eyleme. Yā rabbi, sen bize hayrı muvaffak eyle" demektir. Ve bunun bereket-i duʿāsı maʿrūf idi. Ve dahi baʿzu's-selef demiş ki: "Sen lisān-ı zillet ve iftikār eyle, degil ki lisān-ı fesāhat ve intılāk eyle." Yaʿnī lisān-ı fesāhat ve intılāk ile duʿā eyleme demektir.

[ويقال إن العلماء الأبدال لا يزيدون في الدعاء على سبع كلمات فما دونها ويشهد له آخر سورة البقرة فإن الله تعالى لم يخبر في موضع من أدعية عبادة أكثر من ذلك]

Ve denilir ki ʿulemā-i ʿāmilīn ve ebdāl-i pür-iclāl duʿāda yedi kelime ve mā-dūnuna ziyāde etmezler, yaʿnī duʿāları yedi kelime ve daha ekalldir. Ve sūre-i Bakara'nın āhiri bu kavle şehādet eder ki Zāt-ı Zü'l-Celāl ʿibādı edʿiyesinden āher yerde bundan ziyāde bir duʿāyı beyān buyurmamıştır ki āhir-i sūre-i Bakara'da olan duʿā budur: ﴿رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾[364]

[واعلم أن المراد بالسجع هو المتكلف من الكلام فإن ذلك لا يلائم الضراعة

363 İbn Māce, Duā, 12, no: 3864; Ebū Dāvūd, Vitr, 23, no: 1480; *Kūtu'l-Kulūb*, 1/281.

364 el-Bakara, 2/286.

والذلة وإلا ففي الأدعية المأثورة عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كلمات متوازنة لكنها غير متكلفة كقوله صلى الله عليه وسلم "أَسْأَلُكَ الْأَمْنَ مِنْ يَوْمِ الْوَعِيدِ وَالْجَنَّةَ يَوْمَ الْخُلُودِ مَعَ الْمُقَرَّبِينَ الشُّهُودِ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ الْمُوَفِّينَ بِالْعُهُودِ إِنَّكَ رَحِيمٌ وَدُودٌ وَإِنَّكَ تَفْعَلُ مَا تُرِيدُ" وأمثال ذلك فليقتصر على المأثور من الدعوات أو ليلتمس بلسان التضرع والخشوع من غير سجع وتكلف فالتضرع هو المحبوب عند الله عز وجل]

Ve dahi bil ve āgāh ol ki secᶜden murād kelām-ı mütekelliftir, zīrā ki tekellüfle olan kelām-ı müseccaᶜ darāᶜat ve zillete mülāyim olmaz, yoksa Resūl-i ekrem efendimizin üzerine mervī bulunan edᶜiye-i meˀsūrede fıkarātlı gibi kelimāt-ı mütevāzine vārid olmuştur, nitekim bu duᶜāda gelmiş ki: "أَسْأَلُكَ الْأَمْنَ مِنْ يَوْمِ الْوَعِيدِ وَالْجَنَّةَ يَوْمَ الْخُلُودِ مَعَ الْمُقَرَّبِينَ الشُّهُودِ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ الْمُوَفِّينَ بِالْعُهُودِ إِنَّكَ رَحِيمٌ وَدُودٌ وَإِنَّكَ تَفْعَلُ مَا تُرِيدُ"[365] ki hulāsa-i meˀāli: "Yā rabbi, ben senden dilerim ki yevm-i vaᶜīdde ben emīn olayım ve dahi mukarrebīn ve şühūd ve rükkaᶜ ve sücūd ve ᶜuhūda vefāˀ edenlerle yevm-i hulūdda cenneti dilerim. Tahkīk ve tahkīkan sen Rahīm ve Vedūd'sun ve istediğini işlersin." Buna mütemāsil edᶜiye dahi vardır. Ve'l-hāsıl daᶜavāttan meˀsūr olan edᶜiyenin üzerine iktisār etmeli veyāhūd secᶜ ve tekellüf etmeksizin lisān-ı tazarruᶜ ve huşūᶜ ile iltimās etmeli, çünkü Zāt-ı Zü'l-Celāl ᶜindinde tazarruᶜ makbūl ve marzī ve mahbūbdur.

[السادس التضرع والخشوع والرغبة والرهبة قال الله تعالى ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا﴾ وقال عز وجل ﴿ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً﴾ وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "إِذَا أَحَبَّ اللهُ عَبْدًا ابْتَلَاهُ حَتَّى يَسْمَعَ تَضَرُّعَهُ"]

Ve altıncı edeb ise o dahi tazarruᶜ ve huşūᶜdur ve dahi ragbet ve rehbettir, [129] nitekim tebāreke ve taᶜālā buyurdu ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا﴾[366] Yaᶜnī "Rāgıb ve rāhib oldukları hālde hayrāta müsāraᶜat ederlerdi." Ve dahi ﴿وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا﴾[367] buyurmuş-

365 Tirmizī, Daᶜavāt, 30, no: 3419; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 4/95, no: 3696; *Hilyetu'l-Evliyā*, 3/209; *Kūtu'l-Kulūb*, 1/14.

366 el-Enbiyā, 21/90.

367 el-Enbiyā, 21/90.

tur, yaʿnī "Ragbet ve rehbet ederek bizi duʿā ederler" demektir. Ve dahi ﴿ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً﴾[368] buyurmuştur. Ve ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِذَا أَحَبَّ اللهُ عَبْدًا ابْتَلَاهُ حَتَّى يَسْمَعَ تَضَرُّعَهُ"[369] buyurmuştur, yaʿnī "Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri bir kulunu severse onu musībetle giriftār eder, tā ki tazarruʿunu işite."

[السابع أن يجزم الدعاء ويوقن بالإجابة ويصدق رجاءه فيه قال رسول الله صلى الله عليه وسلم "لَا يَقُلْ أَحَدُكُمْ إِذَا دَعَا اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي إِنْ شِئْتَ اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي إِنْ شِئْتَ لِيَعْزِمِ الْمَسْأَلَةَ فَإِنَّهُ لَا مُكْرِهَ لَهُ" وَقَالَ رسول الله صلى الله عليه وسلم "إذا دَعَا أَحَدُكُمْ فَلْيُعَظِّمِ الرَّغْبَةَ فَإِنَّ اللهَ لَا يَتَعَاظَمُهُ شَيْءٌ" وَقَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "ادْعُوا اللهَ وَأَنْتُمْ مُوقِنُونَ بِالْإِجَابَةِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ لَا يَسْتَجِيبُ دُعَاءً مِنْ قَلْبٍ غَافِلٍ"]

Ve yedinci edeb ise o dahi duʿāya cezm ve icābetle teyakkun edip onda recāsını tasdīk etmektir ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki: "لَا يَقُلْ أَحَدُكُمْ إِذَا دَعَا اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي إِنْ شِئْتَ اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي إِنْ شِئْتَ لِيَعْزِمِ الْمَسْأَلَةَ فَإِنَّهُ لَا مُكْرِهَ لَهُ"[370] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Biriniz duʿā ederse "Yā rabbi, sen diler isen bana magfiret eyle" demeye, yaʿnī onun magfiretini meşīʾetine taʿlīk etmeye, ancak duʿāda cezm edip "Yā rabbi, sen bana magfiret eyle" diye ve dahi "Yā rabbi, ister isen bana merhamet eyle" demeye, ancak "Yā rabbi, bana merhamet eyle" diye, çünkü onun mükrihi yoktur." Ve dahi "إذا دَعَا أَحَدُكُمْ فَلْيُعَظِّمِ الرَّغْبَةَ فَإِنَّ اللهَ لَا يَتَعَاظَمُهُ شَيْءٌ"[371] buyurmuştur, yaʿnī "Biriniz duʿā ederse ragbeti taʿzīm etsin, çünkü Zāt-ı Zü'l-Celāl'e bir nesne müteʿāzım olmaz." Ve dahi buyurmuş ki: "ادْعُوا اللهَ وَأَنْتُمْ مُوقِنُونَ بِالْإِجَابَةِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ لَا يَسْتَجِيبُ دُعَاءً مِنْ قَلْبٍ غَافِلٍ"[372] Yaʿnī "Duʿānızın icābetine müteyakkın olduğunuz

368 el-Aʿrāf, 7/55.

369 *Keşfu'l-Hafā*, 1/89; *Kūtu'l-Kulūb*, 2/40; İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiʿiyye*, 6/374.

370 Buhārī, Daʿavāt, 21, no: 6339; Müslim, ez-Zikr ve'd-Duʿā, 8; Ebū Dāvūd, Vitr, 23, no: 1483; Tirmizī, Daʿavāt, 77, no: 3497; et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Evsat*, 2/292, no: 2017.

371 Müslim, ez-Zikr ve'd-Duʿā, 8; *Kūtu'l-Kulūb*, 1/374; İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiʿiyye*, 6/364.

372 İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 2/21; Tirmizī, Daʿavāt, 65, no: 3479;

hālde siz duᶜā ediniz ve dahi biliniz ki Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri kalb-i gāfilden duᶜāyı icābet etmez."

[وقال سفيان بن عيينة لا يمنعن أحدكم من الدعاء ما يعلم من نفسه فإن الله عز وجل أجاب دعاء شر الخلق إبليس لعنه الله إذ ﴿قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ (٣٦) قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ﴾]

Ve Süfyān b. ᶜUyeyne demiş ki: "Birinizi nefsinden bildiği ᶜisyānı duᶜādan menᶜ etmeye, çünkü Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri şerrü'l-halk iblīs-i laᶜīnin duᶜāsını icābet buyurmuştur. O vaktte ki ﴿قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾[373] Yaᶜnī "Yā rabbi, beni yevm-i baᶜsa kadar beni gözet" dediği vaktte Hakk subhānehu ve taᶜālā ﴿قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ﴾[374] diye emr ü fermān etmiştir ki: "Sen münzarīndensin" buyuruldu.

[الثامن أن يلح في الدعاء ويكرره ثلاثا قال ابن مسعودكان صلى الله عليه وسلم "إِذَا دَعَا دَعَا ثَلَاثًا وَإِذَا سَأَلَ سَأَلَ ثَلَاثًا" وينبغي أن لا يستبطىء الإجابة لقوله صلى الله عليه وسلم "يُسْتَجَابُ لِأَحَدِكُمْ مَا لَمْ يَعْجَلْ فَيَقُولُ قَدْ دَعَوْتُ فَلَمْ يُسْتَجَبْ لِي فَإِذَا دَعَوْتَ فَاسْأَلِ اللهَ كَثِيرًا فَإِنَّكَ تَدْعُو كَرِيمًا"]

Ve sekizinci edeb dahi duᶜāda ilhāh edip onu üç kerre tekrār etmektir ki İbn Mesᶜūd rivāyet edip demiş ki: "ᶜAleyhi's-selām efendimiz duᶜā ettiği vaktte üç kerre duᶜā ederdi ve bir nesneyi suᵓāl ve taleb eylediği vaktte onu üç kerre suᵓāl ederdi." Ve dahi icābeti istibtāᵓ etmemek gerektir, yaᶜnī onu geç görüp ben duᶜā ettim, henüz duᶜāma icābet olunmamış diye zuᶜm eylemeye, çünkü ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurdu ki: "يُسْتَجَابُ لِأَحَدِكُمْ مَا لَمْ يَعْجَلْ فَيَقُولُ قَدْ دَعَوْتُ فَلَمْ يُسْتَجَبْ لِي فَإِذَا دَعَوْتَ فَاسْأَلِ اللهَ كَثِيرًا فَإِنَّكَ تَدْعُو كَرِيمًا"[375] Yaᶜnī "Taᶜcīl edip ben duᶜāᵓ ettim, duᶜāma icābet olmadı diye zuᶜm eylemeyince sizin birinizin duᶜāsı icābet olunur, kaldı ki sen duᶜā ettiğin vaktte Zāt-ı Zü'l-Celāl'den suᵓāli

---

et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 5/211, 5109.

373 el-Hicr, 15/36.

374 el-Hicr, 15/37.

375 Buhārī, Daᶜavāt, 22, no: 6340; Müslim, ez-Zikr ve'd-Duᶜā, 90; Ebū Dāvūd, Vitr, 23, no: 1484; Tirmizī, Daᶜavāt, 12, no: 3387; İbn Māce, Duā, 7, no: 3853.

çok eyle, zīrā ki sen bir kerīmi duʿā edersin." Yaʿnī birimiz aslā istiʿcāl edip icābet-i duʿāyı geç görmeye ve ben duʿā ettim duʿām kabūl olunmadı diye iʿtikād etmeye, elbette duʿāsı icābet olunur, meger ki istiʿcāl etmiş olur. Ve dahi duʿā edince duʿāyı teksīr ede ki bir kerīme duʿā eder duʿāsından gücenmez ve icābetinde dirīg buyurulmaz demektir.

[وقال بعضهم إني أسأل الله عز وجل منذ عشرين سنة حاجة وما أجابني وأنا أرجو الإجابة سألت الله تعالى أن يوفقني لترك ما لا يعنيني]

Ve dahi mervīdir ki baʿzu's-sulehāʾ demiş ki: "Yirmi seneden beri ben Zāt-ı Zü'l-Celāl'den bir hāceti diliyorum ve bana şimdiye dek icābet etmemişse de lākin yine icābet ümīdindeyim. Hakk taʿālādan dilerim ki beni mā-lā-yaʿnīnin terkine muvaffak eyleye."

[وقال صلى الله عليه وسلم "إِذَا سَأَلَ أَحَدُكُمْ رَبَّهُ مَسْأَلَةً فَتَعَرَّفَ الْإِجَابَةَ فَلْيَقُلْ "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي بِنِعْمَتِهِ تَتِمُّ الصَّالِحَاتُ" وَمَنْ أَبْطَأَ عَنْهُ مِنْ ذَلِكَ فَلْيَقُلْ "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ"]

Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki: "إِذَا سَأَلَ أَحَدُكُمْ رَبَّهُ مَسْأَلَةً فَتَعَرَّفَ الْإِجَابَةَ فَلْيَقُلْ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي بِنِعْمَتِهِ تَتِمُّ الصَّالِحَاتُ وَمَنْ أَبْطَأَ عَنْهُ مِنْ ذَلِكَ فَلْيَقُلْ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ"[376] ki hulāsa-i meʾāl-i münīfi: "Sizin biriniz rabbisi tebāreke ve taʿālādan bir nesneyi isteyip de icābet-i duʿāsını anlarsa "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي بِنِعْمَتِهِ تَتِمُّ الصَّالِحَاتُ" diye teşekkür etsin" ki hulāsa-i mazmūnu: "Onun niʿmeti ile sālihāt tamām olan Zāt-ı Zü'l-Celāli ve'l-İkrām'a hamd olsun" demektir. Ve dilediğinden bir nesne ona geç kalırsa kezālik "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ" diye Allāh'a hamd etsin ki maʿnāsı "Her bir hāl üzerine Allāh'a hamd olsun" demektir.

[التاسع أن يفتتح الدعاء بذكر الله عز وجل فلا يبدأ بالسؤال قال سلمة بن الأكوع ما سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يستفتح الدعاء إلا استفتحه بقول "سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَلِيِّ الْأَعْلَى الْوَهَّابِ"]

Ve dokuzuncu edeb ise o dahi duʿāyı zikr-i Bārī ile başlayıp bedʾ etmektir ki suʾāl ile başlamaya ki Seleme b. el-Ekvaʿ rivāyet edip demiş

376 el-Beyhakī, *ed-Daʿavāt*, 1/488, no: 375.

ki: "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin bir duᶜāya başladığını işitmedim, illā ki:[377]"سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَلِيِّ الْأَعْلَى الْوَهَّابِ" kavliyle onu başlamaya." Yaᶜnī ondan her ne duᶜānın iftitāhını işittimse kāffesi bu makāle ile iftitāh olunduklarını işittim ki senāsız olarak bir duᶜā ettiğini görmedim demektir.

[قال أبو سليمان الداراني رحمه الله من أراد أن يسأل الله حاجة فليبدأ بالصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم ثم يسأله حاجته ثم يختم بالصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم فإن الله عز وجل يقبل الصلاتين وهو أكرم من أن يدع ما بينهما وروي في الخبر عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أنه قال "إِذَا سَأَلْتُمُ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ حَاجَةً فَابْتَدِؤُوا بِالصَّلَاةِ عَلَيَّ فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى أَكْرَمُ مِنْ أَنْ يُسْئَلَ حَاجَتَيْنِ فَيَقْضِيَ إِحْدَاهُمَا وَيَرُدَّ الْأُخْرَى" رواه أبو طالب المكي]

Ve dahi Ebū Süleymān ed-Dārānī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki: "Kim ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'den bir hācet dilemek isterse Nebiyy-i zī-şān üzerine salāt ve selām ile başlayıp ve hācetini diledikten sonra yine salāt ve selām ile duᶜāsını hatm etsin, zīrā ki Zāt-ı Zü'l-Celāl vaᶜd-i ᶜālīsi īcābınca elbette o salavāt-ı şerīfeyi kabūl eder ve o iki salavātın arasında düşmüş olan nesnenin terkine onun keremi kāil olmaz ki mā-beynlerini terk etmekten Zāt-ı ᶜulyāsı ecell ve ekremdir." Ve haberde dahi vārid olmuş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki:"إِذَا سَأَلْتُمُ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ [130] حَاجَةً فَابْتَدِؤُوا بِالصَّلَاةِ عَلَيَّ فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى أَكْرَمُ مِنْ أَنْ يُسْئَلَ حَاجَتَيْنِ فَيَقْضِيَ إِحْدَاهُمَا وَيَرُدَّ الْأُخْرَى"[378] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Eger siz Zāt-ı Zü'l-Celāl'den bir hāceti diledinizse benim üzerime salavāt-ı şerīfe okumakla başlayınız, zīrā ki Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri ondan iki hācet dilendiği hālde birisini verip dīgerini redd etmekten ekremdir." Yaᶜnī onun keremi şānından değildir ki bir hāceti revā görüp dīgerini redd ede, elbette ikisini ihsān eder demektir. Ebū Tālib el-Mekkī bu hadīsi rivāyet etmiştir.

[العاشر وهو الأدب الباطن وهو الأصل في الإجابة التوبة ورد المظالم والإقبال على الله عز وجل بكنه الهمة فذلك هو السبب القريب في الإجابة فيروى عن كعب

377 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/19.

378 *Keşfu'l-Hafā*, 2/34, no: 1620.

الأحبار أنه قال أصاب الناس قحط شديد على عهد موسى رسول الله صلى الله عليه وسلم فخرج موسى ببني إسرائيل يستسقي بهم فلم يسقوا حتى خرج ثلاث مرات ولم يسقوا فأوحى الله عز وجل إلى موسى عليه السلام ''إِنِّي لَا أَسْتَجِيبُ لَكَ وَلَا لِمَنْ مَعَكَ وَفِيكُمْ نَمَّامٌ'' فقال موسى يا رب ''وَمَنْ هُوَ حَتَّى نُخْرِجَهُ مِنْ بَيْنِنَا'' فأوحى الله عز وجل إليه ''يَا مُوسَى أَنْهَاكُمْ عَنِ النَّمِيمَةِ وَأَكُونُ نَمَّامًا'' فقال موسى لبني إسرائيل ''تُوبُوا إِلَى رَبِّكُمْ بِأَجْمَعِكُمْ عَنِ النَّمِيمَةِ'' فتابوا فأرسل الله تعالى عليهم الغيث]

Ve onuncu edeb ise ki edeb-i bātın odur ve icābette dahi asl odur, o dahi tevbe ve redd-i mezālimdir ve künh-i himmetle Zāt-ı Zü'l-Celāl üzerine ikbāl ve teveccüh etmekliktir ki icābete sebeb-i karīb ancak odur, nitekim Kaᶜbu'l-Ahbār üzerine rivāyet olunur ki mezkūr Kaᶜb nakl edip demiş ki: "Mūsā ᶜaleyhi's-selāmın ᶜahdinde nāsa bir kaht-ı şedīd isābet edip ve Mūsā ᶜaleyhi's-selām Benī İsrāʾīl kavmiyle üç kerre istiskāya hurūc edip duᶜā ettiyse de rahmet nāzil olmadı ve üçüncü istiskānın ᶜakībinde Zāt-ı Zü'l-Celāl, Mūsā ᶜaleyhi's-selāma vahy etti ki:''إِنِّي لَا أَسْتَجِيبُ لَكَ وَلَا لِمَنْ مَعَكَ وَفِيكُمْ نَمَّامٌ'' yaᶜnī "Ben sana ve seninle berāber bulunanların duᶜālarına icābet etmem o hāl ile ki sizin içinizde bir nemmām vardır." Yaᶜnī sizin içinizde nemmām olduğu hālde ben sizin duᶜānızı kabūl etmem demektir. Ve o vaktte Mūsā ᶜaleyhi's-selām ''وَمَنْ هُوَ حَتَّى نُخْرِجَهُ مِنْ بَيْنِنَا'' deyince, yaᶜnī "Yā rabbi, o nemmām kimdir, bize haber ver, tā ki içimizden onu çıkaralım" dedikte Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri ona vahy etti ki:''يَا مُوسَى أَنْهَاكُمْ عَنِ النَّمِيمَةِ وَأَكُونُ نَمَّامًا'' Yaᶜnī "Ben sizi nemīmeden nehy edip de ben mi nemmām olayım?" diye fermān buyurdukta Mūsā ᶜaleyhi's-selām Benī İsrāʾīl kavmine ''تُوبُوا إِلَى رَبِّكُمْ بِأَجْمَعِكُمْ عَنِ النَّمِيمَةِ'' diye emr etti, yaᶜnī "Cümleniz nemīmeden rabbinize tevbe ediniz" diye emr ve onlar kāffesi nemīmeden tevbe edince Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri gaysı irsāl edip yağmuru yağdırdı ve rahmet nāzil oldu."

[وقال سعيد بن جبير قحط الناس في زمن ملك من ملوك بني إسرائيل فاستسقوا فقال الملك لبني إسرائيل ليرسلن الله تعالى علينا السماء أو لنؤذينه قيل له وكيف تقدر أن تؤذيه وهو في السماء فقال أقتل أولياءه وأهل طاعته فيكون ذلك أذى له

فأرسل الله تعالى عليهم السماء]

Ve dahi Saᶜīd b. Cubeyr demiş ki: "Benī İsrāᵓīl mülūkünün birisinin zamānında nāsa bir kaht musībeti isābet edip istiskāya çıktılar. Ve o melik-i Benī İsrāᵓīl, kavmine dedi ki: "Allāhu ᶜazīmü'ş-şān bizim üzerimize yağmuru yağdırsın, yoksa biz onu incitiriz." Onlar dahi: "Semāda iken onun incitmesine nice kādir olursun?" diye sorduklarında, melik: "Ben onun evliyāsını ve ehl-i tāᶜatini katl ederim ki onların katlleri ona ezā olur" diye cevāb vermiş ve Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri onların üzerine yağmuru yağdırmış."

[وقال سفيان الثوري بلغني أن بني إسرائيل قحطوا سبع سنين حتى أكلوا الميتة من المزابل وأكلوا الأطفال وكانوا كذلك يخرجون إلى الجبال يبكون ويتضرعون فأوحى الله عز وجل إلى أنبيائهم عليهم السلام "لَوْ مَشَيْتُمْ إِلَيَّ بِأَقْدَامِكُمْ حَتَّى تَحْفَى ركبكم وتبلغ أيديكم عنان السماء وتكل ألسنتكم عن الدعاء فإني لا أجيب لكم داعيًا ولا أرحم لكم باكيًا حتى تردوا المظالم إلى أهلها" ففعلوا فمطروا من يومهم]

Ve dahi Süfyān es-Sevrī demiş ki: "Bana bālig oldu ki Benī İsrāᵓīl kavmine yedi sene kaht musībeti isābet etti, tā ki mezbelelerde cīfeleri yediler ve etfāli dahi ekl ettiler ve o müddette bükā ve tazarruᶜ ederek dağlara çıkıp istiskāᵓ ederlerdi. Zāt-ı Zü'l-Celāl onların peygamberlerine vahy edip buyurdu ki: "لَوْ مَشَيْتُمْ إِلَيَّ بِأَقْدَامِكُمْ حَتَّى تَحْفَى ركبكم وتبلغ أيديكم عنان السماء وتكل ألسنتكم عن الدعاء فإني لا أجيب لكم داعيًا ولا أرحم لكم باكيًا حتى تردوا المظالم إلى أهلها" yaᶜnī "Eger siz bana yürümekten ayaklarınız dizinize kadar aşınırsa, yaᶜnī aşınıncaya dek yürüseniz ve elleriniz dahi ᶜanān-ı semāya bālig oluncaya dek kaldırsanız ve lisānınız yoruluncaya dek duᶜā ederseniz siz mezālimi ehline redd etmedikçe sizin bir kimsenizin duᶜāsını kabūl etmem ve ağlayanlarınızın birisine merhamet etmem" demektir. Ve çün mezālimi ehline redd ettiler, o günde üzerlerine yağmur yağdı."

[وقال مالك بن دينار أصاب الناس في بني إسرائيل قحط فخرجوا مرارًا فأوحى الله عز وجل إلى نبيهم "أن أخبرهم أنكم تخرجون إلي بأبدان نجسة وترفعون إلي أكفًا قد سفكتم بها الدماء وملأتم بطونكم من الحرام الآن قد اشتد غضبي عليكم

ولن تزدادوا مني إلا بعدًا"]

Ve dahi Mālik b. Dīnār demiş ki: "Benī İsrāʾīl'de nāsa bir kaht isābet etti ve mirāren istiskāya çıktılar, sonra Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri onların peygamberlerine vahy edip buyurdu ki:"أن أخبرهم أنكم تخرجون إلي بأبدان نجسة وترفعون إلي أكفًا قد سفكتم بها الدماء وملأتم بطونكم من الحرام الآن قد اشتد غضبي عليكم ولن تزدادوا مني إلا بعدًا" yaʿnī "Sen onlara haber verip de ki siz bana ebdān-ı necise ile çıkarsız ve onunla dimāyı sefk ettiğiniz elleri kaldırırsız ve harāmdan karınlarınız doldurmuşsuz. İmdi, sizin üzerinize benim gazabım müştedd olmuştur, uzaklıktan gayrı siz benden bir nesne ile müzdād olmazsız."

[وقال أبو الصديق الناجي خرج سليمان عليه السلام يستسقي فمر بنملة ملقاة على ظهرها رافعة قوائمها إلى السماء وهي تقول اللهم إنا خلق من خلقك ولا غنى بنا عن رزقك فلا تهلكنا بذنوب غيرنا فقال سليمان عليه السلام "ارجعوا فقد سقيتم بدعوة غيركم"]

Ve dahi Ebū Sıddīk-i Nācī demiş ki: "Süleymān ʿaleyhi's-selām istiskāya çıkıp bir karıncanın üzerine mürūr edip gördü ki arkası üzere yatıp kavāimini sūy-i āsumāna kaldırıp derdi ki: "Yā rabbi, senin halkından bir halkım ve senin rızkından bizim gınāmız olmaz, kaldı ki bizim dīgerimizin zünūbu ile bizi helāk eyleme." [131] O vakt Süleymān ʿaleyhi's-selām "ارجعوا فقد سقيتم بدعوة غيركم" diye emr ve fermān buyurdular, yaʿnī "Geriye dönünüz, dīgerinizin duʿāsıyla gays ihsān buyuruldu."

[وقال الأوزاعي خرج الناس يستسقون فقام فيهم بلال بن سعد فحمد الله وأثنى عليه ثم قال يا معشر من حضر ألستم مقرين بالإساءة فقالوا اللهم نعم فقال "اللهم إنا قد سمعناك تقول ﴿مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ﴾ وقد أقررنا بالإساءة فهل تكون مغفرتك إلا لمثلنا اللهم فاغفر لنا وارحمنا واسقنا" فرفع يديه ورفعوا أيديهم فسقوا]

Ve dahi Evzāʿī ʿaleyhi'r-rahme demiş ki: "ʿĀlem istiskāya çıktılar ve duʿā etmeğe Bilāl b. Saʿd kalkıp hamd ve senāyı okuduktan sonra: "Ey hāzır olan cemāʿat, siz isāʾetinize mukırr değil misiniz?" dedikte cemāʿat "neʿam" dediler, yaʿnī Allāh bizim kusūrumuzu ʿafv ede, evet

mukırrız dediklerinde o dahi ''اللهم إنا قد سمعناك تقول ما على المحسنين من سبيل وقد أقررنا بالإساءة فهل تكون مغفرتك إلا لمثلنا اللهم فاغفر لنا وارحمنا واسقنا'' diye duᶜā etti, yaᶜnī "Yā rabbi, biz senin ﴿مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ﴾[379] buyurduğunuzu işittik, yaᶜnī "Muhsinlerin üzerlerine bir yol yoktur" diye emr ve fermānınızı dinlemişiz ve biz isek kendi isāʾet ve kötülüğümüz ikrār eyledik. Senin ᶜafv ve magfiretin bizim gibi günāhkār ādemlere değil midir ki günāhkārānın gayrısına magfiret olunur mu?" Yaᶜnī senin ᶜafv ve magfiretin ancak bizim gibi ehl-i isāʾet içindir, kaldı ki sen bize magfiret edip merhamet eyle ve gaysı bize ihsān eyle diye[re]k ellerini duᶜāya refᶜ etti ve cemāᶜat dahi ellerini kaldırdılar. O vakt bu duᶜānın ᶜakībinde onlara rahmet nāzil oldu."

[وقيل لمالك بن دينار ادع لنا ربك فقال إنكم تستبطئون المطر وأنا أستبطىء الحجارة]

Ve dahi Mālik b. Dīnār'a denilmiş ki: "Sen bizim için rabbin taᶜālāyı duᶜā eyle." O dahi: "Siz yağmurun yāğışı geç olduğunu görürsiz, hālbuki ben taş yağışı geç kaldığını görüyorum!" Yaᶜnī sizin şu taksīrāt ve isāʾetinize nazaran üzerinize akvām-ı māziye gibi taş yağıp onunla helāk olmağa müstehakk olmuşsunuz, size nice duᶜā kabūl olunur ki ben duᶜā edeyim size. Yağmur geç kaldığını görmeyiniz siz, bu taksīrātınızdan tevbe ediniz ki rahmete sezā olup size gays nāzil ola ve size vākiᶜ olacak duᶜāʾ dahi makbūl ola demektir.

[وروي أن عيسى صلوات الله عليه وسلامه خرج يستسقي فلما ضجروا قال لهم عيسى عليه السلام من أصاب منكم ذنبًا فليرجع فرجعوا كلهم ولم يبق معه في المفازة إلا واحد فقال له عيسى عليهم السلام أما لك من ذنب فقال والله ما علمت من شيء غير أني كنت ذات يوم أصلي فمرت بي امرأة فنظرت إليها بعيني هذه فلما جاوزتني أدخلت أصبعي في عيني فانتزعتها وتبعت المرأة بها فقال له عيسى عليه السلام ''فادع الله حتى أؤمن على دعائك'' قال فدعا فتجللت السماء سحابًا ثم صبت فسقوا]

Ve dahi rivāyet olunur ki ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selām kavmi ile istiskāya

379 et-Tevbe, 9/91.

çıkıp duᶜā ettiler ve onlar zacr olunup nāil-i emel olamamalarında ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selām kavmine: "Kim ki sizden bir günāhı işlemiş var ise ᶜavdet etsin" diye emr edince cemāᶜat geriye dönüp onunla sahrāda bir ādemden gayrı kimse kalmadı. Hazret-i ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selām o ādeme: "Senin bir günāhın yok mu?" diye istifsār edip ve o dahi "Vallāhi ben bir şey bilememişim, illā bir gün ki namāz kılarken üzerime bir hatun kişi geçti, ben dahi işbu gözümle ona baktım ve çün beni mücāvezet edip geçti, kendi parmağımı gözüme sokup onu kopardım ve o hatun kişiye itbāᶜ ettim. İşte bu kadar günāh işlediğimi bilirim, başkasını bilemem" dedi. O vaktte ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selām "فادع الله حتى أؤمن على دعائك" diye ona fermān etti, yaᶜnī "Sen duᶜā et, tā ki ben dahi senin ardından sonra āmīn diyeyim." Ve o ādem duᶜāᵓ edince semā bulut ile kaplanıp ondan sonra yağmur yağıp saky olundular.

[وقال يحيى الغساني أصاب الناس قحط على عهد داود عليه السلام فاختاروا ثلاثة من علمائهم فخرجوا حتى يستسقوا بهم فقال أحدهم "اللهم إنك أنزلت في توراتك أن نعفو عمن ظلمنا اللهم إنا قد ظلمنا أنفسنا فاعف عنا" وقال الثاني "اللهم إنك أنزلت في توراتك أن نعتق أرقاءنا اللهم إنا أرقاؤك فأعتقنا" وقال الثالث "اللهم إنك أنزلت في توراتك أن لا نرد المساكين إذا وقفوا بأبوابنا اللهم إنا مساكينك وقفنا ببابك فلا ترد دعاءنا" فسقوا]

Ve dahi Yahyā el-Gassānī demiş ki: "Dāvūd ᶜaleyhi's-selāmın ᶜahdinde ᶜāleme kaht isābet edince onlarla istiskā olunmak için o kavm ᶜulemāsından üç kişi ihtiyār edip istiskāya çıktılar. Ve birincisi "اللهم إنك أنزلت في توراتك أن نعفو عمن ظلمنا اللهم إنا قد ظلمنا أنفسنا فاعف عنا" diye duᶜā etti, yaᶜnī "Yā rabbi, sen kendi Tevrāt adlı kitābında nāzil ettin ki bizi zulm edenlerin üzerlerine ᶜafv edelim ve biz dahi kendi nefsimize zulm etmişiz, kaldı ki sen dahi bizim üzerimize ᶜafv eyle" dedi. Ve ikincisi "اللهم إنك أنزلت في توراتك أن نعتق أرقاءنا اللهم إنا أرقاؤك فأعتقنا" diye duᶜā etti ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, sen Tevrāt adlı kitābında nāzil ettin ki kullarımızı āzād edelim ve biz senin kullarınız, sen dahi bizi āzād eyle" dedi. Ve üçüncüsü "اللهم إنك أنزلت في توراتك أن لا نرد المساكين إذا وقفوا بأبوابنا اللهم إنا مساكينك وقفنا ببابك فلا ترد دعاءنا" diye duᶜā

eyledi ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, sen Tevrāt adlı kitābında nāzil ettin ki bizim kapılarımızda mesākīn ve yoksullar dururlarsa onları tehī-dest redd etmeyelim ve biz isek senin mesākīn ve yoksullu kullarınız, gelip kapınızda durmuşuz, sen dahi işbu duᶜāmızı redd etmeyesin" deyince der-ᶜakab yağmur yağmıştır."

[وقال عطاء السلمي منعنا الغيث فخرجنا نستسقي فإذا نحن بسعدون المجنون في المقابر فنظر إلي فقال يا عطاء أهذا يوم النشور أوبعثر ما في القبور فقلت لا ولكنا منعنا الغيث فخرجنا نستسقي فقال يا عطاء بقلوب أرضية أم بقلوب سماوية فقلت بل بقلوب سماوية فقال هيهات يا عطاء قل للمتبهرجين لا تتبهرجوا فإن الناقد بصير ثم رمق السماء بطرفه وقال "إلهي وسيدي ومولاي لا تهلك بلادك بذنوب عبادك ولكن بالسر المكنون من أسمائك وما وارت الحجب من آلائك إلا ما سقيتنا ماء غدقًا فراتًا تحيي به العباد وتروي به البلاد يا من هو على كل شيء قدير" قال عطاء فما استتم الكلام حتى أرعدت السماء وأبرقت وجادت بمطر كأفواه القرب فولى وهو يقول:

أفلح الزاهدون والعابدونا || إذ لمولاهم أجاعوا البطونا

أسهروا العيون العليلة حبًا || فانقضى ليلهم وهم ساهرونا

شغلتهم عبادة الله حتى || حسب الناس أن فيهم جنونا]

Ve dahi ᶜAtāᵓ es-Sulemī rivāyet edip demiş ki: "Bizden gays memnūᶜ olup istiskāya çıktık. Ve fecᵓeten mezāristān içinde dīvāne Saᶜdūn'a rāst geldik. Bana: "Yā ᶜAtā, bu gün yevm-i nüşūr mudur, yoksa mezārlarda olanlar zuhūr mu etti?" diye suᵓāl ettikte, ben dahi: "Yok, gaystan mahrūm olduk istiskāya çıkmışız" dedim. O dahi: "Yā ᶜAtāᵓ, kulūb-ı arziyye ile mi, yoksa kulūb-ı semāviyye ile mi?" diye sordu. Ben dahi "Kulūb-ı semāviyye ile" diye cevāb verince, "Uzaktır ey ᶜAtāᵓ! [132] Sen zümre-i mütebehriceye söyle ki tebehrüc etmeyeler, zīrā ki nakkād basīrdir, yaᶜnī kalb akçeyi sarf edenlere söyle ki kalb akçeyi sarf etmesinler ki onu alacak sarrāf kör değildir, züyūf akçeyi almaz" ki kalb akçeyi makbūl olmayan aᶜmāle teşbīh etmiştir ve ashābı kalb akçeyi sürenlere benzetmiş ve onu kabūl eden zātı nakkāda teşbīh etmiştir, yaᶜnī hālis olmayan ᶜamel ᶜindallāh makbūl olmaz, kalb akçe sāhibine redd

olunduğu gibi o aᶜmāl-i mütesanniᶜa vü magşūşe dahi ehline merdūddur demek olur. Ve bu sözü söyledikten sonra nazarı sūy-i āsumāna refᶜile ''إلهي وسيدي ومولاي لا تهلك بلادك بذنوب عبادك ولكن بالسر المكنون من أسمائك وما وارت الحجب من آلائك إلا ما سقيتنا ماء غدقًا فراتًا تحيي به العباد وتروي به البلاد يا من هو على كل شيء قدير'' diye duᶜā etti ki hulāsa-i mefādı: "Ey benim ilāhım ve mevlām, ᶜibādının zünūbuyla bilādını helāk eyleme. Senin esmā-i ᶜizāmının sırr-ı meknūzları berekāt ve dahi senin niᶜamından hucublar setr ettiği ālāᵓ ile sen bilādı kandırır ve ᶜibādı ihyā eder pek çok tatlı suyu bize içiresin, ey ki her bir şey üzerine kādir!" ᶜAtā der ki: "Bu sözünü tekmīl etmesiyle gök gürleyip şimşek çaktı ve tulumların ağızlarından akar gibi yağmur yağdı ve Saᶜdūn dahi bu hālin ᶜakībinde yüzünü çevirip bu şiᶜri söyleyerek gitti." Şiᶜrin meᵓāli dahi: "Zāhid ve ᶜābidler felāh buldular, çünkü mevlāları için karınları aç ettiler ve dahi hubb ile dīdelerini uyanık edip uykusuz bıraktılar, uyanık oldukları hālde onların geceleri münkaziye oldu, ᶜibādet-i ilāhiyye onları meşgūl etti, hattā halk onları dīvāne hisāb ettiler."

[وقال ابن المبارك قدمت المدينة في عام شديد القحط فخرج الناس يستسقون فخرجت معهم إذ أقبل غلام أسود عليه قطعتا خيش قد اتزر بإحداهما وألقى الأخرى على عاتقه فجلس إلى جنبي فسمعته يقول ''إلهي أخلقت الوجوه عندك كثرة الذنوب ومساوي الأعمال وقد حبست عنا غيث السماء لتؤدب عبادك بذلك فأسألك يا حليمًا ذا أناءة يا من لا يعرف عباده منه إلا الجميل أن تسقيهم الساعة الساعة'' فلم يزل يقول الساعة الساعة حتى اكتست السماء بالغمام وأقبل المطر من كل جانب قال ابن المبارك فجئت إلى الفضيل فقال ما لي أراك كئيبًا فقلت أمر سبقنا إليه غيرنا فتولاه دوننا وقصصت عليه القصة فصاح الفضيل وخر مغشيًا عليه]

Ve dahi İbnü'l-Mübārek rivāyet edip dedi ki: "Şedīdü'l-kaht bir senede ben Medīne-i münevvereye kudūm ettim ve istiskāya halk çıktıklarında ben dahi onlarla berāber çıktım. Nāgehān siyāh bir gulām gelip yanımda oturdu ki üzerinde yaramaz keten ipliğinden dokunmuş bezden iki kıtᶜa var idi ki bir kıtᶜası peştemāl gibi üstüne sarmış ve bir kıtᶜası omuzları üstüne koymuş idi. O kadar işittim ki:''إلهي أخلقت الوجوه عندك كثرة الذنوب ومساوي الأعمال وقد حبست عنا غيث السماء لتؤدب عبادك

بذلك فأسألك يا حليمًا ذا أناءة يا من لا يعرف عباده منه إلا الجميل أن تسقيهم الساعة الساعة" diye duᶜāᵓ etti ki hulāsa-i meᵓāli: "Kesret-i zünūb ve ᶜuyūb-ı aᶜmāl senin katında yüzleri paçavra gibi eskitmiş ve sen dahi ᶜibādının teᵓdībi için gays-ı semāyı bizden habs ve menᶜ ettin, kaldı ki ey enāᵓetli halīm ve cemīlden gayrı onun ᶜibādı ondan bir nesneyi bilememiş olan perverdigār, meger senden dilerim ki ᶜibādını imdi saky edesin." Ve "imdi imdi" demeden zāil olmadı, tā ki gök bulut ile müktesī olup her bir cānibden yağmur yağmağa başladı." İbnü'l-Mübārek demiş ki: "O vakt ben dahi Fudayl ᶜaleyhi'r-rahmenin yanına geldim ve bana bakınca: "Nedendir ki ben seni hüznlü görüyorum?" diye suᵓāl ve ben dahi: "Beni hüznlü eden o bir emrdir ki bizim gayrımız ve dūnumuz olanlar ona tevellī edip bizi sebkat etti" diyerek kıssayı ona nakl edince Fudayl bir sayha edip yüreği bayıldı ve baygın olarak yere düştü.

[ويروى أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ استسقى بالعباس رضي الله عنه فلما فرغ عمر من دعائه قال العباس "اللهم إنه لم ينزل بلاء من السماء إلا بذنب ولم يكشف إلا بتوبة وقد توجه بي القوم إليك لمكاني من نبيك صلى الله عليه وسلم وهذه أيدينا إليك بالذنوب ونواصينا بالتوبة وأنت الراعي لا تهمل الضالة ولا تدع الكبير بدار مضيعة فقد ضرع الصغير ورق الكبير وارتفعت الأصوات بالشكوى وأنت تعلم السر وأخفى اللهم فأغثهم بغياثك قبل أن يقنطوا فيهلكوا فإنه لا ييأس من روح الله إلا القوم الكافرون" قال فما تم كلامه حتى ارتفعت السماء مثل الجبال]

Ve dahi rivāyet olunur ki Hazret-i ᶜÖmer b. el-Hattāb ᶜaleyhi'r-rıdvān ᶜamm-i Hazret-i Peygamberī seyyidü'l-ekyās Hazret-i ᶜAbbās ᶜaleyhi'r-rıdvān ile istiskāᵓ edip ve Hazret-i ᶜÖmer duᶜāsından fārig olıcak Hazret-i ᶜAbbās buyurdu ki:"اللهم إنه لم ينزل بلاء من السماء إلا بذنب ولم يكشف إلا بتوبة وقد توجه بي القوم إليك لمكاني من نبيك صلى الله عليه وسلم وهذه أيدينا إليك بالذنوب ونواصينا بالتوبة وأنت الراعي لا تهمل الضالة ولا تدع الكبير بدار مضيعة فقد ضرع الصغير ورق الكبير وارتفعت الأصوات بالشكوى وأنت تعلم السر وأخفى اللهم فأغثهم بغياثك قبل أن يقنطوا فيهلكوا فإنه لا ييأس من روح الله إلا القوم الكافرون" ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, bī-zenb semādan bir belā nāzil olmaz ve tevbesiz olarak o belā keşf olunmaz hālbuki Nebiyy-i zī-şānın karābeti hasebiyle bu kavm benimle sana müteveccih oldular ve bizim

bu eyādīmiz zünūb ve nevāsīmiz tevbe ile sanadır ve sen dālleyi bırakmaz ve kırık hayvānı dār-ı mazīᶜada terk etmez bir rāᶜīsin, kaldı ki sagīr sana tazarruᶜ etti ve kebīr dahi yufka oldu ve şekvā ile asvāt-ı mahlūkāt sana mürtefiᶜ oldu ve sen sırrı ve daha ziyāde gizli ve mahfīyi bilirsin. Āhir kunūt edip helāka nefslerini ilkāᵓ etmeden evvel senin imdādınla onları imdād eyle, zīrā ki kavm-i kāfirīnden gayrı revh-ı ilāhīden bir kimse yeᵓs etmez" demek olur. Ve rāvī der ki: "İşbu sözü tamāmile berāber bulut göklerde dağlar mislli mürtefiᶜ oldu."

Fazīletü's-Salāti ᶜAlā Resūlillāhi Sallallāhu ᶜAleyhi ve Sellem ve Fazluhu Sallallāhu ᶜAleyhi ve Sellem

[فضيلة الصلاة على رسول الله صلى الله عليه وسلم وفضله صلى الله عليه وسلم]

[قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى ﴿إِنَّ اللّٰهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾]

Ve Nebiyy-i zī-şān efendimize salavāt-ı şerīfe okumaklığının fazīleti ve efendimizin fezāili hakkında olan edille ve ahbār ve āsār ise onlar dahi bunlardır ki ber-vech-i ātī zikr ve beyān olunur. Şöyle ki; ez cümle tebāreke ve taᶜālā [133] ﴿إِنَّ اللّٰهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾[380] buyurduğu emr-i celīldir ki hulāsa-i tefsīrinde buyurulmuş ki: "Allāhu taᶜālā ve melekleri Nebiyyullāh ᶜaleyhi's-selāma salāt ederler, ey müᵓminler siz dahi ona salāt ve selām edin." Denildi ki: "Salāt Allāhu taᶜālādan rahmet ve meleklerden istigfār ve müᵓminlerden duᶜādır ve kendilerden sana nice salāt edelim?" diye suᵓāl olundukta "اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ"[381] deyin buyurdu. Bu āyet sūre-i Ahzāb'ın elli altıncı āyetidir.

[وروي أنه صلى الله عليه وسلم جاء ذات يوم والبشرى ترى في وجهه فقال صلى الله عليه وسلم أنه "جَاءَنِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ أَمَا تَرْضَى يَا محمدُ أَنْ

380 el-Ahzāb, 33/56.

381 Buhārī, Ehādīsu'l-Enbiyā, 10, no: 3369; Daᶜavāt, 33, no: 6360; Ebū Dāvūd, Salāt, 178, no: 979.

لَا يُصَلِّي عَلَيْكَ أَحَدٌ مِنْ أُمَّتِكَ صَلَاةً وَاحِدَةً إِلَّا صَلَّيْتُ عَلَيْهِ عَشْرًا وَلَا يُسَلِّمُ عَلَيْكَ أَحَدٌ مِنْ أُمَّتِكَ إِلَّا سَلَّمْتُ عَلَيْهِ عَشْرًا"]

Ve mervīdir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bir günde āsār-ı beşāret mübārek yüzünden görünür bir hāl ile teşrīf buyurup ashāb-ı güzīnine buyurdu ki:"جَاءَنِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ أَمَا تَرْضَى يَا محمدُ أَنْ لَا يُصَلِّي عَلَيْكَ أَحَدٌ مِنْ أُمَّتِكَ صَلَاةً وَاحِدَةً إِلَّا صَلَّيْتُ عَلَيْهِ عَشْرًا وَلَا يُسَلِّمُ عَلَيْكَ أَحَدٌ مِنْ أُمَّتِكَ إِلَّا سَلَّمْتُ عَلَيْهِ عَشْرًا"[382] ki hulāsa-i mazmūn-ı münīfi: "Bana Cebrāʾīl ᶜaleyhi's-selām gelip buyurdu ki: "Yā Muhammed, sen rāzī olmaz mısın ki senin ümmetinden sana bir kerre salāt eden olmaz illā ki onun üzerine on kerre salāt etmem ve bir kimse sana bir kerre selām veren olmaz illā ki ben on kerre ona selām etmem." Yaᶜnī "Ey Muhammed, kim ki sana bir kerre salāt ederse ben ona on kerre salāt ederim ve kim ki sana bir kerre selām ederse ben ona on kerre selām ederim. Sen bu sūretle olan taltīfi beğenip onunla rāzī olmaz mısın" demek olur.

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَّتْ عَلَيْهِ الْمَلَائِكَةُ مَا صَلَّى عَلَيَّ فَلْيُقَلِّلْ عِنْدَ ذَلِكَ أَوْ لِيُكْثِرْ"]

Ve dahi buyurmuş ki:"مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَّتْ عَلَيْهِ الْمَلَائِكَةُ مَا صَلَّى عَلَيَّ فَلْيُقَلِّلْ عِنْدَ ذَلِكَ أَوْ لِيُكْثِرْ"[383] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Kim ki bana salāt ederse o kimse bana salāt ettikçe melāike-i kirām ona salāt eder, kaldı ki dilerse onu az etsin dilerse onu çok etsin ki onda muhayyerdir." Yaᶜnī ona melāike-i kirām çok salāt ve selām etmek isterse bana çok salāt ve selām etsin, çünkü bana salāt ettikçe melāike dahi ona salāt eder ve az salāt ederse onun üzerine melāikenin salātı dahi az olur demektir.

[وقال صلى الله عليه وسلم "إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِي أَكْثَرُهُمْ عَلَيَّ صَلَاةً"]

Ve dahi "إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِي أَكْثَرُهُمْ عَلَيَّ صَلَاةً"[384] diye buyurdu, yaᶜnī

---

382 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 5/102, no: 4724.

383 İbn Māce, İkāmetu's-Salāt, 25, no: 907; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 2/182, no: 1654; *Hilyetu'l-Evliyā*, 1/180; *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 1/159; 1/160.

384 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 10/17, no: 9800; el-Beyhakī, *ed-Daᶜavāt*, 1/247, no: 170.

"ᶜĀlemden en ziyāde bana evlā olan kimse ancak o kimsedir ki bana çok ziyāde salāt edendir."

[وقال صلى الله عليه وسلم "بِحَسْبِ الْمُؤْمِنِ مِنَ الْبُخْلِ أَنْ أُذْكَرَ عِنْدَهُ فَلَا يُصَلِّي عَلَيَّ"]

Ve dahi buyurdu ki:"بِحَسْبِ الْمُؤْمِنِ مِنَ الْبُخْلِ أَنْ أُذْكَرَ عِنْدَهُ فَلَا يُصَلِّي عَلَيَّ"[385] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Bahīl olmağa müᵓmin için o kadar kāfīdir ki benim ismim onun yanında zikr olunur da kendisi bana salāt etmez." Yaᶜnī bahīlin vaᶜīdini görmek için bu kadar hāl ona kāfīdir. Bundan maᶜlūm olur ki mübārek ism-i celīli yād oldukça müstemiᶜi üzerine ona salāt etmek vācib olur ve çün onu etmezse bahīl olmuş olur ve buhalāya lāzım gelen ᶜazāb ile muᶜazzeb olur demektir.

[وقال صلى الله عليه وسلم "أَكْثِرُوا مِنَ الصَّلَاةِ عَلَيَّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ"]

Ve dahi buyurdu ki:"أَكْثِرُوا مِنَ الصَّلَاةِ عَلَيَّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ"[386] yaᶜnī "Cumᶜa gününde bana salāt etmeği çok ediniz."

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ صَلَّى عَلَيَّ مِنْ أُمَّتِي كُتِبَتْ لَهُ عَشْرُ حَسَنَاتٍ وَمُحِيَتْ عَنْهُ عَشْرُ سَيِّئَاتٍ"]

Ve dahi buyurdu ki:"مَنْ صَلَّى عَلَيَّ مِنْ أُمَّتِي كُتِبَتْ لَهُ عَشْرُ حَسَنَاتٍ وَمُحِيَتْ عَنْهُ عَشْرُ سَيِّئَاتٍ"[387] ki hulāsa-i meᵓāli: "Ümmetimden kim ki bana salāt ederse ona on hasene yazılır ve seyyiᵓātından dahi on seyyiᵓe ona mahv olunur." Yaᶜnī on günāh dahi ona bağışlanıp ᶜafv ve magfiret olunur.

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ قَالَ حين يسمع الأذان والإقامة "اللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ صَلِّ عَلَى محمدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ وَأَعْطِهِ الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَالدَّرَجَةَ الرَّفِيعَةَ وَالشَّفَاعَةَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ" حَلَّتْ لَهُ شَفَاعَتِي"]

Ve dahi buyurdu ki مَنْ قَالَ حين يسمع الأذان والإقامة "اللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ

385 Bkz. *Sahīhu* İbn Hibbān, 3/189, no: 908; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 4/162, no: 3871; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/734, no: 2015.

386 *Keşfu'l-Hafā*, 1/189.

387 Tirmizī, Vitr, 21, no: 484; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 2/178, no: 1642.

التَّامَّةِ وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ صَلِّ عَلَى محمدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ وَأَعْطِهِ الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَالدَّرَجَةَ الرَّفِيعَةَ وَالشَّفَاعَةَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ" حَلَّتْ لَهُ شَفَاعَتِي"[388] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Kim ki ezān ve ikāmeyi istimāᶜ ettiği vaktte "اللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ صَلِّ عَلَى محمدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ وَأَعْطِهِ الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَالدَّرَجَةَ الرَّفِيعَةَ وَالشَّفَاعَةَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ" derse benim şefāᶜatim ona helāl olur" ki o duᶜānın mazmūnu budur ki: "Ey bu daᶜvet-i tāmme ve salāt-ı kāime-nin tanrısı, sen resūl ve kulun Muhammed ᶜaleyhi's-selāma salāt eyle ve vesīle ve fazīleyi ve derece-i ᶜāliye ile yevm-i kıyāmetin şefāᶜatini dahi ona verip ihsān eyle" demektir.

[وَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ صَلَّى عَلَيَّ فِي كِتَابٍ لَمْ تَزَلِ الْمَلَائِكَةُ يَسْتَغْفِرُونَ لَهُ مَا دَامَ اسْمِي فِي ذَلِكَ الْكِتَابِ"]

Ve dahi buyurdu ki: "مَنْ صَلَّى عَلَيَّ فِي كِتَابٍ لَمْ تَزَلِ الْمَلَائِكَةُ يَسْتَغْفِرُونَ لَهُ مَا دَامَ اسْمِي فِي ذَلِكَ الْكِتَابِ"[389] ki hulāsa-i mefād-ı şerīfi: "Kim ki bir kitāb-da bana salāt ederse benim ismim o kitābda durdukça melāike-i kirām o kimseye istigfār etmekten zāil olmazlar." Yaᶜnī benim ismim o kitābda yazılı durdukça o kimsenin üzerine melāike-i kirām salavāt edip ona Hakk taᶜālādan ᶜafv ve magfireti taleb ederler demektir.

[وَقَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "إِنَّ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةً سَيَّاحِينَ يُبَلِّغُونِي عَنْ أُمَّتِي السَّلَامَ"]

Ve dahi buyurdu ki: "إِنَّ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةً سَيَّاحِينَ يُبَلِّغُونِي عَنْ أُمَّتِي السَّلَامَ"[390] yaᶜnī "Yer yüzünde seyāhat edici melāike vardır ki benim ümmetimden selāmı bana teblīg ederler."

[وقال صلى الله عليه وسلم "لَيْسَ أَحَدٌ يُسَلِّمُ عَلَيَّ إِلَّا رَدَّ اللهُ عَلَيَّ رُوحِي حَتَّى

---

388 Buhārī, Ezān, 8, no: 614; Tefsīr, 11, no: 4719; Ebū Dāvūd, Salāt, 37, no: 529; Tirmizī, Salāt, 43, no: 211; İbn Māce, Ezān, 4, no: 722.

389 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 2/232, no: 1835; *Keşfu'l-Hafā*, 2/307, no: 2518; *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 1/180.

390 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 10/219, no: 10528; *Hilyetu'l-Evliyā*, 4/200; el-Beyhakī, *ed-Daᶜavāt*, 1/262, no: 179; İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 3/407.

أَرُدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ'']

Ve dahi buyurdu ki:'' لَيْسَ أَحَدٌ يُسَلِّمُ عَلَيَّ إِلَّا رَدَّ اللهُ عَلَيَّ رُوحِي حَتَّى أَرُدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ''[391] ki hulāsa-i meʾāli: "Bir kimse yoktur ki bana selām verir de Hakk subhānehu ve taʿālā onun selāmını redd etmek için benim rūhumu bana redd edip ben dahi ona selām vermezim." Yaʿnī lā-mahālete kim ki bana selām verirse elbette Cenāb-ı Hakk benim rūhumu bana redd eder ve ben dahi ona selām ederim demek olur. [134]

[''وقيل له يَا رَسُولَ اللهِ كَيْفَ نُصَلِّي عَلَيْكَ فَقَالَ ''قُولُوا اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَعَلَى آلِهِ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ'']

Ve dahi ona denilmiş ki: "Yā Resūlallāh biz nice senin üzerine salavāt ederiz?" diye istifsār-ı keyfiyyet-i salavāt olundukta ''قُولُوا اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَعَلَى آلِهِ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ''[392] diye beyān ve taʿrīf buyurmuş ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Siz deyiniz yā rabbi sen senin kulun Muhammed ve onun āl ve ezvāc ve zürriyyesi üzerine İbrāhīm ʿaleyhi's-selām ile āline salāt ettiğin gibi salāt eyle ve dahi Muhammed ve ezvāc ve zürriyyesi üzerine İbrāhīm ve āl-i İbrāhīm üzerine mübāreket ettiğin gibi mübāreket eyle, ʿale't-tahkīk sen Hamīd ve Mecīd'sin" demektir.

[وروي أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سُمِعَ بَعْدَ مَوْتِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَبْكِي وَيَقُولُ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي يا رسول الله لقد كان جذع تخطب الناس عليه فلما كثر الناس اتخذت منبرًا لتسمعهم فحن الجذع لفراقك حتى جعلت يدك عليه فسكن فأمتك كانت أولى بالحنين إليك لما فارقتهم بأبي أنت وأمي يا رسول الله لقد بلغ من فضيلتك عنده أَنْ جَعَلَ طَاعَتَكَ طَاعَتَهُ فَقَالَ عَزَّ وَجَلَّ ﴿مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ﴾ بأبي أنت وأمي يا رسول الله لقد بَلَغَ مِنْ فَضِيلَتِكَ عِنْدَهُ

391 Ebū Dāvūd, Menāsik, 96, no: 2041; el-Beyhakī, *ed-Daʿavāt*, 1/261, no: 178; *Keşfu'l-Hafā*, 2/228, no: 2247.

392 Buhārī, Ehādīsu'l-Enbiyā, 10, no: 3369; Daʿavāt, 33, no: 6360; Ebū Dāvūd, Salāt, 178, no: 979.

أَنْ أَخْبَرَكَ بِالْعَفْوِ عَنْكَ قَبْلَ أَنْ يُخْبِرَكَ بِالذَّنْبِ فَقَالَ تَعَالَى ﴿عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ﴾ بأبي أنت وأمي يا رسول الله لقد بلغ من فضيلتك عنده أن بعثك آخر الأنبياء وذكرك في أولهم فقال عز وجل ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا﴾ بأبي أنت وأمي يا رسول الله لقد بَلَغَ مِنْ فَضِيلَتِكَ عِنْدَهُ أَنَّ أَهْلَ النَّارِ يَوَدُّونَ أَنْ يَكُونُوا قَدْ أَطَاعُوكَ وَهُمْ بَيْنَ أطباقها يعذبون ﴿يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَا﴾ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ لَئِنْ كان موسى بن عمران أعطاه الله حجرًا تنفجر مِنْهُ الْأَنْهَارُ فَمَاذَا بِأَعْجَبَ مِنْ أَصَابِعِكَ حِينَ نَبَعَ مِنْهَا الْمَاءُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْكَ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ لَئِنْ كَانَ سليمان بن داود أَعْطَاهُ اللَّهُ ﴿وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ﴾ فماذا بأعجب من البراق حين سريت عَلَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ السَّابِعَةِ ثُمَّ صَلَّيْتَ الصُّبْحَ مِنْ لَيْلَتِكَ بِالْأَبْطَحِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْكَ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ لَئِنْ كَانَ عيسى بن مَرْيَمَ أَعْطَاهُ اللَّهُ إِحْيَاءَ الْمَوْتَى فَمَاذَا بِأَعْجَبَ مِنَ الشَّاةِ الْمَسْمُومَةِ حِينَ كَلَّمَتْكَ وَهِيَ مَشْوِيَّةٌ فقالت لك الذِّرَاعُ لَا تَأْكُلْنِي فَإِنِّي مَسْمُومَةٌ بِأَبِي أَنْتَ وأمي يا رسول الله لقد دعا نوح على قومه فقال ﴿رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا﴾ ولو دعوت علينا بمثلها لهلكنا فلقد وطىء ظهرك وأدمي وجهك وكسرت رباعيتك فأبيت أن تقول إلا خيرًا فقلت اللهم اغفر لقومي فإنهم لا يعلمون بأبي أنت وأمي يا رسول الله لقد اتَّبَعَكَ فِي قِلَّةِ سِنِّكَ وَقِصَرِ عُمُرِكَ مَا لَمْ يَتْبَعْ نُوحًا فِي كَثْرَةِ سِنِّهِ وَطُولِ عُمُرِهِ وَلَقَدْ آمَنَ بِكَ الْكَثِيرُ وَمَا آمَنَ معه إلا القليل بأبي أنت وأمي يا رسول الله لو لم تجالس إلا كفؤًا لك ما جالستنا ولو لم تنكح إلا كفؤًا لك ما نكحت إلينا ولو لم تؤاكل إلا كفؤًا لك ما واكلتنا فلقد والله جالستنا ونكحت إلينا وواكلتنا ولبست الصُّوفَ وَرَكِبْتَ الْحِمَارَ وَأَرْدَفْتَ خَلْفَكَ وَوَضَعْتَ طَعَامَكَ على الأرض ولعقت أصابعك تواضعًا منك صلى الله عليه وسلم]

Ve dahi mervīdir ki Zāt-ı ᶜālī-i Hazret-i Risālet-penāhīnin vefātından sonra ᶜÖmer b. el-Hattāb'ın bükāᵓ ve bu makālātı işitilmiş ki ağlayarak demiş ki: "بِأَبِي اَنْتَ وَأُمِّي يَا رَسُولَ اللهِ إلى آخره" ki hulāsa-i mefād-ı münīfi: "Benim atam ve anam sana fedā olsunlar yā Resūlallāh! Bir direk var idi ki onun üstünde ᶜāleme hutbe okurdun, sonra nās çoklaşınca bir minber ittihāz ettin, tā ki onlara işittiresin. Ve minbere senin varmak firākına direk mütehammil olmayıp cemād iken sana hınnet etti, tā ki elin üzerine vazᶜ ettin ki onunla sākin oldu, maᶜa-hāzā senin ümmetin

müfārakatınızın hengāmında direkten ziyāde sana hınnet etmeğe evlā ve ehakk idi. Babam anam sana fedā olsunlar yā Resūlallāh! Zāt-ı Zü'l-Celāl katında senin fazīletin o mertebeye bālig oldu ki senin itāᶜat ve inkıyād-ı emrin onun tāᶜatini etmiş ki buyurmuş ki ﴿مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ﴾[393] yaᶜnī "Kim ki resūle itāᶜat ederse Allāh'a itāᶜat etmiştir" buyurdu. Babam ve anam sana fedā olsunlar yā Resūlallāh! Senin fazīletin ᶜindallāh o kadre bālig oldu ki sana taksīr ile haber vermeden evvel sana ᶜafv ile haber verip buyurdu ki ﴿عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ﴾[394] yaᶜnī "Allāhu taᶜālā sana ᶜafv etti, sen onlara niçin izn ettin?" diye hitāb etti. Babam anam sana fedā olsunlar yā Resūlallāh! Zāt-ı Zü'l-Celāl ᶜindinde senin fazīletin o mertebeye bāligdir ki enbiyānın āhirinde seni baᶜs edip ve zikrde onlara seni takdīm etti ki ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا﴾[395] diye teşrīf ve zikrde seni Nūh ve İbrāhīm ve enbiyā-yı sāire üzerine takdīm etti. [135] Babam anam sana fedā olsunlar, senin fazīletin onun ᶜindinde o mertebeye bālig oldu ki ehl-i cehennem āteşin tabakaları arasında muᶜazzeb oldukları hālde sana itāᶜat etmiş olmalarını temennī ederler, derler ki ﴿يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَا﴾[396] yaᶜnī "Kāşki biz Allāh'a ve peygambere itāᶜat etmiş olsaydık" derler. Babam anam sana fedā olsunlar yā Resūlallāh! Eger Zāt-ı Zü'l-Celāl, Mūsā b. ᶜUmrān ᶜaleyhi's-selāma enhārı akıtmağa bir taş verdiyse o taşın tefeccürü senin parmakların arasından suyun nebᶜinden ziyāde ᶜacīb değildir. Babam anam sana fedā olsunlar yā Resūlallāh! Eger Zāt-ı Müteᶜāl, Süleymān b. Dāvūd ᶜaleyhi's-selāma rīhi müsahhar edip onun revāhı bir māh ve guduvvü bir māh mesāfesi olduysa leyle-i miᶜrācda sana verdiği burāktan ziyāde ᶜacīb değildir ki bir gecede semā-i sābiᶜaya varıp ve o gecenin sabāh namāzında Bathā'ya ᶜavdet etti ve Bathā'da sabāh namāzı kıldın. Babam ve anam sana fedā olsunlar yā Resūlallāh! Egerçi Perverdigār, ᶜĪsā b. Meryem ᶜaleyhi's-selāma ihyā-i mevtā muᶜcizesi verdiyse pişmiş ve

393 en-Nisā, 4/80.
394 et-Tevbe, 9/43.
395 el-Ahzāb, 33/7.
396 el-Ahzāb, 33/66.

kebāb olduğu hālde seninle tekellüm eden şāt-ı mesmūmenin ihyāsından daha ziyāde ᶜacīb değildir ki o şātın kolu sana dedi ki: "Beni yeme, zīrā ki ben ağuluyum." Babam anam sana fedā olsunlar yā Resūlallāh! Nūh ᶜaleyhi's-selām kavmi üzerine duᶜā edip dedi ki ﴿رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا﴾[397] ve duᶜā ve inkisārı ile kavmi hālik oldu, sen dahi bizim üzerimize duᶜā etmiş olsaydın topumuz helāk olurduk, hālbuki sen böyle bir duᶜā etmedin. Senin arkan basılmış ve mübārek yüzün kanlamış ve mübārek dişin kırılmış iken bu bedduᶜādan imtināᶜ edip sen duᶜā-i hayrdan gayrı başka bir söz söylemeden ibā ettin ki: "اللهم اغفر لقومي فإنهم لا يعلمون" buyurup dīger bir şeyᵓ demedin, kavmin maᶜzeretlerini bu denli ᶜarzile onlara ᶜafv ve magfireti diledin. Babam anam sana fedā olsunlar yā Resūlallāh! Senin kıllet-i sinn ve kısar-ı ᶜömrünle sana tebeᶜiyyet edenler ise Nūh ᶜaleyhi's-selāmın kesret-i sinn ve tūl-ı ᶜömrüyle ona tābiᶜ olanlardan ziyādedir ki senin etbāᶜın kadar Nūh ᶜaleyhi's-selām tebaᶜası olmadı ve senin kavmin ekserīsi sana īmān etti ve onun kavminden kalīlden gayrısı ona īmān eden olmadı ki ekall-i kavmi ona tebeᶜiyyet etti. Babam anam sana fedā olsunlar yā Resūlallāh! Sen küfvünden gayrı bir kimse ile mücāleset etmemiş olsaydın ve dahi senin küfvünden gayrı bir kimseden nikāh etmemiş olsaydın ve küfvünden gayrı dīger bir kimse ile berāber yemeği yememiş olsaydın vallāhi sen bizim ile oturmazdın ve bizden nikāh etmezdin ve bizimle berāber yemek yemezdin, çünkü biz sana küfv değiliz hālbuki senin kemāl-i kerem ve lutfunuzdan bizimle vallāhi hem mücāleset ettin ve hem dahi bizden mütezevvic oldun ve bizimle berāber yemek yedin ve dahi peşmīneyi giydin ve merkebe süvār oldun ve arkan sonra dahi irkāb ettirip terdīf ettin ve taᶜāmını yer üstünde koyup yedin ve parmaklarını yalayarak ki bunların cümlesi sen ancak tevāzuᶜ için işledin, Hakk celle ve ᶜalā hazretleri hemīşe sana salāt ve selām etsin."

[وقال بعضهم كنت أكتب الحديث وأصلي على النبي صلى الله عليه وسلم فيه ولا أسلم فرأيت النبي صلى الله عليه وسلم في المنام فقال لي أما تتم الصلاة علي في كتابك فما كتبت بعد ذلك إلا صليت وسلمت عليه]

397 Nūh, 71/26.

Ve dahi baᶜzu's-sālihīn demiş ki: "Ben hadīs-i şerīfi yazarken Nebiyy-i zī-şān efendimize yalnız salāt edip yazardım ki kelime-i selāmı yazmaz idim, sonra ᶜālem-i maᶜnāda ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizi uykumda gördüm ve bana buyurdu ki: "Senin kitābında benim üzerime salātı niçin itmām etmezsin?" diye muᶜātebe buyurunca fī-mā baᶜd bir salātı yazmadım illā ki onunla berāber selāmı yazmamışım." Yaᶜnī ondan sonra her ne vakt ki salātı yazdımsa selāmı dahi berāber yazmışım.

[وروي عن أبي الحسن قال رأيت النبي صلى الله عليه وسلم في المنام فقلت يا رسول الله بم جوزي الشافعي عنك حيث يقول في كتابه الرسالة "وَصَلَّى اللهُ عَلَى محمدٍ كُلَّمَا ذَكَرَهُ الذَّاكِرُونَ وَغَفَلَ عَنْ ذِكْرِهِ الْغَافِلُونَ فقَالَ صلى الله عليه وسلم "جُوزِيَ عَنِّي أَنَّهُ لَا يُوقَفُ لِلْحِسَابِ"]

Ve dahi Ebu'l-Hasen eş-Şāfiᶜī üzerine mervīdir ki mezkūr Ebu'l-Hasen demiş ki: "Ben ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizi uykumda gördüm ve ona: "Yā Resūlallāh, İmām Şāfiᶜī senden taraf ne ile mücāzāt oldu, çünkü *Risāle* kitābında dāimā derdi ki:"وَصَلَّى اللهُ عَلَى محمدٍ كُلَّمَا ذَكَرَهُ الذَّاكِرُونَ وَغَفَلَ عَنْ ذِكْرِهِ الْغَافِلُونَ" Yaᶜnī "Yā rabbi, sen Muhammed ᶜaleyhi's-selāma zākirler onu zikr ettikçe ve gāfiller onun zikrinden gāfil oldukça salāt eyle." Efendimiz dahi o vaktte benim bu suᵓālime cevāben "جُوزِيَ عَنِّي أَنَّهُ لَا يُوقَفُ لِلْحِسَابِ" diye fermān buyurdu, yaᶜnī "Benden taraf onun mücāzātı bu oldu ki hisāb için kendisi tevkīf olunmayacak" ki rūz-i haşrde hisāba durmamakla mücāzāt oldu demektir. [136]

Fazīletü'l-İstigfāri [فضيلة الاستغفار]

[قال عَزَّ وَجَلَّ ﴿وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللّٰهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ﴾]

Ve dahi istigfārın fazīleti ise o dahi işbu edilleden maᶜlūm olur. Ez-cümle hakkında tebāreke ve taᶜālā ﴿وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا

﴿أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللّٰهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ﴾[398] buyurduğu nass-ı ᶜālīdir ki bu āyetin hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Ve dahi şunlar ki fāhişe işledikleri yāhūd nefslerine zulm ettikleri zamān Allāhu taᶜālānın vaᶜīd ve ᶜikābını tezekkür edip günāhlarından tevbe edenler."

[وقال علقمة والأسود قال عبد الله بن مسعود رضي الله عنهم في كتاب الله عز وجل آيتان ما أذنب عبد ذنبًا فقرأهما واستغفر الله عز وجل إلا غفر الله تعالى له ﴿وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللّٰهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ﴾ الآية وقوله عز وجل ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ يَجِدِ اللّٰهَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾]

Ve dahi ᶜAlkame ve Esved demişler ki, ᶜAbdullāh b. Mesᶜūd demiş ki: "Zāt-ı Zü'l-Celāl'in kitābında iki āyet vardır ki bir kimse yok ki bir zenb edip de onları kırāᵓet ve istigfār etse illā ki Allāhu ᶜazīmü'ş-şān ona magfiret etmez, yaᶜnī bir kimse ki birisi bir zenb işlerse ve bu iki āyeti kırāᵓet edip istigfār ederse elbette o kimseye Allāhu taᶜālā hazretleri magfiret eder, o iki āyet ise birisi ﴿وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللّٰهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ﴾[399] āyetidir ve ikincisi ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ يَجِدِ اللّٰهَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾[400] āyetidir." Evvelki āyetin tefsīri geçti ve ikinci āyetin tefsīri ise o dahi hulāsa-i meᵓālinde denilmiş ki: "O kimse ki sāire taᶜaddī eder bir ᶜamel-i kabīh işleye yāhūd o kabāhatle nefsine zulm eyleye ve sonra Allāhu taᶜālādan magfiret taleb eyleye, Allāhu taᶜālāyı zünūbuna gafūr ve ona fazlla rahīm bulur."

[وقال عز وجل ﴿فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا﴾ وقال تعالى ﴿وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ﴾]

Ve dahi tebāreke ve taᶜālā ﴿فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا﴾[401] buyurmuştur ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Rabbin ᶜazze şānuhunun bu niᶜmetlerine ve vaᶜd-i sādıkına hamd ederek namāz kıl ve sıfāt-ı celāliyle senā et ve küffārın kavl-i fāsidinden tenzīh et ve furtātına ve

398 Ālu ᶜİmrān, 3/135.

399 Ālu ᶜİmrān, 3/135.

400 en-Nisā, 4/110.

401 en-Nasr, 110/3.

ümmetin için magfiret taleb eyle, Allāhu taᶜālā magfiret taleb edenlerin tevbesini kabūl edicidir." Ve dahi ﴿وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ﴾[402] buyurdu yaᶜnī "Seherlerle magfiret taleb edenler" demektir.

[وَكَانَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُكْثِرُ أَنْ يَقُولَ "سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ" وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ أَكْثَرَ مِنَ الِاسْتِغْفَارِ جَعَلَ الله عز وجل لَهُ مِنْ كُلِّ هَمٍّ فَرَجًا وَمِنْ كُلِّ ضِيقٍ مَخْرَجًا وَارْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ"[403] söylemesinden teksīr ederdi yaᶜnī bu senā ve istigfārı çok ederdi. Ve dahi "مَنْ أَكْثَرَ مِنَ الِاسْتِغْفَارِ جَعَلَ الله عز وجل لَهُ مِنْ كُلِّ هَمٍّ فَرَجًا وَمِنْ كُلِّ ضِيقٍ مَخْرَجًا وَارْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ"[404] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Kim ki kelime-i istigfārdan teksīr ederse yaᶜnī çok istigfār ederse Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri ona her bir hemmden ferec ve her bir darlıktan mahrec kılar da onun hāl ü hayāline gelmez yerlerden ona rızkı verir."

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "إِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ تَعَالَى وَأَتُوبُ إِلَيْهِ فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً" هذا مع أنه صلى الله عليه وسلم غفر له ما تقدم من ذنبه وما تأخر]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ تَعَالَى وَأَتُوبُ إِلَيْهِ فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً"[405] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāli: "Tahkīkan ben Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine günde yetmiş kerre tevbe ve istigfār ederim." Maᶜa-hāzā ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimize mā-tekaddeme ve mā-teᵓahhere olan furtātı ᶜafv ve magfiret buyurulmuş onun bir nesnesi yok idi. Yaᶜnī magfūrun leh iken bu kadar istigfār ederse dīgeri ne kadar istigfār etmek lāzım gelir.

---

402 Ālu ᶜİmrān, 3/17.

403 et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 1/193, no: 598; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 2/587, no: 3983.

404 Ebū Dāvūd, Vitr, 26, no: 1518; el-Beyhakī, *ed-Daᶜavāt*, 1/236, no: 162; *Keşfu'l-Hafā*, 2/332, no: 2606.

405 Buhārī, Daᶜavāt, 3, no: 6307; Tirmizī, Tefsīru'l-Kur'ān, 47, no: 3259; İbn Māce, Edeb, 57, no: 3815.

[وقال صلى الله عليه وسلم ''إِنَّهُ لَيُغَانُ عَلَى قَلْبِي حَتَّى إِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ الله تَعَالَى فِي كُلِّ يَوْمٍ مِائَةَ مَرَّةٍ'']

Ve dahi ''إِنَّهُ لَيُغَانُ عَلَى قَلْبِي حَتَّى إِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ الله تَعَالَى فِي كُلِّ يَوْمٍ مِائَةَ مَرَّةٍ''[406] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāli: "Benim gönlüme gelip kāim olur ki beher günde ben yüz kerre Zāt-ı Zü'l-Celāl'e istigfār edeyim."

[وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''مَنْ قَالَ حِينَ يَأْوِي إِلَى فِرَاشِهِ ''أَسْتَغْفِرُ الله الْعَظِيمَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ'' ثَلَاثَ مَرَّاتٍ غَفَرَ الله لَهُ ذُنُوبَهُ وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ أَوْ عَدَدِ رَمْلِ عَالِجٍ أَوْ عَدَدِ وَرَقِ الشَّجَرِ أَوْ عَدَدِ أَيَّامِ الدُّنْيَا'' وقال صلى الله عليه وسلم في حديث آخر ''مَنْ قَالَ ذَلِكَ غُفِرَتْ ذُنُوبُهُ وَإِنْ كَانَ فَارًّا مِنَ الزَّحَفِ'']

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''مَنْ قَالَ حِينَ يَأْوِي إِلَى فِرَاشِهِ ''أَسْتَغْفِرُ الله الْعَظِيمَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ'' ثَلَاثَ مَرَّاتٍ غَفَرَ الله لَهُ ذُنُوبَهُ وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ أَوْ عَدَدِ رَمْلِ عَالِجٍ أَوْ عَدَدِ وَرَقِ الشَّجَرِ أَوْ عَدَدِ أَيَّامِ الدُّنْيَا''[407] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāli: "Kim ki yatağına gireceği vaktte yaᶜnī yatağına girerken ''أَسْتَغْفِرُ الله الْعَظِيمَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ'' üç kerre derse o kimseye Allāhu ᶜazīmü'ş-şān [137] onun zünūbu deryā yüzünde olan köpüğün mikdārı veyāhūd ᶜĀlic adlı yerin kumu mikdārı veyā ağaçların yapraklarının ᶜadedi veyāhūd dünyānın eyyāmı ᶜadedi mikdārınca olsa bile ona ᶜafv ve magfiret eder." Ve dīger bir hadīste gelmiş ki: ''مَنْ قَالَ ذَلِكَ غُفِرَتْ ذُنُوبُهُ وَإِنْ كَانَ فَارًّا مِنَ الزَّحَفِ''[408] yaᶜnī "Kim ki bunu söylerse o kimse muhārebe-i küffārdan velev ki kaçak ve hārib olsa bile onun zünūbu ᶜafv ve magfiret olunur." Muhārebe-i aᶜdā-i dīnden kaçmak kebāir-i zünūbdandır, yaᶜnī velev ki sāhib-i kebīre olsa mazhar-ı ᶜafv u magfiret olur demektir.

---

406 Ebū Dāvūd, Vitr, 26, no: 1515; *Sahīhu* İbn Hibbān, 3/211, no: 931; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/691; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 1/302, no: 887.

407 Tirmizī, Daᶜavāt, 17, no: 3397; *Sahīhu* İbn Hibbān, 12/338, no: 5528.

408 *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/692, no: 1884; *Hilyetu'l-Evliyā*, 5/180; el-Beyhakī, *ed-Daᶜavāt*, 1/235, no: 161.

[وقال حذيفة كنت ذرب اللسان على أهلي فقلت يا رسول الله لقد خشيت أن يدخلني لساني النار فقال النبي صلى الله عليه وسلم ''فَأَيْنَ أَنْتَ مِنَ الْاِسْتِغْفَارِ فَإِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللهَ فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ'']

Ve dahi Huzeyfe ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki: "Benim ehlim üzerine benim lisānım tīz ve keskin idi ve onun hiddetinden havf edip ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimize dedim ki: "Ben korkarım ki benim lisānım beni āteşe dāhil eder, yaᶜnī benim dilim beni āteşe idhāl etmekliğinden korkarım" dediğimde ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bana: "Sen istigfār etmekten neredesin? Ben günde yüz kerre Allāh'a istigfār ederim" diye emr ve fermān buyurdu. Yaᶜnī niçin istigfāra devām etmezsin, ben ki günāhtan āzāde iken günde yüz kerre Zāt-ı Zü'l-Celāl'den istigfār ederim, sen dahi istigfār üzerine devām ve muvāzabet eyle demektir. [409]

[وقالت عائشة رضي الله عنها قال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم ''إِنْ كُنْتِ أَلْمَمْتِ بِذَنْبٍ فَاسْتَغْفِرِي اللهَ وَتُوبِي إِلَيْهِ فَإِنَّ التَّوْبَةَ مِنَ الذَّنْبِ النَّدَمُ وَالْاِسْتِغْفَارُ'']

Ve dahi Ümmü'l-müᵓminīn ᶜĀişetü's-Sıddīka radıyallāhu ᶜanhā buyurmuş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bana emr ve fermān etti ki: ''إِنْ كُنْتِ أَلْمَمْتِ بِذَنْبٍ فَاسْتَغْفِرِي اللهَ وَتُوبِي إِلَيْهِ فَإِنَّ التَّوْبَةَ مِنَ الذَّنْبِ النَّدَمُ وَالْاِسْتِغْفَارُ''[410] yaᶜnī "Sen eger bir zenbe yaklaşıp nüzūl ettinse hemān der-ᶜakab Zāt-ı Zü'l-Celāli ve'l-İkrām'ı istigfār edip ona tevbe eyle, zīrā ki günāhından tevbe etmek peşīmānī ve istigfār etmektir."

[وكان صلى الله عليه وسلم يقول في الاستغفار ''اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي خَطِيئَتِي وَجَهْلِي وَإِسْرَافِي فِي أَمْرِي وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي هَزْلِي وَجِدِّي وَخَطَإِي وَعَمْدِي وَكُلُّ ذَلِكَ عِنْدِي اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ'']

---

409 İbn Māce, Edeb, 57, no: 3817; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 3/288, no: 3173; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/691, no: 1881; *Hilyetu'l-Evliyā*, 1/276; el-Beyhakī, *ed-Daᶜavāt*, 1/242, no: 167; et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 511, no: 1812.

410 Buhārī, Şehādāt, 15, no: 2661; Megāzī, 35, no: 4141; Tefsīr (Yūsuf), 3, no: 4690; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 4/271, no: 7613.

Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz istigfārda "اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي خَطِيئَتِي وَجَهْلِي وَإِسْرَافِي فِي أَمْرِي وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي هَزْلِي وَجِدِّي وَخَطَإِي وَعَمْدِي وَكُلُّ ذَلِكَ عِنْدِي اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ"[411] buyururdu ki hulāsa-i mazmūnu: "Yā rabbi, sen benim hatīᵓet ve nādānlığımı ve dahi emrimde olan isrāfımı ve benden ziyāde sen benden bildiğin nesneleri bana ᶜafv ve magfiret eyle. Yā rabbi, sen benim hezl ve ciddimi ve hataᵓ ve ᶜamdimi o hāl ile ki bunlar kāffesi benim yanımdadırlar, sen bana onları ᶜafv ve magfiret eyle. Yā rabbi, benim takdīm ve teᵓhīr ve isrār ve iᶜlān ettiğimi ve benden ziyāde sen benden bildiğini bana ᶜafv ve magfiret eyle ki Mukaddim sensin ve Muᵓahhir sensin ve sen her bir şeyᵓe kādirsin" demektir.

[وقال علي رضي الله عنه كنت رجلًا إذا سمعت من رسول الله صلى الله عليه وسلم حديثًا نفعني الله عز وجل بما شاء أن ينفعني منه وإذا حدثني أحد من أصحابه استحلفته فإذا حلف صدقته قال وحدثني أبو بكر وصدق أبو بكر رضي الله عنه قال سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يقول "مَا مِنْ عَبْدٍ يُذْنِبُ ذَنْبًا فَيُحْسِنُ الطُّهُورَ ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ يَسْتَغْفِرُ الله عَزَّ وَجَلَّ إِلَّا غُفِرَ لَهُ" ثم تلا قوله عَزَّ وَجَلَّ ﴿وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ﴾ الآية]

Ve Hazret-i ᶜAlī b. Ebī Tālib ᶜaleyhi'r-rıdvān buyurmuş ki: "Ben böyle bir ādem idim ki kendim ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizden bir hadīsi işitmiş olsaydım o hadīsten bana mukadder ve meşīᵓet-i rabbānīye mukārin olan mikdār ile müntefiᶜ olurdum, yaᶜnī ondan Zāt-ı Zü'l-Celāl bana verdiği nasībe göre hisse-yāb-ı menfaᶜat olurdum. Ve çün onun ashābından bir kimse bana bir hadīsi tahdīs ederdi, ben onu istihlāf ederdim ve çün yemīn eder, onu dahi tasdīk eylerdim. Hazret-i Ebū Bekr es-Sıddīk ᶜaleyhi'r-rıdvān beni tahdīs etti ve Ebū Bekr sıdk etti, yaᶜnī sözü sādıktır, dedi ki: "Ben Zāt-ı ᶜālī-i Hazret-i Risālet-penāhīden işittim, derdi ki: "مَا مِنْ عَبْدٍ يُذْنِبُ ذَنْبًا فَيُحْسِنُ الطُّهُورَ ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ يَسْتَغْفِرُ الله عَزَّ وَجَلَّ إِلَّا غُفِرَ لَهُ"[412] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi:

---

411 Buhārī, Daᶜavāt, 60, no: 6399; Müslim, ez-Zikr ve'd-Duᶜā, 70.

412 Ebū Dāvūd, Vitr, 26, no: 1521; Tirmizī, Salāt, 181, no: 406; İbn Māce, İkā-

"Bir kul yoktur ki bir zenb işler ve der-ᶜakab sünen ve ādābına riᶜāyetle bir ābdest alıp da iki rekᶜat namāz kılar sonra Zāt-ı Zü'l-Celāl'e istigfār eder illā ki ona ᶜafv ve magfiret olmaz." Yaᶜnī elbette o günāhkāra bu ᶜamel-i sālihin icrā ve istigfārında Hakk celle ve ᶜalā hazretleri ona o işlediği günāhı ᶜafv ve magfiret eyler demektir. Bu kelāmdan sonra ﴿وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللّٰهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ﴾[413] kırāᵓet buyurdu" yaᶜnī ᶜaleyhi's-selām efendimiz işbu kelāmıyla bu āyeti dahi okuyup ona delīl getirdi demektir.

[وروى أبو هريرة عَنِ النَّبِيّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قال "إِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا أَذْنَبَ ذَنْبًا كَانَتْ نُكْتَةٌ سَوْدَاءُ فِي قَلْبِهِ فَإِنْ تَابَ وَنَزَعَ وَاسْتَغْفَرَ صُقِلَ قَلْبُهُ مِنْهَا فَإِنْ زَادَ زَادَتْ حَتَّى تُغَلِّفَ قَلْبَهُ" فذلك الران الذي ذكره الله عز وجل في كتابه ﴿كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾]

Ve dahi Hazret-i Ebū Hüreyre ᶜaleyhi'r-rıdvān rivāyet edip dedi ki: ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki: "إِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا أَذْنَبَ ذَنْبًا كَانَتْ نُكْتَةٌ سَوْدَاءُ فِي قَلْبِهِ فَإِنْ تَابَ وَنَزَعَ وَاسْتَغْفَرَ صُقِلَ قَلْبُهُ مِنْهَا فَإِنْ زَادَ زَادَتْ حَتَّى تُغَلِّفَ قَلْبَهُ"[414] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Tahkīkan merd-i müᵓmin bir zenb işlerse yaᶜnī bir harām ve günāhı işlerse onun kalbinde siyāh bir nüktecik olur, yaᶜnī siyāh bir damlacık ve bir nokta olur. Eger tevbe edip ondan nezᶜ ettiyse ve dahi ondan istigfār eylediyse onun kalbi ondan saykallanıp pāk olur ve eger bir ziyāde ettiyse o nükte dahi ziyāde olur, tā ki onun kalbini kaplayıp ihāta eder." İşte "ران" odur ki onu Zāt-ı Zü'l-Celāl kitābında ﴿كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾[415] diye zikr etmiştir. Bu āyetin hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Onlar dedikleri gibi değildir, belki onların kesb ettikleri günāh kalbleri üzerine perde olmuştur ki hakkla bātılı temyīz edemezler." Denildi ki bir kimse ki bir günāh ettikte onun kalbinde bir siyāh nokta peydā olup gittikçe birer birer artar, tā ki cümle kalbi siyāh olur. [138]

---

metu's-Salāt, 193, no: 1395; *Sahīhu* İbn Hibbān, 2/390.

413 Ālu ᶜİmrān, 3/135.

414 İbn Māce, Zühd, 29, no: 4244; Tirmizī, Tefsīru'l-Kur'ān, 83, no: 3334; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/46, no: 6.

415 el-Mutaffifīn, 83/14.

[وروى أبو هريرة رضي الله عنه أنه صلى الله عليه وسلم قال ''إِنَّ اللهَ سُبْحَانَهُ لَيَرْفَعُ الدَّرَجَةَ لِلْعَبْدِ فِي الْجَنَّةِ فَيَقُولُ يَا رَبِّ أَنَّى لِي هَذِهِ فَيَقُولُ عَزَّ وَجَلَّ بِاسْتِغْفَارِ وَلَدِكَ لَكَ'']

Ve dahi Ebū Hüreyre ᶜaleyhi'r-rıdvān rivāyet etmiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki:''إِنَّ اللهَ سُبْحَانَهُ لَيَرْفَعُ الدَّرَجَةَ لِلْعَبْدِ فِي الْجَنَّةِ فَيَقُولُ يَا رَبِّ أَنَّى لِي هَذِهِ فَيَقُولُ عَزَّ وَجَلَّ بِاسْتِغْفَارِ وَلَدِكَ لَكَ''[416] ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Hakk subhānehu ve taᶜālā tahkīk ve tahkīkan kendi kuluna cennette dereceyi refᶜ eder de kulu onu göricek: "Bana bu irtifāᶜ-ı derece neredendir?" diye istifsār eder ve tebāreke ve taᶜālā hazretleri: "Senin evlādın sana istigfār etmesiyledir" diye taltīf buyururlar.

[وروت عائشة رضي الله عنها أنه صلى الله عليه وسلم قال ''اَللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ الَّذِينَ إِذَا أَحْسَنُوا اسْتَبْشَرُوا وَإِذَا أَسَاؤُوا اسْتَغْفَرُوا'']

Ve Hazret-i ᶜĀişe ᶜaleyha'r-rıdvān dahi rivāyet etmiş ki efendimiz buyurmuş ki:''اَللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ الَّذِينَ إِذَا أَحْسَنُوا اسْتَبْشَرُوا وَإِذَا أَسَاؤُوا اسْتَغْفَرُوا''[417] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Yā rabbi, sen beni şol ādemlerden eyle ki onlar bir ihsān işledikleri hālde istibşār ederler ve eger bir isāᵓet ederlerse istigfār ederler."

[وقال صلى الله عليه وسلم ''إِذَا أَذْنَبَ الْعَبْدُ ذَنْبًا فَقَالَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي'' فَيَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ ''أَذْنَبَ عَبْدِي ذَنْبًا فَعَلِمَ أَنَّ لَهُ رَبًّا يَأْخُذُ بِالذَّنْبِ وَيَغْفِرُ الذَّنْبَ عَبْدِي اعْمَلْ مَا شِئْتَ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكَ'' وقال صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''مَا أَصَرَّ مَنِ اسْتَغْفَرَ وَإِنْ عَادَ فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً'']

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki:''إِذَا أَذْنَبَ الْعَبْدُ ذَنْبًا فَقَالَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي'' فَيَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ ''أَذْنَبَ عَبْدِي ذَنْبًا فَعَلِمَ أَنَّ لَهُ رَبًّا يَأْخُذُ بِالذَّنْبِ وَيَغْفِرُ الذَّنْبَ عَبْدِي اعْمَلْ مَا شِئْتَ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكَ''[418] ki hulāsa-i mefād-ı münīfi: "Eger bir kul bir zenbi işlerse ve der-ᶜakab "Yā rab-

416 *Hilyetu'l-Evliyā*, 6/255.

417 İbn Māce, Edeb, 57, no: 3820; et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 414, no: 1401; el-Beyhakī, *ed-Daᶜavāt*, 1/299, no: 211.

418 Müslim, Tevbe, 29; *Sahīhu* İbn Hibbān, 2/388, no: 622; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 4/270, no: 7608.

bi, bana magfiret eyle" diye istigfār ederse Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri buyurur ki: "Benim kulum bir cürm ve kusūr edip günāhkār oldu ve zenbini magfiret eder ve onunla onu muʾāhaze eyler bir rabb olduğunu bilip kendi zenbinden istigfār etti. Ey benim kulum, sen kendi dilediğini işle de tahkīkan ben sana magfiret etmişim" der. Ve dahi buyurmuş ki: "مَا أَصَرَّ مَنِ اسْتَغْفَرَ وَإِنْ عَادَ فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً"[419] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Günāhına musırr olmuş olmaz o kimse ki istigfār eder, velev ki günde yetmiş kerre o zenbe ʿavdet eder."

[وقال صلى الله عليه وسلم "إِنَّ رَجُلًا لَمْ يَعْمَلْ خَيْرًا قَطُّ نَظَرَ إِلَى السَّمَاءِ فَقَالَ إِنَّ لِي رَبًّا يَا رَبِّ فَاغْفِرْ لِي فَقَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ غَفَرْتُ لَكَ"]

Ve dahi buyurmuş ki: "إِنَّ رَجُلًا لَمْ يَعْمَلْ خَيْرًا قَطُّ نَظَرَ إِلَى السَّمَاءِ فَقَالَ إِنَّ لِي رَبًّا يَا رَبِّ فَاغْفِرْ لِي فَقَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ غَفَرْتُ لَكَ"[420] Yaʿnī "Aslā hayrı işlemeyen bir ādem ki göğe bakıp dedi ki tahkīkan benim bir rabbim vardır, yā rabbi sen bana magfiret eyle" dedikte Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri dahi "Ben sana magfiret etmişim" buyurdu.

[وقال صلى الله عليه وسلم "مَنْ أَذْنَبَ ذَنْبًا فَعَلِمَ أَنَّ اللهَ قَدِ اطَّلَعَ عَلَيْهِ غَفَرَ لَهُ وَإِنْ لَمْ يَسْتَغْفِرْ"]

Ve dahi buyurmuş ki: "مَنْ أَذْنَبَ ذَنْبًا فَعَلِمَ أَنَّ اللهَ قَدِ اطَّلَعَ عَلَيْهِ غَفَرَ لَهُ وَإِنْ لَمْ يَسْتَغْفِرْ"[421] ki hulāsa-i meʾāl-i münīfi: "Kim ki bir zenb işleyip bildi ki Hakk subhānehu ve taʿālā ona muttaliʿ oldu, istigfār etmez de Hakk taʿālā hazretleri ona magfiret eder." Yaʿnī o işlediği günāha Zāt-ı Zü'l-Celāl muttaliʿ olduğunu bilip ona bir hacālet gelirse velev ki istigfār etmezse Hakk taʿālā ona magfiret eder demektir.

[وقال صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى "يَا عِبَادِي كُلُّكُمْ مُذْنِبٌ إِلَّا مَنْ عَافَيْتُهُ فَاسْتَغْفِرُونِي أَغْفِرْ لَكُمْ وَمَنْ عَلِمَ أَنِّي ذُو قُدْرَةٍ عَلَى أَنْ أَغْفِرَ لَهُ غَفَرْتُ لَهُ وَلَا أُبَالِي"]

Ve dahi buyurmuş ki: "يقول الله تعالى "يَا عِبَادِي كُلُّكُمْ مُذْنِبٌ إِلَّا مَنْ عَافَيْتُهُ

419 Ebū Dāvūd, Vitr, 26, no: 1514; Tirmizī, Daʿavāt, 106, no: 3559; el-Beyhakī, *ed-Daʿavāt*, 1/238.

420 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiʿiyye*, 6/303.

421 et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Evsat*, 4/374, no: 447.

فَاسْتَغْفِرُونِي أَغْفِرْ لَكُمْ وَمَنْ عَلِمَ أَنِّي ذُو قُدْرَةٍ عَلَى أَنْ أَغْفِرَ لَهُ غَفَرْتُ لَهُ وَلَا أُبَالِي"[422] ki hulāsa-i mazmūn-ı celīli: "Hakk subhānehu ve taᶜālā buyurur ki: "Yā ᶜibādī, yaᶜnī ey benim kullarım, topunuz müznibsiz, meger ki onu saklayıp muᶜāfāt etmiş olurum, kaldı ki siz benden magfireti dileyiniz ki ben size magfiret edeyim. Ve kim ki onun zenbini ᶜafv ve magfiret etmeğe kādir olduğumu bilirse ben ona magfiret edip onun taksīrātına mübālāt dahi etmem."

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ قَالَ سُبْحَانَكَ ظَلَمْتُ نَفْسِي وَعَمِلْتُ سُوءًا فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ غَفَرْتُ لَهُ ذُنُوبَهُ وَلَوْ كَانَتْ كَمَدَبِّ النَّمْلِ" وروى "أَنَّ أَفْضَلَ الْاِسْتِغْفَارِ اَللّٰهُمَّ أَنْتَ رَبِّي وَأَنَا عَبْدُكَ خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ وَابُوءُ عَلَى نَفْسِي بِذَنْبِي فَقَدْ ظَلَمْتُ نَفْسِي وَاعْتَرَفْتُ بِذَنْبِي فَاغْفِرْ لِي ذُنُوبِي مَا قَدَّمْتُ مِنْهَا وَمَا أَخَّرْتُ فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِلَّا أَنْتَ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki: "مَنْ قَالَ سُبْحَانَكَ ظَلَمْتُ نَفْسِي وَعَمِلْتُ سُوءًا فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ غَفَرْتُ لَهُ ذُنُوبَهُ وَلَوْ كَانَتْ كَمَدَبِّ النَّمْلِ"[423] ki hulāsa-i meᵓāli: "Kim ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'i tenzīh edip der ki: "Yā rabbi, ben seni her bir şeyden takdīs ve temcīd eylerim. Ben kendi nefsimi zulm edip bir yaramaz şey işledim, sen bana magfiret eyle ki senden gayrı zünūbu magfiret eder bir kimse yoktur" o kimsenin zünūbunu medebb-i neml mikdārı olsa da ben ona ᶜafv ve magfiret ederim" ki medebb-i nemlden mefhūm dünyāda yer yüzü olup, çünkü karınca rūy-i zemīnin kāffesinde yürür yaᶜnī onun zünūbu dünyāda yer yüzünü ihāta etmiş kadar olsa bile ben ona magfiret ederim demek olur ki kesret-i zünūbdan kināyedir, yaᶜnī o kimsenin günāhı her ne kadar çok olur ise olsun ᶜafv ve magfiret olunur demektir. Ve dahi rivāyet olunur ki efdal-i istigfār "اَللّٰهُمَّ أَنْتَ رَبِّي وَأَنَا عَبْدُكَ خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ وَابُوءُ عَلَى نَفْسِي بِذَنْبِي فَقَدْ ظَلَمْتُ نَفْسِي وَاعْتَرَفْتُ بِذَنْبِي فَاغْفِرْ لِي ذُنُوبِي مَا قَدَّمْتُ

---

422 İbn Māce, Zühd, 30, no: 4257.

423 el-Beyhakī, *ed-Daᶜavāt*, 1/310, no: 221.

مِنْهَا وَمَا أَخَّرْتُ فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِلَّا أَنْتَ"[424] senā ve duᶜāsıdır, hattā ona sultānu'l-istigfār denilmiştir ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Yā rabbi, sen benim rabbimsin ve ben dahi senin kulunum. Sen beni yaratıp halk ettin ve ben dahi kudret ve istitāᶜatim mikdārınca ᶜahdin ve vaᶜdin üzereyim. Ben kendi işlediğim yaramazlıktan seninle taᶜavvüz edip sana sığınmışım ve dahi senin niᶜmetinle ben sana dönmüşüm ve dahi nefsim üzerine kendi zünūbumla dönmüşüm. ᶜAle't-tahkīk ben kendi nefsimi zulm etmişim ve zenbimle muᶜterifim yaᶜnī cürm ve kusūruma dahi mukırr ve müstagfirim, āhir sen dahi lutf ve kereminle benim zünūbumdan takdīm ve teᵓhīr ettiğimi yaᶜnī işlemiş ve işleyeceğim cürm ve kusūrumu bana ᶜafv ve magfiret eyle ki senden gayrı zünūbun kāffesini ᶜafv ve magfiret eder bir kimse yoktur, zünūbu magfiret eden ancak sensin" demektir.

[والآثار قال خالد بن معدان يقول الله عز وجل إن أحب عبادي إلي المتحابون بحبي والمتعلقة قلوبهم بالمساجد والمستغفرون [١٣٩] بالأسحار أولئك الذين إذا أردت أهل الأرض بعقوبة ذكرتهم فتركتهم وصرفت العقوبة عنهم]

Ve dahi fezāil-i istigfār hakkında gelen āsār ise onlar dahi bunlardır ki ez-cümle Hālid b. Maᶜdān'ın kelāmıdır, demiş ki: "Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri buyurur ki: "Benim kullarımın bana en ziyāde sevgilisi ancak o kimselerdir ki benim muhabbetimle yekdīgerini muhabbet edip sevişirler ve dahi mesācide kulūbu asılıp müteᶜallik olanlardır ve dahi vakt-i seherlerde istigfār edenlerdir. İşte onlar şol kimselerdir ki ben her ne vakt ki ehl-i zemīni bir ᶜukūbet ile giriftār etmek isterim, onları yād edip ehl-i zemīnin ᶜukūbetlerini terk ederim ve ondan ᶜukūbeti sarf ederim."

[وقال قتادة رحمه الله القرآن يدلكم عن دائكم ودوائكم أما داؤكم فالذنوب وأما دواؤكم فالاستغفار]

Ve Katāde ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki: "Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şān size dāᵓınız ve devāᵓınız üzerine delālet eder, sizin dāᵓınız ise günāhlardır ve devāᵓınız ise istigfār etmektir."

424 Buhārī, Daᶜavāt, 2, no: 6306.

[وقال علي كرم الله وجهه العجب ممن يهلك ومعه النجاة قيل وما هي قال الاستغفار وكان يقول ما ألهم الله سبحانه عبدًا الاستغفار وهو يريد أن يعذبه]

Ve dahi ᶜAlī b. Ebī Tālib kerremallāhu vechehu buyurmuş ki: "O kimseden taᶜaccüb olunur ki necāt kendisiyle berāber olduğu hālde kendisi hālik olur." Ve "Necāt nedir?" diye ondan istifsār olundukta, "istiğfārdır" diye haber vermiş. Ve dahi buyururdu ki: "Hakk subhānehu ve taᶜālā mazarratları onun taᶜzībini murād buyurduğu hālde o kula istigfārı ilhām etmez." Yaᶜnī kim ki istigfār ederse o kimsenin taᶜzībini Zāt-ı Zü'l-Celāl murād buyurmamıştır, zīrā ki ᶜazābını murād buyurulan kimseye istigfār ilhām olunmaz demek olur.

[وقال الفضيل قول العبد "أَسْتَغْفِرُ الله" تفسيرها أقلني وقال بعض العلماء العبد بين ذنب ونعمة لا يصلحهما إلا الحمد والاستغفار]

Ve Fudayl ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki: "Kulun "أَسْتَغْفِرُ الله" demesinin tefsīri beni ikāle eyle demektir." Yaᶜnī helāka düşmekten beni sakla. Ve baᶜzu'l-ᶜulemāᵓ demiş ki: "Her bir ādem zenb ile niᶜmet arasındadır, hamd ve istigfārdan gayrı onları başka bir şey ıslāh etmez." Yaᶜnī insāna lāzımdır ki kelime-i hamd ve istigfārdan lisānı hālī olmaya, hemīşe elhamdülillāh ve estagfirullāh diye ki niᶜmete hamd ve zenbe istigfār etmiş olur.

[وقال الربيع بن خيثم رحمه الله لا يقولن أحدكم "أَسْتَغْفِرُ اللهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ" فيكون ذنبًا وكذبًا إن لم يفعل ولكن ليقل "اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَتُبْ عَلَيَّ"]

Ve Rebīᶜ b. Haysem ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki: "Tevbe ve nedāmet etmeden biriniz "أَسْتَغْفِرُ اللهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ" demeye ki eger onu işlememişse yalan söyleyip ve bir zenb dahi işlemiş olur, lākin "اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَتُبْ عَلَيَّ" diye." Yaᶜnī "Yā rabbi, sen bana magfiret eyle ve üzerime merhametle rücūᶜ buyurup sen tevbe eyle" diye.

[قال الفضيل رحمه الله الاستغفار بلا إقلاع توبة الكذابين وقالت رابعة العدوية رَحِمَهَا اللّهُ اسْتِغْفَارُنَا يَحْتَاجُ إِلَى استغفار كثير قال بعض الحكماء من قدم الاستغفار على الندم كان مستهزئًا بالله عز وجل وهو لا يعلم]

Ve dahi Fudayl ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki kalbinden meyl ve muhabbet ve maᶜsiyeti koparmadan istigfār etmek tevbe-i kezzābīn yaᶜnī yalancıların tevbesidir." Ve Rābiᶜatü'l-ᶜAdeviyye ᶜaleyha'r-rahme demiş ki: "Bizim istigfārımız pek çok istigfāra muhtāc olur." Ve dahi baᶜzu'l-hukemā demiş ki: "Kim ki istigfārı nedāmet üzerine takdīm ederse yaᶜnī peşīmānī ve nedāmet etmezden akdem kim ki istigfār ederse Zāt-ı Zü'l-Celāl'e müstehziᵓ olmuş olur o hāl ile ki ona ᶜālim değildir." Yaᶜnī bu yüzden dahi āsim ve günāhkār olduğunu bilmez ki ondan dahi tevbe ve istigfār ede demektir.

[وسمع أعرابي وهو متعلق بأستار الكعبة يقول اللهم إن استغفاري مع إصراري للؤم وإن تركي استغفارك مع علمي بسعة عفوك لعجز فكم تتحبب إلي بالنعم مع غناك عني وكم أتبغض إليك بالمعاصي مع فقري إليك يا من إذا وعد وفى وإذا أوعد عفا أدخل عظيم جرمي في عظيم عفوك يا أرحم الراحمين]

Ve estār-ı Kaᶜbe'ye müteᶜallik bir nefer Aᶜrābī'den işitilip dermiş ki: "Yā rabbi, benim ısrārım ile istigfārım lüᵓmdür ve senin siᶜat-i ᶜafvın bilmesiyle istigfārının terki dahi ᶜaczdir. Sen benden müstagnī olup bana bir ihtiyācın olmadığı hālde niᶜamınla nice kerre sen bana kendi kendini sevdirdin ve ben sana fakr ve muhtāc iken nice kerre ben meᶜāsī ile kendi kendimi sana mebgūz ettirdim. Sen ey ki vaᶜdine vefā edip vaᶜīdini ᶜafv eden Kerīm, benim cürm-i ᶜazīmimi senin ᶜafv-ı ᶜazīmine dāhil eyle yā Erhame'r-rāhimīn."

[وقال أبو عبد الله الوراق لو كان عليك مثل عدد القطر وزبد البحر ذنوبًا لمحيت عنك إذا دعوت ربك بهذا الدعاء مخلصًا إن شاء الله تعالى "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَغْفِرُكَ مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ تُبْتُ إِلَيْكَ مِنْهُ ثُمَّ عُدْتُ فِيهِ وَأَسْتَغْفِرُكَ مِنْ كُلِّ مَا وَعَدْتُكَ بِهِ مِنْ نَفْسِي وَلَمْ أُوفِ لَكَ بِهِ وَأَسْتَغْفِرُكَ مِنْ كُلِّ عَمَلٍ أَرَدْتُ بِهِ وَجْهَكَ فَخَالَطَهُ غَيْرُكَ وَاَسْتَغْفِرُكَ مِنْ كُلِّ نَعْمَةٍ أَنْعَمْتَ بِهَا عَلَيَّ فَاسْتَعَنْتُ بِهَا عَلَى مَعْصِيَتِكَ وَأَسْتَغْفِرُكَ يَا عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ أَتَيْتُهُ فِي ضِيَاءِ النَّهَارِ وَسَوَادِ اللَّيْلِ فِي مَلَأٍ أَوْ خَلَاءٍ وَسِرٍّ وَعَلَانِيَةٍ يَا حَلِيمُ" ويقال إنه استغفار آدم عليه السلام وقيل الخضر عليه الصلاة والسلام]

Ve dahi Ebū ᶜAbdullāh el-Varrāk ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki: "Eger senin rabbin tebāreke ve taᶜālā hazretlerine bu duᶜāᵓ ile duᶜā ettinse senin zünūbun ᶜaded-i katr ve zebed-i bahr [140] gibi çok olsalar bile mahv

olunurlar." Yaᶜnī maᶜa'l-ihlās çün bu duᶜā ile senin rabbin taᶜālāya duᶜā edersin, senin günāhların her ne kadar çok olur ise olsun Hakk taᶜālā hazretleri senin üzerinden o günāhları kaldırıp mahv eder inşāallāhu taᶜālā ki duᶜā budur: "اَللَّهُـمَّ إِنِّـي أَسْـتَغْفِرُكَ مِـنْ كُلِّ ذَنْـبٍ تُبْـتُ إِلَيْـكَ مِنْـهُ ثُـمَّ عُـدْتُ فِيـهِ وَأَسْـتَغْفِرُكَ مِـنْ كُلِّ مَـا وَعَدْتُـكَ بِـهِ مِـنْ نَفْسِـي وَلَـمْ أُوفِ لَـكَ بِـهِ وَأَسْـتَغْفِرُكَ مِـنْ كُلِّ عَمَـلٍ أَرَدْتُ بِـهِ وَجْهَـكَ فَخَالَطَهُ غَيْرُكَ وَاَسْتَغْفِرُكَ مِـنْ كُلِّ نَعْمَـةٍ أَنْعَمْـتَ بِهَا عَلَيَّ فَاسْتَعَنْتُ بِهَـا عَلَـى مَعْصِيَتِـكَ وَأَسْـتَغْفِرُكَ يَـا عَالِـمَ الْغَيْـبِ وَالشَّـهَادَةِ مِـنْ كُلِّ ذَنْـبٍ أَتَيْتُـهُ فِـي ضِيَـاءِ النَّهَـارِ وَسَـوَادِ اللَّيْـلِ فِـي مَلَأٍ أَوْ خَـلَاءٍ وَسِـرٍّ وَعَلَانِيَـةٍ يَـا حَلِيـمُ" ki hulāsa-i mefhūmu: "Yā rabbi, ben her bir zenbden ki ben ondan sana tevbe edip sonra ona ᶜavdet etmişim, o zenb için ben senden magfireti dilerim ve dahi her ne ki nefsim üzerine ben sana vaᶜd edip ve onu īfāᵓ edememişim, ben onun için dahi ᶜafv ve magfiretin isterim ve dahi her bir ᶜamelden ki ben onunla senin vechin murād edip sonra senin gayrın ona karışmış, o ᶜamele dahi senden magfireti dilerim ve dahi her bir niᶜmet ki sen bana inᶜām ettin ve ben o niᶜmeti senin maᶜsiyetine sarf edip ki o niᶜmet ile senin maᶜsiyetin üzerine istiᶜāne eyledim, ben ondan dahi tevbe edip ve onun için ᶜafv ve magfiretini dilerim. Ey ᶜĀlim-i gayb u şehādet, ziyā-i nehār veyā sevād-ı leylde ve mele-i nās içinde veyā halā ve tenhāda sırren veyā ᶜalenen onu işleyip ki onunla sana gelmiş bulunduğum zünūb ve hatāyāya dahi ey Halīm, ben senden ᶜafv ve magfireti isterim" demektir. Denilir ki bu duᶜā Ādem ᶜaleyhi's-selām pederimizin duᶜāsıdır veyāhūd Hızır ᶜaleyhi's-selām hazretlerinin duᶜā-i istigfārıdır.

el-Bābu's-Sālisü Fī Edᶜiyetin Meᵓsūretin ve Maᶜziyyetin İlā Esbābihā ve Erbābihā

[الباب الثالث في أدعية مأثورة ومعزية إلى أسبابها وأربابها]

[مما يستحب أن يدعو بها المرء صباحًا ومساء وبعقب كل صلاة]

Ve üçüncü bāb ki edᶜiye-i meᵓsūre ve esbāb ve erbābına mensūb olup sabāh akşam ādem onunla duᶜā etmek müstehabb olan ve her bir namāzın ᶜakibinde kırāᵓeti mendūb bulunan edᶜiyenin beyānında idi, o dahi işte bu bābdır ki ber-vech-i ātī zikr ve beyān olunur. Şöyle ki; sa-

bāh ve akşam ve her bir namāzın ᶜakibinde onunla duᶜāᵓ etmek lāzım ve müstehabb olunan edᶜiye-i meᵓsūre vü maᶜziyyenin birisi odur ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin sabāh namāzının iki rekᶜati ᶜakibinde okuduğu duᶜādır ki musannif-i merhūm ona işāret edip dedi ki:

[فمنها دعاء رسول الله صلى الله عليه وسلم بعد ركعتي الفجر قال ابن عباس رضي الله عنهما بعثني العباس إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فأتيته ممسيًا وهو في بيت خالتي ميمونة فقام يصلي من الليل فلما صلى ركعتي الفجر قبل صلاة الصبح قال ''اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِكَ تَهْدِي بِهَا قَلْبِي وَتَجْمَعُ بِهَا شَمْلِي وَتَلُمُّ بِهَا شَعَثِي وَتَرُدُّ بِهَا الْفِتَنَ عَنِّي وَتُصْلِحُ بِهَا دِينِي وَتَحْفَظُ بِهَا غَائِبِي وَتَرْفَعُ بِهَا شَاهِدِي وَتُزَكِّي بِهَا عَمَلِي وَتُبَيِّضُ بِهَا وَجْهِي وَتُلْهِمُنِي بِهَا رُشْدِي وَتَعْصِمُنِي بِهَا مِنْ كُلِّ سُوءٍ اَللّٰهُمَّ أَعْطِنِي إِيمَانًا صَادِقًا وَيَقِينًا لَيْسَ بَعْدَهُ كُفْرٌ وَرَحْمَةً أَنَالُ بِهَا شَرَفَ كَرَامَتِكَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْفَوْزَ عِنْدَ الْقَضَاءِ وَمَنَازِلَ الشُّهَدَاءِ وَعَيْشَ السُّعَدَاءِ وَالنَّصْرَ عَلَى الْأَعْدَاءِ وَمُرَافَقَةَ الْأَنْبِيَاءِ اَللّٰهُمَّ إِنِّي أُنْزِلُ بِكَ حَاجَتِي وَإِنْ ضَعُفَ رَأْيِي وَقَلَّتْ حِيلَتِي وَقَصَّرَ عَمَلِي وَافْتَقَرْتُ إِلَى رَحْمَتِكَ فَأَسْأَلُكَ يَا كَافِيَ الْأُمُورِ وَيَا شَافِيَ الصُّدُورِ كَمَا تُجِيرُ بَيْنَ الْبُحُورِ أَنْ تُجِيرَنِي مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ وَمِنْ دَعْوَةِ الثُّبُورِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْقُبُورِ اَللّٰهُمَّ مَا قَصَرَ عَنْهُ رَأْيِي وَضَعُفَ عَنْهُ عَمَلِي وَلَمْ تَبْلُغْهُ نِيَّتِي وَأُمْنِيَّتِي مِنْ خَيْرٍ وَعَدْتَهُ أَحَدًا مِنْ عِبَادِكَ أَوْ خَيْرٍ أَنْتَ مُعْطِيهِ أَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ فَإِنِّي أَرْغَبُ إِلَيْكَ فِيهِ وَأَسْأَلُكَهُ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا هَادِينَ مُهْتَدِينَ غَيْرَ ضَالِّينَ وَلَا مُضِلِّينَ حَرْبًا لِأَعْدَائِكَ وَسِلْمًا لِأَوْلِيَائِكَ نُحِبُّ بِحُبِّكَ مَنْ أَطَاعَكَ مِنْ خَلْقِكَ وَنُعَادِي بِعَدَاوَتِكَ مَنْ خَالَفَكَ مِنْ خَلْقِكَ اَللّٰهُمَّ هَذَا الدُّعَاءُ وَعَلَيْكَ الْإِجَابَةُ وَهَذَا الْجَهْدُ وَعَلَيْكَ التُّكْلَانُ وَإِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ ذِي الْحَبْلِ الشَّدِيدِ وَالْأَمْرِ الرَّشِيدِ أَسْأَلُكَ الْأَمْنَ يَوْمَ الْوَعِيدِ وَالْجَنَّةَ يَوْمَ الْخُلُودِ مَعَ الْمُقَرَّبِينَ الشُّهُودِ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ الْمُوفِينَ بِالْعُهُودِ إِنَّكَ رَحِيمٌ وَدُودٌ وَأَنْتَ تَفْعَلُ مَا تُرِيدُ سُبْحَانَ الَّذِي لَبِسَ الْعِزَّ وَقَالَ بِهِ سُبْحَانَ الَّذِي تَعَطَّفَ بِالْمَجْدِ وَتَكَرَّمَ بِهِ [سُبْحَانَ الَّذِي لَا يَنْبَغِي التَّسْبِيحُ إِلَّا لَهُ سُبْحَانَ ذِي الْفَضْلِ وَالنِّعَمِ سُبْحَانَ ذِي الْعِزَّةِ وَالْكَرَمِ] سُبْحَانَ الَّذِي أَحْصَى كُلَّ شَيْءٍ بِعِلْمِهِ اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ لِي نُورًا فِي قَلْبِي وَنُورًا فِي قَبْرِي وَنُورًا فِي سَمْعِي وَنُورًا فِي بَصَرِي وَنُورًا فِي شَعْرِي وَنُورًا فِي بَشَرِي وَنُورًا فِي لَحْمِي وَنُورًا فِي دَمِي وَنُورًا فِي عِظَامِي وَنُورًا مِنْ [بَيْنِ] يَدَيَّ وَنُورًا مِنْ خَلْفِي وَنُورًا عَنْ يَمِينِي وَنُورًا عَنْ شِمَالِي وَنُورًا مِنْ فَوْقِي وَنُورًا مِنْ تَحْتِي اَللّٰهُمَّ زِدْنِي نُورًا وَأَعْطِنِي نُورًا وَاجْعَلْ لِي نُورًا'']

Daᶜavāt-ı mezkūrenin birisi fecrin iki rekᶜatinden sonra ᶜaleyhi's-selām efendimizin okuduğu duᶜādır ki ᶜAbdullāh b. ᶜAbbās ᶜaleyhime'r-rıdvān demiş ki: "Hazret-i ᶜAbbās beni Zāt-ı ᶜālī-i Hazret-i Risālet-penāhīye gönderdi. Ben dahi akşam vaktinde teyzem Meymūne ᶜaleyha'r-rıdvānın odasında olduğu hālde yanına gelip vāsıl oldum ve o gece yanında beytūtiyyet ettim. Efendimiz geceleyin namāz kılmağa kıyām etti ve sabāh namāzından evvel olan fecrin iki rekᶜat namāzını kılınca ''اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِكَ تَهْدِي بِهَا قَلْبِي وَتَجْمَعُ بِهَا شَمْلِي وَتَلُمُّ بِهَا شَعَثِي وَتَرُدُّ بِهَا الْفِتَنَ عَنِّي وَتُصْلِحُ بِهَا دِينِي وَتَحْفَظُ بِهَا غَائِبِي وَتَرْفَعُ بِهَا شَاهِدِي وَتُزَكِّي بِهَا عَمَلِي وَتُبَيِّضُ بِهَا وَجْهِي وَتُلْهِمُنِي بِهَا رُشْدِي وَتَعْصِمُنِي بِهَا مِنْ كُلِّ سُوءٍ اَللَّهُمَّ أَعْطِنِي إِيمَانًا صَادِقًا وَيَقِينًا لَيْسَ بَعْدَهُ كُفْرٌ وَرَحْمَةً أَنَالُ بِهَا شَرَفَ كَرَامَتِكَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْفَوْزَ عِنْدَ الْقَضَاءِ وَمَنَازِلَ الشُّهَدَاءِ وَعَيْشَ السُّعَدَاءِ وَالنَّصْرَ عَلَى الْأَعْدَاءِ وَمُرَافَقَةَ الْأَنْبِيَاءِ اَللَّهُمَّ إِنِّي أُنْزِلُ بِكَ حَاجَتِي وَإِنْ ضَعُفَ رَأْيِي وَقَلَّتْ حِيلَتِي وَقَصَّرَ عَمَلِي وَافْتَقَرْتُ إِلَى رَحْمَتِكَ فَأَسْأَلُكَ يَا كَافِيَ الْأُمُورِ وَيَا شَافِيَ الصُّدُورِ كَمَا تُجِيرُ بَيْنَ الْبُحُورِ أَنْ تُجِيرَنِي مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ وَمِنْ دَعْوَةِ الثُّبُورِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْقُبُورِ اَللَّهُمَّ مَا قَصَرَ عَنْهُ رَأْيِي وَضَعُفَ عَنْهُ عَمَلِي وَلَمْ تَبْلُغْهُ نِيَّتِي وَأُمْنِيَّتِي مِنْ خَيْرٍ وَعَدْتَهُ أَحَدًا مِنْ عِبَادِكَ أَوْ خَيْرٍ أَنْتَ مُعْطِيهِ أَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ فَإِنِّي أَرْغَبُ إِلَيْكَ فِيهِ وَأَسْأَلُكَهُ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ اَللَّهُمَّ اجْعَلْنَا هَادِينَ مُهْتَدِينَ غَيْرَ ضَالِّينَ وَلَا مُضِلِّينَ حَرْبًا لِأَعْدَائِكَ وَسِلْمًا لِأَوْلِيَائِكَ نُحِبُّ بِحُبِّكَ مَنْ أَطَاعَكَ مِنْ خَلْقِكَ وَنُعَادِي بِعَدَاوَتِكَ مَنْ خَالَفَكَ مِنْ خَلْقِكَ اَللَّهُمَّ هَذَا الدُّعَاءُ وَعَلَيْكَ الْإِجَابَةُ وَهَذَا الْجَهْدُ وَعَلَيْكَ التُّكْلَانُ وَإِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ ذِي الْحَبْلِ الشَّدِيدِ وَالْأَمْرِ الرَّشِيدِ أَسْأَلُكَ الْأَمْنَ يَوْمَ الْوَعِيدِ وَالْجَنَّةَ يَوْمَ الْخُلُودِ مَعَ الْمُقَرَّبِينَ الشُّهُودِ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ الْمُوفِينَ بِالْعُهُودِ إِنَّكَ رَحِيمٌ وَدُودٌ وَأَنْتَ تَفْعَلُ مَا تُرِيدُ سُبْحَانَ الَّذِي لَبِسَ الْعِزَّ وَقَالَ بِهِ سُبْحَانَ الَّذِي تَعَطَّفَ بِالْمَجْدِ وَتَكَرَّمَ بِهِ [سُبْحَانَ الَّذِي لَا يَنْبَغِي التَّسْبِيحُ إِلَّا لَهُ سُبْحَانَ ذِي الْفَضْلِ وَالنِّعَمِ سُبْحَانَ ذِي الْعِزَّةِ وَالْكَرَمِ] سُبْحَانَ الَّذِي أَحْصَى كُلَّ شَيْءٍ بِعِلْمِهِ اَللَّهُمَّ اجْعَلْ لِي نُورًا فِي قَلْبِي وَنُورًا فِي قَبْرِي وَنُورًا فِي سَمْعِي وَنُورًا فِي بَصَرِي وَنُورًا فِي شَعْرِي وَنُورًا فِي بَشَرِي وَنُورًا فِي لَحْمِي وَنُورًا فِي دَمِي وَنُورًا فِي عِظَامِي وَنُورًا مِنْ [بَيْنِ] يَدَيَّ وَنُورًا مِنْ خَلْفِي وَنُورًا عَنْ يَمِينِي وَنُورًا عَنْ شِمَالِي وَنُورًا مِنْ فَوْقِي وَنُورًا مِنْ تَحْتِي اَللَّهُمَّ زِدْنِي نُورًا وَأَعْطِنِي نُورًا وَاجْعَلْ لِي نُورًا''[425] buyurdu." Yaᶜnī o namāzın ᶜakibinde işbu duᶜāyı okudu ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Yā rabbi, ben senin

425 Tirmizī, Daᶜavāt, 30, no: 3419; et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 1/165-166.

katından öyle bir rahmeti dilerim ki sen o rahmetle benim kalbimi hidāyet ve şemlimi cemᶜ ve şeᶜasımı izāle edesin ve dahi üzerimden fiteni onunla defᶜ edip onunla dīnimi ıslāh ve gāibimi hıfz ve şāhidimi refᶜ ve ᶜamelimi tezkiye ve yüzümü ak ve beyāz buyurup birle benim rüşdümü dahi onunla ilhām edip beni her bir yaramazdan onunla maᶜsūm buyurasın. Yā rabbi, sen bana sādık bir īmānı ve ardı sonra küfr olmayan yakīni ve dünyā ve āhirette onunla kerāmetin şerefine nāil olacağım rahmeti bana iᶜtāᵓ eyle. Yā rabbi, ben kazāᵓ ᶜindinde fevzi dilerim ve senden menāzil-i şühedā ve ᶜayş-ı suᶜadā ve mürāfakat-ı enbiyāᵓ dileyip ve aᶜdāᵓ üzerine nusreti dahi suᵓāl ve recāᵓ ederim. Yā rabbi, ben kendi hācetimi sana ᶜarz ederim velev ki benim onda reᵓyim zebūn ve hīletim az [141] ve ᶜamelim kısadır, ben senin rahmetine müftakır ve muhtāc oldum. Kaldı ki sen ey Kāfiᵓi umūr ve Şāfī-i sudūr, buhūr arasında icāret ettiğin gibi beni dahi ᶜazāb-ı saᶜīrden icāret etmenizi dilerim ki mücbir ancak sensin ve hem dahi daᶜvet-i sübūr ve fitne-i kubūrdan dahi bana mücīr olmaklığınızı dilerim. Yā rabbi, benim ondan reᵓyim kāsır olup ve ona ᶜamelim zebūn olan ve niyyet ve emniyyetim ona bālig olamayan ki sen kendi ᶜibādına vaᶜd etmiş veyā vermiş olduğun hayrda sana rāgıbım, o hayrı senden dilerim, bana onu müyesser ve nasīb eyle yā Rabbe'l-ᶜālemin. Yā rabbi, sen bizi hādī ve mehdī eyle, bizi dāll ve mudıll eyleme ve dahi aᶜdān için bizi harb ve evliyān için selm eyle ki senin halkından sana itāᶜat edeni senin muhabbetinle muhabbet edelim ve halkından sana muhālefet edeni senin ᶜadāvetinle ᶜadāvet edelim. Yā Rabbi duᶜā işte budur ve icābet senin üzerinedir ve cehd budur ve tevekkül senin üzerinedir. Tahkīk ve tahkīkan biz Allāhu ᶜazīmü'ş-şānın memlūküyüz ve ona rāciᶜiz ve ᶜAliyy ve ᶜAzīm olan Allāhu taᶜālānın gayrısına bir havl ve kuvvet olmayıp havl ve kuvvet ancak onundur ki habl-i şedīd ve emr-i reşīd sāhibidir. Ve sen ki ey habl-i metīn ve emr-i reşīd sāhibi, senden dilerim ki yevm-i vaᶜīdde beni emīn edip yevm-i hulūdda dahi mukarrebīn-i şühūd ü rükkaᶜ u sücūd ve vāfī-i ᶜuhūd ile berāber bana cenneti veresin ki Rahīm ve Vedūd ᶜale't-tahkīk sensin ve dilediğini işlersin. ᶜİzzi giyip onunla emr eden ve mecd ile taᶜattuf edip onunla tekerrüm eyleyen ve her bir şeyᵓ onun ᶜilmi ile hasr ve ihsāᵓ eden

Zāt-ı Zü'l-Celāl-i ᶜālī-şāna ben tesbīh ve takdīs eylerim. Yā rabbi, sen bana kalbimde bir nūr eyle ve dahi kabrimde nūr eyle ve semᶜimde nūr eyle ve basarımda nūr eyle ve saçımda nūr eyle ve beşeremde nūr eyle ve lahmimde nūr eyle ve demimde nūr eyle ve ᶜizāmımda nūr eyle ve önümde nūr eyle ve ardımda nūr eyle ve sağımda nūr eyle ve solumda nūr eyle ve üstümde nūr eyle ve altımda nūr eyle. Yā rabbi benim nūrumu müzdād eyle ve nūrdan beni müzdād edip bana nūru ihsān eyle ve bana nūr eyle" demektir.

[دعاء عائشة رضي الله عنها: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لعائشة رضي الله عنها عليك بالجوامع الكوامل قولي "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنَ الْخَيْرِ كُلِّهِ عَاجِلِهِ وَآجِلِهِ مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّرِّ كُلِّهِ عَاجِلِهِ وَآجِلِهِ مَا عَلِمْتُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ وَأَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ وَعَمَلٍ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ وَعَمَلٍ وَأَسْأَلُكَ مِنَ الْخَيْرِ مَا سَأَلَكَ عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ محمدٌ صلى الله عليه وسلم وَأَسْتَعِيذُكَ مِمَّا اسْتَعَاذَكَ مِنْهُ عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ محمدٌ صلى الله عليه وسلم وَأَسْأَلُكَ مَا قَضَيْتُ لِي مِنْ أَمْرٍ أَنْ تَجْعَلَ عَاقِبَتَهُ رَشَدًا بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ"]

Ve Hazret-i Ümmü'l-müʾminīn ᶜĀişetü's-Sıddīka radıyallāhu ᶜanhānın duᶜāsı ise o dahi işbu duᶜādır ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ᶜĀişe ᶜaleyha'r-rıdvāna buyurmuş ki: "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنَ الْخَيْرِ كُلِّهِ عَاجِلِهِ وَآجِلِهِ مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّرِّ كُلِّهِ عَاجِلِهِ وَآجِلِهِ مَا عَلِمْتُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ وَأَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ وَعَمَلٍ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ وَعَمَلٍ وَأَسْأَلُكَ مِنَ الْخَيْرِ مَا سَأَلَكَ عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ محمدٌ صلى الله عليه وسلم وَأَسْتَعِيذُكَ مِمَّا اسْتَعَاذَكَ مِنْهُ عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ محمدٌ صلى الله عليه وسلم وَأَسْأَلُكَ مَا قَضَيْتُ لِي مِنْ أَمْرٍ أَنْ تَجْعَلَ عَاقِبَتَهُ رَشَدًا بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ"[426] Yaᶜnī "Ey ᶜĀişe, sen cevāmiᶜ ve kevāmili iltizām edip de ki: "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنَ الْخَيْرِ كُلِّهِ" ki bu duᶜānın hulāsa-i meʾāli: "Yā rabbi, ben hayrdan hayrın mecmūᶜunu senden dilerim ki onun ᶜācilini ve ācilini ve ondan bilip ve bilemediğimi isterim ve şerrin cemīᶜīsinden sana sığınıp ondan seninle taᶜavvüz ederim ve onun ᶜācil ve ācilinden ve ondan bilip ve bilemediğimden seninle taᶜavvüz eylerim, sen beni ondan sakla. Ve hem dahi ben senden cenneti dilerim ve dahi kavl ve

426 İbn Māce, Duᶜā, 4, no: 3846; et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 1/401, no: 1347.

ᶜamelden cennete takrīb eden sözü ve ᶜameli isterim ve dahi āteşten ben seninle taᶜavvüz ederim ve kavl ve ᶜamelden āteşe takrīb eden kavl ve ᶜamelden seninle taᶜavvüz edip sana sığınırım, sen beni ondan sakla. Ve hayrdan senin kulun ve resūlün Muhammed ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin senden dilediğini ben dilerim ve dahi seninle ondan senin kulun ve resūlün Muhammed ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām istiᶜāze ettiği nesneden dahi ben seninle istiᶜāze edip sana sığınırım ve hem dahi bana hükm ve kazāᵓ ettiğin emrin bana sonu ve ᶜākıbetini hayr ve rüşd etmek isterim ve dilerim ki o dahi senin rahmetinle dilerim. Ey Erhamü'r-rāhimīn, sen bu duᶜāmızı merhametinle icābet ve kabūl eyle" demektir.

[دعاء فاطمة رضي الله عنها: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "يَا فَاطِمَةُ مَا يَمْنَعُكِ أَنْ تَسْمَعِي مَا أُوصِيكِ بِهِ أَنْ تَقُولِي "يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ بِرَحْمَتِكَ أَسْتَغِيثُ لَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ وَأَصْلِحْ لِي شَأْنِي كُلَّهُ"]

Ve dahi Sittü's-sālihāt Hazret-i Fātımetü'z-Zehrāᵓ ᶜaleyha'r-rıdvānın duᶜāsı budur ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ona fermān buyurup demiş ki: "يَا فَاطِمَةُ مَا يَمْنَعُكِ أَنْ تَسْمَعِي مَا أُوصِيكِ بِهِ أَنْ تَقُولِي "يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ بِرَحْمَتِكَ أَسْتَغِيثُ لَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ وَأَصْلِحْ لِي شَأْنِي كُلَّهُ"[427] ki hulāsa-i mefād-ı münīfi: "Ey Fātıma, sana edeceğim vasiyyeti istimāᶜ etmekten senin māniᶜin nedir?" Yaᶜnī onu kabūl etmekten seni menᶜ eden nesne nedir ki, diyesin ki: "يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ بِرَحْمَتِكَ أَسْتَغِيثُ لَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ وَأَصْلِحْ لِي شَأْنِي كُلَّهُ" ki vasiyyeti bu duᶜādır. Ve hulāsa-i mefādı: "Ey Hayy ve ey Kayyūm, ben senin rahmetinle istigāse ederim, sen beni bir lahza nefsime müᵓekkel etmeyesin, beni hayra ilhāmile idāre edip şānımı ıslāh eyle." [142]

[دعاء أبي بكر الصديق رضي الله عنه: علم رسول الله صلى الله عليه وسلم أبا بكر الصديق رضي الله عنه أن يقول "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِمُحَمَّدٍ نَبِيِّكَ وَإِبْرَاهِيمَ خَلِيلِكَ وَمُوسَى نَجِيِّكَ وَعِيسَى كَلِمَتِكَ وَرُوحِكَ وَبِتَوْرَاةِ مُوسَى وَإِنْجِيلِ عِيسَى وَزَبُورِ دَاوُدَ وَفُرْقَانِ محمدٍ صلى الله عليه وسلم وَعَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ وَبِكُلِّ وَحْيٍ أَوْحَيْتَهُ أَوْ قَضَاءٍ قَضَيْتَهُ أَوْ سَائِلٍ أَعْطَيْتَهُ أَوْ غَنِيٍّ أَفْقَرْتَهُ أَوْ فَقِيرٍ أَغْنَيْتَهُ أَوْ ضَالٍّ هَدَيْتَهُ وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ

427 *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/730, no: 2000.

الَّذِي أَنْزَلْتَهُ عَلَى مُوسَى صلى الله عليه وسلم وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي بَثَّتَ بِهِ أَرْزَاقَ الْعِبَادِ وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي وَضَعْتَهُ عَلَى الْأَرْضِ فَاسْتَقَرَّتْ وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي وَضَعْتَهُ عَلَى السَّمَوَاتِ فَاسْتَقَلَّتْ وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي وَضَعْتَهُ عَلَى الْجِبَالِ فَرَسَتْ وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي اسْتَقَلَّ بِهِ عَرْشُكَ وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الطُّهْرِ الطَّاهِرِ الْأَحَدِ الصَّمَدِ الْوِتْرِ الْمُنْزَلِ فِي كِتَابِكَ مِنْ لَدُنْكَ مِنَ النُّورِ الْمُبِينِ وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي وَضَعْتَهُ عَلَى النَّهَارِ فَاسْتَنَارَ وَعَلَى اللَّيْلِ فَأَظْلَمَ وَبِعَظَمَتِكَ وَكِبْرِيَائِكَ وَبِنُورِ وَجْهِكَ الْكَرِيمِ أَنْ تَرْزُقَنِي الْقُرْآنَ وَالْعِلْمَ بِهِ وَتَخْلِطَهُ بِلَحْمِي وَدَمِي وَسَمْعِي وَبَصَرِي وَتَسْتَعْمِلَ بِهِ جَسَدِي بِحَوْلِكَ وَقُوَّتِكَ فَإِنَّهُ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ"]

Ve Hazreti Ebū Bekr es-Sıddīk ᶜaleyhi'r-rıdvānın duᶜāsı bu idi ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz onu Ebā Bekr es-Sıddīk hazretlerine taᶜlīm etti, diye ki:"اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِمُحَمَّدٍ نَبِيِّكَ وَإِبْرَاهِيمَ خَلِيلِكَ وَمُوسَى نَجِيِّكَ وَعِيسَى كَلِمَتِكَ وَرُوحِكَ وَبِتَوْرَاةِ مُوسَى وَإِنْجِيلِ عِيسَى وَزَبُورِ دَاوُدَ وَفُرْقَانِ محمدٍ صلى الله عليه وسلم وَعَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ وَبِكُلِّ وَحْيٍ أَوْحَيْتَهُ أَوْ قَضَاءٍ قَضَيْتَهُ أَوْ سَائِلٍ أَعْطَيْتَهُ أَوْ غَنِيٍّ أَفْقَرْتَهُ أَوْ فَقِيرٍ أَغْنَيْتَهُ أَوْ ضَالٍّ هَدَيْتَهُ وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَهُ عَلَى مُوسَى صلى الله عليه وسلم وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي بَثَّتَ بِهِ أَرْزَاقَ الْعِبَادِ وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي وَضَعْتَهُ عَلَى الْأَرْضِ فَاسْتَقَرَّتْ وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي وَضَعْتَهُ عَلَى السَّمَوَاتِ فَاسْتَقَلَّتْ وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي وَضَعْتَهُ عَلَى الْجِبَالِ فَرَسَتْ وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي اسْتَقَلَّ بِهِ عَرْشُكَ وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الطُّهْرِ الطَّاهِرِ الْأَحَدِ الصَّمَدِ الْوِتْرِ الْمُنْزَلِ فِي كِتَابِكَ مِنْ لَدُنْكَ مِنَ النُّورِ الْمُبِينِ وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي وَضَعْتَهُ عَلَى النَّهَارِ فَاسْتَنَارَ وَعَلَى اللَّيْلِ فَأَظْلَمَ وَبِعَظَمَتِكَ وَكِبْرِيَائِكَ وَبِنُورِ وَجْهِكَ الْكَرِيمِ أَنْ تَرْزُقَنِي الْقُرْآنَ وَالْعِلْمَ بِهِ وَتَخْلِطَهُ بِلَحْمِي وَدَمِي وَسَمْعِي وَبَصَرِي وَتَسْتَعْمِلَ بِهِ جَسَدِي بِحَوْلِكَ وَقُوَّتِكَ فَإِنَّهُ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ"[428] ki hulāsa-i mefādı: "Yā rabbi, seni peygamberin Muhammed ve halīlin İbrāhīm ve neciyyin Mūsā ve kelime ve rūhun ᶜĪsā ᶜaleyhimü's-salātu ve's-selām ile dilenip senden suʾāl ederim ve dahi Mūsā'nın Tevrāt'ı ve ᶜĪsā'nın İncīl'i ve Dāvūd'un Zebūr'u ve Muhammed'in Furkān'ı ile senden dileyip suʾāl ederim. Ve dahi seni her bir vahy ki onunla vahy ettin ve her bir kazāʾ ki onunla sen hükm ve kazāʾ ettin ve her bir sāil ki onun suʾālini kabūl buyurup dilediğini verdin ve her bir ganī ki onu sen fakīr ettin ve her bir fakīr ki sen onu ganī ettin ve her bir itkin ki sen onu hidāyet ettin, ben onların

428 et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 397-398, no: 1334.

kāffeleriyle dileyip senden suʾāl ederim. Ve dahi Mūsā ᶜaleyhi's-selām üzerine inzāl ettiğin ismin ile ve onunla erzāk-ı ᶜibādı dağıtıp tefrīk ettiğin ismin ile ve yere koyup yer onunla müstakırr olduğu ismin ile ve dahi semāvāta vazᶜ edip semāvāt onunla müstakill olduğu ismin ile ve dağlara vazᶜ edip dağlar onunla sābit olan ismin ile ve dahi senin ᶜarşın onunla müstakil olduğu ismin ile senden dileyip suʾāl ederim. Ve Tuhr ve Tāhir ve Ehad ve Samed ve Vitr esmālarınla ki nūr-ı mübīnden senin ᶜindinden kitābına nāzil olmuşlar, ben onlarla dahi senden dilerim. Ve nehāra vazᶜile nehār onunla ışıklanmış olan isminle ve yere koyup yer onunla karanlıklanmış olan isminle ve dahi ᶜazamet ve kibriyān ile ve senin vech-i kerīmin nūruyla ben senden suʾāl edip dilerim ki sen Kurʾān-ı ᶜazīmi bana rızk edip ᶜilmini bana ihsān ve nasīb eyle ve dahi onu güştuma ve kanıma ve semᶜ ve basarıma karıştırasın ve senin havlin ve kuvvetin ile benim cesedimi onunla istiᶜmāl eyleyesin. Yā Erhame'r-rāhimīn, senin Zāt-ı Celīl-in havl ve kuvveti mā-ᶜadāsı aslā bir kimsenin bir havl ve kuvveti yoktur, havl ve kuvvet ancak seninledir."

[دعاء بريدة الأسلمي رضي الله عنه: وروي أنه قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وسلم ''يَا بُرَيْدَةُ أَلَا أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ مَنْ أَرَادَ اللهُ بِهِ خَيْرًا عَلَّمَهُنَّ إِيَّاهُ ثُمَّ لَمْ يُنْسِهُنَّ إِيَّاهُ أَبَدًا قَالَ فَقُلْتُ بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ قُلْ ''اَللَّهُمَّ إِنِّي ضَعِيفٌ فَقَوِّ فِي رِضَاكَ ضَعْفِي وَخُذْ إِلَى الْخَيْرِ بِنَاصِيَتِي وَاجْعَلِ الْإِسْلَامَ مُنْتَهَى رِضَايَ اَللَّهُمَّ إِنِّي ضَعِيفٌ فَقَوِّنِي وَإِنِّي ذَلِيلٌ فَأَعِزَّنِي وَإِنِّي فَقِيرٌ فَأَغْنِنِي يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ'']

Ve Bureyde el-Eslemī ᶜaleyhi'r-rıdvān duᶜāsı dahi budur ki mervīdir ki Zāt-ı ᶜālī-i Hazret-i Risālet-penāhī ona fermān buyurup demiş ki: ''يَا بُرَيْدَةُ أَلَا أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ مَنْ أَرَادَ اللهُ بِهِ خَيْرًا عَلَّمَهُنَّ إِيَّاهُ ثُمَّ لَمْ يُنْسِهُنَّ إِيَّاهُ أَبَدًا قَالَ فَقُلْتُ بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ قُلْ ''اَللَّهُمَّ إِنِّي ضَعِيفٌ فَقَوِّ فِي رِضَاكَ ضَعْفِي وَخُذْ إِلَى الْخَيْرِ بِنَاصِيَتِي وَاجْعَلِ الْإِسْلَامَ مُنْتَهَى رِضَايَ اَللَّهُمَّ إِنِّي ضَعِيفٌ فَقَوِّنِي وَإِنِّي ذَلِيلٌ فَأَعِزَّنِي وَإِنِّي فَقِيرٌ فَأَغْنِنِي يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ''[429] ki hulāsa-i mefhūm-ı şerīfi: "Ey Bureyde, ben sana böyle bir kelimātı taᶜlīm etmeyeyim mi ki o kelimāt öyle bir kelimāttır ki Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretleri kim ki onun hayrını murād eder ve onunla hayr etmek isterse o kelimātı ona taᶜlīm

429 *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/708, no: 1931.

eder de ebeden onları ona unutturmaz." Ve Bureyde "بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ" dedikte efendimiz "قُلْ "اَللَّهُمَّ إِنِّي ضَعِيفٌ فَقَوِّ فِي رِضَاكَ ضَعْفِي وَخُذْ إِلَى الْخَيْرِ بِنَاصِيَتِي وَاجْعَلِ الْإِسْلَامَ مُنْتَهَى رِضَايَ اَللَّهُمَّ إِنِّي ضَعِيفٌ فَقَوِّنِي وَإِنِّي ذَلِيلٌ فَأَعِزَّنِي وَإِنِّي فَقِيرٌ فَأَغْنِنِي يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ" fermān buyurdu ki hāsıl-ı meʾāli: De ki: "Yā rabbi, ben zaᶜīf ve zebūnum, kaldı ki senin rızānda benim bu zebūnluğumu kuvvetlendir ve cānib-i hayra beni nāsıyem ile alıp müteveccih eyle ve dīn-i İslām'ı benim müntehā-yı rızām eyle. Yā rabbi, ben zebūnum, beni kuvvetlendir ve hor ve zelīlim, beni [143] ᶜizzetlendir ve dahi ben fakīrim, beni zengin eyle. Yā Erhame'r-rāhimīn, sen bu duᶜāmı kabūl eyle" demektir.

[دعاء قبيصة بن المخارق: إذ قَالَ لِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ علمني كلمات ينفعني الله عز وجل بها فقد كبر سني وعجزت عن أشياء كثيرة كنت أعملها فقال صلى الله عليه وسلم "أَمَّا لِدُنْيَاكَ فَإِذَا صَلَّيْتَ الْغَدَاةَ فَقُلْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ "سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ فَإِنَّكَ إِذَا قُلْتَهُنَّ أَمِنْتَ مِنَ الْغَمِّ وَالْجُذَامِ وَالْبَرَصِ وَالْفَالِجِ وَأَمَّا لِآخِرَتِكَ فَقُلْ "اَللَّهُمَّ اهْدِنِي مِنْ عِنْدِكَ وَأَفْضِ عَلَيَّ مِنْ فَضْلِكَ وَانْشُرْ عَلَيَّ مِنْ رَحْمَتِكَ وَأَنْزِلْ عَلَيَّ مِنْ بَرَكَاتِكَ" ثُمَّ قَالَ صلى الله عليه وسلم أَمَّا إِنَّهُ إِذَا وَافَى بِهِنَّ عَبْدٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَمْ يَدَعْهُنَّ فُتِحَ لَهُ أَرْبَعَةُ أَبْوَابٍ مِنَ الْجَنَّةِ يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ"]

Ve dahi Kabīsa b. el-Muhārik ᶜaleyhi'r-rıdvān duᶜāsı ise o dahi budur ki Kabīsa Zāt-ı ᶜālī-i Hazret-i Risālet-penāhīye "Benim sinnim büyümüş ve işlediğim aᶜmālin çoğundan ᶜāciz kalmış olduğumdan bana Zāt-ı Zü'l-Celāl onunla nefᶜ eder bir kelimātı taᶜlīm eyle" diye temennī ve recā ettiği vaktte ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "أَمَّا لِدُنْيَاكَ فَإِذَا صَلَّيْتَ الْغَدَاةَ فَقُلْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ "سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ" فَإِنَّكَ إِذَا قُلْتَهُنَّ أَمِنْتَ مِنَ الْغَمِّ وَالْجُذَامِ وَالْبَرَصِ وَالْفَالِجِ وَأَمَّا لِآخِرَتِكَ فَقُلْ "اَللَّهُمَّ اهْدِنِي مِنْ عِنْدِكَ وَأَفْضِ عَلَيَّ مِنْ فَضْلِكَ وَانْشُرْ عَلَيَّ مِنْ رَحْمَتِكَ وَأَنْزِلْ عَلَيَّ مِنْ بَرَكَاتِكَ" ثُمَّ قَالَ صلى الله عليه وسلم أَمَّا إِنَّهُ إِذَا وَافَى بِهِنَّ عَبْدٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَمْ يَدَعْهُنَّ فُتِحَ لَهُ أَرْبَعَةُ أَبْوَابٍ مِنَ الْجَنَّةِ يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ"[430] diye emr eyledi ki hulāsa-i meʾāli: "Senin dünyālığın için olacak duᶜā ise gadāt

430 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 18/358, no: 940.

namāzından sonra yaᶜnī sen namāz-ı gadātı kıldıkça üç kerre ''سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ'' söyle, zīrā ki sen bu kelimātı eger üç kerre söyledinse gamm ve uyuzluk ve baras ve fālic hastalıklarından emīn olursun'' وَأَمَّا لِآخِرَتِكَ فَقُلْ ''اَللَّهُمَّ اهْدِنِي مِنْ عِنْدِكَ وَأَفْضِ عَلَيَّ مِنْ فَضْلِكَ وَانْشُرْ عَلَيَّ مِنْ رَحْمَتِكَ وَأَنْزِلْ عَلَيَّ مِنْ بَرَكَاتِكَ'' diye fermān buyurdu ki hulāsa-i mazmūnu: ''Ve āhiretine olan duᶜā ise şöyle: Yā rabbi, sen beni senin ᶜindinden hidāyet eyle ve senin fazlından sen benim üzerime bir fazlı ifāza eyle ve dahi senin rahmetinden benim üzerime bir rahmeti açıp neşr eyle ve senin berekātından dahi bir bereketi inzāl eyle'' demektir. Ve ondan sonra ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurdu ki: ''أَمَّا إِنَّهُ إِذَا وَافَى بِهِنَّ عَبْدٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَمْ يَدَعْهُنَّ فُتِحَ لَهُ أَرْبَعَةُ أَبْوَابٍ مِنَ الْجَنَّةِ يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ'' ki hulāsa-i meᵓāli: ''Bir kimse eger bunlarla yevm-i kıyāmette müvāfāt edip gider de onları terk etmezse cennetten ona dört kapı açılır da dilediği kapıdan cennete dāhil olur'' demektir.

[دعاء أبي الدرداء رضي الله عنه: قيل لأبي الدرداء رضي الله عنه قد احترقت دارك وكانت النار قد وقعت في محلته فقال ما كان الله ليفعل ذلك فقيل له ذلك ثلاثًا وهو يقول ما كان الله ليفعل ذلك ثم أتاه آت فقال يا أبا الدرداء إن النار حين دنت من دارك طفئت قال قد علمت ذلك فقيل له ما ندري أي قوليك أعجب قال إني سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قال ''مَنْ يَقُولُ هَؤُلَاءِ الْكَلِمَاتِ فِي لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ لَمْ يَضُرَّهُ شَيْءٌ وَقَدْ قُلْتُهُنَّ وَهِيَ ''اَللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ عَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ مَا شَاءَ اللهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ أَعْلَمُ أَنَّ اللهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا وَأَحْصَى كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ نَفْسِي وَمِنْ شَرِّ كُلِّ دَابَّةٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ'']

Ve dahi Ebu'd-Derdāᵓ ᶜaleyhi'r-rıdvānın duᶜāsı ise o dahi budur. Denildi ki Hazret-i Ebu'd-Derdāᵓ mahallesinde āteş düşüp yangın olduğu vaktte ''Senin hānen yandı!'' denildikte Ebu'd-Derdāᵓ: ''Allāhu ᶜazīmü'ş-şān bunu işleyecek değil idi'' diye cevāb vermiş ve üç kerre bu sözü onun üzerine tekrār olundukta o dahi üç kerre o sözünü iᶜāde etmiş, sonra yanına bir ādem gelip dedi ki: ''Āteş senin hānene yaklaşın-

ca söndü." Ebu'd-Derdāᵓ dahi: "Onu bilmiş idim" diye o ādeme cevāb verdi ve hem-bezmi tarafından: "Biz senin hangi sözün daha ziyāde ᶜacebli olduğunu bilemedik!" dediklerinde, "Ben Zāt-ı ᶜālī-i Cenāb-ı Risālet-penāhīden işitmiştim ki işbu kelimātı gece veyā gündüzde kim ki derse ona bir nesne zarar vermez ve ben bunları söylemiştim" diye beyān-ı sebeb-i makāl etti. Ve o kelimāt bunlardır ki:"اَللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ عَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ مَا شَاءَ اللّٰهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ أَعْلَمُ أَنَّ اللّٰهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللّٰهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا وَأَحْصَى كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ نَفْسِي وَمِنْ شَرِّ كُلِّ دَابَّةٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ"[431] ki hulāsa-i mefhūmları: "Yā rabbi, sen bir ilāh-ı vāhidsin, senden gayrı bir ilāh yoktur, ben senin üzerine tevekkül ettim. Ve dahi ᶜarş-ı ᶜazīm sāhibi sensin, Zāt-ı Zü'l-Celāl'in gayrısına aslā ve katᶜā hīçbir kimseye bir havl ve kuvvet yoktur ki havl ve kuvvet ancak ᶜAlī ve ᶜAzīm olan Allāhu ᶜazīmü'ş-şānladır. Allāh'ın dilediği olur ve dilemediği olmaz, belki ᶜale't-tahkīk Allāhu taᶜālā her bir şeyᵓe kādirdir ve onun ᶜilmi her bir şeyᵓe muhīt ve şāmildir ve dahi her bir şeyᵓin ᶜadedini ihsāᵓ etmiştir. Yā rabbi, ben kendi nefsimin şerrinden ve dahi nāsıyesinin yedinde olan her bir dābbenin şerrinden ben seninle taᶜavvüz edip sana sığınmışım. Tahkīk ve tahkīkan benim rabbim tebāreke ve taᶜālā sırāt-ı müstakīm üzeredir." [144]

[دعاء الخليل إبراهيم عليه الصلاة والسلام: كان يقول إذا أصبح "اَللَّهُمَّ إِنَّ هَذَا خَلْقٌ جَدِيدٌ فَافْتَحْهُ عَلَيَّ بِطَاعَتِكَ وَاخْتِمْهُ لِي بِمَغْفِرَتِكَ وَرِضْوَانِكَ وَارْزُقْنِي فِيهِ حَسَنَةً تَقْبَلُهَا مِنِّي وَزَكِّهَا وَضَعِّفْهَا لِي وَمَا عَمِلْتُ فِيهِ مِنْ سَيِّئَةٍ فَاغْفِرْهَا لِي إِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَدُودٌ كَرِيمٌ" قَالَ وَمَنْ دَعَا بِهَذَا الدُّعَاءِ إِذَا أَصْبَحَ فَقَدْ أَدَّى شُكْرَ يَوْمِهِ"]

Ve Hazret-i İbrāhīm-i Halīlullāh'ın duᶜāsı bu idi, beher gün sabāh vaktinde derdi ki:"اَللَّهُمَّ إِنَّ هَذَا خَلْقٌ جَدِيدٌ فَافْتَحْهُ عَلَيَّ بِطَاعَتِكَ وَاخْتِمْهُ لِي بِمَغْفِرَتِكَ وَرِضْوَانِكَ وَارْزُقْنِي فِيهِ حَسَنَةً تَقْبَلُهَا مِنِّي وَزَكِّهَا وَضَعِّفْهَا لِي وَمَا عَمِلْتُ فِيهِ مِنْ سَيِّئَةٍ فَاغْفِرْهَا لِي إِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَدُودٌ كَرِيمٌ" قَالَ وَمَنْ دَعَا بِهَذَا الدُّعَاءِ إِذَا أَصْبَحَ فَقَدْ أَدَّى شُكْرَ يَوْمِهِ"[432] ki hulāsa-i mefhūmu: "Yā rabbi, işbu halk yeni ve

---

431 et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 128, no: 343.

432 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/303.

cedīd bir halktır onu senin tāᶜatin ile benim üzerime feth ve magfiret ve rıdvānınla benim üzerime hatm eyle ve benden kabūl buyuracağın bir haseneyi onun içinde bana rızk eyle ve o haseneyi bana tezkiye edip kat-ender-kat muzāᶜaf eyle ve içinde bir yaramazlık işlersem onu dahi bana magfiret eyle. Tahkīk ve tahkīkan sen Gafūr ve Rahīm ve Vedūd ve Kerim'sin." Ve dahi buyurmuş ki: "Kim ki her sabāhında bu duᶜāᵓ ile duᶜā ederse o kimse yevminin şükrānesini edāᵓ etmiş olur."

[دعاء عيسى صلى الله عليه وسلم: كان يقول ''اَللَّهُمَّ إِنِّي أَصْبَحْتُ لَا أَسْتَطِيعُ دَفْعَ مَا أَكْرَهُ وَلَا أَمْلِكُ نَفْعَ مَا أَرْجُو وَأَصْبَحَ الْأَمْرُ بِيَدِ غَيْرِي وَأَصْبَحْتُ مُرْتَهِنًا بِعَمَلِي فَلَا فَقِيرٌ أَفْقَرَ مِنِّي اَللَّهُمَّ لَا تُشْمِتْ بِيَ عَدُوِّي وَلَا تَسُؤْ بِي صَدِيقِي وَلَا تَجْعَلْ مُصِيبَتِي فِي دِينِي وَلَا تَجْعَلِ الدُّنْيَا أَكْبَرَ هَمِّي وَلَا تُسَلِّطْ عَلَيَّ مَنْ لَا يَرْحَمُنِي يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ'']

Ve dahi Hazret-i ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selāmın duᶜāsı budur. Derdi ki: ''اَللَّهُمَّ إِنِّي أَصْبَحْتُ لَا أَسْتَطِيعُ دَفْعَ مَا أَكْرَهُ وَلَا أَمْلِكُ نَفْعَ مَا أَرْجُو وَأَصْبَحَ الْأَمْرُ بِيَدِ غَيْرِي وَأَصْبَحْتُ مُرْتَهِنًا بِعَمَلِي فَلَا فَقِيرٌ أَفْقَرَ مِنِّي اَللَّهُمَّ لَا تُشْمِتْ بِيَ عَدُوِّي وَلَا تَسُؤْ بِي صَدِيقِي وَلَا تَجْعَلْ مُصِيبَتِي فِي دِينِي وَلَا تَجْعَلِ الدُّنْيَا أَكْبَرَ هَمِّي وَلَا تُسَلِّطْ عَلَيَّ مَنْ لَا يَرْحَمُنِي يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ''[433] ki hulāsa-i mazmūnu: "Yā rabbi, ben kendi kerh ettiğim nesnenin defᶜine kādir değilim ve recā ettiğim nesneye mālik değilim ve benim emrim benim dīgerimin elinde olduğu hālde ben sabāh ederim, kaldı ki benden ziyāde bir fakīr yoktur, yaᶜnī her āyīne ben senin merhametine sezā ve muhtācım. Sen benim düşmanımı rüsvāylığım ile sen şād etme ve benim yaramazlığımla benim dostumu musībetli eyleme ve benim musībetim kendi dīnimde etme ve dünyāyı dahi bana ekber-i hemm eyleme. Yā Hayy, yā Kayyūm, beni merhamet etmeyeni benim üzerime sen musallat eyleme."

[دعاء الخضر عليه السلام: يقال إن الخضر وإلياس عليهما السلام إذا التقيا في كل موسم لم يفترقا إلا عن هذه الكلمات ''بِسْمِ اللهِ مَا شَاءَ اللهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ مَا شَاءَ اللهُ كُلُّ نِعْمَةٍ مِنَ اللهِ مَا شَاءَ اللهُ الْخَيْرُ كُلُّهُ بِيَدِ اللهِ مَا شَاءَ اللهُ لَا يَصْرِفُ السُّوءَ إِلَّا اللهُ'' فَمَنْ قَالَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ إِذَا أَصْبَحَ أَمِنَ مِنَ الْحَرْقِ وَالْغَرْقِ وَالسَّرَقِ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى]

Ve dahi Hızır ᶜaleyhi's-selāmın duᶜāsı budur. Denildi ki Hazret-i

433 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/303.

Hızır ile Hazret-i İlyās ᶜaleyhime's-selām bir mevsimde yekdīgerine kavuşurlarsa bu kelimātın gayrısı üzere müfterik olmazlar, yaᶜnī ancak bu kelimāt üzerine dāimā yekdīgerinden iftirāk ederler ki o kelimāt bunlardır "بِسْمِ اللهِ مَا شَاءَ اللهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ مَا شَاءَ اللهُ كُلُّ نِعْمَةٍ مِنَ اللهِ مَا شَاءَ اللهُ الْخَيْرُ كُلُّهُ بِيَدِ اللهِ مَا شَاءَ اللهُ لَا يَصْرِفُ السُّوءَ إِلَّا اللهُ" ki hulāsa-i meᵓālleri: "Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ismiyle kendi dilediği olur. Zāt-ı Zü'l-Celāl'in gayrısıyla kuvvet yoktur, mā-şāᵓallāh her bir niᶜmet Allāh'tandır, mā-şāᵓallāh hayrın cemīᶜīsi Allāhu ᶜazīmü'ş-şānın yed-i iktidārıyladır, mā-şāᵓallāh Zāt-ı Zü'l-Celāl'den gayrı yaramazlığı sarf eden yoktur, ancak kendisi sarf eder." İşte bu kelimātı kim ki sabāhında üç kerre söylerse yangından ve batmaktan ve sirkatten emīn olur inşāallāhu taᶜālā, yaᶜnī ādem bu kelimātı günde üç kerre söylerse harīk ve garīk ve sirkat musībetlerinden masūn ve mahfūz olur demektir.

[دعاء معروف الكرخي رضي الله عنه وقدس سره العزيز: قال محمد بن حسان قال لي معروف الكرخي رحمه الله ألا أعلمك عشر كلمات خمس للدنيا وخمس للآخرة من دعا الله عز وجل بهن وجد الله تعالى عندهن قلت اكتبها لي قال لا ولكن أرددها عليك كما رددها علي بكر بن خنيس رحمه الله "حَسْبِيَ اللهُ لِدِينِي حَسْبِيَ اللهُ لِدُنْيَايَ حَسْبِيَ اللهُ الْكَرِيمُ لِمَا أَهَمَّنِي حَسْبِيَ اللهُ الْحَلِيمُ الْقَوِيُّ لِمَنْ بَغَى عَلَيَّ حَسْبِيَ اللهُ الشَّدِيدُ لِمَنْ كَادَنِي بِسُوءٍ حَسْبِيَ اللهُ الرَّحِيمُ عِنْدَ الْمَوْتِ حَسْبِيَ اللهُ الرَّؤُوفُ عِنْدَ الْمَسْأَلَةِ فِي الْقَبْرِ حَسْبِيَ اللهُ الْكَرِيمُ عِنْدَ الْحِسَابِ حَسْبِيَ اللهُ اللَّطِيفُ عِنْدَ الْمِيزَانِ حَسْبِيَ اللهُ الْقَدِيرُ عِنْدَ الصِّرَاطِ حَسْبِيَ اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ" وَقَدْ رُوِيَ عن أبي الدرداء أنه قال من قال في كل يوم سبع مرات ﴿فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾ كَفَاهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ مَا أَهَمَّهُ مِنْ أَمْرِ آخِرَتِهِ صَادِقًا كَانَ أَوْ كَاذِبًا"]

Ve Hazret-i Maᶜrūf el-Kerhī kuddise sırruhu'l-ᶜazīzin duᶜāsı budur. Muhammed b. Hassān dedi ki: "Maᶜrūf el-Kerhī ᶜaleyhi'r-rahme bana dedi ki: "On kelimeyi taᶜlīm etmeyeyim mi ki beş kelimesi senin dünyālığın için ve beş kelimesi dahi āhiretin için yararlar. Kim ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'e bu kelimāt ile duᶜā eder ise Zāt-ı Zü'l-Celāl'i onların ᶜindlerinde bulur." Ve Muhammed b. Hassān dedi ki: "Ben onları bana yaz diye iltimās ettiğimde Hazret-i Maᶜrūf el-Kerhī: "Yok, Bekr b. Huneys bana

onlar ezber ettirdiği gibi ben dahi seni ezber ettiririm" diye cevāb verip o kelimātı bana taᶜlīm etti ki bunlardır: "حَسْبِيَ اللهُ لِدِينِي حَسْبِيَ اللهُ لِدُنْيَايَ حَسْبِيَ اللهُ الْكَرِيمُ لِمَا أَهَمَّنِي حَسْبِيَ اللهُ الْحَلِيمُ الْقَوِيُّ لِمَنْ بَغَى عَلَيَّ حَسْبِيَ اللهُ الشَّدِيدُ لِمَنْ كَادَنِي بِسُوءٍ حَسْبِيَ اللهُ الرَّحِيمُ عِنْدَ الْمَوْتِ حَسْبِيَ اللهُ الرَّؤُوفُ عِنْدَ الْمَسْأَلَةِ فِي الْقَبْرِ حَسْبِيَ اللهُ الْكَرِيمُ عِنْدَ الْحِسَابِ حَسْبِيَ اللهُ اللَّطِيفُ عِنْدَ الْمِيزَانِ حَسْبِيَ اللهُ الْقَدِيرُ عِنْدَ الصِّرَاطِ حَسْبِيَ اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعِظِيمِ" ki hulāsa-i mefhūmları: "Benim dīnim için Allāhu ᶜazīmü'ş-şān bana kāfīdir ve dahi dünyām için yine Allāhu taᶜālā bana kāfīdir ve bana mühimm olan nesne için Kerīm olan Allāhu taᶜālā bana kāfīdir ve üzerime bagy edene dahi Kavī [145] ve Halīm olan Allāhu ᶜazīmü'ş-şān bana kāfīdir ve yaramazlık ile beni keyd eden düşmana şedīd olan Allāhu taᶜālā bana kāfīdir ve ᶜinde'l-mevt Allāhu ᶜazīmü'ş-şān bana kāfīdir ve dahi mezārda ve mesʾele vaktinde Raʾūf olan Allāhu ᶜazīmü'ş-şān bana kāfīdir ve ᶜinde'l-hisāb Kerīm olan Allāh bana kāfīdir ve mīzān katında Latīf olan Allāh bana kāfīdir ve sırāt katında Kadīr olan Allāh bana kāfīdir. Ve'l-hāsıl ondan gayrı ilāh olmayan Hazret-i Allāhu ᶜazīmü'ş-şān bana kāfīdir ve ben onun üzerine tevekkül ettim, ᶜarş-ı ᶜazīmin sāhibi odur." Ve dahi Ebu'd-Derdāʾ üzerine rivāyet olunup demiş ki: "Kim ki her günde yedi kerre ﴿فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾[434] derse Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri emr-i āhiretten ona mühimm olan nesneden kifāyet eder, kavlinde sādık olsun veyāhūd kāzib olsun."

[دعاء عتبة الغلام: وقد رؤي في المنام بعد موته فقال دخلت الجنة بهذه الكلمات "اَللَّهُمَّ يَا هَادِيَ الْمُضِلِّينَ وَيَا رَاحِمَ الْمُذْنِبِينَ وَيَا مُقِيلَ عَثَرَاتِ الْعَاثِرِينَ ارْحَمْ عَبْدَكَ ذَا الْخَطَرِ الْعَظِيمِ وَالْمُسْلِمِينَ كُلِّهِمْ أَجْمَعِينَ وَاجْعَلْنَا مَعَ الْأَخْيَارِ الْمَرْزُوقِينَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ"]

Ve ᶜUtbetü'l-Gulām ᶜaleyhi'r-rahmenin duᶜāsı budur ki ᶜālem-i maᶜnāda vefātından sonra görülüp demiş ki: "Ben cennete bu kelimāt ile dāhil oldum ki kelimāt bunlardır: "اَللَّهُمَّ يَا هَادِيَ الْمُضِلِّينَ وَيَا رَاحِمَ الْمُذْنِبِينَ وَيَا مُقِيلَ عَثَرَاتِ الْعَاثِرِينَ ارْحَمْ عَبْدَكَ ذَا الْخَطَرِ الْعَظِيمِ وَالْمُسْلِمِينَ كُلِّهِمْ أَجْمَعِينَ

434 et-Tevbe, 9/129.

وَاجْعَلْنَا مَعَ الْأَخْيَارِ الْمَرْزُوقِينَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ" Ve hulāsa-i meᵓālleri: "Ey mudıllerin hādīsi ve günāhkārānın rāhimi ve ᶜāsirlerin ᶜaserelerini ikāle eden Allāhu ᶜazīmü'ş-şān, sen ᶜazīm hatarlı kulun ve cemīᶜ-i müslimīni merhamet eyle ve dahi bizi ahyār-ı merzūkīn olan münaᶜᶜam-i ᶜaliyye ki zümre-i enbiyāᵓ ve sıddīkīn ve şühedāᵓ ve sālihīn ile berāber kılıp haşr eyle ve yā Rabbe'l-ᶜālemīn, sen benim bu duᶜāmı kabūl ve icābet eyle."

[دعاء آدم عليه والسلام: قالت عائشة رضي الله عنها لما اراد الله عز وجل أن يتوب على آدم صلى الله عليه وسلم طاف بالبيت سبعا وهو يومئذ ليس بمبني ربوة حمراء ثم قام فصلى ركعتين ثم قال "اَللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ سِرِّي وَعَلَانِيَتِي فَاقْبَلْ مَعْذِرَتِي وَتَعْلَمُ حَاجَتِي فَأَعْطِنِي سُؤْلِي وَتَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي ذُنُوبِي اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ إِيمَانًا يُبَاشِرُ قَلْبِي وَيَقِينًا صَادِقًا حَتَّى أَعْلَمَ أَنَّهُ لَنْ يُصِيبَنِي إِلَّا مَا كَتَبْتَهُ عَلَيَّ وَالرِّضَا بِمَا قَسَمْتَهُ لِي يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ" فَأَوْحَى اللهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَيْهِ إِنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَكَ وَلَمْ يَأْتِنِي أَحَدٌ مِنْ ذُرِّيَّتِكَ فَيَدْعُونِي بِمِثْلِ الَّذِي دَعَوْتَنِي بِهِ إِلَّا غَفَرْتُ لَهُ وَكَشَفْتُ غُمُومَهُ وَهُمُومَهُ وَنَزَعْتُ الْفَقْرَ مِنْ بَيْنِ عَيْنَيْهِ وَاتَّجَرْتُ لَهُ مِنْ وَرَاءِ كُلِّ تَاجِرٍ وَجَاءَتْهُ الدُّنْيَا وَهِيَ رَاغِمَةٌ وَإِنْ كَانَ لاَ يُرِيدُهَا"]

Ve Ādem ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin duᶜāsı ise o dahi işbu duᶜādır. Hazret-i Ümmü'l-müᵓminīn ᶜĀişetü's-Sıddīka buyurmuş ki: "Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerinin irāde-i ᶜaliyyesi Ādem ᶜaleyhi's-selāmın tevbesine müteᶜallik olunca Ādem ᶜaleyhi's-selām varıp Beyt-i mükerreme yedi kerre tavāf etti, Beyt-i mükerrem henüz bināᵓ olunmamıştı ki kırmızı tepe iken onu tavāf edip ve iki rekᶜat namāzı kıldıktan sonra "اَللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ سِرِّي وَعَلَانِيَتِي فَاقْبَلْ مَعْذِرَتِي وَتَعْلَمُ حَاجَتِي فَأَعْطِنِي سُؤْلِي وَتَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي ذُنُوبِي اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ إِيمَانًا يُبَاشِرُ قَلْبِي وَيَقِينًا صَادِقًا حَتَّى أَعْلَمَ أَنَّهُ لَنْ يُصِيبَنِي إِلَّا مَا كَتَبْتَهُ عَلَيَّ وَالرِّضَا بِمَا قَسَمْتَهُ لِي يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ" duᶜāsını kırāᵓet eyledi ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, sen benim gizli ve āşikārımı bilirsin, benim maᶜziretimi kabūl eyle ve dahi hācetimi bilirsin, dilediğimi bana verip ihsān eyle ve dahi nefsimde olanı bilirsin, günāhımı bağışlayıp zünūbumu magfiret eyle. Yā rabbi, ben senden kalbime mübāşeret eden īmān-ı kāmili dilerim ve yakīn-i sādıkı suᵓāl ederim, tā ki bilip cezm edeyim ki benim üzerime takdīr ve hükm ettiğin nesneden

gayrı bana bir şeyᵓ isābet etmez, ancak benim üzerime yazıp takdīr ettiğin şeyᵓ isābet eder ve bana kısmet ettiğin nesneye rāzī olmaklığı isterim ki o rızāyı dahi senden dilerim. Ey celāl ve ikrām sāhibi, sen benim bu duᶜāmı kabūl eyle." Ve mervīdir ki Ādem ᶜaleyhi's-selām çün bu meᵓālli olan duᶜāyı okudu, Zāt-ı Zü'l-Celāl ona vahy etti ki: "Ben sana magfiret ettim ve senin zürriyyetinden bana bir kimse gelip bu ettiğin duᶜā gibi bana bir duᶜā etmez illā ki ben ona magfiret etmem ve onun gumūm ve hümūmunu keşf edip onun gözleri arasından onun yoksulluğunu nezᶜ etmem ve her bir tācirin verāsında ona ticāret etmem ve dünyāyı istemezse bile dünyā rāgıme olduğu hālde ona gelmez." Yaᶜnī senin zürriyyet ve neslinden kim ki bana gelip bu daᶜvet ettiğin duᶜānın misli ile bana duᶜāᵓ ederse elbette ben onun zünūbunu magfiret ederim ve onun gamm ve hemm ve kederini açıp keşf ederim ve gözleri arasından fakr ve gedālığını koparıp nezᶜ ederim ve her bir tācirin verāsında dahi ben ona ticāret ederim ve dünyā dahi rāgīme olduğu hālde ona gelir velev ki kendisi onu istemez ise de demektir.

[دعاء عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: رواه عَنِ النَّبِيّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قال ”إِنَّ اللهَ تَعَالَى يُمَجِّدُ نَفْسَهُ كُلَّ يَوْمٍ وَيَقُولُ إِنِّي أَنَا اللهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ إِنِّي أَنَا اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا [١٤٦] الْحَيُّ الْقَيُّومُ إِنِّي أَنَا اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ إِنِّي أَنَا اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا لَمْ أَلِدْ وَلَمْ أُولَدْ إِنِّي أَنَا اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا الْعَفُوُّ الْغَفُورُ إِنِّي أَنَا اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا مُبْدِىءُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيَّ يَعُودُ، الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ مَالِكُ يَوْمِ الدِّينِ خَالِقُ الْخَيْرِ وَالشَّرِّ خَالِقُ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ الْوَاحِدُ الْأَحَدُ الْفَرْدُ الصَّمَدُ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا، اَلْفَرْدُ الْوِتْرُ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ الْخَالِقُ الْبَارِىءُ الْمُصَوِّرُ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالُ الْمُقْتَدِرُ الْقَهَّارُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ أَهْلُ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ أَعْلَمُ السِّرِّ وَأَخْفَى الْقَادِرُ الرَّزَّاقُ فَوْقَ الْخَلْقِ وَالْخَلِيقَةِ“ وَذَكَرَ قَبْلَ كُلِّ كَلِمَةٍ ”إِنِّي أَنَا اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا كَمَا أَوْرَدْنَاهُ فِي الْأَوَّلِ فَمَنْ دَعَا بِهَذِهِ الْأَسْمَاءِ فَلْيَقُلْ ”إِنَّكَ أَنْتَ اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ كَذَا وَكَذَا“ فَمَنْ دَعَا بِهِنَّ كُتِبَ مِنَ السَّاجِدِينَ الْمُخْبِتِينَ الَّذِينَ يُجَاوِرُونَ مُحَمَّدًا وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى وَالنَّبِيِّينَ صَلَوَاتُ اللهِ عَلَيْهِمْ اَجْمَعِينَ فِي دَارِ الْجَلَالِ وَلَهُ ثَوَابُ الْعَابِدِينَ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرَضِينَ وَصَلَّى اللهُ عَلَى محمدٍ وَعَلَى كُلِّ عَبْدٍ مُصْطَفَى“]

Ve dahi ᶜAlī b. Ebī Tālib ᶜaleyhi'r-rıdvānın duᶜāsı işbu duᶜādır ki

onu Nebiyy-i zī-şān üzerine rivāyet edip demiş ki, ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki: "Zāt-ı Zü'l-Celāl beher gün kendi Zāt-ı kibriyāsını kendi zātıyla temcīd edip buyurur ki: "إِنَّ اللهَ تَعَالَى يُمَجِّدُ نَفْسَهُ كُلَّ يَوْمٍ وَيَقُولُ إِنِّي أَنَا اللهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ إِنِّي أَنَا اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا الْحَيُّ الْقَيُّومُ إِنِّي أَنَا اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ إِنِّي أَنَا اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا لَمْ أَلِدْ وَلَمْ أُولَدْ إِنِّي أَنَا اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا الْعَفُوُّ الْغَفُورُ إِنِّي أَنَا اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا مُبْدِىءُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيَّ يَعُودُ، الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ مَالِكُ يَوْمِ الدِّينِ خَالِقُ الْخَيْرِ وَالشَّرِّ خَالِقُ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ الْوَاحِدُ الْأَحَدُ الْفَرْدُ الصَّمَدُ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا، اَلْفَرْدُ الْوِتْرُ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ الْخَالِقُ الْبَارِىءُ الْمُصَوِّرُ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالُ الْمُقْتَدِرُ الْقَهَّارُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ أَهْلُ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ أَعْلَمُ السِّرِّ وَأَخْفَى الْقَادِرُ الرَّزَّاقُ فَوْقَ الْخَلْقِ وَالْخَلِيقَةِ"[435] ki hulāsa-i mefhūm-ı münīfi: "Cenāb-ı Rabbü'l-ᶜālemīn olan Allāh benim. Ve ben o Allāh'ım ki benden gayrı bir ilāh yoktur ki Hayy ve Kayyūm'um. Ve tahkīk ve tahkīkan ben o Allāh'ım ki benden gayrı bir ilāh yoktur, ᶜAlī ve ᶜAzīm olan Allāh'ım. Ve dahi ben o Allāh'ım ki benden gayrı ilāh yoktur ve doğmamış ve doğurmaz olan Allāh benim. Ve dahi o Allāh'ım ki benden gayrı ilāh yoktur, ᶜAfüvv ve Gafūr olan Allāh benim. Ve ben o Allāh'ım ki benden gayrı ilāh yoktur ve her bir şeyᵓin mebdeᵓi olan Allāh benim ve her bir şeyᵓi bana ᶜavdet eder ki ᶜAzīz ve Hakīm ve Rahmān ve Rahīm ve Mālik-i yevmi'd-dīn ve Hālıku'l-hayr ve'ş-şerr ve Hālık-ı cennet ü nār olan Allāh benim ve Vāhid ve Ehad ve Ferd ve Samed ve zevce ve sāhibe ve veledi ittihāz etmeyen Ferd-i Vitr ve ᶜĀlim-i gayb u şehādet ve Melik ve Kuddūs ve Selām ve Müᵓmin ve Müheymin ve ᶜAzīẕ ve Cebbār ve Mütekebbir ve Hālık ve Bāriᵓ ve Musavvir ve Kebīr ve Müteᶜāl ve Muktedir ve Kahhār ve Halīm ve Kerīm ve ehl-i mecd ü senā ve ᶜĀlim-i sırr u ahfā ve Kādir ve Rezzāk olan Allāh benim. Halk ve halīka üzerine kudret ve rızk vermekle kāim benim ve her bir kelimenin üzerine mebdeᵓ-i duᶜā ve zikr olunduğu vech üzere ben o Allāh'ım ki benden gayrı bir ilāh yoktur" meᵓālinde olan "إِنِّي أَنَا اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا" zikr buyururlar. Kaldı ki kim ki bu duᶜā ile duᶜā etmek isterse gerektir ki o dahi beher bir kelimenin üzerinde "إِنَّكَ أَنْتَ اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ كَذَا وَكَذَا"

435 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/303.

diye, yaʿnī "Tahkīk ve tahkīkan sen o Allāh'sın ki senden gayrı bir ilāh yoktur, böyle ve böyle" demektir. Ve kim ki bunlarla duʿā eder ise o kimse sācidīn ve muhbitīn ve Hazret-i Muhammed ve İbrāhīm ve Mūsā ve ʿĪsā ʿaleyhimü's-salavāt ile kāffe-i enbiyā-i ʿizām ʿaleyhimü's-selām ile mücāvir olup dār-ı celālde hem-bezm ve musāhib olur ve semāvāt ve arazīnde olan ʿābidlerin sevābı gibi ona bir sevāb vardır ve her bir ʿabd-i mustafāya salāt ve selām olsun.

[دعاء ابن المعتمر وهو سليمان التيمي وتسبيحاته رضي الله عنه: روي أن يونس بن عبيد رأى رجلًا في المنام ممن قتل شهيدًا ببلاد الروم فقال ما أفضل ما رأيت ثم من الأعمال قال رأيت تسبيحات ابن المعتمر من الله عز وجل بمكان وهي هذه "سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا الله والله أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ عَدَدَ مَا خَلَقَ وَعَدَدَ مَا هُوَ خَالِقٌ وَزِنَةَ مَا خَلَقَ وَزِنَةَ مَا هُوَ خَالِقٌ وَمِلْءَ مَا خَلَقَ وَمِلْءَ مَا هُوَ خَالِقٌ وَمِلْءَ سَمَوَاتِهِ وَمِلْءَ أَرْضِهِ وَمِثْلَ ذَلِكَ وَأَضْعَافَ ذَلِكَ وَعَدَدَ خَلْقِهِ وَزِنَةَ عَرْشِهِ وَمُنْتَهَى رَحْمَتِهِ وَمِدَادَ كَلِمَاتِهِ وَمَبْلَغَ رِضَاهُ حَتَّى يَرْضَى وَإِذَا رَضِيَ وَعَدَدَ مَا ذَكَرَهُ بِهِ خَلْقُهُ فِي جَمِيعِ مَا مَضَى وَعَدَدَ مَا هُمْ ذَاكِرُوهُ فِيمَا بَقِيَ فِي كُلِّ سَنَةٍ وَشَهْرٍ وَجُمُعَةٍ وَيَوْمٍ وَلَيْلَةٍ وَسَاعَةٍ مِنَ السَّاعَاتِ وَشَمٍّ وَنَفَسٍ مِنَ الْأَنْفَاسِ وَأَبَدٍ مِنَ الْآبَادِ مِنْ أَبَدٍ إِلَى أَبَدٍ أَبَدَ الدُّنْيَا وَأَبَدَ الْآخِرَةِ وَأَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ لَا يَنْقَطِعُ أَوَّلُهُ وَلَايَنْفَدُ آخِرُهُ"]

Ve İbnu'l-Muʿtemir Süleymān et-Teymī ʿaleyhi'r-rahmenin duʿā ve tesbīhātı dahi işbu kelimāt-ı tayyibāttır ki Yūnus b. ʿUbeyd üzerine mervīdir ki Yūnus ʿaleyhi'r-rahme bir gece bilād-ı Rūm'da şehīd olunan bir zātı ʿālem-i rüʾyāda görüp "Efdal-i aʿmālden orada hangi ʿameli buldun?" diye suʾāl ettikte o zāt: "Zāt-ı Zü'l-Celāl'den İbn Muʿtemir'in tesbīhātı bir mukarreb ve makbūl yerde gördüm" diye cevāb vermiş ki bu tesbīhalardır: "سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا الله والله أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ عَدَدَ مَا خَلَقَ وَعَدَدَ مَا هُوَ خَالِقٌ وَزِنَةَ مَا خَلَقَ وَزِنَةَ مَا هُوَ خَالِقٌ وَمِلْءَ مَا خَلَقَ وَمِلْءَ مَا هُوَ خَالِقٌ وَمِلْءَ سَمَوَاتِهِ وَمِلْءَ أَرْضِهِ وَمِثْلَ ذَلِكَ وَأَضْعَافَ ذَلِكَ وَعَدَدَ خَلْقِهِ وَزِنَةَ عَرْشِهِ وَمُنْتَهَى رَحْمَتِهِ وَمِدَادَ كَلِمَاتِهِ وَمَبْلَغَ رِضَاهُ حَتَّى يَرْضَى وَإِذَا رَضِيَ وَعَدَدَ مَا ذَكَرَهُ بِهِ خَلْقُهُ فِي جَمِيعِ مَا مَضَى وَعَدَدَ مَا هُمْ ذَاكِرُوهُ فِيمَا بَقِيَ فِي كُلِّ سَنَةٍ وَشَهْرٍ وَجُمُعَةٍ وَيَوْمٍ وَلَيْلَةٍ وَسَاعَةٍ مِنَ السَّاعَاتِ وَشَمٍّ وَنَفَسٍ مِنَ الْأَنْفَاسِ وَأَبَدٍ مِنَ الْآبَادِ مِنْ أَبَدٍ إِلَى أَبَدٍ أَبَدَ الدُّنْيَا وَأَبَدَ الْآخِرَةِ وَأَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ لَا يَنْقَطِعُ أَوَّلُهُ وَلَايَنْفَدُ آخِرُهُ"

Ve hulāsa-i mazmūn-ı şerīfleri: "Ben bu kelimāt-ı tesbīhiyye vü tahmīdiyye vü tehlīliyye ile Zāt-ı Zü'l-Celāl'i, yarattığı ve yaratıcı olduğu mahlūkāt ᶜadedince ve yaratıp ve yaratıcı olduğu mahlūkāt veznince ve yaratıp ve yaratıcı olduğu mahlūkāt dolusunca ve göklerin milᵓince ve zemīnlerin milᵓince ve onların emsālince ve azᶜāfınca ve halkı ᶜadedince ve ᶜarşı veznince ve rahmeti müntehāsınca ve kelimātı midādınca ve rızāsı meblağınca ki rāzī oluncaya dek ve rāzī oldukça ve halkı onunla onu zākir zikr ettiği ezkārın ᶜadedince ve dahi onunla onu zikr edeceği ezkār ᶜadedince ve her bir nesneye ve māh ve cumᶜa ve yevm ve leylede ve sāᶜāttan her bir sāᶜatte ve her bir şemme ve nefeste ebedī olarak ve dahi ābāddan ābāda ve dünyā ve āhiret ebedlerince ve daha ondan pek çok ziyāde ve kesīr ki evveli kesilmez ve āhiri bitmez ve tükenmez mertebede tesbīh ve takdīs ve hamd ve temcīd ve senā ve tevhīd ederim" demektir. [147]

[دعاء إبراهيم بن أدهم رضي الله عنه: روى إبراهيم بن بشار خادمه أنه كان يقول هذا الدعاء في كل يوم جمعة إذا أصبح وإذا أمسى "مَرْحَبًا بِيَوْمِ الْمَزِيدِ وَالصُّبْحِ الْجَدِيدِ وَالْكَاتِبِ وَالشَّهِيدِ يَوْمُنَا هَذَا يَوْمُ عِيدٍ أُكْتُبْ لَنَا فِيهِ مَا نَقُولُ بِسْمِ اللهِ الْحَمِيدِ الْمَجِيدِ الرَّفِيعِ الْوَدُودِ الْفَعَّالِ فِي خَلْقِهِ مَا يُرِيدُ أَصْبَحْتُ بِاللهِ مُؤْمِنًا وَبِلِقَائِهِ مُصَدِّقًا وَبِحُجَّتِهِ مُعْتَرِفًا وَمِنْ ذَنْبِي مُسْتَغْفِرًا وَلِرُبُوبِيَّةِ اللهِ خَاضِعًا وَلِسِوَى اللهِ فِي الْآلِهَةِ جَاحِدًا وَإِلَى اللهِ فَقِيرًا وَعَلَى اللهِ مُتَّكِلًا وَإِلَى اللهِ مُنِيبًا أَشْهَدُ اللهَ وَأَشْهَدُ مَلَائِكَتَهُ وَأَنْبِيَائَهُ وَرُسُلَهُ وَحَمَلَةَ عَرْشِهِ وَمَنْ خَلَقَهُ وَمَنْ هُوَ خَالِقُهُ بِأَنَّهُ هُوَ اللهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ محمدا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ صلى الله عليه وسلم وَأَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ وَأَنَّ النَّارَ حَقٌّ وَالْحَوْضَ حَقٌّ وَالشَّفَاعَةَ حَقٌّ وَمُنْكَرًا وَنَكِيرًا حَقٌّ وَوَعْدَكَ حَقٌّ وَوَعِيدَكَ حَقٌّ وَلِقَاءَكَ حَقٌّ وَالسَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللّٰهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ عَلَى ذَلِكَ أَحْيَا وَعَلَيْهِ أَمُوتُ وَعَلَيْهِ أُبْعَثُ إِنْ شَاءَ اللهُ اَللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ أَعُوذُ بِكَ اللَّهُمَّ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ وَمِنْ شَرِّ كُلِّ ذِي شَرٍّ اَللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي ذُنُوبِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ وَاهْدِنِي لِأَحْسَنِ الْأَخْلَاقِ فَإِنَّهُ لَا يَهْدِي لِأَحْسَنِهَا إِلَّا أَنْتَ وَاصْرِفْ عَنِّي سَيِّئَهَا فَإِنَّهُ لَا يَصْرِفُ سَيِّئَهَا إِلَّا أَنْتَ لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ وَالْخَيْرُ كُلُّهُ بِيَدَيْكَ أَنَا لَكَ وَإِلَيْكَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ آمَنْتُ اَللَّهُمَّ بِمَا أَرْسَلْتَ مِنْ رَسُولٍ وَآمَنْتُ اَللَّهُمَّ بِمَا أَنْزَلْتَ مِنْ كِتَابٍ وَصَلَّى اللهُ عَلَى محمد النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ وَعَلَى آلِهِ وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا خَاتِمُ كَلَامِي

وَمِفْتَاحُهُ وَعَلَى أَنْبِيَائِهِ وَرُسُلِهِ أَجْمَعِينَ آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ اَللَّهُمَّ أَوْرِدْنَا حَوْضَ محمدٍ وَاسْقِنَا بِكَأْسِهِ مَشْرَبًا رَوِيًّا سَائِغًا هَنِيًّا لَا نَظْمَأُ بَعْدَهُ أَبَدًا وَاحْشُرْنَا فِي زُمْرَتِهِ غَيْرَ خَزَايَا وَلَا نَاكِثِينَ لِلْعَهْدِ وَلَا مُرْتَابِينَ وَلاَ مَفْتُونِينَ وَلَا مَغْضُوبٍ عَلَيْنَا وَلَا ضَالِّينَ اَللَّهُمَّ اعْصِمْنِي مِنْ فِتَنِ الدُّنْيَا وَوَفِّقْنِي لِمَا تُحِبُّ وَتَرْضَى وَأَصْلِحْ لِي شَأْنِي كُلَّهُ وَثَبِّتْنِي بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَلَا تُضِلَّنِي وَإِنْ كُنْتُ ظَالِمًا سُبْحَانَكَ سُبْحَانَكَ يَا عَلِيُّ يَا عَظِيمُ يَا بَارِئُ يَا رَحِيمُ يَا عَزِيزُ يَا جَبَّارُ سُبْحَانَ مَنْ سَبَّحَتْ لَهُ السَّمَوَاتُ بِأَكْنَافِهَا وَسُبْحَانَ مَنْ سَبَّحَتْ لَهُ الْبِحَارُ بِأَمْوَاجِهَا وَسُبْحَانَ مَنْ سَبَّحَتْ لَهُ الْجِبَالُ بِأَصْدَائِهَا وَسُبْحَانَ مَنْ سَبَّحَتْ لَهُ الْحِيتَانُ بِلُغَاتِهَا وَسُبْحَانَ مَنْ سَبَّحَتْ لَهُ النُّجُومُ فِي السَّمَاءِ بِأَبْرَاجِهَا وَسُبْحَانَ مَنْ سَبَّحَتْ لَهُ الْأَشْجَارُ بِأُصُولِهَا وَثِمَارِهَا وَسُبْحَانَ مَنْ سَبَّحَتْ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرَضُونَ السَّبْعُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَمَنْ عَلَيْهِنَّ سُبْحَانَ مَنْ سَبَّحَ لَهُ كُلُّ شَيْءٍ مِنْ مَخْلُوقَاتِهِ تَبَارَكْتَ وَتَعَالَيْتَ سُبْحَانَكَ سُبْحَانَكَ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ يَا عَلِيمُ يَا حَلِيمُ سُبْحَانَكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَحْدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ تُحْيِي وَتُمِيتُ وَأَنْتَ حَيٌّ لَا تَمُوتُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ"]

Ve Hazret-i İbrāhīm b. Edhem kuddise sırruhu'l-ᶜazīzin duᶜāsı dahi işbu duᶜādır ki, onun hizmetçisi İbrāhīm b. Beşşār rivāyet etmiş ki İbrāhīm b. Edhem ᶜaleyhi'r-rahme beher cumᶜa gününda sabāh ve akşamında buyururdu ki:"مَرْحَبًا بِيَوْمِ الْمَزِيدِ وَالصُّبْحِ الْجَدِيدِ وَالْكَاتِبِ وَالشَّهِيدِ يَوْمُنَا هَذَا يَوْمُ عِيدٍ أُكْتُبْ لَنَا فِيهِ مَا نَقُولُ" ki hulāsa-i meᵓālleri: "Yevm-i mezīd ve subh-i cedīd ve kātib ve şehīde merhabā! Yā rabbi, bu günümüz bayram günüdür ve bu günde bizim bu söylediğimizi yaz ki:"بِسْمِ اللهِ الْحَمِيدِ الْمَجِيدِ الرَّفِيعِ الْوَدُودِ الْفَعَّالِ فِي خَلْقِهِ مَا يُرِيدُ أَصْبَحْتُ بِاللهِ مُؤْمِنًا وَبِلِقَائِهِ مُصَدِّقًا وَبِحُجَّتِهِ مُعْتَرِفًا وَمِنْ ذَنْبِي مُسْتَغْفِرًا وَلِرُبُوبِيَّةِ اللهِ خَاضِعًا وَلِسِوَى اللهِ فِي الْآلِهَةِ جَاحِدًا وَإِلَى اللهِ فَقِيرًا وَعَلَى اللهِ مُتَّكِلًا وَإِلَى اللهِ مُنِيبًا أَشْهَدُ اللهَ وَأَشْهَدُ مَلَائِكَتَهُ وَأَنْبِيَائَهُ وَرُسُلَهُ وَحَمَلَةَ عَرْشِهِ وَمَنْ خَلَقَهُ وَمَنْ هُوَ خَالِقُهُ بِأَنَّهُ هُوَ اللهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ محمدا عَبْدُهُ وَرُسُولُهُ صلى الله عليه وسلم وَأَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ وَأَنَّ النَّارَ حَقٌّ وَالْحَوْضَ حَقٌّ وَالشَّفَاعَةَ حَقٌّ وَمُنْكَرًا وَنَكِيرًا حَقٌّ وَوَعْدَكَ حَقٌّ وَوَعِيدَكَ حَقٌّ وَلِقَاءَكَ حَقٌّ وَالسَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللّٰهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ عَلَى ذَلِكَ أَحْيَا وَعَلَيْهِ أَمُوتُ وَعَلَيْهِ أُبْعَثُ إِنْ شَاءَ اللهُ اَللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ أَعُوذُ بِكَ اللَّهُمَّ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ وَمِنْ شَرِّ كُلِّ ذِي شَرٍّ اَللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي ذُنُوبِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ وَاهْدِنِي لِأَحْسَنِ الْأَخْلَاقِ فَإِنَّهُ لَا

يَهْدِي لِأَحْسَنِهَا إِلَّا أَنْتَ وَاصْرِفْ عَنِّي سَيِّئَهَا فَإِنَّهُ لَا يَصْرِفُ سَيِّئَهَا إِلَّا أَنْتَ لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ وَالْخَيْرُ كُلُّهُ بِيَدَيْكَ أَنَا لَكَ وَإِلَيْكَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ آمَنْتُ اَللَّهُمَّ بِمَا أَرْسَلْتَ مِنْ رَسُولٍ وَآمَنْتُ اَللَّهُمَّ بِمَا أَنْزَلْتَ مِنْ كِتَابٍ وَصَلَّى اللهُ عَلَى محمد النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ وَعَلَى آلِهِ وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا خَاتِمُ كَلَامِي وَمِفْتَاحُهُ وَعَلَى أَنْبِيَائِهِ وَرُسُلِهِ أَجْمَعِينَ آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ اَللَّهُمَّ أَوْرِدْنَا حَوْضَ محمدٍ وَاسْقِنَا بِكَأْسِهِ مَشْرَبًا رَوِيًّا سَائِغًا هَنِيًّا لَا نَظْمَأُ بَعْدَهُ أَبَدًا وَاحْشُرْنَا فِي زُمْرَتِهِ غَيْرَ خَزَايَا وَلَا نَاكِثِينَ لِلْعَهْدِ وَلَا مُرْتَابِينَ وَلاَ مَفْتُونِينَ وَلَا مَغْضُوبٍ عَلَيْنَا وَلَا ضَالِّينَ اَللَّهُمَّ اعْصِمْنِي مِنْ فِتَنِ الدُّنْيَا وَوَفِّقْنِي لِمَا تُحِبُّ وَتَرْضَى وَأَصْلِحْ لِي شَأْنِي كُلَّهُ وَثَبِّتْنِي بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَلَا تُضِلَّنِي وَإِنْ كُنْتُ ظَالِمًا سُبْحَانَكَ سُبْحَانَكَ يَا عَلِيُّ يَا عَظِيمُ يَا بَارِىءُ يَا رَحِيمُ يَا عَزِيزُ يَا جَبَّارُ سُبْحَانَ مَنْ سَبَّحَتْ لَهُ السَّمَوَاتُ بِأَكْنَافِهَا وَسُبْحَانَ مَنْ سَبَّحَتْ لَهُ الْبِحَارُ بِأَمْوَاجِهَا وَسُبْحَانَ مَنْ سَبَّحَتْ لَهُ الْجِبَالُ بِأَصْدَائِهَا وَسُبْحَانَ مَنْ سَبَّحَتْ لَهُ الْحِيتَانُ بِلُغَاتِهَا وَسُبْحَانَ مَنْ سَبَّحَتْ لَهُ النُّجُومُ فِي السَّمَاءِ بِأَبْرَاجِهَا وَسُبْحَانَ مَنْ سَبَّحَتْ لَهُ الْأَشْجَارُ بِأُصُولِهَا وَثِمَارِهَا وَسُبْحَانَ مَنْ سَبَّحَتْ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرَضُونَ السَّبْعُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَمَنْ عَلَيْهِنَّ سُبْحَانَ مَنْ سَبَّحَ لَهُ كُلُّ شَيْءٍ مِنْ مَخْلُوقَاتِهِ تَبَارَكْتَ وَتَعَالَيْتَ سُبْحَانَكَ سُبْحَانَكَ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ يَا عَلِيمُ يَا حَلِيمُ سُبْحَانَكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَحْدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ تُحْيِي وَتُمِيتُ وَأَنْتَ حَيٌّ لَا تَمُوتُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" Yaᶜnī Hamīd ve Mecīd ve Refīᶜ ve Vedūd ve halkında dilediğine faᶜᶜāl olan Allāhu ᶜazīmü'ş-şānın ismiyle işbu duᶜāmı feth edip bedᵓ ettim ve bu sūretle ikrār ve işhād eylerim ki ben Allāh'a müᵓmin ve likāsına musaddık ve huccetine muᶜterif ve zenbime müstagfir ve Zāt-ı Zü'l-Celāl'in rubūbiyyetine hāziᶜ ve Zāt-ı Zü'l-Celāl'e fakīr ve Allāh'a mütevekkil ve Allāh'a münīb olduğum hālde ben sabāh ettim. Ve Allāhu ᶜazīmü'ş-şāna ve onun melāike ve peygamberān ve rüsülüne ve hamele-i ᶜarşına ve halk ettiğine ve yaratıcı olduğu halkına nefsim üzere işhād ederim ki ben mukırr ve muᶜterif ve musaddıkım ki Zāt-ı Zü'l-Celāl birdir ve ilāhtır ki kendisinden başka ilāh yoktur, yalnızdır ve onun şerīki yoktur ve Hazret-i Muhammed ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz dahi onun kulu ve resūlüdür. Ve tahkīk ve tahkīkan cennet ve behişt hakktır ve āteş ve dūzah dahi hakktır ve havz-ı kevser hakktır ve şefāᶜat-i peygamber hakktır ve kabrin melekleri Münker ve Nekīr'in suᵓālleri hakktır ve senin vaᶜdin hakktır ve vaᶜīdin dahi hakktır ve senin likān hakktır ve kıyāmu's-sāᶜada reyb olmayıp o sāᶜa ᶜale't-tahkīk gelicidir yaᶜnī gelecektir

ve ʿale't-tahkīk Zāt-ı Zü'l-Celāl mezārda olan mevtāyı ihyāʾ edip onları ʿarsa-i mahşere baʿs edecektir. Ve ben bu şehādet üzere zinde olup ve bu şehādet üzere vefāt ve bu şehādet üzerine inşāallāh baʿs olunurum. Yā rabbi, sen benim ilāhım ve rabbimsin, senden gayrı bir ilāh yoktur, sen beni yarattın ve ben senin kulunum ve kudretim yettikçe ben senin ʿahdin ve vaʿdin üzereyim. Yā rabbi, ben seninle kendi sunʿumdan ve işlediğim yaramazlık ve aʿmāl-i sāiremin şerrinden ve her bir şirrīrin şerrinden istiʿāze edip sana sığındım. Yā rabbi, ben kendi nefsime zulm ettim, sen benim zünūbumu ʿafv ve magfiret eyle ki senden gayrı zünūbu magfiret edecek bir kimse yoktur, Gaffār-ı zünūb ancak sensin. Ve dahi ahsen-i ahlāka sen beni hidāyet eyle, zīrā ki ahsen-i ahlāka senden gayrı hidāyet edecek bir kimse yoktur. Ve ahlākın seyyiʾleri ve yaramazları[nı] [148] dahi benim üzerimden sarf eyle ki senden gayrı ahlāk-ı seyyiʾeleri sarf edecek bir kimse yoktur. Yā rabbi, ben senin emrine mucīb ve münkādım ve saʿdına muntazırım, hayrın mecmūʿu yaʿnī kāffesi senin yed-i kudretindedir. Ben sanayım ve yanına ʿāidim, senden magfireti dilerim ve sana tevbe etmişim. Yā rabbi, ben senin gönderdiğin rüsüle īmān etmişim. Yā rabbi, senin inzāl ettiğin kütübe dahi īmān etmişim. Sen Nebiyy-i ümmī Muhammed ʿaleyhi's-salātu ve's-selāma pek çok salāt ve selām eyle ve dahi āl ü ashābına pek çok salāt ve selām eyle ki hātem-i kelāmım ve miftāhıdır. Hem dahi enbiyā-i ʿizām ve rüsül-i kirāmın kāffesine salāt ve selām eyle. Yā Rabbe'l-ʿālemin, sen bu daʿavātımı kabūl ve icābet eyle. Yā rabbi, bizi onun havzına vārid eyle ve keʾsinden bizi içir, öyle bir içirmek ki ondan sonra ebeden susamayalım ve içmeden bize bir gussa ve elem olmaya ve bizi onun zümresinde ʿahde nākis ve kendimiz rüsvāy ve mürtāb ve meftūn ve magzūbun ʿaleyh ve itkin olmadığımız hālde haşr eyle. Yā rabbi, sen bizi fiten-i dünyādan maʿsūm edip senin sevdiğin ve senin ʿindinde marzī olan aʿmāle bizi muvaffak eyle ve benim şānımı cemīʿan ıslāh eyle, yaʿnī ahvālimin kāffesini ıslāh eyle ve dünyā ve āhirette kavl-i sābit ile beni sābit ve üstüvār eyle, zālim olsam bile beni itkin etme. Ben sana tesbīh ederim ve sana tesbīh eylerim. Ey ʿAlī ve ʿAzīm ve ey Bāriʾ ve ey Rahīm ve ey ʿAzīz ve ey Cebbār! Sana tesbīh ve takdīs ve tenzīh edip tazarruʿ

ve niyāz ve hamd ve senā ve duᶜā ve recā eylerim, eknāfı ile āsumānlar ona tesbīh eden ve emvācla deryālar ona tesbīh eyleyen ve asdāᵓıyla cibāl-i şāhika ona tesbīh eden ve lügātı ile balıklar ona tesbīh eyleyen Sübbūh ve Kuddūs'a ben tesbīh ve tenzīh ve temcīd ve takdīs ettim ve göklerde ebrācıyla nücūm-ı neyyire ona tesbīh eden ve usūl ve esmārıyla eşcārı ona tesbīh eyleyen ve semāvāt-ı sebᶜa ve arazīn-i sebᶜa içlerinde ve üstlerinde bulunan kāffe-i mahlūkāt ve mükevvenāt ile berāber ona tesbīh eden ve onun mahlūkātından her bir şey ona tesbīh eyleyen Allāhu ᶜazīmü'ş-şāna ben tesbīh eylerim. Sen mübāreklendin ve yükseklendin, subhāneke subhāneke, ey Hayy ve ey Kayyūm ve ey ᶜAlīm ve ey Halīm, ben senin birliğine mukırrım ki senden gayrı bir ilāh yoktur, ben sana tesbīh ederim, senin şerīkin yoktur, zinde eden sensin ve vefāt ettiren sensin ve sen hemīşe zindesin, ölmezsin ve hayr senin elindedir ve her bir şey üzerine sen kādirsin."

el-Bābu'r-Rābiᶜu Fī Edᶜiyetin Meᵓsūretin ᶜAni'n-Nebiyyi Sallallāhu ᶜAleyhi ve Selleme ve ᶜAn Ashābihi Radıyallāhu ᶜAnhum Mahzūfete'l-Esānīdi Müntehabeten Min Cümletin Mā-Cemaᶜahu Ebū Tālib el-Mekkī ve İbn Huzeymete ve İbnü'l-Münzir Rahimehumullāhu

[الباب الرابع في أدعية مأثورة عن النبي صلى الله عليه وسلم وعن أصحابه رضي الله عنهم محذوفة الأسانيد منتخبة من جملة ما جمعه أبو طالب المكي وابن خزيمة وابن المنذر رحمهم الله]

[يستحب للمريد إذا أصبح أن يكون أحب أوراده الدعاء كما سيأتي ذكره في كتاب الأوراد فإن كنت من المريدين لحرث الآخرة المقتدين برسول الله صلى الله عليه وسلم فيما دعا به فقل في مفتتح دعواتك أعقاب صلواتك "سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَلِيِّ الْأَعْلَى الْوَهَّابِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" وقل "رَضِيتُ بِاللهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ صلى الله عليه وسلم نَبِيًّا" ثلاث مرات]

Ve dördüncü bāb ise ki Nebiyy-i zī-şān ve ashāb-ı kirāmı üzerine mervī ve meᵓsūr olup esānīdi mahzūfe olan edᶜiye-i meᵓsūre ve müntehabenin beyānında idi, o dahi işbu bābdır ki ber-vech-i ātī zikr ve beyān olunur. Şöyle ki, eger sen hars-ı āhirete mürīd ve edᶜiyede Nebiyy-i

zī-şān ile muktedīsin, sana müstehabb odur ki beher gün sabāh ettiğin vaktte ehabb-ı evrādın sana bu duᶜā ola yaᶜnī evrād kitābında zikr olunacağı vechle her bir evrādından ziyāde bu duᶜā sende sevgili ve mahbūb ola ki mürīde müstehabb odur ve dahi duᶜāya başlayacağın vaktte daᶜavātın meftah ve küşādında ve namāzların ᶜakībinde "سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَلِيِّ الْأَعْلَى الْوَهَّابِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" diyesin ve dahi "رَضِيتُ بِاللّٰهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ صلى الله عليه وسلم نَبِيًّا" üç kerre diyesin. Bu edᶜiyenin tercemeleri sebkat etmiştir, bir dahi tercemeye hācet kalmamıştır.

[وقل "اَللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ رَبَّ كُلِّ شَيْءٍ وَمَلِيكَهُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ نَفْسِي وَشَرِّ الشَّيْطَانِ وَشِرْكِهِ" وقل "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي دِينِي وَدُنْيَايَ وَأَهْلِي وَمَالِي اَللَّهُمَّ اسْتُرْ عَوْرَاتِي وَآمِنْ رَوْعَاتِي وَأَقِلْ عَثَرَاتِي وَاحْفَظْنِي مِنْ بَيْنِ يَدَيَّ وَمِنْ خَلْفِي وَعَنْ يَمِينِي وَعَنْ شِمَالِي وَمِنْ فَوْقِي وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ أَغْتَالَ مِنْ تَحْتِي اَللَّهُمَّ لَا تُؤَمِّنِّي مَكْرَكَ وَلَا تَوَلِّنِي غَيْرَكَ وَلَا تَنْزَعْ عَنِّي سَتْرَكَ وَلَا تُنْسِنِي ذِكْرَكَ وَلَا تَجْعَلْنِي مِنَ الْغَافِلِينَ"]

Ve dahi "اَللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ رَبَّ كُلِّ شَيْءٍ وَمَلِيكَهُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ نَفْسِي وَشَرِّ الشَّيْطَانِ وَشِرْكِهِ" söyle ki bunun tercemesi dahi geçmiştir. Ve ondan sonra "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي دِينِي وَدُنْيَايَ وَأَهْلِي وَمَالِي اَللَّهُمَّ اسْتُرْ عَوْرَاتِي وَآمِنْ رَوْعَاتِي وَأَقِلْ عَثَرَاتِي وَاحْفَظْنِي مِنْ بَيْنِ يَدَيَّ وَمِنْ خَلْفِي وَعَنْ يَمِينِي وَعَنْ شِمَالِي وَمِنْ فَوْقِي وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ أَغْتَالَ مِنْ تَحْتِي اَللَّهُمَّ لَا تُؤَمِّنِّي مَكْرَكَ وَلَا تَوَلِّنِي غَيْرَكَ وَلَا تَنْزَعْ عَنِّي سَتْرَكَ وَلَا تُنْسِنِي ذِكْرَكَ وَلَا تَجْعَلْنِي مِنَ الْغَافِلِينَ" söyle ki hulāsa-i meᵓāli: "Ben yā rabbi, dīn ve dünyāmda ve ehl ve mālımda ᶜafv ve ᶜāfiyeti senden dilerim. Yā rabbi, sen benim ᶜavretlerimi setr eyle ve benim korkularımı emīn eyle ve tekerlememi az eyle ve beni önümden ve arkamdan ve sağ ve solumdan ve üstümden saklayıp hıfz eyle ve dahi altımdan hudᶜalanıp hıyānete uğramaktan seninle taᶜavvüz edip sana sığındım. Yā rabbi, sen beni mekrinden emīn eyleme ve dīgerini üzerime mütevellī etme ve senin setrin dahi benden nezᶜ eyleme ve senin zikrini bana ferāmūş ettirme ve beni gāfilīnden eyleme."

[وقل "اَللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ وَأَبُوءُ بِذَنْبِي فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ" ثلاث مرات وقل "اَللَّهُمَّ عَافِنِي فِي بَدَنِي وَعَافِنِي فِي سَمْعِي وَعَافِنِي فِي بَصَرِي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ" ثلاث مرات]

Ve dahi "اَللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ وَأَبُوءُ بِذَنْبِي فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ" üç kerre söyle. Bunun tercümesi dahi sebkat etmiştir. Ve ondan sonra "اَللَّهُمَّ عَافِنِي فِي بَدَنِي وَعَافِنِي فِي سَمْعِي وَعَافِنِي فِي بَصَرِي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ" üç kerre söyle, yaᶜnī "Yā rabbi, sen beni bedenimde muᶜāfāt eyle ve semᶜimde muᶜāfāt eyle ve basarımda muᶜāfāt eyle. Senden gayrı ilāh yoktur, ilāh ancak sensin." [149]

[وقل "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الرِّضَا بَعْدَ الْقَضَاءِ وَبَرْدَ الْعَيْشِ بَعْدَ الْمَوْتِ وَلَذَّةَ النَّظَرِ إِلَى وَجْهِكَ الْكَرِيمِ وَشَوْقًا إِلَى لِقَائِكَ مِنْ غَيْرِ ضَرَّاءَ مُضِرَّةٍ وَلَا فِتْنَةٍ مُضِلَّةٍ وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ أَظْلِمَ أَوْ أُظْلَمَ أَوْ أَعْتَدِيَ أَوْ يُعْتَدَى عَلَيَّ أَوْ أَكْسِبَ خَطِيئَةً أَوْ ذَنْبًا لَا تَغْفِرُهُ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الثَّبَاتَ فِي الْأَمْرِ وَالْعَزِيمَةِ فِي الرُّشْدِ وَأَسْأَلُكَ شُكْرَ نِعْمَتِكَ وَحُسْنَ عِبَادَتِكَ وَأَسْأَلُكَ قَلْبًا خَاشِعًا سَلِيمًا وَخُلُقًا مُسْتَقِيمًا وَلِسَانًا صَادِقًا وَعَمَلًا مُتَقَبَّلًا وَأَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَا تَعْلَمُ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا تَعْلَمُ وَأَسْتَغْفِرُكَ لِمَا تَعْلَمُ فَإِنَّكَ تَعْلَمُ وَلَا أَعْلَمُ وَأَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي فَإِنَّكَ أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَعَلَى كُلِّ غَيْبٍ شَهِيدٌ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ إِيمَانًا لَا يَرْتَدُّ وَنَعِيمًا لَا يَنْفَدُ وَقُرَّةَ عَيْنِ الْأَبَدِ وَمُرَافَقَةَ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه وسلم فِي أَعْلَى جَنَّةِ الْخُلْدِ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الطَّيِّبَاتِ وَفِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَتَرْكَ الْمُنْكَرَاتِ وَحُبَّ الْمَسَاكِينِ أَسْأَلُكَ حُبَّكَ وَحُبَّ مَنْ أَحَبَّكَ وَحُبَّ كُلِّ عَمَلٍ يُقَرِّبُ إِلَيَّ حُبَّكَ وَأَنْ تَتُوبَ عَلَيَّ وَتَغْفِرَ لِي وَتَرْحَمُنِي وَإِذَا أَرَدْتَ بِقَوْمٍ فِتْنَةً فَاقْبِضْنِي إِلَيْكَ غَيْرَ مَفْتُونٍ اَللَّهُمَّ بِعِلْمِكَ الْغَيْبَ وَقُدْرَتِكَ عَلَى الْخَلْقِ أَحْيِنِي مَا كَانَتِ الْحَيَاةُ خَيْرًا لِي وَتَوَفَّنِي مَا كَانَتِ الْوَفَاةُ خَيْرًا لِي أَسْأَلُكَ خَشْيَتَكَ فِي الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَكَلِمَةَ الْعَدْلِ فِي الرِّضَا وَالْغَضَبِ وَالْقَصْدِ فِي الْغِنَى وَالْفَقْرِ وَلَذَّةَ النَّظَرِ إِلَى وَجْهِكَ وَالشَّوْقَ إِلَى لِقَائِكَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ ضَرَّاءَ مُضِرَّةٍ وَفِتْنَةٍ مُضِلَّةٍ اَللَّهُمَّ زَيِّنَّا بِزِينَةِ الْإِيمَانِ وَاجْعَلْنَا هُدَاةً مُهْتَدِينَ اَللَّهُمَّ اقْسِمْ لَنَا مِنْ خَشْيَتِكَ مَا تَحُولُ بِهِ بَيْنَنَا وَبَيْنَ مَعَاصِيكَ وَمِنْ طَاعَتِكَ مَا تُبَلِّغُنَا بِهِ جَنَّتَكَ وَمِنَ الْيَقِينِ مَا تَهُونُ بِهِ عَلَيْنَا مَصَائِبَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ اَللَّهُمَّ امْلَأْ وُجُوهَنَا مِنْكَ حَيَاءً وَقُلُوبَنَا مِنْكَ فَرَقًا وَاسْكُنْ فِي نُفُوسِنَا

مِنْ عَظَمَتِكَ مَا تُذَلِّلُ بِهِ جَوَارِحَنَا لِخِدْمَتِكَ وَاجْعَلْكَ اَللَّهُمَّ أَحَبَّ إِلَيْنَا مِمَّنْ سِوَاكَ وَاجْعَلْنَا أَخْشَى لَكَ مِمَّنْ سِوَاكَ اَللَّهُمَّ اجْعَلْ أَوَّلَ يَوْمِنَا هَذَا صَلاَحًا وَأَوْسَطَهُ فَلاَحًا وَآخِرَهُ نَجَاحًا اَللَّهُمَّ اجْعَلْ أَوَّلَهُ رَحْمَةً وَأَوْسَطَهُ نِعْمَةً وَآخِرَهُ تَكْرِمَةً وَمَغْفِرَةً"]

Ve dahi "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الرِّضَا بَعْدَ الْقَضَاءِ وَبَرْدَ الْعَيْشِ بَعْدَ الْمَوْتِ وَلَذَّةَ النَّظَرِ إِلَى وَجْهِكَ الْكَرِيمِ وَشَوْقًا إِلَى لِقَائِكَ مِنْ غَيْرِ ضَرَّاءَ مُضِرَّةٍ وَلَا فِتْنَةٍ مُضِلَّةٍ وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ أَظْلِمَ أَوْ أُظْلَمَ أَوْ أَعْتَدِيَ أَوْ يُعْتَدَى عَلَيَّ أَوْ أَكْسِبَ خَطِيئَةً أَوْ ذَنْبًا لَا تَغْفِرُهُ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الثَّبَاتَ فِي الْأَمْرِ وَالْعَزِيمَةِ فِي الرُّشْدِ وَأَسْأَلُكَ شُكْرَ نِعْمَتِكَ وَحُسْنَ عِبَادَتِكَ وَأَسْأَلُكَ قَلْبًا خَاشِعًا سَلِيمًا وَخُلُقًا مُسْتَقِيمًا وَلِسَانًا صَادِقًا وَعَمَلًا مُتَقَبَّلًا وَأَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَا تَعْلَمُ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا تَعْلَمُ وَأَسْتَغْفِرُكَ لِمَا تَعْلَمُ فَإِنَّكَ تَعْلَمُ وَلَا أَعْلَمُ وَأَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي فَإِنَّكَ أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَعَلَى كُلِّ غَيْبٍ شَهِيدٌ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ إِيمَانًا لَا يَرْتَدُّ وَنَعِيمًا لَا يَنْفَدُ وَقُرَّةَ عَيْنِ الْأَبَدِ وَمُرَافَقَةَ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه وسلم فِي أَعْلَى جَنَّةِ الْخُلْدِ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الطَّيِّبَاتِ وَفِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَتَرْكَ الْمُنْكَرَاتِ وَحُبَّ الْمَسَاكِينِ أَسْأَلُكَ حُبَّكَ وَحُبَّ مَنْ أَحَبَّكَ وَحُبَّ كُلِّ عَمَلٍ يُقَرِّبُ إِلَيَّ حُبَّكَ وَأَنْ تَتُوبَ عَلَيَّ وَتَغْفِرَ لِي وَتَرْحَمُنِي وَإِذَا أَرَدْتَ بِقَوْمٍ فِتْنَةً فَاقْبِضْنِي إِلَيْكَ غَيْرَ مَفْتُونٍ اَللَّهُمَّ بِعِلْمِكَ الْغَيْبَ وَقُدْرَتِكَ عَلَى الْخَلْقِ أَحْيِنِي مَا كَانَتِ الْحَيَاةُ خَيْرًا لِي وَتَوَفَّنِي مَا كَانَتِ الْوَفَاةُ خَيْرًا لِي أَسْأَلُكَ خَشْيَتَكَ فِي الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَكَلِمَةَ الْعَدْلِ فِي الرِّضَا وَالْغَضَبِ وَالْقَصْدِ فِي الْغِنَى وَالْفَقْرِ وَلَذَّةَ النَّظَرِ إِلَى وَجْهِكَ وَالشَّوْقَ إِلَى لِقَائِكَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ ضَرَّاءَ مُضِرَّةٍ وَفِتْنَةٍ مُضِلَّةٍ اَللَّهُمَّ زَيِّنَّا بِزِينَةِ الْإِيمَانِ وَاجْعَلْنَا هُدَاةً مُهْتَدِينَ اَللَّهُمَّ اقْسِمْ لَنَا مِنْ خَشْيَتِكَ مَا تَحُولُ بِهِ بَيْنَنَا وَبَيْنَ مَعَاصِيكَ وَمِنْ طَاعَتِكَ مَا تُبَلِّغُنَا بِهِ جَنَّتَكَ وَمِنَ الْيَقِينِ مَا تَهُونُ بِهِ عَلَيْنَا مَصَائِبَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ اَللَّهُمَّ امْلَأْ وُجُوهَنَا مِنْكَ حَيَاءً وَقُلُوبَنَا مِنْكَ فَرَقًا وَاسْكُنْ فِي نُفُوسِنَا مِنْ عَظَمَتِكَ مَا تُذَلِّلُ بِهِ جَوَارِحَنَا لِخِدْمَتِكَ وَاجْعَلْكَ اَللَّهُمَّ أَحَبَّ إِلَيْنَا مِمَّنْ سِوَاكَ وَاجْعَلْنَا أَخْشَى لَكَ مِمَّنْ سِوَاكَ اَللَّهُمَّ اجْعَلْ أَوَّلَ يَوْمِنَا هَذَا صَلَاحًا وَأَوْسَطَهُ فَلَاحًا وَآخِرَهُ نَجَاحًا اَللَّهُمَّ اجْعَلْ أَوَّلَهُ رَحْمَةً وَأَوْسَطَهُ نِعْمَةً وَآخِرَهُ تَكْرِمَةً وَمَغْفِرَةً" söyle ki, hulāsa-i mefhūmları: "Yā rabbi, ben kazādan sonra rızāyı senden dilerim ve ölümden sonra ᶜayşın berdini dilerim ve vech-i kerīmine olan nazarın lezzetini dilerim ve darrā-i muzırra ve fitne-i mudilleyye uğramaksızın senin likāʾına olan şevki dilerim ve zulm etmekten ve mazlūm olmaktan ve kimseye taᶜaddī etmekten ve kimse tarafından bana taᶜaddī olmaktan ve magfiret etmeyeceğin günāh ve zenbi kazanmaktan ben seninle istiᶜāze edip sana sığındım. Yā rabbi,

ben emrde sebātı ve rüşdde ᶜazīmeti senden suᵓāl ederim ve dahi senin niᶜmetinin şükrünü ve ᶜibādetinin hüsnünü dilerim ve senden huşūᶜ edici selīm bir gönül ve müstakīm olarak bir halk ve sādık bir dil ve makbūl bir ᶜameli dilerim ve dahi senin bildiğin hayrdan hayrı suᵓāl ederim ve senin bildiğin şerrden seninle taᶜavvüz edip sana sığınırım ve benden bildiğin cürm ve kusūra istigfār ederim, zīrā ki tahkīk ve tahkīkan sen bilirsin ve ben bilmem, ᶜAllāmü'l-guyūb sensin. Yā rabbi, sen zünūbdan takdīm ve teᵓhīr ve gizli ve āşikār ettiğim cürm ve zenb ve kusūrun kāffesini bana bağışlayıp ᶜafv ve magfiret eyle ve benden ziyāde sen benden bildiğin zünūbu bana magfiret eyle. Tahkīkan Mukaddim sensin ve Muᵓahhir sensin ve her bir şeyᵓe kādirsin ve her bir gayba şāhid ve ᶜālimsin. Yā rabbi, ben redd olunmaz īmānı senden dilerim ve bitmez ve tükenmez bir naᶜīmi dilerim ve ebedin kurre-i ᶜaynı ve cennet-i huldün aᶜlāsında Nebiyy-i zī-şānının mürāfakatını senden suᵓāl ederim. Yā rabbi, ben tayyibātı senden dilerim ve dahi hayrın fiᶜlini ve münkerātın terkini ve mesākīnin muhabbetini dilerim ve senin hubbunu ve seni sevip muhabbet edenin hubbunu ve dahi muhabbetine takrīb eden her bir ᶜamelin hubbunu dilerim ve benim üzerime tevbe ve bana magfiret ve merhamet etmekliğin dilerim. Ve kaçanki bir kavme bir fitne murād buyurdunsa meftūn olmayarak sana beni kabz eyle. Yā rabbi, gayba olan ᶜilminle ve halk üzerine olan kudretinle zindegānī bana hayrlı oldukça beni zinde ve diri eyle ve vefāt bana hayrlı olduğu vaktte beni müteveffā eyle. Ben senin havf ve haşyetini gayb ve şehādette dilerim ve rızāᵓ ve gazabda kelime-i ᶜadli ve gınā ve fakrda iktisādı ve vechine nazarın lezzetini ve likāna şevki dileyip senden bunları dilerim ve darrā-i mudırra ve fitne-i mudilleden ben seninle istiᶜāze edip sana sığındım. Yā rabbi, sen bizi īmānın zīneti ile bezetip zīnetlendir ve bizi hüdāt ve mühtedīn eyle. Yā rabbi, senin haşyetinden bizimle senin maᶜsiyetlerinizin beyninde hāil ve hācib olacak bir kısmı bize ihsān eyle ve senin tāᶜatinden dahi bizi cennete bālig ve dāhil edecek bir tāᶜati bize ihsān eyle ve yakīnden dahi üzerimize mesāib-i dünyā vü āhireti tehvīn edeni ihsān eyle ve dahi bizim yüzümüzü senden hayāᵓ ile doldurup kulūbumuzu korkuluk ve havf ile doldur ve senin ᶜazametinden dahi bizim

cevārihimizi hizmetine tezlīl edecek nesneyi bizim nüfūsumuzda teskīn eyle ve kendi kendini bize mā-sivāndan daha ziyāde sevgili eyle ve bizi mā-sivāndan ziyāde sana muhabbet ve havfli ve haşyetli eyle. Yā rabbi, sen bizim işbu günümüzün evvelini bize salāh eyle, ortasını dahi bize felāh eyle ve sonunu bize necāh eyle. Yā rabbi, sen onun evvelīsini bize rahmet eyle ve ortasını dahi bize niᶜmet eyle ve sonunu bize tekrime ve magfire eyle."

[اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي تَوَاضَعَ كُلُّ شَيْءٍ لِعَظَمَتِهِ وَذَلَّ كُلُّ شَيْءٍ لِعِزَّتِهِ وَخَضَعَ كُلُّ شَيْءٍ لِمُلْكِهِ وَاسْتَسْلَمَ كُلُّ شَيْءٍ لِقُدْرَتِهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي سَكَنَ كُلُّ شَيْءٍ لِهَيْبَتِهِ وَأَظْهَرَ كُلُّ شَيْءٍ بِحِكْمَتِهِ وَتَصَاغَرَ كُلُّ شَيْءٍ لِكِبْرِيَائِهِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ وأزواجهِ وَذُرِّيَّتِهِ وَبَارِكْ [١٥٠] عَلَى محمدٍ وَعَلَى آلِ محمدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ فِي الْعَالَمِينَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى محمدٍ عَبْدِكَ وَنَبِيِّكَ وَرَسُولِكَ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ رَسُولِكَ الْأَمِّيِّنَ وَأَعْطِهِ الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ الَّذِي وَعَدْتَهُ يَوْمَ الدِّينِ اَللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنْ أَوْلِيَائِكَ الْمُقَرَّبِينَ وَحِزْبِكَ الْمُفْلِحِينَ وَعِبَادِكَ الصَّالِحِينَ وَاسْتَعْمِلْنَا لِمَرْضَاتِكَ عَنَّا وَوَفِّقْنَا لِمُحَابِّكَ مِنَّا وَصَرِّفْنَا بِحُسْنِ اخْتِيَارِكَ لَنَا نَسْأَلُكَ جَوَامِعَ الْخَيْرِ وَفَوَاتِحَهُ وَخَوَاتِمَهُ وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ جَوَامِعِ الشَّرِّ وَفَوَاتِحَهُ وَخَوَاتِمَهُ اَللَّهُمَّ بِقُدْرَتِكَ عَلَيَّ تُبْ عَلَيَّ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ وَبِحِلْمِكَ عَنِّي اعْفُ عَنِّي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفَّارُ الْحَلِيمُ وَبِعِلْمِكَ بِي ارْفِقْ بِي إِنَّكَ أَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ وَبِمِلْكِكَ لِي مَلِّكْنِي نَفْسِي وَلَا تُسَلِّطْهَا عَلَيَّ إِنَّكَ أَنْتَ الْمَلِكُ الْجَبَّارُ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ عَمِلْتُ سُوءًا وَظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي ذَنْبِي إِنَّكَ أَنْتَ رَبِّي وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ اَللَّهُمَّ أَلْهِمْنِي رُشْدِي وَقِنِي شَرَّ نَفْسِي اَللَّهُمَّ ارْزُقْنِي حَلَالًا لَا تُعَاقِبُنِي عَلَيْهِ وَقَنِّعْنِي بِمَا رَزَقْتَنِي وَاسْتَعْمِلْنِي بِهِ صَالِحًا تَقْبَلُهُ مِنِّي إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ وَحُسْنَ الْيَقِينِ وَالْمُعَافَاةِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ يَا مَنْ لَا تَضُرُّهُ الذُّنُوبُ وَلَا تَنْقُصُهُ الْمَغْفِرَةُ هَبْ لِي مَا لَا يَضُرُّكَ وَأَعْطِنِي مَا لَا يَنْقُصُكَ رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ أَنْتَ وَلِيِّي فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ وَاكْتُبْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاغْفِرْ لَنَا رَبَّنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا

لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا ﴿رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ ﴿رَبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ﴾ إِلَى قوله عز وجل ﴿إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ﴾ ﴿رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا﴾ إلى آخر السورة رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا وَاغْفِرْ لِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ اَلْأَحْيَاءِ مِنْهُمْ وَالْأَمْوَاتِ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ وَأَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَكْرَمُ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ وَإِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ وَحَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ وَصَلَّى اللهُ عَلَى محمدٍ خَاتَمِ النَّبِيِّينَ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا]

"Her bir şey onun ᶜazametine mütevāziᶜ olan ve her bir şey onun ᶜizzetine zelīl ve hāşiᶜ ve onun melikliğine her bir nisbet ser-fürū ve hāzıᶜ olup onun kudretine müsteslim olan Zāt-ı Zü'l-Celāl'e hamd olsun ve dahi onun heybetine her bir şeyᵓ sākin ve onun hikmeti ile her bir şey zāhir olup onun kibriyāsına mütesāgır olan Melikü'l-mülūke hamd olsun. Yā rabbi, sen Hazret-i Muhammed ᶜaleyhi's-selāma ve onun āline ve ezvācına ve zürriyyetine salāt ve selām eyle ve Muhammed ᶜaleyhi's-selām ile āl ve ezvāc ve zürriyyetine İbrāhīm ᶜaleyhi's-selām ile onun āl-i kirāmına ᶜālemde mübāreklik ettiğin gibi mübāreket eyle. ᶜAle't-tahkīk Hamīd ve Mecīds'in sen. Yā rabbi, sen kendi ᶜabdin ve resūlün Nebiyy-i ümmī olan Resūl-i emīnin üzerine salāt ve selām eyle ve yevmü'l-cezāᵓ ve'l-hisāb ona iᶜtāsı mevᶜūd olan makām-ı mahmūdu dahi ona verip ihsān eyle. Yā rabbi, sen bizi senin mukarreb olan evliyāndan ve müflih olan hizbinden ve sālih olan kullarından eyle ve üzerimize rızānı müᵓeddī olan aᶜmālde bizi istiᶜmāl eyle ve bizden sevdiğin nesnelere bizi muvaffak eyle, hemīşe senin hüsn-i ihtiyārınla kendi kendimize sarf eyle. Biz senden hayrın cevāmiᶜi ve fevātihi ve havātimini dileriz ve şerrin cevāmiᶜinden ve fevātih ve havātiminden dahi seninle taᶜavvüz edip sana sığınırız. Yā rabbi, sen bizim üzerimizde olan kudretinle sen bizim üzerimize tevbe eyle, tahkīkan Tevvāb-ı Rahīm sensin ve dahi senin hilminle benim üzerime ᶜafv eyle ki Gaffār-ı Halīm sensin ve sen bana olan ᶜilminle bana rıfkı buyurup lutf eyle, tahkīk ve tahkīkan Erhamü'r-rāhimīn sensin ve bana mālik olduğun mülkiyyetle sen benim nefsimi bana temlīk eyle ve bana onu musallat etme ki Me-

lik-i Cebbār'sın sen. Subhāneke ve bi-hamdike lā ilāhe illā ente, sana takdīs ve hamd ve tevhīd ettim ve yaramazı işleyip kendi nefsimi zulm eyledim, sen lutf ve kereminle bana zenbimi magfiret eyle ki senden gayrı zünūbu magfiret edecek kimse yoktur. Yā rabbi, sen benim rüşdümü bana ilhām eyle ve nefsimin şerrinden beni vikāye eyle. Yā rabbi, benim mūcib-i ᶜikābım olmayan rızk-ı helāli bana rızk eyle ve verdiğin rızk ile beni kāniᶜ eyle ve onunla beni sālih nesnelerde müstaᶜmil eyle ki benden kabūl buyuracağın aᶜmāl-i sālihalarda beni onunla müstaᶜmil buyurasın. Ben senden ᶜafv ve ᶜāfiyeyi ve dünyā ve āhirette hüsn-i yakīn ve muᶜāfātı dileyip suᵓāl ederim. Ey ki ona zünūbu mazarrat edemeyen ve magfireti dahi ondan bir nesneyi eksik etmeyen Kerīm-i Girdigār, sana mazarrat etmeyen zünūbu sen bana magfiret eyle ve seni tenkīs etmeyen ᶜatāyı sen bana ihsān eyle." ﴿رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾[436] ki bunların kırāᵓetleriyle dahi duᶜāyı hatm eyleye ve fī-mā tekaddeme şu āyāt-ı mezkūrenin tefāsīrleri hulāsalarından birer nebzecik tekaddüm etmiş olduğundan be-tekrār iᶜādelerine hācet görülemedi. Ve salāt ve selām ile duᶜāsını tekmīl ede.

[أنواع الاستعاذة المأثورة عن النبي صلى الله عليه وسلم: [١٥١] "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبُخْلِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْ أُرَدَّ إِلَى اَرْذَلِ الْعُمُرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدُّنْيَا وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ طَمَعٍ يَهْدِي إِلَى طَبْعٍ وَمِنْ طَمَعٍ فِي غَيْرِ مَطْمَعٍ وَمِنْ طَمَعٍ حَيْثُ لَا مَطْمَعَ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ وَقَلْبٍ لَا يَخْشَعُ وَدُعَاءٍ لَا يُسْمَعُ وَنَفْسٍ لَا تَشْبَعُ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُوعِ فَإِنَّهُ بِئْسَ الضَّجِيعُ وَمِنَ الْخِيَانَةِ فَإِنَّهَا بِئْسَتِ الْبِطَانَةُ وَمِنَ الْكَسَلِ وَالْبُخْلِ وَالْجُبْنِ وَالْهَرَمِ وَمِنْ أَنْ أُرَدَّ إِلَى اَرْذَلِ الْعُمُرِ وَمِنْ فِتْنَةِ الدَّجَّالِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ اَللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ قُلُوبًا أَوَّاهَةً مُخْبِتَةً مُنِيبَةً فِي سَبِيلِكَ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ عَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ وَمُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ وَالسَّلَامَةَ مِنْ كُلِّ إِثْمٍ وَالْغَنِيمَةَ مِنْ كُلِّ بِرٍّ وَالْفَوْزَ بِالْجَنَّةِ وَالنَّجَاةَ مِنَ النَّارِ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ التَّرَدِّي وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْغَمِّ وَالْغَرَقِ وَالْهَدْمِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْ أَمُوتَ فِي سَبِيلِكَ مُدْبِرًا وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْ أَمُوتَ فِي تَطَلُّبِ الدُّنْيَا اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ شَرَّ مَا عَلِمْتَ وَمِنْ شَرِّ مَا لَمْ أَعْلَمْ اَللَّهُمَّ جَنِّبْنِي مُنْكَرَاتِ الْأَخْلَاقِ وَالْأَعْمَالِ وَالْأَدْوَاءِ وَالْأَهْوَاءِ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ جَهْدِ الْبَلَاءِ

436 el-Bakara, 2/250.

وَدَرَكِ الشَّقَاءِ وَسُوءِ الْقَضَاءِ وَشَمَاتَةِ الْأَعْدَاءِ اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ وَالدَّيْنِ وَالْفَقْرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَّالِ اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ سَمْعِي وَبَصَرِي وَشَرِّ لِسَانِي وَقَلْبِي وَشَرِّ مَنِيِّي اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ جَارِ السُّوءِ فِي دَارِ الْمُقَامَةِ فَإِنَّ جَارَ الْبَادِيَةِ يَتَحَوَّلُ اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْقَسْوَةِ وَالْغَفْلَةِ وَالْعَيْلَةِ وَالذِّلَّةِ وَالْمَسْكَنَةِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ وَالْفَقْرِ وَالْفُسُوقِ وَالشِّقَاقِ وَالنِّفَاقِ وَسُوءِ الْأَخْلَاقِ وَضِيقِ الْأَرْزَاقِ وَالسُّمْعَةِ وَالرِّيَاءِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الصَّمَمِ وَالْبُكْمِ وَالْعَمَى وَالْجُنُونِ وَالْجُذَامِ وَالْبَرَصِ وَسَيِّىءِ الْأَسْقَامِ اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ زَوَالِ نِعْمَتِكَ وَمِنْ تَحَوُّلِ عَافِيَتِكَ وَمِنْ فَجْأَةِ نِقْمَتِكَ وَمِنْ جَمِيعِ سَخَطِكَ اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ النَّارِ وَفِتْنَةِ النَّارِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ وَشَرِّ فِتْنَةِ الْغِنَى وَشَرِّ فِتْنَةِ الْفَقْرِ وَشَرِّ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْمَغْرَمِ وَالْمَأْثَمِ اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ نَفْسٍ لَا تَشْبَعُ وَقَلْبٍ لَا يَخْشَعُ وَصَلَاةٍ لَا تَنْفَعُ وَدَعْوَةٍ لَا تُسْتَجَابُ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ الْغَمِّ وَفِتْنَةِ الصَّدْرِ اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ غَلَبَةِ الدَّيْنِ وَغَلَبَةِ الْعَدُوِّ وَشَمَاتَةِ الْأَعْدَاءِ وَصَلَّى اللهُ عَلَى محمدٍ وَعَلَى كُلِّ عَبْدٍ مُصْطَفَى مِنْ كُلِّ الْعَالَمِينَ آمِينَ"]

Ve envāᶜ-ı istiᶜāze-i meᵓsūre ise yaᶜnī Nebiyy-i zī-şān üzerine mervī olan istiᶜāze-i meᵓsūre ise onlar dahi bu istiᶜāzelerdir ki:"اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبُخْلِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْ أُرَدَّ إِلَى ارْذَلِ الْعُمُرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدُّنْيَا وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ طَمَعٍ يَهْدِي إِلَى طَبْعٍ وَمِنْ طَمَعٍ فِي غَيْرِ مَطْمَعٍ وَمِنْ طَمَعٍ حَيْثُ لَا مَطْمَعَ اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ وَقَلْبٍ لَا يَخْشَعُ وَدُعَاءٍ لَا يُسْمَعُ وَنَفْسٍ لَا تَشْبَعُ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُوعِ فَإِنَّهُ بِئْسَ الضَّجِيعُ وَمِنَ الْخِيَانَةِ فَإِنَّهَا بِئْسَتِ الْبِطَانَةُ وَمِنَ الْكَسَلِ وَالْبُخْلِ وَالْجُبْنِ وَالْهَرَمِ وَمِنْ أَنْ أُرَدَّ إِلَى ارْذَلِ الْعُمُرِ وَمِنْ فِتْنَةِ الدَّجَّالِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ اَللّٰهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ قُلُوبًا أَوَّاهَةً مُخْبِتَةً مُنِيبَةً فِي سَبِيلِكَ اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ عَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ وَمُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ وَالسَّلَامَةَ مِنْ كُلِّ إِثْمٍ وَالْغَنِيمَةَ مِنْ كُلِّ بِرٍّ وَالْفَوْزَ بِالْجَنَّةِ وَالنَّجَاةَ مِنَ النَّارِ اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ التَّرَدِّي وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْغَمِّ وَالْغَرَقِ وَالْهَدْمِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْ أَمُوتَ فِي سَبِيلِكَ مُدْبِرًا وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْ أَمُوتَ فِي تَطَلُّبِ الدُّنْيَا اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ شَرَّ مَا عَلِمْتَ وَمِنْ شَرِّ مَا لَمْ أَعْلَمُ اَللّٰهُمَّ جَنِّبْنِي مُنْكَرَاتِ الْأَخْلَاقِ وَالْأَعْمَالِ وَالْأَدْوَاءِ وَالْأَهْوَاءِ اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ جَهْدِ الْبَلَاءِ وَدَرَكِ الشَّقَاءِ وَسُوءِ الْقَضَاءِ وَشَمَاتَةِ الْأَعْدَاءِ اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ وَالدَّيْنِ وَالْفَقْرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَّالِ اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ سَمْعِي وَبَصَرِي وَشَرِّ لِسَانِي وَقَلْبِي وَشَرِّ مَنِيِّي اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ جَارِ السُّوءِ فِي دَارِ الْمُقَامَةِ فَإِنَّ جَارَ الْبَادِيَةِ يَتَحَوَّلُ اَللّٰهُمَّ إِنِّي

أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْقَسْوَةِ وَالْغَفْلَةِ وَالْعَيْلَةِ وَالذِّلَّةِ وَالْمَسْكَنَةِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ وَالْفَقْرِ وَالْفُسُوقِ وَالشِّقَاقِ وَالنِّفَاقِ وَسُوءِ الْأَخْلَاقِ وَضِيقِ الْأَرْزَاقِ وَالسُّمْعَةِ وَالرِّيَاءِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الصَّمَمِ وَالْبُكْمِ وَالْعَمَى وَالْجُنُونِ وَالْجُذَامِ وَالْبَرَصِ وَسَيِّيءِ الْأَسْقَامِ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ زَوَالِ نِعْمَتِكَ وَمِنْ تَحَوُّلِ عَافِيَتِكَ وَمِنْ فَجْأَةِ نِقْمَتِكَ وَمِنْ جَمِيعِ سَخَطِكَ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ النَّارِ وَفِتْنَةِ النَّارِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ وَشَرِّ فِتْنَةِ الْغِنَى وَشَرِّ فِتْنَةِ الْفَقْرِ وَشَرِّ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْمَغْرَمِ وَالْمَأْثَمِ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ نَفْسٍ لَا تَشْبَعُ وَقَلْبٍ لَا يَخْشَعُ وَصَلَاةٍ لَا تَنْفَعُ وَدَعْوَةٍ لَا تُسْتَجَابُ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ الْغَمِّ وَفِتْنَةِ الصَّدْرِ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ غَلَبَةِ الدَّيْنِ وَغَلَبَةِ الْعَدُوِّ وَشَمَاتَةِ الْأَعْدَاءِ وَصَلَّى اللهُ عَلَى محمدٍ وَعَلَى كُلِّ عَبْدٍ مُصْطَفَى مِنْ كُلِّ الْعَالَمِينَ آمِينَ" Ve hulāsa-i meʾālleri: "Yā rabbi, ben buhlden seninle istiᶜāze ederim ve dahi cübnden ve erzel-i ᶜömre dönmekten seninle taᶜavvüz edip sana sığınırım ve dünyā fitnesinden ve ᶜazāb-ı kabrden dahi sana sığınıp seninle istiᶜāze ederim ve dahi tabᶜa mehdī olan tamaᶜdan ve mahalsiz olan tamaᶜdan ve matmaᶜ olmayan tamaᶜdan seninle taᶜavvüz eylerim. Yā rabbi, nāfiᶜ olmayan ᶜilmden ve hāşiᶜ olmayan gönülden ve mesmūᶜ olmayan duᶜādan ve tok olmayan nefsten ve açlıktan ki biʾse'z-zacīᶜdir ve hıyānetten ki biʾse'l-bitānettir ve keselden ve buhlden ve kuraklıktan ve pīr-i fānī olmaktan ve erzel-i ᶜömre dönmekten ve Deccāl'in fitnesinden ve kabrin ᶜazābından ve mahyā ve memātın fitnelerinden seninle taᶜavvüz edip ben sana sığındım. Yā rabbi, biz senden kulūb-ı evvāhe ve muhbite ve senin sebīline münībe olan kulūbu dileriz. Yā rabbi, ben senden magfiretinin ᶜazāimini ve rahmetinin mūcibātını ve her bir ismden necāt ve selāmeti ve her bir ihsān ve birrden ganīmeti dilerim ve dahi cennete fevz ve āteşten necātı dileyip suʾāl eylerim. Yā rabbi, ben tereddī ve helāktan ve gussa ve gam ve gark ve hedmden seninle istiᶜāze ederim ve sebīlinde Müdebbir olarak vefāt etmekten ve dahi dünyā talebinde vefāt eylemekten seninle taᶜavvüz eylerim. Yā rabbi, ben bildiğimin şerrinden ve bilmediğimin şerrinden dahi sana sığınıp seninle taᶜavvüz ederim. Yā rabbi, sen münkerāt-ı ahlāk ve aᶜlām ve edvāʾ ve ehvāʾdan beni müctenib eyle. Yā rabbi, ben cehd-i belāʾ ve derk-i şakāʾ ve sū-i kazāʾ ve şemātet-i aᶜdādan seninle taᶜavvüz ederim. Yā rabbi, ben küfrden ve deynden ve fakrdan ve cehennemin ᶜazābından ve Deccāl'in fitnesinden

ve benim semᶜ ve basarımın şerrinden ve lisān ve kalbimin şerrinden ve ölümümün şerrinden seninle istiᶜāze edip sana sığındım. Yā rabbi, ben dār-ı mukāmede cār-ı sūᵓun şerrinden seninle taᶜavvüz ederim ki cār-ı bādiye mütehavvil olur. Yā rabbi, ben kasvetten ve gafletten ve ᶜayle ve zillet ve meskenetten ve dahi küfr ve fakr ve füsūk ve şikāk ve nifāk ve sūᵓ-i ahlāk ve zīk-i erzāk ve sümᶜa ve riyāᵓ ve samem ve bükm ve ᶜamādan ve cünūn ve cüzām ve baras ve seyyiᵓ-i eskāmdan seninle taᶜavvüz edip sana sığındım. Yā rabbi, ben senin niᶜmetinin zevālinden ve ᶜāfiyetinin tahavvülünden ve nıkmetinin fecᵓetinden ve sehatının cemīᵓīsinden seninle taᶜavvüz edip sana sığındım. Yā rabbi, ben āteşin fitne ve ᶜazābından ve kabrin fitne ve ᶜazābından ve zenginliğin şerrinden ve yoksulluğun şerrinden ve Mesīh-i Deccāl'in şerrinden ve dahi magrem ve meᵓsemden ve tok olmayan nefsten ve huşūᶜ etmeyen kalbden ve menfaᶜat etmeyen namāzdan ve müstecāb olmayan daᶜvetten ve gamdan ve fitne-i sadrdan ve galebet-i deyn ve galebe-i ᶜadüvvden ve şemātet-i aᶜdādan dahi seninle istiᶜāze edip sana sığındım. Zāt-ı Zü'l-Celāl, Hazret-i Muhammedü'l-Mustafā'ya ve her bir ᶜabd-i Mustafā'ya salāt ve selām etsin." [152]

el-Bābu'l-Hāmisü Fi'l-Edᶜiyeti'l-Meᵓsūreti ᶜİnde Hudūsi Külli Hādisin Mine'l-Havādisi

[الباب الخامس في الأدعية المأثورة عند حدوث كل حادث من الحوادث]

[إذا أصبحت وسمعت الأذان فيستحب لك جواب المؤذن وقد ذكرناه وذكرنا أدعية دخول الخلاء والخروج منه وأدعية الوضوء في كتاب الطهارة]

Ve beşinci bāb ise ki o dahi havādisten her bir hādisin zuhūr ve hudūsünde okunacak daᶜavāt-ı meᵓsūrenin beyānında idi, o dahi şu bābdır ki ber-vech-i ātī zikr ve beyān olunur. Şöyle ki; beher gün sabāh vaktinde uyanıp ezān sesi işittiğin vaktte sana müᵓezzinin icābesi müstehabb olur ve cevābında okuyacağın duᶜā-i meᵓsūru biz onu Kitābu't-Tahāre'de zikr etmişiz ki o duᶜāyı okuyasın ve helānın duhūl ve hurūcu vaktinde

dahi okunacak duᶜā ve ābdest alırken okunacak daᶜavāt-ı meʾsūreyi dahi ķezālik Kitābu't-Tahāre'de zikr etmişiz ki o hādiselerin hudūslarında o edᶜiyeyi tilāvet edesin.

[فإذا خرجت إلى المسجد فقل "اَللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا وَفِي لِسَانِي نُورًا وَاجْعَلْ فِي سَمْعِي نُورًا وَاجْعَلْ فِي بَصَرِي نُورًا وَاجْعَلْ خَلْفِي نُورًا وَأَمَامِي نُورًا وَاجْعَلْ مِنْ فَوْقِي نُورًا اَللَّهُمَّ أَعْطِنِي نُورًا" وَقُلْ أَيْضًا "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِحَقِّ السَّائِلِينَ عَلَيْكَ وَبِحَقِّ مَمْشَايَ هَذَا إِلَيْكَ فإني لَمْ أَخْرُجْ أَشَرًا وَلَا بَطَرًا وَلَا رِيَاءً وَلَا سُمْعَةً خَرَجْتُ اتِّقَاءَ سَخَطِكَ وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِكَ فَأَسْأَلُكَ أَنْ تُنْقِذَنِي مِنَ النَّارِ وَأَنْ تَغْفِرَ لِي ذُنُوبِي إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ"]

Ve hānenden mescide çıktığın vaktte "اَللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا وَفِي لِسَانِي نُورًا وَاجْعَلْ فِي سَمْعِي نُورًا وَاجْعَلْ فِي بَصَرِي نُورًا وَاجْعَلْ خَلْفِي نُورًا وَأَمَامِي نُورًا وَاجْعَلْ مِنْ فَوْقِي نُورًا اَللَّهُمَّ أَعْطِنِي نُورًا" ve اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِحَقِّ السَّائِلِينَ عَلَيْكَ وَبِحَقِّ مَمْشَايَ هَذَا إِلَيْكَ فإني لَمْ أَخْرُجْ أَشَرًا وَلَا بَطَرًا وَلَا رِيَاءً وَلَا سُمْعَةً خَرَجْتُ اتِّقَاءَ سَخَطِكَ وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِكَ فَأَسْأَلُكَ أَنْ تُنْقِذَنِي مِنَ النَّارِ وَأَنْ تَغْفِرَ لِي ذُنُوبِي إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ" daᶜavātı kırāʾet edesin ki hulāsa-i meʾālleri: "Sen yā rabbi, benim kalbimde bir nūr ve lisānımda bir nūr ve semᶜimde bir nūr ve basarımda bir nūr ve ardımda bir nūr ve önümde bir nūr ve üstümde bir nūr kılıp bana yā rabbi sen bir nūr veresin. Yā rabbi, ben senden suʾāl edip dileyenlerin hakkları için ve sana bu yürüyüşün hakkı için dilerim ki ben eşerr ve batar olarak çıkmadım veyāhūd riyā ve sümᶜa ile çıkmadım, ancak senin sehat ve gazabından nefsimin vikāyesi için ve senin merzātın talebi için çıkmışım, kaldı ki sen beni āteşten kurtarıp sen benim zünūbumu bana magfiret edesin, senden gayrı zünūbu magfiret edecek bir kimse yoktur."

[فإن خرجت من المنزل لحاجة فقل "بِسْمِ اللهِ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَظْلِمَ أَوْ أُظْلَمَ أَوْ أَجْهَلَ أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ بسم الله الرحمن الرحيم لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ" "بِسْمِ اللهِ التُّكْلَانُ عَلَى اللهِ"]

Ve bir iş için hānenden çıktığın vaktte de ki: "بِسْمِ اللهِ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَظْلِمَ أَوْ أُظْلَمَ أَوْ أَجْهَلَ أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ بسم الله الرحمن الرحيم لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ" ki hulāsa-i meʾālleri: "Yā rabbi, ben senin ism-i zātınla sı-

ğınmışım ki bir kimseyi zulm etmekten ve bir kimse tarafından kendim mazlūm olmaktan ve nādān olmaktan ve üzerime bir kimsenin nādānlığın vukūᶜundan ben seninle taᶜavvüz ederim." Ve dahi besmeleyi ve lā-havleyi okuyup ve "بِسْمِ اللهِ التُّكْلَانُ عَلَى اللهِ" diye ki: "Bismillāh ile bedᵓ ve terk ettim ve tevekkül Allāh'ın üzerinedir" demektir.

[فإذا انتهيت إلى المسجد تريد دخوله فقل "اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ وَسَلَّمَ اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي جَمِيعَ ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ" وقدم رجلك اليمنى في الدخول فإذا رأيت في المسجد من يبيع أو يبتاع فقل "لَا أَرْبَحَ اللهُ تِجَارَتَكَ" وإذا رأيت من ينشد ضالة في المسجد فقل "لَا رَدَّهَا اللهُ عَلَيْكَ" أمر به رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ]

Ve dahi mescide varıp mescide girmek istediğin vaktte de ki:"اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ وَسَلَّمَ اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي جَمِيعَ ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ" Hulāsa-i meᵓāli, baᶜde tahiyyeti's-salāt: "Yā rabbi, sen benim günāhlarımı bana magfiret eyle ve rahmetin kapıları dahi bana açıp küşāde eyle." Ve eger sen mescid içinde alışveriş eden bir kimseyi gördünse de ki:"لَا أَرْبَحَ اللهُ تِجَارَتَكَ" ki: "Allāhu ᶜazīmü'ş-şān hazretleri senin ticāretini nemālı ve bereketli etmesin" demektir. Ve eger mescid içinde bir itkinini sorur bir kimseyi gördünse de ki:"لَا رَدَّهَا اللهُ عَلَيْكَ" yaᶜnī "Onu Allāhu taᶜālā sana redd etmeye." Zīrā ki onları bu sūretle bed-duᶜā ve inkisār etmek hakkında emr ve fermān-ı ᶜālī-i Hazret-i Risālet-penāhī şeref-müteᶜallik olmuştur.

[فَإِذَا صليت ركعتي الصبح فقل "بِسْمِ اللهِ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِكَ تَهْدِي بِهَا قَلْبِي" الدُّعَاءَ إِلَى آخره كما أوردناه عن ابن عباس رضي الله عنهما عن النبي صلى الله عليه وسلم]

Ve subhun namāzı olan iki rekᶜati kıldığın vaktte "بِسْمِ اللهِ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِكَ تَهْدِي بِهَا قَلْبِي" duᶜāᶜsı okuyasın ki bu duᶜāyı Nebiyy-i zī-şān üzerine mervī ki İbn ᶜAbbās'ın rivāyesiyle biz onu zikr etmişiz, yaᶜnī namāzdan sonra bismillāh deyip o duᶜāyı okuyasın demektir.

[فإذا ركعت فقل في ركوعك "اَللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ وَلَكَ خَشَعْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ أَنْتَ رَبِّي خَشَّعْ سَمْعِي وَبَصَرِي وَمُخِّي وَعَظْمِي وَعَصَبِي وَمَا

اسْتَقَلَّتْ بِهِ قَدَمِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ'' وَإِنْ أَحْبَبْتَ فَقُلْ ''سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ'' ثَلَاثَ مَرَّاتٍ أَوْ ''سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ'']

Ve çün rükūᶜa varırsın, rükūᶜunda söyle ki ''اَللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ وَلَكَ خَشَعْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ أَنْتَ رَبِّي خَشَّعْ سَمْعِي وَبَصَرِي وَمُخِّي وَعَظْمِي وَعَصَبِي وَمَا اسْتَقَلَّتْ بِهِ قَدَمِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ'' ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, ben sana rükūᶜ ettim ve sana huşūᶜ ettim ve seninle īmān ettim ve sana müslümān oldum ve senin üzerine dahi tevekkül ettim, sen benim rabbimsin. Benim semᶜim ve basarım ve beynim ve kemiklerim ve sinirlerim ve onunla ayağım müstakill olduğu bedenim ve vücūdum kāffesi Rabbü'l-ᶜālemīn olan Allāhu ᶜazīmü'ş-şāna hāşiᶜ oldu." Ve eger sevdinse onda üç kerre dahi subhāne rabbiye'l-ᶜazīm söyle veyāhūd subbūhun kuddūsün rabbü'l-melāiketi ve'r-rūh söyle.

[فإذا رفعت رأسك من الركوع فقل ''سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِلْءَ السَّمَوَاتِ وَمِلْءَ الْأَرْضِ وَمِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدَ أَهْلِ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ أَحَقَّ مَا قَالَ الْعَبْدُ وَكُلُّنَا لَكَ عَبْدٌ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجِدِّ مِنْكَ الْجِدُّ'']

Ve dahi rükūᶜdan başın kaldırdığın vaktte de ki: ''سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِلْءَ السَّمَوَاتِ وَمِلْءَ الْأَرْضِ وَمِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدَ أَهْلِ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ أَحَقَّ مَا قَالَ الْعَبْدُ وَكُلُّنَا لَكَ عَبْدٌ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجِدِّ مِنْكَ الْجِدُّ'' ki hulāsa-i meᵓāli: "Zāt-ı Zü'l-Celāl ona hamd edenin hamdini icābet ve kabūl eder. Yā rabbi, hamd sanadır, semāvātın milᵓi ve yerlerin milᵓi ve senin istediğin nesnenin milᵓi kadarınca sana hamd olsun. Ehl-i senā vü mecd ve dahi ᶜabdin en ehakk kavli [153] ve cümlemiz sana kuluz. Verdiğine māniᶜ yoktur ve menᶜ ettiğine dahi bir muᶜtī yoktur, ciddlinin ciddi senden menfaᶜat etmez."

[وإذا سجدت فقل ''اَللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ فَتَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ اَللَّهُمَّ سَجَدَ لَكَ سَوَادِي وَخَيَالِي وَآمَنَ بِكَ فُؤَادِي أَبُوءُ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ وَأَبُوءُ بِذَنْبِي وَهَذَا مَا جَنَيْتُ عَلَى نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ'' أَوْ تَقُولُ ''سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى'' ثَلَاثَ مَرَّاتٍ]

Ve dahi secde ettiğin vaktte de ki:''اَللّٰهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ فَتَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ اَللّٰهُمَّ سَجَدَ لَكَ سَوَادِي وَخَيَالِي وَآمَنَ بِكَ فُؤَادِي أَبُوءُ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ وَأَبُوءُ بِذَنْبِي وَهَذَا مَا جَنَيْتُ عَلَى نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ'' ki hulāsa-i meʾāli: "Yā rabbi, ben sana secde ettim ve seninle īmān ettim ve sana islām ettim, benim yüzüm onu halk ve tasvīr edip onun semᶜ ve basarını şakk edene secde etti, fe-tebārekallāhu ahsenü'l-hālıkīn. Yā rabbi, benim sevād ve hayālim sana secde etti ve seninle fuʾādım īmān etti, benim üzerimdeki niᶜmetinle ben sana ᶜavdet ederim ve zünūbumla rücūᶜ eylerim ki benim kendi nefsime cināyet ettiğim budur, sen bana magfiret eyle, zīrā ki senden gayrı zünūbu magfiret eder bir kimse yoktur." Veyāhūd bu edᶜi-yenin bedelinde üç kerre subhāne rabbiye'l-aᶜlā diyesin.

[فإذا فرغت من الصلاة فقل ''اَللّٰهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ'' وتدعو بسائر الأدعية التي ذكرناها]

Ve dahi namāzdan fārig olduğun vaktte de ki:''اَللّٰهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ'' ki hulāsa-i meʾāli: "Yā rabbi, selām ancak sensin ve selām sendendir. Ey celāl ve ikrām sāhibi, sen mü-bāreklendin." Ve dahi Kitābu's-Salāt'ta zikr ettiğimiz edᶜiyeleri dahi okuyasın.

[فإذا قمت من المجلس وأردت دعاء يكفر لغو المجلس فقل ''سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ عَمِلْتُ سُوءًا وَظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ'']

Ve eger bir meclisten kalkıp ve meclisin lagvını tekfīr edecek bir duᶜāyı istedinse de ki:''سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ عَمِلْتُ سُوءًا وَظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ'' ki hulāsa-i meʾāli: "Yā rabbi, ben seni tenzīh ve takdīs edip vahdāniyye-tine şehādet ederim ve senden magfireti taleb ederim ve sana rücūᶜ ve tevbe ederim. Kendim ben yaramazlığı işleyip nefsime zulm ettim, āhir sen bana magfiret eyle ki senden gayrı zünūbu magfiret eder bir kimse yoktur, gaffār-ı zünūb ancak sensin."

[فإذا دخلت السوق فقل ''لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرِ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ بِسْمِ اللّٰهِ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذِهِ السُّوقِ وَخَيْرَ مَا فِيهَا اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَا فِيهَا اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أُصِيبَ فِيهَا يَمِينًا فَاجِرَةً أَوْ صَفْقَةً خَاسِرَةً'']

Ve dahi çarşıya girdiğin vaktte de ki: ''لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرِ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ بِسْمِ اللّٰهِ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذِهِ السُّوقِ وَخَيْرَ مَا فِيهَا اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَا فِيهَا اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أُصِيبَ فِيهَا يَمِينًا فَاجِرَةً أَوْ صَفْقَةً خَاسِرَةً'' ve hulāsa-i meʾāli ise o dahi tevhīd ve senānın tercümeleri sebkat ettiğinden bir dahi tercümeye hācet yoktur, fakat ondan sonra olan duʿānın meʾāli budur ki: "Yā rabbi, bu çarşının hayrını senden dilerim ve dahi içinde olanların hayrlarını suʾāl ederim ve dahi onun şerrinden ve içinde olanların şerrlerinden seninle istiʿāze eylerim ve içinde bir yemīn-i fācir veyāhūd safka-i hāsirenin musībetlerine uğramaktan dahi ben seninle taʿavvüz ederim" demektir.

[فإن كان عليك دين فقل ''اَللَّهُمَّ اكْفِنِي بِحَلَالِكَ عَنْ حَرَامِكَ وَأَغْنِنِي بِفَضْلِكَ عَمَّنْ سِوَاكَ'']

Ve eger senin üzerine bir borç var ise ''اَللَّهُمَّ اكْفِنِي بِحَلَالِكَ عَنْ حَرَامِكَ وَأَغْنِنِي بِفَضْلِكَ عَمَّنْ سِوَاكَ'' ki hulāsa-i meʾāli: "Yā rabbi, sen helālinle beni harāmdan kifāyet eyle, yaʿnī bana rızk-ı helāli ver ve senin harāmından beni saklayıp vikāye eyle ve beni fazlınla ganī edip mā-sivāndan beni ganī eyle, yaʿnī mā-sivāna beni muhtāc eyleme, sen kendi fazlınla beni ganī eyle" demektir.

[فإذا لبست ثوبًا جديدًا فقل ''اَللَّهُمَّ كَسَوْتَنِي هَذَا الثَّوْبَ فَلَكَ الْحَمْدُ أَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِهِ وَخَيْرِ مَا صُنِعَ لَهُ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهِ وَشَرِّ مَا صُنِعَ لَهُ'']

Ve eger cedīd ve yeni bir şey giydinse de ki: ''اَللَّهُمَّ كَسَوْتَنِي هَذَا الثَّوْبَ فَلَكَ الْحَمْدُ أَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِهِ وَخَيْرِ مَا صُنِعَ لَهُ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهِ وَشَرِّ مَا صُنِعَ لَهُ'' ki hulāsa-i meʾāli: "Yā rabbi, sen beni bu sevbi giydirdin, sana hamd olsun. Ben senden onun hayrından ve ona masnūʿ olduğu nesnenin hayrından dileyip suʾāl ederim ve onun şerrinden ve ona masnūʿ olduğu

nesnenin şerrinden dahi ben seninle taᶜavvüz edip sana sığınırım."

[وإذا رأيت شيئًا من الطيرة تكرهه فقل ''اَللَّهُمَّ لَا يَأْتِي بِالْحَسَنَاتِ إِلَّا أَنْتَ وَلَا يَذْهَبُ بِالسَّيِّئَاتِ إِلَّا أَنْتَ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ'']

Ve eger tıyereden senin kerh ettiğin bir nesneyi gördünse yaᶜnī senin mūcib-i teşeʾʾümün olacak bir nesneyi gördünse sen de ki: ''اَللَّهُمَّ لَا يَأْتِي بِالْحَسَنَاتِ إِلَّا أَنْتَ وَلَا يَذْهَبُ بِالسَّيِّئَاتِ إِلَّا أَنْتَ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ'' ki hulāsa-i meʾāli: "Yā rabbi, senden gayrı hasenātı getirir kimse yoktur, hasenātı ancak sen verirsin, yaᶜnī hasenātı ihsān eden ancak sensin ve dahi seyyiʾātı defᶜ ederek onları giderip izhāb eyleyen ancak sensin, senden gayrı seyyiʾātı giderecek kimse yoktur. Lā-havle ve lā-kuvvete illā billāh."

[وإذا رأيت الهلال فقل ''اَللَّهُمَّ أَهِّلْهُ عَلَيْنَا بِالْأَمْنِ وَالْإِيمَانِ وَالْبِرِّ وَالسَّلَامَةِ وَالْإِسْلَامِ وَالتَّوْفِيقِ لِمَا تُحِبُّ وَتَرْضَى وَالْحِفْظَ عَمَّنْ تَسْخَطُ رَبِّي وَرَبُّكَ اللهُ'' ويقول ''هِلَالُ رُشْدٍ وَخَيْرٍ آمَنْتُ بِخَالِقِكَ'' ''اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذَا الشَّهْرِ وَخَيْرَ الْقَدَرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ يَوْمِ الْحَشْرِ'' وتكبر قبله أولًا ثلاثًا]

Ve eger hilāli gördünse de ki: ''اَللَّهُمَّ أَهِّلْهُ عَلَيْنَا بِالْأَمْنِ وَالْإِيمَانِ وَالْبِرِّ وَالسَّلَامَةِ وَالْإِسْلَامِ وَالتَّوْفِيقِ لِمَا تُحِبُّ وَتَرْضَى وَالْحِفْظَ عَمَّنْ تَسْخَطُ رَبِّي وَرَبُّكَ اللهُ'' ki hulāsa-i meʾāli: "Yā rabbi, sen emn ve īmān ile bu hilāli bizim [üzerimize] [154] ihlāl eyle, yaᶜnī tulūᶜ ettir ve dahi birr ve selāmet ve islām ile muhabbet ettiğine ve rızānı mūcib olan ᶜamele sen bizi tevfīk etmekle bu hilāli bizim üzerimize tāliᶜ eyle ve senin sehatını īcāb eden nesneden saklamakla üzerimize hilāl eyle. Ve ey hilāl, senin rabbin ve benim rabbim Allāhu taᶜālādır." Ve dahi diyesin ki: ''هِلَالُ رُشْدٍ وَخَيْرٍ آمَنْتُ بِخَالِقِكَ'' ''اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذَا الشَّهْرِ وَخَيْرَ الْقَدَرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ يَوْمِ الْحَشْرِ'' Yaᶜnī "Bu hilāl rüşd ve hayrın hilālidir. Ey hilāl, ben seni halk edene īmān ettim." "Yā rabbi, ben senden bu şehrin hayrını dilerim ve dahi kaderin hayrını dilerim ve yevm-i baᶜs ve haşrin şerrinden seninle taᶜavvüz eylerim." Ve bu edᶜiyenin kırāʾetinden evvel onun karşısında üç kerre tekbīr edesin.

[وإذا هبت الريح فقل ''اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذِهِ الرِّيحِ وَخَيْرَ مَا فِيهَا وَخَيْرَ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَا فِيهَا وَمِنْ شَرِّ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ'']

Ve dahi rüzgār eserse de ki:"اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذِهِ الرِّيحِ وَخَيْرَ مَا فِيهَا وَخَيْرَ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَا فِيهَا وَمِنْ شَرِّ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ" ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, ben işbu hübūb eden rüzgārın ve rüzgārda olan āsārın ve onunla mersūl bulunduğu emrin hayrlarını senden dilerim ve onun şerrinden ve onda olan şürūrdan ve onunla mersūl bulunduğu emrin şerrinden seninle taᶜavvüz edip sana sığınırım."

[وإذا بلغك وفاة أحد فقل "إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ اَللَّهُمَّ اكْتُبْهُ فِي الْمُحْسِنِينَ وَاجْعَلْ كِتَابَهُ فِي عِلِّيِّينَ وَاخْلُفْهُ عَلَى عَقِبِهِ فِي الْغَابِرِينَ اَللَّهُمَّ لَا تُحَرِّمْنَا أَجْرَهُ وَلَا تَفْتِنَّا بَعْدَهُ وَاغْفِرْ لَنَا وَلَهُ"]

Ve eger bir kimsenin vefāt haberi sana bālig olduysa de ki:"إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ اَللَّهُمَّ اكْتُبْهُ فِي الْمُحْسِنِينَ وَاجْعَلْ كِتَابَهُ فِي عِلِّيِّينَ وَاخْلُفْهُ عَلَى عَقِبِهِ فِي الْغَابِرِينَ اَللَّهُمَّ لَا تُحَرِّمْنَا أَجْرَهُ وَلَا تَفْتِنَّا بَعْدَهُ وَاغْفِرْ لَنَا وَلَهُ" ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, biz sana memlūküz ve sana rücūᶜ ediciyiz ve biz sana ᶜale't-tahkīk münkalib ve ᶜavdet ediciyiz. Yā rabbi, sen onu muhsinlerde yaz ve onun kitābını ᶜilliyyīnde eyle ve ondan sonra nesl ve ᶜakiblerine kusūr kalıp bākī kalan ehl ve ᶜayālleri içinde sen onun halīfesi ol, yaᶜnī onun ehl ve ᶜayāline olan nefᶜini sen ihsān eyle ki onun fıkdānın yeri onlara görünmeye. Yā rabbi, sen bizi onun ecrinden mahrūm eyleme ve ondan sonra bizi meftūn etme ve bize ve ona magfiret eyle."

[وتقول عند التصدق ﴿رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾]

Ve tasadduk ederken de ki ﴿رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾[437] Yaᶜnī "Yā rabbi, sen bizden kabūl eyle ki ᶜale't-tahkīk Semīᶜ ve ᶜAlīm sensin."

[وتقول عند الخسران ﴿عَسَى رَبُّنَا أَنْ يُبْدِلَنَا خَيْرًا مِنْهَا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا رَاغِبُونَ﴾]

Ve ziyān ve hüsrān vukūᶜunda de ki ﴿عَسَى رَبُّنَا أَنْ يُبْدِلَنَا خَيْرًا مِنْهَا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا رَاغِبُونَ﴾[438] Yaᶜnī "Mercūdur ki bizim rabbimiz tebāreke ve taᶜālā ondan yeğ ve hayrlı bir nesne ile onu bize ibdāl ede ki ᶜale't-tahkīk biz rabbimiz taᶜālāya ragbet ediciyiz."

---

437 el-Bakara, 2/127.

438 el-Kalem, 68/32.

[وتقول عند ابتداء الأمور ﴿رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا﴾ ﴿رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي (٢٥) وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي﴾]

Ve bir ᶜameli işleyip bedᵓ edeceğin vaktte diyesin ki ﴿رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا﴾[439] ki hulāsa-i meᵓāli: "Sen yā rabbi, senin katından bize bir rahmet verip ihsān eyle ve bizim emrimizden bizim rüşdümüzü müheyyā eyle ve sen bizim sīnemizi yā rabbi şerh eyle ve emrimizi sehl ve āsān eyle."

[وتقول عند النظر إلى السماء ﴿رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ ﴿تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا﴾]

Ve āsumāna baktıkça diyesin ki ﴿رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾[440] ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, bātıl olarak sen bunu halk etmedin. Seni ben tesbīh ve takdīs ederim, sen bizi āteşin ᶜazābından vikāye eyle." Göklerde burūc eden ve onda sirāc ve kamer-i münīri eyleyen Zāt-ı bī-ᶜadīl ve bī-mesīl hazretleri mübārek oldu."

[وإذا سمعت صوت الرعد فقل "سبحان من يسبح الرعد بحمده والملائكة من خيفته" فإن رأيت الصواعق فقل "اَللَّهُمَّ لَا تَقْتُلْنَا بِغَضَبِكَ وَلَا تُهْلِكْنَا بِعَذَابِكَ وَعَافِنَا قَبْلَ ذَلِكَ" قاله كعب فإذا أمطرت السماء فقل "اَللَّهُمَّ سُقْيًا هَنِيئًا وَصَيِّبًا نَافِعًا اَللَّهُمَّ اجْعَلْهُ صَيِّبَ رَحْمَةٍ وَلَا تَجْعَلْهُ صَيِّبَ عَذَابٍ"]

Ve eger gök gürlemesinin sesini işittin, de ki:"سبحان من يسبح الرعد" ki hulāsa-i meᵓāli: "Onun hamdiyle raᶜd tesbīh eden ve havfından dahi ona melāike tesbīh eyleyen Subbūh ve Kuddūs'a ben tesbīh ve takdīs ederim." Ve dahi şimşek çaktığını gördükçe de ki:"اَللَّهُمَّ لَا تَقْتُلْنَا بِغَضَبِكَ وَلَا تُهْلِكْنَا بِعَذَابِكَ وَعَافِنَا قَبْلَ ذَلِكَ" ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, sen bizi gazabınla öldürme ve ᶜazābınla bizi helāk etme ve ondan evvel bizi muᶜāfāt eyle" ki bunu Kaᶜb rivāyet etmiştir. Ve gök yağmuru yağdıkça de ki:"اَللَّهُمَّ سُقْيًا هَنِيئًا وَصَيِّبًا نَافِعًا اَللَّهُمَّ اجْعَلْهُ صَيِّبَ رَحْمَةٍ وَلَا تَجْعَلْهُ صَيِّبَ عَذَابٍ" ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, bu bārān kaygısız bir içmek olsun ve menfaᶜat verici yağmur olsun. Yā rabbi, sen bize onu rahmet-i musī-

439 el-Kehf, 18/10.

440 Ālu ᶜİmrān, 3/191.

be eyle, yoksa onu ʿazāb ve musībet eyleme." Yaʿnī bize rahmet olup dirliğimize sebeb ola, sen onu bizi telef ve ihlāk edecek bārān etme demektir.

[فإذا غضبت فقل ''اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي وَاذْهَبْ غَيْظَ قَلْبِي مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ'']

Ve dahi gazablı olduğun vaktte de ki: ''اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي وَاذْهَبْ غَيْظَ قَلْبِي مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ'' ki hulāsa-i meʾāli: "Yā rabbi, sen benim vizr ve günāhlarımı bana magfiret eyle ve dahi gönlümün gayzını izhāb eyle ve şeytān-ı recīmden beni hıfz eyle." Yaʿnī sen beni ondan kurtarıp sakla demektir.

[فإذا خفت قومًا فقل ''اَللَّهُمَّ إِنَّا نَجْعَلُكَ فِي نُحُورِهِمْ وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ شُرُورِهِمْ'']

Ve dahi eger bir kavmden havf ettinse de ki: ''اَللَّهُمَّ إِنَّا نَجْعَلُكَ فِي نُحُورِهِمْ وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ شُرُورِهِمْ'' Yaʿnī "Yā rabbi, biz seni onların üzerine musallat eyleriz ve şerrlerinden seninle biz istiʿāze edip sana sığınırız."

[فإذا غزوت فقل ''اَللَّهُمَّ أَنْتَ عَضُدِي وَنَصِيرِي وَبِكَ أُقَاتِلُ'']

Ve eger gazā ettinse de ki: ''اَللَّهُمَّ أَنْتَ عَضُدِي وَنَصِيرِي وَبِكَ أُقَاتِلُ'' Yaʿnī "Yā rabbi, sen benim yāver ve muʿīn ve ʿadudum ve yardımcımsın; ben seninle mukātele ederim" ki ben senin ʿavn ve nusret ve kuvvet ve kudretinle bu ʿadüvv ve düşmanınla harb ederim, sen bana yāver ve yardımcı ol demektir.

[وإذا طنت أذنك فصل على محمد صلى الله عليه وسلم وقل ''ذَكَرَ اللهُ مَنْ ذَكَرَنِي بِخَيْرٍ'']

Ve dahi kulağın çınlarsa sen ʿaleyhi's-selām efendimize salāt ve selāmı okuyup ''ذَكَرَ اللهُ مَنْ ذَكَرَنِي بِخَيْرٍ'' diyesin, yaʿnī "Her kim beni hayr ile yād ettiyse Hakk subhānehu ve taʿālā onu hayr ile yād etsin" demektir.

[فإذا رأيت استجابة دعائك فقل ''اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي بِعِزَّتِهِ وَجَلَالِهِ تَتِمُّ الصَّالِحَاتُ'' وَإذا أبطأت فقل ''اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ'']

Ve duʿān kabūl olunduğunu gördünse de ki: ''اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي بِعِزَّتِهِ

"وَجَلَالِهِ تَتِمُّ الصَّالِحَاتُ" yaᶜnī [155] "Onun ᶜizzet ve celāli ile sāliha tamām olan Zāt-ı kibriyāya hamd olsun." Ve eger kabūl-i duᶜā geciktiyse de ki: "Her bir hāl üzerine Zāt-ı Zü'l-Celāl'e hamd olsun."

[وإذا سمعت أذان المغرب فقل "اَللَّهُمَّ هَذَا إِقْبَالُ لَيْلِكَ وَإِدْبَارُ نَهَارِكَ وَأَصْوَاتُ دُعَاتِكَ وَحُضُورُ صَلَوَاتِكَ أَسْأَلُكَ أَنْ تَغْفِرَ لِي"]

Ve akşam ezānını işittiğin vaktte de ki: "اَللَّهُمَّ هَذَا إِقْبَالُ لَيْلِكَ وَإِدْبَارُ نَهَارِكَ وَأَصْوَاتُ دُعَاتِكَ وَحُضُورُ صَلَوَاتِكَ أَسْأَلُكَ أَنْ تَغْفِرَ لِي" ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, işte bu geceliğin ikbāli ve gündüzlüğün idbārı ve sana duᶜā edenlerin asvātı ve huzūr-ı salavātının evkātıdır. Ben senden bana magfiret etmez dilerim."

[وإذا أصابك هم فقل "اَللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدِكَ وَابْنُ أَمَتِكَ نَاصِيَتِي بِيَدِكَ مَاضٍ فِيَّ حُكْمُكَ عَدْلٌ فِيَّ قَضَاؤُكَ أَسْأَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ سَمَّيْتَ بِهِ نَفْسَكَ أَوْ أَنْزَلْتَهُ فِي كِتَابِكَ أَوْ عَلَّمْتَهُ أَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ أَوِ اسْتَأْثَرْتَ بِهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ أَنْ تَجْعَلَ الْقُرْآنَ رَبِيعَ قَلْبِي وَنُورَ صَدْرِي وَجَلَاءَ غَمِّي وَذَهَابَ حُزْنِي وَهَمِّي" قال صلى الله عليه وسلم "مَا أَصَابَ أَحَدًا حُزْنٌ فَقَالَ ذَلِكَ إِلَّا أَذْهَبَ اللهُ هَمَّهُ وَأَبْدَلَهُ مَكَانَهُ فَرَحًا" فَقِيلَ لَهُ يَا رَسُولَ اللهِ أَفَلَا نَتَعَلَّمُهَا فَقَالَ صلى الله عليه وسلم "بَلَى يَنْبَغِي لِمَنْ سَمِعَهَا أَنْ يَتَعَلَّمَهَا"]

Ve eger sana bir hemm ve keder isābet ettiyse de ki: "اَللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدِكَ وَابْنُ أَمَتِكَ نَاصِيَتِي بِيَدِكَ مَاضٍ فِيَّ حُكْمُكَ عَدْلٌ فِيَّ قَضَاؤُكَ أَسْأَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ سَمَّيْتَ بِهِ نَفْسَكَ أَوْ أَنْزَلْتَهُ فِي كِتَابِكَ أَوْ عَلَّمْتَهُ أَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ أَوِ اسْتَأْثَرْتَ بِهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ أَنْ تَجْعَلَ الْقُرْآنَ رَبِيعَ قَلْبِي وَنُورَ صَدْرِي وَجَلَاءَ غَمِّي وَذَهَابَ حُزْنِي وَهَمِّي" ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, ben senin kulunum ve kulun oğluyum ve cāriyen oğluyum, benim nāsıyem senin elindedir, senin hükmün bende nāfiz ve māzīdir ve senin hükm ve kazān hakkımda ᶜadldir, ben senin her bir isminle ki nefsini o ism ile yād edip kitābında onu nāzil ettin veyāhūd senin halkından bir kimseye onu öğrettin veyā senin yanında ᶜilm-i gaybında onu istiᵓsār ettin, işte ben o esmāᵓ ile sana yalvarıp senden dilerim ki Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şānı benim gönlümün rebīᶜi edesin ve sīnemin nūru ve gam ve kederimin cilāsı edip benim hemm ve gamım onunla izāle ve izhāb eyleyesin" ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām

efendimiz buyurmuş ki:"مَا أَصَابَ أَحَدًا حُزْنٌ فَقَالَ ذَلِكَ إِلَّا أَذْهَبَ اللهُ هَمَّهُ وَأَبْدَلَهُ مَكَانَهُ فَرَحًا" Yaᶜnī "Bir kimseye bir hüzn isābet edip de bu duᶜā-yı okumaz, illā ki Allāhu ᶜazīmü'ş-şān onun hemmini götürüp şādlıkla onu değişmez." Yaᶜnī kim ki ona keder isābet eder ve bu duᶜāyı okursa elbette o kimsenin kederini Allāhu taᶜālā şādlıkla mübeddel edip o hüznünü izhāb eder ve "Yā Resūlallāh, biz onu öğrenmeyelim mi?" denildikte efendimiz "بَلَى يَنْبَغِي لِمَنْ سَمِعَهَا أَنْ يَتَعَلَّمَهَا"[441] diye emr ve fermān etti ki: "Kim onu istimāᶜ ederse ona öğrenmesi gerektir."

[وإذا وجدت وجعًا في جسدك أو جسد غيرك فارقة برقية رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إذا اشتكى الإنسان قرحة أو جرحًا وضع سبابته على الأرض ثم رفعها وقال "بِسْمِ اللهِ تُرْبَةَ أَرْضِنَا بِرِيقَةِ بَعْضِنَا يُشْفَى سَقِيمُنَا بِإِذْنِ رَبِّنَا" وإذا وجدت وجعًا في جسدك فضع يدك على الذي يتألم من جسدك وقل "بسم الله" ثلاثًا وقل سبع مرات "أَعُوذُ بِعِزَّةِ اللَّهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ وَأُحَاذِرُ" فإذا أصابك كرب فقل "لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ الْعَلِيُّ الْحَلِيمُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ رَبُّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ"]

Ve eger kendi cesedinde veyāhūd dīgerin cesedinde bir ağrı buldunsa ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin rukyesiyle rukiyy edip ona nefes eyle ki bir kimse efendimize bir yara veyāhūd bir çıbandan şekvā etseydi efendimiz onun sebbābesini yaᶜnī şehādet parmağını yere koyup ondan sonra kaldırıp o yere vazᶜile "بِسْمِ اللهِ تُرْبَةَ أَرْضِنَا بِرِيقَةِ بَعْضِنَا يُشْفَى سَقِيمُنَا بِإِذْنِ رَبِّنَا"[442] okuyup rukiyy ederdi ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, yerimizin toprağı baᶜzımızın rīkiyle bizim sakīmimizi bi-iznillāh işfā eder." Ve dahi kendi vücūdunda bir ağrı buldunsa senin elin ağrıyan yere koyup bismillāh üç kerre diyesin ve "أَعُوذُ بِعِزَّةِ اللَّهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ وَأُحَاذِرُ" kelāmını dahi yedi kerre söyleyesin ki hulāsa-i meᵓāli: "Ben Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ᶜizzet ve kudretiyle bulduğum ve onu mahzūr gördüğümün şerrinden taᶜavvüz edip Allāhu taᶜālāya sığınırım" demektir. Ve eger sana bir kerb isābet ettiyse "لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ الْعَلِيُّ الْحَلِيمُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ

441 *Musnedu* Ahmed, 1/391, no: 3712; el-Beyhakī, *ed-Daᶜavāt*, 1/269, no: 184.

442 Buhārī, Tıbb, 38, no: 5745; İbn Māce, Tıbb, 36, no: 3521; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 4/457, no: 8266.

رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ رَبُّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ" okuyasın.

[فإن أردت النوم فتوضأ أولًا ثم توسد على يمينك مستقبل القبلة ثم كبر الله تعالى أربعًا وثلاثين وسبحه ثلاثًا وثلاثين واحمده ثلاثًا وثلاثين ثم قل "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ اَللَّهُمَّ إِنِّي لَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أُبَلِّغَ ثَنَاءً عَلَيْكَ وَلَوْ حَرَصْتُ وَلَكِنْ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ اَللَّهُمَّ بِاسْمِكَ أَحْيَا وَأَمُوتُ اَللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَوَاتِ وَرَبَّ الْأَرْضِ وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ وَمَلِيكَهُ فَالِقَ الْحَبِّ وَالنَّوَى وَمُنَزِّلَ التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ ذِي شَرٍّ وَمِنْ شَرِّ كُلِّ دَابَّةٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا أَنْتَ الْأَوَّلُ فَلَيْسَ قَبْلَكَ شَيْءٌ وَأَنْتَ الْآخِرُ فَلَيْسَ بَعْدَكَ شَيْءٌ وَأَنْتَ الظَّاهِرُ فَلَيْسَ فَوْقَكَ شَيْءٌ وَأَنْتَ الْبَاطِنُ فَلَيْسَ دُونَكَ شَيْءٌ اِقْضِ عَنِّي الدَّيْنَ وَأَغْنِنِي مِنَ الْفَقْرِ اَللَّهُمَّ إِنَّكَ خَلَقْتَ نَفْسِي وَأَنْتَ تَتَوَفَّاهَا لَكَ مَمَاتُهَا وَمَحْيَاهَا اَللَّهُمَّ إِنْ أَمَتَّهَا فَاغْفِرْ لَهَا وَإِنْ أَحْيَيْتَهَا فَاحْفَظْهَا اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ بِاسْمِكَ رَبِّي وَضَعْتُ جَنْبِي فَاغْفِرْ لِي ذَنْبِي اَللَّهُمَّ قِنِي عَذَابَكَ يَوْمَ تَجْمَعُ عِبَادَكَ اَللَّهُمَّ أَسْلَمْتُ لَكَ نَفْسِي إِلَيْكَ وَوَجَّهْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ وَفَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ وَأَلْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ رَغْبَةً وَرَهْبَةً إِلَيْكَ لَا مَلْجَأَ وَلَا مَنْجَا مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ وَنَبِيِّكَ [١٥٦] الَّذِي أَرْسَلْتَ" ويكون هذا آخر دعائك فقد أَمَرَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بذلك وليقل قبل ذلك "اَللَّهُمَّ أَيْقِظْنِي فِي أَحَبِّ السَّاعَاتِ إِلَيْكَ وَاسْتَعْمِلْنِي بِأَحَبِّ الْأَعْمَالِ إِلَيْكَ تُقَرِّبُنِي إِلَيْكَ زُلْفَى وَتُبْعِدُنِي مِنْ سَخَطِكَ بُعْدًا أَسْأَلُكَ فَتُعْطِينِي وَأَسْتَغْفِرُكَ فَتَغْفِرُ لِي وَأَدْعُوكَ فَتَسْتَجِيبُ لِي"]

Ve eger uykuya varmak istedinse evvelā ābdest alasın, ondan sonra sağ kolun üstünde uzanıp kıbleye müteveccih olarak otuz dört kerre Allāhu ekber ve otuz üç kerre subhānallāhi ve otuz üç kerre elhamdülillāhi diyesin ve ondan sonra "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ اَللَّهُمَّ إِنِّي لَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أُبَلِّغَ ثَنَاءً عَلَيْكَ وَلَوْ حَرَصْتُ وَلَكِنْ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ اَللَّهُمَّ بِاسْمِكَ أَحْيَا وَأَمُوتُ اَللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَوَاتِ وَرَبَّ الْأَرْضِ وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ وَمَلِيكَهُ فَالِقَ الْحَبِّ وَالنَّوَى وَمُنَزِّلَ التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ ذِي شَرٍّ وَمِنْ شَرِّ كُلِّ دَابَّةٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا أَنْتَ الْأَوَّلُ فَلَيْسَ قَبْلَكَ شَيْءٌ وَأَنْتَ الْآخِرُ فَلَيْسَ بَعْدَكَ شَيْءٌ وَأَنْتَ الظَّاهِرُ فَلَيْسَ فَوْقَكَ شَيْءٌ وَأَنْتَ الْبَاطِنُ فَلَيْسَ دُونَكَ شَيْءٌ اِقْضِ عَنِّي الدَّيْنَ وَأَغْنِنِي مِنَ الْفَقْرِ اَللَّهُمَّ إِنَّكَ خَلَقْتَ نَفْسِي وَأَنْتَ تَتَوَفَّاهَا لَكَ مَمَاتُهَا وَمَحْيَاهَا اَللَّهُمَّ إِنْ أَمَتَّهَا فَاغْفِرْ لَهَا وَإِنْ أَحْيَيْتَهَا فَاحْفَظْهَا اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ بِاسْمِكَ رَبِّي وَضَعْتُ جَنْبِي فَاغْفِرْ لِي ذَنْبِي اَللَّهُمَّ قِنِي

عَذَابَكَ يَوْمَ تَجْمَعُ عِبَادَكَ اَللَّهُمَّ أَسْلَمْتُ لَكَ نَفْسِي إِلَيْكَ وَوَجَّهْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ وَفَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ وَالْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ رَغْبَةً وَرَهْبَةً إِلَيْكَ لَا مَلْجَأَ وَلَا مَنْجَا مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ وَنَبِيِّكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ" okuyasın ki hulāsa-i meᵓālleri: "Yā rabbi, ben senin sehatından senin rızān ile ve senin ᶜukūbetinden senin muᶜāfātın ile taᶜavvüz ederim ve dahi senden seninle istiᶜāze edip sana sığınırım. Yā rabbi, ben ona harīs olsam bile senin üzerine gereği gibi senā etmeğe bālig olamam velākin sen kendi zātına senā ettiğin gibisin. Yā rabbi, ben senin ismin ile dirilirim ve senin ismin ile ölürüm. Ey semāvātın rabbi ve arazīnin rabbi ve her bir şeyᵓin rabbi ve meliki ve ey fāliku'l-habbi ve'n-nevā ve Tevrāt ve İncīl ve Kurᵓān'ın münezzili, ben her bir şirretlinin şerrinden ve nāsıyesi yed-i kudretinde olan her bir dābbenin şerrinden seninle taᶜavvüz edip sana sığınırım. Evvel sensin ki senden akdem bir nesne yoktur ve Āhir dahi sensin ki senden sonra bir nesne yoktur ve Zāhir sensin ki senin fevkinde bir nesne yoktur ve Bātın dahi sensin ki senin dūnunda bir nesne yoktur. Sen benim borcumu kazāᵓ edip vefā edesin ve yoksulluktan dahi beni ganī ve zengin edesin. Yā rabbi, sen beni halk ettin ve nefsimi yarattın ve onu vefāt eder sensin, hayāt ve memātı senindir. Yā rabbi, eger sen onu vefāt ettirecek isen sen ona magfiret eyle ve eger onu zinde ve diri edecek isen sen onu hıfz edip sakla. Yā rabbi, ben dünyā ve āhirette ᶜāfiyeti senden dilerim. Yā rabbi, ben senin ismin ile benim yanımı yere koydum, sen benim zenbimi magfiret eyle. Yā rabbi, sen ᶜibādını cemᶜ edecek günde senin ᶜazābından sen beni vikāye eyle. Yā rabbi, ben nefsimi sana teslīm ettim ve yüzümü dahi sana tevcīh eyledim ve emrimi sana tefvīz ettim ve arkamı sana ilcāᵓ eyledim senin ragbet ve rehbetin için ki senden gayrı bir penāh ve selāmetgāh yoktur, ancak senden yine sana sığınıp ilticāᵓ olunur ve senden necāt taleb olunur. Ben senin kitābına īmān ettim yaᶜnī inzāl ettiğin kitāba ve irsāl ettiğin peygambere īmān ettim." Ve dahi duᶜānın sonu bu ola, zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bununla emr ü fermān etmiştir ve dahi bunu demeden evvel "اَللَّهُمَّ أَيْقِظْنِي فِي أَحَبِّ السَّاعَاتِ إِلَيْكَ وَاسْتَعْمِلْنِي بِأَحَبِّ الْأَعْمَالِ إِلَيْكَ تُقَرِّبُنِي إِلَيْكَ زُلْفَى وَتُبْعِدُنِي مِنْ سَخَطِكَ بُعْدًا أَسْأَلُكَ فَتُعْطِينِي وَأَسْتَغْفِرُكَ فَتَغْفِرُ لِي وَأَدْعُوكَ فَتَسْتَجِيبُ لِي" diyesin ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, sana sāᶜātı en ziyāde sevgilisi olan bir

sāᶜatte sen beni uykudan uyandırıp sana ehabb-ı aᶜmāl olan ᶜamelde sen beni istiᶜmāl eyle, tā ki beni sana mütekarrib edip cennette kurb-ı rabbānīye nāil olayım ve beni senin sehat ve gazabından uzaklıkta be-gāyet baᶜīd ede, tā ki ben sana suʾāl ederim ve sen bana veresin ve senden magfiret dileyeyim ve sen bana magfiret edesin ve sana duᶜāʾ edeyim ve sen kabūl buyurup icābet edesin."

[فإذا استيقظت من نومك عند الصباح فقل "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَمَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ أَصْبَحْنَا وَأَصْبَحَ الْمُلْكُ لِلّٰهِ وَالْعَظَمَةُ وَالسُّلْطَانُ لِلّٰهِ وَالْعِزَّةُ وَالْقُدْرَةُ لِلّٰهِ أَصْبَحْنَا عَلَى فِطْرَةِ الْإِسْلَامِ وَكَلِمَةِ الْإِخْلَاصِ وَعَلَى دِينِ نَبِيِّنَا محمدٍ صلى الله عليه وسلم وَمِلَّةِ أَبِينَا إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اَللّٰهُمَّ بِكَ أَصْبَحْنَا وَبِكَ أَمْسَيْنَا وَبِكَ نَحْيَا وَبِكَ نَمُوتُ وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ أَنْ تَبْعَثَنَا فِي هٰذَا الْيَوْمِ إِلَى كُلِّ خَيْرٍ وَنَعُوذُ بِكَ أَنْ نَجْتَرِحَ فِيهِ سُوءًا أَوْ نَجُرَّهُ إِلَى مُسْلِمٍ فَإِنَّكَ قُلْتَ ﴿وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَى أَجَلٌ مُسَمًّى﴾ اَللّٰهُمَّ فَالِقَ الْإِصْبَاحِ وَجَاعِلَ اللَّيْلِ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حِسْبَانًا أَسْأَلُكَ خَيْرَ هٰذَا الْيَوْمِ وَخَيْرَ مَا فِيهِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهِ وَشَرِّ مَا فِيهِ بِسْمِ اللّٰهِ مَا شَاءَ اللّٰهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ مَا شَاءَ اللّٰهُ كُلُّ نِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ مَا شَاءَ اللّٰهُ اَلْخَيْرُ كُلُّهُ بِيَدِ اللّٰهِ مَا شَاءَ اللّٰهُ لَا يَصْرِفُ السُّوءَ إِلَّا اللّٰهُ رَضِيتُ بِاللّٰهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ صلى الله عليه وسلم نَبِيًّا رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ"]

Ve ᶜale's-sabāh uykudan uyanınca "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَمَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ أَصْبَحْنَا وَأَصْبَحَ الْمُلْكُ لِلّٰهِ وَالْعَظَمَةُ وَالسُّلْطَانُ لِلّٰهِ وَالْعِزَّةُ وَالْقُدْرَةُ لِلّٰهِ أَصْبَحْنَا عَلَى فِطْرَةِ الْإِسْلَامِ وَكَلِمَةِ الْإِخْلَاصِ وَعَلَى دِينِ نَبِيِّنَا محمدٍ صلى الله عليه وسلم وَمِلَّةِ أَبِينَا إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اَللّٰهُمَّ بِكَ أَصْبَحْنَا وَبِكَ أَمْسَيْنَا وَبِكَ نَحْيَا وَبِكَ نَمُوتُ وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ أَنْ تَبْعَثَنَا فِي هٰذَا الْيَوْمِ إِلَى كُلِّ خَيْرٍ وَنَعُوذُ بِكَ أَنْ نَجْتَرِحَ فِيهِ سُوءًا أَوْ نَجُرَّهُ إِلَى مُسْلِمٍ فَإِنَّكَ قُلْتَ ﴿وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَى أَجَلٌ مُسَمًّى﴾[443] deyip işbu daᶜavātı kırāʾet eyleyesin ki hulāsa-i meʾālleri: "Bizi imāteden sonra ihyāʾ eden Allāhu ᶜazīmü'ş-şāna hamd olsun ki nüşūr onadır. Biz sabāh ettik ve mülk dahi Allāhu taᶜālā[ya] sabāh etti ve ᶜazamet ve saltanat ve ᶜizzet ve kudret dahi Allāhu ᶜazīmü'ş-şāna sabāh etmiştir ki mülk ve ᶜazamet ve saltanat

443 el-Enᶜām, 6/60.

ve ʿizzet ve kudret onundur. Biz fıtrat-ı İslāmiyye ve kelime-i ihlās ve dīn-i Muhammedī ve millet-i İbrāhīmiyye üzerine sabāh ettik. Yā rabbi, biz seninle sabāh ettik ve senin ile akşam ettik ve seninle diriliriz ve seninle ölürüz ve masīr ancak sanadır. Yā rabbi, ben senden dilerim ki bu günde her bir hayra gönderesin ve bu günde bir günāhı kazanmaktan veyāhūd yaramazlığı işleyip veyā bir müslümāna bir yaramazlığı çektirmekten biz seninle taʿavvüz edip sana sığındık, zīrā ki sen emr ve fermān ettin" ki ﴿وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَى أَجَلٌ مُسَمًّى﴾[444] ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "O Allāhu taʿālā sizi gecede nevm ile hislerinizi tamāmen ahz edip meyyit gibi eder ve gündüzde kesb ettiğiniz aʿmāli bilir, sonra sizi vaktiniz olan ʿömrünüz geçinceye dek gündüz uyandırır. Bu ʿömrünüz tamāmından sonra rücūʿunuz onun tarafınadır, baʿdehu dünyāda işlediğiniz ʿamellerden size haber verip mücāzātınızı verir" ki bu āyet sūre-i Enʿām'ın altmışıncı āyetidir. "اَللَّهُمَّ فَالِقَ الْإِصْبَاحِ وَجَاعِلَ اللَّيْلِ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حِسْبَانًا أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذَا الْيَوْمِ وَخَيْرَ مَا فِيهِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهِ وَشَرِّ مَا فِيهِ" "Ben senden bu günün hayrını dilerim ve bu gün içinde olanların hayrını dilerim ve dahi bu günün şerrinden ve bu gün içinde olanların şerlerinden seninle taʿavvüz edip sana sığınırım." Ve "بِسْمِ اللهِ مَا شَاءَ اللهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ مَا شَاءَ اللهُ كُلُّ نِعْمَةٍ مِنَ اللهِ مَا شَاءَ اللهُ اَلْخَيْرُ كُلُّهُ بِيَدِ اللهِ مَا شَاءَ اللهُ لَا يَصْرِفُ السُّوءَ إِلَّا اللهُ رَضِيتُ بِاللهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ صلى الله عليه وسلم نَبِيًّا رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ" okuyasın, tercümesi dahi geçmiştir ki meʾāli maʿlūmdur ve bununla duʿāyı hatm edesin.

[وإذا أمسى قال ذلك [١٥٧] إلا أنه يقول أمسينا ويقول مع ذلك "أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّاتِ وَأَسْمَائِهِ كُلِّهَا مِنْ شَرِّ مَا ذَرَأَ وَبَرَأَ وَمِنْ شَرِّ كُلِّ ذِي شَرٍّ وَمِنْ شَرِّ كُلِّ دَابَّةٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ"]

Ve dahi akşam ederse yine bu duʿāyı söylersin velākin "اصبحنا" yerinde "امسينا" dersin ve onunla berāber "أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّاتِ وَأَسْمَائِهِ كُلِّهَا مِنْ شَرِّ مَا ذَرَأَ وَبَرَأَ وَمِنْ شَرِّ كُلِّ ذِي شَرٍّ وَمِنْ شَرِّ كُلِّ دَابَّةٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ" ona ʿilāve edip söylersin ki hulāsa-i meʾāli: "Ben

444 el-Enʿām, 6/60.

Allāh'ın kelimāt-ı tāmme ve kāffe-i esmāsıyla taᶜavvüz ederim, yaᶜnī Zāt-ı Zü'l-Celāl yaratıp halk ettiği cemīᶜ-i mahlūkātının şerrinden ve her bir şirretlinin şerrinden ve nāsıyesi senin yedinde olan her bir dābbenin şerrinden Allāhu taᶜālānın kelimāt-ı tāmme ve kāffe-i esmāsıyla istiᶜāze edip Allāh'a sığındım. Tahkīk ve tahkīkan benim rabbim sırāt-ı müstakīm üzerinedir."

[وإذا نظر في المرآة قال "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي سَوَّى خَلْقِي فَعَدَلَهُ وَكَرَّمَ صُورَةَ وَجْهِي وَحَسَّنَهَا وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ"]

Ve dahi aynaya baktınsa "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي سَوَّى خَلْقِي فَعَدَلَهُ وَكَرَّمَ صُورَةَ وَجْهِي وَحَسَّنَهَا وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ" söylersin ki hulāsa-i meᵓāli: "Benim yüzümü doğru hilkat üzere yaratıp onu tesviye edene ve onu taᶜdīl ile sūret-i vechimi tekrīm ve tahsīn edene ve beni müslimīnden eden Hallāk-ı ᶜazīmü'ş-şāna hamd ve şükr ederim." Yaᶜnī dāimā hamd-i bīpāyān ona olsun."

[وإذا اشتريت خادمًا أو غلامًا أو دابة فخذ بناصيته وقل "اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَهُ وَخَيْرَ مَا جُبِلَ عَلَيْهِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهِ وَشَرِّ مَا جُبِلَ عَلَيْهِ"]

Ve eger bir hādim veyā bir gulām veyā bir dābbeyi satın aldınsa onun nāsıyesinden tutup "اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَهُ وَخَيْرَ مَا جُبِلَ عَلَيْهِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهِ وَشَرِّ مَا جُبِلَ عَلَيْهِ" diyesin ki hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, ben onun hayrını ve üzerine mecbūl olduğu tıbāᶜ ve ahlākının hayrını senden dilerim ve onun şerrinden ve üzerine mecbūl olduğu fıtratın şerrinden ben seninle taᶜavvüz edip sana sığınırım."

[وإذا هنأت بالنكاح فقل "بَارَكَ اللهُ فِيكَ وَبَارَكَ عَلَيْكَ وَجَمَعَ بَيْنَكُمَا فِي خَيْرٍ"]

Ve eger nikāh ile bir kimseyi tehniye ettinse "بَارَكَ اللهُ فِيكَ وَبَارَكَ عَلَيْكَ وَجَمَعَ بَيْنَكُمَا فِي خَيْرٍ" söyle yaᶜnī, "Allāhu taᶜālā sana mübārek etsin ve sende mübārek eylesin ve senin üzerine mübārek etsin ve hayrda aranızı cemᶜ etsin" demektir.

[وإذا قضيت الدين فقل للمقضي له "بَارَكَ اللهُ لَكَ فِي أَهْلِكَ وَمَالِكَ" إذ قال صلى الله عليه وسلم "وَإِنَّمَا جَزَاءُ السَّلَفِ الْحَمْدُ وَالْأَدَاءُ"]

Ve eger deyni ödeyip borcun vefā ettinse alacak sāhibine de ki:"بَارَكَ اللهُ لَكَ فِي أَهْلِكَ وَمَالِكَ" Yaᶜnī "Allāhu taᶜālā hazretleri senin ehl ve mālında sana bereket etsin." Çünkü ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "وَإِنَّمَا جَزَاءُ السَّلَفِ الْحَمْدُ وَالْأَدَاءُ"[445] buyurmuştur, yaᶜnī "Karzın cezāsı ancak hamd ve edādır" ki borcunu vere ve sāhibine hayr ile duᶜāʾ edip hamd ve şükr ede demektir.

[فهذه أدعية لا يستغني المريد عن حفظها وما سوى ذلك من أدعية السفر والصلاة والوضوء ذكرناها في كتاب الحج والصلاة والطهارة]

Āhir onun hıfzından merd-i mürīd müstagnī olamayacağı edᶜiye işte bu edᶜiyelerdir ve bunların mā-sivāları yaᶜnī edᶜiye-i sefer ve namāz ve tahāret; onları dahi hacc ve namāz ve tahāret kitāblarında zikr etmişiz.

[فإن قلت فما فائدة الدعاء والقضاء لا مرد له فاعلم أن من القضاء رد البلاء بالدعاء فالدعاء سبب لرد البلاء واستجلاب الرحمة كما أن الترس سبب لرد السهم والماء سبب لخروج النبات من الأرض فكما أن الترس يدفع السهم فيتدافعان فكذلك الدعاء والبلاء يتعالجان وليس من شرط الاعتراف بقضاء الله تعالى أن لا يحمل السلاح وقد قال تعالى ﴿خُذُوا حِذْرَكُمْ﴾ وأن لا يسقي الأرض بعد بث البذر فيقال إن سبق القضاء بالنبات نبت البذر وإن لم يسبق لم ينبت بل ربط الأسباب بالمسببات هو القضاء الأول الذي هو كلمح البصر أو هو أقرب وترتيب تفصيل المسببات على تفاصيل الأسباب على التدريج والتقدير هو القدر والذي قدر الخير قدره بسبب والذي قدر الشر قدر لدفعه سببًا فلا تناقض بين هذه الأمور عند من انفتحت بصيرته]

Ve eger sen kazānın mereddi olmadığı hālde duᶜānın fāidesi nedir der isen, onu dahi böylece bil ve āgāh ol ki; duᶜā ile belānın reddi dahi kazādandır, kaldı ki duᶜā redd-i belāʾ için sebebdir ve dahi isticlāb-ı rahmet için sebebdir, nitekim sehmin reddine kalkan ve siper sebebdir ve yerden hurūc-ı nebāt için yağmur sebebdir, sehm ile kalkan nice yekdīgerini iteleyip defᶜ ederler, kezālik duᶜā ile belā yekdīgerine muᶜālece ve müdāfaᶜa ederler. Ve kazā-i Bārī'ye iᶜtirāf etmekten şart değildir ki

445 en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 6/86, no: 6236; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 5/581, no: 10961; *Hilyetu'l-Evliyā*, 7/111.

silāhı kaldırıp haml etmeye, zīrā ki Hakk subhānehu ve taᶜālā kelām-ı kadīminde ﴿خُذُوا حِذْرَكُمْ﴾[446] diye emr ve fermān etmiştir ve dahi kazā-i rabbānīye iᶜtirāf etmekten şart değildir ki yere tohumu saçıp bezr edesin ve onu su ile sulamayasın, yaᶜnī ekini saky etmeye ve su içirmeyesin ve denilmez ki nebāta kazāᵓ müteᶜallik olmuşsa tohum susuz bitip nābit ola ve eger kazā nebātına sebkat etmemişse nebāt etmez, yaᶜnī bunu deyip de ekini sulamamak olmaz. Ancak esbāb ile müsebbebātın rabtı birinci kazāᵓ olup ki kazāᵓ dahi odur ve lemh-i basar ve daha ziyāde karīb olan birinci kazāᵓ odur. Ve tefāsīl-i müsebbebāt tafsīl-i esbāb üzerine ᶜale't-tedrīc mürettebdir ve takdīr dahi kaderdir ve hayrı takdīr eden onu sebeb ile mukadder etmiştir ve şerri takdīr eden yine defᶜine dahi sebeb takdīr eylemiştir. Ve hāl böyle olunca basīreti küşāde olan kimsenin katında bu umūrun beyninde bir tenākuz olmaz, bilir ki mükevvenāt-ı ᶜālem esbāb ile müsebbebdir ve defᶜ-i belāya duᶜā sebebdir. [158]

[ثم في الدعاء من الفائدة ما ذكرناه في الذكر فإنه يستدعي حضور القلب مع الله وهو منتهى العبادات ولذلك قال صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "الدُّعَاءُ مُخُّ الْعِبَادَةِ" والغالب على الخلق أنه لا تنصرف قلوبهم إلى ذكر الله عز وجل إلا عند إلمام حاجة وإرهاق ملمة فإن الإنسان إذا مسه الشر فذو دعاء عريض فالحاجة تحوج إلى الدعاء والدعاء يرد القلب إلى الله عز وجل بالتضرع والاستكانة فيحصل به الذكر الذي هو أشرف العبادات ولذلك صار البلاء موكلًا بالأنبياء عليهم السلام ثم الأولياء ثم الأمثل فالأمثل لأنه يرد القلب بالافتقار والتضرع إلى الله عز وجل ويمنع من نسيانه وأما الغنى فسبب للبطر في غالب الأمور ف: ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيَطْغَى (٦) أَنْ رَآهُ اسْتَغْنَى﴾]

Ve dahi duᶜāda zikr bahsinde bizim zikr ettiğimiz fāide dahi vardır ki o dahi Zāt-ı Zü'l-Celāl ile huzūr-ı kalbe müstedᶜī olur. Ve huzūr-ı kalb ise o dahi ᶜibādātın müntehāsıdır ve onun için ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "الدُّعَاءُ مُخُّ الْعِبَادَةِ"[447] buyurmuştur, yaᶜnī "Duᶜā ᶜibādetin beyni ve magzı ve içidir." Ve fi'l-agleb ilmām-ı hācet olmayınca kulūb-ı halāyık zikr-i ilāhīye munsarıf olmazlar, meger ki hācetin takar-

---

446 en-Nisā, 4/71.

447 Tirmizī, Daᶜavāt, 1, no: 3371; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 3/293, no: 3196; et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 24, no: 8; *Keşfu'l-Hafā*, 1/462, no: 1294.

rüb ve nüzūlü vākiᶜ olup ve nāzilenin hiddet ve keskinliği onları icbār ede, zīrā ki insān ona bir şerr mess ederse ᶜarīz duᶜālıdır. Kaldı ki duᶜā-ya ancak ihtiyāc muhtāc eder ve duᶜāᵓ ise tazarruᶜ ve istikāne ile kalbi Allāhu taᶜālā redd eder ve onunla eşref-i ᶜibādāt olan zikr hāsıl olur ve onun için enbiyā-i ᶜizāma ve sonra sulehāya el-emsel fe'l-emsele belāᵓ müᵓekkel olmuştur, çünkü iftikār ve tazarruᶜ ile kalbi Zāt-ı Zü'l-Celāl'e redd edip nisyānı menᶜ eyler. Ve gınā ise fi'l-agleb batarın sebebidir, yaᶜnī agleb-i umūrda insān zenginliğinden batar eder. Nitekim kelām-ı kadīmde gelmiş ki ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيَطْغَى (٦) أَنْ رَآهُ اسْتَغْنَى﴾[448] Yaᶜnī "Hakkā ki insān kendiyi ganī gördükte haddini tecāvüz edip rabbisine tugyān ve kibr eder" demektir.

[فهذا ما أردنا أن نورده من جملة الأذكار والدعوات والله الموفق للخير وأما بقية الدعوات في الأكل والسفر وعيادة المريض وغيرها فستأتي في مواضعها إن شاء الله تعالى وعلى الله التكلان نجز كتاب الأذكار والدعوات بكماله يتلوه إن شاء الله تعالى كتاب الأوراد والحمد لله رب العالمين وصلى الله على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه وسلم]

İşte cümle-i ezkār ve daᶜavāttan onun zikr ve īrādı murād ettiğimiz edᶜiye-i meᵓsūre ve ezkār-ı meşkūre bunlardır ve hayra muvaffık ancak Allāh'tır. Ve bakıyye-i daᶜavāt ise ki ekl ve sefer ve ᶜiyādet-i marīz ve bu gibi ahvālde okunacak daᶜavāt-ı meᵓsūre ise onlar dahi inşāallāhu taᶜālā mevziᶜlerinde gelecektir. Ve tevekkül ancak Zāt-ı Zü'l-Celāl üzerinedir.

Kitāb-ı Ezkār u Daᶜavāt bi-kemālihi ve tamāmihi burada hatm olup mütenecciz oldu. ᶜAkibinde Kitābu'l-Evrād dahi gelip inşāallāh ona tālī olacaktır. Ve bu niᶜmet üzerine dahi Allāhu ᶜazīmü'ş-şāna hamd olsun ve bizim seyyidimiz ve efendimiz Hazret-i Muhammed ve āl ve ashābı-na ᶜale'd-devām rabbimiz taᶜālā salāt ve selām etsin.

448 el-ᶜAlak, 96/6-7.

KİTĀBU TERTĪBİ'L-EVRĀDİ VE TAFSĪLİ İHYĀİ'L-LEYL

[كتاب ترتيب الأوراد وتفصيل إحياء الليل]

[وهو الكتاب العاشر من إحياء علوم الدين وبه اختتام ربع العبادات نفع الله به المسلمين]

İşbu kitāb dahi tertīb-i evrād ve gecelerin ihyāları tefāsīlindedir ki İhyāʾu Ulūmi'd-Dīn adlı kütübün onuncusu olup bununla rubᶜ-ı ᶜibādāt kısmı hitām bulur. Zāt-ı Kerīm-i Müteᶜāl onunla müslimīni nefᶜ eyleye.

[بسم الله الرحمن الرحيم نحمد الله على آلائه حمدًا كثيرًا ونذكره ذكرًا لا يغادر في القلب استكبارًا ولا نفورًا ونشكره إذ جعل الليل والنهار خلفة لمن أراد أن يذكر أو أراد شكورًا ونصلي على نبيه الذي بعثه بالحق بشيرًا ونذيرًا وعلى آله الطاهرين وصحبه الأكرمين الذين اجتهدوا في عبادة الله غدوا وعشيًا وبكرة وأصيلًا حتى أصبح كل واحد منهم نجمًا في الدين هاديًا وسراجًا منيرًا]

Nām-ı nāmī ve ism-i celīl-i sāmī ile musannif-i merhūm bu kitāb-ı müstetābı deʾb-i müstemirri üzere iftitāh ve mebde-i kelimesi delāletiyle maksadını īmā ve telmīh etmek için hudūs ve teceddüde dāll olan cümle-i fiᶜliyye ile başlayıp ki berāᶜat-i istihlāl kāᶜidesince işbu kitāb leyl ve nehārda hudūs ve teceddüdü īcāb eden evrādın tefāsīline şāmil olduğunu fehme sevk edip buyurdu ki, Allāhu ᶜazīmü'ş-şānın ālā-i ᶜamīme ve niᶜam-ı ᶜazīmeleri üzerine ān-be-ān ve sāᶜat-be-sāᶜat pek çok hamd-i vefīr ve zikr-i kesīr ile ona hamd ve şükr ve duᶜā ve senāʾ ve zikr ederiz, öyle bir zikr ile onu yād ederiz ki o zikri kalbde bir nüfūr ve istikbārı [159] terk etmez ve dahi zikr ve şükr etmek isteyene leyl ve nehārı yekdīgerine halīfe ettiği için Allāhu ᶜazīmü'ş-şāna şükr ederiz ve beşīr ve nezīr olarak hakk ile mersūl olan peygamberine ve onun āl-i pāk ve sabāh ve akşam bükreten ve asīlen ᶜibādet-i ilāhiyyeye ictihād eden ashāb-ı kirāmına salāt ve selām olsun ki ashāb-ı güzīni ᶜibādete o mertebe ictihād etmişler, tā ki her biri dīn-i mübīnde bir necm-i hādī ve sirāc-ı münīr olarak sabāh ettiler.

[أما بعد فإن الله تعالى جعل الأرض ذلولًا لعباده إلا ليستقروا في مناكبها بل ليتخذوها منزلًا فيتزودوا منها زادًا يحملهم في سفرهم إلى أوطانهم ويكتنزون منها تحفًا لنفوسهم عملًا وفضلًا محترزين من مصايدها ومعاطبها ويتحققون أن العمر يسير بهم سير السفينة براكبها فالناس في هذا العالم سفر وأول منازلهم المهد وآخرها اللحد والوطن هو الجنة أو النار والعمر مسافة السفر فسنوه مراحله وشهوره فراسخه وأيامه أمياله وأنفاسه خطواته وطاعته بضاعته وأوقاته رؤوس أمواله وشهواته وأغراضه قطاع طريقه وربحه الفوز بلقاء الله تعالى في دار السلام مع الملك الكبير والنعيم المقيم وخسرانه البعد من الله تعالى مع الأنكال والأغلال والعذاب الأليم في دركات الجحيم]

Pes ez-hamd ü senā ve şükr ü duᶜā maᶜlūm ola ki Zāt-ı Zü'l-Celāl ᶜibādına zemīni zelūl eylemiş, tā ki onlara menzil ola, değil ki onun tepeleri cāy-ı karār ittihāz edebilir, yaᶜnī evtānlarına olan seferlerinde onları haml edecek zādı ondan tezevvüd etmek ve ᶜamel ve fazl ile tuzaklarından mütebāᶜid ve meᶜātıbından muhteriz olarak kendi nefslerine tuhafı iktināz eylemek için Zāt-ı Zü'l-Celāl rūy-i zemīni onlara tezlīl etmiştir. Ve dahi tahkīkan bileler ki sefīne süvārīleriyle seyr ettiği gibi ᶜömr dahi onlarla öylece seyr edip gitmektedir, kaldı ki kāffe-i ebnā-i beşer bu ᶜālem-i fānīde müsāfirlerdir ve onların birinci menzilleri beşiktir ve son menzilleri mezārların lahdidir ve vatan onlara yā cennettir veyāhūd āteştir ve ᶜömr ise seferin mesāfesidir ki onun seneleri merhaleleridir ve şühūru ferāsihidir ve eyyāmı mīlleridir ve enfāsı hutuvātıdır ve tāᶜati onun bizāᶜatidir ve evkātı reᵓsü'l-mālıdır ve şehevāt ve agrāzı kuttāᶜ-ı tarīkidir ve renc ve kārı dār-ı selāmda mülk-i kebīr ve naᶜīm-i mukīm ile olan Zāt-ı kibriyānın likāsıdır ve onun ziyān ve hüsrānı derekāt-ı cahīmde nekāl ve aglāl ve ᶜazāb-ı elīm ile Zāt-ı Zü'l-Celāl'den olan buᶜd ve uzaklığıdır.

[فالغافل في نفس من أنفاسه حتى ينقضي في غير طاعة تقربه إلى الله زلفى متعرض في يوم التغابن لغبينة وحسرة ما لها منتهى ولهذا الخطر العظيم والخطب الهائل شمر الموفقون عن ساق الجد وودعوا بالكلية ملاذ النفس واغتنموا بقايا العمر ورتبوا بحسب تكرر الأوقات وظائف الأوراد حرصًا على إحياء الليل والنهار في طلب القرب من الملك الجبار والسعي إلى دار القرار فصار من مهمات علم

طريق الآخرة تفصيل القول في كيفية قسمة الأوراد وتوزيع العبادات التي سبق شرحها على مقادير الأوقات ويتضح هذا المهم بذكر بابين الباب الأول في فضيلة الأوراد وترتيبها في الليل والنهار الباب الثاني في كيفية إحياء الليل وفضيلته وما يتعلق به]

Ve hāl bu minvāl üzere olunca onu Zāt-ı Zü'l-Celāl'e naᶜīm ile takrīb eden tāᶜatten ᶜārī olarak enfāstan bir nefste gāfil olan kimse yevm-i tegābünde nihāyet ve pāyānı olmayan bir gabn ve hasrete müteᶜarrazdır. Ve bu hatar-ı ᶜazīm ve hatab-ı hāil için zümre-i muvaffakīn sāk-ı cidd üzerine teşmīr edip külliyyen melāz-ı nefs ile vedāᶜlaşıp bakıyye-i ᶜömrlerini igtinām ettiler ve tekerrür-i evkāt hasebiyle vezāif-i evrādı tertīb eylediler. Ve bu sūrette olan tevdīᶜ ve tertībleri ancak dār-ı karāra saᶜy ve Melik-i Cebbār'dan takarrüb eylemek bābında leyl ve nehārın ihyālarına hırs etmek içindir. Bināᵓen ᶜalā-zālik kısmet-i evrādın keyfiyyetinde kavlin tafsīli ve mekādīr-i evkāt üzere şerhi mesbūk olan ᶜibādātın tevzīᶜi tarīk-i āhiret ᶜilmi mühimmātından bir mühimm oldu ve bu mühimm ise iki bāb ile vāzıh olur ki; birinci bābı idrāk-ı fezāili beyānında ve leyl ve nehāra tertībleri tafsīl ve zikrinde ola ve ikinci bābı ihyā-i leylin keyfiyyeti beyānında ve onunla müteᶜallik olan ahkāmın fezāili zikrinde ola.

el-Bābu'l-Evvel Fī Fazīleti'l-Evrādi ve Tertībihā ve Hukmihā

[الباب الأول في فضيلة الأوراد وترتيبها وحكمها]

Fazīletü'l-Evrādi ve Beyānu Enne'l-Muvāzabete ᶜAleyhā Hiye't-Tarīku İlallāhi Taᶜālā

[فضيلة الأوراد وبيان أن المواظبة عليها هي الطريق إلى الله تعالى]

Ve evrādın fazīlet ve tertīb ve hükmü beyānında olan birinci bāb ise işte bu bābdır. Evvelā evrādın fazīleti ve üzerine muvāzabet etmekliğin bahsi [160] yaᶜnī fazīleti ve üzerine devām ve muvāzabeti Zāt-ı Müteᶜāl hazretlerine tarīk olduğu keyfiyyātı beyānı ise onlar dahi bu mebāhistir. Şöyle ki; nūr-ı basīretle nāzır olan kimse bilir ki likāullāhtan gayrı dīger

bir şeyde necāt yoktur. Musannif-i merhūm buyurdu ki:

[اعلم أن الناظرين بنور البصيرة علموا أنه لا نجاة إلا في لقاء الله تعالى وأنه لا سبيل إلى اللقاء إلا بأن يموت العبد محبًا لله تعالى وعارفًا بالله سبحانه وأن المحبة والأنس لا تحصل إلا من دوام ذكر المحبوب والمواظبة عليه وأن المعرفة به لا تحصل إلا بدوام الفكر فيه وفي صفاته وأفعاله وليس في الوجود سوى الله تعالى وأفعاله ولن يتيسر دوام الذكر والفكر إلا بوداع الدنيا وشهواتها والاجتزاء منها بقدر البلغة والضرورة وكل ذلك لا يتم إلا باستغراق أوقات الليل والنهار في وظائف الأذكار والأفكار]

Ey tālib-i rāh-ı āhiret, bil ve āgāh ol ki nūr-ı basīret ile nāzır olan zümre-i dānişmendān bildiler ki likāullāhtan gayrı dīger bir şeyde necāt yoktur ki necāt ancak likāullāhtadır ve Zāt-ı Zü'l-Celāl'e muhibb ve ᶜārif olarak fevt etmedikçe bir kimse likāullāha dahi yol bulamaz ki sebīl-i likāᵓ ancak muhabbet ve ᶜirfān üzere vefāt etmektir. Ve muhabbet ve üns ise o dahi zikr-i mahbūb ve zikri üzere devām ve muvāzabet etmekten gayrı dīger bir hāl ile hāsıl olamaz ki üns ve muhabbet ancak zikr-i mahbūbun devām ve muvāzabesiyle hāsıl olur. Ve maᶜrifet dahi ona ve sıfāt ve efᶜāline ve vücūdda Zāt-ı Zü'l-Celāl ile efᶜālinden gayrı bir nesne mevcūd olmadığı emrine devām-ı tefekkürden başka dīger bir sebeb ile hāsıl olamayacağı yaᶜnī maᶜrifetullāh dahi ancak Zāt-ı kibriyāsıyla sıfāt ve efᶜāline ve fi'l-vücūd zāt ve efᶜālinden gayrı dīger bir nesne olmadığının emrine devām-ı tefekkürle hāsıl olur. Ve devām ve zikr ve fikrin teysīri ise o dahi ancak dünyāyı ve dünyānın şehevātını terk ve vedāᶜ ve ondan mikdār-ı zarūret üzere iktisār ve kanāᶜat ve ictizāᵓ ile olur, yaᶜnī onu telef-i nefsten vikāye ve kūt-ı lā-yemūt ile iktifā etmekle dünyāyı terk ve tevdīᶜ ile devām-ı zikr ü fikr sehl ve āsān ve kolay ve müteyessir olur. Ve bunun mecmūᶜu ancak evkāt-ı leyl ü nehārı vezāif-i ezkār u efkārda istigrāk etmekle tamām olur, yoksa başka bir şey ile tamām olmaz.

[والنفس لما جبلت عليه من السآمة والملال لا تصبر على فن واحد من الأسباب المعينة على الذكر والفكر بل إذا ردت إلى نمط واحد أظهرت الملال والاستثقال و''إِنَّ اللهَ لَا يَمَلُّ حَتَّى تَمَلُّوا'' فمن ضرورة اللطف بها أن تروح بالتنقل من فن إلى

فن ومن نوع إلى نوع بحسب كل وقت لتغزر بالانتقال لذتها وتعظم باللذة رغبتها وتدوم بدوام الرغبة مواظبتها فلذلك تقسم الأوراد قسمة مختلفة فالذكر والفكر ينبغي أن يستغرقا جميع الأوقات أو أكثرها فإن النفس بطبعها مائلة إلى ملاذ الدنيا فإن صرف العبد شطر أوقاته إلى تدبيرات الدنيا وشهواتها المباحة مثلًا والشطر الآخر إلى العبادات رجح جانب الميل إلى الدنيا لموافقتها الطبع إذ يكون الوقت متساويًا فأنى يتقاومان والطبع لأحدهما مرجح إذ الظاهر والباطن يتساعدان على أمور الدنيا ويصفو في طلبها القلب ويتجرد وأما الرد إلى العبادات فمتكلف ولا يسلم إخلاص القلب فيه وحضوره إلا في بعض الأوقات]

Ve nefs ise onun üzerine fıtratı mecbūl bulunduğu seʾāmet ve melāleti hasebiyle zikr ve fikr üzere muʿīn olan esbābdan bir nevʿ-i vāhid üzere sabr edemez, belki bir siyāk ve bir nemata redd olunursa melāl ve istiskāli izhār eder. Ve denilmiş ki:[449]"إِنَّ اللهَ لَا يَمَلُّ حَتَّى تَمَلُّوا" Kaldı ki zarūrettendir, nefse telattuf edip fenden fenne ve nevʿden nevʿe tenkīl ve tahvīl ile tervīh ede ve o dahi her bir vaktin īcābına göre, tā ki intikāl ile onun lezzeti cāygīr ola ve dahi lezzetiyle ragbeti ʿazīm ola ve devām-ı ragbetin devāmıyla muvāzabeti dāim ola. Ve bu hikmet ve meziyyet için evrād kısmet-i muhtelife ile mütekassem olmuştur. Gerektir ki zikr ve fikr onun cemīʿ-i evkātı veyāhūd ekser-i evkātına müstagrak ola, çünkü nefs tabʿan lezzāt-ı dünyāviyyeye māildir ve bir kimse eger nısf-ı evkātı tedābīr-i umūr-ı dünyāviyye ve istīfā-i şehevāt-ı mübāhaya sarf eyler ise ve nısf-ı dīgeri dahi ʿibādāta sarf eder ise dünyāya meyl etmek cānibi daha ziyāde ağır ve rācih olur, çünkü ona muvāfakat-ı tabʿ vardır ve vakt mütesāvī olıcak ve tabʿ birisine müreccah iken nerede mütesāvī ve mütekādin olabilirler, elbette bir tarafı müreccah olacaktır, zīrā ki umūr-ı dünyāviyye üzerine zāhir ve bātın mütesāʿidlerdir yaʿnī yekdīgerine müsāʿade eder ve öyle olunca taleb-i dünyāya kalbi sāfī ve mütecerrid olur. Ve ʿibādāta redd etmek ise bir emr-i mükelleftir, tabʿī değildir ki baʿzı evkātın mā-ʿadāsında kalbin halāsı onda sālim ve hālis olamaz, belki baʿzı evkātına kalb hāsır olabilir. İşte bu vechle zikr ve fikr ile evkātın kāffesini veyāhūd ekserini [161] istigrāk etmek lāzımdır.

---

449 Buhārī, Īmān, 32, no: 43; Müslim, Salātu'l-Musāfirīn, 215.

[فمن أراد أن يدخل الجنة بغير حساب فليستغرق أوقاته في الطاعة ومن أراد أن ترجح كفة حسناته وتثقل موازين خيراته فليستوعب في الطاعة أكثر أوقاته فإن خلط عملًا صالحًا وآخر سيئًا فأمره مخطر ولكن الرجاء غير منقطع والعفو من كرم الله منتظر فعسى الله تعالى أن يغفر له بجوده وكرمه]

Ve'l-hāsıl hisābsız ve ᶜazābsız cennete girmek isteyen kimse gerektir ki kāffe-i evkātı tāᶜatte istigrāk ede. Ve kim ki keffe-i hasenātı ağır ve müreccah olmak isterse yaᶜnī mevāzīn-i hayrātı sakīl olmak isterse ekser-i evkātı tāᶜatte istīᶜāb etsin ve eger karıştırıp ki biri sālih ve dīgeri yaramaz bir ᶜamel işlerse onun emri hatarlıdır velākin recāᵓ kesilmez ve kerem-i Bārī'den ᶜafv muntazardır, ola ki Hakk celle ve ᶜalā hazretleri onun cūd ve keremi ile ona magfiret eder.

[فهذا ما انكشف للناظرين بنور البصيرة فإن لم تكن من أهله فانظر إلى خطاب الله تعالى لرسوله واقتبسه بنور الإيمان فقد قال الله تعالى لأقرب عباده إليه وأرفعهم درجة لديه ﴿إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا﴾ وقال تعالى ﴿وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا (٢٥) وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا﴾]

İşte nūr-ı basīretle zümre-i nāzırīne münkeşif olan maᶜnā budur. Kaldı ki eger sen ehlinden değilsen, yaᶜnī nūr-ı basīretle nazar eder kimselerden değil isen Cenāb-ı Kibriyā'nın Resūl-i ᶜālī-cāhına şeref-müteᶜallik buyurulan hitābına bakıp nūr-ı īmān ile bu maᶜnāyı iktibās eyle ki ona kurb-ı ᶜibādı olan ve cümlesinden ziyāde onun derecesi katında yüce ve refīᶜ bulunan Nebiyy-i ekrem ve habīb-i muhteremine fermān buyurdu ki ﴿إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا (٧) وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا﴾[450] ki bu iki āyetlerin hulāsa-i tefsīrlerinde denilmiş ki: "Gündüzlerde senin için dūr u dırāz halkın umūruyla iştigāl olmakla gece teheccüdüne teveccüh evlādır, rabbin ᶜazze şānuhunun ismini salāt ve kırāᵓet ve tesbīh ve tehlīl ve sāirle yād eyle ve halktan inkıtāᶜ eyle, ona teveccüh eyle" ki bu āyetler sūre-i Müzzemmil'in altıncı ve yedinci āyetleridir ki hulāsa-i tefsīrlerinde denilmiş ki: "Rabbin taᶜālānın ismini sabāh ve akşam muttasıl zikr eyle ve gecenin baᶜzında akşam ve yatsı namāzını edāᵓ

---

450 el-Müzzemmil, 73/7-8.

edip baᶜdehu zamān-ı tavīl-i leylde teheccüd namāzı kıl." Denildi ki bu hükm Peygamber ᶜaleyhi's-selāma vācib ve ashābına müstehabb oldu.

[وقال تعالى ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ (٣٩) وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ السُّجُودِ﴾ وقال سبحانه ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ (٤٨) وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ﴾ وقال تعالى ﴿إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلًا﴾ وقال تعالى ﴿وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَى﴾ وقال عز وجل ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾]

Ve dahi ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ السُّجُودِ﴾[451] buyurdu ki hulāsa-i tefsīrlerinde denilmiş ki: "Rabbin celle şānuhuyu takdīs ve tahmīd eyle, namāz kıl şemsin tulūᶜundan mukaddem ve gurūbundan mukaddem ve gecenin baᶜzısında ve salavāt-ı mefrūzadan sonra" ki bu āyetler sūre-i Kāf'ın otuz dokuzuncu ve kırkıncı āyetleridir. Ve dahi ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ﴾[452] buyurdu ki hulāsa-i tefsīrlerinde denilmiş ki: "Mahallinden kıyāmın vaktinde "سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ" de." Denildi ki bu tesbīh meclisten kalktıkta denilse eger meclis hayr ise ihsānını artırır ve eger lehv ise keffāret olur. "Ve gecenin baᶜzı vaktinde namāz kıl ki riyādan hālī ola ve nücūmun gaybūbeti ki seher vaktinde sabāh namāzından mukaddem iki rekᶜat sünnet kıl." Ve dahi ﴿إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلًا﴾[453] buyurdu ki hulāsa-i tefsīrlerinde denilmiş ki: "Gece sāᶜātinde namāza kıyāmda egerçi hāb ve rāhati terkle renc ve külfet var ise de kulūb ve havātırın teşvīşten ferāgatiyle müteveccih-i mihrāb-ı ᶜibādet olmak ve lisān kalbe muvāfakatle Kurᵓān okumak neşāt ve ihlāsa etemm ve ekmeldir" ki bu āyet dahi sūre-i Müzzemmil'in beşinci āyetidir. Ve dahi ﴿وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَى﴾[454] buyurmuştur ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Ve gecenin sāᶜātinde akşam ve yatsı namāzlarını kıl ve gündüzün etrāfı ki nehārın nısf-ı evveline nihāyet ve nısf-ı

451 Kāf, 50/39-40.

452 et-Tūr, 52/48-49.

453 el-Müzzemmil, 73/6.

454 Tā-Hā, 20/130.

āhirine bidāyet yaʿnī zevāldir, o vaktte öyle namāzını kıl o recā ile ki onun sebebiyle nāil olacağın ümmetine şefāʿatinden rāzī olasın" ki bu nass-ı ʿālī dahi sūre-i Tā-hā'nın yüz yirmi altıncı āyetindendir. Ve dahi ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾[455] buyurdu ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Gündüzün iki tarafında ki sabāh ve akşamda ve gece sāʿatlerinden gündüze karībde namāza kıyām eyle, yaʿnī tarafeyi'n-nehār sabāh ve öyle ve ikindi ve zülefü'l-leyl akşam ve yatsı namāzlarına evkāt-ı hamseye kāim ol. Tahkīk bu beş vakt namāz hasenesi kebāirden gayrı hatāları mahv eder." Bu vaʿd ve emr ve nasīhat dinleyenlere mevʿizadır ki bu nass-ı ʿālī dahi sūre-i Hūd'un yüz on ikinci āyetindendir.

[ثم انظر كيف وصف الفائزين من عباده وبماذا وصفهم فقال تَعَالَى ﴿أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ وقال تَعَالَى ﴿تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا﴾ [١٦٢] وقال عَزَّ وَجَلَّ ﴿وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا﴾ وقال عز وجل ﴿كَانُوا قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ (١٧) وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾ وقال عز وجل ﴿فَسُبْحَانَ اللهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ﴾ وقال تَعَالَى ﴿وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ﴾]

Ve dahi ondan sonra ʿibādından fāizleri nice vasf etmiş ve onları ne ile vasf etmiş ki o evsāf ve sıfatlara sen nazar eyle ki onların hakklarında ﴿أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾[456] buyurmuştur ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "O hālde olan kāfirler mi hayrlıdır yoksa Allāhu taʿālāya mutīʿ ve münkād olan mı hayrlıdır? Onlar gecenin sāʿatlerinde sācid ve kāim oldukları hālde āhiret ʿazābından korkar ve rabbisinin rahmetini recāʾ eder. Yā Muhammed, de ki: "Ālimlerle cāhiller berāber olur mu?" Onların berāber olmadığı gibi kānitlerle ʿāsīler berāber olmaz. Bu nass-ı ʿālī dahi sūre-i Zümer'in onuncu āyetindendir. Ve dahi

455 Hūd, 11/114.

456 ez-Zümer, 39/9.

﴿تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا﴾[457] buyurdu ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Vücūdlarını yataklarından ayırıp rablerinin ᶜazābından havf ve rahmetini tamaᶜile duᶜā ederler" ki bu nass-ı ᶜālī dahi sūre-i Secde'nin on beşinci āyetindendir. Ve dahi ﴿وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا﴾[458] buyurmuştur ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Allāhu taᶜālānın makbūl kulları onlardır ki yer yüzünde sekīnet ve vakār üzere yürüyüp cāhiller onlara bī-edebāne hitāb ettiklerinde onlar cevāblarında muᶜārazadan iᶜrāz ve kavl-i sedīd ve leyyin ile günāhtan sālim olurlar ve onlardır ki rabbleri için secde ve kıyām ile yaᶜnī namāz ile gecelerler" ki bu āyet sūre-i Furkān'ın altmış dördüncü āyetidir. Ve dahi ﴿كَانُوا قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾[459] buyurmuştur ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Onların gecelerde uykuları az olup ekserī ᶜibādāt ve tāᶜate meşgūller idi ve seherleri yaᶜnī ᶜale's-sabāh bu ᶜibādet ve tāᶜatte iken yine bütün gece günāh işlemişler gibi istigfār ederlerdi" ki bu āyetler dahi sūre-i Zāriyāt'ın on yedinci ve on sekizinci āyetleridir. Ve dahi ﴿فَسُبْحَانَ اللهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ﴾[460] buyurdu ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Akşam ve yatsı ve sabāh namāzlarını kıldığınız vaktte Allāhu taᶜālāyı tenzīh ile tesbīh edin" ki bu āyet dahi sūre-i Rūm'un on altıncı āyetidir. Ve dahi ﴿وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ﴾[461] buyurmuştur ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Mürīden li-vechillāh sabāh ve akşam rablerinin zikrini edenleri meclisinden tard etme, onların aᶜmāli hisābından sana bir şey īcāb etmez ve senin ᶜamelin hisābından onlara bir şey yoktur. Tard edersen zulm etmişlerden olursun" ki bu āyet sūre-i Enᶜām'ın elli ikinci āyetidir. Mervīdir ki Akraᶜ b. Hābis et-Temīmī ve ᶜUyeyne b. Husayn el-Fezārī ve emsālleri Hazret-i Fahr-i risālet ᶜaleyhi's-selāma gelip dediler ki: "Fukarādan İbn Mesᶜūd ve Bilāl ve Mikdād ve ᶜAmmār ve Suheyb ve emsālleri radıyallāhu ᶜanhumları meclisinden dūr eylesen, senin ile hem-meclis olup

457 es-Secde, 32/16.
458 el-Furkān, 25/64.
459 ez-Zāriyāt, 51/17-18.
460 er-Rūm, 30/17.
461 el-Enᶜām, 6/52.

dīn mükālemesini ve Kurᵓān istimāᶜını ederdik." Hazret-i Risālet-penāh ᶜaleyhi's-selām: "Ben müᵓminleri sohbetimden tarda kādir değilim" buyurdu. Onlar: "Bu fukarā ile mücāleset bize ᶜārdır, bāri biz hāzır olduğumuzda onlara sonra yine gelmek üzere bir bahāne ile gitseler sana inkıyād ederdik" dediler. Peygamber ᶜaleyhi's-selām ona rāzī oldu. Onlar bu kavl üzere bir ᶜahd-nāme yazmağa tālib olmalarıyla onu yazmak için ᶜAlī radıyallāhu ᶜanhı ihzār eyledi. O ānda Cebrāᵓīl ᶜaleyhi's-selām bu āyeti ve aşağıdaki āyeti ﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ﴾[462] e dek getirdi, bināen ᶜaleyh nāmeyi terk ve fukarāyı yanına celb ile ﴿سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ﴾[463] buyurdu.

[فهذا كله يبين لك أن الطريق إلى تعالى مراقبة الأوقات وعمارتها بالأوراد على سبيل الدوام ولذلك قال صلى الله عليه وسلم "أَحَبُّ عِبَادِ اللهِ إِلَى اللهِ الَّذِينَ يُرَاعُونَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالْأَظِلَّةَ لِذِكْرِ اللهِ تَعَالَى" وقد قال تعالى ﴿الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ﴾ وقال تعالى ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا (٤٥) ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا﴾ وقال تعالى ﴿وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ﴾ وقال تعالى ﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾]

İşte bu nusūs-ı ᶜaliyye fehāvī-i celīleleri sana beyān eder ki kurb-ı rabbānīye olan tarīk evkātın murākabesidir ve devām üzere evkātı evrād ile ᶜimāret eylemesidir. Ve onun için ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurdu ki:"أَحَبُّ عِبَادِ اللهِ إِلَى اللهِ الَّذِينَ يُرَاعُونَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالْأَظِلَّةَ لِذِكْرِ اللهِ تَعَالَى"[464] ki hulāsa-i meᵓāli: "İbādullāhın Allāhu ᶜazīmü'ş-şāna en ziyāde sevgilileri ancak o kimselerdir ki şems ve kamer ve zıllı zikrullāh için mürāᶜāt ederler." Ve dahi tebāreke ve taᶜālā hazretleri ﴿الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ﴾[465] yaᶜnī "Şems ve kamer burclarında ve menzil-

---

462 el-Enᶜām, 6/53.

463 el-Enᶜām, 5/54.

464 İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/460; et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 524, no: 1876; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/116, no: 164; *Hilyetu'l-Evliyā*, 7/227.

465 er-Rahmān, 55/5.

lerinde takdīr olunan hisāb ile cārī olup onunla vaktler bilinir." Ve dahi ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا﴾[466] buyurmuştur ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Rabbin celle şānuhunun sunᶜuna nazar etmez misin ki tulūᶜ-ı şems ile tulūᶜ-ı fecr beyninde olan gölgeyi nice medd etti ki asl-ı zulmet tabᶜa sıklet vermeğe tulūᶜ-ı şemse dek olan o gölge tabᶜa ferah verir zamān feyz ve gāyet hoş vakttir. Bināen ᶜaleyh cennet zıll-ı memdūd ile vasf olundu. Eger Allāhu taᶜālā dilese o zıllı sābit edip şemsle gitmez kalırdı. Baᶜdehu sāye bilinmek için güneşi o zılla delīl eyledi, zīrā şems olmasa sāye bilinmezdi, sonra şemsin irtifāᶜıyla sāyeyi azar azar kabz ettik ki onunla ᶜālemin mesālihi nizām bula, eger o zıll defᶜaten kabz olunsa nāsın ekser-i menāfiᶜi muᶜattal olurdu" ki bu āyetler sūre-i Furkān'ın kırk beşinci ve kırk altıncı āyetleridir. Ve dahi [163] ﴿وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ﴾[467] buyurulmuştur ve dahi ﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾[468] buyurulmuştur, yaᶜnī "O Allāhu taᶜālā yıldızları sizin için halk etti ki gecelerin zulumātında kara ve denizde nücūm ile doğru yolu bulasız."

[فلا تظنن أن المقصود من سير الشمس والقمر بحسبان منظوم مرتب ومن خلق الظل والنور والنجوم أن يستعان بها على أمور الدنيا بل لتعرف بها مقادير الأوقات فتشتغل فيها بالطاعات والتجارة للدار الآخرة يدلك عليه قوله تعالى ﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا﴾ أي يخلف أحدهما الآخر ليتدارك في أحدهما ما فات في الآخر وبين أن ذلك للذكر والشكر لا غير وقال تعالى ﴿وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَتَيْنِ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ﴾ وإنما الفضل المبتغى هو الثواب والمغفرة ونسأل الله حسن التوفيق لما يرضيه]

Āhir sen zann etmeyesin ki hisāb ile şems ve kamerin seyrinden murād manzūm ve mürettebdir ve dahi gölge ve nūr ve nücūmdan murād umūr-ı dünyāviyye üzerine istiᶜāne etmekliktir, belki onunla tāᶜate müştagil ve

466 el-Furkān, 25/45-46.

467 Yāsīn, 36/39.

468 el-Enᶜām, 6/97.

dār-ı āhirete ticāret etmek için onunla mekādīr-i evkātı bilmektir. Ve tebāreke ve taᶜālānın ﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا﴾[469] kavl-i vālāsı bu maᶜnāya sana delālet eder ki bu āyetin hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "O Allāhu taᶜālā ki leyl ve nehārı birbirine halef kıldı, biri gelip biri gider, tā ki onun sanāyiᶜ ve kudretini zikr ve fikr ve niᶜmetlerine şükr murād eden kimseye delīl ola." Ve musannif-i merhūm onun tefsīrinde buyurur ki, yekdīgerine halef edip, tā ki birisinde geçeni dīgerinde tedārük oluna. Ve dahi beyān buyurdu ki, bu sūretle onların hilkatleri dahi ancak zikr ve şükr içindir, başkası için değildir. Ve dahi buyurdu ki ﴿وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَتَيْنِ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ﴾[470] ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Biz gece ve gündüzü birbirini teᶜākubla kudret ve hikmetimize delālet eder iki āyāt kıldık ve āyet-i leylin zulmetini tulūᶜ-ı āfitāb ile mahv ve nehārın āyetini nās eşyāyı görmek için rūşen kıldık, tā ki rabbiniz celle zikruhunun fazlıyla aydınlıkta maᶜāşınız talebinde olasız ve o ikisinin hareket ve ihtilāflarıyla senelerin ᶜadedini ve vaktlerin hisābını bilesiz. Ve dīn ve dünyāda her muhtāc olduğunuz şeyi Kurᵓān'da tafsīl ve beyān ettik." Bu āyet sūre-i İsrā'nın on ikinci āyetidir. Ve bunun tefsīrinde musannif-i merhūm buyurmuş ki, ﴿لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ﴾[471] kelām-ı hikmet-intizāmından murād sevāb ve āhiretin magfiretidir, yaᶜnī ibtigā-yı sevāb u magfiret için leyl ve nehārı bu sūretle halk ettik demektir ki fazl-ı mübtegā ancak odur, kaldı ki onun rızāsına mūcib olan nesneye Zāt-ı Zü'l-Celāl'den biz hüsn-i tevfīki dileriz.

Beyānu Aᶜdādi'l-Evrādi ve Tertībihā

[بيان أعداد الأوراد وترتيبها]

[اعلم أن أوراد النهار سبعة فما بين طلوع الصبح إلى طلوع قرص الشمس ورد وما بين طلوع الشمس إلى الزوال وردان وما بين الزوال إلى وقت العصر وردان

469 el-Furkān, 25/62.

470 el-İsrā, 17/12.

471 el-İsrā, 17/12.

وما بين العصر إلى المغرب وردان والليل ينقسم إلى أربعة أوراد وردان من المغرب إلى وقت نوم الناس ووردان من النصف الأخير من الليل إلى طلوع الفجر فلنذكر فضيلة كل ورد ووظيفته وما يتعلق به]

Ve ᶜaded-i evrād ve tertībinin beyānı ise onu dahi böylece bilmelisin ki gündüzün evrādı yedidir ki tulūᶜ-ı fecrden tulūᶜ-ı kurs-ı āfitāba kadar bir vird vardır ve tulūᶜ-ı āfitābdan zevāle kadar iki vird vardır ve zevālden ikindi vaktine kadar iki vird olup ve ikindiden magrib vaktine kadar dahi iki vird vardır ve gece dahi dört virde münkasım olur ki akşamdan nevm-i nāsa kadar iki vird vardır ve nısf-ı ahīrden tulūᶜ-ı fecre kadar iki ᶜaded vird vardır. Kaldı ki her bir virdin fazīlet ve vazīfesiyle ona müteᶜallik olan nesneyi zikr edelim.

[فالورد الأول ما بين طلوع الصبح إلى طلوع الشمس وهو وقت شريف ويدل على شرفه وفضله إقسام الله تعالى به إذ قال ﴿وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ﴾ وقدحه به إذ قال ﴿فَالِقُ الْإِصْبَاحِ﴾ وقال تعالى ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾ وإظهاره القدرة بقبض الظل فيه إذ قال تعالى ﴿ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا﴾ وهو وقت قبض ظل الليل ببسط نور الشمس وإرشاده الناس إلى التسبيح فيه بقوله تعالى ﴿فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ﴾ وبقوله تعالى ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا﴾ وقوله عز وجل ﴿وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَى﴾ وقوله تعالى ﴿وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾]

Nehārın birinci virdi ise tulūᶜ-ı fecr ile tulūᶜ-ı şems mā-beyninde olan vakttir ki o vakt ᶜindallāh şerefli bir vakttir ve onun şeref ve fazlına onunla Zāt-ı kibriyānın kasemi delālet eder, çünkü ﴿وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ﴾[472] diye kasem buyurmuştur ve onunla olan temedduhu dahi kezālik fazlına delālet eder [164] ki ﴿فَالِقُ الْإِصْبَاحِ﴾[473] diye buyurdu ve ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾[474] buyurmuştur. Ve dahi içinde kabz-ı zıll edişi kezālik fazlına delīldir ki onda izhār-ı kudret eder, nitekim buyurmuş ki ﴿ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا﴾[475] ki kabzı nūr-ı şemsin bastı evānındadır. Ve nāsa irşādı

472 et-Tekvīr, 81/18.

473 el-Enᶜām, 6/96.

474 el-Felak, 113/1.

475 el-Furkān, 25/46.

kezālik fazlına delālet eder yaʿnī içinde tesbīh etmek için halka olan irşādı o dahi fazīletine dālldir ki ﴿فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ﴾[476] diye zikr-i sarīh ile onu tesbīhe tahsīs buyurdu ve āher bir āyette hakkında ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا﴾[477] diye teʾkīd buyurdu ve dīger nass ile ﴿وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَى﴾[478] fermān buyurdu ve başka āyette ﴿وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾[479] buyurulmuştur. Ve bu nusūs-ı ʿaliyye tercümeleriyle tefsīrleri tekaddüm etmiştir. İşte bu akvāl-i ʿaliyye cümlesi vakt-i mezkūrun mecd ve şerefine burhān-ı vāzıhtırlar.

[فأما ترتيبه فليأخذ من وقت انتباهه من النوم فإذا انتبه فينبغي أن يبتدىء بذكر الله تعالى فيقول "الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ" إلى آخر الأدعية والآيات التي ذكرناها في دعاء الاستيقاظ من كتاب الدعوات وليلبس ثوبه وهو في الدعاء وينوي به ستر عورته امتثالًا لأمر الله تعالى واستعانة به على عبادته من غير قصد رياء ولا رعونة ثم يتوجه إلى بيت الماء إن كان به حاجة إلى بيت الماء ويدخل أولًا رجله اليسرى ويدعو بالأدعية التي ذكرناها فيه في كتاب الطهارة عند الدخول والخروج ثم يستاك على السنة كما سبق ويتوضأ مراعيًا لجميع السنن والأدعية التي ذكرناها في الطهارة فإنا إنما قدمنا آحاد العبادات لكي نذكر في هذا الكتاب وجه التركيب والترتيب فقط]

Ve tertībi ise o dahi bu sūretle olmak gerektir, şöyle ki uykudan uyanıp intibāhı vaktinden başlayıp o virdi ahz ede ki mebdeʾi o vakttedir, yaʿnī uyandığı vaktte gerektir ki zikrullāh ile bedʾ edip "الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ" diye ki vakt-i istīkāzda kırāʾeti mendūb olup onu Kitābu'l-Edʿiye'de zikr ettiğimiz daʿavāt-ı meʾsūre ve āyāt-ı mezkūreyi okuya ve ondan sonra yaʿnī duʿāya başladıktan sonra setr-i ʿavret bābında Allāh'ın emrine imtisālen ve onunla ʿibādeti üzerine istiʿāne etmek niyyetiyle o edʿiyeyi kırāʾet ederken elbisesini giye ve libāsında kasd-ı riyā ve ruʿūnetten ictināb ve ihtirāz ede yaʿnī elbisesini

---

476 er-Rūm, 30/17.

477 Tā-Hā, 20/130.

478 Tā-Hā, 20/130.

479 el-İnsān, 76/25.

kasd-ı riyā ve tefāhurle giymeyip ancak imtisāl-i emr ve setr-i ᶜavret ve istiᶜāne-i ᶜibādet niyyet ve kasdıyla alıp giye ve helāya gitmek ihtiyācı var ise o kırāᵓetten sonra ābdest-hāneye teveccüh edip gide ve helāya girerken ve çıkarken Kitābu't-Tahāret'te mezkūr olan daᶜavāt ve taᶜavvüzāt ve teşekkürāt-ı mezkūreyi kırāᵓet eyleye ve ondan sonra misvāki istiᶜmāl edip vech-i mesbūk üzere o sünneti dahi işleye ve Kitābu't-Tahāret'te mezkūr olan kāffe-i sünen ü edᶜiyeye mürāᶜāt ile ābdesti ala, zīrā evvelā āhād-ı ᶜibādātı takdīm ettik ki bu kitābda yalnız vech-i terkīb ü tertīblerini zikr edelim.

[فإذا فرغ من الوضوء صلى ركعتي الفجر أعني السنة في منزله كذلك كان يفعل رسول الله صلى الله عليه وسلم ويقرأ بعد الركعتين سواء أداهما في البيت أو المسجد الدعاء الذي رواه ابن عباس رضي الله عنهما ويقول ''اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِكَ تَهْدِي بِهَا قَلْبِي'' إِلَى آخِرِ الدُّعَاءِ ثم يخرج من البيت متوجهًا إلى المسجد ولا ينسى دعاء الخروج إلى المسجد ولا يسعى إلى الصلاة سعيًا بل يمشي وعليه السكينة والوقار كما ورد به الخبر ولا يشبك بين أصابعه ويدخل المسجد ويقدم رجله اليمنى ويدعو بالدعاء المأثور لدخول المسجد ثم يطلب من المسجد الصف الأول إن وجد متسعًا ولا يتخطى رقاب الناس ولا يزاحم كما سبق ذكره في كتاب الجمعة ثم يصلي ركعتي الفجر إن لم يكن صلاهما في البيت ويشتغل بالدعاء المذكور بعدهما وإن كان قد صلى ركعتي الفجر صلى ركعتي التحية وجلس منتظرًا للجماعة والأحب التغليس بالجماعة فقد كان صلى الله عليه وسلم يغلس بالصبح ولا ينبغي أن يدع الجماعة في الصلاة عامة وفي الصبح والعشاء خاصة فلهما زيادة فضل]

Ve dahi ābdest almaktan fārig olunca hānesinde fecrin iki rekᶜat namāzını kıla, yaᶜnī sabāh namāzının sünneti kıla ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz böyle ederdi ve o iki rekᶜatten sonra dilerse onları hānesinde kılmış ola ve dilerse mescidde kılmış ola, İbn ᶜAbbās ᶜaleyhime'r-rıdvānın rivāyetiyle Kitābu'd-Daᶜavāt'ta mezkūr olan daᶜavātı kırāᵓet ede ve ''اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِكَ تَهْدِي بِهَا قَلْبِي'' dahi okuya. Ve ondan sonra mescide müteveccih olarak hānesinden çıkıp hurūc-ı mescidin duᶜāsını okuya ki o duᶜāyı dahi ᶜinde'l-hurūc ferāmūş eylemeye. Ve yolda giderken saᶜy ederek gitmeye, belki sekīnet ve vakār ile

yürüyüp gide, yaʿnī haberde geldiği vech üzere meşy ede ve parmaklarını teşbīk eylemeye yaʿnī yekdīgerine onları geçirmeye. Ve mescide girerken evvelā sağ ayağını takdīm ede ve duhūl-i mescidin duʿā-i meʾsūrunu kırāʾet eyleye ve ondan sonra mescidden saff-ı evveli taleb eyleye, eger saff-ı evvelde genişlik ve boş yer var ise. Ve Kitābu'l-Cumʿa'da mesbūk olan zikr mūcibince saff-ı evvele varmak için müzāhame ve tahattī-i rikāb etmeye. Ve fecrin sünnet namāzını kılmamış ise onu kıla ve ʿakibinde kırāʾet olunacak edʿiyeyi kırāʾet ede ve eger onu hānesinde vech-i mezkūr üzere kılmış ise tahiyye-i mescid namāzı iki rekʿat kılıp cemāʿate muntazır olduğu hālde otura. Ve cemāʿatle taglīs etmek müstehabbdır, zīrā ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz galeste sabāh namāzı kılardı. Ve salavātın cemīʿīsinde ʿale'l-ʿumūm cemāʿate devām ede ki evkāt-ı mefrūzayı cemāʿatle edāʾ ede ve ʿale'l-husūs sabāh ve yatsı namāzlarını cemāʿatle edālarına ziyādesiyle dikkat ve muvāzabet ede, [165] zīrā ki ziyādet-i fazlları vardır, yaʿnī bu iki vaktin cemāʿatle kılmakta onlar için fazl-ı zāid vardır.

[فقد روى أنس بن مالك رضي الله عنه عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أنه قال في صلاة الصبح من توضأ ثم توجه إلى المسجد ليصلي فيه الصلاة كان له بكل خطوة حسنة ومحي عنه سيئة والحسنة بعشر أمثالها فإذا صلى ثم انصراف عند طلوع الشمس كتب له بكل شعرة في جسده حسنة وانقلب بحجة مبرورة فإن جلس حتى يركع الضحى كتب له بكل ركعة ألفا ألف حسنة ومن صلى العتمة فله مثل ذلك وانقلب بعمرة مبرورة وكان من عادة السلف دخول المسجد قبل طلوع الفجر قال رجل من التابعين دخلت المسجد قبل طلوع الفجر فلقيت أبا هريرة قد سبقني فقال لي يا ابن أخي لأي شيء خرجت من منزلك في هذه الساعة فقلت لصلاة الغداة فقال أبشر فإنا كنا نعد خروجنا وقعودنا في المسجد في هذه الساعة بمنزلة غزوة في سبيل الله تعالى أو قال مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وعن علي رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم طرقه وفاطمة رضي الله عنهما وهما نائمان فقال ''أَلَا تُصَلِّيَانِ'' قال علي فقلت يا رسول الله إنما أنفسنا بيد الله تعالى فإذا شاء أن يبعثها بعثها فانصرف صلى الله عليه وسلم فسمعته وهو منصرف يضرب فخذه ويقول ﴿وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا﴾]

ʿAle't-tahkīk Enes b. Mālik ʿaleyhi'r-rıdvān rivāyet etmiş ki ʿaley-

hi's-salātu ve's-selām efendimiz sabāh namāzı hakkında buyurmuş ki: "Kim ki ābdest alıp ve mescidde cemāᶜatle namāz kılmak üzere mescide teveccüh edip giderse onun her bir adımına ona birer hasene vardır ve her bir adım için zünūbundan birer günāh mahv olunur ve her bir hatveye yazılan hasene on misli iledir ve çün mescide varıp namāzı cemāᶜatle kılıp güşiş-i tulūᶜunda ᶜavdet ederse cesedinde olan kılların ᶜadedince ki beher kıl üzerine ona birer hasene yazılır ve hacce-i mebrūre sevābı mikdārınca bir sevāb ile dönmüş olur ve eger duhā namāzı kılıncaya dek oturursa ona her bir rekᶜat ile iki bin kerre bin hasene yazılır ve kim ki yatsı namāzı kılarsa onun dahi o kadar ecri vardır ve ᶜumre-i mebrūre sevābı kadar bir sevāb ile döner." Ve dahi selefin ᶜādetinden idi ki fecrin tulūᶜundan akdem mescide giderlerdi yaᶜnī kable tulūᶜi'l-fecr mescide girmek selefin ᶜādetinden idi ki tābiᶜīnden bir kimse nakl edip demiş ki: "Tulūᶜ-ı fecrden evvel ben mescide girip mescidde Ebū Hüreyre'yi gördüm ki benden evvel mescide dāhil olup beni sebkat etmiştir. Ve Ebū Hüreyre bana dedi ki: "Ey birāder-zādem, bu sāᶜatte hānenden sen niçin çıkmışsın, yaᶜnī ne iş ile çıkmışsın?" diye benden sordu. Ben dahi: "Sabāh namāzı kılmağa çıktım" diye cevāb verdim. Ve o dahi: "Sana müjdedir ki biz bu sāᶜatte hurūc ve mescidde cülūsumuzu fī sebīlillāh bir gazveye gitmek gibi sayardık." Yaᶜnī bir gazveye gitmekte olan sevāb kadar sevābı olduğu ᶜadd ederdik. Rāvī tereddüd edip "أَوْ مَعَ رَسُولِ اللهِ" diye söylemiştir. Ve ᶜAlī b. Ebī Tālib ᶜaleyhi'r-rıdvān üzerine mervīdir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ᶜale'l-gafle leylen üzerine varıp ki Hazret-i Fātımetü'z-Zehrāᵓ ᶜaleyha'r-rıdvān ile kendisi uykuda idiler, efendimiz onlara "أَلَا تُصَلِّيَانِ"[480] diye hitāb buyurdukta yaᶜnī "İkiniz namāz kılmayacak mısınız?" buyurunca Hazret-i ᶜAlī buyurdu ki: "Ben dahi bizim nefsimiz ancak Allāh'ın yed-i kudret ve meşīyetindedir, onun baᶜsini istese onu baᶜs eder" dedim. Ve efendimiz savuşup gitti ve giderken gördüm ki mübārek eli ile fahizini vurup

---

480 Buhārī, Teheccüd, 5, no: 1127; *Musnedu* Ahmed, 1/112, no: 899; *Musnedu'l*-Bezzār, 2/142, no: 503; *Hilyetu'l-Evliyā*, 3/143; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 2/705, no: 4311.

buyurdu ki ﴿وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا﴾[481] Bu nass-ı celīl sūre-i Kehf'in elli ikinci āyetinden olup ki onun hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "İnsān ise çok şeyde bātıl husūmetle cedel eder oldu."

[ثم ينبغي أن يشتغل بعد ركعتي الفجر ودعائه بالاستغفار والتسبيح إلى أن تقام الصلاة فيقول "أَسْتَغْفِرُ اللهَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ" سبعين مرة و"سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللهُ أَكْبَرُ" مائة مرة ثم يصلي الفريضة مراعيًا جميع ما ذكرناه من الآداب الباطنة والظاهرة في الصلاة والقدوة فإذا فرغ منها قعد في المسجد إلى طلوع الشمس في ذكر الله تعالى كما سنرتبه فقد قال صلى الله عليه وسلم "لَأَنْ أَقْعُدَ فِي مَجْلِسِي أَذْكُرُ اللهَ تَعَالَى فِيهِ مِنْ صَلَاةِ الْغَدَاةِ إِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَعْتِقَ أَرْبَعَ رِقَابٍ"]

Ve dahi ondan sonra gerektir ki fecrin iki rekᶜat sünnet namāzını kıldıktan sonra ve duᶜāyı dahi okuduktan sonra namāz[a] duruncaya dek istigfār ve tesbīh ile iştigāl ede ki:"أَسْتَغْفِرُ اللهَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ" yetmiş kerre ve "سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللهُ أَكْبَرُ" yüz kerre diye ve baᶜdehu salāt ve iktidāda ādāb-ı zāhire vü bātıneden mürāᶜātı lāzım gelen ve mahallinde zikri mesbūk olmuş olan cemīᶜ-i ādābı mürāᶜāt ederekten farīzayı kıla. Ve çün edā-i farīzadan fārig olur baᶜde-mā tertīb edeceğimiz vech üzere fī zikrillāh tulūᶜ-ı şemse kadar mescidde durup cülūs ede ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz [166] buyurmuş ki:"لَأَنْ أَقْعُدَ فِي مَجْلِسِي أَذْكُرُ اللهَ تَعَالَى فِيهِ مِنْ صَلَاةِ الْغَدَاةِ إِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَعْتِقَ أَرْبَعَ رِقَابٍ"[482] ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Ben Zāt-ı Bārī'yi zikr etmek için salāt-ı gadāttan tulūᶜ-ı şemse kadar kendi meclisimde oturmaklığım bence dört rakabeyi āzād etmekten bana daha ziyāde sevgilidir." Yaᶜnī sabāh namāzından tulūᶜ-ı şemse kadar oturup zikr etmek sevābı dört rakabeyi ᶜıtk ve āzād etmekten daha ziyāde sevgilidir demek olur, çünkü daha ziyāde ehabb olması ziyādet-i sevābı müstelzimdir.

---

481 el-Kehf, 18/54.

482 *Musnedu* Ahmed, 3/474, no: 15899; *Musnedu'l*-Bezzār, 4/127, no: 1299; et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 524, no: 1878; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 8/260, no: 8013; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 2/89, no: 560.

[وروي أنه صلى الله عليه وسلم كان إذا صلى الغداة قعد في مصلاه حتى تطلع الشمس وفي بعضها ويصلي ركعتين أي بعد الطلوع وقد ورد في فضل ذلك ما لا يحصى وروى الحسن أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان فيما يذكره من رحمة ربه يقول إنه قال ''يَا ابْنَ آدَمَ اذْكُرْنِي بَعْدَ صَلَاةِ الْفَجْرِ سَاعَةً وَبَعْدَ صَلَاةِ الْعَصْرِ سَاعَةً أَكْفِكَ مَا بَيْنَهُمَا'' وإذا ظهر فضل ذلك فليقعد ولا يتكلم إلى طلوع الشمس]

Ve dahi rivāyet olunmuş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz sabāh namāzı kıldıktan sonra namāzgāhında tulūᶜ-ı şemse kadar oturdu ve baᶜzı rivāyette baᶜde't-tulūᶜ iki rekᶜat namāz kılardı diye mervī olmuş ve bunun fazlı beyānında mā-lā yuhsā ahbār ve āsār vārid olmuştur. Ve dahi Hasen-i Basrī rivāyet etmiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz rabbisi rahmetinden zikr ettiği sırada demiş ki: "Hakk subhānehu ve taᶜālā buyurur ki: ''يَا ابْنَ آدَمَ اذْكُرْنِي بَعْدَ صَلَاةِ الْفَجْرِ سَاعَةً وَبَعْدَ صَلَاةِ الْعَصْرِ سَاعَةً أَكْفِكَ مَا بَيْنَهُمَا''[483] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Ey ibn-i Ādem, salāt-ı fecrden sonra bir sāᶜat ve salāt-ı ᶜasrdan sonra bir sāᶜat beni zikr eyle ki ben dahi mā-beynlerinde olan aᶜmālden seni kifāyet edeyim." Kaldı ki bunun fazlı sana zāhir olduysa sana lāzım odur ki farīza-i subhu kıldıktan sonra namāzgāhında durup tulūᶜ-ı şemse kadar kelām-ı dünyevī ile tekellüm etmeyesin ve o sāᶜatte ezkār ile meşgūl olasın.

[بل ينبغي أن تكون وظيفته إلى الطلوع أربعة أنواع أدعية وأذكار ويكررها في سبحة وقراءة قرآن وتفكر أما الأدعية فكلما يفرغ من صلاته فليبدأ وليقل ''اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ وَسَلِّمْ'' ''اَللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ وَإِلَيْكَ يَعُودُ السَّلَامُ حَيِّنَا رَبَّنَا بِالسَّلَامِ وَأَدْخِلْنَا دَارَ السَّلَامِ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ'' ثم يفتتح الدعاء بما كان يفتتح به رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ قوله ''سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَلِيِّ الْأَعْلَى الْوَهَّابِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ أَهْلُ النِّعْمَةِ وَالْفَضْلِ وَالثَّنَاءِ الْحَسَنِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَلَا نَعْبُدُ إِلَّا إِيَّاهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ'' ثم يبدأ بالأدعية التي أوردناها في الباب الثالث والرابع من كتاب الأدعية فيدعو بجميعها إن قدر عليه أو يحفظ من جملتها ما يراه أوفق بحاله وأرق لقلبه وأخف على لسانه]

483 *Kenzu'l-ᶜUmmāl*, 1/420, no: 1791.

Belki mürīd-i rāh-ı āhiret o sāᶜatte onun vazīfesi dört nevᶜ ᶜibādet ola ki edᶜiye ve ezkār ki onları bir sübha ile tekrār ede ve kırāᵓet-i Kurᵓān ve tefekkür ola. Edᶜiye ise namāzından fārig oldukça başlayıp desin ki: "اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ وَسَلِّمْ" ve ondan sonra "اَللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ وَإِلَيْكَ يَعُودُ السَّلَامُ حَيِّنَا رَبَّنَا بِالسَّلَامِ وَأَدْخِلْنَا دَارَ السَّلَامِ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ" okuya, sonra duᶜāsını efendimiz iftitāh-ı duᶜāda kırāᵓet buyurageldiği duᶜāᵓ ile iftitāh ede ki: "سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَلِيِّ الْأَعْلَى الْوَهَّابِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ أَهْلُ النِّعْمَةِ وَالْفَضْلِ وَالثَّنَاءِ الْحَسَنِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَلَا نَعْبُدُ إِلَّا إِيَّاهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ" Yaᶜnī bu duᶜā ile başlaya ve ondan sonra Kitābu'l-Edᶜiye'nin üçüncü ve dördüncü bābında īrād ve zikr ettiğimiz duᶜāları bi-cemīᶜihā okuya eger kudreti var ise, yoksa o edᶜiyeden hāline evfak ve kalbine daha ziyāde erakk ve lisānı üzere tilāveti daha ziyāde sehl ve ehaff olan bir duᶜāyı ezber edip hemīşe onu kırāᵓet eyleye. Ve kırāᵓet edeceği işbu edᶜiyenin tercümeleri fī-mā sebakta geçmiş olduğundan tekrārına hācet yoktur.

[وأما الأذكار المكررة فهي كلمات ورد في تكرارها فضائل لم نطول بإيرادها وأقل ما ينبغي أن يكرر كل واحد منها ثلاثًا أو سبعًا وأكثره مائة أو سبعون وأوسطه عشر فليكررها بقدر فراغه وسعة وقته وفضل الأكثر أكثر والأوسط الأقصد أن يكررها عشر مرات فهو أجدر بأن يدوم عليه خير الأمور أدومها وإن قل وكل وظيفة لا يمكن المواظبة على كثيرها فقليلها مع المداومة أفضل وأشد تأثيرًا في القلب مع كثيرها مع الفترة ومثال القليل الدائم كقطرات ماء تتقاطر على الأرض على التوالي فتحدث فيها حفيرة ولو وقع ذلك على الحجر ومثال الكثير المتفرق ماء يصب دفعة أو دفعات متفرقة متباعدة الأوقات فلا يبين لها أثر ظاهر وهذه الكلمات عشرة]

Ve dahi ezkār ise o dahi mükerrere olup ki o ezkār mükerrere kelimelerdir ki onların tekrārlarının fezāilinde āsār vārid olmuştur, biz onun zikrleriyle kitābı tatvīl etmeyelim. Ve en ekall tekerrür üç kerre olup gerektir ki ondan ekall okumaya ki tekrārın en ziyāde ekalli üç kerredir veyāhūd yedi kerredir ve tekrārın ekseri yüz kerredir veyāhūd yetmiş kerredir ve onun ortası ve evsatı on kerredir. Ve kendisi ise ferāgat ve siᶜati mikdārınca onu tekrār ede ki vaktin siᶜatine göre tekrār eyleye. Ve

müsellemdir ki ekserin fazlı ekser olur ve evsat-ı muktesad on kerredir ki onun devāmına daha ziyāde [167] lāyıktır, yaʿnī on kerre tekrār etmek devām için daha ziyāde münāsibdir ki melālet ve terke bāʿis olmaz, çünkü umūrun yeği edvemidir, velev ki az olsun. Ve her bir vazīfe ki kesīrine müdāvemet etmek mümkin olamaz, müdāvemetle onun kalīli daha ziyāde efdaldir ve fütūr ile kesīrinden kalbe daha ziyāde müʾessirdir, yaʿnī maʿa'l-fütūr olan kesīrinden teʾsīri daha ziyāde eşedd olur. Ve kalīl-i dāimin misāli rūy-i zemīne ʿale't-tevālī mütekātır olan suyun katarāt-ı dāimesi gibidir ki, o katarāt-ı mütevāliye-i dāimiyyeden yerde çukurluk hāsıl olur, velev ki o katarāt taş üzerine vākiʿ olsalar bile elbette onların bir teʾsīrleri olacaktır. Ve kesīr-i müteferrikin misāli ise bir defʿa veyāhūd defeʿāt-ı müteferrika-i mütebāʿide ile akıp dökülen mā-i kesīr gibidir ki ona zāhir bir eser görünmez. Ve tekrārları meʾsūr olan kelimāt on ʿaded kelimedir.

[الأولى قوله ''لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ'']

Ki birincisi ''لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ'' demesidir, işbu kelime bu heyʾet üzere tekrārı meʾsūrdur.

[الثانية قوله ''سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ'']

Ve ikincisi ''سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ'' kelimesidir ki bu kelime dahi bu sūretle mütekerriren kırāʾeti meʾsūr bulunmuştur.

[الثالثة قوله ''سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ'']

Ve üçüncüsü ''سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ'' demesidir.

[الرابعة قوله ''سُبْحَانَ اللّٰهِ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ'']

Ve dördüncüsü ''سُبْحَانَ اللّٰهِ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ'' kelimesidir.

[الخامسة قوله ''أَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ الْعَظِيمَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَأَسْأَلُهُ

التَّوْبَـةَ''[

Ve beşinci kelimesi ''أَسْتَغْفِرُ اللهَ الْعَظِيمَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَأَسْأَلُهُ التَّوْبَةَ'' demesidir.

[السادسة قوله ''اَللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجِدِّ مِنْكَ الْجِدَّ''[

Ve altıncı kelimesi ''اَللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجِدِّ مِنْكَ الْجِدَّ'' demesidir.

[السابعة قوله ''لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ''[

Ve yedinci kelime ''لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ الْمُبِينُ'' demesidir.

[الثامنة قوله ''بِسْمِ اللهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ''[

Ve sekizinci kelime ''بِسْمِ اللهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ'' demesidir.

[التاسعة ''اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَنَبِيِّكَ وَرَسُولِكَ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلِّمْ''[

Ve dokuzuncu kelime ''اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَنَبِيِّكَ وَرَسُولِكَ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلِّمْ'' kelāmıdır.

[العاشرة قوله ''أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ''[

Ve onuncu kelime ''أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ'' demesidir.

[فهذه العشر كلمات إذا كرر كل واحدة عشر مرات حصل له مائة مرة فهو أفضل من أن يكرر ذكرًا واحدًا مائة مرة لأن لكل واحدة من هؤلاء الكلمات فضلًا على حياله وللقلب بكل واحد نوع تنبه وتلذذ وللنفس في الانتقال من كلمة إلى كلمة نوع استراحة وأمن من الملل[

İşte bu kelimāt-ı ʿaşereyi tekrār eder ise ki her biri onar kerre okursa ona yüz kelime hāsıl olur ve bir zikr-i vāhidin yüz kerre tekrārından

ona daha ziyāde efdaldir, çünkü işbu kelimātın her birine ʿalā-hidetin müvāzī bir fazl vardır ve kalbe dahi her bir kelime ile bir nevʿ tenbīh ve lezzet vardır ve kelimeden kelimeye tenakkul etmekte dahi nefs için bir istirāhat ve dahi melāletten bir emn vardır.

[فأما القراءة فيستحب له قراءة جملة من الآيات وردت الأخبار بفضلها وهو أن يقرأ سورة الحمد وآية الكرسي وخاتمة البقرة من قوله ﴿آمَنَ الرَّسُولُ﴾ و﴿شَهِدَ اللَّهُ﴾ و﴿قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ﴾ الآيتين وقوله تعالى ﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ﴾ إلى آخرها وقوله تعالى ﴿لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ﴾ إلى آخرها وقوله سبحانه ﴿وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا﴾ الآية وخمس آيات من أول الحديد وثلاثًا من آخر سورة الحشر وإن قرأ المسبعات العشر التي أهداها الخضر عليه السلام إلى إبراهيم التيمي رحمه الله ووصاه أن يقولها غدوة وعشية فقد استكمل الفضل وجمع له ذلك فضيلة جملة الأدعية المذكورة]

Ve kırāʾet ise ki envāʿ-ı erbaʿanın birisi idi, o dahi ona müstehabb olur ki fezāili hakkında ahbār-ı vāride olan āyāt-ı ʿizāmdan bir cümle āyātı okuya ki, sūre-i Fātiha-i şerīfe ile Āyet-i Kürsī ve ﴿آمَنَ الرَّسُولُ﴾[484] kelimesinden sūrenin āhirine kadar sūre-i Bakara'nın hātimesi ve ﴿شَهِدَ اللَّهُ﴾[485] ve ﴿قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ﴾[486] āyetleri ve ﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ﴾[487] āyetleri ve ﴿لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ﴾[488] ve ﴿وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا﴾[489] āyeti ve sūre-i Hadīd'in mebdeʾinden beş āyet ve sūre-i Haşr'in son üç āyeti okuya. Ve bunlarla berāber İbrāhīm et-Teymī'ye Hızır ʿaleyhi's-selāmın hediyyesi olan müsebbiʿāt-ı ʿaşereyi okursa fazlı istikmāl etmiş olur ve o fazīlet edʿiye-i mezkūrenin cümlesine cemʿ etmiş olur, çünkü müsebbiʿāt-ı ʿaşereyi hediyye ettiği vaktte sabāhan ve mesāʾen kırāʾeti İbrāhīm et-Teymī'ye Hızır ʿaleyhi's-selām vasiyyet etmiştir.

---

484 el-Bakara, 2/285.
485 Ālu ʿİmrān, 3/18.
486 Ālu ʿİmrān, 3/26.
487 et-Tevbe, 9/128.
488 el-Feth, 48/27.
489 el-İsrā, 17/111.

[فقد روي عن كرز بن وبرة رحمه الله وكان من الأبدال قال أتاني أخ لي من أهل الشام فأهدى لي هدية وقال يا كرز اقبل مني هذه الهدية فإنها نعمت الهدية فقلت يا أخي ومن أهدى لك [١٦٨] هذه الهدية قال أعطانيها إبراهيم التيمي قلت أفلم تسأل إبراهيم من أعطاه إياها قال كنت جالسًا في فناء الكعبة وأنا في التهليل والتسبيح والتحميد والتمجيد فجاءني رجل فسلم علي وجلس عن يميني فلم أر في زماني أحسن منه وجهًا ولا أحسن منه ثيابًا ولا أشد بياضًا ولا أطيب ريحًا منه فقلت يا عبد الله من أنت ومن أين جئت فقال أنا الخضر فقلت في أي شيء جئتني فقال جئتك للسلام عليك وحبًا لك في الله وعندي هدية أريد أن أهديها لك فقلت ما هي قال أن تقول قبل طلوع الشمس وقبل انبساطها على الأرض وقبل الغروب سورة الحمد وقل أعوذ برب الناس وقل أعوذ برب الفلق وقل هو الله أحد وقل يا أيها الكافرون وآية الكرسي كل واحدة سبع مرات وتقول ''سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ'' سبعًا وتصلي على النبي صلى الله عليه وسلم سبعًا وتستغفر لنفسك ولوالديك والمؤمنين وللمؤمنات سبعًا وتقول ''اَللَّهُمَّ افْعَلْ بِي وَبِهِمْ عَاجِلًا وَآجِلًا فِي الدِّينِ وَالدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ مَا أَنْتَ لَهُ أَهْلٌ وَلَا تَفْعَلْ بِنَا يَا مَوْلَانَا مَا نَحْنُ لَهُ أَهْلٌ إِنَّكَ غَفُورٌ حَلِيمٌ جَوَادٌ كَرِيمٌ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ'' سبع مرات وانظر أن لا تدع ذلك غدوة وعشية فقلت أحب أن تخبرني من أعطاك هذه العطية العظيمة فقال أعطانيها محمد صلى الله عليه وسلم فقلت أخبرني بثواب ذلك فقال إذا لقيت محمدًا صلى الله عليه وسلم فاسأله عن ثوابه فإنه يخبرك بذلك فذكر إبراهيم التيمي أنه رأى ذات يوم في منامه كأن الملائكة جاءته فاحتملته حتى أدخلوه الجنة فرأى ما فيها ووصف أمورًا عظيمة مما رآه في الجنة قال فسألت الملائكة فقلت لمن هذا فقالوا للذي يعمل مثل عملك وذكر أنه أكل من ثمرها وسقوه من شرابها قال قال فأتاني النبي صلى الله عليه وسلم ومعه سبعون نبيًا وسبعون صفًا من الملائكة كل صف مثل ما بين المشرق والمغرب فسلم علي وأخذ بيدي فقلت يا رسول الله الخضر أخبرني أنه سمع منك هذا الحديث فقال ''صَدَقَ الْخِضْرُ صَدَقَ الْخِضْرُ وَكُلُّ مَا يَحْكِيهِ فَهُوَ حَقٌّ وَهُوَ عَالِمُ أَهْلِ الْأَرْضِ وَهُوَ رَئِيسُ الْأَبْدَالِ وَهُوَ مِنْ جُنُودِ اللهِ تَعَالَى فِي الْأَرْضِ'' فقلت يا رسول الله فمن فعل هذا أو عمله ولم ير مثل الذي رأيت في منامي هل يعطى شيئًا مما أعطيته فقال ''وَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ نَبِيًّا إِنَّهُ لَيُعْطَى الْعَامِلُ بِهَذَا وَإِنْ لَمْ يَرَنِي وَلَمْ يَرَ الْجَنَّةَ إِنَّهُ لَيُغْفَرُ لَهُ جَمِيعُ الْكَبَائِرِ الَّتِي عَمِلَهَا وَيَرْفَعُ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ غَضَبَهُ وَمَقْتَهُ وَيَأْمُرُ صَاحِبَ الشِّمَالِ أَنْ لَا يَكْتُبَ عَلَيْهِ خَطِيئَةً مِنَ السَّيِّئَاتِ إِلَى سَنَةٍ وَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ نَبِيًّا مَا يَعْمَلُ بِهَذَا إِلَّا مَنْ خَلَقَهُ اللهُ سَعِيدًا وَلَا يَتْرُكُهُ إِلَّا مَنْ خَلَقَهُ

اللهُ شَقِيًّا'' وَكَانَ إِبْرَاهِيـمُ التَّيْمِيُّ يمكث أربعة أشهر لم يطعم ولم يشرب فلعله كان بعد هذه الرؤيا]

Ki Kurz b. Vebre ᶜaleyhi'r-rahmenin üzerine mervīdir ve Kurz ise ebdālden idi ki mezkūr Kurz demiş ki: "Bana ehl-i Şām'dan bir birāder gelip bana bir hediyye verip "Yā Kurz, sen benden bu hediyyeyi kabūl eyle ki güzel bir hediyyedir" dedikte ben dahi: "Bu hediyyeyi kim sana ihdāᵓ etmiş?" diye suᵓāl ettim ve o dahi: "İbrāhīm et-Teymī bana verdi" diye cevāb verince, "Sen ondan sormadın mı ki kim onu ona vermiş?" diye sordum. Ve o dahi: "Evet, sordum" diye kıssayı bana nakl etti, şöyle ki; İbrāhīm et-Teymī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki: "Ben Kaᶜbe-i mükerremenin avlusunda cālis ve tehlīl ve tesbīh ve tahmīd ve temcīd ile kendim meşgūl olduğum hālde bana bir ādem gelip benim üzerime selām verdikten sonra sağımda oturdu ve ben isem ᶜömrümde onun yüzü ondan güzel ve onun siyābından ziyāde beyāz ve onun rāyihasından daha ziyāde hoş bir rāyihalı bir kimse görmemiştim, ben dahi: "Ey ᶜabdullāh, sen kimsin ve nereden geldin?" diye suᵓāl ettiğimde, o dahi: "Ben Hızır'ım" dedi ve "Ne için bana geldin?" diye bir dahi sorunca, "Hubben fillāh seni ziyāret edip ve sana selām verip bende bir hediyye vardır ki o hediyyeyi dahi sana ihdāᵓ etmek isterim" dedi. Ve ben dahi: "Senin hediyyen nedir?" diye istifsār ettiğimde, o dahi bana dedi ki: "Tulūᶜ-ı şems ve rūy-i zemīne inbisātından evvel ve kable'l-gurūb sūre-i Fātiha-i şerīfe ile sūre-i Nās ve sūre-i Felak ve sūre-i İhlās'ı ve sūre-i kul yā eyyuhe'l-kāfirūn ve Āyet-i Kürsī ve her biri yedişer kerre okuyasın, sonra "سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلَـهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ" yedi kerre söyleyesin ve dahi Nebiyy-i zī-şān efendimize yedi kerre salāt ve selāmı ihdāᵓ edesin ve dahi nefsine ve peder ve māderine ve kāffe-i müᵓminīn ve müᵓmināta yedi kerre istigfār edesin, sonra "اَللَّهُـمَّ افْعَلْ بِي وَبِهِـمْ عَاجِلًا وَآجِلًا فِي الدِّينِ وَالدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ مَا أَنْتَ لَهُ أَهْلٌ وَلَا تَفْعَلْ بِنَا يَا مَوْلَانَا مَا نَحْنُ لَهُ أَهْلٌ إِنَّكَ غَفُورٌ حَلِيمٌ جَوَادٌ كَرِيمٌ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ" duᶜāsı dahi yedi kerreyi okuyasın ve sabāh ve akşam buna devām edip onları terk etmemeğe nazar ve ihtimām edesin" diye bana taᶜlīm ve tenbīh eyledi ki duᶜānın hulāsa-i mefhūmu: "Yā rabbi, sen dīn ve dünyāmızda ᶜācil ve

ācilimizde yaᶜnī dünyā ve āhiretimizde bizimle ehli bulunduğun ᶜamel ile işle, bizimle bir ehli bulunduğumuz ᶜameli işlemeyesin. Tahkīk ve tahkīkan Cevād ve Kerīm-i Gafūr ve Halīm ve Raᵓūf ve Rahīm'sin." Ve "Bu ᶜatiyye-i ᶜuzmāyı kim sana verdiyse onu bana haber vermenizi severim" diye ondan bir dahi istifhām eylediğimde, o dahi: "Muhammed ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām onu bana verdi" diye beyān ve "Bunun sevābı ile bana haber ver" diye be-tekrār mertebe-i ecri istifsār ettiğimde Hızır ᶜaleyhi's-selām: "Her ne vakt ki Muhammed ᶜaleyhi's-selām ile mülākī oldunsa onun sevābını ondan suᵓāl eyle [169] ki kendisi sana sevābını haber versin." Ve İbrāhīm et-Teymī zikr etmiş ki kendisi bir gecede rüᵓyā görmüş ki melāike-i kirām sanki onu cennete haml edip ve cennete götürüp onu idhāl etmişler ve cennette ne ki var ise görmüş ve dahi cennette gördüğü pek çok umūr-ı ᶜazīmeyi vasf etmiş. Ve İbrāhīm der ki: "Ben melāikeden suᵓāl ettim ki: "Bunlar kimindir?" Ve melāike: "Senin ᶜamelin gibi ᶜamel eden kimseler içindir" diye haber verdiler. Ve dahi zikr etmiş ki onun semeresinden dahi yemiş ve şarābından içmiş ve dahi demiş ki: "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz yetmiş peygamber ile ve melāikeden yetmiş saf melāike ki her bir saffın tūlu maşrıktan magribe kadar idi ki bunları müstashib olarak yanıma geldi ve bana selām verip elimden tuttu, ben dahi: "Yā Resūlallāh, Hızır bana haber verdi ki kendisi bu hadīsi senden işitmiştir" diye söyledim. Ve efendimiz "صَدَقَ الْخِضْرُ صَدَقَ الْخِضْرُ وَكُلُّ مَا يَحْكِيهِ فَهُوَ حَقٌّ وَهُوَ عَالِمُ أَهْلِ الْأَرْضِ وَهُوَ رَئِيسُ الْأَبْدَالِ وَهُوَ مِنْ جُنُودِ اللهِ تَعَالَى فِي الْأَرْضِ" diye onu tasdīk ve vasf-ı cemīlini yād etti ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Hızır doğru söylemiş, doğru söylemiş ve her ne ki hikāye ederse hakktır ve gerçektir ki ehl-i zemīnin ālimidir ve ebdālların reᵓīsidir ve yerde cünūd-ı rabbānīdendir." O vaktte ben dahi: "Yā Resūlallāh, eger bir kimse onu işleyip ᶜamel eder de benim rüᵓyāmda bu gördüğüm gibi görmezse bana verilegelen nesneden ona bir nesne verilir mi?" diye suᵓāl ettiğimde "وَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ نَبِيًّا إِنَّهُ لَيُعْطَى الْعَامِلُ بِهَذَا وَإِنْ لَمْ يَرَنِي وَلَمْ يَرَ الْجَنَّةَ إِنَّهُ لَيُغْفَرُ لَهُ جَمِيعُ الْكَبَائِرِ الَّتِي عَمِلَهَا وَيَرْفَعُ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ غَضَبَهُ وَمَقْتَهُ وَيَأْمُرُ صَاحِبَ الشِّمَالِ أَنْ لَا يَكْتُبَ عَلَيْهِ خَطِيئَةً مِنَ السَّيِّئَاتِ إِلَى سَنَةٍ وَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ نَبِيًّا مَا يَعْمَلُ بِهَذَا إِلَّا مَنْ خَلَقَهُ اللهُ سَعِيدًا وَلَا يَتْرُكُهُ إِلَّا مَنْ خَلَقَهُ اللهُ شَقِيًّا" buyurdu ki hulāsa-i mefād-ı şerīfi:

"Beni hakk ile peygamber baᶜs eden hakkı için bununla ᶜāmil olan kimse sana verildiği gibi verilecek, velev ki beni ve cenneti görmese bile ve ona işlediği zünūb-ı kebāiri dahi ᶜafv ve magfiret olunur ve onun üzerinden Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri makt ve gazabını refᶜ edip ve üzerine bir seneye dek bir günāh yazmamak için sāhibü'ş-şimāle emr ve fermān buyurur. Ve hakk ile beni peygamber baᶜs eden hakkı için bununla ᶜāmil olan ancak saᶜīd olarak halk olunan kimsedir ve terk eden kimse ancak şakī olarak yaratılmış olan kimsedir." Yaᶜnī şakī olarak mahlūk olan kimseden gayrı bunu terk etmez ve saᶜīd olarak halk olunan kimseden gayrı bir kimse onunla ᶜamel etmez demektir. Ve rivāyet olunur ki İbrāhīm et-Teymī dört māh yemeksizin ve içmeksizin dururmuş, yaᶜnī dört māh zarfında yemeksizin ve içmeksizin kalırmış ve ola ki o hāl onda işbu rüᵓyādan sonra olmuştur, yaᶜnī cennet semeresi yedikten ve şarābını içtikten sonra dört māh susuz ve yemeksiz kalmağa kudreti olmuş ki ondan sonra içmez ve susamaz oldu demek ister.

[فهذه وظيفة القراءة فإن أضاف إليها شيئًا مما انتهى إليه ورده من القرآن أو اقتصر عليه فهو حسن فإن القرآن جامع لفضل الذكر والفكر والدعاء مهما كان بتدبر كما ذكرنا فضله وآدابه في باب التلاوة]

İşte vazīfe-i kırāᵓet budur. Ve eger Kurᵓān'dan onun virdi müntehī olduğu yerden dahi bir nesne ona izāfet edip üzerine iktisār eder ise o dahi güzeldir, zīrā ki Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şān bāb-ı tilāvette fazl ve ādābında zikr ettiğimiz gibi onun okuması teᵓemmül ve tedebbür ile oldukça zikr ve fikr ve duᶜānın fezāillerine cāmiᶜdir.

[وأما الأفكار فليكن ذلك إحدى وظائفه وسيأتي تفصيل ما يتفكر فيه وكيفيته في كتاب التفكر من ربع المنجيات ولكن مجامعة ترجع إلى فنين]

Ve efkār ise o dahi onun ehad-ı vezāifi olmalı. Ve içinde tefekkür edeceği umūr ile keyfiyyeti rubᶜ-ı münciyāttan Kitāb-ı Tefekkür'de ber-tafsīl gelecektir velākin onun mecāmiᶜi iki fenne rāciᶜ olur.

[أحدهما أن يتفكر فيما ينفعه من المعاملة بأن يحاسب نفسه فيما سبق من تقصيره ويرتب وظائفه في يومه الذي بين يديه ويدبر في دفع الصوارف والعوائق

الشاغلة له عن الخير ويتذكر تقصيره وما يتطرق إليه الخلل من أعماله ليصلحه ويحضر في قلبه النيات الصالحة من أعماله في نفسه وفي معاملته للمسلمين]

Birinci fenni odur ki muᶜāmeleden ona nefᶜ verecek nesneye tefekkür ede, yaᶜnī taksīrinden sebkat eden nesnelerle nefsini muhāsebe ede ve önünde olan gününde vezāifini tertīb eyleye ve hayrdan onu sarf eden savārifin defᶜine ve ᶜavāik-i şāgilenin menᶜine bir çāre düşüne ve dahi taksīrini tezekkür ede ve aᶜmālinden ona halel tetarruk eden ᶜameli dahi der-hātır edip yād eyleye, tā ki onu ıslāh ede ve dahi kendi nefsinde ve müslimīne olan muᶜāmelātında niyyāt-ı sālihayı kalbinde ihzār ede.

[الفن الثاني فيما ينفعه في علم المكاشفة وذلك بأن يتفكر مرة في نعم الله تعالى وتواتر آلاته الظاهرة والباطنة لتزيد معرفته بها ويكثر شكره عليها أو في عقوباته ونقماته لتزيد معرفته بقدرة الإله واستغنائه ويزيد خوفه منها ولكل واحد من هذه الأمور شعب كثيرة يتسع التفكر فيها على بعض الخلق دون البعض وإنما نستقضي ذلك في كتاب التفكر]

Ve ikinci fenni ᶜilm-i mükāşefeden ona menfaᶜat vereceği umūra tefekkür etmektir ki bir kerre Zāt-ı Zü'l-Celāl'in niᶜamına ve ālā-i zāhire vü bātınesinin tevātürüne tedebbür ve tefekkür ede, tā ki onunla onun maᶜrifeti ziyāde olup niᶜam ve ālā' üzerine Zāt-ı Müteᶜāl hazretlerine şükrü çok ola veyāhūd ᶜukūbāt ve nekamātına tefekkür ede, tā ki kudret-i ilāhiyye ile istignāsına onun maᶜrifeti mütezāyid olup ondan havf ve haşyeti ziyāde ola. [170] Ve bu umūrun her birine pek çok şuᶜbeler vardır ki baᶜzu'l-halk için onda düşünüp tefekkür etmek tarīki geniş ve vāsiᶜ olur ve baᶜzu'l-halka müttesiᶜ olmaz. Biz onun tafsīl ve tebyīn ve taᶜrīfini ancak Kitāb-ı Tefekkür'de istiksā' ederiz, yaᶜnī tarīk-i tefekkürün tamāmıyla beyān ve hasrı ancak bahs-i mezkūrda hāsıl olur demektir.

[ومهما تيسر الفكر فهو أشرف العبادات إذ فيه معنى الذكر لله تعالى وزيادة أمرين أحدهما زيادة المعرفة إذ الفكر مفتاح المعرفة والكشف والثاني زيادة المحبة إذ لا يحب القلب إلا من اعتقد تعظيمه ولا تنكشف عظمة الله سبحانه وجلاله إلا بمعرفة صفاته ومعرفة قدرته وعجائب أفعاله فيحصل من الفكر المعرفة ومن

المعرفة التعظيم ومن التعظيم المحبة]

Ve dahi tefekkür müteyessir oldukça onu elden bırakmamalı, zīrā ki eşref-i ᶜibādāt odur, çünkü onun içinde zikrullāhın maᶜnāsı ile maᶜan iki emr-i zāid vardır ki; birisi ziyādet-i maᶜrifettir, çünkü fikr miftāh-ı maᶜrifettir, yaᶜnī keşfin anahtarıdır ve ikincisi ziyādet-i muhabbettir, çünkü gönül kısmı taᶜzīm ettiğinin gayrısını sevmez, ancak taᶜzīm ettiğini sever. Ve Zāt-ı Zü'l-Celāl'in celāl ve ᶜazameti ancak sıfātı maᶜrifetiyle ve dahi kudret ve ᶜacāib-i efᶜāli maᶜrifetiyle münkeşif olur ki başka şeyʾ ile münkeşif olmaz. Bu sūrette fikrden maᶜrifet hāsıl olur ve maᶜrifetten dahi taᶜzīm hāsıl olur ve taᶜzīmden muhabbet hāsıl olur ve bu cihetlerle fikr eşref-i ᶜibādāt oldu.

[والذكر أيضًا يورث الأنس وهو نوع من المحبة ولكن المحبة التي سببها المعرفة أقوى وأثبت وأعظم ونسبة محبة العارف إلى أنس الذاكر من غير تمام الاستبصار كنسبة عشق من شاهد جمال شخص بالعين واطلع على حسن أخلاقه وأفعاله وفضائله وخصاله الحميدة بالتجربة إلى أنس من كرر على سمعه وصف شخص غائب عن عينه بالحسن في الخلق والخلق مطلقًا من غير تفصيل وجوه الحسن فيهما فليس محبته له كمحبة المشاهد وليس الخبر كالمعاينة فالعباد المواظبون على ذكر الله بالقلب واللسان الذين يصدقون بما جاءت به الرسل بالإيمان التقليدي ليس معهم من محاسن صفات الله تعالى إلا أمور جميلة اعتقدوها بتصديق عن وصفها لهم والعارفون هم الذين شاهدوا ذلك الجلال والجمال بعين البصيرة الباطنة التي هي أقوى من البصر الظاهر]

Ve zikr dahi egerçi mūris-i ünsiyyet ise de ve o dahi muhabbetin bir nevᶜidir velākin sebebi maᶜrifet olan muhabbet ondan daha ziyāde esbet ve akvā ve aᶜzamdır. Ve görmeksizin olan zākirin ünsiyyeti ᶜārifin muhabbetine nisbeti o nisbete benzer ki, birisi ki bir kimsenin cemāli gözüyle muᶜāyene ve hüsn-i huluk u ahlākı müşāhede ve efᶜāl ve fezāil-i cemīle vü cezīlesini görüp hısāl-i hamīdesini tecribe ile bilmiş ola ve dīgeri bir şahs-ı gāibin vasfı mutlakan onun semāᶜına tekerrür edip ve kendisi gözüyle onun hüsn-i huluk u ahlākını görmemiş ve vücūh-ı hüsnün tafsīlini bilmemiş olup fakat o şahs mücerred istimāᶜ ile sevip meyl etmiş ola ki o muhabbete bu muhabbet mütesāvī midir?

Nice bu muhabbet-i semāᶜī muhabbet-i müşāhedeye müsāvī olmazsa kezālik ünsiyyet-i zākir muhabbet-i ᶜārife dahi müsāvī olmaz ki, ünsiyyet-i zākir muhabbet-i sāmiᶜe benzer ve muhabbet-i ᶜārif müşāhede-i cemāl ile ᶜāşık olan muhibbin muhabbetine benzer ve bi'n-nisbe bu iki muhabbetin beyninde ne kadar fark ve tefāvüt var ise o ünsiyyet ve muhabbetin beyninde dahi o kadar fark ve tefāvüt vardır. Maᶜlūm ve müsellemdir ki:"لَيْسَ الْخَبَرُ كَالْعَيَانِ" yaᶜnī haber muᶜāyene gibi değildir. İşte bu misāl eger senin maᶜlūmun olduysa bil ki īmān-ı taklīdī ile müʾmin ve rüsülün onunla geldikleri kütüb ve enbāʾa musaddık ve kalb ve lisān ile zikrullāha muvāzib olan kimselerde mehāsin-i sıfāt-ı Bārī'den umūr-ı cemīleden gayrı bir nesne yoktur, onlarda ancak sıfātullāhtan bir mikdār mehāsin-i cemīle vardır ki o umūr-ı cemīle onları vasf eden vāsıfların vasflarıyla tasdīk etmişlerdir. Ve zümre-i ᶜārifīn ise onlar o kimselerdir ki, basar-ı zāhirden akvā olan ᶜayn-ı basīret-i bātıniyye ile o cemāl ve celāli müşāhede edip maᶜrifet etmiş olanlardır.

[لأن أحدًا لم يحط بكنه جلاله وجماله فإن ذلك غير مقدور لأحد من الخلق ولكن كل واحد شاهد بقدر ما رفع له من الحجاب ولا نهاية لجمال حضرة الربوبية ولا لحجبها وإنما عدد حجبها التي استحقت أن تسمى نورًا وكاد يظن الواصل إليها أنه قد تم وصوله إلى الأصل سبعون حجابًا]

Çünkü bir kimse Zāt-ı Zü'l-Celāl'in cemāl ve celāli künhüne varamaz ki halāyıktan bir kimsenin makdūru dāhilinde değildir, kudret-i halāyık ona ermez velākin her biri hicābdan ona merfūᶜ olmuş olan mikdārı müşāhede etmiş. Ve Hazret-i Rubūbiyyet'in cemāli ise onun nihāyeti yoktur ve kezālik hucubüne dahi nihāyet yoktur, ancak Nūr ismiyle tesmiyeye müstehakk olan ve ona vāsıl olan kimse asla vāsıl olduğunu zann edip onunla vusūlünü tamām olmuş zuᶜm olunan hicāblar yetmiş ᶜaded ᶜadd olunmuştur. Yaᶜnī bunların mā-ᶜadāsında dahi hucublar vardır ki bir kimse ona muttaliᶜ olamamıştır ve hucube dahi gāyet ve müntehā yoktur demek ister.

[قال صلى الله عليه وسلم "إِنَّ لِلّٰهِ سَبْعِينَ حِجَابًا مِنْ نُورٍ لَوْ كَشَفَهَا لَأَحْرَقَتْ سَبَحَاتُ وَجْهِهِ كُلَّ مَا أَدْرَكَ [١٧١] بَصَرُهُ" وتلك الحجب أيضًا مترتبة وتلك الأنوار

متفاوتة في الرتب تفاوت الشمس والقمر والكواكب ويبدو في الأول أصغرها ثم ما يليه وعليه أول بعض الصوفية درجات ما كان يظهر لإبراهيم الخليل صلى الله عليه وسلم في ترقيه وقال ﴿فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ﴾ أي أظلم عليه الأمر ﴿رَأَى كَوْكَبًا﴾ أي وصل إلى حجاب من حجب النور فعبر عنه بالكوكب وما أريد به هذه الأجسام المضيئة فإن آحاد العوام لا يخفى عليهم أن الربوبية لا تليق بالأجسام بل يدركون ذلك بأوائل نظرهم فما لا يضلل العوام لا يضلل الخليل عليه السلام والحجب المسماة أنوارًا ما أريد بها الضوء المحسوس بالبصر بل أريد بها ما أريد بقوله تعالى ﴿اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ﴾ الآية]

Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin "إِنَّ لِلّٰهِ سَبْعِينَ حِجَابًا مِنْ نُورٍ لَوْ كَشَفَهَا لَأَحْرَقَتْ سَبَحَاتُ وَجْهِهِ كُلَّ مَا أَدْرَكَ بَصَرُهُ"[490] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "ᶜAle't-tahkīk Zāt-ı Zü'l-Celāl için nūrdan yetmiş hicāb vardır ki o hucubu keşf etmiş olsa onun sübühāt-ı vechi basarının idrāk ettiği nesneleri yakardı." Ve bu hucub yine müterettiblerdir ve o envār rütbelerde mütefāvitlerdir, şems ve kamer ve kevākibin tefāvütleri gibi mütefāvitlerdir. Ve en evvel onların asgarı zāhir olur, sonra ona müvālī olan zāhir olur. Ve bunun üzerine baᶜzu's-sūfiyye İbrāhīm ᶜaleyhi's-selāma zuhūra gelmiş olanı teᵓvīl etmişler yaᶜnī terakkīsinde olan kelāmı bu maᶜnāya teᵓvīl ettiler, şöyle ki; ﴿فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ﴾[491] teᵓvīlinde "اي أظلم عليه الأمر" dediler ve ﴿رَأَى كَوْكَبًا﴾[492] tefsīrinde "اي وصل إلى حجاب" demişler yaᶜnī hucublardan bir hicāba vāsıl olunca dediler ki; o hicāb üzerine kevkeb ile taᶜbīr etmiştir ki kevkebden bu ecsām-ı mudīᵓeyi murād etmemiştir, zīrā ki āhād-ı ᶜavām üzerine mahfī değildir ki bu ecsām rubūbiyyete lāyık olmaz, belki onu ilk nazarlarıyla idrāk ederler. Ve ᶜavāmm-ı nāsı ıdlāl edemeyen şey İbrāhīm ᶜaleyhi's-selāmı ıdlāl edemez. Ve envār ile müsemmā olan hucub dahi basarla mahsūs olan davᵓ murād buyurulmamıştır, onunla tebāreke ve taᶜālā ﴿اللَّهُ نُورُ

490 *Musnedu* Ahmed, 4/401, no: 19587; Müslim, Īmān, 293; İbn Māce, Mukaddime, 13, no: 196; *Musnedu* Ebī Dāvūd et-Tayālisī, 1/395, no: 493.

491 el-Enᶜām, 6/76.

492 el-Enᶜām, 6/76.

﴿اللّٰهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ﴾[493] nass-ı celīli ile murād buyurdukları maᶜnāyı murād buyurulmuştur.

[ولنتجاوز هذه المعاني فإنها خارجة عن علم المعاملة ولا يوصل إلى حقائقها إلا الكشف التابع للفكر الصافي وقل من ينفتح له بابه والمتيسر على جماهير الخلائق الفكر فيما يفيد في علم المعاملة وذلك أيضًا مما تغزر فائدته ويعظم نفعه فهذه الوظائف الأربعة أعني الدعاء والذكر والقراءة والفكر ينبغي أن تكون وظيفة المريد بعد صلاة الصبح بل في كل ورد بعد الفراغ من وظيفة الصلاة فليس بعد الصلاة وظيفة سوى هذه الأربع]

Ve bu maᶜānīden biz tecāvüz edip geçelim, zīrā ki bu maᶜānī ᶜilm-i muᶜāmeleden hāriclerdir yaᶜnī ᶜilm-i mükāşefedendirler ve bizim bahsimiz ise ancak ᶜilm-i muᶜāmeledendir, çünkü onun hakāyıklarına fikr-i sāfīye tābiᶜ olan keşften gayrı dīger bir şey īsāl edemez ve bu hakāyıka mūsıl olan fikrin kapısı az kimselere açılır ve cemāhīr-i halka müteyessir olan fikr ise ancak ᶜilm-i muᶜāmelede müfīd olan fikrdir ki o fikr dahi fāidesi çok ve nefᶜi ᶜazīm olan ᶜibādettendir ve vezāiften ᶜadd ettiğimiz fikr o fikrdir. Kaldı ki işbu vezāif-i erbaᶜa aᶜnī duᶜā ve zikr ve kırāʾet ve fikr sabāh namāzından sonra mürīdin vazīfesi olmak gerektir, belki her bir farīzanın edāsından fārig olunca virdinde yaᶜnī o farzın ardında olan virdde bu vezāif-i erbaᶜa mürīdin vazīfesi olmak gerektir ki namāz-ı mefrūzadan sonra işbu vezāif-i erbaᶜadan gayrı mürīde dīger bir vazīfe yoktur.

[ويقوى على ذلك بأن يأخذ سلاحه ومجنته والصوم هو الجنة التي تضيق مجاري الشيطان المعادي الصارف له على سبيل الرشاد وليس بعد طلوع الصبح صلاة سوى ركعتي الفجر وفرض الصبح إلى طلوع الشمس كان رسول الله صلى الله عليه وسلم وأصحابه رضي الله عنهم يشتغلون في هذا الوقت بالأذكار وهو الأولى إلى أن يغلبه النوم قبل الفرض ولم يندفع إلا بالصلاة فلو صلى لذلك فلا بأس به]

Ve bu vezāifin icrāsına esliha ve siperi ahzıyla mütekavvī olur ve siper ise ancak oruç tutmaktır ki sebīl-i reşāddan sarf eden ᶜadüvv ve düşmanımız olan şeytān-ı laᶜīnin mecārīsini tazyīk eden siper ve kal-

493 en-Nūr, 24/35.

kan ancak sıyāmdır. Ve fecrin tulūᶜundan sonra fecrin iki rekᶜat sünnet ile iki rekᶜat farzından gayrı dīger bir salāt-ı mendūbe yoktur ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ile ashāb-ı ᶜizāmı o vaktte ezkār ile iştigāl ederlerdi ve evlāsı dahi odur, meger ki farzdan evvel uyku onu [172] galebe eder de namāz kılmadıkça uykusu gitmez olur ve namāzın gayrısı ile onu defᶜ edemez ve o sebebden dolayı namāz kılsa o vaktte bir beᵓsi olmaz.

[الورد الثاني ما بين طلوع الشمس إلى ضحوة النهار وأعني بالضحوة منتصف ما بين طلوع الشمس إلى الزوال وذلك بمضي ثلاث ساعات من النهار إذا فرض النهار اثنتي عشرة ساعة وهو الربع وفي هذا الربع من النهار وظيفتان زائدتان إحداهما صلاة الضحى وقد ذكرناها في كتاب الصلاة وأن الأولى أن يصلي ركعتين عند الإشراق وذلك إذا انبسطت الشمس وارتفعت قدر نصف رمح ويصلي أربعًا أو ستًا أو ثمانيًا إذا رمضت الفصال وضحيت الأقدام بحر الشمس فوقت الركعتين هو الذي أراد الله تعالى بقوله ﴿يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ﴾ فإنه وقت إشراق الشمس وهو ظهور تمام نورها بارتفاعها عن موازاة البخارات والغبارات التي على وجه الأرض فإنها تمنع إشرافها التام ووقت الركعات الأربع هو الضحى الأعلى الذي أقسم الله تعالى به فقال ﴿وَالضُّحَى (١) وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى﴾]

Ve ikinci vird ise o dahi tulūᶜ-ı şems mā-beyninden dahve-i nehāra kadardır yaᶜnī kuşluğa kadardır ki o vakt vird-i sānīnin zamānıdır. Ve dahve-i nehārdan murād tulūᶜ-ı şemsten zevāle kadar olan vaktin muntasıfıdır yaᶜnī yarısıdır ki nehār on iki sāᶜat farz ve takdīr olunursa o vakt ki dahvetü'n-nehār dediğimiz zamān ondan üç sāᶜat mürūr etmiş olur ki nehārın rubᶜu yaᶜnī dörtten biridir. Ve bu rubᶜ içinde o vird-i mütekaddim üzerine iki vazīfe-i zāide vardır: Birincisi duhā namāzıdır ki biz onu Kitābu's-Salāt'ta zikr etmişiz ve evlāsı dahi odur ki o namāzı iki bölüğe böle ki işrāk vaktinde yaᶜnī şemsin yarım mızrak irtifāᶜında ki güneşten yarım sāᶜat mürūrunda iki rekᶜat namāz kıla ve dahve-i ᶜāliyede ki tulūᶜ-ı şemsten üç sāᶜat mürūrunda dört veyā altı veyāhūd sekiz rekᶜat namāz kıla, çünkü tulūᶜ-ı şemsten yarım sāᶜat sonra vakt-i kerāhet hāric olup vakt-i işrāk dāhil olur. Ve ᶜulemāᵓ onu bu hadd ile tahdīd edip demişler ki güneş nūru münbasit olup kurs-ı āfitāb yarım mızrak

boyunda mürtefi[c] ve yüce olursa vakt-i kerāhet zāil olup vakt-i işrāk dāhil olur. Ve vakt-i işrāk o vakttir ki onu Hakk subhānehu ve ta[c]ālā kitābında ﴿يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ﴾[494] diye senā buyurmuştur, çünkü işrāk şemsin vaktidir ki kursu yer yüzünde onun işrāk-ı tāmmına māni[c] olan gerd-i buhārāt u gubārātın muvāzāt ve mukābale ve muhāzātından mürtefi[c] ve yüce olup fürūzānī-i nūru bi-tamāmihi zāhir ve nümūdār olur. Ve çün şemsin şiddet-i harāret ve sıcaklığıyla fisāl-i ramaz olunup ve ikdām-ı duhā olunur ya[c]nī rūy-i zemīn ayağı yakacak rāddeye kadar sıcak olur ki üç sā[c]at mikdārıyla mukadder olmuştur, işte o vakt vakt-i duhā dāhil olmuş olur. Ve vakt-i duhā dahi şerefli bir vakt olup ki Zāt-ı Zü'l-Celāl onunla kasem buyurup hakkında onun kelām-ı kadīminde ﴿وَالضُّحَى وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى﴾[495] diye fermān buyurmuştur. Bu vakt-i mübārek dahi [c]ibādetten hālī kalmamak için dahve-i [c]ulyāda edāsı mesnūn olan reke[c]āt-ı erba[c]ayı onda kıla ki o namāzın vaktidir ve ed-duha'l-a[c]lā ismiyle yād olunmuştur.

[وخرج رسول الله صلى الله عليه وسلم على أصحابه وهم يصلون عند الإشراق فنادى بأعلى صوته "أَلَا إِنَّ صَلَاةَ الْأَوَّابِينَ إِذَا رَمَضَتِ الْفِصَالُ" فلذلك نقول إذا كان يقتصر على مرة واحدة في الصلاة فهذا الوقت أفضل لصلاة الضحى وإن كان أصل الفضل يحصل بالصلاة بين طرفي وقتي الكراهة وهو ما بين ارتفاع الشمس بطلوع نصف رمح بالتقريب إلى ما قبل الزوال في ساعة الاستواء واسم الضحى ينطلق على الكل وكأن ركعتي الإشراق تقع في مبتدأ وقت الإذن في الصلاة وانقضاء الكراهة إذ قال صلى الله عليه وسلم "إِنَّ الشَّمْسَ تَطْلُعُ وَمَعَهَا قَرْنُ الشَّيْطَانِ فَإِذَا ارْتَفَعَتْ فَارَقَهَا" فأقل ارتفاعها أن ترتفع عن بخارات الأرض وغبارها وهذا يراعى بالتقريب]

Mervīdir ki bir gün [c]aleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz, ashāb işrāk namāzı kılarlar iken çıkıp āvāz-ı bülendi ile "أَلَا إِنَّ صَلَاةَ الْأَوَّابِينَ إِذَا رَمَضَتِ الْفِصَالُ"[496] diye bağırıp nidā[ɔ] buyurmuş ya[c]nī "Āgāh olunuz ki

---

494 Sād, 38/18.

495 ed-Duhā, 93/1-2.

496 Müslim, Salātu'l-Musāfirīn, 143; *Musnedu* Ahmed, 4/366, no: 19264; *Musnedu* Ebī Dāvūd et-Tayālisī, 2/66, no: 722; et-Taberānī, *el-Mu[c]cemu'l-Evsat*,

evvābīn namāzı ancak ramaz-ı fisāl vaktindedir" yaᶜnī kuşluk vaktinde ki harr-ı şemsin iştidādı zamānındadır. Biz dahi bunun için diyeriz ki eger namāzı iki bölüğe bölmeyip yaᶜnī birlikte kılıp ve bir defᶜa üzerine iktisār edecek olur ise bu vakt yaᶜnī dahve-i ᶜulyā vakti ona yaᶜnī duhā namāzına efdal kalır, velev ki asl-ı fazl tarafı vakt-i kerāhet beyninde namāz kılmakla hāsıl olur yaᶜnī şemsin yarım mızrak irtifāᶜından istivāsına dek ki nısf-ı nehāra kadar egerçi duhā vakti ona ıtlāk olunur ve bu vakt içinde her ne zamānda bu namāzı kıldıysa ona o fazl hāsıl olur ise de lākin irtifāᶜ-ı şemsten üç sāᶜat mürūrundan sonra da o namāzın edāsı daha ziyāde efdal olur ki bu hadīs-i şerīfe muvāfık olmuş olur. Ve işrākın iki rekᶜati vakti ise vakt-i duhānın mebdeᵓindedir, zīrā ki vakt-i kerāhetin inkızāsıyla namāzın vakt-i izn ü ruhsatı mübtedāsıdır, çünkü ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِنَّ الشَّمْسَ تَطْلُعُ وَمَعَهَا قَرْنُ الشَّيْطَانِ فَإِذَا ارْتَفَعَتْ فَارَقَهَا"[497] buyurmuştur ve hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: [173] "Tahkīkan karn-ı şeytān onunla berāber olduğu hālde güneş tulūᶜ eder ve mürtefiᶜ olunca şeytān onu müfārakat eder." Ve onun o irtifāᶜı ise onun yerin gubār ve buhārından mürtefiᶜ olmasıdır ki o irtifāᶜ takrīb ile mürāᶜāt olur.

[الوظيفة الثانية في هذا الوقت الخيرات المتعلقة بالناس التي جرت بها العادات بكرة من عيادة مريض وتشييع جنازة ومعاونة على بر وتقوى وحضور مجلس علم وما يجري مجراه من قضاء حاجة لمسلم وغيرها فإن لم يكن شيء من ذلك عاد إلى الوظائف الأربع التي قدمناها من الأدعية والذكر والقراءة والفكر والصلوات المتطوع بها إن شاء فإنها مكروهة بعد صلاة الصبح وليست مكروهة الآن فتصير الصلاة قسمًا خامسًا من جملة وظائف هذا الوقت لمن أراده أما بعد فريضة الصبح فتكره كل صلاة لا سبب لها وبعد الصبح الأحب أن يقتصر على ركعتي الفجر وتحية المسجد ولا يشتغل بالصلاة بل بالأذكار والقراءة والدعاء والفكر]

Ve bu vaktte olan vazīfe-i sāniye ise o dahi nāsa müteᶜallik olup sabāhān onunla ᶜādet-i cāriye olan tāᶜāt-ı mendūbe ile iştigāl etmektir

2/378, no: 2279.

497 *Muvatta*, Kur'ān, 44; Nesāī, Mevākit, 30, no: 559; *Sahīhu* İbn Huzeyme, 2/256, no: 1274.

ki ᶜiyādet-i marīz ve teşyīᶜ-i cenāze ve birr ve takvā üzerine iᶜāne ve meclis-i ᶜilme huzūr ve mecrāsında cārī olup bir müslime kazā-i hācet ve sāire gibi. Ve eger bunlardan bir şey bulunmazsa zikrleri mukaddem olan vezāif-i erbaᶜaya ᶜavdet eder yaᶜnī edᶜiye ve zikr ve kırāʾet ve fikr ile iştigāl eder ve dilerse salavāt-ı mütetavviᶜayı dahi bu vezāif-i erbaᶜaya izāfet eder ki o vaktte namāz kılmak ona kısm-ı hāmis olur yaᶜnī onu isteyene bu vaktin cümle-i vezāifinden olur da onun vazīfesi beşe bālig olmuş olur, çünkü sabāh namāzından sonra namāz kılmak mekrūhtur ve vakt-i duhāda mekrūh değildir, belki mahbūb ve mendūbdur. Ve'l-hāsıl sabāh farīzası edāsından sonra her bir namāz ki onun bir sebebi yoktur, o sāᶜatte kılması mekrūh olur. Ve baᶜde's-subh ehabb odur ki fecrin iki rekᶜati ile mescidin tahiyyesi üzerine iktisār eder ve o vaktte namāz ile iştigāl etmeyip ancak ezkār ve kırāʾet ve duᶜā ve fikr ile iştigāl ede.

[الورد الثالث من ضحوة النهار إلى الزوال ونعني بالضحوة المنتصف وما قبله بقليل وإن كان بعد كل ثلاث ساعات أمر بصلاة فإذا انقضى ثلاث ساعات بعد الطلوع فعندها وقبل مضيها صلاة الضحى فإذا مضت ثلاث ساعات أخرى فالظهر فإذا مضت ثلاث ساعات أخرى فالعصر فإذا مضت ثلاث أخرى فالمغرب ومنزلة الضحى بين الزوال والطلوع كمنزلة العصر بين الزوال والغروب إلا أن الضحى لم تفرض لأنه وقت انكباب الناس على أشغالهم فخفف عنهم]

Ve vird-i sālis ise o dahi dahvet-i nehārdan zevāle kadardır ki dahveden murādımız vakt-i muntasıftır ve onun azacık mā-kablidir ki tulūᶜ-ı şemsten üç sāᶜat mürūrundan sonra vākiᶜ olan zamāndır. Ve eger her üç sāᶜatten sonra namāza bir emr olsa güneşin tulūᶜundan üç sāᶜat münkaziye olsa onun ᶜindinde veyāhūd mazyinden evvel duhā namāzı vardır ve ondan üç sāᶜat daha geçerse öyle namāzı vardır ve ondan üç sāᶜat daha geçse akşam namāzıdır. Ve zevāl-i şems ile tulūᶜu beyninde olan duhā menzilesi zevāl-i şemsten gurūbuna kadar mā-beyninde olan ikindi namāzının menzilesi gibidir velākin duhā namāzı mefrūz olmamıştır, zīrā ki o vakt nāsın eşgāllerine olan inkibāblarının vaktidir ki nās üzerine tahfīf kılınıp farz buyurulmamıştır.

[الوظيفة الرابعة في هذا الوقت الأقسام الأربعة وزيد أمران أحدهما الاشتغال

بالكسب وتدبير المعيشة وحضور السوق فإن كان تاجرًا فينبغي أن يتجر بصدق وأمانة وإن كان صاحب صناعة فبنصح وشفقة ولا ينسى ذكر الله تعالى في جميع أشغاله]

Ve bu virdde olan vezāif ise yine o aksām-ı erbaᶜadır ki zikr ve duᶜā ve kırāᵓet ve fikrdir velākin bu aksām-ı erbaᶜa üzerine iki emr müzdād olmuştur ki birisi vakt-i mezkūrda kesb ile iştigāl ve emr-i maᶜīşeti tedbīr ve çarşıya huzūr etmektir. Ve eger tācir ise gerektir ki sıdk ve emānet ile alışveriş ede ve eger sanᶜat ve hirfet sāhibi ise gerektir ki nush ve şefkat ile kārını işleye ve cemīᶜ-i eşgālinde Zāt-ı Zü'l-Celāl'in zikrini ferāmūş etmeye.

[ويقتصر من الكسب على قدر حاجته ليومه مهما قدر على أن يكتسب في كل يوم لقوته فإذا حصل كفاية يومه فليرجع إلى بيت ربه وليتزود لآخرته فإن الحاجة إلى زاد الآخرة أشد والتمتع به أدوم فاشتغاله بكسبه أهم من طلب الزيادة على حاجة الوقت فقد قيل لا يوجد المؤمن إلا في ثلاث مواطن مسجد يعمره أو بيت يستره أو حاجة لا بد له منها وقل من يعرف [١٧٤] القدر فيما لا بد منه بل أكثر الناس يقدرون فيما عنه بد أنه لا بد لهم منه وذلك لأن الشيطان يعدهم الفقر ويأمرهم بالفحشاء فيصغون إليه ويجمعون ما لا يأكلون خيفة الفقر والله يعدهم مغفرة منه وفضلًا فيعرضون عنه ولا يرغبون فيه]

Ve beher günün kūtu iktisābına muktedir ise kesbinde kūt-ı yevmiyyesi üzerine iktisār eyleye yaᶜnī o günün medār-ı taᶜayyüşünü kazanırsa onunla iktifāᵓ ederek o günde ziyāde-i iktisābı terk edip zād-ı āhireti kazanmak üzere tanrısı hānesine varıp ᶜibādetle iştigāl ede, zīrā ki zād-ı āhirete olan ihtiyācı daha ziyāde şedīddir ve onunla olan temettuᶜu daha ziyāde edvemdir ve bu sebeblerle o kesb ile onun iştigāli ona daha ziyāde ehemmdir. Yaᶜnī o günün kifāyesi hāsıl olunca tūşe-i āhirete saᶜy ve gūşişi onun kifāyesinden ziyāde olan nesnenin iktisābına iştigālinden daha ziyāde ehemm ve elzemdir, çünkü āhirete olan zarūret ve ihtiyācı daha ziyāde artıktır ve o zād ile olacak nefᶜ ve temettuᶜu daha ziyāde dāimdir. Nitekim denilmiş ki merd-i müᵓmin üç mavtından gayrı dīger bir mavtında bulunmaz ancak bu üç mavtının birisinde bulunur ki mavātın-ı selāse bunlardır; yā bir mescidde bulunup ᶜibādetle mescidi

maᶜmūr ede veyā kendi hānesinde mestūr kalır veyāhūd ondan infikāki gayr-ı mümkin olan hācet-i zarūriyyenin kazāsında olur ve ondan infikāk ihtiyācı mümkin olamayan mikdārını bilenler az ādemlerdir, belki ekserü'n-nās ondan infikākleri kābil olan nesneyi lābüdd takdīr ederler. Yaᶜnī onun infikāki gayr-ı mümkin ᶜadd ve takdīr ederler, zīrā ki şeytān-ı laᶜīn onları fakr ile tahvīf edip kifāyetlerinden ziyāde emvālin iktisāb ve iddihārını onlara emr-i zarūrī olduğu ilkā ve igvāsıyla onları fahşāᵓ ile emr eder ve onlar dahi onun vesvesesine isgāᵓ ederler ve yoksulluğun korkusundan yemeyecekleri emvāli cemᶜ ederler, hālbuki onlara Kerīm-i Perverdigār magfiret ve fazlı vaᶜd eder ve onlar ondan iᶜrāz edip o vaᶜde ragbet etmezler.

[الأمر الثاني القيلولة وهي سنة يستعان بها على قيام الليل كما أن التسحر سنة يستعان به على صيام النهار فإن كان لا يقوم بالليل لكن لو لم ينم لم يشتغل بخير وربما خالط أهل الغفلة وتحدث معهم فالنوم أحب له إذا كان لا ينبعث نشاطه للرجوع إلى الأذكار والوظائف المذكورة إذ في النوم الصمت والسلامة وقد قال بعضهم يأتي على الناس زمان الصمت والنوم فيه أفضل أعمالهم وكم من عابد أحسن أحواله النوم وذلك إذا كان يرائي بعبادته ولا يخلص فيها فكيف بالغافل الفاسق]

Ve bu virdin vezāif-i erbaᶜasına zāid olan ikinci emr ise o dahi kaylūle etmektir ki bir mikdār uyku ve uzanmaklıkla cesedini dinlettirmektir. Ve bu kaylūle dahi sünnettir ki onunla kıyām-ı leyl üzerine istiᶜāne olunur, nitekim sahūr sünnet olmuş ki onunla sıyām-ı nehār üzerine istiᶜāne olunur. Ve eger gecede kıyām etmezse ammā uyumadığı vaktte dahi hayrlı bir iş ile iştigāl etmez ve ola ki ehl-i gafletle bi'l-ihtilāt onlarla tahaddüs eder, o kimseye dahi uyumak ona daha ziyāde mahbūbdur eger onun neşātı o vezāif ve ezkāra rücūᶜ etmezse, çünkü uykuda hāmūşluk vardır ve günāh kazanmaktan ihtirāz ve selāmet vardır, hattā baᶜzu'l-ᶜārifīn demiş ki: "Nās üzerine bir zamān gelecek ki onda onların samt ve sükūt ve uykuya varmaları efdal-i aᶜmālleri olur ki nice ᶜābidler vardır ki onun ahsen-i emvāli uykusudur. Eger o ᶜābid kendi ᶜibādetinde ihlās etmez ve onunla mürāᵓāt ederse işte o uykusu onun riyālı ᶜamelinden ona hayrlıdır ve ᶜābidin hāli böyle olıcak, gāfil ve fāsıkın hāli nice

olur?" Yaᶜnī elbette fısk ve fücūr ve gafletle zamānı geçirmedense o uykuda geçmesi onun hakkında daha ziyāde hayrlı olur demektir.

[قال سفيان الثوري رحمه الله وكان يعجبهم إذا تفرغوا أن يناموا طلبًا للسلامة فإذا كان نومه على قصد طلب السلامة ونية قيام الليل كان نومه قربة]

Ve Süfyān es-Sevrī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki: "Selef-i sālihīn için makbūl ve müstahsen gelirdi ki çün ᶜibādetten fārig olurlar, uykuya varalar ki o uyku taleb-i selāmet için yaᶜnī günāha düşmemek üzere ᶜibādetten baᶜde'l-ferāg uykuya varmaklığı selef-i sālihīn ᶜaleyhimü'r-rıdvān beğenirlerdi." Ve bu sūretle onun uykusu taleb-i selāmetin kasdı ve kıyām-ı leylin niyyeti ile vākiᶜ olur ise onun o uykusu o sāᶜatte ona ᶜibādet olur ve onunla vezāif-i virdi altı olur yaᶜnī aksām-ı erbaᶜaya iktisāb ve kaylūle izāfe olunurlarsa [175] vezāifi altı kısma bālig olurlar.

[ولكن ينبغي أن يتنبه قبل الزوال بقدر الاستعداد للصلاة بالوضوء وحضور المسجد قبل دخول وقت الصلاة فإن ذلك من فضائل الأعمال وإن لم ينم ولم يشتغل بالكسب واشتغل بالصلاة والذكر فهو أفضل أعمال النهار لأنه وقت غفلة الناس عن الله عز وجل واشتغالهم بهموم الدنيا فالقلب المتفرغ لخدمة ربه عند إعراض العبيد عن بابه جدير بأن يزكيه الله تعالى ويصطفيه لقربه ومعرفته وفضل ذلك كفضل إحياء الليل فإن الليل وقت الغفلة بالنوم وهذا وقت الغفلة باتباع الهوى والاشتغال بهموم الدنيا وأحد معنى قوله تعالى ﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا﴾ أي يخلف أحدهما الآخر في الفضل والثاني أنه يخلفه فيتدارك فيه ما فات في أحدهما]

Velākin kaylūle eden kimseye lāyık odur ki kable'z-zevāl ābdest alıp vakt-i namāzı duhūl etmeden mescide huzūr edecek zamān mikdārınca uyana yaᶜnī zevālden evvel uyanıp ki ābdest ahzıyla duhūl-i vakt-i salāt olmazdan akdem mescide varıp hāzır ola, zevālecek uykuda kalmaya, çünkü kable'z-zevāl ābdest alıp ve duhūl-i vakt etmezden akdem mescidde huzūr ve namāza intizārı fezāil-i aᶜmāldendir ve eger uyumadıysa ve kesb ile iştigāl etmeyip o vaktte dahi namāz ve zikr ile müştagil olduysa o hāl nūrun ᶜalā nūr olup ona daha ziyāde hayrlı olur, zīrā ki efdal-i aᶜmāl-i nehārdandır, çünkü Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerinden nāsın gaflet ve hümūm-ı dünyāviyye ile iştigāllerinin vaktidir. Ve bābından

kullarının iʿrāzları katında rabbisinin hizmetine müteferrig olan kalb lāyıktır ki Hakk subhānehu ve taʿālā onu tezkiye ve tathīr edip kurb ve maʿrifetine ıstıfāʾ eyleye. Ve bunun fazlı ihyā-i leyl fazlı gibidir, zīrā gece dahi nevm ile vakt-i gaflettir ve bunun ittibāʿ-ı ehvāʾ ve iştigāl-i hümūm-ı dünyāviyye ile gaflet vaktidir. Ve tebāreke ve taʿālānın ﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا﴾[498] kelām-ı celīlinin tefāsīrinin birisidir ki: "Fazlda yekdīgerine leyl ve nehār halef olurlar" ve ikinci tefsīri ki: "Birisinde ona geçmiş olan ʿibādeti dīgerinde tedārük etmek için kuluna leyl ve nehārı halef etmiş" demektir.

[الورد الرابع ما بين الزوال إلى الفراغ من صلاة الظهر وراتبته وهذا أقصر أوراد النهار وأفضلها فإذا كان قد توضأ قبل الزوال وحضر المسجد فمهما زالت الشمس وابتدأ المؤذن الأذان فليصبر إلى الفراغ من جواب أذانه ثم ليقم إلى إحياء ما بين الأذان والإقامة فهو وقت الإظهار الذي أراده الله تعالى بقوله ﴿وَحِينَ تُظْهِرُونَ﴾ وليصل في هذا الوقت أربع ركعات لا يفصل بينهن بتسليمة واحدة وهذه الصلاة وحدها من بين سائر صلوات النهار نقل بعض العلماء أنه يصليها بتسليمة واحدة ولكن طعن في تلك الرواية ومذهب الشافعي رضي الله عنه أنه يصلي مثنى مثنى كسائر النوافل ويفصل بتسليمة وهو الذي صحت به الأخبار]

Ve dördüncü vird ise o dahi mā-beyne'z-zevālden öyle namāzının farz ve neflinden fārig oluncaya kadardır ki bu vird kāffe-i evrādın aksarı ve kısasıdır ve dahi kāffe-i evrādın efdalidir. Ve eger ber-minvāl-i muharrer zevālden evvel ābdesti alıp mescidde huzūr etmiş ise şems hadd-i istivādan zāil olup müʾezzin ezāna başlayınca ezānın cevābından fārig oluncaya kadar sabr ede, sonra ezān ile ikāmetin mā-beyninde olan vaktin ihyāsına kıyām ede ki Hakk subhānehu ve taʿālā ﴿وَحِينَ تُظْهِرُونَ﴾[499] nass-ı ʿālīsi ile murād buyurduğu vakt-i ızhār o vakttir yaʿnī zevāl-i şemsten sonra kırāʾet olunan ezāndan edā-i farīza için kırāʾet olunacak ikāmenin aralarında olan vakt vakt-i ızhārdır. Ve bu āyet-i celīlede murād buyurulan zamān dahi o zamāndır ki bu vaktte dört rekʿat namāz kıla ve beynlerinde fasl etmeye ve dört rekʿati teslīme-i

498 el-Furkān, 25/62.

499 er-Rūm, 3/18.

vāhide ile kıla. Ve salavāt-ı nehārın sāirleri içinde yalnız işbu namāz teslīme-i vāhide ile kılınır ve kusūrları ancak ikişer ikişer kılınır ki beher iki rekᶜat başında bir selām okunur, çünkü baᶜzu'l-ᶜulemāᵓ nakl etmiş ki bu namāz teslīme-i vāhide ile kılınır velākin bu rivāyete taᶜn vākiᶜ olmuştur ve mezheb-i Şāfiᶜī ise nevāfil-i sāire gibi birer teslīme ile ikişer ikişer kılınır ve beynlerinde teslīme ile fasl eder ve bununla menkūl olan ahbār-ı vāride sahīh oldu. Musannif-i merhūm mezhebi olduğu haysiyyetle işbu mezhebi tashīh ve tercīh etti, yoksa mezheb-i Hanefī'de İmām-ı Aᶜzam o kavli tashīh ve tercīh etmiştir ki bilā-fasl bir teslīme ile dört rekᶜat kılınır. [176]

[وليطول هذه الركعات إذ فيها تفتح أبواب السماء كما أوردنا الخبر فيه في باب صلاة التطوع وليقرأ فيها سورة البقرة أو سورة من المئين أو أربعًا من المثاني فهذه ساعات يستجاب فيها الدعاء وأحب رسول الله صلى الله عليه وسلم أن يرتفع له فيها عمل]

Ve bu rekᶜatleri uzata, çünkü ebvāb-ı semā içinde açılır, nitekim salāt-ı tetavvuᶜun bābında hakkında olan haberi īrād ve zikr ettik ki sūre-i Bakara'yı veyāhūd yüzerli sūrelerinden birer sūreyi okuya veyāhūd mesānī sūrelerinden dört sūreyi kırāᵓet ede, zīrā ki bu sāᶜāt öyle bir sāᶜatlerdir ki içinde duᶜā müstecāb olunur ve içinde ona ᶜamel refᶜ olunmasını efendimiz sevmiştir yaᶜnī ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz severdi ki bu sāᶜatlerde onun ᶜameli bārgāh-ı kabūl-hāne-i ᶜizzete merfūᶜ ola ki bu sāᶜatte merfūᶜ olan ᶜamel makbūl olur.

[ثم يصلي الظهر بجماعة بعد أربع ركعات طويلة كما سبق أو قصيرة لا ينبغي أن يدعها ثم ليصل بعد الظهر ركعتين ثم أربعًا فقد كره ابن مسعود أن تتبع الفريضة بمثلها من غير فاصل ويستحب أن يقرأ في هذه النافلة آية الكرسي وآخر سورة البقرة والآيات التي أوردناها في الورد الأول ليكون ذلك جامعًا له بين الدعاء والذكر والقراءة والصلاة والتحميد والتسبيح مع شرف الوقت]

Ve dahi ondan sonra o uzun dört rekᶜatten sonra cemāᶜatle öylenin farīzasını kıla yaᶜnī vech-i mesbūk üzere tetavvuᶜan ve uzun kırāᵓetle veyāhūd kısa kırāᵓetle kıldığı o dört rekᶜatten sonra öylenin namāzını cemāᶜatle edāᵓ ede ve farīzadan sonra iki rekᶜat namāz kıla ve ondan

sonra dört rekᶜat dahi namāz kıla, çünkü İbn Mesᶜūd ᶜaleyhi'r-rıdvān mekrūh görmüştür ki mefrūz olan namāzı bilā-fāsıla onun misli ile itbāᶜ kılına yaᶜnī mefrūz olan namāz dört rekᶜat olursa ardı sonra fāsılasızın dört rekᶜat dahi kılmaya ve bunun için farzdan sonra evvelā fāsıla olmak üzere iki rekᶜat kıla, sonra dört rekᶜat dahi kıla ve bu nāfilede Āyet-i Kürsī ile sūre-i Bakara'nın son āyetleri ve vird-i evvelde īrād ve zikr ettiğimiz āyetleri kırāʾet eyleye, tā ki maᶜa-şerefi'l-vakt duᶜā ve zikr ve kırāʾet ve namāz ve tesbīh ve tahmīd beynlerinde cemᶜ etmiş ola.

[الورد الخامس ما بعد ذلك إلى العصر ويستحب فيه العكوف في المسجد مشتغلًا بالذكر والصلاة أو فنون الخير ويكون في انتظار الصلاة معتكفًا فمن فضائل الأعمال انتظار الصلاة بعد الصلاة وكان ذلك سنة السلف كان الداخل يدخل المسجد بين الظهر والعصر فيسمع للمصلين دويًا كدوي النحل من التلاوة فإن كان بيته أسلم لدينه وأجمع لهمه فالبيت أفضل في حقه فإحياء هذا الورد وهو أيضًا وقت غفلة الناس كإحياء الورد الثالث في الفضل]

Ve beşinci vird ise öyle namāzının farz ve rivāyetinden sonra ikindi vaktine kadardır ki zikr ve namāz ve sunūf-ı hayrāt ile müştagil olarak mescidde iᶜtikāf etmek bu vird ile müstehabbdır, tā ki muᶜtekif olduğu hālde namāza muntazır ola, çünkü namāzdan sonra namāzı gözetip intizār etmek efdal-i ᶜameldendir ve hem dahi selef-i sālihīnin sünnetleri idi, hattā beyne'z-zuhr ve'l-ᶜasr mescide dāhil olan ādem cāmiᶜ içinde asvāt-ı tilāvetten bal arının āvāzları gibi bir āvāz işitirdi. Ve eger hānesinde duruşu onun dīnine eslem ve hemminin ictimāᶜına daha etemm olur ise o kimsenin hakkında hānesine varıp tenhāca ᶜibādetle meşgūl olmak daha ziyāde efdal olur. Ve bu virdin ihyāsı fazlda vird-i sālisin ihyāsı gibidir, çünkü bu vakt dahi nāsın gaflet ve iştigāllerinin vaktidir ki bu vaktte dahi umūr-ı dünyāviyye ile ekser-i nās müştagillerdir.

[وفي هذا الوقت يكره النوم لمن نام قبل الزوال إذ يكره نومتان بالنهار قال بعض العلماء ثلاث يمقت الله عليها الضحك بغير عجب والأكل من غير جوع والنوم بالنهار من غير سهر بالليل والحد في النوم أن الليل والنهار أربع وعشرون ساعة فالاعتدال في نومه ثمان ساعات في الليل والنهار جميعًا فإن نام هذا القدر بالليل فلا معنى للنوم بالنهار وإن نقص منه مقدارًا استوفاه بالنهار فحسب ابن آدم

إن عاش ستين سنة أن ينقص من عمره عشرون سنة ومهما نام ثمان ساعات وهو الثلث فقد نقص من عمره الثلث ولكن لما كان النوم غذاء الروح كما أن الطعام غذاء الأبدان وكما أن العلم والذكر غذاء القلب لم يمكن قطعه عنه وقدر الاعتدال هذا والنقصان منه ربما يفضي إلى اضطراب البدن إلا من يتعود السهر تدريجًا فقد يمرن نفسه عليه من غير اضطراب]

Ve bu vaktte kable'z-zevāl uyumuş olan kimseye uyku uyumak mekrūh olur, çünkü günde iki kerre uyku uyumak mekrūhtur ki baᶜzu'l-ᶜulemāᵓ demiş ki: "Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri üç haslet üzerine gazab ve makt eder, ᶜacīb bir şey görmeden gülmek ve aç olmadan taᶜām yemek ve gecede bir seheri olmadan gündüzde uyku uyumak." İşte bu üç haslet ᶜindallāh bādī-i makt ü gazabdır. Ve uykunun haddi ise gece ve gündüz yirmi dört sāᶜat olup ve bir sülüsü yaᶜnī sekiz sāᶜat uyku uyumak kadr-i iᶜtidālidir [177] ki gece ve gündüzde sekiz sāᶜat uyursa vücūduna kifāyet eder, mertebe-i iᶜtidāli o kadardır. Ve eger gecede tamām sekiz sāᶜat uyuduysa gündüzde uykuya bir maᶜnā kalmaz. Ve eger ondan yaᶜnī sekiz sāᶜatten bir nesneyi eksik edip tenkīs ettiyse o noksānı gündüzde istīfāᵓ eder, meselā eger gecede altı sāᶜat uyumuş ise gündüzde iki sāᶜat uyur ki sekiz sāᶜat tekmīl olsun, çünkü ibn-i Ādeme kāfīdir ki altmış sene yaşadığı hālde onun ᶜömründen yirmi sene eksik ola. Ve ᶜale'd-devām yirmi dört sāᶜatten sekiz sāᶜat uyursa ki onun sülüsüdür, onun ᶜömrünün sülüsünü tenkīs etmiş olur ki ᶜömrü altmış sene olursa yirmi sene tenkīs etmiş olur. Ve çün bu sūretle uyku ᶜömrden noksān olıcak egerçi tebāᶜüdünün lüzūmu hātıra gelirse de lākin uyku rūhun gıdāsı olduğundan ondan kesilmesi mümkin olmaz ve mertebe-i iᶜtidāli budur. Çün bu mertebeden tenkīs ederse olur ki ıztırāb-ı bedene bādī ve müfzī olur, meger ki uykusuzlukla nefsini tedrīcen taᶜvīd edip alıştırmış ve bilā-ıztırāb nefsi onunla mütemerrin ve iᶜtiyād etmiş olur ki o vaktte sekiz sāᶜatten ekall uyursa onun vücūduna bir ıztırāb vākiᶜ olmaz. Ve'l-hāsıl taᶜām ebdāna gıdā ve ᶜilm ve zikr kalbe gıdā olduğu gibi uyku dahi rūha gıdādır yaᶜnī külliyyen terki mümkin olmaz ve hadd-i iᶜtidālinden tenkīs dahi mahzūrdan sālim olmaz, meger ki tedrīc ile bir mikdārını tenzīl ve taklīl edip nefsini bādī-i ıztırābı olmayacak mikdār ile taᶜvīd ettire.

[وهذا الورد من أطول الأوراد وأمتعها للعباد وهو أحد والآصال التي ذكرها الله تعالى إذ قال ﴿وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ﴾ وإذا سجد لله عز وجل الجمادات فكيف يجوز أن يغفل العبد العاقل عن أنواع العبادات]

Ve bu vird ise evrādın atveli ve ᶜibāda en ziyāde temettuᶜlu ve nefᶜlidir ki "bi'l-guduvvi ve'l-āsāl" kavl-i celīli ile murād buyurulan āsāldendir ve işbu āyetin medlūlü üzere Zāt-ı Zü'l-Celāl'e cemādāt secde edince envāᶜ-ı ᶜibādāttan ᶜabd-i ᶜākılın gafleti nice cāiz olabilir.

[الورد السادس إذا دخل وقت العصر دخل وقت الورد السادس وهو الذي أقسم الله تعالى به فقال تعالى ﴿وَالْعَصْرِ﴾ هذا أحد معنيي الآية وهو المراد بالآصال في أحد التفسيرين وهو العشي المذكور في قوله ﴿وَعَشِيًّا﴾ وفي قوله ﴿يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ﴾ وليس في هذا الورد صلاة إلا أربع ركعات بين الأذان والإقامة كما سبق في الظهر ثم يصلي الفرض ويشتغل بالأقسام الأربعة المذكورة في الورد الأول إلى أن ترتفع الشمس إلى رؤوس الحيطان وتصفر والأفضل فيه إذ منع عن الصلاة تلاوة القرآن بتدبر وتفهم إذ يجمع ذلك بين الذكر والدعاء والفكر فيندرج في هذا القسم أكثر مقاصد الأقسام الثلاثة]

Ve altıncı vird ise o dahi ikindi vakti duhūlüyle altıncı virdin vakti duhūl eder ki o virddir ki Zāt-ı Zü'l-Celāl onunla kasem buyurup ﴿وَالْعَصْرِ﴾[500] buyurdu ki āyetin ehad-ı maᶜneyeyni budur ve ehad-ı tefsīreyn üzere āsālden dahi murād odur ve ﴿وَعَشِيًّا﴾[501] nass-ı celīli ile murād buyurulan "عشيا" dahi odur ve dahi ﴿يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ﴾[502] ta mezkūr olan "عشي" odur. Ve ikindi namāzından evvel edāsı mendūb olan dört rekᶜatin namāzından gayrı bu virdde bir namāz yoktur ki öyle namāzında mesbūk olan taᶜrīf mūcibince ezān ile ikāmet beyninde dört rekᶜat namāz kılınıp ve ondan sonra farīzayı cemāᶜatle kılıp aksām-ı erbaᶜa-yı mezkūre ile iştigāl eder yaᶜnī vird-i evvelde mezkūr olan aksām ile müştagil ola, tā ki güneş duvarların başlarına mürtefiᶜ ve musferr

500 el-Asr, 103/1.

501 Meryem, 19/11, 62; er-Rūm, 30/18; Gāfir, 40/46.

502 Sād, 38/18.

ola. Ve bu sūretle namāzdan memnūᶜ olıcak efdal odur ki bu virdde tedebbür ve tefehhümle olan tilāvet-i Kurʾāniyye ile meşgūl ola, çünkü kırāʾet-i Kurʾān zikr ve duᶜā ve fikrin beynlerinde cemᶜ eder ve bu kısmda aksām-ı selāsenin ekser-i mekāsıdı münderic olur.

[الورد السابع إذا اصفرت الشمس بأن تقرب من الأرض بحيث يغطي نورها الغبارات والبخارات التي على وجه الأرض ويرى صفرة في ضوئها دخل وقت هذا الورد وهو مثل الورد الأول من طلوع الفجر إلى طلوع الشمس لأنه قبل الغروب كما أن ذلك قبل الطلوع وهو المراد بقوله تعالى ﴿فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ﴾ وهذا هو الطرف الثاني المراد بقوله تعالى ﴿وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَى﴾]

Ve yedinci virdin vakti ise güneş yerden karīb olup yer yüzünde olan gubārāt ve buhārāt onun nūrunu örtüp ışığında sarılmak göründüğü vaktte dāhil olur ki bu virdin vakti isfirār-ı şems katındadır ki tulūᶜ-ı fecrden tulūᶜ-ı şemse kadar olan vird-i evvel gibidir, çünkü kable'l-gurūb vaktidir, nitekim o vird dahi kable't-tulūᶜ vakti idi ki Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri ﴿فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ﴾[503] kavl-i celīli ile murād buyurulan vakt-i mesādır ve dahi ﴿وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَى﴾[504] diye fermān buyurulan iki tarafın ikincisidir.

[قال الحسن كانوا أشد تعظيمًا للعشي منهم لأول النهار وقال بعض السلف كانوا يجعلون أول النهار [١٧٨] للدنيا وآخره للآخرة فيستحب في هذا الوقت التسبيح والاستغفار خاصة وسائر ما ذكرناه في الورد الأول مثل أن يقول ''أَسْتَغْفِرُ اللهَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَأَسْأَلُهُ التَّوْبَةَ وَسُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ'' مأخوذ من قوله تعالى ﴿وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ﴾ والاستغفار على الأسماء التي في القرآن أحب كقوله ﴿اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا﴾ ﴿رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ﴾ ﴿فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ﴾ ﴿فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ﴾ ويستحب أن يقرأ قبل غروب الشمس ﴿وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا﴾ و﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى﴾والمعوذتين ولتغرب الشمس عليه وهو في الاستغفار]

503 er-Rūm, 30/17.
504 Tā-Hā, 20/130.

Hasen-i Basrī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki: "Selef-i sālihīn ᶜaşiyy ezkārına evvel-i nehārdan ziyāde harīs olup ki mebde-i nehārdan ziyāde ᶜaşiyye taᶜzīmleri onların daha ziyāde eşedd idi." Ve baᶜzu's-selef dahi evvel-i nehārı dünyāya ve āhirini āhirete ederler idi ki mebde-i nehārda umūr-ı maᶜīşetleriyle meşgūl olurlardı ve sonunda ᶜibādet ve tāᶜat ve ᶜamel-i āhiretle meşgūl olurlardı, kaldı ki bu vaktte tesbīh ve istigfār etmek hāssaten müstehabb olur. Ve vird-i evvelde zikr ettiğimiz aksām-ı erbaᶜanın kırāᵓeti dahi müstehabb olur, meselā "أَسْتَغْفِرُ الله الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَأَسْأَلُهُ التَّوْبَةَ وَسُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ" demesi gibi ki ﴿وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ﴾[505] kavl-i celīlinden ahz etmiş ola. Ve Kurᵓān'da vārid olan esmāᵓ üzerine istigfār etmek daha ziyāde ehabbdır ki ﴿اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا﴾[506], ﴿رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ﴾[507], ﴿فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ﴾[508], ﴿فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ﴾[509] demesi gibi, yaᶜnī bu kelimāt ile istigfār etmek daha ziyāde ehabb ve marzīdir. Ve dahi kable gurūbi'ş-şems ﴿وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا﴾[510], ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى﴾[511] ve Muᶜavvizeteyn'in sūreleri okumak dahi müstehabbdır. Ve kendisi istigfārda olduğu hālde üzerine güneş gurūb etsin ki o sāᶜatte hāssaten istigfār müstehabb olur.

[فإذا سمع الأذان قال "اَللَّهُمَّ هَذَا إِقْبَالُ لَيْلِكَ وَإِدْبَارُ نَهَارِكَ وَأَصْوَاتُ دُعَاتِكَ" كما سبق ثم يجيب المؤذن ويشتغل بصلاة المغرب وبالغروب قد انتهت أوراد النهار فينبغي أن يلاحظ العبد أحواله ويحاسب نفسه فقد انقضى من طريقه مرحلة فإن ساوى يومه أمسه فيكون مغبونًا وإن كان شرًا منه فيكون معلونا فَقَدْ قَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "لَا بُورِكَ لِي فِي يَوْمٍ لَا أَزْدَادُ فِيهِ خَيْرًا" فإن رأى نفسه متوفرًا على الخير جميع نهاره مترفهًا عن التجشم كانت بشارة فليشكر الله تعالى على توفيقه وتسديده إياه لطريقه وإن تكن الأخرى فالليل خلفه النهار فليعزم على تلافي

505 Gāfir, 40/55.
506 Nūh, 71/10.
507 el-Müᵓminūn, 23/118.
508 el-Müᵓminūn, 23/109.
509 el-Aᶜrāf, 7/155.
510 eş-Şems, 91/1.
511 el-Leyl, 92/1.

ما سبق من تفريطه فإن الحسنات يذهبن السيئات وليشكر الله تعالى على صحة جسمه وبقاء بقية من عمره طول ليله ليشتغل بتدارك تقصيره وليحضر في قلبه أن نهار العمر له آخر تغرب فيه شمس الحياة فلا يكون لها بعدها طلوع وعند ذلك يغلق باب التدارك والاعتذار فليس العمر إلا أيامًا معدودة تنقضي لا محالة جملتها بانقضاء آحادها]

Ve akşam ezānı işiticek ''اَللَّهُمَّ هَذَا إِقْبَالُ لَيْلِكَ وَإِدْبَارُ نَهَارِكَ وَأَصْوَاتُ دُعَاتِكَ'' diye ve mesbūk olduğu vech üzere duʿāʾ ede ve ondan sonra müʾezzine icābet edip akşam namāzıyla iştigāl eyleye. Ve gurūb ile evrād-ı nehār müntehī olur, gerektir ki insān o vaktte ahvālini mülāhaza edip nefsi ile hisāb göre, çünkü yolundan bir merhalesi münkaziye olmuş olur. Eger o günü geçmiş gününe benzemişse magbūn ve ziyānkār olmuş olur ve eger ondan şerrli ise melʿūn olmuş olur, zīrā ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''لَا بُورِكَ لِي فِي يَوْمٍ لَا أَزْدَادُ فِيهِ خَيْرًا''[512] buyurmuştur. Ve eger cemīʿ-i nehārında nefsi hayr üzerine müteveffir ve renc ve zahmet ve meşakkat çekmekten mütereffih görürse o bir beşārettir ve müjdeliktir, Hakk subhānehu ve taʿālāya onun tevfīki ve tarīkine olan tesdīdi üzerine şükr ede. Ve böyle olmayıp da dīgeri olursa yaʿnī bu hāletin gayrısını görürse o vakt gece gündüzün halefidir, tefrītinden telāfiʿ-ī mā-fāt üzerine ʿazm edip sıhhat-i cismi üzerine ve gecenin tūluyla taksīrinin tedārüküyle meşgūl olmak üzere kalan bakıyye-i ʿömrü üzerine şükr edip aʿmāl-i sālihaya mübāderet eyleye, zīrā ki hasenāt seyyiʾātı mahv eder. Ve dahi kendi kalbinde hāzır ede ki ʿömrün nehārına dahi āhir vardır ki şems-i hayāt onun sonunda gurūb eder ve ona bir dahi dār-ı dünyāda bir tulūʿ yoktur ve zindeliğin güneşi gurūbunda tedārük ve iʿtizār kapısı dahi kapanır ki baʿde-ez-īn telāfī-i mā-fāt ona mümkin olmaz ve cezmen bile ki ʿömr eyyām-ı maʿdūddur ve āhādı inkızāsıyla lā-mahālete cümlesi münkaziye olur.

512 et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Evsat*, 6/367, no: 6636; *Hilyetu'l-Evliyā*, 8/188; İbn Abdilberr, *Cāmiʿu Beyāni'l-ʿİlm*, 1/259, no: 318.

Beyānu Evrādi'l-Leyli ve Hiye Hamsetün

[بيان أوراد الليل وهي خمسة]

[الأول إذا غربت الشمس صلى المغرب واشتغل بإحياء ما بين العشاءين فآخر هذا الورد عند غيبوبة الشفق أعني الحمرة التي بغيبوبتها يدخل وقت العتمة وقد أقسم الله تعالى به فقال ﴿فَلَا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ﴾]

Ve gecenin evrādı beyānı ise o dahi şöyle bilesin ki gecenin beş virdi vardır ki; birisi gurūb-ı şemstedir ki güneş gurūbunda akşam namāzını kılıp beyne'l-ʿişāʾeyn yaʿnī akşam ile yatsı beyninde olan vaktin ihyāsıyla iştigāl ede. Ve bu virdin sonu ve āhiri şafak-ı ahmerin [179] gıyābındadır, yaʿnī kırmızı şafak gurūbuna kadar mümtedd olur ki yatsı namāzının vakti duhūlüne kadardır. Ve bu vaktin dahi fazlı vardır, tebāreke ve taʿālā onunla kasem edip buyurdu ki ﴿فَلَا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ﴾[513]

[والصلاة فيه هي ﴿نَاشِئَةَ اللَّيلِ﴾ لأنه أول نشوء ساعاته وهو آن من الآناء المذكورة في قوله تعالى ﴿وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَى﴾ وهي صلاة الأوابين وهي المراد بقوله تعالى ﴿تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ﴾ روي ذلك عن الحسن وأسنده ابن أبي زياد إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أنه سئل عن هذه الآية فقال صلى الله عليه وسلم "اَلصَّلَاةُ بَيْنَ الْعِشَاءَيْنِ" ثم قال صلى الله عليه وسلم "عَلَيْكُمْ بِالصَّلَاةِ بَيْنَ الْعِشَاءَيْنِ فَإِنَّهَا تَذْهَبُ بِمُلَاغَاتِ النَّهَارِ وَتُهَذِّبُ آخِرَهُ" والملاغات جمع ملغاة من اللغو وسئل أنس رحمه الله عمن ينام بين العشاءين فقال لا تفعل فإنها الساعة المعنية بقوله تعالى ﴿تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ﴾ وسيأتي فضل إحياء ما بين العشاءين في الباب الثاني]

Ve bu virdde namāz kılmak ﴿نَاشِئَةَ اللَّيْلِ﴾[514] dir ki Kurʾān'da memdūh ve mezkūr olan "ناشئة" odur, zīrā ki sāʿatlerinin evvel-i neşvidir ve hem dahi tebāreke ve taʿālānın ﴿وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَى﴾[515] diye buyurduğu "آناء" dan bir "آني" dir, yaʿnī bu vakt gece ānāʾından bir ānī olup ki salāt-ı evvābīn vaktidir ve "سبح" kelāmıyla salāt-ı evvābīn

513 el-İnşikāk, 84/16.
514 el-Müzzemmil, 73/6.
515 Tā-Hā, 20/130.

murād buyurulmuş diye teʾvīl olunmuş ve ﴿تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ﴾[516] kavliyle murād buyurulan namāz dahi o namāz idüğü mervī olmuştur ki Hasen-i Basrī üzerine rivāyet olunmuş. Ve İbn Ziyād, Zāt-ı ʿālī-i Risālet-penāhīye onu isnād edip demiş ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizden ﴿تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ﴾[517] āyet-i kerīmesinin tefsīri suʾāl olunduğu vaktte ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "اَلصَّلَاةُ بَيْنَ الْعِشَاءَيْنِ" diye haber vermiş, yaʿnī "ʿİşāʾeyn mā-beynindeki akşam ile yatsı beyninde olan namāzdır" buyurulmuş. Ve dīger bir hadīste "عَلَيْكُمْ بِالصَّلَاةِ بَيْنَ الْعِشَاءَيْنِ فَإِنَّهَا تَذْهَبُ بِمُلَاغَاتِ النَّهَارِ وَتُهَذِّبُ آخِرَهُ"[518] buyurulmuştur ki hulāsa-i meʾāli: "ʿİşāʾeyn mā-beyninde olan namāzı siz iltizām ediniz, zīrā ki nehārda vukūʿ bulan lagvı mahv eder." Yaʿnī günāhını mahv eder ve āhirini tehzīb eder. "ملاغات", "ملغاة"ın cemʿidir ve, "ملغاة" "لغو" dendir. Ve Enes ʿaleyhi'r-rahmeden beyne'l-ʿişāʾeyn uyku uyuyan hakkında sorulup suʾāl olunduğu vaktte "Onu etme, yaʿnī o vaktte uyku uyuma ki Zāt-ı Zü'l-Celāl ﴿تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ﴾[519] kavliyle murād buyurduğu sāʿat o sāʿattir" demiş. Ve beyne'l-ʿişāʾeynin ihyāsı fazīleti bu kitābın ikinci bābında vārid olacaktır, yaʿnī o vaktin fezāil-i ihyāsı bāb-ı sānīde zikr ve beyān olacaktır.

[وترتيب هذا الورد أن يصلي بعد المغرب ركعتين أولًا يقرأ فيهما ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ و﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ ويصليهما عقيب المغرب من غير تخلل كلام ولا شغل ثم يصلي أربعًا يطيلها ثم يصلي إلى غيبوبة الشفق ما تيسر له وإن كان المسجد قريبًا من المنزل فلا بأس أن يصليها في بيته إن لم يكن عزمه العكوف في المسجد وإن عزم على العكوف في انتظار العتمة فهو الأفضل إذا كان آمنًا من التصنع والرياء]

Ve bu virdin tertībi ise akşam namāzından sonra evvelā iki rekʿat namāz kıla ve birinci rekʿatte Fātiha'dan sonra ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾[520] sū-

516 es-Secde, 32/16.
517 es-Secde, 32/16.
518 *Feyzu'l-Kadīr*, 6/167, no: 8804.
519 es-Secde, 32/16.
520 el-Kāfirūn, 109/1.

resini kırāᵓet ede ve ikinci rekᶜatte baᶜde'l-Fātiha sūre-i İhlās'ı okuya ve bu iki rekᶜati magribin ᶜakībinde ola ki arada bir söz söylemeksizin ve bir iş ile meşgūl olmaksızın kıla, yaᶜnī akşam namāzıyla bu namāzın beyninde bir kelām veyāhūd bir meşgale tahallül etmeksizin ola. Ve ondan sonra dört rekᶜat dahi kılıp ki o rekᶜatlerde itāle-i kırāᵓet eyleye ve dahi kırmızı şafak gurūb edinceye dek ona müteyessir olduğu kadar namāz kıla. Ve eger hānesinden mescid karīb olup hānesine varıp onları hānesinde kılarsa onda dahi bir beᵓs olmaz, eger mescidde iᶜtikāfı ᶜazm etmezse. Ve eger yatsı namāzının intizārı için mescidde iᶜtikāf etmeğe ᶜazm edip riyā ve tasannuᶜdan emīn ise mescidde iᶜtikāf edip bu rekᶜatleri mescidde kılsa ona daha ziyāde efdaldir.

[والورد الثاني يدخل بدخول وقت العشاء الآخرة إلى حد نومة الناس وهو أول استحكام الظلام وقد أقسم الله تعالى به إذ قال ﴿وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ﴾ أي وما جمع من ظلمته وقال ﴿إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ﴾ فهناك يغسق الليل وتستوسق ظلمته]

Ve leylin ikinci virdi ise yatsı namāzının duhūl-i vakti ile dāhil olur ve halkın uykusu vaktine kadar mümtedd olur ki istihkām-ı zalāmın evvelidir. Ve Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri onunla kasem edip ﴿وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ﴾[521] diye buyurdu, yaᶜnī "Leyle ve zulmetinden cemᶜ ettiği zalāma ben kasem ederim" demektir. Ve āher bir āyette ﴿إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ﴾[522] buyurmuştur, işte orada gece karanlık olup karanlığı bilikir.

[وترتيب هذا الورد بمراعاة ثلاثة أمور الأول أن يصلي سوى فرض العشاء عشر ركعات أربعًا قبل الفرض إحياء لما بين الأذانين وستًا بعد الفرض ركعتين ثم أربعًا ويقرأ فيها من القرآن الآيات المخصوصة كآخر البقرة وآية الكرسي وأول الحديد وآخر الحشر وغيرها]

Ve bu virdin tertībi üç emrin mürāᶜātıyladır: Birincisi yatsı namāzının farzından başka on rekᶜat namāz kılmaktır ki dört rekᶜati farzdan evvel mā-beyne'l-ezāneyn ihyāsı için ve altı rekᶜati [180] dahi farzı kıldıktan sonra ki baᶜde'l-farz evvelā iki ve sonra dört rekᶜati kıla ve onlara

521 el-İnşikāk, 84/17.

522 el-İsrā, 17/78.

āhir-i Bakara ve Āyete'l-Kürsī ve evvelü'l-Hadīd ve āhirü'l-Haşr ve onlara mümāsil olan āyāt-ı mahsūsayı kırāꜣet ede.

[والثاني أن يصلي ثلاث عشرة ركعة آخرهن الوتر فإنه أكثر مَا رُوِيَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وسلم صلى بها من الليل والأكياس يأخذون أوقاتهم من أول الليل والأقوياء من آخره والحزم التقديم فإنه ربما لا يستيقظ أو يثقل عليه القيام إلا إذا صار ذلك عادة له فآخر الليل أفضل ثم ليقرأ في هذه الصلاة قدر ثلثمائة آية من السور المخصوصة التي كان النبي صلى الله عليه وسلم يكثر قراءتها مثل يس وسجدة لقمان وسورة الدخان وتبارك الملك والزمر والواقعة فإن لم يصل فلا يدع قراءة هذه السور أو بعضها قبل النوم فقد روي في ثلاث أحاديث ما كان يقرؤه رسول الله صلى الله عليه وسلم في كل ليلة أشهرها السجدة وتبارك الملك والزمر والواقعة وفي رواية الزمر وبني إسرائيل وفي اخرى انه كان يقرأ السجدات في كل ليلة ويقول فيها انه افضل من الف آية وكان العلماء يجعلونها ستًا فيزيدون ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ إذ في الخبر أنه صلى الله عليه وسلم كان يحب ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ وكان يقرأ في ثلاث ركعات الوتر ثلاث سور ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ و﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ والإخلاص فإذا فرغ قال سبحان الملك القدوس ثلاث مرات]

Ve ikinci emr ise on üç rekᶜat namāz kılmaktır ki namāz-ı vitr o rekᶜatlerin āhiri ola ki ekser-i rivāyet üzerine ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz geceden bunlarla namāz kılmıştır yaᶜnī o on rekᶜatten başka on üç rekᶜat daha namāz kılar imiş ve vitri o rekᶜatlerin āhiri idi. Ve ᶜukalāꜣ ise onların evkātlarını evvel-i leylden alırlar ve zümre-i akviyā āhirinden alırlar velākin hazm ve ihtiyāt kaziyyesi ise onu takdīm etmektir, yaᶜnī evvel-i leylde kable'n-nevm onları kılmaktır, zīrā ki fevātından havf olunur, ola ki uykudan gecenin āhirinde uyanamaz veyāhūd kıyām etmek üzerine ağır olur, meger ki ona ᶜādet ve deydene olmuş ola, o vakt āhirü'l-leyl ona efdal olur. Ve bu rekᶜatlerde dahi ᶜaleyhi's-selām efendimiz onların kırāꜣetlerinden teksīr buyurageldiği suver-i mahsūsadan üç yüz āyet mikdārı kırāꜣet ede, meselā sūre-i Yāsīn ve secde-i Lokmān ve sūre-i Duhān ve sūre-i Mülk ve Zümer ve Vākıᶜa sūreleri gibi sūreler okuya ve dahi gecede eger bu rekᶜatleri kılmazsa bile uykudan evvel bu sūrelerin kırāꜣetini terk etmeye ki

hīç olmazsa baᶜzılarını okuya. Ve gecelerde ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin okuduğu sūrelerin hakkında üç hadīste rivāyet olunup ve eşheri odur ki beher gecede sūre-i Secde ve Tebāreke'l-mülk ve Zümer ve Vākıᶜa ve āher bir rivāyette Zümer ve Benī İsrāʾīl ve dīger bir rivāyette müsebbihāt sūreleri tilāvet ederdi ve "Bunların kırāʾetleri bin āyetin kırāʾetinden efdaldir" diye söylerdi. Ve ᶜulemā-i ᶜāmilīn onları altı edip ki ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾[523] sūresini dahi ziyāde ederlerdi, zīrā ki haberde vārid olmuş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾[524] sūresinin kırāʾetini severdi ve vitrin üç rekᶜatinde üç sūre okurdu ki birincisinde ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾[525] sūresi ve ikincisinde ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾[526] ve üçüncüsünde sūre-i İhlās'ı okurdu ve fārig olunca "subhāne'l-meliki'l-kuddūs" dahi üç kerre diye.

[الثالث الوتر وليوتر قبل النوم إن لم يكن عادته القيام قال أبو هريرة رضي الله عنه أَوْصَانِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أن لا أنام إلا على وتر وإن كان معتادًا صلاة الليل فالتأخير أفضل قال صلى الله عليه وسلم "صَلَاةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى فَإِذَا خِفْتَ الصُّبْحَ فَأَوْتِرْ بِرَكْعَةٍ" وقالت عائشة رضي الله عنها أوتر رسول الله صلى الله عليه وسلم أول الليل وأوسطه وآخره وانتهى وتره إلى السحر وقال علي رضي الله عنه الوتر على ثلاثة أنحاء إن شئت أوترت أول الليل ثم صليت ركعتين ركعتين يعني أنه يصير وترًا بما مضى وإن شئت أوترت بركعة فإذا استيقظت شفعت إليها أخرى ثم أوترت من آخر الليل وإن شئت أخرت الوتر ليكون آخر صلاتك هذا ما روي عنه]

Ve üçüncü emr vitr etmektir ki kable'n-nevm vitr namāzını kıla, eger gece kalkmak onun ᶜādeti yoktur. Ebū Hüreyre ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki: "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bana vasiyyet etti ki vitri kılmadıkça uyku uyumayayım." Ve eger gecede kalkıp namāz kılmak ᶜādet edinmiş ise ona teʾhīr-i vitr efdaldir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-

523 el-Aᶜlā, 87/1.
524 el-Aᶜlā, 87/1.
525 el-Aᶜlā, 87/1.
526 el-Kāfirūn, 109/1.

selām efendimiz "صَلَاةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى فَإِذَا خِفْتَ الصُّبْحَ فَأَوْتِرْ بِرَكْعَةٍ"[527] diye emr ve fermān buyurmuştur, yaᶜnī "Gece namāzı ikişer ikişerdir ve eger tulūᶜ-ı subhtan havf edip korktunsa bir rekᶜat ile vitr eyle" demektir. Ve ᶜĀişetü's-Sıddīka radıyallāhu ᶜanhā buyurmuş ki: "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz leylin evvelinde ve vasatında ve āhirinde vitr etmiştir ve sehere kadar vitri müntehī olmuştur." Ve ᶜAlī ᶜaleyhi'r-rıdvān buyurmuş ki: "Vitr üç taraf üzerinedir, diler isen leylin evvelinde vitr edersin ve ondan sonra namāzı ikişer rekᶜat ikişer rekᶜat kılarsın, yaᶜnī onunla vitr olmuş olur ve diler isen kable'n-nevm bir rekᶜat ile vitr edip ve uykudan uyandığın vaktte dahi bir rekᶜat kılıp onu şefᶜ ettirirsin, sonra gecenin āhirinde vitr eylersin ve diler isen son namāzın olmak üzere vitri leylin [181] āhirine kadar teʾhīr edersin." İşte üzerine mervī bulunan budur.

[والطريق الأول والثالث لا بأس به وأما نقض الوتر فقد صح فيه نهي فلا ينبغي أن ينقض وروي مطلقًا أنه صلى الله عليه وسلم قال "لَا وِتْرَانِ فِي لَيْلَةٍ" ولمن يتردد في استيقاظه تلطف استحسنه بعض العلماء وهو أن يصلي بعد الوتر ركعتين جالسًا على فراشه عند النوم كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يزحف إلى فراشه ويصليهما ويقرأ فيهما ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا﴾ و﴿أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ﴾ لما فيهما من التحذير والوعيد وفي رواية قل يا أيها الكافرون لما فيها من التبرئة وإفراد العبادة لله تعالى فقيل إن استيقظ قامتا مقام ركعة واحدة وكان له أن يوتر بواحدة في آخر صلاة الليل وكأنه صار ما مضى شفعا بهما وحسن استئناف الوتر واستحسن هذا أبو طالب المكي وقال فيه ثلاثة أعمال قصر الأمل وتحصيل الوتر والوتر آخر الليل وهو كما ذكره لكن ربما يخطر أنهما لو شفعتا ما مضى لكان كذلك وإن لم يستيقظ وأبطل وتره الأول فكونه شافعًا إن استيقظ غير مشفع إن نام فبه نظر إلا أن يصح من رسول الله صلى الله عليه وسلم إيتاره قبلهما وإعادته الوتر فيفهم منه أن الركعتين شفع بصورتهما وتر بمعناهما فيحسب وترًا إن لم يستيقظ وشفعا إن استيقط]

Ve tarīk-i evvel ve sālis ise onunla bir beʾs yoktur velākin vitrin naksı menhīdir, zīrā ki onda nehy olduğu sahīh olmuştur, gerektir ki onu

---

527 Buhārī, Vitr, 1, no: 990; Müslim, Salātu'l-Musāfirīn, 145; *Muvatta*, Salātu'l-Leyl, 7; *Musnedu* Ahmed, 2/30, no: 4848.

tenkīs etmemeli. Ve dahi ᶜale'l-ıtlāk mervī olmuştur ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "لَا وِتْرَانِ فِي لَيْلَةٍ"[528] buyurmuştur, yaᶜnī "Bir gecede iki vitr yoktur." Ve istīkāzında mütereddid olan kimse için bir telattuf vardır ki onu baᶜzu'l-ᶜulemāˀ istihsān etmiştir, tarīk odur ki vitrden sonra ᶜinde'n-nevm firāşı üzerinde oturmaktan iki rekᶜat kıla ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz firāşına gelip onda iki rekᶜat kılardı ve onlarda ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا﴾[529] ve ﴿أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ﴾[530] okurdu, çünkü bu sūrelerde tahzīr ve vaᶜīd vardır. Ve bir rivāyette ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾[531] okurdu, çünkü onda tebriˀe vardır ve hem dahi onda Zāt-ı Zü'l-Celāl'e ifrād-ı ᶜibādet vardır ki denilmiş ki eger uykudan uyanırsa o iki rekᶜat bir rekᶜat-i vāhide makāmında kāim olur. Ve āhir-i leylde bir rekᶜatle vitr etmek ona cevāzı vardır, sonra mā-mazā onlarla şefᶜ oldu. Ve vitrin istīnāfı müstahsen olur ve Ebū Tālib el-Mekkī bu yolu müstahsen görmüştür ve onda üç ᶜamel vardır demiş ki kasr-ı emel ve tahsīl-i vitr ve āhir-i leylde vech-i mezkūr üzere vitr etmek dahi vardır lākin ola ki hātıra gelir ki mā-mazāyı teşfīᶜ edilmiş olsa. Eger uyanmazsa da öyle olurdu ve vitr-i evvelini ibtāl etmiş olurdu, zīrā ki eger uyanıp o vechle namāz kılarsa şāfiᶜ olur ve eger uyanmazsa müşeffiᶜ olmaz. Bunda nazar vardır, meger ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz onlardan evvel ītār etmiş olduğu rivāyeti sahīh olur ve onlardan sonra vitri iᶜāde etmiş olduğu rivāyeti dahi musahhah ola ki o, vaktte mefhūm olur ki o iki rekᶜat yaᶜnī firāşı üzerinde cālisen kılmış olduğu iki rekᶜat sūretleriyle şefᶜ ve maᶜnālarıyla vitr olur ve bināberīn uyanmazsa vitr hisāb olunur ve uyanırsa şefᶜ hisāb olunur.

[ثم يستحب بعد التسليم من الوتر أن يقول "سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ رَبِّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ جَلَلْتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْعَظَمَةِ وَالْجَبَرُوتِ وَتَعَزَّزْتَ بِالْقُدْرَةِ وَقَهَرْتَ الْعِبَادَ بِالْمَوْتِ" روي أنه صلى الله عليه وسلم ما مات حتى كان أكثر صلاته

528 Ebū Dāvūd, Vitr, 9, no: 1439; Tirmizī, Vitr, 13, no: 470; *Musnedu* Ahmed, 4/23, no: 16296; *Musnedu* Ebī Dāvūd et-Tayālisī, 2/420, no: 1191.

529 ez-Zilzāl, 99/1.

530 et-Tekāsür, 102/1.

531 el-Kāfirūn, 109/1.

جالسًا إلا المكتوبة وقد قال ''لِلْقَاعِدِ نِصْفُ أَجْرِ الْقَائِمِ وَلِلنَّائِمِ نِصْفُ أَجْرِ الْقَاعِدِ'' وذلك يدل على صحة النافلة دائمًا]

Ve dahi ondan sonra müstehabb olur ki vitr namāzından selām verdikten sonra ''سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ رَبِّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ جَلَّلْتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْعَظَمَةِ وَالْجَبَرُوتِ وَتَعَزَّزْتَ بِالْقُدْرَةِ وَقَهَرْتَ الْعِبَادَ بِالْمَوْتِ'' diye ki hulāsa-i meʾāli: "Rabbü'l-melāike ve'r-rūh olan Melik-i Kuddūs'a ben tesbīh ve tenzīh eylerim. Sen ey Rabb, ʿazamet ve ceberrūt ile semāvāt ve arāzīyi celīl ettin ve dahi kudretinle ʿazīz oldun ve mevt ile ʿibādı sen kahr ettin." Ve dahi mervīdir ki salāt-ı mektūbenin mā-ʿadāsında olan namāzlarının ekseri cülūs ile olmayınca dār-ı āhirete müntakil olmadı, yaʿnī salavāt-ı mefrūzanın mā-ʿadāsı olan namāzların ekseri cālisen yaʿnī oturmaktan kılmayınca ʿāzim-i dār-ı bekā olmadı demektir. Ve dahi mervī olmuş ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''لِلْقَاعِدِ نِصْفُ أَجْرِ الْقَائِمِ وَلِلنَّائِمِ نِصْفُ أَجْرِ الْقَاعِدِ''[532] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāli: "Oturmaklıkla namāz kılan ādeme kıyām ile namāz kılanların nısf-ı ecri vardır ve nāimen namāz kılanlara dahi kāʿiden namāz kılanların nısf-ı ecri vardır." Ve bu hadīs nāfileyi nāimen kılmak dahi sahīh olduğuna delālet eder.

[الورد الثالث النوم ولا بأس أن يعد ذلك في الأوراد فإنه إذا روعيت آدابه احتسب عبادة فقد قيل إن للعبد إذا نام على طهارة وذكر الله تعالى يكتب مصليًا حتى يستيقظ ويدخل في شعاره ملك فإن تحرك في نومه فذكر الله تعالى دعا له الملك واستغفر له الله وفي الخبر إذا نام على طهارة رفع روحه إلى العرش هذا في العوام فكيف بالخواص والعلماء وارباب القلوب الصافية فانهم يكاشفون بالأسرار في النوم ولذلك قال صلى الله عليه وسلم ''نَوْمُ الْعَالِمِ عِبَادَةٌ وَنَفَسُهُ تَسْبِيحٌ'']

Ve gecelerin üçüncü virdi ise o dahi uyku uyumaktır ve evrāddan maʿdūd olmağa bir beʾs yoktur, [182] zīrā ki eger ādābını riʿāyet olunursa ʿibādettir, çünkü denilmiş ki bir kimse tahāret üzere zikr edici olduğu hālde uykuya varırsa namāz kılıcı yazılır, tā ki uykusundan uyana, yaʿnī uykuda kaldıkça musallī hükmünde olur ve şiʿārına bir melek dāhil

532 Buhārī, Taksīru's-Salāt, 17, no: 1115; Tirmizī, Salāt, 157, no: 371; Nesāī, Kıyāmu'l-Leyl, 20, no: 1660; İbn Māce, İkāmetu's-Salāt, 141, no: 1231.

olur; eger uykusunda deprenip Zāt-ı Zü'l-Celāl'i zikr eylerse o melek ona duᶜāᵓ eder ve ona istigfār diler. Ve dahi haberde vārid olmuş ki bir kimse tahāret üzere yatarsa onun rūhu ᶜarşa merfūᶜ olur. Ve bu kerāmet ᶜavāmma olunca havāss-ı mukarrebīn ve ᶜulemā-i ᶜārifīn ve kulūb-i sāfiye ashābına nice olur, elbette onlar ᶜavāmmdan daha ziyāde mükerrem olurlar, çünkü onlar uykuda iken esrāra mükāşefe ederler ve onun için ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "نَوْمُ الْعَالِمِ عِبَادَةٌ وَنَفَسُهُ تَسْبِيحٌ"[533] buyurmuştur ki: "ᶜĀlimin uykusu ᶜibādet ve nefesi tesbīhtir" demek olur.

[وقال معاذ لأبي موسى كيف تصنع في قيام الليل فقال أقوم الليل أجمع لا أنام منه شيئًا وأتفوق القرآن تفوقًا قال معاذ لكني أنام ثم أقوم واحتسب في نومتي ما أحتسب في قومتي فذكرا ذلك لرسول الله صلى الله عليه وسلم فقال معاذ أفقه منك]

Ve Muᶜāz ᶜaleyhi'r-rıdvān, Ebī Mūsā'ya "Sen kıyāmu'l-leyle nice teᶜātī edersin?" diye suᵓāl ettikte, Ebū Mūsā ᶜaleyhi'r-rıdvān: "Ben gecenin kāffesinde kıyām edip ondan bir şey uyumam ve içinde Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şānı tefevvuk olarak tefevvuk ederim" diye cevāb vermiş. Ve Muᶜāz ise: "Ben gecede hem uyurum ve hem dahi kıyām ederim ve uykumda dahi sevāb ve ecre nāil olurum ve kıyāmımda dahi müsāb ve meᵓcūr olurum" diye ifāde ve ikisi varıp bu sözlerini ᶜaleyhi's-salātu ve's-selāma zikr ettiklerinde, efendimiz: "Muᶜāz senden daha ziyāde fakīhtir" diye Muᶜāz'ın ᶜamelini tahsīn buyurmuştur.

Ve Ādābu'n-Nevmi ᶜAşeretün [وآداب النوم عشرة]

[الأول الطهارة والسواك قال صلى الله عليه وسلم "إِذَا نَامَ الْعَبْدُ عَلَى طَهَارَةٍ عُرِجَ بِرُوحِهِ إِلَى الْعَرْشِ فَكَانَتْ رُؤْيَاهُ صَادِقَةً وَإِنْ لَمْ يَنَمْ عَلَى طَهَارَةٍ قَصَّرَتْ رُوحُهُ عَنِ الْبُلُوغِ فَتِلْكَ الْمَنَامَاتُ أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ لَا تَصْدُقُ" وهذا أريد به طهارة الظاهر والباطن جميعًا وطهارة الباطن هي المؤثرة في انكشاف حجب الغيب]

Ve uykunun ādābı ise ondur: Birincisi tahāret ve sivāktir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِذَا نَامَ الْعَبْدُ عَلَى طَهَارَةٍ عُرِجَ بِرُوحِهِ إِلَى

533 *Kenzu'l-ᶜUmmāl*, 7/651, no: 20743; *Keşfu'l-Hafā*, 2/399, no: 2865.

الْعَرْشِ فَكَانَتْ رُؤْيَاهُ صَادِقَةً وَإِنْ لَمْ يَنَمْ عَلَى طَهَارَةٍ قَصَّرَتْ رُوحُهُ عَنِ الْبُلُوغِ فَتِلْكَ الْمَنَامَاتُ أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ لَا تَصْدُقُ"[534] buyurmuştur. Ve hulāsa-i meʾāli: "Bir kimse tahāret üzere yatarsa onun rūhu ʿarşa refʿ olunur ve onun rüʾyāsı sādıka olur ve eger tahāretsiz yatarsa oraya bālig olmaktan rūhu kāsır olur ve onun rüʾyāsı adgās ve ahlāmdır ki sādık olmazlar." Ve bu tahāretten tahāret-i zāhir ü bātını murād buyurulmuş, çünkü hucub-ı gaybın inkişāfında müʾessir olan tahāret ancak tahāret-i bātındır.

[الثاني أن يعد عنه رأسه سواكه وطهوره وينوي القيام للعبادة عند التيقظ وكلما يتنبه يستاك كذلك كان يفعله بعض السلف وروي عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أنه كان يستاك في كل ليلة مرارًا عند كل نومة وعند التنبه منها وإن لم يتيسر له الطهارة يستحب له مسح الأعضاء بالماء فإن لم يجد فليقعد وليستقبل القبله وليشتغل بالذكر والدعاء والتفكر في آلاء الله تعالى وقدرته فذلك يقوم مقام قيام الليل وقال صلى الله عليه وسلم "مَنْ أَتَى فِرَاشَهُ وَهُوَ يَنْوِي أَنْ يَقُومَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ فَغَلَبَتْهُ عَيْنَاهُ حَتَّى يُصْبِحَ كُتِبَ لَهُ مَا نَوَى وَكَانَ نَوْمُهُ صَدَقَةً عَلَيْهِ مِنَ اللهِ تَعَالَى"]

Ve ikinci edebi ise firāşın başı ucunda ābdest suyunu ve misvākini hāzır edip ʿinde't-teyakkuz ʿibādetine kıyām edeceğini niyyet etmektir ve dahi uykudan uyandıkça misvāki istiʿmāl etmektir ki selef-i sālihīn böyle işlerlerdi. Ve dahi mervīdir ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz beher gecede mirāren istiʿmāl-i sivāk edermiş ki her bir uykunun ʿindinde ve her bir uykudan uyandıkta misvāki kullanırdı. Ve eger uykudan uyanıp ābdest almak ona müteyessir olmazsa müstehabbdır ki aʿzā-yı vuzūyu su ile mesh ede ve suyu dahi bulamazsa kıbleye müteveccihen oturup zikr ve duʿāʾ ile müştagil ola ve hem dahi Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ālāʾ ve niʿam ve kudretine tefekkür eyleye ki bu iştigāli dahi kıyāmu'l-leylin makāmına kāim olur. Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ أَتَى فِرَاشَهُ وَهُوَ يَنْوِي أَنْ يَقُومَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ فَغَلَبَتْهُ عَيْنَاهُ حَتَّى يُصْبِحَ كُتِبَ لَهُ مَا نَوَى وَكَانَ نَوْمُهُ صَدَقَةً عَلَيْهِ مِنَ اللهِ تَعَالَى"[535] buyurdu

---

534 *Mirkātu'l-Mefātīh*, 3/272.

535 İbn Māce, İkāmetu's-Salāt, 177, no: 1344; Nesāī, Kıyāmu'l-Leyl, 66, no: 1787; *Musnedu'l-*Bezzār, 10/87; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/455, no: 1170.

ki hulāsa-i mefād-ı şerīfi: "Geceden kalkıp namāz kılmağa niyyet edici olduğu hālde her kim ki firāşına gelip yatarsa ve onun gözleri onu galebe edip sabāha kadar yatıp gecede uyanamazsa onun niyyetinin sevābı ona yazılır ve o uykusu Zāt-ı Zü'l-Celāl tarafından ona bir tasadduk ve inᶜām olur." Yaᶜnī o niyyetle kıyāmu'l-leylin ecr ve sevābı ona hāsıl olur, sanki kıyām etmiştir ve o uykusu ona ihsān ve sadaka-i rabbānī olmuş demek olur.

[الثالث أن لا يبيت من له وصية إلا ووصيته مكتوبة عند رأسه فإنه لَا يأمن القبض في النوم فإن من مات من غير وصية لم يؤذن له في الكلام بالبرزخ إلى يوم القيامة يتزاوره الأموات ويتحدثون وهو لا يتكلم فيقول بعضهم لبعض هذا المسكين مات من غير وصية وذلك مستحب خوف موت الفجأة وموت الفجأة تخفيف إلا لمن [١٨٣] ليس مستعدًا للموت بكونه مثقل الظهر بالمظالم]

Ve üçüncü edeb ise o dahi vasiyyeti olan kimse onun vasiyyetnāmesi yazılıp başı katında olmadıkça uyku uyumamaktır ki vasiyyeti yazılı hāzır ve müheyyā olmaktır, zīrā ki uykuda iken kabz olmaktan emīn değildir, mümkin ki uykudan uyanmaz da o uykuda vefāt eder. Çünkü kim ki vasiyyet etmeksizin vefāt ederse berzahta söz söyleşmeğe meʾzūn olmaz yaᶜnī rūz-i kıyāmete kadar söz söyleyemez, dilsiz kalır. Hattā berzahta iken ervāh-ı emvāt onu ziyāret edip söyleşirler ve kendisi sükūt durup söz söyleyemez ve o vaktte onu ziyāret edenler yekdīgerlerine derler ki: "Bu miskīn vasiyyet etmeksizin vefāt etmiştir." Mevt-i fecʾet korkusundan dolayı vasiyyet etmek müstehabbdır ki mevt-i fecʾet egerçi tahfīftir ammā arkası mezālim ile yüklenip günāh ile arkası sakīl ve ağır olup müstaᶜidd-i mevt olmayan kimseye tahfīf değildir, belki ona hatarlıdır.

[الرابع أن ينام تائبا من كل ذنب سليم القلب لجميع المسلمين لا يحدث نفسه بظلم أحد ولا يعزم على معصية إن استيقظ قال صلى الله عليه وسلم "مَنْ أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ لَا يَنْوِي ظُلْمَ أَحَدٍ وَلَا يَحْقِدُ عَلَى أَحَدٍ غُفِرَ لَهُ مَا اجْتَرَمَ"]

Ve dördüncü edeb ise o dahi her bir zenbden tāib ve cemīᶜ-i müslimīne selīmü'l-kalb yatmaktır ki bir kimsenin zulmü ile nefsini tahdīs etmeye ve uyandığı vaktte bir maᶜsiyet üzerine ᶜāzim olmaya ki ᶜaley-

hi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ لَا يَنْوِي ظُلْمَ أَحَدٍ وَلَا يَحْقِدُ عَلَى أَحَدٍ غُفِرَ لَهُ مَا اجْتَرَمَ"[536] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāli: "Kim ki bir kimsenin zulmüne kasd ve bir kimsenin üzerine hıkd etmeksizin firāşına varıp yatarsa o kimseye mücterim olduğu yaʿnī kazandığı cürm ve günāhı ʿafv ve magfiret olunur."

[الخامس أن لا يتنعم بتمهيد الفرش الناعمة بل يترك ذلك أو يقتصد فيه كان بعض السلف يكره التمهيد للنوم ويرى ذلك تكلفًا وكان أهل الصفة لا يجعلون بينهم وبين التراب حاجزًا ويقولون منها خلقنا وإليها نرد وكانوا يرون ذلك أرق لقلوبهم وأجدر بتواضع نفوسهم فمن لم تسمح بذلك نفسه فليقتصد]

Ve dahi beşinci edeb ise o dahi fürüş-i nāʿime temhīdiyle mütenaʿʿim olmamaktır ki yumuşak ve yufka penbe ve dībāc ve bunlara benzer eşyādan yüksek yatakları terk ede ve külliyyen terk edemezse onda iktisād ede ki orta bir yatak döşemesiyle yata, çünkü baʿzu's-selef uyku için yatak temhīdini mekrūh görürlerdi ve onu tekellüf görürlerdi ve ehlü's-suffe vücūdlarıyla türāb beyninde hāciz komazlardı ki rūy-i hāk üzerine oturup yatarlardı, "Biz topraktan halk olduk ve toprağa döneceğiz" derlerdi ve bunu gönüllerine mūcib-i rikkat görürlerdi ve tevāzuʿ-ı nüfūslarına daha ziyāde sezā ve lāyık görürlerdi. Ve kim ki nefsini buna semāhat etmezse yaʿnī eger hācizsiz olarak toprak üzerine yatmağa nefsi semāhat etmezse o kimse iktisād etsin ki bayağı bir yatakta yatsın.

[السادس أن لا ينام ما لم يغلبه النوم ولا يتكلف استجلابه إلا إذا قصد به الاستعانة على القيام في آخر الليل فقد كان نومهم غلبة وأكلهم فاقة وكلامهم ضرورة ولذلك وصفوا بأنهم ﴿كَانُوا قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ﴾ وإن غلبة النوم عن الصلاة والذكر وصار لا يدري ما يقول فلينم حتى يعقل ما يقول وكان ابن عباس رضي الله عنه يكره النوم قاعدًا وفي الخبر "لَا تُكَابِدُوا اللَّيْلَ" وَقِيلَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إن فلانة تصلي بالليل فإذا غلبها النوم تعلقت بحبل فنهى عن ذلك وقال "لِيُصَلِّ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ مَا تَيَسَّرَ لَهُ فَإِذَا غَلَبَهُ النَّوْمُ فَلْيَرْقُدْ" وقال صلى الله عليه وسلم "تَكَلَّفُوا مِنَ الْعَمَلِ مَا تُطِيقُونَ فَإِنَّ اللهَ لَنْ يَمَلَّ حَتَّى تَمَلُّوا" وقال صلى الله عليه وسلم "خَيْرُ هَذَا الدِّينِ أَيْسَرُهُ" وقيل له صلى الله عليه وسلم إن فلانا يصلي

536 *el-Mesālik fī Şerhi Muvattai Mālik*, 3/486.

فلا ينام ويصوم فلا يفطر فقال "لَكِنِّي أُصَلِّي وَأَنَامُ وَأَصُومُ وَأُفْطِرُ هَذِهِ سُنَّتِي فَمَنْ رَغِبَ عَنْهَا فَلَيْسَ مِنِّي" وقال صلى الله عليه وسلم "لَا تُشَادُّوا هَذَا الدِّينَ فَإِنَّهُ مَتِينٌ فَمَنْ يُشَادَّهُ يَغْلِبْهُ فَلَا تُبَغِّضْ إِلَى نَفْسِكَ عِبَادَةَ اللهِ"]

Ve altıncı edeb ise o dahi uykusu ona galebe etmedikçe uyumamaklıktır ki tekellüf ile uykusunu isticlāb etmemekliktir, meger ki āhirü'l-leyl kıyāmı üzerine onunla bir isticāne kasd ede ki o vaktte isticlābı tekellüfünde bir be'ʾs olmaz, zīrā ki selef-i sālihīn uykuları galebe ve yemekleri fāka ve söyleşmekleri zarūret idi, yacnī uyku onları gelebe etmedikçe uyumazlardı ve ziyādesiyle aç olmasaydılar ve yemeğe ihtiyācları olmayınca yemek yemezlerdi ve tekellüme zarūretleri olmasaydı söyleşmezlerdi ki cabes ve beyhūde söz söylemezlerdi ve onun için kelām-ı celīlde ﴿كَانُوا قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ﴾[537] vasfıyla muttasıf oldular. Ve eger namāz ve zikrden uykusu onu galebe edip ki söylediğini bilmez olduysa söylediğini tacakkul etmek için uykuya vara. [184] Ve İbn cAbbās caleyhime'r-rıdvān oturmaktan uyku uyumaklığı mekrūh görürdü. Ve dahi haberde gelmiş ki:[538] "لَا تُكَابِدُوا اللَّيْلَ" yacnī "Gece ile zahmet ve meşakkat etmeyiniz." Ve caleyhi's-salātu ve's-selāma denilmiş ki: "Filānca kadın gecede namāz kılar ve uyku onu galebe eder ise bir ip ile asılır." Efendimiz ondan nehy edip "لِيُصَلِّ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ مَا تَيَسَّرَ لَهُ فَإِذَا غَلَبَهُ النَّوْمُ فَلْيَرْقُدْ"[539] buyurdular, yacnī "Her biriniz ona müteyessir olduğu kadar geceden namāz kılsın, vaktā ki uyku ona galebe eyler, uykuya varsın." Ve dahi "تَكَلَّفُوا مِنَ الْعَمَلِ مَا تُطِيقُونَ فَإِنَّ اللهَ لَنْ يَمَلَّ حَتَّى تَمَلُّوا"[540] buyurmuştur, yacnī "cAmelden kudret ve tākatinize göre tekellüf edip cibādet ediniz ki kudretinizden ziyādeye tekellüf etmeyiniz, tā ki camelden usanasız. Hakk subhānehu ve tacālā hazretleri melelden münezzehtir, siz dahi melālete kadar nefsinizi teklīf etmeyiniz." Ve dahi "خَيْرُ هَذَا الدِّينِ أَيْسَرُهُ"[541] buyurmuştur, yacnī "Bu dīnin hayrlısı onun eyser ve daha

537 ez-Zāriyāt, 51/17.

538 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāficiyye*, 6/307.

539 Buhārī, Vudū', 53, no: 212; Müslim, Salātu'l-Musāfirīn, 222.

540 Buhārī, Savm, 49, no: 1966; Müslim, Salātu'l-Musāfirīn, 221.

541 *Musnedu* Ahmed, 3/479, no: 15936; et-Taberānī, *el-Mucemu'l-Kebīr*,

ziyāde kolayıdır." Ve dahi ona denilmiş ki: "Filān kimse gecede namāz kılıp hīç yatmaz ve gündüzlerde dahi oruç tutup hīçbir gün içinde iftār etmez." ʿAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "لَكِنِّي أُصَلِّي وَأَنَامُ وَأَصُومُ وَأُفْطِرُ هَذِهِ سُنَّتِي فَمَنْ رَغِبَ عَنْهَا فَلَيْسَ مِنِّي"[542] buyurdu ki hulāsa-i meʾāli: "Ben böyle değilim, ben hem namāz kılarım ve hem dahi uyuklarım ve oruç tutarım ve hem dahi iftār ederim. Benim sünnetime ragbet etmeyen kimse benden değildir." Ve dahi "لَا تُشَادُّوا هَذَا الدِّينَ فَإِنَّهُ مَتِينٌ فَمَنْ يُشَادَّهُ يَغْلِبْهُ فَلَا تُبَغِّضْ إِلَى نَفْسِكَ عِبَادَةَ اللهِ"[543] buyurmuştur ki hulāsa-i mefād-ı şerīfi: "Siz bu dīni nefsiniz üzerine teşdīd etmeyiniz, yaʿnī güçleştirmeyiniz, zīrā ki onu teşdīd ederse ona galebe eder ki metīndir, kaldı ki siz nefsinize ʿibādet-i ilāhiyyeyi mebgūz etmeyiniz." Yaʿnī hemīşe şevk ve neşāt ile ʿibādet etmelisiniz.

[السابع أن ينام مستقبل القبلة والاستقبال على ضربين أحدهما استقبال المحتضر وهو المستلقي على قفاه فاستقباله أن يكون وجهه وأخمصاه إلى القبلة والثاني استقبال اللحد وهو أن ينام على جنب بأن يكون وجهه إليها مع قبالة بدنه إذا نام على شقه الأيمن]

Ve yedinci edeb ise kıbleye karşı müteveccih olarak yatmaktır. Ve istikbāl ise iki nevʿ üzeredir: Birisi muhtazırın istikbālidir ki arkası üzerine müstelkī olup yüzü ve iki ayaklarının altı kıbleye karşı tutmaktır ve ikinci nevʿi lahdin istikbālidir ki bir yanı üzerine yatıp onun yüzü ve bedenin önü kıbleye karşı tutmaktır; eger şakk-ı eymeni üzere yatmış olsa yaʿnī sağ yanı üzere uzanmış ise onun yüzü ve kāffe-i cesedinin önü kıbleye karşı olmaktır.

[الثامن الدعاء عند النوم فيقول باسمك ربي وضعت جنبي وباسمك أرفعه إلى آخر الدعوات المأثورة التي أوردناها في كتاب الدعوات ويستحب أن يقرأ الآيات المخصوصة مثل آية الكرسي وآخر البقرة وغيرهما وقوله تعالى ﴿وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ

20/296, no: 704.

542 Buhārī, Nikāh, 1, no: 5063; Müslim, Nikāh, 5; Nesāī, Nikāh, 4, no: 3217.

543 İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/415, no: 1178; *Muʿcemu* İbni'l-Aʿrābī, 3/899, no: 1883; *Şuʿabu'l-Īmān*, 5/395, no: 3603; el-Begavī, *Şerhu's-Sunne*, 4/51.

لَا إِلَـهَ إِلَّا هُـوَ﴾ إلى قوله ﴿لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ يقال إن من قرأها عند النوم حفظ الله عليه القرآن فلم ينسه ويقرأ من سورة الأعراف هذه الآية ﴿إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾ إلى قوله ﴿قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ﴾ وآخر بني آسرائيل ﴿قُلِ ادْعُوا اللَّهَ﴾ الآيتين فإنه يدخل في شعاره ملك يوكل بحفظه فيستغفر له ويقرأ المعوذتين وَيَنْفُثُ بِهِنَّ فِي يَدَيْهِ وَيَمْسَحُ بِهِمَا وَجْهَهُ وسائر جسده كذلك روي من فَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وليقرأ عشرًا من أول الكهف وعشرًا من آخرها وهذه الآي للاستيقاظ لقيام الليل وكان علي كرم الله وجهه يقول ما أرى أن رجلًا مستكملًا عقله ينام قبل أن يقرأ الآيتين من آخر سورة البقرة وليقل خمسًا وعشرين مرة "سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَـهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ" ليكون مجموع هذه الكلمات الأربع مائة مرة]

Ve sekizinci edeb ise uykunun katında duʿāʾ okumaktır ki evvelā "باسمك ربي" kırāʾet ede, yaʿnī Kitābu'd-Daʿavāt'ta īrād ettiğimiz edʿiye-i meʾsūreyi kırāʾet eyleye. Ve dahi müstehabb olur ki āyāt-ı mahsūsayı dahi okuya, meselā Āyet-i Kürsī ve āhir-i sūre-i Bakara ve gayrıları gibi āyetler tilāvet ede ve dahi ﴿وَإِلَهُكُمْ إِلَـهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَـهَ إِلَّا هُـوَ﴾[544] الى قوله ﴿لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾[545] kelāmına kadar bu āyetleri okuya. Denilmiş ki kim ki ʿinde'n-nevm bunu okursa tebāreke ve taʿālā onun üzerine Kurʾān'ı hıfz edip daha onu unutmaz. Ve sūre-i Aʿrāf'tan dahi ﴿إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾[546], tā ki ﴿قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ﴾[547] kelāmına gelinceye dek okuya ve Benī İsrāʾīl sūresinin āhirinden ﴿قُلِ ادْعُوا اللَّهَ﴾[548] o iki āyetleri okuya, zīrā ki şiʿārında bir melek girip onu hıfz eder ve hem dahi ona istigfār eyler. Ve Muʿavvizeteyn sūrelerini okuyup iki eline üfüre ve ondan sonra iki eliyle kendi yüzünü ve sāir cesedini sürüp mesh ede ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin fiʿlinden böylece mervī olmuştur ki böyle eder idi. Ve dahi sūre-i Kehf'ten evvelinden on āyet ve āhirinden dahi on āyet okuya ve bu āyetlerin kırāʾeti kıyā-

544 el-Bakara, 2/163.
545 el-Bakara, 2/164.
546 el-Aʿrāf, 7/54.
547 el-Aʿrāf, 7/56.
548 el-İsrā, 17/110.

mu'l-leyl namāzına uyanmak içindir. Ve Hazret-i ᶜAlī kerremallāhu vechehu buyururdu ki: "Bir ᶜākıl-ı kāmili göremem ki Bakara'dan iki āyeti okumaksızın uykuya vara." Yaᶜnī ᶜaklı kāmil olan kimse onları okumaksızın yatmaz demektir. Ve dahi yirmi beş kerre "سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ" diye ki bu kelimāt-ı erbaᶜanın ᶜadedi dahi yüz kerreye bālig ola.

[التاسع أن يتذكر عند النوم أن النوم نوع وفاة [١٨٥] والتيقظ نوع بعث قال الله تعالى ﴿اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا﴾ وقال ﴿وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ بِاللَّيْلِ﴾ فسماه توفيًا وكما أن المستيقظ تنكشف له مشاهدات لا تناسب أحواله في النوم فكذلك المبعوث يرى ما لم يخطر قط بباله ولا شاهده حسه ومثل النوم بين الحياة والموت مثل البرزخ بين الدنيا والآخرة وقال لقمان لابنه يا بني إن كنت تشك في الموت فلا تنم فكما أنك تنام كذلك تموت وإن كنت تشك في البعث فلا تنتبه فكما أنك تنتبه بعد نومك فكذلك تبعث بعد موتك وقال كعب الأحبار إذا نمت فاضطجع على شقك الأيمن واستقبل القبلة بوجهك فإنها وفاة وقالت عائشة رضي الله عنها كان رسول الله صلى الله عليه وسلم آخر ما يقول حين ينام وهو واضع خده على يده اليمنى وهو يرى أنه ميت في ليلته تلك "اَللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَرَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ وَمَلِيكَهُ" الدعاء إلى آخره كما ذكرناه في كتاب الدعوات فحق على العبد أن يفتش عن ثلاثة عند نومه أنه على ماذا ينام وما الغالب عليه حب الله تعالى وحب لقائه أو حب الدنيا وَلْيَتَحَقَّقْ أَنَّهُ يُتَوَفَّى عَلَى مَا هُوَ الْغَالِبُ عليه ويحشر على ما يتوفى عليه فإن المرء مع من أحب ومع ما أحب]

Ve dokuzuncu edeb ise o dahi yatacağı vaktte der-hātır ede ki uyumak bir nevᶜ vefāttır ve uyanmak bir nevᶜ baᶜstır ki Hakk subhānehu ve taᶜālā buyurmuş ki ﴿اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا﴾[549] İşbu āyet sūre-i Zümer'in otuz dokuncu āyetidir ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Allāhu taᶜālā nefslerin mevtleri vaktinde bedenlerden rūhların zāhir ve bātın taᶜalluklarını katᶜ eder ve nevmleri hālinde ancak taᶜalluk-ı zāhirini katᶜ edip onlar tām meyyit olmazlar, o kabz olunan üzerine mevt kazā olanların rūhunu imsāk edip bedenine redd

549 ez-Zümer, 39/42.

etmez ve üzerine mevt kazā olmayanların rūhun cesedine irsāl eder tā ecel-i müsemmāsı gelinceye dek. Bu kabz ve imsāk ve irsālde tefekkür eden kavm için Allāhu taᶜālānın kemāl-i kudret ve hikmetine ve haşr ve baᶜs vukūᶜuna ᶜalāmet ve nişānlar vardır." Ve dahi tebāreke ve taᶜālā ﴿وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ بِاللَّيْلِ﴾[550] buyurmuştur, yaᶜnī "O Allāhu taᶜālā sizi gecede nevm ile hislerinizi tamāmen ahz edip meyyit gibi eder" ki uykuyu vefāt ile tesmiye etmiştir. Ve uykudan müstaykız olan kimseye uykuda ahvāline münāsib olmayan müşāhedātın inkişāfı gibi kezālik mebᶜūs olan kimseye dahi aslā onun hātırına gelmeyen ve onun hissi ona müşāhede edememiş olan müşāhedāt keşf olunurlar, yaᶜnī hātırına gelmeyenleri görür. Ve hayāt ile memātın beyninde olan uykunun misli dünyā ile āhiret beyninde olan berzah misli gibidir. Lokmān Hakīm oğluna demiş ki: "Ey benim oğlum, eger sen ölümde şekk eder isen uyku uyuma ki sen uyku uyuduğun gibi kezālik ölüm ile dahi öleceksin ve eger sen baᶜste şekk eder isen uykudan uyanma ki senin uykudan sonra uyanıklığın olduğu gibi kezālik ölümden sonra baᶜs olacaksın." Ve dahi Kaᶜbu'l-Ahbār demiş ki: "Uyku uyuduğun vaktte sağ yanın üzerine yatıp yüzünle kıbleye müteveccih ol, zīrā ki vefāttır." Ve ᶜĀişe ᶜaleyha'r-rıdvān buyurmuş ki: "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz yatacağı vaktte mübārek yüzünü sağ eli üzerine yaᶜnī yanağı sağ elinin ayası üstünde koyup ve gecesinde nefsini ölü gördüğü hālde onun en son kelāmı "اَللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَرَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ وَمَلِيكَهُ" duᶜāsı idi" ki Kitābu'd-Daᶜvāt'ta zikr ettiğimiz gibi o duᶜāyı okumak idi. Ve hāl böyle olıcak yatacağı vaktte ādeme hakk ve vācibdir ki üç nesne üzerine nefsinden teftīş ve taharrī eyleye ki; birisi ne hāl ve ne şān üzere yatıyor ve ikincisi o hālde ona gālib hubbullāh mıdır ve onun likāsı muhabbeti midir, yoksa dünyānın muhabbeti midir ve üçüncüsü ne hāl üzere vefāt edecektir, muhakkak ve yakīn bile ki gālib-i ahvāli ne ise o hāl üzerine vefāt edecektir ve ne hāl üzere vefāt ederse kezālik o hāl üzere haşr olacaktır, çünkü ādem sevdiğiyle ve dahi sevdiği ādem ile haşr olunur.

---

550 el-Enᶜām, 6/60.

[العاشر الدعاء عن التنبه فليقل في تيقظاته وتقلباته مهما تنبه ما كان يقوله رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ'' وليجتهد أن يكون آخر ما يجري على قلبه عند النوم ذكر الله تعالى وأول ما يرد على قلبه عند التيقظ ذكر الله تعالى فهو علامة الحب ولا يلازم القلب في هاتين الحالتين إلا ما هو الغالب عليه فليجرب قلبه به فهو علامة الحب فإنها علامة تكشف من باطن القلب وإنما استحبت هذه الأذكار لتستجر القلب إلى ذكر الله تعالى فإذا استيقظ ليقوم قال ''اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ'' إلى آخر ما أوردناه من أدعية التيقظ]

Ve onuncu edeb ise o dahi uykudan uyandıkça ve yandan yana dönüp uykusunda takallüb ettikçe efendimizin söylediğini söylemektir ki efendimiz ''لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ'' buyururlardı. [186] Ve dahi cehd ede ki yatacağı vaktte onun kalbine en son cereyān eden şey Allāhu ᶜazīmü'ş-şānın zikri ola ve uyanacağı vaktte en evvel ona cereyān eden şey zikrullāh ola, zīrā ki ᶜalāmet-i muhabbettir ve bu hāleteynde kalbe gālib olmayan nesne ona mülāzemet etmez, yaᶜnī kalbe galebe eden nesne her ne ise o hāletlerde o nesne mülāzemet eyler. İşte kalbi bununla tecrübe ede ki ᶜalāmet-i hubb odur, çünkü öyle bir ᶜalāmettir ki bātın-ı kalbden keşf eder. Ve bu ezkār müstehabb olması dahi ancak kalbi zikrullāha çekip cerr etmek içindir. Ve eger kalkmak için uyandıysa ''اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ'' diye ve edᶜiye-i teyakkuzu ilā-āhirihi kırā'et ede.

[الورد الرابع يدخل بمضي النصف الأول من الليل إلى أن يبقى من الليل سدسه وعند ذلك يقوم العبد للتهجد فاسم التهجد يختص بما بعد الهجود والهجوع وهو النوم وهذا وسط الليل ويشبه الورد الذي بعد الزوال وهو وسط النهار وبه أقسم الله تعالى فقال ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى﴾ أي إذا سكن وسكونه هدوه في هذا الوقت فلا تبقى عين إلا نائمة سوى الحي القيوم الذي لا تأخذه سنة ولا نوم وقيل إذا سجى إذا امتد وطال وقيل إذا أظلم وَسُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أي الليل أسمع فقال ''جَوْفُ اللَّيْلِ'' وقال داود صلى الله عليه وسلم ''إِلَهِي إِنِّي أُحِبُّ أَنْ أَتَعَبَّدَ لَكَ فَأَيُّ وَقْتٍ أَفْضَلُ'' فأوحى الله تعالى إليه ''يَا دَاوُدُ لَا تَقُمْ أَوَّلَ اللَّيْلِ وَلَا آخِرَهُ فَإِنَّ مَنْ قَامَ أَوَّلَهُ نَامَ آخِرَهُ وَمَنْ قَامَ آخِرَهُ لَمْ يَقُمْ أَوَّلَهُ وَلَكِنْ قُمْ وَسَطَ اللَّيْلِ حَتَّى تَخْلُوَ بِي

وَأَخْلُوَ بِكَ وَارْفَعْ إِلَيَّ حَوَائِجَكَ" وَسُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أي الليل أفضل فقال "نِصْفُ اللَّيْلِ الْغَابِرُ" يعني الباقي وفي آخر الليل وردت الأخبار باهتزاز العرش وانتشار الرياح من جنات عدن ومن نزول الجبار تعالى إلى سماء الدنيا وغير ذلك من الأخبار]

Ve dahi gecenin dördüncü virdi ise o dahi gecenin nısf-ı evveli mürūruyla dāhil olur, tā ki geceden südüsü kala ki o vaktte kul teheccüd namāzına kıyām ede, çünkü ism-i teheccüd hücūd ve hücūᶜdan sonraya muhtass olur ki uykudan sonra olan kıyām ile muhtass olur ve bu vakt gecenin yarısıdır ve baᶜde'z-zevāl olan virde müşābihtir ki o vird dahi nısfu'n-nehārın virdidir. Bu vakt ile Hakk celle ve ᶜalā hazretleri kasem edip [551]﴿وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى﴾ buyurmuştur ki:"سجى" sükūn maᶜnāsına tefsīr buyurulmuş ve dahi imtidād ve tūl maᶜnāsı ile teᵓvīl edilmiştir. Ve bir kavlde dahi karanlık ve zulmet ettiği vakt maᶜnāsına tefsīr olmuştur ki hāsıl-ı nass-ı ᶜālī: "Eşyāya sükūn veren yāhūd zulmeti eşyāyı kaplayan gecenin hakkı için" demek olur. Ve sükūndan murād hüdūdur ki bu vaktte Zāt-ı Hayy-ı Kayyūm-ı Müteᶜāl'den gayrı bir uyanık göz kalmaz, aᶜyün-i mahlūkāt kāffesi uykuya varıp hüdū eder, ancak yalnız Hayy-ı Kayyūm hazretleri uyanık kalır, çünkü ona uyumak ve ımızgınmak tārī ve ᶜārız olmaz, hayāt-ı dāimīde bākī ve mahlūkātın tedbīrinde kāim-dir, onu uykunun evveli ve āhiri ahz etmez, uyumak ve ımızganmak-tan münezzehdir. Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizden "Gece hangi sāᶜati makbūl ve icābet-i duᶜāya daha ziyāde karībdir?" diye suᵓāl olundukta efendimiz [552]"جَوْفُ اللَّيْلِ" diye beyān buyurmuş, yaᶜnī "Ge-cenin ortası." Ve Dāvūd ᶜaleyhi's-selām "إِلَهِي إِنِّي أُحِبُّ أَنْ أَتَعَبَّدَ لَكَ فَأَيُّ وَقْتٍ أَفْضَلُ" diye Hakk celle ve ᶜalādan suᵓāl ettikte, yaᶜnī "Yā rabbi, ben sana taᶜabbüd etmek isterim, hangi vakt ᶜibādete efdaldir?" dedikte Zü'l-Celāli ve'l-İkrām hazretleri "يَا دَاوُدُ لَا تَقُمْ أَوَّلَ اللَّيْلِ وَلَا آخِرَهُ فَإِنَّ مَنْ قَامَ أَوَّلَهُ نَامَ آخِرَهُ وَمَنْ قَامَ آخِرَهُ لَمْ يَقُمْ أَوَّلَهُ وَلَكِنْ قُمْ وَسَطَ اللَّيْلِ حَتَّى تَخْلُوَ بِي

551 ed-Duhā, 93/2.

552 Ebū Dāvūd, Tatavvuᶜ, 10, no: 1277; *Musnedu* Ahmed, 4/235, no: 18059; *Sahīhu* İbn Huzeyme, 1/128, no: 260; et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 1/59, no: 134; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/268, no: 584.

"وَأَخْلُوَ بِكَ وَارْفَعْ إِلَيَّ حَوَائِجَكَ" diye emr ve fermān buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāli: "Yā Dāvūd, sen gecenin evvelinde veyāhūd āhirinde kıyām etme, zīrā kim ki evvelinde kıyām eder ise āhirinde uyur ve kim ki āhirinde kıyām ederse evvelinde kıyām etmez velākin sen gece ortasında kalkıp ʿibādet eyle, tā ki sen bana tenhā olursun ve ben sana tenhā kalırım ve o vaktte hācetlerin bana refʿ eyle" diye beyān buyurulmuştur. Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selāmdan "Leylin efdali hangi sāʿattir?" diye soruldukta efendimiz "نِصْفُ اللَّيْلِ الْغَابِرُ"[553] buyurmuştur, yaʿnī "Gecenin bākī olan nısf-ı ahīridir" diye taʿyīn buyurulmuş. Ve āhir-i leyl hakkında ahbār-ı kesīre vārid olmuştur ki, o vaktte arş mühtezz olur ve cennāt-ı ʿadnin rāyiha-i tayyibeleri münteşir olur ve Zāt-ı Zü'l-Celāli ve'l-İkrām hazretleri semā-i dünyāya tecellī buyurur ve sāir bu gibi fezāil hakkında mütevārid olan ahbār.

[وترتيب هذا الورد أنه بعد الفراغ من الأدعية التي للاستيقاظ يتوضأ وضوءًا كما سبق بسننه وآدابه وأدعيته ثم يتوجه إلى مصلاه ويقوم مستقبلا القبلة ويقول "اللّٰهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ كَثِيرًا وَسُبْحَانَ اللهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا" ثم يسبح عشرًا وليحمد الله عشرًا ويهلل عشرًا وليقل "اللهُ أَكْبَرُ ذُو الْمَلَكُوتِ وَالْجَبَرُوتِ وَالْكِبْرِيَاءِ وَالْعَظَمَةِ وَالْجَلَالِ وَالْقُدْرَةِ" وليقل هذه الكلمات فإنها مأثورة عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في قيامه للتهجد "اَللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ بَهَاءُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ قَيُّومُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ وَمَنْ عَلَيْهِنَّ أَنْتَ الْحَقُّ وَمِنْكَ [١٨٧] الْحَقُّ وَلِقَاؤُكَ حَقٌّ وَالْجَنَّةُ حَقٌّ وَالنَّارُ حَقٌّ وَالنُّشُورُ حَقٌّ وَالنَّبِيُّونَ حَقٌّ وَمحمدٌ صلى الله عليه وسلم حَقٌّ اَللَّهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْكَ أَنَبْتُ وَبِكَ خَاصَمْتُ وَإِلَيْكَ حَاكَمْتُ فَاغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ وَأَسْرَفْتُ أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ اَللَّهُمَّ آتِ نَفْسِي تَقْوَاهَا وَزَكِّهَا أَنْتَ خَيْرُ مَنْ زَكَّاهَا أَنْتَ وَلِيُّهَا وَمَوْلَاهَا اَللَّهُمَّ اهْدِنِي لِأَحْسَنِ الْأَعْمَالِ لَا يَهْدِي لِأَحْسَنِهَا إِلَّا أَنْتَ وَاصْرِفْ عَنِّي سَيِّئَهَا لَا يَصْرِفُ عَنِّي سَيِّئَهَا إِلَّا أَنْتَ أَسْأَلُكَ مَسْأَلَةَ الْبَائِسِ الْمِسْكِينِ وَأَدْعُوكَ دُعَاءَ الْمُفْتَقِرِ الذَّلِيلِ فَلَا تَجْعَلْنِي بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا وَكُنْ بِي رَؤُوفًا رَحِيمًا يَا خَيْرَ الْمَسْؤُولِينَ وَأَكْرَمَ الْمُعْطِينَ"]

553 *Musnedu* Ahmed, 5/179, no: 21556; *Taʿzīmu Kadri's-Salāt*, 2/604, no: 644.

Ve bu virdin tertībi ise o dahi bu sūretledir ki kıyām etmek üzere uykudan uyanıp duᶜā-i istīkāzın kırāᵓetinden fārig olduktan sonra vech-i mesbūk üzere sünen ve ādāb ve edᶜiyesiyle bir ābdest alır ve namāzgāhına gider durur ve hem dahi kıbleye müstakbil ve kāim olduğu hālde evvel-i emrde bu tehlīl ve tesbīh ve hamd ve tekbīri okur ki:"اللّٰهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ كَثِيرًا وَسُبْحَانَ اللهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا" deyip baᶜdehu on kerre tesbīh eder ve on kerre hamd eder ve on kerre "لَا اِلَهَ اِلَّا اللهُ" der, sonra "اللهُ أَكْبَرُ ذُو الْمَلَكُوتِ وَالْجَبَرُوتِ وَالْكِبْرِيَاءِ وَالْعَظَمَةِ وَالْجَلَالِ وَالْقُدْرَةِ" deyip bu kelimāt-ı ātiyeyi söyleye, zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizden meᵓsūredir yaᶜnī ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz teheccüd namāzına durduğu vaktte bu kelimātı söylerdi ki:"اَللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ بَهَاءُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ قَيُّومُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ وَمَنْ عَلَيْهِنَّ أَنْتَ الْحَقُّ وَمِنْكَ الْحَقُّ وَلِقَاؤُكَ حَقٌّ وَالْجَنَّةُ حَقٌّ وَالنَّارُ حَقٌّ وَالنُّشُورُ حَقٌّ وَالنَّبِيُّونَ حَقٌّ ومحمدٌ صلى الله عليه وسلم حَقٌّ اَللَّهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْكَ أَنَبْتُ وَبِكَ خَاصَمْتُ وَإِلَيْكَ حَاكَمْتُ فَاغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ وَأَسْرَفْتُ أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ اَللَّهُمَّ آتِ نَفْسِي تَقْوَاهَا وَزَكِّهَا أَنْتَ خَيْرُ مَنْ زَكَّاهَا أَنْتَ وَلِيُّهَا وَمَوْلَاهَا اَللَّهُمَّ اهْدِنِي لِأَحْسَنِ الْأَعْمَالِ لَا يَهْدِي لِأَحْسَنِهَا إِلَّا أَنْتَ وَاصْرِفْ عَنِّي سَيِّئَهَا لَا يَصْرِفُ عَنِّي سَيِّئَهَا إِلَّا أَنْتَ أَسْأَلُكَ مَسْأَلَةَ الْبَائِسِ الْمِسْكِينِ وَأَدْعُوكَ دُعَاءَ الْمُفْتَقِرِ الذَّلِيلِ فَلَا تَجْعَلْنِي بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا وَكُنْ بِي رَؤُوفًا رَحِيمًا يَا خَيْرَ الْمَسْؤُولِينَ وَأَكْرَمَ الْمُعْطِينَ" okurdu. Bu kelimāt ve daᶜavātın hulāsa-i meᵓāli: "Yā rabbi, sana hamd olsun ki semāvāt ve zemīnin nūru sensin ve dahi sana hamd olsun ki gökler ve yerlerin revnak ve bahāsı sensin ve yine sana hamd olsun ki göklerin ve yerin rableri sensin ve dahi sana hamd olsun semāvāt ve arāzīnin tedbīr-i umūrlarında kāim sensin ve hem dahi semāvāt ve göklerin üzerlerinde ve yerlerin içinde ve üstlerinde bulunan mahlūkātın tedebbür-i umūrlarına hemīşe kāim sensin ki Hakk sensin ve hakk sendendir ve senin likān hakktır ve cennet hakktır ve āteş hakktır ve nüşūr hakktır ve peygamberler hakktır ve Muhammed ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām hakktır. Yā rabbi, ben sana islām ettim ve sana īmān ettim ve senin üzerine ben tevekkül ettim ve sana dönüp rücūᶜ ettim ve seninle düşmanıma muhāsame edip ve ya-

nında muhākeme oldum, kaldı ki sen bana kazandığım ve kazanacağım zenb ve günāhı ᶜafv ve magfiret eyle, yaᶜnī gerek işlediğim cerāimi ve gerek onları teʾhīr edip henüz işlemediğimi sen bana bağışlayıp ᶜafv ve magfiret eyle ve dahi sakladığım zünūb-ı sırriyyemi ve iᶜlān edip āşikār işlediğim aᶜmāl-i seyyiʾeyi ve dahi isrāf ettiğimi bana magfiret eyle ki Mukaddim sensin ve Muʾahhir sensin, senden gayrı bi-hakkın ᶜibādet olunacak bir ilāh yoktur, ancak sensin. Yā rabbi, sen benim nefsimin takvāsını bana ver ve dahi onu pāk ve tāhir eyle ki onu tezkiye edenlerin hayrlısı sensin ve dahi onun velīsi ve efendisi sensin. Yā rabbi, aᶜmālin ahsenine sen beni hidāyet eyle ki ahsenine hidāyet eyleyen ancak sensin ve onun yaramazlarını benim üzerimden sarf eyle ki yaramazlarını sarf eden ancak sensin. Ben senden dilenci-yi miskīn mesʾelesini suʾāl ederim ve müftekır-ı zelīlin duᶜāsını sana duᶜā eylerim. Yā rabbi, senin duᶜānla beni şakī etme ve benimle raʾūf ve rahīm ol ey mesʾūllerin en ziyāde yeği ve hayrlısı ve vergi verenlerin ekremi!" Yaᶜnī benim bu suʾāllerimi ihsān edip istediğimi bana verip kerem eyle demektir.

[وَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا كَانَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ افْتَتَحَ صَلَاتَهُ قَالَ ''اللَّهُمَّ رَبَّ جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ وَإِسْرَافِيلَ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ اهْدِنِي لِمَا اخْتُلِفَ فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِكَ إِنَّكَ تَهْدِي مَنْ تَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ'' ثُمَّ يَفْتَتِحُ الصَّلَاةَ وَيُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ ثُمَّ يُصَلِّي مَثْنَى مَثْنَى مَا تَيَسَّرَ لَهُ وَيَخْتِمُ بِالْوِتْرِ إِنْ لَمْ يَكُنْ قَدْ صَلَّى الْوِتْرَ ويستحب أن يفصل بين الصلاتين عند تسليمه بمائة تسبيحة ليستريح ويزيد نشاطه للصلاة وقد صح في صلاة رسول الله صلى الله عليه وسلم بالليل أنه صلى أولًا ركعتين خفيفتين ثم ركعتين طويلتين ثم ركعتين دون اللتين قبلهما ثم لم يزل يقصر بالتدريج إلى ثلاث عشرة ركعة]

Ve Hazret-i Ümmü'l-müʾminīn ᶜĀişetü's-Sıddīka ᶜaleyha'r-rıdvān demiş ki: "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz teheccüd namāzına kıyām ettiği vaktte ''اللَّهُمَّ رَبَّ جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ وَإِسْرَافِيلَ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ اهْدِنِي لِمَا اخْتُلِفَ فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِكَ إِنَّكَ تَهْدِي مَنْ تَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ'' deyip bu duᶜā ile başlayıp namāzını iftitāh ederdi ve ondan sonra yaᶜnī bu duᶜāyı okuduktan

sonra namāzını iftitāh edip evvelā hafīfçe olarak iki rekᶜat kılardı ve ondan sonra ikişer ikişer kılardı." Yaᶜnī kaç rekᶜatin kılması ona müyesser olduysa cümlesi ikişer ikişer kılar. Ve eger vitri kılmamışsa [188] vitr namāzıyla hatm ede. Ve dahi müstehabbdır ki teslīmeteyn katındaki salavāteyn beyninde yüz tesbīha ile fasl eyleye, tā ki kesb-i rāhat edip namāza onun neşātı ziyāde ola. Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz üzerine bir rivāyet hāsıl ve musahhah olmuş ki gecede namāz kılarken yaᶜnī teheccüd namāzında evvelā iki rekᶜat hafīfçe kılmış, sonra iki rekᶜat uzunca kılmış ve ondan sonra bunlardan kısa olarak iki rekᶜat daha kılmış, sonra bi't-tedrīc on üç rekᶜat kadar yekdīgerinden kısa olarak üç şefᶜ yaᶜnī altı rekᶜat ve biri vitr kılmış.

[وسئلت عائشة رضي الله عنها أكان رسول الله صلى الله عليه وسلم يجهر في قيام الليل أم يسر فقالت ربما جهر وربما أسر وقال صلى الله عليه وسلم "صَلَاةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى فَإِذَا خِفْتَ الصُّبْحَ فَأَوْتِرْ بِرَكْعَةٍ" وقال صلاة المغرب أوترت صلاة النهار فأوتروا صلاة الليل وأكثر ما صح عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في قيام الليل ثلاث عشرة ركعة ويقرأ في هذه الركعات من ورده من القرآن أو من السور المخصوصة ما خف عليه وهو في حكم هذا الورد قريب من السدس الأخير من الليل]

Ve dahi Ümmü'l-müʾminīn ᶜĀişetü's-Sıddīka radıyallāhu ᶜanhādan suʾāl vākiᶜ olmuş ki: "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz kıyāmu'l-leyl namāzında yaᶜnī salāt-ı teheccüdü kılarken cehren mi okurdu yoksa gizli mi?" Ve ᶜaleyha'r-rıdvān buyurmuş ki: "Olurdu ki cehren okurdu ve olurdu ki sırren okurdu." Yaᶜnī baᶜzı gecelerde cehren ve baᶜzı gecelerde sırren okurdu diye haber vermiş. Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "صَلَاةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى فَإِذَا خِفْتَ الصُّبْحَ فَأَوْتِرْ بِرَكْعَةٍ"[554] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāli: "Gecenin namāzı ikişer ikişerdir ve tulūᶜ-ı fecrden korktuğun vaktte bir rekᶜat kılmakla namāzını vitr edin." Dahi buyurmuş ki: "Magrib namāzı gündüzün namāzını vitr etti yaᶜnī tek eyledi, siz dahi salāt-ı leyli vitr ediniz." Yaᶜnī tek ediniz. Ve ᶜaley-

---

554 Buhārī, Vitr, 1, no: 990; Müslim, Salātu'l-Musāfirīn, 145; *Muvatta*, Salātu'l-Leyl, 7; *Musnedu* Ahmed, 2/30, no: 4848.

hi's-salātu ve's-selām efendimizin namāzı üzerine mervī ve musahhah olan rivāyetlerin ekseri mūcibince kıyāmu'l-leylde efendimiz ancak on üç rekᶜat namāz kılmış ki bundan ziyāde kıldığını rivāyet olunamamış ve bu rekᶜatlerde Kurʾān'dan olan virdinden okur veyāhūd üzerine hafīf olan suver-i mahsūsalardan kırāʾet eder. Ve kendisi bu virdin hükmünde leylin südüs-i ahīrinin virdi hükmündedir yaᶜnī onun orada bu namāzı gecenin südüs-i ahīrinde olmuş gibidir, çünkü ona karībdir ve mā-karube mine'ş-şeyʾi ahaze hukmehu.

[الورد الخامس السدس الأخير من الليل وهو وقت السحر فإن الله تعالى قال ﴿وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾ قيل يصلون لما فيها من الاستغفار وهو مقارب للفجر الذي هو وقت انصراف ملائكة الليل وإقبال ملائكة النهار وقد أمر بهذا الورد سلمان أخاه أبا الدرداء رضي الله عنهما ليلة زاره في حديث طويل قال في آخره فلما كان الليل ذهب أبو الدرداء ليقوم فقال له سلمان نم فنام ثم ذهب ليقوم فقال له نم فنام فلما كان عند الصبح قال له سلمان قم الآن فقاما فصليا فقال إن لنفسك عليك حقًا وإن لضيفك عليك حقًا وإن لأهلك عليك حقًا فأعط كل ذي حق حقه وذلك أن امرأة أبي الدرداء أخبرت سلمان أنه لا ينام الليل قال فأتيا النبي صلى الله عليه وسلم فذكرا ذلك له فقال "صَدَقَ سَلْمَانُ"]

Ve gecenin beşinci virdi ise o dahi gecenin südüs-i ahīrindedir ki vakt-i seherdir. Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretleri ﴿وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾[555] diye o vaktte namāz kılanları senā buyurmuştur ki: "istigfār" namāzı kılmakla tefsīr olunmuş ve o namāzda kesret-i istigfār olduğu haysiyyetle onu istigfār ile yād buyurmuş. Bu vakt melāike-i leylin insırāf vaktleri olan fecr-i sādıktan karībdir, çünkü tulūᶜ-ı fecrde melāike-i leyl munsarıf olup melāike-i nehār ikbāl ederler. Ve bu virdin ihyāsıyla Hazret-i Selmān birāderi Ebu'd-Derdāʾ ᶜaleyhime'r-rıdvāna emr etmiştir ki o gecede Hazret-i Selmān, Ebu'd-Derdā'yı ziyāret etmişti ve o gecede emr etmiştir. Bu bir hadīs-i tavīl ile mervīdir fakat hadīsin āhirinde denilmiş ki: "Gece olunca kıyāmu'l-leyl namāzına gitmeğe Ebu'd-Derdāʾ kalmak istedi. Selmān ona "Uyu, henüz vakt vardır" diye menᶜ etti ve o dahi bir mikdār uyuduktan sonra yine kalkmak istedi yine

555 ez-Zāriyāt, 51/18.

Selmān ona "Uyu" diye yatmakla emr edip kalkmaktan onu menᶜ etti ve o dahi yattı ve subh vakti yaklaşınca Selmān ona: "İmdi kalk" diye onu kaldırıp ikisi birlikte kalkıp namāz kıldılar, sonra Selmān, Ebu'd-Derdā'ya demiş ki: "Tahkīk ve tahkīkan senin nefsin için kendin üzerine bir hakk vardır ve mihmānına dahi senin üzerine bir hakk vardır ve dahi ehline dahi senin üzerine bir hakkı vardır, sen dahi her bir hakk sāhibine hakkını edāᵓ eyle." Ve bunun sebebi Ebu'd-Derdāᵓ hazretlerinin harem-i muhteremlerinin ihbārıdır ki Selmān'a demiş ki: "Ebu'd-Derdā gecede uyku uyumaz." Rāvī-i hadīs demiş ki, sonra ikisi birlikte ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin huzūr-ı ᶜālīsine varıp bu kıssayı nakl ettiler ve efendimiz "صَدَقَ سَلْمَانُ"[556] diye Hazret-i Selmān'ın kelāmını tahsīn ve tasvīb buyurup "Selmān sözünde sādıktır" dedi.

[وهذا هو الورد الخامس وفيه يستحب السحور وذلك عند خوف طلوع الفجر والوظيفة في هذين الوردين [١٨٩] الصلاة فإذا طلع الفجر انقضت أوراد الليل ودخلت أوراد النهار فيقوم ويصلي ركعتي الفجر وهو المراد بقوله تعالى ﴿وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ﴾ ثم يقرأ ﴿شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ﴾ إلى آخرها ثم يقول وأنا أشهد بما شهد الله به لنفسه وشهدت به ملائكته وأولو العلم من خلقه وأستودع الله هذه الشهادة وهي لي عند الله تعالى وديعة وأسأله حفظها حتى يتوفاني عليها اللهم احطط عني بها وزرًا واجعلها لي عندك ذخرًا واحفظها علي وتوفني عليها حتى ألقاك بها غير مبدل تبديلًا]

Ve gecenin beşinci virdi işte budur. Ve oruç tutacak olur ise bu vird içinde sahūr etmek dahi müstehabb olur, o dahi tulūᶜ-ı fecrden havf ettiği vakttedir ve bu iki virdde minvāl-i muharrer üzere vazīfe namāz kılmaktır. Ve çün fecr-i sādık tulūᶜ eder, gecenin evrādı münkazī olup evrād-ı nehār dāhil olurlar ve o vaktte lāyık odur ki kalkıp fecrin iki rekᶜatini kılıp bu āyet ve duᶜāyı okuya, zīrā o vaktte fecrin iki rekᶜatini kılmak hakkında Hakk taᶜālānın ﴿وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ﴾[557] diye emr-i ᶜālīsi şeref-müteᶜallik olmuştur. Denilmiştir ki idbār-ı nücūmdan sonra olan tesbīh o iki rekᶜati kılmaktır. Ve bu rekᶜatlerin ᶜakibinde

556 Buhārī, Savm, 51, no: 1968; Tirmizī, Zühd, 63, no: 2413.

557 et-Tūr, 52/49.

﴿شَـهِدَ اللَّهُ أَنَّـهُ لَا إِلَـهَ إِلَّا هُـوَ وَالْمَلَائِكَـةُ﴾[558] okuya ve ᶜakibinde o duᶜāyı kırāᵓet eyleye.

[فهذا ترتيب الأوراد للعباد وقد كانوا يستحبون أن يجمعوا مع ذلك في كل يوم بين أربعة أمور صوم وصدقة وإن قلت وعيادة مريض وشهود جنازة ففي الخبر من جمع بين هذه الأربع في يوم غفر له وفي رواية دخل الجنة فإن أنفق بعضها وعجز عن الآخر كان له أجر الجميع بحسب نيته]

İşte ᶜibād için evrādın tertībi budur. Ve selef-i sālihīn bu evrād ile maᶜan her günde dört emrin cemᶜi dahi müstehabb görürlerdi ki, savm ve sadaka, velev ki az bir sadaka olsun ve ziyāret-i marīz ve teşyīᶜ-i cenāzedirler, çünkü haberde gelmiş ki: "Günde bu dört emrin beyninde kim ki cemᶜ eder ise ona magfiret olunur." Ve dīger rivāyette "cennete dāhil olur" denilmiş. Ve eger baᶜzılarına müttefik olup kusūrlarının ityānından ᶜāciz kalır ise yine cemīᶜinin ecri, niyyeti hasebiyle ona hāsıl olur.

[وكانوا يكرهون أن ينقضي اليوم ولم يتصدقوا فيه بصدقة ولو بتمرة أو بصلة أو كسرة خبز لقوله صلى الله عليه وسلم "اَلرَّجُلُ فِي ظِلِّ صَدَقَتِهِ حَتَّى يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ" ولقوله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "اتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ" ودفعت عائشة رضي الله عنها إلى سائل عنبة واحدة فأخذها فنظر من كان عندها بعضهم إلى بعض فقالت ما لكم إن فيها لمثاقيل ذر كثير وكانوا لا يستحبون رد السائل إذ كان من أخلاق رسول الله صلى الله عليه وسلم ذلك ما سأله أحد شيئًا فقال لا ولكنه إن لم يقدر عليه سكت وفي الخبر "يُصْبِحُ ابْنُ آدَمَ وَعَلَى كُلِّ سُلَامَى مِنْ جَسَدِهِ صَدَقَةٌ يَعْنِي الْمَفْصَلَ وَفِي جَسَدِهِ ثَلَاثُمِائَةٍ وَسِتُّونَ مَفْصَلًا فَأَمْرُكَ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ وَنَهْيُكَ عَنِ الْمُنْكَرِ صَدَقَةٌ وَحَمْلُكَ عَنِ الضَّعِيفِ صَدَقَةٌ وَهِدَايَتُكَ إِلَى الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ وَإِمَاطَتُكَ الْأَذَى صَدَقَةٌ حَتَّى ذَكَرَ التَّسْبِيحَ وَالتَّهْلِيلَ ثُمَّ قَالَ وَرَكْعَتَا الضُّحَى تَأْتِي عَلَى ذَلِكَ كُلِّهِ أَوْ تَجْمَعَنَّ لَكَ ذَلِكَ كُلَّهُ"]

Ve dahi selef-i sālihīn bir günleri sadaka vermeksizin inkızāsından istikrāh ederlerdi yaᶜnī her bir gün sadaka vermek sevābı iktisābıyla geçmesine saᶜy ederlerdi, velev ki bir dāne-i hurmā veyā bir soğan veyāhūd bir parça ekmek ola ki günleri sadaka sevābından tehī ve hālī

558 Ālu ᶜİmrān, 3/18.

bırakmazlardı, çünkü ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "اَلرَّجُلُ فِي ظِلِّ صَدَقَتِهِ حَتَّى يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ"[559] diye haber vermiştir ki hulāsa-i meʾāli: "ʿArsa-i mahşerde beyne'n-nās kazāʾ oluncaya dek her bir ādem kendi sadakasının gölgesinde durur." Ve dahi "اتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ"[560] diye emr ve fermān buyurmuştur, yaʿnī "Siz velev ki bir dāne hurmānın yarısıyla āteşten nefsinizi vikāye edip saklayınız." Yaʿnī sadaka vermekten fārig olmayınız velev ki az bir şeyʾ ola ki hīç olmazsa hurmā dānesinin nısfı ile tasadduk ediniz ve fakīri tehī-dest ve hāib redd etmeyiniz demektir. Hazret-i ʿĀişe ʿaleyha'r-rıdvān bir habbe tāze üzüm dānesiyle tasadduk etmiş ve fakīr o habbeyi almıştır ve ʿindinde hāzır olup onu görenler yekdīgerine nazar ettiklerinde Hazret-i ʿĀişe: "Birbirinize bakıp taʿaccüb etmeğe neyiniz vardır, bu habbe çok zerrelere müvāzindir" diye söylemiş. Hāsıl-ı kelām ashāb-ı ʿizām ve tābiʿīn-i kirām ve ʿulemā-i aʿlām tehī-dest olarak dilenci ve sāilin reddini müstehabb görmezlerdi, yaʿnī sāilin boş çevirmesini sevmezlerdi, çünkü bu sıfat ahlāk-ı ʿaliyye-i Hazret-i Risālet-penāhīdendir ki sāili tehī-dest olarak redd etmezdi, bir sāile yok dememiştir ve eger suʾāline kudreti taʿalluk etmezse sükūt kalırdı. Ve dahi haberde vārid olmuş ki: "يُصْبِحُ ابْنُ آدَمَ وَعَلَى كُلِّ سُلَامَى مِنْ جَسَدِهِ صَدَقَةٌ يَعْنِي الْمَفْصَلَ وَفِي جَسَدِهِ ثَلَاثُمِائَةٍ وَسِتُّونَ مَفْصَلًا فَأَمْرُكَ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ وَنَهْيُكَ عَنِ الْمُنْكَرِ صَدَقَةٌ وَحَمْلُكَ عَنِ الضَّعِيفِ صَدَقَةٌ وَهِدَايَتُكَ إِلَى الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ وَإِمَاطَتُكَ الْأَذَى صَدَقَةٌ حَتَّى ذَكَرَ التَّسْبِيحَ وَالتَّهْلِيلَ ثُمَّ قَالَ وَرَكْعَتَا الضُّحَى تَأْتِي عَلَى ذَلِكَ كُلِّهِ أَوْ تَجْمَعَنَّ لَكَ ذَلِكَ كُلَّهُ"[561] ki hulāsa-i meʾāli: "Her günde ibn-i Ādem sabāh ettikçe onun her mafsalı üzerine sadaka vardır ve cesedinde üç yüz altmış mafsal vardır ki üzerine üç yüz altmış sadaka vermek lāzım gelir ve senin maʿrūf ile emr etmen sadaka ʿadd olunur [190] ve münker üzerine nehy eylemen dahi sadakadır ve zebūn üzerinden haml ettiğin nesne dahi sadaka sayılır ve yola delālet

---

559 İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/227, no: 645; *Sahīhu* İbn Huzeyme, 4/94, no: 2431; et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Kebīr*, 17/280, no: 771.

560 Buhārī, Zekāt, 10, no: 1417; Müslim, Zekāt, 66; *Musnedu* Ahmed, 1/388, no: 3679; İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/227, no: 644; *Musnedu* Ebī Dāvūd et-Tayālisī, 2/368, no: 1130.

561 Müslim, Salātu'l-Musāfirīn, 84.

etmekliğin dahi sadakadır ve yoldan imāta-i ezā etmekliğin sadakadır." Ve'l-hāsıl tesbīh ve tehlīli zikr edinceye dek böyle söylemiştir ve ondan sonra "Kuşluk namāzının iki rekᶜati işbu zikr olunan sevāba muᶜādil gelir" yaᶜnī onun sevābı bunların kāffesine müsāvīdir demiş veyāhūd bunların cemīᶜīsi sana cemᶜ eyler demiş.

Beyānu İhtilāfi'l-Evrādi bi-İhtilāfi'l-Ahvāli

[بيان اختلاف الأوراد باختلاف الأحوال]

[اعلم أن المريد لحرث الآخرة السالك لطريقها لا يخلو عن ستة أحوال فإنه إما عابد وإما عالم وإما متعلم وإما وال وإما محترف وإما موحد مستغرق بالواحد الصمد عن غيره]

Ve ihtilāf-ı ahvāl ile evrādın ihtilāfı beyānı ise o dahi onu şöyle bilesin ki hars-ı āhirete mürīd ve tarīk-i āhirete sālik olan kimsenin hāli altı hālden hālī olmaz ki o kimse yā ᶜālim ola veyāhūd ᶜābid ola veyā müteᶜallim ola veyā sanᶜatkār ola veyā vālī ve ᶜāmil ola veyā muvahhid olup Vāhid-i Samed'e müstagrak ola.

[الأول العابد وهو المتجرد لِلْعِبَادَةِ الَّذِي لَا شُغْلَ لَهُ غَيْرُهَا أَصْلًا ولو ترك العبادة لجلس بطالًا فترتيب أوراده ما ذكرناه نعم لا يبعد أن تختلف وظائفه بأن يستغرق أكثر أوقاته إما في الصلاة أو في القراءة أو في التسبيحات فقد كان في الصحابة رضي الله عنهم من ورده في اليوم اثنا عشر ألف تسبيحة وكان فيهم من ورده ثلاثون ألفًا وكان فيهم من ورده ثلثمائة ركعة إلى ستمائة وإلى ألف ركعة وأقل ما نقل في أورادهم من الصلاة مائة ركعة في اليوم والليلة وكان بعضهم أكثر ورده القرآن وكان يختم الواحد منهم في اليوم مرة وروى مرتين عن بعضهم وكان بعضهم يقضي اليوم أو الليل في التفكر في آية واحدة يرددها وكان كرز بن وبرة مقيمًا بمكة فكان يطوف في كل يوم سبعين أسبوعًا وفي كل ليلة سبعين أسبوعًا وكان مع ذلك يختم القرآن في اليوم والليلة مرتين فحسب ذلك فكان عشرة فراسخ ويكون مع كل أسبوع ركعتان فهو مائتان وثمانون ركعة وختمتان وعشرة فراسخ]

Birinci hāl ise ki ᶜibādete mütecerrid olup ondan gayrı onun bir işi olmayan ᶜābid-i mütecerridin hālidir, onun ᶜibādetten başka aslen bir işi yoktur. Çün ᶜibādeti terk eder, işsiz oturur, bu makūle mürī-

dānın evrādı bizim ānifen zikr ettiğimiz vechledir. Evet o kimsenin hāli dahi muhtelif olabilir ve ihtilāfına mebnī vezāifi dahi muhtelif olur ki uzak değildir ki onun ekser-i evkātı namāza veyāhūd kırāʾe-te veyāhūd tesbīhāta müstagrak ola ki baᶜzı sahābenin ekser-i evkātı tesbīhāta müstagrak idi, günde on iki bin tesbīha okurdu ve baᶜzıları otuz bin ve içlerinde ādem var idi ki onun virdi üç yüz rekᶜat idi ve baᶜzıları altı yüz rekᶜat idi ve bin rekᶜate kadar kılan ādem var idi ve evrād-ı namāziyyeden onların en ziyāde ekall olanın virdi yüz rekᶜat-tir ki gece ve gündüzde ᶜale'd-devām yüz rekᶜat kılmak onların ekall-i evrādları idi. Ve baᶜzılarının ekser-i virdi kırāʾet-i Kurʾān idi ki günde bir kerre hatm-i Kurʾān ederdi ve baᶜzıları iki kerre hatm ederdi ve baᶜ-zıları bir āyet-i vāhidenin tefekküründen leyl ü nehārı münkazī olurdu ve kendisi yalnız o āyeti tekrār ve terdīd ile fehvāsına tedebbür ve teʾemmül ve tefekkür ederdi. Mervīdir ki Kurz b. Vebre ᶜaleyhi'r-rah-me Mekke-i mükerremede mukīm idi ve beher günde yetmiş kerre yedişer eşvātı tavāf ederdi ve beher gecede dahi yetmişer kerre yedi-şer eşvātı tavāf eylerdi ve bununla berāber gece ve gündüzde iki hatm ederdi. Ve bu eşvātın hutuvātı ve ᶜakībinde kılınan namāzların rekeᶜātı hisāb olundukta beher gün ve gecede hutuvātı on fersaha bālig oldu ve beher yedi şavtın ᶜakībinde kılınan ikişer rekᶜat namāzı dahi iki yüz seksen rekᶜate bālig oldu ve bununla berāber beher gün ve gecede iki kerre Kurʾān'ı hatm ederdi.

[فإن قلت فما الأولى أن يصرف إليه أكثر الأوقات من هذه الأوراد فاعلم أن قراءة القرآن في الصلاة قائمًا مع التدبر يجمع الجميع ولكن ربما تعسر المواظبة عليه فالأفضل يختلف باختلاف حال الشخص ومقصود الأوراد تزكية القلب وتطهيره وتحليته بذكر الله تعالى وإيناسه به فلينظر المريد إلى قلبه فما يراه أشد تأثيرًا فيه فليواظب عليه فإذا أحس بملالة منه فلينتقل إلى غيره ولذلك نرى الأصوب لأكثر الخلق توزيع هذه الخيرات المختلفة على الأوقات كما سبق والانتقال فيها من نوع إلى نوع لأن [١٩١] الملال هو الغالب على الطبع وأحوال الشخص الواحد في ذلك أيضًا تختلف ولكن إذا فهم فقه الأوراد وسرها فليتبع المعنى فإن سمع تسبيحة مثلًا وأحس لها بوقع قلبه فليواظب على تكرارها ما دام يجد لها وقعًا]

Ve eger sen evlāsı hangisidir ki ekser-i evkāt ona sarf oluna der isen, yaᶜnī bu zikr ettiğimiz evrādın hangisi efdaldir ki ona evkātın ekseri sarf oluna diye suʾāl eder isen, onu dahi öylece bil ki namāzda kāimen maᶜa't-tedebbür Kurʾān'ın kırāʾeti işbu evrādın cemīᶜīsine cāmiᶜ olur. Velākin ola ki ona muvāzabet etmek güç ve müteᶜassir olur, kaldı ki efdaliyyeti buna hasr ve tahsīs etmeyelim, ancak efdaliyyet şahsın ihtilāf-ı ahvāli ile muhtelif olur diyelim, zīrā ki evrādın maksūdu kalbin tezkiye ve tathīridir ve dahi zikrullāh ile onun tahliye ve onunla istīnās ettirilmesidir ve hāl böyle olunca gerektir ki mürīd kendi kalbine nazar ede ve evrādın hangisi kalbine ziyādece teʾsīr eder, o vird üzerine muvāzabet ede ki o şahs hakkında efdal-i evrād odur ve ekser-i evkātı ona sarf ede ve her ne vakt ki kalbinden bir melālet hiss edip anlarsa dīgerine intikāl ede. Ve onun için ekser-i halka işbu hayrāt-ı muhtelife vech-i mesbūk üzere evkāt üzerine tevzīᶜi asveb ve enseb gördük ve ondan nevᶜden nevᶜe intikāli münāsib gördük. Çünkü tabᶜ üzerine melālet gālibdir ve şahs-ı vāhidin ahvāli onda muhtelif olur, ammā merd-i mürīd evrādın fıkh ve sırrını fehm edip anlarsa kendisi maᶜnāya tābiᶜ olsun, meselā eger bir tesbīhayı işitip ve o tesbīha için kalbinde bir mezīd-i teʾsīr görürse hemān o tesbīhanın tekrārı üzerine muvāzabet etsin, tā ki ona bir teʾsīr kalmaya ve ona bir teʾsīr bulunamayınca āherine intikāl eyleye ki hemīşe kalbine teʾsīri ziyāde olan vird ve zikre müdāvemet ve muvāzabet kıla.

[وقد روي عن إبراهيم بن أدهم عن بعض الأبدال أنه قام ذات ليلة يصلي على شاطىء البحر فسمع صوتًا عاليًا بالتسبيح ولم ير أحدًا فقال من أنت أسمع صوتك ولا أرى شخصك فقال أنا ملك من الملائكة موكل بهذا البحر أسبح الله تعالى بهذا التسبيح منذ خلقت قلت فما اسمك قال مهلهيائيل قلت فما ثواب من قاله قال من قاله مائة مرة لم يمت حتى يرى مقعده من الجنة أو يرى له والتسبيح هو قوله ''سُبْحَانَ اللهِ الْعَلِيِّ الدَّيَّانِ سُبْحَانَ اللهِ الشَّدِيدِ الْأَرْكَانِ سُبْحَانَ مَنْ يَذْهَبُ بِاللَّيْلِ وَيَأْتِي بِالنَّهَارِ سُبْحَانَ مَنْ لَا يَشْغَلُهُ شَأْنٌ عَنْ شَأْنٍ سُبْحَانَ اللهِ الْحَنَّانِ الْمَنَّانِ سُبْحَانَ اللهِ الْمُسَبِّحِ فِي كُلِّ مَكَانٍ'' فهذا وأمثاله إذا سمعه المريد ووجد له في قلبه وقعا فليلازمه وأيًا ما وجد القلب عنده وفتح له فيه خير فليواظب عليه]

Ve İbrāhīm b. Edhem ᶜaleyhi'-rahme üzerine mervī olup ki baᶜzı ebdāllerin üzerine rivāyet etmiş ki o kimse deryānın kenārında bir gecede kıyām edip bir savt-ı ᶜālī işitmiş ve bir şahsı görememiş ve o vaktte "Sen kimsin ki senin savtın işitiyorum ve senin şahsın göremiyorum?" diye suᵓāl edince, o dahi: "Ben bir ferişteyim ki bu bahre meᵓmūr ve müᵓekkel olan melāikedenim; halk olalı beri ben Zāt-ı Zü'l-Celāl'e bu tesbīh ile tesbīh ediyorum" diye cevāb verdikte "Senin ismin nedir?" diye sordum ve o dahi: "Muhelheyāᵓīl"dir diye beyān edince "Bu tesbīh ile tesbīh edenin sevābı nedir?" diye istifsār ettim. Melek: "Kim ki bunu günde yüz kerre söylerse o kimse cennetten yerini görmedikçe vefāt etmez veyāhūd dīgeri ona o yeri görmeyince vefāt eylemez" diye haber vermiştir ki tesbīhi dahi budur "سُبْحَانَ اللهِ الْعَلِيِّ الدَّيَّانِ سُبْحَانَ اللهِ الشَّدِيدِ الْأَرْكَانِ سُبْحَانَ مَنْ يَذْهَبُ بِاللَّيْلِ وَيَأْتِي بِالنَّهَارِ سُبْحَانَ مَنْ لَا يَشْغَلُهُ شَأْنٌ عَنْ شَأْنٍ سُبْحَانَ اللهِ الْحَنَّانِ الْمَنَّانِ سُبْحَانَ اللهِ الْمُسَبَّحِ فِي كُلِّ مَكَانٍ" İşte bu ve bunun emsāli eger merd-i mürīd işitip ve kendi kalbinde ona bir mezīd-i teᵓsīr görürse onu mülāzemet etsin ve her hangi zikrde kendi kalbini bulup ve onunla ona bir hayr açılırsa gerektir ki o zikr üzerine muvāzabet etsin.

[الثاني العالم الذي ينفع الناس بعلمه في فتوى أو تدريس أو تصنيف فترتيبه الأوراد يخالف ترتيب العابد فإنه يحتاج إلى المطالعة للكتب وإلى التصنيف والإفادة ويحتاج إلى مدة لها لا محالة فإن أمكنه استغراق الأوقات فيه فهو أفضل ما يشتغلبه بعد المكتوبات ورواتبها ويدل على ذلك جميع ما ذكرناه في فضيلة التعليم والتعلم في كتاب العلم وكيف لا يكون كذلك وفي العلم المواظبة على ذكر الله تعالى وتأمل ما قال الله تعالى وقال رسوله وفيه منفعة الخلق وهدايتهم إلى طريق الآخرة ورب مسألة واحدة يتعلمها المتعلم فيصلح بها عبادة عمره ولو لم يتعلمها لكان سعيه ضائعا وإنما نعني بالعلم المقدم على العبادة العلم الذي يرغب الناس في الآخرة ويزهدهم في الدنيا أو العلم الذي يعينهم على سلوك طريق الآخرة إذا تعلموه على قصد الاستعانة به على السلوك دون العلوم التي تزيد بها الرغبة في المال والجاه وقبول الخلق] [١٩٢]

Ve ikinci hāl ise onun ᶜilmiyle nāsa nefᶜ eden ᶜālimin hālidir ki fetvā ve tedrīs ve tasnīf ile meşgūl olan mürīdānın tertīb-i evrādı o dahi ᶜābidin tertībine muhāliftir, çünkü kütübün mütālaᶜalarına ve tasnīf ve ifādeye

muhtāc olur ve bu mütālaᶜa ve tasnīf ve ifāde için lā-mahālete bir vakte muhtāc olur. Ve buna kāffe-i evkātının istigrākı eger ona mümkin olup müteyessir olduysa onun bu iştigāli salāt-ı mefrūza ile sünenden sonra her bir zikr ve fiᶜlden ona daha ziyāde efdaldir ki Kitābu'l-ᶜAmel'de ᶜilm ve taᶜlīmin fezāil ve merātibi hakkında bizim zikr ettiğimiz āyāt ve ahbār ve nusūs ve āsār delālet eder ve nice daha ziyāde efdal olmaz o hāl ile ki ᶜamelin muvāzabesinde zikrullāha devām ve kelām-ı ᶜazīm-i kadīmine teᵓemmül-i tāmm ve Nebiyy-i zī-şānının ehādīs-i şerīfesine tedebbür ve ihtimām ile halka menfaᶜat ve tarīk-i āhirete hidāyet etmek muvāzabet-i ᶜameli vardır. Ola ki bir mesᵓelenin taᶜlīmiyle merd-i müteᶜallim kāffe-i ᶜömrünün ᶜibādeti onunla ıslāh eder ve onu bilmemiş olsa kāffe-i saᶜyi zāyiᶜ ve hebāᵓ olur. Ve bizim ᶜibādete mukaddem olan ᶜamelden murādımız ancak o ᶜameldir ki nāsı āhirete tergīb ve dünyādan onları tezhīd ve onu öğrendikleri hālde sülūk-i tarīk-i āhirete onlara yāver ve muᶜīn olan ᶜilmdir ki onunla sülūk-i tarīk-i āhirete istiᶜāne etmek kasdıyla olan taᶜlīm ve taᶜallümdür, yoksa onunla māl ve cāh ve ragbet ve kabūl-i halk hāsıl ve müzdād olan ᶜulūm değildir, yaᶜnī bu ᶜilmler ᶜibādetten efdal değildir.

[والأولى بالعالم أن يقسم أوقاته أيضًا فإن استغراق الأوقات في ترتيب العلم لا يحتمله الطبع فينبغي أن يخصص ما بعد الصبح إلى طلوع الشمس بالأذكار والأوراد كما ذكرناه في الورد الأول وبعد الطلوع إلى ضحوة النهار في الإفادة والتعليم إن كان عنده من يستفيد علمًا لأجل الآخرة وإن لم يكن فيصرفه إلى الفكر ويتفكر فيما يشكل عليه من علوم الدين فإن صفاء القلب بعد الفراغ من الذكر وقبل الاشتغال بهموم الدنيا يعين على التفطن للمشكلات ومن ضحوة النهار إلى العصر للتصنيف والمطالعة لا يتركها إلا في وقت أكل وطهارة ومكتوبة وقيلولة خفيفة إن طال النهار ومن العصر إلى الاصفرار يشتغل بسماع ما يقرأ بين يديه من تفسير أو حديث أو علم نافع ومن الاصفرار إلى الغروب يشتغل بالذكر والاستغفار والتسبيح فيكون ورده الأول قبل طلوع الشمس في عمل اللسان ووروده الثاني في عمل القلب بالفكر إلى الضحوة ووروده الثالث إلى العصر في عمل العين واليد بالمطالعة والكتابة ووروده الرابع بعد العصر في عمل السمع ليروح فيه العين واليد فإن المطالعة والكتابة بعد العصر ربما أضرا بالعين وعند الاصفرار يعود إلى ذكر اللسان فلا يخلو جزء من

النهار عن عمل له بالجوارح مع حضور القلب في الجميع]

Ve merd-i ᶜālime dahi evlā odur ki kendisi dahi evkātını taksīm ede, zīrā ki tertīb-i ᶜilmde evkātını istigrāk eylerse tabᶜı ona mütehammil olamaz; ona lāyık ve münāsib odur ki tulūᶜ-ı fecrden tulūᶜ-ı şemse kadar vakti vird-i evvelde zikr ettiğimiz vech üzere ezkār ve evrāda tahsīs ede ve tulūᶜ-ı şemsten dahvetü'n-nehāra yaᶜnī kuşluğa kadar ifāde ve taᶜlīme tahsīs eyleye, yanında āhiret için müstefīd ᶜilm var ise. Ve öyle bir müstefīd bulunmazsa o vakti efkāra sarf eyleye, yaᶜnī ᶜulūm-ı dīnden ona müşkil görünen mesāilin tefekküründe ola, çünkü hümūm-ı dünyāviyyeye iştigāl etmezden evvel ferāg-ı zikrden sonra müşkilātın fehm ve tefattun ve tedbīrine o vakt muᶜāvenet eder, o vaktte safā-i kalb vardır. Ve dahve-i nehārdan sonra ikindiye kadar yaᶜnī kuşluktan vakt-i ᶜasrın duhūlüne kadar tasnīf ve mütālaᶜa ile iştigāl ede ki tahāret almak ve namāz kılmak ve yemek yemek ve gün uzun olur ise hafīfçe bir kaylūle etmek evkātından gayrısı onu terk eylemeye yaᶜnī bu aᶜmāl-i zarūriyye evkātı mā-ᶜadāsında tasnīf ve mütālaᶜayı terk etmeye ve ikindiden isfirāra kadar huzūrunda kırāᵓet olunan ᶜulūm-ı nāfiᶜa ve tefsīr ve ehādīsin istimāᶜıyla meşgūl ola ve isfirārdan gurūba kadar zikr ve istigfār ve tesbīh ile meşgūl ola ki, onun vird-i evvelīsi kable't-tulūᶜ ᶜamel-i lisānda ola ve vird-i sānīsi kuşluğa kadar tefekkürde yaᶜnī ᶜamel-i kalbde ola ve üçüncü virdi ikindiye kadar el ve göz ᶜamellerinde ola ki mütālaᶜa ve kitābette ola ve baᶜde'l-ᶜasr dördüncü virdi istimāᶜda ola, tā ki eli ve gözü rāhat ve āsūde olalar, zīrā ola ki baᶜde'l-ᶜasr mütālaᶜa ve yazı yazmak göze muzırr olurlar ve isfirār katında beşinci virdi zikr-i lisān ola ki ᶜamel-i lisāna ᶜavdet etmiş ola. Ve bu sūrette cemīᶜ-i nehārı maᶜa-huzūri'l-kalb ᶜamel-i cevārihten bir cüzᵓü boş ve hālī kalmamış ola, nehārının her bir cüzᵓü ᶜamel-i cevārihten bir ᶜamel ile geçmiş ola. Ve kāffe-i aᶜmālde gönlü hāzır ola, zīrā huzūr-ı kalb cümlelerine şarttır.

[وأما الليل فأحسن قسم فيه قسمة الشافعي رضي الله عنه إذ كان يقسم الليل ثلاثة أجزاء ثلثًا للمطالعة وترتيب العلم وهو الأول وثلثًا للصلاة وهو الوسط وثلثًا للنوم وهو الأخير وهذا يتيسر في ليالي الشتاء والصيف ربما لا يحتمل ذلك إلا إذا كان أكثر النوم بالنهار فهذا ما نستحبه من ترتيب أوراد العالم]

Ve gecenin taksīmi ise o dahi [193] onun ahsen-i kısmeti İmām Şāfiᶜī ᶜaleyhi'r-rahmenin kısmetidir ki geceyi üç kısma bölmüştü; bir sülüsü mütālaᶜa ve tertīb-i ᶜilm için tahsīs etmişti ki gecenin evvel sülüsüdür ve bir sülüsü namāz için tahsīs eylemişti, o dahi sülüs-i vasattır ve dīger sülüsü uykuya tahsīs etmişti ki o dahi sülüs-i ahīridir. Ve bu sūrette olan taksīm kış gecelerinde müteyessir olur ve yaz geceleri ola ki buna mütehammil olamaz, meger ki uykusunun ekseri gündüzde ola. İşte ᶜālim için bizim sevdiğimiz tertīb-i evrād budur.

[الثالث المتعلم والاشتغال بالتعلم أفضل من الاشتغال بالأذكار والنوافل فحكمه حكم العالم في ترتيب الأوراد ولكن يشتغل بالاستفادة حيث يشتغل العالم بالإفادة وبالتعليق والنسخ حيث يشتغل العالم بالتصنيف ويرتب أوقاته كما ذكرنا وكل ما ذكرناه في فضيلة التعلم والعلم من كتاب العلم يدل على أن ذلك أفضل بل إن لم يكن متعلمًا على معنى أنه يعلق ويحصل ليصير عالمًا بل كان من العوام فحضوره مجالس الذكر والوعظ والعلم أفضل من اشتغاله بالأوراد التي ذكرناها بعد الصبح وبعد الطلوع وفي سائر الأوقات ففي حديث أبي ذر رضي الله عنه ''إِنَّ حُضُورَ مَجْلِسِ ذِكْرٍ أَفْضَلُ مِنْ صَلَاةِ أَلْفِ رَكْعَةٍ وَشُهُودِ أَلْفِ جَنَازَةٍ وَعِيَادَةِ أَلْفِ مَرِيضٍ'' وقال صلى الله عليه وسلم ''إِذَا رَأَيْتُمْ رِيَاضَ الْجَنَّةِ فَارْتَعُوا فِيهَا فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ وَمَا رِيَاضُ الْجَنَّةِ قَالَ حِلَقُ الذِّكْرِ'' وقال كعب الأحبار رضي الله عنه لو أن ثواب مجالس العلماء بدا للناس لاقتتلوا عليه حتى يترك كل ذي إمارة إمارته وكل ذي سوق سوقه]

Ve dahi üçüncü hāl ise o dahi müteᶜallimin hālidir ki tahsīl-i ᶜilm ile iştigāli ezkār ve nevāfil ile iştigālinden daha ziyāde efdaldir ve onun hükmü dahi tertīb-i evrādda ᶜālimin hükmü gibidir, yaᶜnī ᶜālimin tertīb-i evrādı ne asl ise müteᶜallimin tertīb-i evrādı dahi böylecedir ki ᶜālim ifāde ile iştigāl ettiği vaktte müteᶜallim istifāde ile iştigāl ede ve dahi ᶜālim tasnīf ve teʾlīfe iştigāl ettiği vaktte müteᶜallim taᶜlīk-i havāşī ve kitābet-i mesāil ile müştagil olur. Ve'l-hāsıl ānifen zikr ettiğimiz vech üzere evkātını tertīb ede. Ve Kitābu'l-ᶜİlm'de fazīlet-i ᶜilm ve teᶜallümden zikr ettiğimiz edille delālet ederler ki ᶜilm ile iştigāli ezkār ve nevāfil ile iştigālinden efdaldir, belki ᶜālim olmak üzere taᶜlīk ve tahsīl etmeyip de ᶜavāmdan olarak mecālis-i zikr ve vaᶜz ve ᶜilme huzūru onun baᶜde's-subh ve baᶜde't-tulūᶜ ve evkāt-ı sāirede bizim zikr ettiğimiz ev-

rād ile iştigālinden efdaldir, yaᶜnī ᶜālim olmak kasdıyla huzūr etmezse bile ve ᶜavāmm-ı nāstan olsa bile meclis-i ᶜilm ve vaᶜz ve zikre huzūru kezālik tertīb-i evrādda bizim zikr ettiğimiz ezkār ve nevāfil ile iştigālinden efdaldir, nitekim Ebī Zerr ᶜaleyhi'r-rıdvānın hadīsinde gelmiş ki: "Meclis-i zikrin huzūru bin rekᶜat nāfile namāz kılmaktan ve bin ᶜaded cenāzeye hāzır olmaktan ve bin hastaya ᶜiyādet etmekten daha ziyāde efdaldir." Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin "إِذَا رَأَيْتُمْ رِيَاضَ الْجَنَّةِ فَارْتَعُوا فِيهَا فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ وَمَا رِيَاضُ الْجَنَّةِ قَالَ حِلَقُ الذِّكْرِ"[562] buyurduğu hadīsinde "Yā Resūlallāh, riyāz-ı cennet nedir?" diye istifsār kılındıkta "حِلَقُ الذِّكْرِ" diye irāde ve beyān buyurmuş. Ve Kaᶜbu'l-Ahbār ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki: "Mecālis-i ᶜulemānın ecr ve sevābı zāhir olsaydı halk u ᶜālem onun üzerine ıktitāl ederlerdi ve her bir emīr emāretini ve her bir sūkīnin sūk ve sanᶜatını terk edip meclis-i ᶜilme gidip hāzır olurdu."

[وقال عمر بن الخطاب رضي الله عنه أن الرجل ليخرج من منزله وعليه من الذنوب مثل جبال تهامة فإذا سمع العالم خاف واسترجع عن ذنوبه وانصرف إلى منزله وليس عليه ذنب فلا تفارقوا مجالس العلماء فإن الله عز وجل لم يخلق على وجه الأرض تربة أكرم من مجالس العلماء وقال رجل للحسن رحمه الله أشكو إليك قساوة قلبي فقال أدنه من مجالس الذكر ورأى عمار الزاهدي مسكينة الطفاوية في المنام وكانت من المواظبات على حلق الذكر فقال مرحبًا يا مسكينة فقالت هيهات هيهات ذهبت المسكنة وجاء الغنى فقال هيه فقالت ما تسأل عمن أبيح لها الجنة بحذافيرها قال وبم ذلك قالت بمجالسة أهل الذكر وعلى الجملة فما ينحل عن القلب من عقد حب الدنيا بقول واعظ حسن الكلام زكي السيرة أشرف وأنفع من ركعات كثيرة مع اشتمال القلب على حب الدنيا]

Ve Hazret-i ᶜÖmer b. el-Hattāb ᶜaleyhi'r-rıdvān buyurmuş ki: "ᶜAle't-tahkīk ādem vardır ki hānesinden çıktığı vaktte onun üzerinde cibāl-i Tihāme'ye kadar zünūb ve günāh olur ve bir ᶜālimi istimāᶜ edip havf ve inābe etmekle hānesine zünūbdan hālis ve vāreste rücūᶜ eder." Yaᶜnī onun o zünūbundan üzerinde bir nesne kalmaksızın hāne-

---

562 Tirmizī, Daᶜavāt, 82, no: 3510; *Musnedu* Ahmed, 3/150, no: 12523; *Hilyetu'l-Evliyā*, 6/268; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 2/66.

sine döner ki meclis-i ᶜilme huzūr ve nasīhati istimāᶜ etmekle havf ve haşyet edip tevbe ve inābet etmesiyle o günāhtan kurtulmuş olur, yaᶜnī bir kerre meclis-i ᶜilmin huzūru böyle bir fāidesi vardır, kaldı ki siz dahi mecālis-i ᶜilmden ayrılmayınız ki subhānehu hazretleri mecālis-i ᶜilmden hayrlı ve ekrem yer yüzünde bir toprak yeri halk etmemiştir, hemān siz mecālis-i ᶜilme mülāzemet edip onları müfārakat etmeyiniz demektir. Ve dahi bir kimse Hasenü'l-Basrī'ye demiş ki: "Benim gönlümün kasāvet ve salābetinden ben sana ᶜarz-ı şekvā ederim" dedikte Hazret-i Hasen ᶜaleyhi'r-rahme "Onu mecālis-i zikrden yakın ve karīb eyle" dedi ki mecālis-i ᶜilmin huzūru onu yufka ve yumuşak eder de kasāveti kalmaz demektir. Ve dahi ᶜAmmār ez-Zāhidī ᶜaleyhi'r-rahme Miskīne et-Tufāviyye nām sālihayı ᶜālem-i rüᵓyāda görüp [194] "مَرْحَبًا يَا مِسْكِينَةُ" deyince o dahi "هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ ذَهَبَتِ الْمَسْكَنَةُ وَجَاءَ الْغِنَى" diye cevāb verdi ve ᶜAmmār "هَيَّهْ" diye istiᶜlām-ı hāl ettikte o dahi "مَا تَسْأَلُ عَمَّنْ أُبِيحَ لَهَا الْجَنَّةُ بِحَذَافِيرِهَا" deyip beyān-ı niᶜmet ve tefsīr-i kerāmet eyledi ki birinci cevābında: "Ben Miskīne kalmadım, meskenet benden gitti; imdi gınā ve zenginliğim geldi" demiş. Ve ᶜAmmār: "Söyle bakalım ne asl oldu?" diye istikşāf-ı keyfiyyet istedikte, o dahi: "Sen ne suᵓāl edersin o kimsenin üzerine ki bi-tamāmihā cennet ona ibāha olmuş?" Ve ᶜAmmār: "Bu kerāmet ne ile oldu?" diye bir dahi sorunca, Miskīne: "Ehl-i zikrin mücāleseti sebebiyle" diye haber vermiştir ki bu Miskīne hāl-i hayātında halakāt-ı zikre muvāzabet ve devām edenlerden idi. Ve ᶜale'l-cümle beyānı budur ki, kalb üzerine muhabbet-i dünyā düğümlerinden bir zekiyyü's-sīre ve hasenü'l-kelām olan vāᶜizin kavliyle bir düğmenin açılması hubb-ı dünyā ile berāber edāᵓ olunan rekeᶜāt-ı kesīreden eşref ve enfaᶜdır, çünkü maksad-ı hakīkī muhabbet-i dünyānın terki ve likāullāhın şevkidir. Ve muhabbet-i dünyānın zevāli nasāih-i ᶜilmiyye ile hāsıl olur, yoksa kalb-i insān hubb-ı dünyāda müstagrak olduğu hālde tilāvet ettiği ezkār ve kıldığı namāzın nefᶜi az olur.

[الرابع المحترف الذي يحتاج إلى الكسب لعياله فليس له أن يضيع العيال ويستغرق الأوقات في العبادات بل ورده في وقت الصناعة حضور السوق والاشتغال بالكسب ولكن ينبغي أن لا ينسى ذكر الله تعالى في صناعته بل يواظب

على التسبيحات الأذكار وقراءة القرآن فإن ذلك يمكن أن يجمع إلى العمل وإنما لا يتيسر مع العمل الصلاة إلا أن يكون ناظورا فإنه لا يعجز عن إقامة أوراد الصلاة معه ثم مهما فرغ من كفايته ينبغي أن يعود إلى ترتيب الأوراد وإن داوم على الكسب وتصدق بما فضل عن حاجته فهو أفضل من سائر الأوراد التي ذكرناها لأن العبادات المتعدية فائدتها أنفع من اللازمة والصدقة والكسب على هذه النية عبادة له في نفسه تقربه إلى الله تعالى ثم يحصل به فائدة للغير وتتجذب إليه بركات دعوات المسلمين ويتضاعف به الأجر]

Ve dördüncü hāl dahi ehl-i hiref ü sanāyiᶜin hālidir ki ᶜayāline nafaka eylemek üzere kesbe muhtāc olan sanᶜatkāra cevāz yoktur ki ᶜayālini zāyiᶜ edip de kāffe-i evkātı ᶜibādātta müstagrak ede, belki o kimsenin vakt-i sınāᶜatte virdi ancak çarşıya huzūr ve kesb ile iştigāl etmektir, lākin lāyık odur ki sınāᶜatinde zikrullāhı unutmaya ki kār işler iken tesbīh ve ezkār ve kırāᵓet-i Kurᵓān'a muvāzabet eyleye, zīrā ki sanᶜatla bunların cemᶜi mümkindir, ancak ᶜamel-i kesb ile namāz kılmak müteyessir olmaz, meger ki bekçi ola ki bekçi olan kimse o hizmetle namāz kılmağa muktedir olabilir. Ve her ne vakt ki kifāyeti kesbinden fārig olur ise gerektir ki tertīb-i evrāda ᶜavdet ede ve eger fazla-i kesbi ile tasadduk etmek üzere kesb üzerine müdāvemet eylerse o devāmı zikr ettiğimiz evrād-ı sāireden efdaldir, çünkü fāidesi müteᶜaddī olan ᶜibādet ᶜibādet-i lāzımeden efdaldir ve bu niyyet ile kesb ve tasadduk etmek kendi nefsinde ona ᶜibādet olup onu Allāh'a takrīb eder ve dīgerine dahi fāidesi hāsıl olup onunla daᶜavāt-ı müslimīnin berekātı ona müncezib olur ve ecri mütezāᶜaf ve kat-ender-kat müzdād olur.

[الخامس الوالي مثل الإمام والقاضي والمتولي في أمور المسلمين فقيامه بحاجات المسلمين وأغراضهم على وفق الشرع وقصد الإخلاص أفضل من الأوراد المذكورة فحقه أن يشتغل بحقوق الناس نهارًا ويقتصر على المكتوبة ويقيم الأوراد المذكورة بالليل كما كان عمر رضي الله عنه يفعله إذ قال مالي وللنوم فلو نمت بالنهار ضيعت المسلمين ولو نمت بالليل ضيعت نفسي وقد فهمت بما ذكرناه أنه يقدم على العبادات البدنية أمران أحدهما العلم والآخر الرفق بالمسلمين لأن كل واحد من العلم وفعل المعروف عمل في نفسه وعبادة تفضل سائر العبادات يتعدى فائدته وانتشار جدواه فكانا مقدمين عليه]

Ve beşinci hāl ise vālīlerin hālidir ki imām ve kādī ve mütevellīlerin ahvāli gibi bunların dahi umūr-ı müslimīne nazar etmeğe meʾmūrlardır. Bunların her biri kasd-ı ihlās ile şerᶜ-i şerīf vefkince hācāt-ı müslimīnin kazālarına kıyām ve agrāzlarının tesviyesinde olan saᶜy ve ikdāmı ona bizim bu zikr ettiğimiz evrād ile kıyām etmekten efdaldir. Ve o kimsenin hakkı odur ki, gündüzde hukūk-ı nās ile müştagil ola ve mektūbe üzerine iktisār eyleye yaᶜnī gündüzde yalnız salavāt-ı mefrūzayı evkātında riᶜāyet-i sünen ve ādābıyla edāʾ ede ve kusūr-ı vakti mesālih-i müslimīne sarf eyleye ve zikr olunan evrādı gecelerde ikāme ede, nitekim ᶜÖmer b. el-Hattāb ᶜaleyhi'r-rıdvān onu işlerdi. Yaᶜnī Hazret-i ᶜÖmer'in ᶜameli gibi ᶜamel ede ki gündüzde umūr-ı ᶜibāda bakardı ve gecelerde ᶜibādet eylerdi, zīrā demiş ki: "Uykuya benim nem vardır, gündüzde yatsam müslümānları zāyiᶜ ederim ve gecelerde yatsam kendi nefsimi zāyiᶜ ederim." Ve sen bizim bu zikr ettiğimiz edilleden mefhūmun [195] olmuş ki ᶜibādāt-ı bedeniyye üzerine iki emr mukaddemdir: birisi ᶜilm ve dīgeri müslimīne rıfk etmek, zīrā ki ᶜilm ve emr-i maᶜrūf her biri nefsinde ᶜamel ve ᶜibādettir ve ᶜibādāt-ı sāireye mufaddal olur, çünkü fāidesi sāireye taᶜaddī eder ve menāfiᶜi dahi münteşir olur ve bu cihāt ile dīger ᶜamele müreccah olup tekaddüm eder.

[السادس الموحد المستغرق بالواحد الصمد الذي أصبح وهمومه هم واحد فلا يحب إلا الله تعالى ولا يخاف إلا منه ولا يتوقع الرزق من غيره ولا ينظر في شيء إلا ويرى الله تعالى فيه فمن ارتفعت رتبته إلى هذه الدرجة لم يفتقر إلى تنويع الأوراد واختلافها بل كان ورده بعد المكتوبات واحد وهو حضور القلب مع الله تعالى في كل حال فلا يخطر بقلوبهم أمر ولا يقرع سمعهم قارع ولا يلوح لأبصارهم لائح إلا كان لهم فيه عبرة وفكرة ومزيد فلا محرك لهم ولا مسكن إلا الله تعالى فهؤلاء جميع أحوالهم تصلح أن تكون سببا لازيادهم فلا تتميز عندهم عبادة عن عبادة وهم الذين فروا إلى الله عز وجل كما قال تعالى ﴿لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (٤٩) فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ﴾ وتحقق فيهم قوله تعالى ﴿وَإِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأْوُوا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ﴾ وإليه الإشارة بقوله ﴿وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَى رَبِّي سَيَهْدِينِ﴾]

Ve altıncı hāl ise o dahi Vāhid-i Samed ile müstagrak olan muvahhid-i kāmilin hālidir ki onun hümūmu yalnız bir hemm-i vāhid olduğu

hālde sabāh etmiştir ve Zāt-ı Zü'l-Celāl'den gayrı bir nesneyi sevmez ve Allāhu taᶜālādan gayrı bir nesneden korkmaz ve ondan gayrı bir kimseden ve bir şeyden bir rızk tevakkuᶜ etmez ve bir şeyᵓe bakmaz, illā ki o şeyde Zāt-ı Zü'l-Celāl'i görmez, yaᶜnī Allāhu ᶜazīmü'ş-şāndan gayrı bir şey görmeyip her bir şeyde Allāhu taᶜālāyı görür. Ve kim ki onun rütbesi bu dereceye mürtefiᶜ olup bu hāli bulduysa o kimse tenvīᶜ-i evrāda ve ihtilāflarına müftekır ve muhtāc olmaz, baᶜde'l-mektūbāt onun virdi ancak bir şeydir ki huzūr-ı kalbdir, yaᶜnī hemīşe her bir hālde Zāt-ı Müteᶜāl ile kalbi hāzır olur ki onun kalbine bir emr hutūr etmez ve semᶜine bir nesne değmez ve gözlerine bir şey görünmez, illā ki o emr ve kāriᶜ ve lāyih ve merᵓīde ona bir ᶜibret ve fikret ve mezīd olmaz. Hulāsa-i kelām o kimsenin muharrik ve müsekkini ancak Allāhu taᶜālādır, başka bir şey değildir. Ve bu makūle ādemlerin cemīᶜ-i ahvālleri onların izdiyādlarına sebeb olmağa sālih olur ve onların ᶜindlerinde bir ᶜibādetten bir ᶜibādet mütemeyyiz olmaz ki Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine firār eden onlardır, nitekim kelām-ı kadīminde tebāreke ve taᶜālā buyurmuş ki ﴿لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ فَفِرُّوا إِلَى اللّٰهِ﴾[563] ve onların hakkında ﴿وَإِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللّٰهَ فَأْوُوا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ﴾[564] kavl-i ᶜālīsi mütehakkık olmuştur ve dahi ﴿وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَى رَبِّي سَيَهْدِينِ﴾[565] işāret-i ᶜaliyyesi dahi ona vākiᶜ olmuştur.

[وهذه منتهى درجات الصديقين ولا وصول إليها إلا بعد ترتيب الأوراد والمواظبة عليها دهرًا طويلًا فلا ينبغي أن يغتر المريد بما سمعه من ذلك فيدعيه لنفسه ويفتر عن وظائف عبادته فذلك علامته أن لا يهجس في قلبه وسواس ولا يخطر في قلبه معصية ولا تزعجه هواجم الأهوال ولا تستفزه عظائم الأشغال وأنى ترزق هذه الرتبة لكل أحد فيتعين على الكافة ترتيب الأوراد كما ذكرناه وجميع ما ذكرناه طرق إلى الله تعالى قال تعالى ﴿قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ فَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَى سَبِيلًا﴾ فكلهم مهتدون وبعضهم أهدى من بعض]

Ve derecāt-ı sıddīkīnin müntehāları bunlardır ve evrādı tertīb etme-

563 ez-Zāriyāt, 51/49-50.

564 el-Kehf, 18/16.

565 es-Sāffāt, 37/99.

dikçe bu derecāta vusūl mümkin olmaz, ancak evrādın tertībinden sonra bu derecāta vusūl hāsıl olur, yaʿnī zamān-ı tavīl ile bu evrād üzerine muvāzabet ettikten sonra merd-i mürīd bu dereceye nāil ve vāsıl olur. Gerektir ki bu gibi sıddīkin hālinden işittiği nesne ile magrūr olmaya, yaʿnī bu dereceye vāsıl olmadan bu menzileyi nefsine iddiʿā edip vezāif-i ʿibādetten fütūr etmeye, zīrā ki bunun ʿalāmeti odur ki onun kalbine aslā vesvese hācis olmaz ve bir maʿsiyet dahi hātırına gelmez ve dahi hücūm-ı ehvāl onu korkutmaz ve ʿazāim-i eşgāl onu ürkütmez ve bu rütbe nereden herkese hāsıl olur! Ve çün herkese bu rütbenin husūlü kolay değildir, kaldı ki kāffe-i müteʿabbidīne bu evrādın bizim zikr ettiğimiz vech üzere tertīb etmek müteʿayyin olur ve bizim bu zikr ettiğimiz şey cümlesi Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine yollardır ki Hakk subhānehu ve taʿālā ﴿قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ فَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَى سَبِيلًا﴾[566] buyurmuştur, yaʿnī "De ki herkes hidāyet ve dalālette hāline müşākil tarīk üzere ʿamel eder. Rabbiniz taʿālā dīn ve mezhebde doğru yolu bulmuş kimseyi bilir." Bu āyet sūre-i İsrā'nın seksen dördüncü āyetidir. Hāsılı bu turuk üzere sālik olanlar yaʿnī bu zikr ettiğimiz evcüh üzerine tertīb-i evrād edip taʿabbüd edenler cümlesi mühtedīlerdir velākin baʿzıları baʿzısından daha ziyāde mühtedīdir.

[وفي الخبر الإيمان ثلاث وثلاثون وثلثمائة طريقة من لقي الله تعالى بالشهادة على طريق منها دخل الجنة وقال بعض العلماء الإيمان ثلثمائة وثلاثة عشر خلقا بعدد الرسل فكل مؤمن على خلق منها فهو سألك الطريق إلى الله فإذن الناس وإن اختلفت طرقهم في العبادة فكلهم على الصواب ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَى رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ﴾ وإنما يتفاوتون في درجات القرب لا في أصله وأقربهم إلى الله تعالى أعرفهم به وأعرفهم به [١٩٦] لا بد وأن يكون أعبدهم له فمن عرفه لم يعبد غيره]

Ve haberde vārid olmuş ki: "Īmān üç yüz otuz üç yol üzerinedir. Kim ki o yollardan şehādetle bir yol ile Zāt-ı Zü'l-Celāl'e mülākī olur ise cennete dāhil olur." Ve baʿzu'l-ʿulemā˒ demiş ki īmān tarīkleri rüsülün ʿadedi mikdārıncadır yaʿnī üç yüz on üç halk üzerinedir ki her bir

566 el-İsrā, 17/84.

müʾmin bir halk üstündedir ve Zāt-ı Zü'l-Celāl'e tarīkin sālikidir. Ve bu sūrette nās velev ki ʿibādette onların yolları muhteliflerdir lākin cümlesi savāb üzeredirler. Kurʾān'da gelmiş ki ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَى رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ﴾[567] ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Onlar ki melāike ve cinne ʿibādet edip onları rablerine takarrübe vesīle taleb ederler ve onlardan hangisi tevessüle akrebdir diye nazar ederler ve onun rahmetini recā ederler." İşbu nass-ı ʿālī sūre-i İsrā'nın elli yedinci āyetindendir. Fakat o zümre-i mütekarribīn derecāt-ı kurbde mütefāvitlerdir yaʿnī asl-ı kurbde muhtelif değillerdir, ancak derecāt-ı kurbde mütefāvitlerdir ki baʿzıları baʿzılarından daha ziyāde yakın ve akrebdir ve Zāt-ı Celīl-i Müteʿālī'ye en ziyāde karīb olan kimse Allāhu ʿazīmü'ş-şāna en ziyāde ʿārif olan kimsedir ve en ziyāde ʿārif olan kimse lābüddür ki daha ziyāde ʿābid olur, zīrā ki onu bilen dīgerini ʿibādet etmez.

[والأصل في الأوراد في حق كل صنف من الناس المداومة فإن المراد منه تغيير الصفات الباطنة وآحاد الأعمال يقل آثارها بل لا يحس بآثارها وإنما يترتب الأثر على المجموع فإذا لم يعقب العمل الواحد أثرًا محسوسًا ولم يردف بثان ولا بثالث على القرب انمحى الأثر الأول وكان كالفقيه يريد أن يكون فقيه النفس فإنه لا يصير فقيه النفس إلا بتكرار كثير فلو بالغ ليلة في التكرار وترك شهرًا أو أسبوعًا ثم عاد وبالغ ليلة لم يؤثر هذا فيه ولو وزع ذلك القدر على الليالي المتواصلة لأثر فيه ولهذا السر قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "أَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللهِ أَدْوَمُهَا وَإِنْ قَلَّ" وسئلت عائشة رضي الله عنها عن عمل رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ كان عمله ديمة وكان إذا عمل عملًا أثبته ولذلك قال صلى الله عليه وسلم "مَنْ عَوَّدَهُ اللهُ عِبَادَةً فَتَرَكَهَا مَلَالَةً مَقَتَهُ اللهُ"]

Ve nāsın her bir sınıfının hakkında evrādda asl odur ki her bir sınıf ona lāyık olan evrādda müdāvemet ede, zīrā ki evrāddan murād ve maksad onunla sıfāt-ı bātınenin tağyīridir. Ve aʿmālin āhādı ise onların āsārı az olur, belki onunla bir eser hiss olunmaz, ancak mecmūʿu üzerine eser müterettib olur ki ʿamel-i vāhidin ʿakībinde hiss olunur bir eser olmazsa ve o ʿamele ʿamel-i sānī ve ʿamel-i sālis terdīf olunmazsa ʿamel-i evvelden husūle gelip mahsūs olamayan eser dahi mahv olunur

567 el-İsrā, 17/57.

gider. Bunun misāli o meseldir ki; birisi fakīhü'n-nefs olmak ister ve bir gece taᶜallüme mübālaga eder de sonra bir māh veyā bir hafta terk eder, sonra dönüp yine bir gece taᶜallüme mübālaga eder ki o mübālaganın ona bir teᵓsīri olmaz ve ᶜale'd-devām beher gece taᶜallüme muvāzabet ve ziyādesiyle tekrār etmeyince fakīhü'n-nefs olamaz. İşte sāhib-i virdin hāli dahi böylecedir ki sıfāt-ı bātıniyyesi ᶜamel-i vāhidle ayda bir kerre ve yılda bir kerre evrād okumak ile onun sıfāt-ı bātıniyyesi tagyīr olunmaz, çünkü ayda bir kerre ve haftada bir kerre vukūᶜa gelen ᶜamelin eseri azdır, dīger bir ᶜamelin eseri husūlüne kadar o ᶜamel-i evvelin eseri mahv olur gider de ᶜamel-i sānīye dahi bir eser görünmez ve helümmā cerrā. Ammā ᶜibādetini leyālī-i mütevāsıleye tevzīᶜ edip beher gece ona muvāzabet eyler ise elbette o ᶜamel ona müᵓessir olur. Ve bu sırr için ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki:"أَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللهِ أَدْوَمُهَا وَإِنْ قَلَّ"[568] Yaᶜnī "Zāt-ı Zü'l-Celāl'e aᶜmālin en ziyāde sevgilisi dāimī olan ᶜameldir velev ki az ola." Ve Hazret-i Ümmü'l-müᵓminīn ᶜĀişetü's-Sıddīka ᶜaleyha'r-rıdvāndan efendimizin ᶜameli üzerine suᵓāl olundukta Hazret-i ᶜĀişe buyurmuş ki: "Onun aᶜmāli dāimī idi, bir ᶜameli işlemiş olsa onu takrīr ve isbāt eyler idi." Ve bunun için ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki:"مَنْ عَوَّدَهُ اللهُ عِبَادَةً فَتَرَكَهَا مَلَالَةً مَقَتَهُ اللهُ"[569] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Kim ki Zāt-ı Zü'l-Celāl onu bir ᶜibādetle taᶜvīd eder ve kendisi melāletle onu terk eder yaᶜnī ondan usanıp ᶜāciz olmaklığla onu terk eylerse Zāt-ı Zü'l-Celāl o kimseyi makt ve bugz eder."

[وهذا كان السبب في صلاته بعد العصر تداركًا لما فاته من ركعتين شغله عنهما الوفد ثم لم يزل بعد ذلك يصليهما بعد العصر ولكن في منزله لا في المسجد كيلا يقتدى به روته عائشة وأم سلمة رضي الله عنهما فإن قلت فهل لغيره أن يقتدي به في ذلك مع أن الوقت وقت كراهية فاعلم أن المعاني الثلاثة التي ذكرناها في الكراهية من الاحتراز عن التشبه بعبدة الشمس أو السجود وقت ظهور قرن الشيطان أو الاستراحة عن العبادة حذرًا من الملال لا يتحقق في حقه فلا يقاس عليه في

568 Buhārī, Rikāk, 18, no: 6464; Müslim, Salātu'l-Musāfirīn, 217.
569 *Kūtu'l-Kulūb*, 1/44; İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/298.

ذلك غيره ويشهد لذلك فعله في المنزل حتى لا يقتدى به صلى الله عليه وسلم]

Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin ikindiden sonra namāz kılmasına sebeb dahi bu idi ki vefd ile meşgūl olup onu geçmiş olan iki rekᶜat namāzı ikindiden sonra [197] kazāᵓ edicek o günden beri o iki rekᶜati o vaktte kılmaktan zāil olmadı ki ikindi namāzından sonra dāimā o iki rekᶜati kılmağa müdāvemet etti, fakat hāne-i saᶜādette kılardı ki ona ümmet uyup onları kılmayalar yaᶜnī o iki rekᶜati mescidde kılmadı, tā ki onda ümmeti ona iktidā etmeyeler, çünkü vakt-i kerāhiyyede idi. Bu hadīs-i şerīfi Hazret-i ᶜĀişe ve Ümmü Seleme rivāyet etmişlerdir. Ve eger sen o vakt-i kerāhiyyede dīgerine dahi ona iktidāᵓ kılmağa cevāz var mıdır diye suᵓāl eder isen burasını şöyle bilesin ki; kerāhiyyede bizim zikr ettiğimiz maᶜānī-i selāse ki ihtirāz-ı müşābehet-i ᶜabede-i şems ve zuhūr-ı karn-ı şeytān vaktinde vukūᶜ-ı sücūd ile melelden ihtirāzen husūl-i istirāhat maᶜnāları onun hakkında mütehakkık olmaz, kaldı ki bunda onun üzerine kıyās olunmaz yaᶜnī bu maᶜānī-i selāseden dīgerinin ihtirāzı lāzımdır ki bu husūsta āheri onun gibi olamaz ve bu sözümüze hāne-i saᶜādette kılışı şehādet eder, tā ki gayrısı bu vaktte o namāzı ikindi namāzından sonra kılmayalar.

el-Bābu's-Sānī Fi'l-Esbābi'l-Müyessireti li-Kıyāmi'l-Leyli ve Fi'l-Leyālilletī Yestehibbu İhyāuhā ve Fī Fazīleti İhyāi'l-Leyli ve Mā-Beyne'l-ᶜİşāᵓeyni ve Keyfiyyeti Kısmeti'l-Leyli

[الباب الثاني في الأسباب الميسرة لقيام الليل وفي الليالي التي يستحب إحياؤها وفي
فضيلة إحياء الليل وما بين العشاءين وكيفية قسمة الليل]

Ve kitāb-ı mezkūrun ikinci bābı ise ki kıyāmu'l-leyle müyessir olan esbābın zikrinde ve ihyāları müstehabb olan gecelerin beyānında ve gecelerin ihyāsı ve mā-beyne'l-ᶜişāᵓeyn ihyāsı ve kısmet-i leylin keyfiyyeti zikr ve taᶜrīfi beyānında idi, o dahi işbu bābdır ki ber-vech-i ātī zikr olunur.

Fazīletü İhyāi Mā-Beyne'l-İşāᵓeyni

[فضيلة إحياء ما بين العشاءين]

[قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فيما روت عائشة رضي الله عنها ''إِنَّ أَفْضَلَ الصَّلَوَاتِ عِنْدَ اللهِ صَلَاةُ الْمَغْرِبِ لَمْ يَحُطَّهَا عَنْ مُسَافِرٍ وَلَا عَنْ مُقِيمٍ فَتَحَ بِهَا فَقَضَى صَلَاةَ اللَّيْلِ وَخَتَمَ بِهَا صَلَاةَ النَّهَارِ فَمَنْ صَلَّى الْمَغْرِبَ وَصَلَّى بَعْدَهَا رَكْعَتَيْنِ بَنَى اللهُ لَهُ قَصْرَيْنِ فِي الْجَنَّةِ'' قال الراوي لا ادري من ذهب او فضة ''وَمَنْ صَلَّى بَعْدَهَا اَرْبَعَ رَكَعَاتٍ غَفَرَ اللهُ لَهُ ذَنْبَ عِشْرِينَ سَنَةً اَوْ قَالَ اَرْبَعِينَ سَنَةً'']

Evvelā mā-beyne'l-ᶜişāᵓeyn ihyāsı fazīletinin beyānıdır ki onun hakkında Hazret-i Ümmü'l-müᵓminīn ᶜĀişetü's-Sıddīka ᶜaleyha'r-rıdvānın rivāyetiyle ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki: ''إِنَّ أَفْضَلَ الصَّلَوَاتِ عِنْدَ اللهِ صَلَاةُ الْمَغْرِبِ لَمْ يَحُطَّهَا عَنْ مُسَافِرٍ وَلَا عَنْ مُقِيمٍ فَتَحَ بِهَا فَقَضَى صَلَاةَ اللَّيْلِ وَخَتَمَ بِهَا صَلَاةَ النَّهَارِ فَمَنْ صَلَّى الْمَغْرِبَ وَصَلَّى بَعْدَهَا رَكْعَتَيْنِ بَنَى اللهُ لَهُ قَصْرَيْنِ فِي الْجَنَّةِ''[570] ki hulāsa-i meᵓāli: "Allāhu taᶜālānın ᶜindinde namāzların en ziyāde fazīletlisi akşam namāzıdır ki onu bir müsāfir veyā bir mukīmden hatt ve tenzīl etmemiştir ve onunla gecelerin namāzlarını iftitāh etti ve gündüzlerin namāzlarını hatm etti. Kim ki akşam namāzını kılıp ondan sonra iki rekᶜat namāz kılarsa Zāt-ı Zü'l-Celāl Hazretleri ona cennette iki köşk bināᵓ eder." Rāvī demiş ki: "Ben bilemem ki altından mı buyurdu, yoksa gümüşten yaᶜnī o bināᵓ olacak iki köşkün kerestesi yā altın veyāhūd gümüştür." Çünkü rāvī tereddüd edip demiş ki: "Bilmem ki altından mı dedi, yoksa gümüşten" ve bundan maᶜlūm olur ki kereste elbette bu iki nevᶜden birisindendir. Ve "Kim ki o iki rekᶜatten sonra dört rekᶜat dahi namāz kılarsa ona yirmi senelik günāhı magfiret olunur veyāhūd kırk senelik günāhı magfiret olunur" ki bunda dahi rāvī mütereddid olmuştur ki, yā yirmi senelik buyurmuş veyāhūd kırk senelik buyurmuştur. Hulāsa yirmi seneliğin ᶜafvı muhakkak ve müteyakkandır ki kırkta dāhildir.

[وروت ام سلمة وأبو هريرة رضي الله عنهما عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال ''مَنْ صَلَّى سِتَّ رَكَعَاتٍ بَعْدَ الْمَغْرِبِ عُدِلَتْ لَهُ عِبَادَةَ سَنَةٍ كَامِلَةٍ اَوْ كَأَنَّهُ صَلَّى

570 *et-Tergīb fī Fezāili'l-Aᶜmāl*, 1/31, no: 74.

لَيْلَةَ الْقَدْرِ'' وعن سعيد بن جبير عن ثوبان قال قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''مَنْ عَكَفَ نَفْسَهُ فِيمَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ فِي مَسْجِدِ جَمَاعَةٍ لَمْ يَتَكَلَّمْ إِلَّا بِصَلَاةٍ أَوْ قُرْآنٍ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يَبْنِيَ لَهُ قَصْرَيْنِ فِي الْجَنَّةِ مَسِيرَةُ كُلِّ قَصْرٍ مِنْهُمَا مِائَةُ عَامٍ وَيُغْرَسُ لَهُ بَيْنَهُمَا غِرَاسًا لَوْ طَافَهُ أَهْلُ الدُّنْيَا لَوَسِعَهُمْ'' وقال صلى الله عليه وسلم ''مَنْ رَكَعَ عَشْرَ رَكَعَاتٍ مَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ بَنَى اللهُ لَهُ قَصْرًا فِي الْجَنَّةِ'' [١٩٨] فقال عمر رضي الله عنه إذًا تكثر قصورنا يا رسول الله فقال ''اللهُ أَكْثَرُ وَأَفْضَلُ أَوْ قَالَ أَطْيَبُ'']

Ve dahi Ümmü Seleme ve Ebū Hüreyre ʿaleyhime'r-rıdvān rivā[ye]t etmişler ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki: ''مَنْ صَلَّى سِتَّ رَكَعَاتٍ بَعْدَ الْمَغْرِبِ عُدِلَتْ لَهُ عِبَادَةَ سَنَةٍ كَامِلَةٍ اَوْ كَأَنَّهُ صَلَّى لَيْلَةَ الْقَدْرِ''[571] ki hulāsa-i meʾāli: "Kim ki akşamdan sonra altı rekʿat namāz kılarsa ona bir sene-i kāmilenin ʿibādetine muʿādil gelir veyā Leyle-i Kadr'in namāzı kılmış gibi olur." Ve dahi Saʿīd b. Cubeyr ʿaleyhi'r-rıdvān, Sevbān üzerine rivāyeten nakl edip demiş ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki: ''مَنْ عَكَفَ نَفْسَهُ فِيمَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ فِي مَسْجِدِ جَمَاعَةٍ لَمْ يَتَكَلَّمْ إِلَّا بِصَلَاةٍ أَوْ قُرْآنٍ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يَبْنِيَ لَهُ قَصْرَيْنِ فِي الْجَنَّةِ مَسِيرَةُ كُلِّ قَصْرٍ مِنْهُمَا مِائَةُ عَامٍ وَيُغْرَسُ لَهُ بَيْنَهُمَا غِرَاسًا لَوْ طَافَهُ أَهْلُ الدُّنْيَا لَوَسِعَهُمْ''[572] ki hulāsa-i meʾāl-i münīfi: "Kim ki bir mescid-i cemāʿatte magrib namāzından yatsı namāzına kadar nefsini iʿtikāf ettirip namāz ve kırāʾet-i Kurʾān'dan gayrısı bir sözü söylemezse ona Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ʿindinde vaʿdi hasebiyle bir hakkı olur ki cennette ona iki köşk binā ede ki, her bir köşkün mesīri yüz senelik ola ve o iki köşkün aralarında bir fidanlar gars eder ki, eger ehl-i dünyā o fidanları tavāf ederlerse onları ihāta ederler ki genişliğin mikdārı ehl-i dünyāyı sığar" demektir. Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''مَنْ رَكَعَ عَشْرَ رَكَعَاتٍ مَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ بَنَى اللهُ لَهُ قَصْرًا فِي الْجَنَّةِ''[573] buyurmuştur. Ve o vaktte ʿÖmer ʿaleyhi'r-rıdvān: "Yā Resūlallāh, o vaktte bizim kusūrlarımız yaʿnī köşkle-

---

571 İbn Māce, İkāmetu's-Salāt, 185, no: 1374; *Sahīhu* İbn Huzeyme, 2/207, no: 1195; *et-Tergīb fī Fezāili'l-Aʿmāl*, 1/32, no: 78.

572 *et-Tergīb fī Fezāili'l-Aʿmāl*, 1/31, no: 75.

573 İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/446, no: 1264.

rimiz çok olur'' deyince efendimiz ''اللهُ أَكْثَرُ وَأَفْضَلُ أَوْ قَالَ أَطْيَبُ''[574] buyurdu ki hulāsa-i meʾāl-i münīfi: "Kim ki magrib namāzı ile yatsı namāzı beyninde on rekᶜat namāz kılarsa ona tebāreke ve taᶜālā cennette bir köşk bināʾ eder." Ve çün Ömer ᶜaleyhi'r-rıdvān: "Ey Resūl-i kibriyā, o vaktte bizim köşklerimiz çok olur'' dedi, o dahi: ''Allāhu ᶜazīmü'ş-şānın fazl ve keremi dahi ondan daha ziyādedir'' veyāhūd ''ondan daha ziyāde atyebdir'' buyurmuştur.

[وعن أنس بن مالك رضي الله عنه قال قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''مَنْ صَلَّى الْمَغْرِبَ فِي جَمَاعَةٍ ثُمَّ صَلَّى بَعْدَهَا رَكْعَتَيْنِ وَلَمْ يَتَكَلَّمْ بِشَيْءٍ فِيمَا بَيْنَ ذَلِكَ مِنْ أَمْرِ الدُّنْيَا وَيَقْرَأُ فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَعَشْرَ آيَاتٍ مِنْ أَوَّلِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ وَآيَتَيْنِ مِنْ وَسَطِهَا ﴿وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾ ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ وَ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾ خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً ثُمَّ يَرْكَعُ وَيَسْجُدُ فَإِذَا قَامَ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ قَرَأَ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ وَآيَتَيْنِ بَعْدَهَا إِلَى قَوْلِهِ ﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ وَثَلَاثَ آيَاتٍ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ مِنْ قَوْلِهِ ﴿لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ إِلَى آخِرِهَا وَ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾ خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً وصف من ثوابه في الحديث ما يخرج عن الحصر]

Ve dahi Enes b. Mālik ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki, ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki: ''مَنْ صَلَّى الْمَغْرِبَ فِي جَمَاعَةٍ ثُمَّ صَلَّى بَعْدَهَا رَكْعَتَيْنِ وَلَمْ يَتَكَلَّمْ بِشَيْءٍ فِيمَا بَيْنَ ذَلِكَ مِنْ أَمْرِ الدُّنْيَا وَيَقْرَأُ فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَعَشْرَ آيَاتٍ مِنْ أَوَّلِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ وَآيَتَيْنِ مِنْ وَسَطِهَا وَ﴿وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾[575] ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾[576] إِلَى آخِرِ الْآيَةِ وَ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾[577] خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً ثُمَّ يَرْكَعُ وَيَسْجُدُ فَإِذَا قَامَ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ قَرَأَ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَآيَةَ الْكُرْسِيِّ وَآيَتَيْنِ بَعْدَهَا إِلَى قَوْلِهِ ﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾[578] وَثَلَاثَ آيَاتٍ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ مِنْ قَوْلِهِ ﴿لِلَّهِ مَا فِي

574 İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/446, no: 1264.

575 el-Bakara, 2/163.

576 el-Bakara, 2/164.

577 el-İhlās, 112/1.

578 el-Bakara, 2/39.

السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾[579] إِلَى آخِرِهَا وَ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾[580] خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً وَصَفَ مِنْ ثَوَابِهِ فِي الْحَدِيثِ مَا يَخْرُجُ عَنِ الْحَصْرِ ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Kim ki akşam namāzını cemāᶜatle kılıp ᶜakibinde iki rekᶜat namāz kılsa ve iki namāzın beyninde umūr-ı dünyāviyyeden bir nesne ile tekellüm etmeyip birinci rekᶜatte Fātihatü'l-Kitāb'ı bir kerre ve sūre-i Bakara'nın bidāyetinden on ve ortasından iki āyet ile ﴿وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾[581] āyeti dahi okuyup birle sūre-i İhlās'ı dahi on beş kerre kırāᵓet edip rükūᶜ ve sücūda varıp ikinci rekᶜate kıyām ve onda dahi Fātihatü'l-Kitāb'ı bir kerre ve Āyet-i Kürsī ile mā-baᶜdinde olan iki āyeti tā ki ﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾[582] okusa ve sūre-i Bakara'nın son üç āyeti ki ﴿لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾[583] kelāmından bedᵓ edip āhirine kadar kırāᵓet etse ve yine sūre-i İhlās'ı on beş kerre tilāvet etse o kimseye hāsıl olan fezāil hadd ü ihsāya gelmez bir derecede hadīs-i şerīfte vasf buyurulmuş.

[وقال كرز بن وبرة وهو من الأبدال قلت للخضر عليه السلام علمني شيئًا أعمله في كل ليلة فقال إذا صليت المغرب فقم إلى وقت صلاة العشاء مصليًا من غير أن تكلم أحدًا وأقبل على صلاتك التي أنت فيها وسلم من كل ركعتين واقرأ في كل ركعة فاتحة الكتاب مرة وقل هو الله أحد ثلاثًا فإذا فرغت من صلاتك انصرف إلى منزلك ولا تكلم أحدًا وصل ركعتين واقرأ فاتحة الكتاب وقل هو الله أحد سبع مرات في كل ركعة ثم اسجد بعد تسليمك واستغفر الله تعالى سبع مرات [وقل سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا الله والله أكبر ولا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ سبع مرات] ثم ارفع رأسك من السجود واستو جالسًا وارفع يديك وقل "يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ يَا إِلَهَ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ يَا رَحْمَنَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَرَحِيمَهُمَا يَا رَبِّ يَا رَبِّ يَا رَبِّ يَا اللهُ يَا اللهُ يَا اللهُ" ثم قم وأنت رافع يديك وادع بهذا الدعاء ثم نم حيث شئت مستقبل القبلة على يمينك وصل على النبي صلى الله عليه وسلم وأدم الصلاة عليه حتى يذهب بك النوم فقلت له أحب أن تعلمني ممن

579 el-Bakara, 2/284.
580 el-İhlās, 112/1.
581 el-Bakara, 2/163.
582 el-Bakara, 2/39.
583 el-Bakara, 2/284.

سمعت هذا فقال إني حضرت محمدًا صلى الله عليه وسلم حيث علم هذا الدعاء وأوحي إليه به فكنت عنده وكان ذلك بمحضر مني فتعلمته ممن علمه إياه ويقال إن هذا الدعاء وهذه الصلاة من داوم عليهما بحسن يقين وصدق نية رَأَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في منامه قبل أن يخرج من الدنيا وقد فعل ذلك بعض الناس [١٩٩] فرأى أنه أدخل الجنة ورأى فيها الأنبياء ورأى فيها رسول الله صلى الله عليه وسلم وكلمه وعلمه]

Ve dahi Kurz b. Vebre demiş, ki Kurz ebdāllerden idi: "Ben Hızır ᶜaleyhi's-selāma dedim ki: "Beher gece onu işlemek üzere bana bir şey taᶜlīm eyle." Ve Hazret-i Hızır: "Beher gece akşam namāzı kıldığın vaktte yatsı namāzına namāz kılıcı olduğun hālde kıyām eyle ki aralarında bir kimse ile bir söz söyleşmeyesin, hemān içinde bulunduğun namāza ikbāl edesin ve beher iki rekᶜat başında selām veresin ve beher rekᶜatte sūre-i Fātiha'yı bir kerre ve sūre-i İhlās'ı üç kerre okuyasın ve namāzdan fārig olunca bir kimse ile söyleşmeksizin kendi hānene gidip onda dahi iki rekᶜat namāz kılıp ve beher bir rekᶜatte sūre-i Fātiha'yı bir kerre ve sūre-i İhlās'ı yedişer kerre kırāʾet edesin ve ondan sonra secdeye varıp yaᶜnī selāmı verdikten sonra secde edip yedi kerre istigfār ettikten sonra başın kaldırıp müstevī olarak oturasın ve ellerin kaldırıp "يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ يَا إِلَهَ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ يَا رَحْمَنَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَرَحِيمَهُمَا يَا رَبِّ يَا رَبِّ يَا رَبِّ يَا اللهُ يَا اللهُ يَا اللهُ" duᶜāsı okuyasın ve ellerin merfūᶜ oldukları hālde kalkıp ayak üzere durup bu duᶜāʾ ile duᶜāʾ edesin, sonra dilediğin yerde müstakbil-i kıble olarak sağ kolun üzerine yatakta uzanıp uyuncaya dek salavāt-ı şerīfe okuyasın" dedi. Ve ben dahi: "Bunu sana taᶜlīm edeni bana taᶜlīm etmenizi severim" dediğimde, yaᶜnī bunu kimden işittinse onu bana haber ver diye sorduğumda, o dahi: "Hazret-i Muhammedü'l-Mustafā sallallāhu ᶜaleyhi ve sellem onu taᶜlīm ederken hāzır idim ki bununla ona vahy olunduğu vaktte ben onun yanında bulundukda onu taᶜlīm eden zāttan öğrendim" dedi. Denilir ki bu namāz ve bu duᶜāya hüsn-i yakīn ve sıdk-ı niyyetle kim ki müdāvemet eylerse elbette uykusunda Zāt-ı ᶜālī-i Risālet-penāhı görür, yaᶜnī vefāt etmezden evvel uykusunda ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizi görür. Ve baᶜzu'n-nās bunu işlemiş ve cennete dāhil olup içinde

enbiyā-i ʿizām ile Resūl-i zī-şān efendimizi görüp onunla söyleşmiş ve onu ondan öğrenmiş demiş.

[وعلى الجملة ما ورد في فضل إحياء ما بين العشاءين كثير حتى قيل لعبيد الله مولى رسول الله صلى الله عليه وسلم هل كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يأمر بصلاة غير المكتوبة قال ''مَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ'' وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ صَلَّى ''مَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ تِلْكَ صَلَاةُ الْأَوَّابِينَ'' وقال الأسود ما أتيت ابن مسعود رضي الله عنه في هذا الوقت إلا ورأيته يصلي فسألته فقال نعم هي ساعة الغفلة وكان أنس رضي الله عنه يواظب عليها ويقول هي ناشئة الليل ويقول فيها نزل قوله تعالى ﴿تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ﴾ وقال أحمد بن أبي الحواري قلت لأبي سليمان الداراني أصوم النهار وأتعشى بين المغرب والعشاء أحب إليك أو أفطر بالنهار وأحيي ما بينهما فقال اجمع بينهما فقلت إن لم يتيسر قال أفطر وصل ما بينهما]

Ve ʿale'l-cümle mā-beyne'l-ʿişāʾeyn ihyāsının fezāili hakkında edille-i kesīre vārid olmuştur, hattā efendimizin kölesi ʿUbeydullāh ʿaleyhi'r-rıdvāna denilmiş ki: "Salavāt-ı mefrūzanın gayrısı ile bir namāza efendimizin emr ettiği var mıdır?" O dahi ''مَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ'' demiştir, yaʿnī "Akşam namāzı ile yatsı namāzının beyninde olan namāza emr etmiş" demiştir. Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''مَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ تِلْكَ صَلَاةُ الْأَوَّابِينَ''[584] buyurmuştur, yaʿnī "Akşam namāzı ile yatsı namāzı beyninde olan namāz evvābīn namāzıdır." Ve Esved ʿaleyhi'r-rahme demiş ki: "Bu vaktte ben İbn Mesʿūd ʿaleyhi'r-rıdvāna gitmedim, illā ki onu namāzda görmedim ve ondan suʾāl ettiğimde "Evet bu sāʿat gaflet sāʿatidir" diye cevāb etmiş, yaʿnī her ne vaktte ki İbn Mesʿūd mā-beyne'l-ʿişāʾeyn gittimse onu namāz kılar gördüm ve hikmetini istifsārımda vakt-i gaflettir, bu sāʿatin ihyāsı mergūbdur demiş. Ve Hazret-i Enes ʿaleyhi'r-rıdvān dahi bu namāz üzerine muvāzabet edip "Nāşiʾetü'l-leyl odur" derdi ve ﴿تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ﴾[585] nass-ı celīli onun şānında nāzil olmuş derdi. Ve Ahmed b. el-Havārī de-

---

584 İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/445, no: 1259; *Musnedu* Ahmed, 2/265, no: 7597; *Hilyetu'l-Evliyā*, 5/200.

585 es-Secde, 32/16.

miş ki ben Ebī Süleymān Dārānī ᶜaleyhi'r-rıdvāna dedim ki: "Gündüzde oruç tutup mā-beyne'l-ᶜişāᵓeynde akşam taᶜāmını yemek mi sana ehabb olur, yoksa gündüzde iftār edip o vakti ihyā etmek mi sana ehabbdır?" Hazret-i Ebī Süleymān: "İkisi beyninde cemᶜ eyle yaᶜnī hem orucu tut ve hem dahi o vakti ihyā eyle" dedikte ben dahi: "Eger beyninde cemᶜ etmek bana müteyessir olmazsa hangisini işlemek daha ziyāde ehabbdır?" diye be-tekrār istifsār edince o dahi: "İftār edip o vakti ihyāᵓ eyle" dedi ki o vaktte namāz kılmak gündüzde oruç tutmaktan daha ziyāde ehabbdır demek olur, işte bu hāl fazlına delīl-i ᶜalenīdir. [200]

Fazīletü Kıyāmi'l-Leyli [فضيلة قيام الليل]

[أما من الآيات فقوله تعالى ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَى مِنْ ثُلُثَيِ اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ﴾ الآية وقوله تعالى ﴿إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلًا﴾ وقوله سبحانه وتعالى ﴿تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ﴾ وقوله تعالى ﴿أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ﴾ الآية وَقَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ ﴿وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا﴾ وقوله تعالى ﴿وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ﴾ قيل هي قيام الليل يستعان بالصبر عليه على مجاهدة النفس]

Ve gecenin kıyāmı fazīleti ise onun hakkında āyāt-ı Kurᵓāniyye'den tebāreke ve taᶜālānın [586] ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَى مِنْ ثُلُثَيِ اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ﴾ buyurduğu nass-ı celīldir. Bu āyet sūre-i Müzzemmil'in yirmi ikinci āyetidir; onun hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki: "Muhammed, sen ve ashābından seninle bile olan tāife gecenin sülüsānından ekallini ve gāhī nısfını yā sülüsünü kāim olduğunuzu rabbin celle şānuhu bilir. Allāhu taᶜālā leyl ve nehārın sāᶜātini takdīr ve taᶜdād eder ve bilir ki geceden üzerinize farz olan ve olmayan sāᶜātini taᶜdād ve temyīz edemeyip meşakkat çekersiz, bināen ᶜaleyh Allāhu taᶜālā size kıyāmı terke ruhsat ve onu ᶜafve ᶜavdet etti. İmdi gecede size āsān olanı okuyun yaᶜnī kolayınıza kadar namāz kılın. Allāhu taᶜālā bildi ki sizden baᶜzınız hasta olup kıyām-ı leylden ᶜāciz olur ve āher bir kavm dahi Allāhu taᶜālānın fazlından ticāret yā tahsīl-i ᶜilm için yolcu olur ve bir āher kavm dahi fī sebī-

586 el-Müzzemmil, 73/20.

lillāh cihād ve kıtāl eder, bunlar dahi gece namāz kılmaktan ʿāciz olurlar. İmdi vücūb tarīkiyle olmayarak kolayınız rütbe gece namāzını kılın yāhūd āyetlerden kolayınız kadar bir ve iki ve üç ve daha ziyāde āyetler okuyun ve farz olan namāzı kılın ve vācib olan zekātı verin ve zekāttan mā-ʿadā emvālinizden hayrāta niyyet-i hālise ile tasadduk edin. Nefsiniz için hayrāttan takdīm ettiğiniz şeyʾi āhirette ʿindallāh bulursunuz. O şeyʾ ecr cihetiyle hayrlı ve ziyāde büyüktür. Allāhu taʿālādan günāhınızın magfiretini taleb edin. Allāhu ʿazīmü'ş-şān tāʾib ve tālib-i magfiret olanı ʿafv ve rahmet edicidir." Denildi ki mukaddem teheccüd farz idi baʿdehu salāt-ı hamse ile onun vücūbu nesh oldu. Ve dahi tebāreke ve taʿālā ﴿إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلًا﴾[587] buyurmuştur ve ﴿تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ﴾[588] ﴿أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ﴾[589] fermān buyurmuştur ve ﴿وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا﴾[590] diye senā buyurmuştur ve dahi ﴿وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ﴾[591] diye emr ve fermān buyurmuştur ve hem dahi etmiştir ki bundan kıyāmu'l-leyl murād buyurulduğu tefsīr olunmuştur ki cihād-ı nefste kıyām-ı leyl üzerine sabr etmekle istiʿāne olunur ve bu āyāt-ı kerīmenin hulāsa-i tefsīrlerinin tercümeleri fī-mā sebak geçmiş olduğundan be-tekrār iʿādelerine lüzūm yoktur.

[وَمِنَ الْأَخْبَارِ قَوْلُهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "يَعْقِدُ الشَّيْطَانُ عَلَى قَافِيَةِ رَأْسِ أَحَدِكُمْ إِذَا هُوَ نَامَ ثَلَاثَ عُقَدٍ يَضْرِبُ مَكَانَ كُلِّ عُقْدَةٍ عَلَيْكَ لَيْلٌ طَوِيلٌ فَارْقُدْ فَإِنِ اسْتَيْقَظَ وَذَكَرَ اللهَ تَعَالَى انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ فَإِنْ تَوَضَّأَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ فَإِنْ صَلَّى انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ فَأَصْبَحَ نَشِيطًا طَيِّبَ النَّفْسِ وَإِلَّا أَصْبَحَ خَبِيثَ النَّفْسِ كَسْلَانَ" وفي الخبر أنه ذكر عنده رجل ينام كل الليل حتى يصبح فقال "ذَاكَ رَجُلٌ بَالَ الشَّيْطَانُ فِي أُذُنِهِ" وفي الخبر "إِنَّ لِلشَّيْطَانِ سَعُوطًا وَلَعُوقًا وَذَرُورًا فَإِذَا أَسْعَطَ الْعَبْدُ سَاءَ خُلُقُهُ وَإِذَا أَلْعَقَهُ ذَرِبَ لِسَانُهُ بِالشَّرِّ وَإِذَا ذَرَّهُ نَامَ اللَّيْلَ حَتَّى يُصْبِحَ" وقال صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكْعَتَانِ يَرْكَعُهُمَا الْعَبْدُ في جوف الليل خير له من الدنيا وما فيها ولولا أن أشق على أمتي لفرضتهما عليهم]

---

587 el-Müzzemmil, 73/6.

588 es-Secde, 32/16.

589 ez-Zümer, 39/9.

590 el-Furkān, 25/64.

591 el-Bakara, 2/45.

Ve ahbārdan ise yaʿnī kıyām-ı leyl fazīleti hakkında şeref-sādır ve vārid olan ahbār-ı ʿaliyye-i Nebeviyye ise onlar dahi bunlardır ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "يَعْقِدُ الشَّيْطَانُ عَلَى قَافِيَةِ رَأْسِ أَحَدِكُمْ إِذَا هُوَ نَامَ ثَلَاثَ عُقَدٍ يَضْرِبُ مَكَانَ كُلِّ عُقْدَةٍ عَلَيْكَ لَيْلٌ طَوِيلٌ فَارْقُدْ فَإِنِ اسْتَيْقَظَ وَذَكَرَ اللهَ تَعَالَى انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ فَإِنْ تَوَضَّأَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ فَإِنْ صَلَّى انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ فَأَصْبَحَ نَشِيطًا طَيِّبَ النَّفْسِ وَإِلَّا أَصْبَحَ خَبِيثَ النَّفْسِ كَسْلَانَ"[592] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i münīfi: "Sizin biriniz yattığı vaktte onun kāfiyesi üstüne şeytān-ı laʿīn üç düğüm düğümler ki her bir ʿukdenin yerine sana uzun gece olsun, yat diye darb eder. Eger o kimse uyanıp Zāt-ı Zü'l-Celāl'i zikr ederse o düğmelerden bir düğme çözülür ve eger ābdest alır ise bir düğme dahi çözülür ve eger namāz kılarsa öbür düğme dahi çözülüp tībü'n-nefs ve neşātlı olarak sabāh eder, yoksa habīsü'n-nefs sabāh eyler." Yaʿnī eger uyanmaz veyāhūd uyanıp Allāhu taʿālāyı zikr etmez ve ābdest almaz ve namāz kılmazsa sabāhleyin habīsü'n-nefs kalkar demek olur. Ve haberde gelmiş ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ʿindinde bir ādem zikr olunmuş ki o ādem sabāha kadar yatıp gecenin kāffesi [201] uyup hīç gecede uyanmaz diye vasf olunmuş. ʿAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "ذَاكَ رَجُلٌ بَالَ الشَّيْطَانُ فِي أُذُنِهِ"[593] buyurmuş, yaʿnī "O ādem bir ādemdir ki şeytān-ı laʿīn onun kulağına işemiştir." Ve dahi haberde gelmiş ki: "ʿAle't-tahkīk şeytānın seʿūt ve leʿūk ve zerūru vardır. Eger bir kimseye isʿāt eylerse onun halkı yaramaz olur ve eger bir kimseye ibʿāk eder ise onun dili şerr ile keskin ve fāhiş olur ve eger bir kimseye zer ederse sabāha kadar yatar uyanmaz" ki: "seʿūt" burna akıttıkları devādır ve "leʿūk" yalanmış nesnedir ve "zerūr" feth-i zāl ile göz otudur ve "ذرب" dahi lügatte miʿde azmak ve fāsid olmak ve kesr-i rāʾ ile her nesne ki tīz ve keskin ola; yukālu: سيف ذرب ولسان ذرب أي حاد ولسانه ذرب أي فحش Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "ركعتان يركعهما العبد" buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı münīfi: "İki rekʿattir ki bir kimse eger onları gecenin içinde kılarsa o kimseye o iki rekʿat namāzı

592 Buhārī, Teheccüd, 12, no: 1142; Müslim, Salātu'l-Musāfirīn, 207.

593 Buhārī, Teheccüd, 14, no: 1144; Müslim, Salātu'l-Musāfirīn, 205; *Musnedu* Ahmed, 1/427, no: 4059.

kılmak dünyā ve mā-fīhādan evlā ve ahsendir" yaᶜnī onun sevābı dünyā ve dünyāda olan cemīᶜ-i nesnelerden ona yeğdir ve hayrlıdır demek olur. "Ben ümmetime husūl-i meşakkatten havf etmeseydim onlara onu kılmak farz ederdim."

[وفي الصحيح عن جابر أن النبي صلى الله عليه وسلم قال ''إِنَّ مِنَ اللَّيْلِ سَاعَةً لَا يُوَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ يَسْأَلُ اللَّهَ تَعَالَى خَيْرًا إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ'' وفي رواية ''يَسْأَلُ اللهَ تَعَالَى خَيْرًا مِنَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَذَلِكَ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ'' وقال المغيرة بن شعبة قام رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى تفطرت قدماه فقيل له أما قد غفر الله لك ما تقدم من ذنبك وما تأخر فقال ''أَفَلَا أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا'' ويظهر من معناه أن ذلك كناية عن زيادة الرتبة فإن الشكر سبب المزيد قال تعالى ﴿لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ﴾]

Ve dahi sahīhte vārid olmuş ki Cābir ᶜaleyhi'r-rıdvān rivāyet edip demiş ki, ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''إِنَّ مِنَ اللَّيْلِ سَاعَةً لَا يُوَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ يَسْأَلُ اللَّهَ تَعَالَى خَيْرًا إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ''[594] buyurmuştur, yaᶜnī "ᶜAle't-tahkīk gecede bir sāᶜat vardır ki bir merd-i müslim eger o sāᶜate tesādüf eder de Hakk subhānehu ve taᶜālādan bir nesneyi dilerse elbette o nesneyi ona verir ki bu sāᶜate muvāfık ve musādif bir kimse olmaz, illā ki o sāᶜatte Hakk'tan dilediği nesne ona hāsıl olmaz." Ve dīger bir rivāyette gelmiş ki:''يَسْأَلُ اللهَ تَعَالَى خَيْرًا مِنَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَذَلِكَ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ'' Yaᶜnī "Her bir gecede dünyā ve āhiret hayrından tebāreke ve taᶜālādan suᵓāl eder" ᶜilāvesiyle dahi bu hadīs mervī olmuştur. Ve Mugīre b. Şuᶜbe ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki: "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām o kadar kıyām etti ki onun mübārek iki kademi mütefattır oldu" yaᶜnī ayakları yarıldı ki tefattur yarılmak maᶜnāsınadır. Ve çün bu hāl ondan göründü: "Yā Resūlallāh, senin zünūbundan mütekaddim ve müteᵓahhirleri sana ᶜafv ve magfiret olunmadı mı?" denildi, yaᶜnī niçin bu kadar tekellüfe mütehammil olursun denildi. Ve efendimiz ''أَفَلَا أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا''[595] diye cevāb vermiştir ki bundan nümāyān olur ki onun o mertebede kıyām ve taᶜabbüdü için beyān buyurulan sebeb ziyāde-i mertebeden kināyedir,

594 İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/428, no: 1216; *Musnedu* Ahmed, 3/78, no: 14746.

595 Buhārī, Teheccüd, 6, no: 1130; Müslim, Salātu'l-Musāfirīn, 207.

zīrā ki şükr-i niᶜmet mezīdin sebebidir. Hakk subhānehu ve taᶜālā ﴿لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ﴾[596] diye vaᶜd buyurmuştur, yaᶜnī "Siz eger şükr ederseniz ben size meşkūrun ᶜaleyh olan niᶜmeti size ziyāde ederim" buyurmuş. Ve efendimiz hadīs-i şerīfinde: "Ben bir ᶜabd-i şekūr olmayayım mı?" diye cevābından mefhūm oldu ki, benim bu mertebede ᶜibādetim şükrānedir ki ᶜindallāh benim menzilem daha ziyāde ᶜālī ve yüce ola demektir.

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "يَا أَبَا هُرَيْرَةَ أَتُرِيدُ أَنْ تَكُونَ رَحْمَةَ اللهِ عَلَيْكَ حَيًّا وَمَيْتًا وَمَقْبُورًا وَمَبْعُوثًا قُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلِّ وَأَنْتَ تُرِيدُ رِضَا رَبِّكَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ صَلِّ فِي زَوَايَا بَيْتِكَ يَكُنْ نُورُ بَيْتِكَ فِي السَّمَاءِ كَنُورِ الْكَوَاكِبِ وَالنَّجْمِ عِنْدَ أَهْلِ الدُّنْيَا" وقال صلى الله عليه وسلم "عَلَيْكُمْ بِقِيَامِ اللَّيْلِ فَإِنَّهُ دَأْبُ الصَّالِحِينَ قَبْلَكُمْ فَإِنَّ قِيَامَ اللَّيْلِ قُرْبَةٌ إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَتَكْفِيرٌ لِلذُّنُوبِ وَمَطْرَدَةٌ لِلدَّاءِ عَنِ الْجَسَدِ وَمَنْهَاةٌ عَنِ الْإِثْمِ" وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَا مِنِ امْرِئٍ تَكُونُ لَهُ صَلَاةٌ بِاللَّيْلِ فَغَلَبَهُ عَلَيْهَا النَّوْمُ إِلَّا كُتِبَ لَهُ أَجْرُ صَلَاتِهِ وَكَانَ نَوْمُهُ صَدَقَةً عَلَيْهِ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz Ebū Hüreyre ᶜaleyhi'r-rıdvāna hitāben buyurmuş ki: "يَا أَبَا هُرَيْرَةَ أَتُرِيدُ أَنْ تَكُونَ رَحْمَةَ اللهِ عَلَيْكَ حَيًّا وَمَيْتًا وَمَقْبُورًا وَمَبْعُوثًا قُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلِّ وَأَنْتَ تُرِيدُ رِضَا رَبِّكَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ صَلِّ فِي زَوَايَا بَيْتِكَ يَكُنْ نُورُ بَيْتِكَ فِي السَّمَاءِ كَنُورِ الْكَوَاكِبِ وَالنَّجْمِ عِنْدَ أَهْلِ الدُّنْيَا"[597] ki hulāsa-i mefād-ı celīli: "Ey Ebū Hüreyre, ister misin ki rahmet-i rabbānī senin üzerine hayāt ve memātında ve makbūr ve mebᶜūs olduğun vaktlerde dāim ve müstemirr ola, eger ister isen geceden kalkıp rabbin rızāsına tālib olduğun hālde namāz kıl. Ey Ebū Hüreyre, senin hānenin köşelerinde sen namāz kıl ki senin hānenin nūru göklerde ehl-i dünyāya kevākib ve nücūmun nūru gibi görüne." Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "عَلَيْكُمْ بِقِيَامِ اللَّيْلِ فَإِنَّهُ دَأْبُ الصَّالِحِينَ قَبْلَكُمْ فَإِنَّ قِيَامَ اللَّيْلِ قُرْبَةٌ إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَتَكْفِيرٌ لِلذُّنُوبِ وَمَطْرَدَةٌ لِلدَّاءِ عَنِ الْجَسَدِ وَمَنْهَاةٌ عَنِ الْإِثْمِ"[598] bu-

596 İbrāhīm, 14/7.

597 ez-Zebīdī, 5/186. Asılsız bir ifade olarak notlanmıştır.

598 Tirmizī, Daᶜavāt, 101, no: 3549; *Sahīhu* İbn Huzeyme, 2/176, no: 1135; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 3/311, no: 3253; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/451, no: 1156.

yurmuştur ki hulāsa-i mefhūm-ı şerīfi: "Siz kıyām-ı leyli iltizām ediniz, zīrā ki sizden evvel olan selef-i sālihīnin deᵓbidir. Tahkīk ve tahkīkan kıyām-ı leyl Hakk celle ve ᶜalāya kurbet ve ᶜibādettir ve zünūba mükeffirdir ve cesedden ᶜilletleri tard edicidir ve günāh işlemekten nāhī ve māniᶜdir." Ve dahi ᶜaleyhi's-selām efendimiz "مَا مِنِ امْرِئٍ تَكُونُ لَهُ صَلَاةٌ بِاللَّيْلِ فَغَلَبَهُ عَلَيْهَا النَّوْمُ إِلَّا كُتِبَ لَهُ أَجْرُ صَلَاتِهِ وَكَانَ نَوْمُهُ صَدَقَةً عَلَيْهِ"[599] buyurmuştur ve fī-mā sebak bu hadīs-i şerīfin hulāsa-i tercümesi tekaddüm etmiştir. [202]

[وقال صلى الله عليه وسلم لأبي ذر "لَوْ أَرَدْتَ سَفَرًا أَعْدَدْتَ لَهُ عُدَّةً" قَالَ نَعَمْ قَالَ "فَكَيْفَ سَفَرُ طَرِيقِ الْقِيَامَةِ أَلَا أُنَبِّئُكَ يَا أَبَا ذَرٍّ بِمَا يَنْفَعُكَ ذَلِكَ الْيَوْمَ قَالَ بَلَى بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي قَالَ صُمْ يَوْمًا شَدِيدَ الْحَرِّ لِيَوْمِ النُّشُورِ وَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ فِي ظُلْمَةِ اللَّيْلِ لِوَحْشَةِ الْقُبُورِ وَحُجَّ حَجَّةً لِعَظَائِمِ الْأُمُورِ وَتَصَدَّقْ بِصَدَقَةٍ عَلَى مِسْكِينٍ أَوْ كَلِمَةَ حَقٍّ تَقُولُهَا أَوْ كَلِمَةَ شَرٍّ تَسْكُتُ عَنْهَا" وروي أنه كان على عهد النبي صلى الله عليه وسلم رجل إذا أخذ الناس مضاجعهم وهدأت العيون قام يصلي ويقرأ القرآن ويقول يا رب النار أجرني منها فذكر ذلك للنبي صلى الله عليه وسلم فقال "إِذَا كَانَ ذَلِكَ فَآذِنُونِي" فأتاه فاستمع فلما أصبح قال "يَا فُلَانُ هَلَّا سَأَلْتَ اللهَ الْجَنَّةَ" قال يا رسول الله إني لست هناك ولا يبلغ عملي ذاك فلم يلبث إلا يسيرًا حتى نزل جبرائيل عليه السلام وقال "أَخْبِرْ فُلَانًا أَنَّ اللهَ قَدْ أَجَارَهُ مِنَ النَّارِ وَأَدْخَلَهُ الْجَنَّةَ" ويروى أن جبرائيل عليه السلام قال للنبي صلى الله عليه وسلم "نِعْمَ الرَّجُلُ ابْنُ عُمَرَ لَوْ كَانَ يُصَلِّي بِاللَّيْلِ فَأَخْبَرَهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم بِذَلِكَ فَكَانَ يُدَاوِمُ بَعْدَهُ عَلَى قِيَامِ اللَّيْلِ" قال نافع كان يصلي بالليل ثم يقول يا نافع أسحرنا فأقول لا فيقوم لصلاته ثم يقول يا نافع أسحرنا فأقول نعم فيقعد فيستغفر الله تعالى حتى يطلع الفجر]

Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz Ebī Zerr ᶜaleyhi'r-rıdvāna buyurmuş ki: "لَوْ أَرَدْتَ سَفَرًا أَعْدَدْتَ لَهُ عُدَّةً" Yaᶜnī "Sen bir seferi istemiş olsaydın ona bir tūşe tedārük eder mi idin?" Ve Ebū Zer "evet" diye cevāb verince efendimiz "فَكَيْفَ سَفَرُ طَرِيقِ الْقِيَامَةِ أَلَا أُنَبِّئُكَ يَا أَبَا ذَرٍّ بِمَا يَنْفَعُكَ ذَلِكَ الْيَوْمَ قَالَ بَلَى بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي قَالَ صُمْ يَوْمًا شَدِيدَ الْحَرِّ لِيَوْمِ النُّشُورِ وَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ فِي ظُلْمَةِ اللَّيْلِ لِوَحْشَةِ الْقُبُورِ وَحُجَّ حَجَّةً لِعَظَائِمِ الْأُمُورِ وَتَصَدَّقْ بِصَدَقَةٍ عَلَى مِسْكِينٍ

599 Ebū Dāvūd, Tatavvuᶜ, 20, no: 1314; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 2/177, no: 1461; İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/439, no: 1237.

"أَوْ كَلِمَةَ حَقٍّ تَقُولُهَا أَوْ كَلِمَةَ شَرٍّ تَسْكُتُ عَنْهَا" diye emr ü fermān buyurmuş, yaʿnī "Dünyānın bu kısa ve cüzʾī seferine tūşe tedārük edince yā sefer-i rāh-ı kıyāmet için nice tedārük olunmaz. Āgāh ol ey Ebū Zerr ki o günde sana menfaʿat edecek bir nesne ile ben sana haber vereyim." Ve Ebū Zerr dahi: "Atam anam sana fedā olsunlar, bana haber ver" diye tevakkuʿ ettikte ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz: "Sen yevm-i nüşūr için sıcaklığı ziyādece katı ve şiddetli bir günü oruç tut ve vahşet-i kubūr için gecenin karanlığında iki rekʿat namāz kıl ve dahi ʿazāim-i umūr için bir kerre hacc eyle ve bir miskīn üzerine bir sadaka ile tasadduk eyle veyāhūd bir kelime-i hakk söyle veyā bir kelime-i şerrden sükūt eyle." Ve dahi mervīdir ki ʿahd-i saʿīd-i nebevīde bir ādem var imiş ki ālem yataklarına girip uyuyunca kendisi kalkıp namāz kılardı ve Kurʾān'ı okuyup "Yā rabbi, beni āteşten sakla" derdi. Ve bunun hāli nezd-i sāmī-i peygamberīde zikr olunca efendimiz "Kalkacağı vaktte bana haber veriniz" diye sipāriş buyurdu. Ve vakti olup kıyāmından efendimiz āgāh olunca yanına varıp kırāʾet ve daʿavātı istimāʿ ettikte ve ʿale's-sabāh onu gördükte "يَا فُلَانُ هَلَّا سَأَلْتَ الله الْجَنَّةَ" diye ona hitāb buyurup sorunca yaʿnī "Duʿāda sen niçin cenneti istemedin?" diye istifsārında o zāt-ı mübārek: "Ben o derecede değilim ve benim ʿamelim o mertebeye varamaz" diye beyān etmiş ve bir cüzʾī zamān geçmeden Cebrāʾīl ʿaleyhi's-selām nāzil olup efendimize hitāben "أَخْبِرْ فُلَانًا أَنَّ الله قَدْ أَجَارَهُ مِنَ النَّارِ وَأَدْخَلَهُ الْجَنَّةَ" diye müjde verdi, yaʿnī "Sen o ʿābide müjde ver ki onu Hakk subhānehu ve taʿālā āteşten kurtarıp onu cennete dāhil etti" demektir. Ve dahi rivāyet olunur ki Cebrāʾīl ʿaleyhi's-selām Nebiyy-i zī-şān efendimize demiş ki:"نِعْمَ الرَّجُلُ ابْنُ عُمَرَ لَوْ كَانَ يُصَلِّي بِاللَّيْلِ فَأَخْبَرَهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم بِذَلِكَ فَكَانَ يُدَاوِمُ بَعْدَهُ عَلَى قِيَامِ اللَّيْلِ"[600] Yaʿnī "İbn ʿÖmer ʿaleyhi'r-rıdvān güzel bir ādemdir, gecelerde namāz kılmış olsaydı." Ve ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz onunla ona haber verdi ve o günden beri kıyām-ı leyl üzerine müdāvemet etti. Nāfiʿ ʿaleyhi'r-rahme dedi ki: "Gecede namāz kılıp benden suʾāl ederdi ki: "Seher

---

600 Buhārī, Teheccüd, 2, no: 1121; Müslim, Fezāilu's-Sahābe, 140; *Musnedu* Ahmed, 2/146, no: 6330; *Şuʿabu'l-Īmān*, 4/475, no: 2834.

vakti oldu mu?" ve ben "yok" dedikçe kendisi yine namāzına kıyām ederdi, sonra tā ki: "Nāfiᶜ seher vaktine girdik mi?" diye be-tekrār suᵓāl ve ben dahi "evet" diye haber verirsem oturup fecrin tulūᶜuna kadar istigfār ederdi."

[وقال علي بن أبي طالب شبع يحيى بن زكريا عليهما السلام من خبز شعير فنام عن ورده حتى أصبح فأوحى الله تعالى إليه "يَا يَحْيَى أَوَجَدْتَ دَارًا خَيْرًا لَكَ مِنْ دَارِي أَمْ وَجَدْتَ جِوَارًا خَيْرًا لَكَ مِنْ جِوَارِي فَوَعِزَّتِي وَجَلَالِي يَا يَحْيَى لَوِ اطَّلَعْتَ إِلَى الْفِرْدَوْسِ اِطِّلَاعَةً لَذَابَ شَحْمُكَ وَلَزَهَقَتْ نَفْسُكَ اشْتِيَاقًا وَلَوِ اطَّلَعْتَ إِلَى جَهَنَّمَ اِطْلَاعَةً لَذَابَ شَحْمُكَ وَلَبَكَيْتَ الصَّدِيدَ بَعْدَ الدُّمُوعِ وَلَبِسَتِ الْجِلْدُ بَعْدَ الْمُسُوحِ" وَقِيلَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "إِنَّ فُلَانًا يُصَلِّي بِاللَّيْلِ فَإِذَا أَصْبَحَ سَرَقَ" فَقَالَ "سَيَنْهَاهُ مَا يَعْمَلُ"]

Ve dahi ᶜAlī b. Ebī Tālib ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki: "Bir gün Yahyā b. Zekeriyyā ᶜaleyhi's-selām arpa ekmeğinden tok olmakla bir gece virdinden uyup sabāha kadar uyanamadı ve Zāt-ı Zü'l-Celāl ona vahy edip buyurdu ki:"يَا يَحْيَى أَوَجَدْتَ دَارًا خَيْرًا لَكَ مِنْ دَارِي أَمْ وَجَدْتَ جِوَارًا خَيْرًا لَكَ مِنْ جِوَارِي فَوَعِزَّتِي وَجَلَالِي يَا يَحْيَى لَوِ اطَّلَعْتَ إِلَى الْفِرْدَوْسِ اِطِّلَاعَةً لَذَابَ شَحْمُكَ وَلَزَهَقَتْ نَفْسُكَ اشْتِيَاقًا وَلَوِ اطَّلَعْتَ إِلَى جَهَنَّمَ اِطْلَاعَةً لَذَابَ شَحْمُكَ وَلَبَكَيْتَ الصَّدِيدَ بَعْدَ الدُّمُوعِ وَلَبِسَتِ الْجِلْدُ بَعْدَ الْمُسُوحِ" ki hulāsa-i mazmūn-ı celīli: "Ey Yahyā, sen benim dārımdan sana hayrlı bir dār mı buldun, yoksa benim civārımdan sana hayrlı bir civār mı buldun! Ey Yahyā, benim ᶜizzet ve celālim hakkı için sen firdevse bir bakış bakmış olsaydın onun iştiyākından senin iç yağın eriyip nefsin [203] çıkardı ve eger sen cehenneme bir ıttılāᶜ ile muttaliᶜ olmuş olsaydın senin iç yağın erir ve göz yaşından sonra sen sarı suyu ağlardın ve müsūhtan sonra derileri giyerdin." Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimize denildi ki: "Filānca ādem gecelerde namāz kılar da sabāh edince gidip hırsızlık eder." Efendimiz "سَيَنْهَاهُ مَا يَعْمَلُ"[601] diye buyurdu, yaᶜnī "Onun o ᶜameli onu o işten menᶜ edecektir."

[وقال صلى الله عليه وسلم "رَحِمَ اللهُ رَجُلًا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّى ثُمَّ أَيْقَظَ امْرَأَتَهُ

601 *Musnedu* Ahmed, 2/447, no: 9776; *Musnedu'l*-Bezzār, 16/130, no: 9217; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 4/545, no: 2991.

فَصَلَّتْ فَإِنْ أَبَتْ نَضَحَ فِي وَجْهِهَا الْمَاءَ'' وقال صلى الله عليه وسلم ''رَحِمَ اللهُ امْرَأَةً قَامَتْ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّتْ ثُمَّ أَيْقَظَتْ زَوْجَهَا فَصَلَّى فَإِنْ أَبَى نَضَحَتْ فِي وَجْهِهِ الْمَاءَ'' وقال صلى الله عليه وسلم ''مَنِ اسْتَيْقَظَ مِنَ اللَّيْلِ وَأَيْقَظَ امْرَأَتَهُ فَصَلَّيَا رَكْعَتَيْنِ كُتِبَا مِنَ الذَّاكِرِينَ اللهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ'' وقال صلى الله عليه وسلم ''أَفْضَلُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الْمَكْتُوبَةِ قِيَامُ اللَّيْلِ'' وقال عمر بن الخطاب رضي الله عنه قال صلى الله عليه وسلم ''مَنْ نَامَ عَنْ حِزْبِهِ أَوْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ بِاللَّيْلِ فَقَرَأَهُ بَيْنَ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَالظُّهْرِ كُتِبَ لَهُ كَأَنَّمَا قَرَأَهُ مِنَ اللَّيْلِ''[602]]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''رَحِمَ اللهُ رَجُلًا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّى ثُمَّ أَيْقَظَ امْرَأَتَهُ فَصَلَّتْ فَإِنْ أَبَتْ نَضَحَ فِي وَجْهِهَا الْمَاءَ''[603] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Allāhu taᶜālā hazretleri şol ādeme rahmet etsin ki gecede kendisi kalkıp namāz kılar da sonra zevcesini uyandırır, tā ki namāz kıla ve eger ibāᵓ eder de kalkmazsa onun yüzüne su sepe." Ve dahi buyurmuş ki:''رَحِمَ اللهُ امْرَأَةً قَامَتْ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّتْ ثُمَّ أَيْقَظَتْ زَوْجَهَا فَصَلَّى فَإِنْ أَبَى نَضَحَتْ فِي وَجْهِهِ الْمَاءَ''[604] ki hulāsa-i mefād-ı şerīfi: "Allāhu taᶜālā şol hatun kişiye rahmet etsin ki kendisi geceden kalkıp namāz kıldıktan sonra zevcini uyandırır, tā ki namāz kıla ve eger ibāᵓ eder de kalkmazsa onun yüzüne su sepe." Ve dahi buyurmuş ki:''مَنِ اسْتَيْقَظَ مِنَ اللَّيْلِ وَأَيْقَظَ امْرَأَتَهُ فَصَلَّيَا رَكْعَتَيْنِ كُتِبَا مِنَ الذَّاكِرِينَ اللهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ''[605] ki hulāsa-i mefhūm-ı şerīfi: "Kim ki geceden uyanıp zevcesini dahi uyandırıp ikisi ikişer rekᶜat namāz kılarlarsa ikisi çokça zikr edici senāsıyla yād buyurulan zümre-i zākirīn ve zākirāttan yazılırlar." Ve dahi buyurmuş

602 Müslim, Salātu'l-Musāfirīn, 142; Ebū Dāvūd, Tatavvuᶜ, 19, no: 1313; Tirmizī, Cumᶜa, 56, no: 581; İbn Māce, İkāmetu's-Salāt, 177, no: 1343; İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/441, no: 1247.

603 Ebū Dāvūd, Tatavvuᶜ, 18, no: 1308; İbn Māce, İkāmetu's-Salāt, 175, no: 1336; *Musnedu* Ahmed, 2/250, no: 7409; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/453, no: 1164.

604 Ebū Dāvūd, Tatavvuᶜ, 18, no: 1308; İbn Māce, İkāmetu's-Salāt, 175, no: 1336; *Musnedu* Ahmed, 2/250, no: 7409; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/453, no: 1164.

605 Ebū Dāvūd, Vitr, 13, no: 1451; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 2/119, no: 1312; *Sahīhu* İbn Hibbān, 6/307, no: 2568; *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/461, no: 1189.

ki:[606] "أَفْضَلُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الْمَكْتُوبَةِ قِيَامُ اللَّيْلِ" "Salavāt-ı mefrūzadan sonra en ziyāde fazīletli olan namāz kıyām-ı leylindir." Ve dahi ᶜÖmer b. el-Hattāb ᶜaleyhi'r-rıdvān buyurmuş ki, ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ نَامَ عَنْ حِزْبِهِ أَوْ عَنْ شيْءٍ مِنْهُ بِاللَّيْلِ فَقَرَأَهُ بَيْنَ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَالظُّهْرِ كُتِبَ لَهُ كَأَنَّمَا قَرَأَهُ مِنَ اللَّيْلِ"[607] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i ᶜālīsi: "Kim ki kendi hizbinden yaᶜnī virdinden veyāhūd virdinin baᶜzısından uyup edāᵓ edemezse ve onu fecr ile öyle beyninde kırāᵓet edip kazāᵓ eder ise gecede onu okumuş gibi ona yazılır."

[الآثار روي أن عمر رضي الله عنه كان يمر بالآية من ورده بالليل فيسقط حتى يعاد منها أيامًا كثيرة كما يعاد المريض وكان ابن مسعود رضي الله عنه إذا هدأت العيون قام فيسمع له دوي كدوي النحل حتى يصبح ويقال إن سفيان الثوري رحمه الله شبع ليلة فقال إن الحمار إذا زيد في علفه زيد في عمله فقام تلك الليلة حتى أصبح وكان طاوس رحمه الله إذا اضطجع على فراشه يتقلى عليه كما تتقلى الحبة على المقلاة ثم يثب ويصلي إلى الصباح ثم يقول طير ذكر جهنم نوم العابدين]

Ve dahi kıyām-ı leylin fezāili hakkında mervī olan āsār ise onlar dahi bunlardır ki Hazret-i ᶜÖmer b. el-Hattāb üzerine rivāyet olunur ki, gece virdinde bir āyet-i kerīmenin tedebbürü üzerine o kadar mürūr ederdi ki ondan yere düşüp hasta gibi olurdu ve hastaya ziyāret olunur gibi eyyām-ı kesīrede ziyāret olunurdu. Ve İbn Mesᶜūd ᶜaleyhi'r-rıdvān ᶜuyūn-ı nās sākin olup herkes uykuya vardıktan sonra kalkıp taᶜabbüd ederdi ki bal arıların āvāzı gibi onun bir āvāzı işitilirdi, tā ki sabāh ola. Ve dahi denilir ki Süfyān-ı Sevrī ᶜaleyhi'r-rahme bir gecede karnı tok oldu ve tok olunca demiş ki: "Merkebin ᶜalefine ziyāde olunduğu vaktte ᶜameline dahi ziyāde olunur." Bināen ᶜaleyh o gecede kalkıp sabāha kadar ᶜibādet etti. Ve Tāvūs ᶜaleyhi'r-rahme kendi yatağına uzandığı vaktte tava içinde dāne kavrulduğu gibi kavrulurdu, sonra ārām edemeyip cehennemin havfından sıçrayıp kalkardı ve sa-

---

606 Müslim, Sıyām, 202; *Musnedu* Ahmed, 2/342, no: 8507; İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/427, no: 1214.

607 Müslim, Salātu'l-Musāfirīn, 142; Ebū Dāvūd, Tatavvuᶜ, 19, no: 1313; Tirmizī, Cumᶜa, 56, no: 581; İbn Māce, İkāmetu's-Salāt, 177, no: 1343; İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/441, no: 1247.

bāha kadar namāz kılıp "Cehennemin yādı ᶜābidīnin uykularını kaçırmış" der idi.

[وقال الحسن رحمه الله ما نعلم عملًا أشد من مكابدة الليل ونفقة هذا المال فقيل له ما بال المتهجدين من أحسن الناس وجوهًا قال لأنهم خلوا بالرحمن بالرحمن فألبسهم نورًا من نوره وقدم بعض الصالحين من سفره فمهد له فراش فنام عليه حتى فاته ورده فحلف أن لا ينام بعدها على فراش أبدًا وكان عبد العزيز بن ابي رواد إذا جن عليه الليل يأتي فراشه فيمو يده عليه ويقول إنك لين ووالله إن في الجنة ألين منك ولا يزال يصلي الليل كله]

Ve dahi Hasen-i Basrī ᶜaleyhi'r-rahme: "Bu mālın infākından ve gecenin ᶜamelinden şiddetli ve katı meşakkatli bir ᶜameli bilemiyoruz" dedikte, "Yā müctehidlerin yüzleri cümleden ziyāde güzel olması hāli nicedir?" diye sormuşlar ve o dahi: "Onlar Rahmān ile tenhā kalıp kendi nūrundan onlara bir nūr giydirmiş" demiştir. Ve baᶜzu's-sālihīn seferinden kudūmünde ona bir yatak temhīd olunmuş ve üzerine kendi virdi geçinceye dek uyup kalınca yemīn etmiş ki ondan sonra ebeden bir yatak üzerine yatmaya. Ve dahi ᶜAbdulᶜazīz b. Ebī Ruvvād ᶜaleyhi'r-rahme gecenin karanlığı müştedd olıcak yatağına varıp firāşı üzerine eli koyup "Vallāhi sen yumuşaksın ammā cennette senden daha ziyāde yumuşak firāş vardır" deyip üzerine yatmazdı ve gecenin kāffesinde namāz kılmaktan hālī olmazdı.

[وقال الفضيل إني لأستقبل الليل من أوله فيهولني طوله فأفتتح القرآن [٢٠٤] فأصبح وما قضيت نهمتي وقال الحسن إن الرجل ليذنب الذنب فيحرم به قيام الليل وقال الفضيل إذا لم تقدر على قيام الليل وصيام النهار فاعلم أنك محروم وقد كثرت خطيئتك وكان صلة بن أشيم رحمه الله يصلي الليل كله فإذا كان في السحر قال "إِلَهِي لَيْسَ مِثْلِي يَطْلُبُ الْجَنَّةَ وَلَكِنْ أَجِرْنِي بِرَحْمَتِكَ مِنَ النَّارِ" وقال رجل لبعض الحكماء إني لأضعف عن قيام الليل فقال له يا أخي لا تعص الله تعالى ولا تقم بالليل وكان للحسن بن صالح جارية فباعها من قوم فلما كان في جوف الليل قامت الجارية فقالت يا أهل الدار الصلاة الصلاة فقالوا أصبحنا أطلع الفجر فقالت وما تصلون إلا المكتوبة قالوا نعم فرجعت إلى الحسن فقالت يا مولاي بعتني من قوم لا يصلون إلا المكتوبة ردني فردها]

Ve dahi Fudayl demiş ki: "Ben geceleri ibtidāsından ʿibādetle istikbāl ederim ve gecenin uzunluğu beni korkutur da o havftan Kurʾān'ı iftitāh ederim, hālbuki benim hācet ve maksadımı bitirmeden üzerime sabāh olur" ki gece bana kısa görünür demektir. Ve dahi Hasen ʿaleyhi'r-rahme demiş ki: "Tahkīkan ādem vardır ki bir günāh işler de o günāhtan dolayı kıyāmu'l-leylden mahrūm olur." Ve dahi Fudayl demiş ki: "Eger ki kıyāmu'l-leyl ve sıyāmu'n-nehāra muktedir olmadınsa bil ki sen mahrūmsun ve günāhların çok olmuştur." Ve Sıla b. Eşyem ʿaleyhi'r-rahme gecenin kāffesinde namāz kılardı ve ona seher vakti oldukça "إِلَهِي لَيْسَ مِثْلِي يَطْلُبُ الْجَنَّةَ وَلَكِنْ أَجِرْنِي بِرَحْمَتِكَ مِنَ النَّارِ" diye duʿā ederdi, yaʿnī "Benim gibi ādem için bir liyākat yoktur ki cenneti taleb ede lākin sen kendi rahmetinle beni āteşten saklayıp halās eyle" derdi. Ve dahi mervīdir ki bir ādem baʿzu'l-hukemāya demiş ki: "Ben kıyām-ı leylden zebūn olurum." Ve o hakīm: "Ey birāder, sen gündüzde ʿisyānlık etme, gecede dahi kıyām eyleme." Ve dahi mervīdir ki Hasen b. Sālih ʿaleyhi'r-rahmenin bir cāriyesi var imiş ki onu bir kavmden satmış. Ve gecenin yarısı olunca o cāriye kalkıp "Ey ehl-i hāne, namāza durunuz, namāza durunuz!" diye çağırmış ve ehl-i hāne: "Biz sabāhı mı ettik, fecr mi tulūʿ etti?" diye sorunca cāriye: "Siz salavāt-ı mefrūzadan gayrı bir namāz kılmaz mısınız?" diye istifsār ve onlar "evet" diye cevāb ettiklerinde o dahi Hasen ʿaleyhi'r-rahmeye dönüp gitmiş ve "Ey benim efendim, sen farīzadan gayrı namāz kılmayan kavmden beni sattın, beni redd eyle!" dedi ve Hasen dahi onu istirdād etmiştir.

[وقال الربيع بت في منزل الشافعي رضي الله عنه ليالي كثيرة فلم يكن ينام من الليل إلا يسيرًا وقال أبو الجويرية لقد صحبت أبا حنيفة رضي الله عنه ستة أشهر فما فيها ليلة وضع جنبه على الأرض وكان أبو حنيفة يحيي نصف الليل فمر بقوم فقالوا إن هذا يحيي الليل كله فقال إني أستحي أن أوصف بما لا أفعل فكان بعد ذلك يحيى الليل كله ويروى أنه ما كان له فراش بالليل ويقال إن مالك بن دينار رضي الله عنه بات يردد هذه الآية ليلة حتى أصبح ﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ الآية وقال المغيرة بن حبيب رمقت مالك بن دينار فتوضأ بعد العشاء ثم قام إلى مصلاه فقبض على لحيته فخنقته العبرة

فجعل يقول "حَرِّمْ شَيْبَةَ مَالِكٍ عَلَى النَّارِ إِلَهِي قَدْ عَلِمْتَ سَاكِنَ الْجَنَّةِ مِنْ سَاكِنِ النَّارِ فَأَيُّ الرَّجُلَيْنِ مَالِكٌ وَأَيُّ الدَّارَيْنِ دَارُ مَالِكٍ" فَلَمْ يَزَلْ ذَلِكَ قَوْلُهُ حَتَّى طَلَعَ الْفَجْرُ]

Ve dahi Rebīᶜ ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki: "İmām Şāfiᶜī ᶜaleyhi'r-rıdvānın hānesinde pek çok gece beytūtiyyet eyledim, imām-ı müşārün ileyh leylden az bir şey uyurdu." Yaᶜnī mikdār-ı kalīlden gayrı uyumazdı. Ve Ebu'l-Cuveyriye dedi ki: "Ben Ebū Hanīfe ᶜaleyhi'r-rıdvāna altı ay musāhabe ettim, bir gecesi yoktur ki Ebū Hanīfe ᶜaleyhi'r-rahme onun bir yanını yere komuştur." Yaᶜnī o altı māhda imām-ı müşārün ileyhin yattığını göremedim demektir. Ve dahi mervīdir ki Ebū Hanīfe ᶜaleyhi'r-rahme evvel-i emrde gecenin nısfını ihyāᵓ ederdi, sonra bir gün bir kavm üzerine mürūr edip hakkında "Bu ādem gecenin kāffesini ihyā eder" dediklerini işitmiş ve o dahi "Bende olmayan bir vasf ile vasf olmaktan utanırım" diye ondan sonra leylin kāffesini ihyāya devām etmiştir. Ve dahi mervīdir ki onun gece bir yatağı yok idi. Ve dahi denilir ki Mālik b. Dīnār ᶜaleyhi'r-rıdvān bir gecede akşamdan sabāha kadar bu āyeti okuyup tekrār etmiştir ﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾[608] Ve dahi Mugīre b. Habīb demiş ki: "Mālik b. Dīnār yatsıdan sonra bir ābdest alıp onun namāzgāhında durmakla kendi sakalından tutup onun göz yaşı onu boğdu ve bu söz söylemeye başladı ki: "حَرِّمْ شَيْبَةَ مَالِكٍ عَلَى النَّارِ إِلَهِي قَدْ عَلِمْتَ سَاكِنَ الْجَنَّةِ مِنْ سَاكِنِ النَّارِ فَأَيُّ الرَّجُلَيْنِ مَالِكٌ وَأَيُّ الدَّارَيْنِ دَارُ مَالِكٍ" ki hulāsa-i mefhūmu: "Sen yā rabbi, sen Mālik'in şeybesini āteş üzerine harām eyle. Ey benim rabbim, sekene-i nārdan cennetin sekenesini bilmişsin, Mālik hangi sekenedendir ve hangi dār Mālik'in [205] dārıdır?" diye fecrin tulūᶜuna kadar bu sözü seylemeden zāil olmadı." Yaᶜnī sabāha kadar bu duᶜāyı tekrār edip durdu.

[وقال مالك بن دينار سهوت ليلة عن وردي ونمت فإذا أنا في المنام بجارية كأحسن ما يكون وفي يدها رقعة فقالت لي أتحسن تقرأ فقلت نعم فدفعت إلي الرقعة فإذا فيها

---

608 el-Cāsiye, 45/21.

أألهتك اللذائذ والأماني — عن البيض الأوانس في الجنان
تعيش مخلدًا لا موت فيها — وتلهو في الجنان مع الحسان
تنبه من منامك إن خيرًا — من النوم التهجد بالقران]

Ve dahi Mālik b. Dīnār ʿaleyhi'r-rıdvān demiş ki: "Ben bir gece virdimden sehv edip yattım, yaʿnī virdimi okumadım yattım, o dahi sehv ve nisyān ve unutmakla vākiʿ olduydu. Der-ʿakab bir perī-peyker ve gāyet hasnā ve raʿnā bir cāriyeyi ʿālem-i maʿnāda tesādüf edip gördüm ki elinde bir kıtʿa kāgıd vardır. Bana dedi ki: "Sen okuyabilir misin?" Ben dahi "evet" deyince o varak-pāreyi elime verdi. Ve o kāgıdda bu ebyāt-ı selāse-i manzūmeyi yazılı gördüm ki hulāsa-i meʾālleri: "Cennette mūnis olan hūrdan lezāiz ve emānī-i dünyeviyye seni gāfil ve mülhī edip meşgūl mu etti? Cennet öyle bir yerdir ki onda ebedī kalıp muhalled olarak yaşayıp hasnā ve raʿnālarla eğlenirsin. Uykudan uyan da zīrā tahkīk ve tahkīkan Kurʾān ile teheccüd etmek sana daha ziyāde hayrlıdır."

[وقيل حج مسروق فما بات ليلة إلا ساجدًا ويروى عن أزهر بن مغيث وكان من القوامين أنه قال رأيت في المنام امرأة لا تشبه نساء أهل الدنيا فقلت لها من أنت قالت حوراء فقلت زوجيني نفسك فقالت اخطبني إلى سيدي وأمهرني فقلت وما مهرك قالت طول التهجد]

Ve dahi denilmiş ki: "Mesrūk ʿaleyhi'r-rahme hacc edip bir gece beytūtiyyet etmedi, illā ki o geceyi secde ile geçirmedi." Yaʿnī beher gece secde ile evkātını geçer ve hīç yatmadı demek olur. Ve dahi Ezher b. Mugīs ʿaleyhi'r-rahmenin üzerine mervī olup denilmiş, ki Ezher geceleri ihyā edenlerden idi. Bir gün demiş ki: "Ben uykumda bir perī gördüm ki ehl-i dünyānın nisāsına müşābih değildir, ona dedim ki: "Sen kimsin?" O dahi: "Ben havrāyım" yaʿnī perīyim dedi. Ve ben dahi: "Nefsini benden tezvīc eyle" diye nikāhına tālib olunca o dahi: "Beni efendimden iste ve mehrimi ver" diye cevāb etti. Ve "Senin mehrin nedir?" diye suʾāl ettiğimde "Benim mehrim tūl-ı teheccüddür" dedi.

[وقال يوسف بن مهران بلغني أن تحت العرش ملكًا في صورة ديك براثنه من لؤلؤ وصئصئه من زبرجد أخضر فإذا مضى ثلث الليل الأول ضرب بجناحيه وزقا وقال ليقم القائمون فإذا مضى نصف الليل ضرب بجناحيه وزقا وقال ليقم المتهجدون فإذا مضى ثلثا الليل ضرب بجناحيه وزقا وقال ليقم المصلون فإذا طلع الفجر ضرب بجناحيه وزقا وقال ليقم الغافلون وعليهم أوزارهم]

Ve Yūsuf b. Mehrān ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki: "Bana bālig oldu ki ᶜarşın altında horoz sūretinde bir melek vardır ki onun tırnağı lüᵓlüᵓ-den ve zāid parmağı yeşil zümrüttendir" ki "berāsin" tırnaklara ıtlāk olunmuştur. "Gecenin sülüsü geçince kanatları birbirine vurup çağırır ki: "Kıyām-ı leyl etmek isteyen ādemler ᶜibādetlerine kıyām etsinler!" Ve gecenin nısfı geçince yine kanatları birbirine vurup sayha ederek der ki: "Müteheccid olanlar teheccüdlerine kalksınlar!" Ve gecenin iki sülüsü gidince kezālik iki kanadını birbirine vurup refᶜ-i āvāz ile der ki: "Namāz kılanlar kıyām etsinler!" Ve fecr-i sādık tulūᶜ edince yine iki kanadını yekdīgerine vurup bağırır ki: "Günāhları üzerlerinde oldukları hālde gāfiller kalksınlar!"

[وقيل أن وهب بن منبه اليماني ما وضع جنبه إلى الأرض ثلاثين سنة وكان يقول لأن أرى في بيتي شيطانًا أحب إلي من أن أرى في بيتي وسادة لأنها تدعو إلى النوم وكانت له مسورة من أدم إذا غلبه النوم وضع صدره عليها وخفق خفقات ثم يفزع إلى الصلاة]

Ve denilmiş ki otuz senede Vehb b. Münebbih el-Yemānī yere bir yanını koyup yatmamıştır. Ve dahi derdi ki: "Hānemde yastığı görmeden şeytānı görmek bana daha ziyāde hoştur." Yaᶜnī nice şeytānı bugz edip onu hānemde görmek istemiyorum, kezālik yastığı bugz edip onu hānemde görmek istemiyorum ki şeytānı görmekten daha ziyāde menfūrumdur, çünkü uykuya daᶜvet eder. Ve bu sūretle taᶜbīri nefretinin kesretine kināyedir. Ve onun deriden bir minderi var idi, her ne vakt uyku ona galebe ederse o minderin üzerine sīnesini koyup birkaç kerre ımızganmak ile başını salar da sonra namāza sıçrayıp kalkardı ki onun uykusu gecede hīç yok idi. Eger uyku onu çok galebe eylerse yine uzanıp yatağına girmezdi, belki biraz ımızganmakla onu geçirip yine namāzına dururdu demek olur.

[وقال بعضهم رأيت رب العزة [٢٠٦] في النوم فسمعته يقول ''وَعِزَّتِي وَجَلَالِي لَأُكْرِمَنَّ مَثْوَى سُلَيْمَانَ التَّيْمِيّ فَإِنَّهُ صَلَّى لِيَ الْغَدَاةَ بِوُضُوءِ الْعِشَاءِ أَرْبَعِينَ سَنَةً'' ويقال كان مذهبه أن النوم إذا خامر القلب بطل الوضوء وروي في بعض الكتب القديمة عن الله تعالى أنه قال ''إِنَّ عَبْدِي الَّذِي هُوَ عَبْدِي حَقًّا اَلَّذِي لَا يَنْتَظِرُ بِقِيَامِهِ صِيَاحَ الدِّيَكَةِ'']

Ve dahi baᶜzu's-selefi'l-ᶜārifīn demiş ki: "Uykumda ben Rabbü'l-ᶜizzeti gördüm, buyurur ki: ''وَعِزَّتِي وَجَلَالِي لَأُكْرِمَنَّ مَثْوَى سُلَيْمَانَ التَّيْمِيّ فَإِنَّهُ صَلَّى لِيَ الْغَدَاةَ بِوُضُوءِ الْعِشَاءِ أَرْبَعِينَ سَنَةً'' ki hulāsa-i meᵓāli: "Benim ᶜizzet ve celālim hakkı için Süleymān-ı Teymī'nin mesvāsını ikrām edeceğim, zīrā ki kırk sene yatsının ābdesti ile duhā namāzını bana kıldı." Ve denilirdi ki onun mezhebindendir ki kalbe muhāmere eden uyku ābdesti bozar. Ve dahi kütüb-i kadīmenin baᶜzısında Zāt-ı Zü'l-Celāl ''إِنَّ عَبْدِي الَّذِي هُوَ عَبْدِي حَقًّا اَلَّذِي لَا يَنْتَظِرُ بِقِيَامِهِ صِيَاحَ الدِّيَكَةِ'' buyurmuştur.

Beyānu'l-Esbābilletī Bihā Yeteyesseru Kıyāmu'l-Leyli

[بيان الأسباب التي بها يتيسر قيام الليل]

[اعلم أن قيام الليل عسير على الخلق إلا على من وفق للقيام بشروطه الميسرة له ظاهرًا وباطنًا فأما الظاهر فأربعة أمور]

Ve onunla kıyām-ı leyl müteyessir olan esbābın beyānı ise o dahi bu mebhastır. Şöyle ki; bilip āgāh ol ki kıyām-ı leyl halk üzerine ᶜasīrdir, meger ki onu āsān ve kolay eden zāhir ve bātının şurūtu ile kıyāmına muvaffak bir kimse ola ki o kimsenin üzerine ᶜasīr olmaz. Ve şurūt-ı müyessire-i zāhire ise dört emrdir:

[الأول أن لا يكثر الأكل فيكثر الشرب فيغلبه النوم ويثقل عليه القيام كان بعض الشيوخ يقف على المائدة كل ليلة ويقول معاشر المريدين لا تأكلوا كثيرًا فتشربوا كثيرًا فترقدوا كثيرًا فتتحسروا عند الموت كثيرًا وهذا هو الأصل الكبير وهو تخفيف المعدة عن ثقل الطعام]

Birinci emr odur ki yemeğin ağırlığından miᶜdenin tahfīfidir ki çok yemek yemeye, tā ki çok su içmeye de onunla miᶜdesi ağır olup uyku

ona galebe eylemeye ve kıyām-ı leyl onun üzerine ağır olmaya. Mervīdir ki baᶜzu'ş-şüyūh simāt üzerine durup beher gecede dermiş ki: "Ey maᶜşer-i mürīdān, siz çok yemeyiniz, tā ki çok su içmeyesiz ve çok yatmayasız ve ᶜinde'l-mevt çok hasret çekmeyesiz." Ve asl-ı kebīr dahi budur yaᶜnī kıyāmu'l-leyli teshīl eden asl-ı kebīr ancak odur ki tahfīf-i miᶜdedir.

[الثاني أن لا يتعب نفسه بالنهار في الأعمال التي تعيا بها الجوارح وتضعف بها الأعصاب فإن ذلك أيضًا مجلبة للنوم]

Ve ikinci emr odur ki cevārihin yorgunluğunu mūcib olan aᶜmāl ile gündüzde nefsini itᶜāb etmemektir ki onunla aᶜsābı zebūn olup aᶜzāsı yorgun olur bir aᶜmāl-i cefiyye ile nehārda nefsini yormaya, zīrā ki bu hālet dahi uykuya cālibdir.

[الثالث أن لا يترك القيلولة بالنهار فإنها سنة للاستعانة على قيام الليل]

Ve üçüncü emr ise o dahi gündüzde kaylūleyi terk etmemekliktir, zīrā ki gündüzde uyku uyup kaylūle etmek sünnettir ki onunla kıyām-ı leyl üzerine istiᶜāne eder, yaᶜnī işbu istiᶜāne için sünnet olmuştur, onu terk etmemek gerektir.

[الرابع أن لا يحتقب الأوزار بالنهار فإن ذلك مما يقسي القلب ويحول بينه وبين أسباب الرحمة قال رجل للحسن يا أبا سعيد إني أبيت معافى وأحب قيام الليل وأعد طهوري فما بالي لا أقوم فقال ذنوبك قيدتك وكان الحسن رحمة الله إذا دخل السوق فسمع لغطهم ولغوهم يقول أظن أن ليل هؤلاء ليل سوء فإنهم لا يقيلون وقال الثوري حرمت قيام الليل خمسة أشهر بذنب أذنبته قيل وما ذاك الذنب قال رأيت رجلًا يبكي فقلت في نفسي هذا مراء]

Ve dördüncü emr dahi gündüzde günāhı cemᶜ etmemektir, yaᶜnī musībet işlememektir, zīrā ki günāhkārlık kalbi kāsī eder ve onunla esbāb-ı rahmet beyninde hāil olur. Mervīdir ki birisi Hasen-i Basrī'ye demiş ki: "Ey Ebū Saᶜīd, ben sıhhat ve ᶜāfiyetle beytūtiyyet ederim ve leylde kıyām etmeği dahi sevip ābdest suyumu hāzır ederim, hālbuki kıyām edemiyorum, bunun sebebi nedir?" Hasen ᶜaleyhi'r-rahme: "Senin günāhların seni buhavlayıp mukayyed etmiştir" diye cevāb etmiş. Ve dahi mervīdir ki

Hasen ᶜaleyhi'r-rahme çarşıya girip nāsın asvāt ve lagv sözlerini işitince derdi ki: "Ben zann ederim bunların geceleri yaramaz gecelerdir, zīrā ki kaylūle etmiyorlar." Ve Süfyān es-Sevrī demiş ki: "Ben beş māhda kıyāmu'l-leylden bir zenb işlemekle mahrūm oldum." Ve ona: "O zenb ne zenb idi?" denildikte o dahi: "Ben bir ādemi gördüm ki ağlıyordu, onun için nefsimde dedim ki bu ādem riyā edicidir."

[وقال بعضهم دخلت على كرز بن وبرة وهو يبكي فقلت أتاك نعي بعض أهلك فقال اشد فقلت وجع يؤلمك قال أشد قلت فما ذاك قال بابي مغلق وستري مسبل ولم أقرأ حزبي البارحة وما ذاك إلا بذنب أحدثته وهذا لأن الخير يدعو إلى الخير والشر يدعو إلى الشر والقليل من كل واحد منهما يجر إلى الكثير ولذلك قال أبو سليمان الداراني لا تفوت أحدًا صلاة الجماعة إلا بذنب وكان يقول الاحتلام بالليل عقوبة والجنابة بعد]

Ve dahi baᶜzu's-selefi's-sālihīn demiş ki: "Ben Kurz b. Vebre'nin üzerine girip onu ağlamakta gördüm, ona dedim ki: "Senin baᶜzı ehlinin vefāt haberi mi sana geldi?" Kurz bana: "Ondan daha ziyāde [207] katı ve eşeddir" dedi. Ben dahi: "Bir ağrın mı var ki sana rencīdelik verir?" diye iᶜāde-i suʾāl ettiğimde o dahi: "Ondan daha ziyāde eşeddir" diye cevāb verince, "Yā nedir?" diye bir dahi istifsār ve Kurz ᶜaleyhi'r-rahme: "Benim kapım kilitli ve perdelerim açılıp müsbel iken dün gece ben hizbimi okuyamadım ve bu hāl bana vukūᶜu ancak bir günāhı ihdās etmemledir." Yaᶜnī müznib ve günāhkār olduğumdan nāşī o hizb ve virdin kırāʾeti bana geçti, başka bir sebeble değildir diye beyān-ı hüzn etti ve bu ise onun sebebi odur ki hayr hayrı daᶜvet eder ve şerr şerri daᶜvet eder ve her birinin azı ve kalīli çoğa müncerr olur. Ve onun için Ebū Süleymān ed-Dārānī demiş ki: "Bir kimseye zenb işlemedikçe cemāᶜatle bir namāz kılması ona geçmez, ancak onun zenb ve günāhıyla ona fazīlet-i cemāᶜat geçer." Ve dahi derdi ki: "Gecenin ihtilāmı ᶜukūbettir ve cenābetlik dahi buᶜd ve uzaklıktır."

[وقال بعض العلماء إذا صمت يا مسكين فانظر عند من تفطر وعلى أي شيء تفطر فإن العبد ليأكل أكلة فينقلب قلبه عما كان عليه ولا يعود إلى حالته الأولى فالذنوب كلها تورث قساوة القلب وتمنع من قيام الليل وأخصها بالتأثير تناول

الحرام وتؤثر اللقمة الحلال في تصفية القلب وتحريكه إلى الخير ما لا يؤثر غيرها ويعرف ذلك أهل المراقبة للقلوب بالتجربة بعد شهادة الشرع له ولذلك قال بعضهم كم من أكلة منعت قيام ليلة وكم من نظرة منعت قراءة سورة وإن العبد ليأكل أكلة أو يفعل فعلة فيحرم بها قيام سنة وكما إن الصلاة تنهي عن الفحشاء والمنكر فكذلك الفحشاء تنهى عن الصلاة وسائر الخيرات وقال بعض السجانين كنت سجانًا نيفًا وثلاثين سنة أسأل كل مأخوذ بالليل أنه هل صلى العشاء في جماعة فكانوا يقولون لا وهذا تنبيه على أن بركة الجماعة تنهى عن تعاطي الفحشاء والمنكر]

Ve dahi baᶜzu'l-ᶜulemāᵓ demiş ki: "Ey mīskin, sen orucu tuttuğun vaktte nazar eyle ki kimde iftār edip orucun bozarsın ve ne ile iftār edersin, zīrā ki ādem bir taᶜāmı yemekle onun kalbi üzerinde bulunduğu hālden dīger bir hāle münkalib olup onu birinci hāletine bir dahi ᶜavdet edemez." Kaldı ki zünūb kāffesi kalbin kasāvetine bādīdir ve kıyāmu'l-leylden māniᶜdir ve hāssaten teᵓsīr tenāvül-i harām iledir, yaᶜnī tenāvül-i harām için bir teᵓsīr-i küllī vardır ki teᵓsīr ile ziyāde ihtisāsı vardır ve lokma-i helāl dahi kalbin tasfiyesine ve hayra tahrīkine kezālik mezīd-i ihtisāsı vardır ki lokma-i helāl ile hāsıl olan safāveti ve hayra hareketi dīger bir şey ile hāsıl olmaz. Bunu tecrübe ile murākabe-i kulūb edenler bilirler, ona şerᶜ-i şerīfin şehādetinden sonra ki lokma-i helāl ile hāsıl olan safāvet dīger bir nesne ile hāsıl olmaz ve onun için denilmiş ki nice bir yemek vardır ki bir kerre yemesi bir gecenin ihyāsını menᶜ etmiş ve dahi nice bir nazra vardır ki bir sūrenin kırāᵓetini menᶜ etmiştir. Tahkīkan ādem bir ekleyi ekl eder veyāhūd bir günāhı işler de onunla bir senelik kıyāmından mahrūm olur ve namāz kılmak fahşāᵓ ve münkerden nehy ettiği gibi, fahşāᵓ dahi namāz kılmak ve hayr işlemekten böylece menᶜ eder. Mervīdir ki seccānīnin birisi yaᶜnī habs-hāne meᵓmūrunun biri demiş ki: "Otuz bu kadar sene habs-hāne meᵓmūru oldum ve gecede habse celb ve ilkāᵓ olunanlardan dāimen sorup suᵓāl ederdim ki cemāᶜatle yatsı namāzını kılmışlar mı? Ve cümlesi bana yok derlerdi" ki bunda bir tenbīh vardır ki cemāᶜatin bereketi teᶜātī'i fahşāᵓ ve münkerden nehy ve menᶜ eder.

[وأما الميسرات الباطنة فأربعة أمور الأول سلامة القلب عن الحقد على المسلمين وعن البدع وعن فضول هموم الدنيا فالمستغرق الهم بتدبير الدنيا لا يتيسر له القيام وإن قام فلا يتفكر في صلاته إلا في مهماته ولا يجول إلا في وساوسه وفي مثل ذلك يقال

يخبرني البواب أنك نائم　　　وأنت إذا استيقظت أيضًا فنائم]

Ve dahi müyessirāt-ı bātıne ise o dahi dört emrdir ki; birincisi kalbin selāmetidir, yaᶜnī müslimīn üzerine hıkd etmekten ve bidᶜatlerden ve hümūm-ı dünyāviyyenin fazlalarından gönlü sālim olmaktır, zīrā ki tedbīr-i dünyāvīsine hemmi müstagrak olan kimseye kıyām-ı leyl müteyessir olmaz, kalksa bile kendi namāzına mütefekkir olmaz, belki kendi mühimmātına tefekkür eder ve vesvesesinden gayrı fikri bir şeyᵓe cevelān etmez. Ve bunun mislinde denilir ki:“يخبرني البواب” ilh. ki hulāsa-i meᵓāli “Kapıcı bana haber verir ki sen uykudasın, hālbuki uyandığın vaktte dahi sen yine uykudasın” yaᶜnī gaflettesin demektir.

[الثاني خوف غالب يلزم القلب مع قصر الأمل فإنه إذا تفكر في أهوال الآخرة ودركات جهنم طار نومه وعظم حذره كما قال طاوس إن ذكر جهنم طير نوم العابدين وكما حكي أن غلامًا بالبصرة اسمه صهيب كان يقوم الليل كله فقالت له سيدته إن قيامك بالليل يضر بعملك بالنهار فقال إن صهيبًا إذا ذكر النار لا يأتيه النوم وقيل لغلام آخر وهو يقوم كل الليل فقال إذا ذكرت النار اشتد خوفي وإذا ذكرت الجنة اشتد شوقي فلا أقدر أن أنام]

Ve ikinci emr havf-ı gālibdir ki kalbe mülāzemet eder ve dahi onunla berāber kasr-ı emel ola yaᶜnī kasr-ı emel ile maᶜan kalbin galebe-i havf mülāzemesidir ki ehvāl-i āhirete tefekkür ettikçe ve cehennemin derekātını der-hātır ettikçe uykusu uçar gider de onun hazeri ᶜazīm olur, nitekim Tāvūs demiştir ki: “Cehennemin yādı ᶜābidīnin uykusunu uçurmuştur.” Ve nitekim Basra’da Suheyb nām gulām üzerine mervī olmuş ki gecede uyumazdı ki gecelerin kāffesini ihyā ederdi, onun mālikesi yaᶜnī efendisi ona demiş ki: “Senin bu gecedeki kıyāmın gündüzdeki ᶜameline zarar verir.” Ve o dahi demiş ki: “Suheyb āteşi yād ettikçe ona uyku gelmez.” Ve bu söz gibi dīger gulāma denilmiş ki o dahi geceyi

kāffeten kıyām ederdi ve o gulām dahi demiş ki: "Āteşi yād edersem korkum müştedd olur ve cenneti yād etsem şevkim artar da uykuya iktidārım olmaz" ki ikisinin tezekkürü uykuyu kaçırır ve müteᶜabbid ise elbette birisinin tezekküründen hālī kalmaz ki yā cehennemi tezekkür edecek veyā cennet. [208]

[وقال ذو النون المصري رحمه الله

منع القرآن بوعده ووعيده   مقل العيون بليلها أن تهجعا

فهموا عن الملك الجليل كلامه   فرقابهم ذلت إليه تخضعا]

Ve dahi Zünnūn el-Mısrī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki: "Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şān onun vaᶜd ve vaᶜīdiyle gözlerin uykusunu menᶜ etmiş ki uyuklamaktan onları bırakmıştır. Melik-i Celīl'den kelāmını fehm ettiler, buna bināᵓen rikābları ona zelīl ve hāzıᶜ oldu."

[وأنشدوا أيضًا

يا طويل الرقاد والغفلات   كثرة النوم تورث الحسرات

إن في القبر إن نزلت إليه   لرقادًا يطول بعد الممات

ومهادًا ممهدًا لك فيه   بذنوب عملت أو حسنات

أأمنت البيات من ملك الموت   وكم نال آمنًا ببيات]

Ve ᶜulemā-i ᶜārifīn nazm edip demişler ki: "Ey uykusu tavīl ve gafletleri uzun kimse, nevmin kesreti yaᶜnī uykunun çokluğu hasretlere mūristir. Mezāra indiğin vaktte sana ölümden sonra uzun uykuluk vardır ve dahi kabrde sana döşenmiş bir yatak vardır ki işlediğin zünūb veyā hasenāttır." Yaᶜnī dünyāda her ne ki ettinse ondan sana kabr içinde yatak hazırlanmıştır. "Sen melekü'l-mevtten işbu beyāt ve rakdetinle emīn mi oldun?" Yaᶜnī ölümden nice emniyyet edip yattın, nice emīn olanları onları beyātlarıyla onlardan nāil oldu.

[وقال ابن المبارك

إذا ما الليل أظلم كابدوه   فيسفر عنهم وهم ركوع

أطار الخوف نومهم فقاموا   وأهل الأمن في الدنيا هجوع]

Ve dahi İbnü'l-Mübārek demiş ki: "Gece karanlık olursa onunla katlanıp meşakkatini çekerler ki rükūᶜda oldukları hālde üzerlerine isfirār eder, yaᶜnī kıyām-ı leyl ile mükābede edip tā ki onların üzerlerine rākiᶜ bulundukları hālde fecr tāliᶜ olur, havf ve haşyet onların uykularını uçurmuş da o havf ile geceleri ihyā ederler. Emniyyetli olanlar dünyāda hücūᶜ edicilerdir."

[الثالث أن يعرف فضل قيام الليل بسماع الآيات والأخبار والآثار حتى يستحكم به رجاؤه وشوقه إلى ثوابه فيهيجه الشوق لطلب المزيد والرغبة في درجات الجنان كما حكي أن بعض الصالحين رجع من غزوته فمهدت امرأته فراشها وجلست تنتظره فدخل المسجد ولم يزل يصلي حتى أصبح فقالت له زوجته كنا ننتظرك مدة فلما قدمت صليت إلى الصبح قال والله إني كنت أتفكر في حوراء من حور الجنة طول الليل فنسيت الزوجة والمنزل فقمت طول ليلتي شوقًا إليها]

Ve üçüncü emr ise o dahi istimāᶜ-ı āyāt u ahbār u āsār ile kıyām-ı leylin fezāilini bilmektir, tā ki onunla onun recāsı müstahkem olur da sevābına müştāk olur ve o şevk taleb-i mezīde ve derecāt-ı cināna ragbet etmeğe onu hass ve tehyīc eder, nitekim baᶜzu's-sālihīn üzerine mahkī olmuş ki gazvesinden ᶜavdet ve rücūᶜunda harem-i muhteremi onun firāşını temhīd edip gözetmiş ve hānesine vürūd etmeğe gözetip durmuş ve o merd-i sālih ise kendisi mescide girip sabāh oluncaya dek mescidde namāz kılmaktan zāil olmadı. Ve hāneye gelince zevcesi ona: "Biz bir müddettir sana muntazır olduk ve kudūm edince sabāha kadar namāz kıldın!" diye ᶜitāb edince o dahi: "Vallāhi hūr-i behiştten ben tūl-ı leylimde bir hūriyeye mütefekkir idim ki bu tefekkürle zevce ile menzili unuttum ve o perīye iştiyākan gecemin uzunluğunda kıyām eyledim" diye cevāb etmiştir.

[الرابع وهو أشرف البواعث الحب لله وقوة الإيمان بأنه في قيامه لا يتكلم بحرف إلا وهو مناج ربه وهو مطلع عليه مع مشاهدة ما يخطر بقلبه وأن تلك الخطرات من الله تعالى خطاب معه فإذا أحب الله تعالى أحب لا محالة الخلوة به وتلذذ بالمناجاة فتحمله لذة المناجاة بالحبيب على طول القيام ولا ينبغي أن يستبعد

هذه اللذة إذ يشهد لها العقل والنقل فأما العقل فليعتبر حال المحب لشخص بسبب جماله أو لملك بسبب إنعامه وأمواله أنه كيف يتلذذ به في الخلوة ومناجاته حتى لا يأتيه النوم طول ليله فإن قلت [٢٠٩] إن الجميل يتلذذ بالنظر إليه وإن الله تعالى لا يرى فاعلمأنه لو كان الجميل المحبوب وراء ستر أو كان في بيت مظلم لكان المحب يتلذذ بمجاورته المجردة دون النظر ودون الطمع في أمر آخر سواه وكان يتنعم بإظهار حبه عليه وذكره بلسانه بمسمع منه وإن كان ذلك أيضا معلوما عنده فإن قلت إنه ينتظر جوابه فليتلذذ بسماع جوابه وليس يسمع كلام الله تعالى فاعلم أنه إن كان يعلم أنه لا يجيبه ويسكت عنه فقد بقيت له أيضا لذة في عرض أحواله عليه ورفع سريرته إليه كيف والموقن يسمع من الله تعالى كل ما يرد على خاطره في أثناء مناجاته فيتلذذ به وكذا الذي يخلو بالملك ويعرض عليه حاجاته في جنح الليل يتلذذ به في رجاء إنعامه والرجاء في حق الله تعالى أصدق وما عند الله خير وأبقى وأنفع مما عند غيره فكيف لا يتلذذ بعرض الحاجات عليه في الخلوات]

Ve dördüncü emr ise o dahi bevāᶜisin eşrefidir ki hubbullāhtır ve kuvvet-i īmāndır ki onun her bir lafzının tekellümünde yaᶜnī münācātta iken okuyup söylediği her bir harfe Zāt-ı Zü'l-Celāl muttaliᶜ olup ve onunla ᶜale'l-müteᶜālī münācāt ettiğine īmān-ı kavī ile īmān eylemektir ve bununla berāber kalbine hutūr edene dahi Zāt-ı Zü'l-Celāl muttaliᶜ olmasına yakīn ve cezm etmektir ve hem dahi o hatarātı Zāt-ı Zü'l-Celāl'den bilmektir ki o hatarāt ile Zāt-ı kibriyā ona muhātaba eder. Ve çün bu sūretle īmān eder de Zāt-ı kibriyāyı muhabbet eyler, lā-mahālete o vakt onunla halvet etmekliği dahi muhabbet eder ve münācāt ile mütelezziz olur ve habīb ile olan münācātın lezzeti kıyāmu'l-leyle onu haml ederek onun lezzetiyle tūl-ı leylin seheri hamline mecbūr eder. Ve bu lezzet uzak görünmemek gerektir, zīrā ki ᶜakl ve nakl ona şehādet eder. ᶜAklın şehādeti ise cemāli sebebi ile bir şahsa muhibb olan ᶜāşıkın hāli veyāhūd onun inᶜām ve emvāli sebebiyle melikin muhibbi olan kimsenin ahvāli muᶜteber oluna ki o ᶜāşık veyā muhibb-i sultān nice mahbūbu ve mahbūbun münācātıyla mütelezziz olup tūl-ı leylinde onun uykusu gelmez, o dahi böyledir ve cemīle mütelezziz olan kimse ona nazar ile mütelezziz olur. Ve Zāt-ı Zü'l-Celāl'e merd-i müteᶜabbid nazar edemez der isen onu dahi öylece bil ki, o cemīl mahbūb bir perde-

nin ardında olsa veyāhūd karanlık bir hānede olsa yine onun mücāvere-i mücerredesiyle muhibb ve ᶜāşıkı mütelezziz olur ki ona nazar etmeksizin ve ondan dīger bir emre tamaᶜ eylemeksizin mücerred ona olan izhār-ı hubbu ile ve sesini istimāᶜ edeceği yerde onun lisānının zikri ile mütelezziz olur velev ki onun bu hāli onun ᶜindinde maᶜlūm ola. Ve eger dedinse ki orada cevābına muntazır olup ve cevābının istimāᶜıyla kendi mütelezziz olur ve merd-i müteᶜabbid ise Kelāmullāh'a müstemiᶜ değildir, nice bu hāl o hāl üzerine kıyās olunur? O dahi böylece bil ki o kimse bilse ona cevāb verilmez ve cevābından sükūt ve hāmūşluk vākiᶜ olacaktır yine ona bir lezzet bākī kalır ki ona ᶜarz-ı ahvāl ve refᶜ-i serīre lezzeti vardır ve nice cevābına müstemiᶜ olmaz o hāli ile ki merd-i mūkin esnā-i münācātında hātırına hatarāt geldikçe Zāt-ı Zü'l-Celāl'den kelām işitmiş gibi olur da onunla lezzet-yāb olur, nitekim gecelerde melike gidip tenhā ile görüşüp inᶜāmı recāsında ona ᶜarz-ı hācāt eden kimse onun o halvet ve ᶜarz-ı hācātı ile mütelezziz olur, zīrā ki inᶜāmını recā eder ve o recā ile mütelezziz olur hālbuki Zāt-ı Zü'l-Celāl'den olan recā ondan daha ziyāde asdaktır ki merhamet ve şefkat ve ᶜātıfeti ondan ziyāde evfer ve ekser ve aᶜzamdır ve onun ᶜindinde olan hayr ve nefᶜ dīgeri ᶜindinde olan nefᶜden daha ziyāde bekālı ve hayrlı ve enfaᶜdır ve böyle olunca tenhālarda ona olan ᶜarz-ı hācāt ile nice merd-i müteᶜabbid mütelezziz olmaz? Elbette o dahi o kerem ve inᶜām recāsıyla mütelezziz olur demektir.

[وأما النقل فيشهد له أحوال قوام الليل في تلذذهم بقيام الليل واستقصارهم له كما يستقصر المحب ليلة وصال الحبيب حتى قيل لبعضهم كيف أنت والليل قال ما راعيته قط يريني وجهه ثم ينصرف وما تأملته بعد وقال آخر أنا والليل فرسا رهان مرة يسبقني إلى الفجر ومرة يقطعني عن الفكر وقيل لبعضهم كيف الليل عليك فقال ساعة أنا فيها بين حالتين أفرح بظلمته إذا جاء وأغتم بفجره إذا طلع ما تم فرحي به قط]

Ve dahi naklin şehādeti ise o dahi ona kuvvām-ı leylin telezzüzlerinde olan ahvāli ve onu kısa görmeleri hāli şehādet eder, nitekim merd-i muhibb leyle-i visāli kısa ve kūtāh görür yaᶜnī onun gibi muhibb-i hakīkī dahi leyālī-i taᶜabbüdleri kısa görür, hattā baᶜzılarına denilmiş ki:

"Gecelerle sen nicesin?" O dahi: "Ben onu aslā mürāᶜāt etmedim, ancak yüzünü bana gösterir de savuşup gider, ben onu aslā teᵓemmül etmem." Ve dīgeri demiş ki: "Gece ile ben yarış edip müsabakadayım, yaᶜnī yarış edip mütesābık olan iki atlı gibiyiz ki bir kerre beni fecre sebkat edip çıkar ve bir kerre beni fikrden kesip gider." Ve dahi baᶜzılarına denilmiş ki: "Senin üzerine gece nicedir?" O dahi demiş ki: "Bana bir sāᶜattir ki ben o sāᶜatte iki hālet arasında düşerim; gelince onun karanlığıyla şād ve mesrūr olurum ve gidince tulūᶜ-ı fecr ile mahzūn ve gamnāk olurum ve onunla bana aslā bir meserret ve şādmānī tamām olmamıştır." Sanki ona gecenin uzunluğu bir lahza gibi görünür de onda olan lezzātından tok olmaz demektir.

[وَقَالَ عَلِيُّ بْنُ بَكَّارٍ [٢١٠] مُنْذُ أَرْبَعِينَ سَنَةً مَا أَحْزَنَنِي شَيْءٌ سِوَى طُلُوعِ الْفَجْرِ وَقَالَ الْفُضَيْلُ بْنُ عِيَاضٍ إِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ فَرِحْتُ بِالظَّلَامِ لِخَلْوَتِي بِرَبِّي وَإِذَا طَلَعَتْ حَزِنْتُ لِدُخُولِ النَّاسِ عَلَيَّ]

Ve dahi ᶜAlī b. Bekkār demiş ki: "Kırk seneden beri tulūᶜ-ı fecrden gayrı beni bir nesne mahzūn etmedi." Ve Fudayl b. ᶜIyāz demiş ki: "Güneş gurūb edende şād olurdum, ben zalām ile sevinirdim, zīrā ki rabbim tebāreke ve taᶜālā ile halvet ve tenhā kalırım ve çün güneş tulūᶜ ederdi mahzūn olurdum, çünkü gündüzde nās benim yanıma duhūl ederler." Yaᶜnī halvet için karanlıkla şād olurum ve yanıma nāsın duhūlü için tulūᶜ-ı şems ile mahzūn olurum demektir.

[وقال أبو سليمان أهل الليل في ليلهم ألذ من أهل اللهو في لهوهم ولولا الليل ما أحببت البقاء في الدنيا وقال أيضا لو عوض الله أهل الليل من ثواب أعمالهم ما يجدونه من اللذة لكان ذلك أكثر من ثواب أعمالهم وقال بعض العلماء ليس في الدنيا وقت يشبه نعيم أهل الجنة إلا ما يجده أهل التملق في قلوبهم بالليل من حلاوة المناجاة وقال بعضهم لذة المناجاة ليست من الدنيا إنما هي من الجنة أظهرها الله تعالى لأوليائه لا يجدها سواهم]

Ve Ebū Süleymān ᶜaleyhi'r-rıdvān buyurmuş ki: "Leylinde ehl-i leylin lezzeti lehvinde ehl-i lehvin lezzetlerinden daha ziyādedir ve leyl olmasaydı ben dünyāda bekāmı sevmezdim." Ve dahi buyurmuş ki: "Sevāb-ı aᶜmällerinden ehl-i leylin sevābını Allāhu taᶜālā taᶜvīz etmiş

olsaydı onlar lezzetten buldukları aᶜmālleri sevābından daha ziyāde çok olurdu." Ve baᶜzu'l-ᶜulemāᵓ demiş ki: "Dünyāda ehl-i cennetin naᶜīmine müşābehet eder bir vakt yoktur, meger ki ehl-i temelluk gece halāvet-i münācāttan kalblerinde buldukları nesne müşābih olur." Yaᶜnī ondan gayrı ehl-i cennetin naᶜīmine dünyāda bir nesne benzemez, yalnız o benzer demektir. Ve baᶜzu's-sulehāᵓ demiş ki: "Lezzet-i münācāt dünyādan değildir, ancak cennettendir. Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri onu evliyāsına izhār etmiştir ki evliyāsından gayrı onu bulamazlar."

[وقال ابن المنكدر ما بقي من لذات الدنيا إلا ثلاث قيام الليل ولقاء الإخوان والصلاة في الجماعة وقال بعض العارفين إن الله تعالى ينظر بالأسحار إلى قلوب المتيقظين فيملؤها أنوارًا فترد الفوائد على قلوبهم فتستنير ثم تنتشر من قلوبهم العوافي إلى قلوب الغافلين وقال بعض العلماء من القدماء أن الله تعالى أوحى إلى بعض الصديقين "إِنَّ لِي عِبَادًا مِنْ عِبَادِي أُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَنِي وَيَشْتَاقُونَ إِلَيَّ وَأَشْتَاقُ إِلَيْهِمْ وَيَذْكُرُونَنِي وَأَذْكُرُهُمْ وَيَنْظُرُونَ إِلَيَّ وَأَنْظُرُ إِلَيْهِمْ فَإِنْ حَذَوْتَ طَرِيقَهُمْ أَحْبَبْتُكَ وَإِنْ عَدَلْتَ عَنْهُمْ مَقَتُّكَ" قال يا رب وما علامتهم قال "يُرَاعُونَ الظِّلَالَ بِالنَّهَارِ كَمَا يُرَاعِي الرَّاعِي غَنَمَهُ وَيَحِنُّونَ إِلَى غُرُوبِ الشَّمْسِ كَمَا تَحِنُّ الطَّيْرُ إِلَى أَوْكَارِهَا فَإِذَا جَنَّهُمُ اللَّيْلُ وَاخْتَلَطَ الظَّلَامُ وَخَلَا كُلُّ حَبِيبٍ بِحَبِيبِهِ نَصَبُوا إِلَى أَقْدَامِهِمْ وَافْتَرَشُوا إِلَى وُجُوهِهِمْ وَنَاجُونِي بِكَلَامِي وَتَمَلَّقُوا إِلَيَّ بِإِنْعَامِي فَبَيْنَ صَارِخٍ وَبَاكٍ وَبَيْنَ مُتَأَوِّهٍ وَشَاكٍ بِعَيْنِي مَا يَتَحَمَّلُونَ مِنْ أَجْلِي وَبِسَمْعِي مَا يَشْتَكُونَ مِنْ حُبِّي أَوَّلُ مَا أُعْطِيهِمْ أَقْذِفُ مِنْ نُورِي فِي قُلُوبِهِمْ فَيُخْبِرُونَ عَنِّي كَمَا أُخْبِرُ عَنْهُمْ وَالثَّانِيَةُ لَوْ كَانَتِ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرَضُونَ السَّبْعُ وَمَا فِيهِمَا مِنْ مَوَازِينِهِمْ لَاسْتَقْلَلْتُهَا لَهُمْ وَالثَّالِثَةُ أُقْبِلُ بِوَجْهِي عَلَيْهِمْ أَفَتَرَى مَنْ أَقْبَلْتُ بِوَجْهِي عَلَيْهِ أَيَعْلَمُ أَحَدٌ مَا أُرِيدُ أَنْ أُعْطِيَهُ"]

Ve dahi İbnü'l-Münkedir demiş ki: "Dünyānın lezzātından üç nesneden gayrı bir şey kalmadı ki kıyām-ı leyl ve likā-i ihvān ve cemāᶜatle namāz kılmaktır." Ve dahi baᶜzu'l-ᶜārifīn demiş ki: "Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretleri vakt-i seherlerde uyanık bulunan ᶜābidlerin kalblerine nazar buyurup onları nūr ile doldurur ve o sebeb ile fevāid kalblerine vārid olup gönülleri ışıklı olur, sonra onların ᶜāfiyetli gönüllerinden gāfillerin gönüllerine münteşir olur." Ve dahi ᶜulemā-i kudemānın baᶜzıları demiş ki: "Tebāreke ve taᶜālā hazretleri baᶜzu's-sıddīkīne vahy edip buyurmuş ki: "إِنَّ لِي عِبَادًا مِنْ عِبَادِي أُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَنِي وَيَشْتَاقُونَ إِلَيَّ وَأَشْتَاقُ إِلَيْهِمْ

وَيَذْكُرُونَنِي وَأَذْكُرُهُمْ وَيَنْظُرُونَ إِلَيَّ وَأَنْظُرُ إِلَيْهِمْ فَإِنْ حَذَوْتَ طَرِيقَهُمْ أَحْبَبْتُكَ وَإِنْ عَدَلْتَ عَنْهُمْ مَقَتُّكَ" ki hulāsa-i mazmūn-ı celīli: "Tahkīk ve tahkīkan benim kullarımdan bana çok ʿibādet edici bir takım kullarım vardır ki ben onları muhabbet ederim ve onlar dahi beni muhabbet ederler ve bana müştāk olurlar ve ben dahi onlara müştāk olurum ve beni yād ederler ve ben dahi onları yād ederim ve bana nazar ederler ve ben dahi onlara nazar ederim. Eger sen dahi onların tarīklerinde yürüyüp gittinse seni muhabbet ederim ve eger yollarından ʿudūl ettinse seni bugz eylerim." Ve o sıddīk: "Yā rabbi onların ʿalāmetleri nedir?" diye suʾāl ettikte tebāreke ve taʿālā hazretleri "يُرَاعُونَ الظِّلَالَ بِالنَّهَارِ كَمَا يُرَاعِي الرَّاعِي غَنَمَهُ وَيَحْنُونَ إِلَى غُرُوبِ الشَّمْسِ كَمَا تَحِنُّ الطَّيْرُ إِلَى أَوْكَارِهَا فَإِذَا جَنَّهُمُ اللَّيْلُ وَاخْتَلَطَ الظَّلَامُ وَخَلَا كُلُّ حَبِيبٍ بِحَبِيبِهِ نَصَبُوا إِلَى أَقْدَامِهِمْ وَافْتَرَشُوا إِلَى وُجُوهِهِمْ وَنَاجُونِي بِكَلَامِي وَتَمَلَّقُوا إِلَيَّ بِإِنْعَامِي فَبَيْنَ صَارِخٍ وَبَاكٍ وَبَيْنَ مُتَأَوِّهٍ وَشَاكٍ بِعَيْنِي مَا يَتَحَمَّلُونَ مِنْ أَجْلِي وَبِسَمْعِي مَا يَشْتَكُونَ مِنْ حُبِّي أَوَّلُ مَا أُعْطِيهِمْ أَقْذِفُ مِنْ نُورِي فِي قُلُوبِهِمْ فَيُخْبِرُونَ عَنِّي كَمَا أُخْبِرُ عَنْهُمْ وَالثَّانِيَةُ لَوْ كَانَتِ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرَضُونَ السَّبْعُ وَمَا فِيهِمَا مِنْ مَوَازِينِهِمْ لَاسْتَقْلَلْتُهَا لَهُمْ وَالثَّالِثَةُ أُقْبِلُ بِوَجْهِي عَلَيْهِمْ أَفَتَرَى مَنْ أَقْبَلْتُ بِوَجْهِي عَلَيْهِ أَيَعْلَمُ أَحَدٌ مَا أُرِيدُ أَنْ أُعْطِيَهُ" buyurdu ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Onlar çoban koyunlarını mürāʿāt eder gibi gündüzde gölgeliği mürāʿāt ederler ve güneş gurūbuna kuşların yuvalarına hınnet ettikleri gibi hınnet ederler, onlara zalām-ı leyl setr ederse ve karanlık birbirine karışıp muhtelit olur ise ve her bir habīb mahbūbuna muhtelī olup tenhāda kalırsa onlar ayaklarını dikip bana nasb ederler ve yüzlerini döşeyip bana müfteriş kılarlar ve kelāmım ile benimle münācāt edip inʿāmımla bana temelluk ederler, bakarsın ki onlar bağırıcı ile ağlayıcı ve teʾevvüh edip şekvā edici beynlerindedir, yaʿnī onların kimisi garāmından bağırır ve kimisi ağlar ve kimisi āh ve hasret çeker ve kimisi hubbumdan şekvā eder ki bu ahvāl beynindedirler. [211] Benden dolayı mütehammil oldukları cefāyı gözümle ben görürüm ve hubbumdan ettikleri şekvāyı dahi işitiyorum. Onlara benim en evvel ʿatām yaʿnī birinci vergim kendi nūrumdan onların gönüllerine envār ilkāʾ ederim ve onların üzerlerine benim haber verdiğim gibi onlar dahi benim üzerimden ihbār ederler. Ve ikinci vergim yedi gök ve yedi kat zemīn ile onların içinde olan mevcūdātın veznlerince onlara vergi

versem onu onlara az görürüm. Ve üçüncü vergim kendi vechim ile onlara ikbāl edip müteveccih olurum ve ona müteveccih olduğum kimseye benim vereceğimi bir kimse bilebilir mi? Sen ne görürsün!" Yaᶜnī sen görür müsün ki ben onlara vereceğim şeyʾi bir kimse bilebilir mi demektir ki netīce-i hāsılası kimse bilmez demek olur.

[وقال مالك بن دينار رحمه الله إذا قام العبد يتهجد من الليل قرب منه الجبار عز وجل وكانوا يرون ما يجدون من الرقة والحلاوة في قلوبهم والأنوار من قرب الرب تعالى من القلب وهذا له سر وتحقيق ستأتي الإشارة إليه في كتاب المحبة وفي الأخبار عن الله عز وجل ''أَيْ عَبْدِي أَنَا اللهُ الَّذِي اقْتَرَبْتُ مِنْ قَلْبِكَ وَبِالْغَيْبِ رَأَيْتَ نُورِي'']

Ve dahi Mālik b. Dīnār ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki: "Geceden teheccüde kıyām eden kimse Melik-i Cebbār'dan karīb olur ki teheccüdde durduğu vaktte ona kurb hāsıl olur, hattā o vaktte gönüllerinde ehl-i dil buldukları rikkat ve halāveti ve mezīd-i envārı kalbden kurb-ı rabbānīde görürlerdi." Yaᶜnī tebāreke ve taᶜālā kurbünden hāsıl olduğunu bilirlerdi. Ve bunun bir sırrı vardır ki Kitāb-ı Muhabbet'te ona olan işāret vārid olacaktır. Ve dahi ahbārda gelmiş ki, Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretleri mukarreb kullarına hitāb edip buyurur ki:''أَيْ عَبْدِي أَنَا اللهُ الَّذِي اقْتَرَبْتُ مِنْ قَلْبِكَ وَبِالْغَيْبِ رَأَيْتَ نُورِي''[609] ki hulāsa-i mefād-ı celīli: "Ey benim kulum, ben o Allāhu taᶜālāyım ki senin kalbinden kendim mütekarrib oldum ve gayb ile sen benim nūrumu gördün." Bu kurb, kurb-ı mekān olmayıp ancak kurb-ı maᶜnevīdir; kurb-ı mekāndan Zāt-ı Zü'l-Celāl münezzeh ve mukaddestir.

[وشكا بعض المريدين إلى أستاذه طول سهر الليل وطلب حيلة يجلب بها النوم فقال أستاذه يا بني إن لله نفحات في الليل والنهار تصيب القلوب المتيقظة وتخطئ القلوب النائمة فتعرض لتلك النفحات فقال يا سيدي تركتني لا أنام بالليل ولا بالنهار واعلم أن هذه النفحات بالليل أرجى لما في قيام الليل من صفاء القلب واندفاع الشواغل وفي الخبر الصحيح عن جابر بن عبد الله عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أنه قال ''إِنَّ مِنَ اللَّيْلِ سَاعَةً لَا يُوَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ يَسْأَلُ اللَّهَ تَعَالَى خَيْرًا إِلَّا

609 *Hilyetu'l-Evliyā*, 2/359.

أَعْطَاهُ إِيَّاهُ'' وفي رواية أخرى يسأل الله خيرًا من أمر الدنيا والآخرة إلا أعطاه وذلك كل ليلة ومطلوب القائمين تلك الساعة وهي مهمة في جملة الليل كليلة القدر في شهر رمضان وكساعة يوم الجمعة وهي ساعة النفحات المذكورة والله أعلم]

Ve dahi baᶜzu'l-mürīdīn seher-i leyālī tūlundan onun üstāzına şekvā edip uykusunun celbine bir çāre taleb etmiş. Ve onun üstāzı ona demiş ki: "Ey benim oğlum, ᶜale't-tahkīk leyl ve nehārda Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerinin nefehātı vardır ki kulūb-ı müteyakkızaya isābet edip kulūb-ı nāimeye tahattī eder geçer, kaldı ki sen dahi o nefehāta müteᶜarrız ol." Yaᶜnī gecelerde uyanık dur ki senin kalbine isābet ede ve ona hāzır ve müstaᶜidd ol. O dahi: "Ey benim efendim, beni leyl ve nehārda uykudan bıraktı." Yaᶜnī ne gece ve ne de gündüzde uyku uyutmaz oldu ki uykusuz beni terk etti dedi. Ve dahi bil ki bu nefehāt gecede husūlü daha ziyāde mercūdur, çünkü kıyām-ı leylde safā-i kalb ve indifāᶜ-ı şevāgıl vardır ve bunun için gecede neyli daha ziyāde meᵓmūl ve müstercādır. Haber-i sahīhte vārid olmuş ki Cābir b. ᶜAbdullāh, Resūl-i kibriyā ᶜaleyhi efdalü't-tahāyādan rivāyet etmiş ki, ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki:''إِنَّ مِنَ اللَّيْلِ سَاعَةً لَا يُوَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ يَسْأَلُ اللَّهَ تَعَالَى خَيْرًا إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ''[610] Bunun tercümesi fī-mā sebak zikr olunmuştur. Ve bināen ᶜaleyh kıyām edicilerin matlūbu dahi o sāᶜattir ki bu sāᶜat mübheme olup yaᶜnī cemīᶜ-i leylenin sāᶜātinde bir sāᶜat-i mübheme ve gayr-ı maᶜlūmedir ki şehr-i Ramazān'ın gecelerinde olan Kadr gecesi gibidir ve yevm-i cumᶜada olan icābet-i duᶜā sāᶜati gibidir. Bu sāᶜat-i mübheme nefehāt-ı mezkūrenin sāᶜatidir. Vallāhu aᶜlem.

Beyānu Turukı'l-Kısmeti li-Eczāi'l-Leyli

[بيان طرق القسمة لأجزاء الليل]

[اعلم أن إحياء الليل من حيث المقدار له سبع مراتب الأولى إحياء كل الليل وهذا شأن الأقوياء الذين تجردوا لعبادة الليل وتلذذوا بمناجاته وصار ذلك غذاء لهم وحياة لقلوبهم فلم يتعبوا بطول القيام وردوا المنام إلى النهار وفي وقت اشتغال

---

610 Müslim, Salātu'l-Musāfirīn, 166; *Musnedu* Ahmed, 3/348, no: 14746; İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/428, no: 1216.

الناس وقد كان ذلك طريق جماعة من السلف كانوا يصلون الصبح بوضوء العشاء]

Ve eczā-i leylin sebīl-i taksīmi beyānı ise o dahi budur. Şöyle ki; min-haysü'l-mikdār ihyā-i leyl için yedi mertebe vardır, onu böyle bilesin ki birinci mertebesi gecenin kāffesi ihyā etmektir ki bu şe'n ʿibādete mütecerrid olup münācāt ile mütelezziz olan akviyānın şānıdır, zīrā bu lezzet onlara gıdā olup gönüllerine hayāt olmuştur, tūl-ı kıyām ile yorulmazlar ve uykuyu dahi iştigāl-i nāsın vakti olan nehārda redd etmişler. İşte bu yol selef-i sālihīnden bir cemāʿatin tarīki idi, yatsının ābdesti ile sabāh namāzını kılarlardı.

[حكى أبو طالب المكي أن ذلك حكي على سبيل التواتر والاشتهار عن أربعين من التابعين وكان فيهم من واظب عليه أربعين سنة قال منهم سعيد بن المسيب وصفوان بن سليم [٢١٢] المدنيان وفضيل بن عياض ووهيب بن الورد المكيان وطاوس ووهب بن منبه اليمانيان والربيع بن خيثم والحكم الكوفيان وأبو سليمان الداراني وعلي بن بكار الشاميان وأبو عبد الله الخواص وأبو عاصم العباديان وحبيب أبو محمد وأبو جابر السلماني الفارسيان ومالك بن دينار سليمان التيمي ويزيد الرقاشي وحبيب بن أبي ثابت ويحيى البكاء البصريون وكهمس بن المنهال وكان يختم في الشهر تسعين ختمة وما لم يفهمه رجع وقرأه مرة أخرى وأيضًا من أهل المدينة أبو حازم ومحمد بن المنكدر في جماعة يكثر عددهم]

Ebū Tālib el-Mekkī hikāyet etmiş ki bu kıssa ʿalā-sebīli't-tevātür ve'l-iştihār mahkī olmuş ki, tābiʿīnden kırk kişi yatsının namāzı ābdesti ile sabāh namāzı kılmışlar, içlerinde buna muvāzebetleri kırk seneye bālig olmuş ādem vardır. Demiş ki: "Medīneli Saʿīd b. el-Müseyyeb ve Safvān [b.] Selīm ve Mekkeli Fudayl b. ʿIyāz ve Vuheyb ibnü'l-Verd ve Yemāniyyeli Tāvūs ve Vehb b. Munebbih ve Kūfeli Rebīʿ b. Haysem ve Hakem ve Şāmlı Ebū Süleymān-ı Dārānī ve ʿAlī b. Bekkār ve ʿAbbādiyeli Ebū ʿAbdullāh el-Havvās ve Ebū ʿĀsım ve Fārslı Habīb Ebū Muhammed ve Ebū Cābir es-Selmānī ve Basralı Mālik b. Dīnār ve Süleymān et-Teymī ve Yezīd er-Rakāşī ve Habīb b. Ebī Sābit ve Yahyā el-Bekkā' ve Kehmes b. el-Minhāl onlardandır ki yatsının ābdesti ile sabāh namāzını kılarlardı. Kehmes ʿaleyhi'r-rahme ayda doksan kerre Kur'ān'ı hatm ederdi ve fehm edemediği kelimātı tekrār edip anlamak

için ona ᶜavdet ve onu bir dahi okurdu ve yine Medīneli Ebū Hāzim ve Muhammed b. el-Munkedir dahi ᶜadedleri çok bir cemāᶜatle o ādemlerden idiler."

[المرتبة الثانية أن يقوم نصف الليل وهذا لا ينحصر عدد المواظبين عليه من السلف وأحسن فيه أن ينام الثلث الأول من الليل والسدس الأخير منه حتى يقع قيامه في جوف الليل ووسطه فهو الأفضل]

Ve ikinci mertebe gecenin yarısı kıyām etmektir. Buna muvāzabet edenlerin esāmīleri münhasır olmaz ki seleften pek çok ādem buna devām ve muvāzabet etmiştir ki gecenin nısfını yatardı ve nısfını ihyāᵓ ederdi. Ve bunda tarīk-i ahsen odur ki gecenin sülüs-i evveli ile südüs-i ahīri olup kusūrunu ihyāᵓ ede, tā ki onun kıyāmı gecenin ortasında vākiᶜ ola, zīrā ki efdali odur.

[المرتبة الثالثة أن يقوم ثلث الليل فينبغي أن ينام النصف الأول والسدس الأخير وبالجملة نوم آخر الليل محبوب لأنه يذهب النعاس بالغداة وكانوا يكرهون ذلك ويقلل صفرة الوجه والشهرة به فلو قام أكثر الليل ونام سحرًا قلت صفرة وجهه وقل نعاسه وقالت عائشة رضي الله عنها كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا أوتر من آخر الليل فإن كانت له حاجة إلى أهله دنا منهن وإلا اضطجع في مصلاه حتى يأتيه بلال فيؤذنه للصلاة وقالت أيضًا رضي الله عنها ما ألفيته بعد السحر إلا نائمًا حتى قال بعض السلف هذه الضجعة قبل الصبح سنة منهم أبو هريرة رضي الله عنه وكان نوم هذا الوقت سببًا للمكاشفة والمشاهدة من وراء حجب الغيب وذلك لأرباب القلوب وفيه استراحة تعين على الورد الأول من أوراد النهار وقيام ثلث الليل من النصف الأخير ونوم السدس الأخير قيام داود صلى الله عليه وسلم]

Ve üçüncü mertebe gecenin bir sülüsünü kıyām etmektir. Lāyıkı odur ki geceden nısf-ı evveli ile südüs-i ahīrini uyup kusūrunu kıyām ede. Ve bi'l-cümle āhir-i leylin uyuması mahbūbdur, zīrā ki kuşluk vaktinde olan ımızganmaklığı giderir, çünkü selef-i sālihīn kuşluk vaktinde nuᶜās etmekliği mekrūh görürlerdi. Ve leylin sonunda uyumak yüzün sarılığını az eder ve dahi onunla iştihārını az eder, çünkü ekser-i leyli kıyām edip seher vaktinde yatarsa onun yüzünün sarılığı az olur da nuᶜāsı dahi az olur. Hazret-i Ümmü'l-müᵓminīn ᶜĀişetü's-Sıddīka ᶜaley-

ha'r-rıdvān demiş ki: "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz leylin āhirinde vitr namāzını kıldıktan sonra ehline bir hāceti olur ise ehline takarrüb buyururlardı yoksa namāzgāhında uzanıp yatardı, tā ki Bilāl-i Habeşī ᶜaleyhi'r-rıdvān gelip ona namāz vakti duhūlüyle haber verirdi." Ve dahi buyurdu ki: "Seherden sonra ben efendimizi uyanık bulmadım" ki hemīşe seherden sonra yatardı demektir. Hattā baᶜzu's-selef bu vaktte yatmak sünnettir dediler. Ebū Hüreyre ᶜaleyhi'r-rıdvān onlardan idi, yaᶜnī seherden sonra uyku uyumak sünnettir diyenlerden idi. Ve bu vaktte uyku uyuklamak mükāşefeye ve hucub-ı gaybın verāsından müşāhedeye sebebdir, o dahi erbāb-ı kulūb için yaᶜnī o vaktin nevmi erbāb-ı kulūb için mükāşefe ve müşāhedeye sebeb olur, zīrā o vaktte uyuklamakta istirāhat vardır ki o bir istirāhat evrād-ı nehārın birinci virdine iᶜāne eder. Ve dahi nısf-ı ahīrinden leylin sülüsünde kıyām etmek ve südüs-i ahīrinde yatmak Hazret-i Dāvūd ᶜaleyhi's-salātu ve's-selāmın kıyāmıdır, yaᶜnī onun sünnetidir demektir.

[المرتبة الرابعة أن يقوم سدس الليل أو خمسه وأفضله أن يكون في النصف الأخير وقبل السدس الأخير منه]

Ve dördüncü mertebe gecenin südüsü yaᶜnī altı cüz'ünden bir cüz'ü veyāhūd gecenin humusu yaᶜnī beş cüz'ünden bir cüz'ü kıyām etmektir. Ve efdali gecenin nısf-ı ahīrinde ola ve bir kavlde dahi südüs-i [213] ahīri ola.

[المرتبة الخامسة أن لا يراعي التقدير فإن ذلك إنما يتيسر لنبي يوحى إليه أو لمن يعرف منازل القمر ويوكل به من يراقبه ويواظبه ويوقظه ثم ربما يضطرب في ليالي الغيم ولكنه يقوم من أول الليل إلى أن يغلبه النوم فإذا انتبه قام فإذا غلبه النوم عاد إلى النوم فيكون له في الليل نومتان وقومتان وهو من مكابدة الليل وأشد الأعمال وأفضلها وقد كان هذا من أخلاق رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ طريقة ابن عمر وأولي العزم من الصحابة وجماعة من التابعين رضي الله عنهم]

Ve beşinci mertebe ise takdīri mürāᶜāt etmemektir, zīrā ki takdīrin mürāᶜātı ancak mazhar-ı vahy olan enbiyā-i ᶜizāma müteyessir olur veyāhūd menāzil-i kameri bilip ona murākabe ve muvāzabe ve vakti oldukça onu uykudan uyandırmağa ādem taᶜyīn edenlere mü-

teyessir olur. Ve ola ki bulutlu gecelerde o kimselere dahi o takdīr muztarib olur, kaldı ki āsānı odur ki gecenin evvelinden ona uyku galebe edinceye dek kıyām ede ve uyup uykudan uyanırsa yine ona nevm galebe edinceye kadar kıyām ede sonra uykuya ᶜavdet ede ve bu sūrette ona her gecede iki kıyām ve iki uykuluk olmuş olur. Ve bu vechle olan kıyām ise leylin mükābedesindendir ve aᶜmālin eşedd ve efdalindendir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin ahlāk-ı kirāmından idi ve hem dahi İbn ᶜÖmer ve sahābeden ulu'l-ᶜazm bulunanların ahlāk ve tarāiklerinden idi ve tābiᶜīnden dahi bir cemāᶜatin tarīki idi.

[وكان بعض السلف يقول هي أول نومة فإذا انتبهت ثم عدت إلى النوم فلا أنام الله لي عينا فأما قيام رسول الله صلى الله عليه وسلم من حيث المقدار فلم يكن على ترتيب واحد بل ربما كان يقوم نصف الليل أو ثلثه أو سدسه يختلف ذلك في اللَّيَالِي وَدَلَّ عَلَيْهِ قَوْلُهُ تَعَالَى فِي الْمَوْضِعَيْنِ من سورة المزمل ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَى مِنْ ثُلُثَيِ اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ﴾ فأدنى من ثلثي الليل كأنه نصفه وَنِصْفُ سُدُسِهِ فَإِنْ كُسِرَ قَوْلُهُ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ كان نصف الثلثين فَيَقْرُبُ مِنَ الثُّلُثِ وَالرُّبُعِ وَإِنْ نُصِبَ كَانَ نصف الليل]

Ve baᶜzu's-selef derdi ki: "Benim uykum ilk uyku olup eger uyanıp sonra uykuya ᶜavdet ettimse Allāhu taᶜālā hazretleri bana bir gözü uyatmaya." ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin min-haysü'l-mikdār kıyāmı tertīb-i vāhid üzere geldi belki mütenevviᶜ idi ki gecenin nısfı ve iki sülüsü ve bir sülüsü ve bir südüsü vākiᶜ olmuştur ki baᶜzen gecenin nısfı kıyām etmiş, ahyānen iki sülüsü kıyām etmiş ve baᶜzen bir sülüsü kıyām etmiş ve aralıkta südüsü dahi kıyām eylemiş ki leyālīde muhtelif vākiᶜ olurdu. Ve bu sūretle olduğuna tebāreke ve taᶜālānın sūre-i Müzzemmil'de nāzil olan kavl-i ᶜālīsi delālet etti ki buyurdu ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَى مِنْ ثُلُثَيِ اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ﴾[611] Ve sülüsey-i leylden ednā sanki leylin nısfı ile südüsünün nısfıdır, "نصفه" kelimesi cerr ile okunursa, "وثلثه" kelimesi dahi cerr ile okunursa "ثلاثين" ve "ثلث" ün nısfları demek olur ki o vaktte kıyāmı "ثلث" ve "ربع" den karīb olur ve

611 el-Müzzemmil, 73/20.

eger "نصفه" ve "ثلثه" kelimeleri nasb ile okunursa o vaktte leylin nısf ve sülüsü olur.

[وَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا كَانَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُومُ إِذَا سَمِعَ الصَّارِخَ يَعْنِي الدِّيكَ وَهَذَا يَكُونُ السُّدُسَ فَمَا دُونَهُ وروى غير واحد أنه قال راعيت صلاة رسول الله صلى الله عليه وسلم في السفر ليلًا فنام بعد العشاء زمانًا ثم استيقظ فنظر في الأفق فقال ﴿رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا﴾ حتى بلغ ﴿إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ﴾ ثم استل من فراشه سواكًا فاستاك به وتوضأ وصلى حتى قلت صلى مثل الذي نام ثم اضطجع حتى قلت نام مثل ما صلى ثم استيقظ فقال ما قال أول مرة وفعل ما فعل أول مرة]

Ve dahi Hazret-i Ümmü'l-müʾminīn ᶜĀişetü's-Sıddīka ᶜaleyha'r-rıdvān demiş ki: "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz sārıhın sesini işitende kıyām ederdi." Yaᶜnī beher gecede horozun āvāzını istimāᶜında kalkardı. Ve bu rivāyete göre kıyāmı südüs ve südüsün mā-dūnu olur. Ve dīger ādem dahi rivāyet edip demiş ki: "Ben seferde ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin gecelerde olan namāzını mürāᶜāt ettim, gördüm ki yatsıdan sonra yattı ve bir zamān uykuya vardıktan sonra uyanıp ufk-ı semāya bakıp ﴿رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا﴾[612] tā onun ﴿إِنَّكَ لاَ تُخْلِفُ الْمِيعَادَ﴾[613] kelimesine kadar okudu, sonra yatağından bir misvāki çekip istiᶜmāl etti, sonra bir ābdest alıp namāz kıldı ve o kadar namāz kıldı ki zann ettim ki uyuduğu kadar namāz kıldı, sonra uzanıp yattı ve o kadar uykuda kaldı ki zann ettim namāz kıldığı zamān mikdārınca yattı ve yine uyandı ve evvelki uyanıklığında okuduğu gibi okudu ve evvelki kerrede işlediği gibi işledi." Yaᶜnī misvāki istiᶜmāl ettikten sonra ābdest alıp namāz kıldı demektir.

[المرتبة السادسة وهي الأقل أَنْ يَقُومَ مِقْدَارَ أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ أَوْ رَكْعَتَيْنِ أو تتعذر عليه الطهارة فيجلس مستقبل القبلة ساعة مشتغلًا بالذكر والدعاء فيكتب في جملة قوام الليل برحمة الله وفضله وقد جاء في الأثر "صَلِّ مِنَ اللَّيْلِ وَلَوْ قَدْرَ حَلْبِ شَاةٍ" فهذه طرق القسمة فليختر المريد لنفسه ما يراه أيسر عليه]

Ve altıncı mertebe ki ekall-i merātibdir, o dahi dört veyāhūd iki

---

612 Ālu ᶜİmrān, 3/191.

613 Ālu ᶜİmrān, 3/194.

rekᶜat namāz kılacak mikdārında kıyām eylemektir. Ve eger tahāret almak ona müteᶜazzir olduysa kıbleye karşı bir sāᶜat mikdārınca oturup zikr ve duᶜā ile müştagil ola ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'in [214] rahmet ve fazlıyla kuvvām-ı leyl zümresinden yazılır. Ve dahi eserde gelmiş ki: "صَلِّ مِنَ اللَّيْلِ وَلَوْ قَدْرَ حَلْبِ شَاةٍ" Yaᶜnī "Gecede namāz kıl, velev ki bir koyun sağınacak kadar zamān olsun." İşte turuk-ı kısmet bunlardır, gerektir ki merd-i mürīd nefsine āsān gördüğü tarīki ihtiyār etsin.

[وحيث يتعذر عليه القيام في وسط الليل فلا ينبغي أن يهمل إحياء ما بين العشاءين والورد الذي بعد العشاء ثم يقوم قبل الصبح وقت السحر فلا يدركه الصبح نائمًا ويقوم بطرفي الليل وهذه هي المرتبة السابعة ومهما كان النظر إلى المقدار فترتيب هذه المراتب بحسب طول الوقت وقصره وأما في الرتبة الخامسة والسابعة لم ينظر فيهما إلى القدر فليس يجري أمرهما في التقدم والتأخر على الترتيب المذكور إذ السابعة ليست دون ما ذكرناه في السادسة ولا الخامسة دون الرابعة]

Ve çün vasat-ı leylde kıyām etmek ona müteᶜazzir olur, ona beyne'l-ᶜişāᵓeyn ihyāsıyla ᶜişādan sonra olan virdi ihmāl etmemek gerektir, sonra vakt-i seherde dahi subhtan evvel kıyām etmek gerektir, tā ki nāim olduğu hālde sabāh ona idrāk etmeye, yaᶜnī uykuda iken onun üzerine sabāh olmaya ve o sūretle tarafey-i leyli kıyām eyleye, yaᶜnī gecenin iki tarafı ki evveli ve āhiri ihyāᵓ ede ve bu kıyām mertebe-i sābiᶜa-i kıyāmdır. Ve mürīdin nazarı mikdāra olunca bu merātibin tertībi vaktin uzunluğu ve kısalığı hasebiyle olur velākin rütbe-i hāmise ile rütbe-i sābiᶜada kadre bakılmaz, zīrā ki tekaddüm ve teᵓehhürde onların emri tertīb-i mezkūr üzerine cārī olamaz, çünkü yedinci mertebe altıncı mertebede zikr ettiğimizden dūn değildir ve beşinci mertebe dahi dördüncü mertebeden dūn değildir.

Beyānu'l-Leyālī ve'l-Eyyāmi'l-Fāzıleti

[بيان الليالي والأيام الفاضلة]

[اعلم أن الليالي المخصوصة بمزيد الفضل التي يتأكد فيها استحباب الإحياء في السنة خمس عشرة ليلة لا ينبغي أن يغفل المريد عنها فإنها مواسم الخيرات ومظان

التجارات ومتى غفل التاجر عن المواسم لم يربح ومتى غفل المريد عن فضائل الأوقات لم ينجح]

Ve dahi leyālī ve eyyām-ı fāzılanın beyānı ise o dahi budur. Şöyle ki; sen ey tālib-i rāh-ı necāt u saᶜādet, bil ve āgāh ol ki senede ihyāsı ᶜale't-teᵓkīd müstehabb ve mezīd-i fazl ile muhtass olan leyālī on beş gecedir ki ondan merd-i mürīd gāfil olmamak gerektir, zīrā mevāsim-i hayrāt ve mezānn-ı ticārāttır. Ve merd-i tācir her ne vakt ki mevsim-i ticāretten gaflet eder, kār etmez ve bir fāideyi kazanmaz ki sermāyesinin ribhi olmaz, merd-i mürīdin hāli dahi böyledir; her ne vakt ki fezāil-i evkāttan gāfil olur, o dahi bir fāideyi müstefīd olamaz.

[فستة من هذه الليالي في شهر رمضان خمس في أوتار العشر الأخير إذ فيها تطلب ليلة القدر وليلة سبع عشرة من رمضان فهي ليلة صبيحتها يوم الفرقان يوم التقى الجمعان فيه كانت وقعة بدر وقال ابن الزبير رحمه الله هي ليلة القدر]

Ve o leyālī-i fazīlenin altısı ise şehr-i Ramazān-ı şerīf-i magfiret-nişāndadır ki beş geceleri ᶜaşr-i ahīrinin evtārıdır, yaᶜnī ᶜadedi tek olan gecelerdir ki yirmi birinci ve yirmi üçüncü ve yirmi beşinci ve yirmi yedinci ve yirmi dokuzuncu geceleridir; zīrā ki bu gecelerde Leyle-i Kadr taleb olunur. Ve altıncı gece şehr-i mezkūrun on yedi gecesidir ki onun ferdāsı ve sabāhı yevm-i furkān ve yevm-i iltikā-i cemᶜāna müsādiftir ki vākıᶜa-i Bedr içinde idi, hattā İbnü'z-Zübeyr ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki: "O gece Kadr gecesidir."

[وأما التسع الأخر فأول ليلة من المحرم وليلة عاشوراء وأول ليلة من رجب وليلة النصف منه وليلة سبع وعشرين منه وهي ليلة المعراج وفيها صلاة مأثورة]

Ve kusūr kalan dokuz gece ise onlar dahi birincisi Muharrem'in ilk gecesidir ve ikincisi Muharrem'in onuncu gecesidir ki Leyle-i ᶜĀşūrāᵓ-dır ve üçüncüsü Receb'in birinci gecesidir ve dördüncüsü Receb'in on beşinci gecesidir ve beşincisi Receb'in yirmi yedinci gecesidir ki Miᶜrāc gecesidir ve onda meᵓsūr bir namāz vardır.

[فقد قال صلى الله عليه وسلم ''لِلْعَامِلِ فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ حَسَنَاتُ مِائَةِ سَنَةٍ'' فمن صلى في هذه الليلة اثنتي عشرة ركعة يقرأ في كل ركعة فاتحة الكتاب وسورة من

القرآن ويتشهد في كل ركعتين ويسلم في آخرهن ثم يقول "سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلَـهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ" مائة مرة ثم يستغفر الله مائة مرة ويصلي على النبي صلى الله عليه وسلم مائة مرة ويدعو لنفسه بما شاء من أمر دنياه وآخرته ويصبح صائمًا فإن الله يستجيب دعاءه كله إلا أن يدعو في معصية]

Zīrā ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki: "لِلْعَامِلِ فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ حَسَنَاتُ مِائَةِ سَنَةٍ" ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Bu gecede ʿamel ediciye yüz senelik hasenātı vardır ve kim ki bu gece on iki rekʿat namāz kılıp beher rekʿatte Fātihatü'l-Kitāb ile Kurʾān'dan birer sūre okur ve beher iki rekʿatte [215] teşehhüde oturup namāzın hitāmında teslīm ederse, sonra yüz kerre "سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلَـهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ" ve yüz kerre "أَسْتَغْفِرُ الله" derse ve yüz kerre dahi salavāt-ı şerīfe okursa ve dünyā ve āhiretinden dilediğine duʿā ederse ve ferdāsı günü oruç tutarsa Hakk subhānehu ve taʿālā hazretleri onun duʿāsını kabūl eder, eger duʿāsı bir maʿsiyete dāir olmazsa." Yaʿnī maʿsiyet için duʿā etmemişse elbette duʿāsı müstecāb olur demektir.

[وليلة النصف من شعبان ففيها مائة ركعة يقرأ في كل ركعة بعد الفاتحة سورة الإخلاص عشر مرات كانوا لا يتركونها كما أوردناه في صلاة التطوع]

Ve altıncısı Şaʿbān-ı şerīfin nısfı gecesidir yaʿnī on beşinci gecesi ise onda dahi yüz rekʿat namāz kılmak eseri vardır ki beher rekʿatte sūre-i Fātiha'yı birer kerre ve sūre-i İhlās'ı onar kerre okuya, zīrā salāt-ı tetavvuʿda bizim īrād ettiğimiz beyān mūcibince selef-i sālihīn bu namāzı terk etmezlerdi.

[وليلة عرفة وليلتا العيدين قال صلى الله عليه وسلم "مَنْ أَحْيَا لَيْلَتَيِ الْعِيدَيْنِ لَمْ يَمُتْ قَلْبُهُ يَوْمَ تَمُوتُ الْقُلُوبُ"]

Ve Zi'l-hicce-i şerīfenin dokuzuncu gecesi ki ʿarefenin gecesidir ve dahi iki bayramın ilk geceleridir. ʿĪd-i fıtr ve ʿīd-i udhiyyenin birinci geceleri hakklarında hadīs-i şerīfte gelmiş ki: "مَنْ أَحْيَا لَيْلَتَيِ الْعِيدَيْنِ لَمْ يَمُتْ قَلْبُهُ يَوْمَ تَمُوتُ الْقُلُوبُ"[614] Yaʿnī "Kim ki iki ʿīdin geceleri ihyā eder, kulūb

614 İbn Māce, Sıyām, 68, no: 1782; et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Evsat*, 1/57, no: 159.

öldüğü günde onun kalbi ölmez" ki gönüller hālik oldukları günde o ādemin gönlü zinde olup hālik olmaz demektir.

[وأما الأيام الفاضلة فتسعة عشر يستحب مواصلة الأوراد فيها يوم عرفة ويوم عاشوراء ويوم سبعة وعشرين من رجب له شرف عظيم روى أبو هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال "مَنْ صَامَ يَوْمَ سَبْعٍ وَعِشْرِينَ مِنْ رَجَبٍ كَتَبَ اللهُ لَهُ صِيَامَ سِتِّينَ شَهْرًا" وهو اليوم الذي أهبط الله فيه جبرائيل عليه السلام على محمد صلى الله عليه وسلم بالرسالة ويوم سبعة عشر من رمضان وهو يوم وقعة بدر ويوم النصف من شعبان ويوم الجمعة ويوما العيدين والأيام المعلومات وهي عشر من ذي الحجة والأيام المعدودات وهي أيام التشريق]

Ve eyyām-ı fāzılanın beyānı ise onlar dahi senede on dokuz gündür ve onlarda evrādın muvāsaleleri müstehabbdır ki yevm-i ᶜarefe ve yevm-i ᶜĀşūrā ve Receb'in yirmi yedinci günü ki leyle-i Miᶜrāc'ın ferdāsı günüdür ve risālet ile Cebrāʾīl ᶜaleyhi's-selām Hazret-i Muhammedü'l-Mustafā ᶜaleyhi's-salātu ve's-selāma nāzil olduğu gündür. Ve bu günün şeref-i ᶜazīmi vardır ki onun hakkında ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki: "مَنْ صَامَ يَوْمَ سَبْعٍ وَعِشْرِينَ مِنْ رَجَبٍ كَتَبَ اللهُ لَهُ صِيَامَ سِتِّينَ شَهْرًا" ki hulāsa-i mefād-ı şerīfi: "Kim ki Receb-i şerīfin yirmi yedinci günü sıyām ederse Hakk subhānehu ve taᶜālā ona altmış ayın sıyāmı sevābı yazar." Yaᶜnī altmış māh oruç tutmuş kadar ona ecr verilir. Ve şehr-i Ramazān-ı şerīfin on yedinci günü ki o gün dahi vākıᶜa-i Bedr'in günüdür ve Şaᶜbān-ı şerīfin on beşinci günü ki Leyle-i Berāt'ın ferdāsı günüdür ve yevm-i cumᶜa ve bayramların ilk iki günleri ve eyyām-ı maᶜlūme ki şehr-i Zi'l-hicce-i şerīfenin on günleridir ve eyyām-ı maᶜdūde ki eyyām-ı teşrīktir yaᶜnī ᶜīd-i adhānın günleri. İşte bu günler eyyām-ı fāzılalardır, onları sıyām ve envāᶜ-ı ᶜibādāt ve evrād ve ezkār ile taᶜzīm ve ihtirām etmek lāzımdır ki mevsim-i ribh u ticārettirler.

[وقد روى أنس عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أنه قال "إِذَا سَلِمَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ سَلِمَتِ الْأَيَّامُ وَإِذَا سَلِمَ شَهْرُ رَمَضَانَ سَلِمَتِ السَّنَةُ"]

Ve Hazret-i Enes b. Mālik ᶜaleyhi'r-rıdvān rivāyet etmiş ki, ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki: "إِذَا سَلِمَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ سَلِمَتِ

الْأَيَّامُ وَإِذَا سَلِمَ شَهْرُ رَمَضَانَ سَلِمَتِ السَّنَةُ"[615] ki hulāsa-i meʾāli: "Cumᶜa günü sālim olursa eyyām-ı sāire dahi sālim olur ve şehr-i Ramazān sālim olursa cemīᶜ-i sene sālim olur" demektir.

[وقال بعض العلماء من أخذه مهناة في الأيام الخمسة في الدنيا لم ينل مهناة في الآخرة وأراد به العيدين والجمعة وعرفة وعاشوراء ومن فواضل الأيام في الأسبوع يوم الخميس والاثنين ترفع فيهما الأعمال إلى الله تعالى وقد ذكرنا فضائل الأشهر والأيام للصيام في كتاب الصوم فلا حاجة إلى الإعادة والله أعلم وصلى الله على كل عبد مصطفى من كل العالمين]

Ve dahi baᶜzu'l-ᶜulemā demiş ki: "Kim ki eyyām-ı hamsede dünyāda kendi mehnāsını alırsa āhirette mehnāsına nāil olamaz." Yaᶜnī eger dünyāda şol eyyām-ı hamsede ādem kendi ārzū-yı nefs ve zevk ve safāsını alırsa āhirette zevk ve safāya nāil olmaz. Eyyām-ı hamseden murād bayramın ilk iki günleri ile cumᶜa ve ᶜarefe ve ᶜĀşūrā günleridir ve dahi haftada eyyām-ı fevāzıl perşembe ve pazartesi günleridir ki bu günlerde aᶜmāl-i ᶜibād merfūᶜ-ı bārgāh-ı Hudāvend-i Müteᶜāl olur. Ve sıyām için fevāzıl-ı şühūr u eyyāmı Kitābu's-Savm'da zikr ettiğimizden bir dahi burada iᶜādeye hācet yoktur. Vallāhu aᶜlem. Ve kāffe-i ᶜālemiyāndan her bir ᶜabd-i mustafāya salāt ve selām olsun.

[نجز الربع الأول من كتاب احياء علوم الدين ويتلوه الربع الثاني مفتتحا بآداب الأكل بحمد الله تعالى وعونه]

İşte *İhyāʾu ᶜUlūmi'd-Dīn* kitābının rubᶜ-ı evveli burada hatm oldu. Allāh'ın hamd ve ᶜavniyle ādāb-ı ekle müftetih olarak rubᶜ-ı sānī dahi ona tālī olur inşāallāh.

615 *Hilyetu'l-Evliyā*, 7/140; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 5/284, no: 3434.

Mesîru Umûmi'l-Muvahhidîn
Şerh u Terceme-i Kitâb-ı İhyâu Ulûmi'd-Dîn

İHYÂ TERCÜME VE ŞERHİ

YUSUF SIDKÎ EL-MARDİNÎ

3. CİLT

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi
Türkçe Yazmalar, No. 5853